На перелімі. 1648-1709

ДР. ІВАН ФРАНКО.

(З фотоґрафії 1913 р. — Н. Лїсси у Львові, ул. академічна ч. 18.).

И 662.200

ЛННБ України ім.В.Стефаника
00346655 (Т)

Львівська державна наукова бібліотека
№ 15.088

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ 38896 П

ЛНБ ім. В. СТЕФАНИКА
АН УКРАЇНИ
186652

РІК 1917.

Рік 1917. є з огляду астрономічного і фізичного звичайним роком, що має днїв і починає ся дня 1. сїчня о півночи.

Дїлить ся на чотири астрономічні пори: весну, лїто, осїнь і зиму.

В е с н а починає ся дня 21. марта о год. 1 мін. 1 пополудни, в хвилї в котрій е вступає в знак Барана; тодї маємо весняне зрівнанє дня з ночию.

Л ї т о — дня 22. червня о год. 8. мін. 47 рано, коли сонце вступає в знак ; тодї відбуває ся лїтне пересиленє дня з ночию.

С ї н ь — дня 23. вересня о год. 11 мін. 29 веч., коли сонце вступає в знак ..ї відбуває ся осїнне зрівнанє дня з ночию.

З . м а — дня 22. грудня о год. 6 мін. 1 пополудни, коли сонце вступає ак Козорога; тодї відбуває ся зимове пересиленє дня з ночию.

Пануючою планетою в роцї 1917 є Юпітер.

Про 1917-тий рік, що належить до лїт під пануванєм планети Юпітера, поучадовголїтні досьвіди, що буде приємний і урожайний, однакож трохи вогкий.

Затьміня сонця і місяця припадаючі в 1917. р.

1917. р. припадають чотири затьміня сонця і три затьміня місяця.

Повне затьмінє м і с я ц я дня 7. сїчня, зачинає ся о 5 год. 50 мін. ве- а кінчить ся о год. 9 мін. 39 вечером. Початок затьміня буде видно між в Середній і Західній Европі.

Частинне затьмінє с о н ц я дня 22. сїчня — видиме між иншим в Европі, ю В. Британії і Португалії.

стинне затьмінє с о н ц я з 18 на 19. червня, зачинає ся о год. 11 мін. а кінчить ся о год. 2 мін. 56 рано. Буде його видно між иншим ідній Росиї і в північній Скандинавії.

затьмінє м і с я ц я дня 4. липня. Початок його буде видно між ші, з виїмкою північно-західної, — а конець між иншим в цїлій

не затьмінє с о н ц я дня 18. липня.

Кружкове затьмінє с о н ц я дня 13. грудня.

Повне затьмінє м і с я ц я дня 27. грудня.

Затьмінь наведених під 5—7 не буде видно в Европі.

Знаки відмін місяця.

Перша чверть. Повня. Остатня чверть.

ПАСХАЛІЯ.

Обряду греко-католицького													Обряду латинського					
Рік	Ключ гран.	В руці Його	Мясниць		Неділя мясопустна	Неділя сиропустна	Великдень	Вознесеніе	Зелені сьвята	Петрівка		Великдень з вами	Попелец	Великдень	Вознесеніе	Зелені сьвята	Боже тїло	Адвент
			нед.	днїв						нед.	днїв							
1917	К	s	**6**	**1**	**18 лют.**	**25 лют.**	**15 цьвіт.**	**24 мая**	**3 чер.**	**4**	**3**	**1 тиж.**	**21 лют.**	**8 цьв.**	**17 мая**	**27 мая**	**7 чер.**	**2 гру.**
1918	Ѣ	з	9	—	10 мар.	17 мар.	5 мая	13 чер.	23 чер.	1	4	5тиж.	13 лют.	31 мар.	9 мая	19 мая	30 мая	1 гру.
1919	П	а	6	6	23 лют.	2 мар.	20 цьв.	30 мая	8 чер.	3	5	разом	5 мар.	20 цьв.	30 мая	8 чер.	19 чер.	30
1920	S	г	**5**	**5**	**15 лют.**	**22 лют.**	**11 цьвіт.**	**20 мая**	**30 мая**	**5**	**5**	**1 тиж.**	**18 лют.**	**4 цьв.**	**13 мая**	**23 мая**	**3 чер.**	

Греко-католицькі пости в 1917. р.

1. На передоднї Богоявленя (18. сїчня).
2. Великий піст від 26. лютого до 14. цьвітня.
3. Піст перед сьв. Петром і Павлом (так. зв. Петрівка) від 11. червня до 11. липня.
4. Піст перед Успенєм Пресьв. Дїви Марії (т. зв. Макавеївка або Спасівка) від 14. серпня до 27. серпня.
5. Піст в день Усїкновеня Чес. Голови сьв. Івана Хрестителя 11. вересня.
6. Піст в день Воздвиженя Чесн. Хреста 27. вересня.
7. Піст перед Різдвом Христовим (так зв. Пилипівка) від 27. падолиста 1917 до 6. сїчня 1918.
8. Піст кождої середи і пятницї — крім Загальниць.

Давний звичай нашого посту є такий, що в піст не вільно їсти мяса, ні набілу; отже того належало би придержувати ся. Але що тепер люди слабші, як давно були, то хто не може, або не має як, або вкінци не хоче по давному постити, може постити так, як тепер позволили наші церковні власти. І так:

I. *а)* У Великий піст; *б)* перед Різдвом (в Пилипівку); *в)* перед сьв. Петром і Павлом (в Петрівку); *г)* перед Успенєм (в Спасівку) належить заховати піст кождого **понедїлка, середи** і **пятницї,** в котрі то днї **позволяє ся на набіл**; в инші же чотири днї (**то є ві второк, четвер, суботу і неділю**) позволяє ся їсти мясо, але так, щоби в тих чотирох днях надолоя піст відмовленєм пять „Отче наш“ і „Богородице Дїво“ (сьвященики Пс 50) і то перед обідом і перед вечі *д)* Так само і в сирнім тижни.

Однакож в **перший тиждень Вел посту** і **в тиждень страстний** зовсїм вільно їсти мяса, а позволено тілы набіл ві второк, четвер і суботу; в же три днї, то є в понедїлок, се і пятницю без набілу.

2. Всї инші пости, отже і **кождс ереди і пятницї,** позволяє ся їсти з набіло

Весїль і забав з музикою не вільно правляти:

1. У всї середи і пятницї — крім гальниць.
2. Від початку посту перед Різдво до Богоявленя.
3. Від сирного понедїлка через Вел піст аж до недїлї Томиної.
4. В постї перед сьв. Петром і Пав
5. В постї перед Успенєм Пр. Бог
6. В день Усїкновеня Чесної Гол. Івана Хрестителя.
7. В день Воздвиженя Чесного Хре

Загальниці (тижні вільні від посту).

1. Від Різдва 7. сїчня до 17. сїчня
2. Межи недїлями Митаря а Б ного сина се є від 4. до 11. лю
3. Від Великодня до недїлї Том се є від 15 до 22. цьвітня.
4. Від Зелених Сьвят до недїлї Сьвятих се є від 3. до 10. чер

Поминальї цїсарського Двора.

1. День 1(есня за сьв. пам. цїсареву Єлету.
2. День 28вня за сьв. пам. цїсаря Фердин .

Сьвяточні днї цїсарського Двора.

1. День 18. серпня уродин Його Величности цїсаря Франца Йосифа I.
2. День 4. жовтня іменини Його Величности цїсаря Франца Йосифа I.

Памятнї днї нашого народу.

1. День 16. мая — яко память освободженя від панщини.
2. День 14. серпня — яко память хрещеня Украіни.

Поазбучний виказ славянських Сьвятих.

Богодар 9. падолиста
Богомир 13. сїчня
Богуслав 29. цьвітня
Богухвал 18. марта
Богдан 19. марта
Богдана 6. лютого
Богдар 27. мая
Бойомир 6. сїчня
Божена 14. марта
Божеслава 31. мая
Болеслав 19/8 і 22/7
Борис і Гльб 9. серпня
Бронїслав 6. жовтня
Будислав 1. марта
Ванда 23. червня
Вислав 7/6 і 9/12
Витослав 22. сїчня
Вірослав 27. лютого
Властимир 23. жовтня
Войтїх 23. цьвітня
Володимир 16/1, 9/4 і 28/7
Володимира 9/1 і 11/8
Володислав 3. цьвітня
Володислава 13. грудня
Всеволод 6. падолиста
Вячеслав 15/4 і 28/9
Годислав 22. марта
Годимир 31. жовтня
Горислав 28. падолиста
Гнївомир 8. лютого
Гримислав 12. жовтня
Дамян 27. вересня
Держислав 16. липня
Добромир 4/1 і 5/6
Доброслав 10. сїчня
Довгослав 18. червня
Домослав 15. сїчня
Збіґнєв 17/3 і 1/4
Зброїслав 28. червня
Здислав 29. сїчня
Здобислав 30. липня
Земислав 13. жовтня
Зимовит 19. жовтня
Ізяслав 6. липня
Казимир 4. марта
Казимира 21. серпня
Красислав 17. цьвітня
Любомир 1. мая
Любомира 21/3, 24/3 і 24/7
Любослав 12. цьвітня
Людомир 10. падолиста
Людослав 30. падолиста
Лютослав 26. жовтня
Мечислав 1. сїчня
Милослав 3. липня
Милош 25. сїчня
Мирон 17. серпня
Мирослав 26. лютого
Мирослава 26. липня
Мстислав 8. сїчня
Мстислава 9. марта
Олег 7. серпня
Ольга 24. липня
Остромир 4. серпня
Пребислав 22. жовтня
Предислав 23. лютого
Перемислав 13/4 і 30/10
Прибислав 27. сїчня
Радивой 10. липня
Радомир 28/1 і 16/11
Радослав 15. липня
Ратимир 19. сїчня
Ратислав 2. червня
Родослав 2/3 і 8/4
Ростислав 17/1 і 4/9
Славобій 25. лютого
Славомир 17/5 і 5/11
Славомира 23/12
Станїслав 8/5, 5/8 і 18/11
Станимир 2. жовтня
Судомир 2. цьвітня
Сьвятополк 1/6 і 25/9
Сьвятослав 7/1 і 3/5
Святош 12. марта
Томир 27. падолиста
Томира 24. мая
Томислав 21. грудня
Яромир 11/4 і 28/5
Ярополк 18. сїчня
Ярослав 21/1 і 25/4

Всї дати і обчисленя в тім калєндарі подані після нового стилю.

І. СІЧЕНЬ має 31 днів.

Дні	Стиль нев.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г.	Сонця Схід м.	Сонця Захід г.	Сонця Захід м.	Місяц Схід г.	Місяц Схід м.	Місяц З г.
П.	**1**	19	**Груд. 1916.** Бонїф.	**Новий Рік 1917.**	7	23	3	33	1	05	р
В.	2	20	Ігнатія	Макария	7	23	3	34	1	40	
С.	3	21	Юлїяни мч.	Ґеновефи дїв.	7	23	3	35	2	28	
Ч.	4	22	Анастазиї влмч.	Тита епископа	7	23	3	36	3	36	
П.	5	23	10 муч. Мини і ин.	Емілії і Телєс.	7	22	3	37	5	01	
С.	**6**	24	Пер. Р. Х Евґенії	**Трох Королїв**	7	22	3	39	6	33	
Н.	**7**	**25**	**Різдво Христове**	**1. Н. по З Корол.**	7	21	3	40	8	04	10 01
П.	8	**26**	**Соб. П. Д. М. Йос.**	Северина мч.	7	21	3	41	9	31	10 37
В.	9	**27**	**Сьв. Стеф. прмч.**	Мартияни	7	20	3	42	10	51	10 53
С.	10	28	Муч. в Никомид.	Павла пуст.	7	19	3	43	рано		11 06
Ч.	11	29	14000 дїт. вбит. у В.	Гіґінїя папи	7	19	3	44	12	08	11 19
П.	12	30	Анизиї мч.	Гонорати д.	7	18	3	46	1	23	11 33
С.	13	31	Меланії римл. пр.	Ілярия папи	7	18	3	47	2	38	11 48
Н.	**14**	**1**	**Н. рік 1917. Василя**	**2. Н. по З Корол.**	7	17	3	49	3	53	12 08
П.	15	2	Сильвестра п. р.	Мавра еписк.	7	16	3	50	6	06	12 34
В.	16	3	Малахії прор. ☾	Марцеля папи	7	15	3	52	6	14	1 08
С.	17	4	Собор 70 апост.	Антонїя пуст.	7	14	3	53	7	13	1 55
Ч.	18	5	Передод. Богояв.	Приски дїви	7	13	3	54	8	02	2 53
П.	19	**6**	**Богоявленє Госп.**	Генрика еп.	7	12	3	56	8	38	4 00
С.	20	7	Соб. св. Івана Хр.	Фабіяна і Сев.	7	11	3	59	9	04	5 12
Н.	**21**	**8**	**31. Н. по З. Св. Геор.**	**3. Н. по З Корол.**	7	10	4	00	9	23	6 26
П.	22	9	Полиєвкта і Евс.	Вінкентия мч.	7	09	4	02	9	39	7 39
В.	23	10	Григория ♍	Обр. П. Д. Мар.	7	08	4	03	9	52	8 51
С.	24	11	† Теодозия преп.	Тимотея еп.	7	07	4	05	10	04	10 04
Ч.	25	12	Татияни мч.	Нав. св. Павла	7	06	4	06	10	17	11 17
П.	26	13	Єрмила і Стратон.	Полїкарпа еп.	7	05	4	07	10	29	рано
С.	27	14	Отц. в Син. і Раїтї	Івана Хриз.	7	04	4	09	10	44	12 35
Н.	**28**	**15**	**32. Н. по З. Св.** Зак.	**4. Н. по З Корол.**	7	03	4	10	11	05	1 58
П.	29	16	Пок. ок. св. Петра	Францішка С.	7	02	4	12	11	32	3 22
В.	30	17	† Антонїя В. п. ☽	Мартини	7	01	4	14	12	12	4 47
С.	31	18	Атаназия, Кирила	Петра іспов.	7	00	4	15	1	08	6 03

☽ *Повня* дня 8. о г. 7 м. 42 вечером. Погода.

☾ *Остатна чверть* дня 16. о г. 11 м. 42 вечером. Погода і мороз.

● *Новий місяць* дня 23. о г. 7 м. 40 вечером. Мороз. Погода ще дальше.

☽ *Перша чверть* дня 30. о г. 1 м. 1 веч. Лагідний воздух.

В сїчни прибуває дня о 1. годину. Довгота дня пересічно 9 г. Місяць віддаляється від землї дня 11., а приближає ся дня 23.

Господарські пригадки:

Молотити збіже на підстїлку а конюшину на насїнє. Рубати дерево потрібне на будову і для господарськи. знарядів та звозити їх коли добра дорога. Возити обірни. Закладати спекти.

Жидівський календар: 1) **4. сїчня** = 1. Тебет 5677. Піст. Облога Єрусалима. 2) **24. сїчня** 1. Шебат.

Історичний календар.

Сїчень. *5. 1583.* Львівський латин. архиєпископ Соліковський велїв позамикати церкви у Львові, щоби Русини не сьвяткували Різдва після старого стилю. *10. 1675.* Запорожцї під проводом Івана Сїрка побили яничар, що нічю закрали ся на Сїч. *11. 1647.* † Петро Могила київський митрополит і український церковний письменник; *1888.* † Осип Юрий Федькович. *14. 1649*, вїзд гетьмана Богдана Хмельницького до Киева *21. 1654* Переяславська рада. *21. 1703.* Семен Палїй розбив табор польського загального ополченя під Бердичевом. *22.1803.* † Кирило зумовський, останний гетьман України. *23* помер у походї на Персів Антін Голов кошовий що вивів Запорожців над Куб (1792 р.). *23. 1667.* Андрусівська умова. *26. 1* Крімґерай вивів з України послїдний ясь тисяч народу). *26. 1915.* Михайло Павлик, сьменник. *28. 1734.* † Данило Апостол, укр ський гетьман; *1790.** поет Петро Артемовс Гулак; *1879.* † Павло Чубинський, українськ письменник. *29.1663.* Мелетий Смотрицький, у письменник і учений.

Народні приповідки:

З Новим Роком сїчень морозить, а хлоп дрова з лїса возить.

На Новий Рік прибавилось дня на заячийскік.

Тріщи не тріщи — вже минули Водохреща

Дми не дми — не до Різдва йде, а до Ве ликодня.

Цїлию тов-а „Просьвіта“ є: просьвіта і піднесенє культури та добробу українського народу у всїх його верствах і напрямах житя.

1. Понеділок. **(Лат. Новий рік).** 1 – 365	8. Понеділок. **Соб. Пр. Бог.** 8—358
2. Второк. 2—364	9. Второк. **Сьв. Стефана.** 9—357
3. Середа. 3—363	10. Середа. 10—356
	11. Четвер. 11—355
4. Четвер. 4—362	12. Пятниця. 12—354
5. Пятниця. 5—361	13. Субота. 13—353
6. Субота. **(Трох королїв).** 6—360	14. **Недїля. Новий рік 1917.** 14—352
7. **Недїля. Різдво Христове.** 7—359	15. Понеділок. 15—351

16. Второк.	16—350	24. Середа.	24—342
17. Середа. 2 фіри дров сосновых для школи.	17—349	25. Четвер. 3 фіри дров 1 фіра гички	25—341
18. Четвер. 4 фіри сосновых от 1719	18—348	26. Пятниця.	26—340
19. **Пятниця. Богоявленє.**	19—347	27. Субота.	27 - 339
20. Субота.	20 —346	28. **Недїля.**	28 - 338
21. **Недїля.**	21—345	29. Понедїлок.	29—337
22. Понедїлок.	22—344	30. Второк.	30—336
23. Второк.	23—343	31. Середа.	31—335

II. ЛЮТИЙ має 28 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г.	Сонця Схід м.	Сонця Захід г.	Сонця Захід м.	Місяця Схід г.	Місяця Схід м.	Місяця Захід г.	Місяця Захід м.
Ч.	1	19	**Сїч.** Макария пр.	Ігнатия бог.	6	59	4	16	2	25	7	03
П.	2	20	† Евтимія В. пр.	**Марії Громнїч.**	6	57	4	18	3	54	7	46
С.	3	21	Максима і Неоф.	Блажея еп.	6	55	4	20	5	27	8	17
Н.	4	22	**Н. Митара і фарис.**	**Н. старозапуст.**	6	52	4	23	6	59	8	40
П.	5	23	Климента свщмч.	Агафії дїви	6	50	4	25	8	26	8	56
В.	6	24	Ксенії пр.	Дороти	6	49	4	27	9	47	9	18
С.	7	25	Григория Бог. ♋	Ромуальда	6	47	4	29	11	05	9	23
Ч.	8	26	Ксенофонта	Івана з Маль.	6	45	4	30	рано		9	38
П.	9	27	Пер. мощ. Івана З.	Апольонії	6	44	4	32	12	12	9	53
С.	10	28	Єфрема Сир. пр.	Схоластики	6	43	4	34	1	39	10	11
Н.	11	29	**Н. блуд. Сина.** Ігн.	**Н. мясопустна**	6	41	4	35	2	56	10	34
П.	12	30	**Трох Сьвятителїв**	Евлалії	6	39	4	37	4	06	11	06
В.	13	31	Кира і Івана без.	Юлїяна	6	37	4	38	5	09	11	48
С.	14	1	**Лют.** Трифона	Валєнтия	6	35	4	40	6	00	12	43
Ч.	15	2	**Стрітенє Госп.** ☾	Фавстина	6	34	4	42	6	39	1	48
П.	16	3	Симеона і Анни	Юлїяни	6	32	4	44	7	09	2	59
С.	17	4	Ізидора п. *(Суб. з.)*	Константциї	6	30	4	45	7	30	4	14
Н.	18	5	**Н. мясоп.** Агафії	**Н. запустна**	6	28	4	46	7	46	5	28
П.	19	6	Вукола еп.	Конрада	6	27	4	48	8	01	6	40
В.	20	7	Партенія преп.	Никифора	6	25	4	50	8	13	7	54
С.	21	8	Теодора страт. ♍	*Попєлєц.* Елєо.	6	23	4	52	8	24	9	08
Ч.	22	9	Никифора мч.	Петра Кат.	6	21	4	53	8	36	10	25
П.	23	10	Харлампія і Пор.	Романи дїви	6	19	4	55	8	51	11	44
С.	24	11	Власія сьвщмч.	Матїя апост.	6	17	4	57	9	08	рано	
Н.	25	12	**Н. сироп.** Мелетія	**І. Н. посту. Вст.**	6	15	4	58	9	32	1	07
П.	26	13	Мартин. *(Поч. п.)*	Віктора	6	13	5	00	10	05	2	30
В.	27	14	Кирила і Авкс.	Александра	6	12	5	01	10	53	2	48
С.	28	15	Онисима ☽	Леандра еп.	6	11	5	02	11	59	4	53

♋ *Повня* дня 7. о г. 3 м. 28 веч. Буря з снїгом.

☾ *Остатна чвертъ* дня 15. о г. 1 м. 53 вечером. Мороз і вітер.

♍ *Нів* дня 21. о г. 6 м. 9 рано. Буря з дощем.

☽ *Перша чвертъ* д. 28 о г. 4 м. 44 р. Погода.

В лютім прибуває дня о 1 г. 27 м. Довгота дня виносить пересїчно 10 г. 10 м. Місяць віддаляється від землї д. 7., а приближає ся дня 20.

Господарські пригадки:

Молотити збіже на пашу і на підстїлку. Крутити перевесла і плести плетїнки зі соломи. Підчас погоди і тепла спускати воду з озимини.

Жидівський календар: 23. лютого = 1. Адар

Історичний календар.

Лютий. *2. 1655.* Боротьба Хмельницького з Поляками під Охматовом. *3 1812** поет Евген Гребінка. *1883* † Володимир Барвінський знаменитий публїцист і основник „Дїла“ *4. 1792.* другий поділ Польщі, прилучене до Росиї Волинї й Поділя. *6. 1704.* правобічний гетьман Самусь передав гетьманські клейноди Мазепі. *14. 1897.* † поет і великий письменник Пантелеймон Кулїш. *20 1054.* † Ярослав Мудрий, великий князь київський, *25. 1795* † Георгій (Юрий) Конїський, білоруський епископ. *26. 1608.* † князь Константин Острожський. *27. 1664.* розстріляно полковника Богуна.

Народні приповідки:

На Стрітенє зима з лїтом стрічає ся.
Місяць лютий питає: „Чи вбутий?“
О, той лютий остро кутий!

По сьвятій Доротї сохнуть хустки на плотї; а як не схнуть, то морози чоловіка ще до хати вихнуть.

Приказки:

Добра слава в кутку сидить, а недобра шляхом біжить.
Не журись, а за дїло берись.

За письменного трох неписьменних дають, та й то не беруть.
Не питай старого, а питай бувалого.
Хто богато бажає, той нїчого не має.

Товариство „Просьвіта“ видає і ширить популярні книжки, закладає філії, бібліотеки і бурси; уряджує і веде курси для неграмотних, курси висшої осьвіти, курси господарські і торговельні; поучує устно і письменно в справах просьвітних і господарсько-економічних; удїляє підмог і стипендий учачій ся молодїжи.

1. Четвер.	32—334	8. Четвер.	39—327
2. Пятниця (Марії Ґром.)	33—333	9. Пятниця.	40—326
3 Субота.	34—332	10. Субота.	41—325
4. Неділя.	35 331	11. Неділя.	42—324
5. Понеділок.	36—330	12. Понеділок. Трох Сьвят.	43—323
6. Второк.	37 - 329	13. Второк.	44—322
7. Середа.	38—328	14. Середа.	45—321

15. **Четвер. Стрітенє Госп.** 46—320	23. Пятниця. 54—312
16. Пятниця. 47—319	
17. Субота. 48—318	24. Субота. 55—311
18. **Неділя.** 49—317	25. **Неділя.** 56—310
19. Понеділок. 50—316	26. Понеділок. *Почат. посту.* 57—309
20. Второк. 51—315	27. Второк. 58—308
21. Середа. (*Попелец*). 52—314	28. Середа. 59—307
22. Четвер. 53—313	

III. МАРТ має 31 днів.

Днї	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г м
Ч.	1	16	**Лют.** Памфила	Альбіна еп.	6 09	5 03	2 51	6 15
П.	2	17	Теодора Т. влмч.	Симплїція	6 07	5 05	4 23	6 40
С.	3	18	Льва папи рим.	Кунеґунди	6 05	5 07	5 51	6 59
Н.	**4**	**19**	**1. Н. пос.** Архипа	**2. Н. пос. Суха.**	6 02	5 08	7 16	7 15
П.	5	20	Льва епископа	Евсевія	6 00	5 10	8 39	7 28
В.	6	21	Тимотея преп.	Маркіяна	5 57	5 11	9 58	7 41
С.	7	22	Зн. м. Пет і Атан.	Томи з Аквіну	5 56	5 12	11 18	7 57
Ч.	8	23	Поликарпа ♋	Івана	5 54	5 15	рано	8 13
П.	9	24	† Зн. г. Івана Хр.	Францїшки	5 52	5 17	12 38	8 33
С.	10	25	Тараса архіеп.	40 мучеників	5 50	5 19	1 52	9 03
Н.	**11**	**26**	**2. Н. посту.** Порф.	**3. Н. пос. Глуха.**	5 48	5 20	3 00	9 42
П.	12	27	Прокопа Декан.	Григория	5 46	5 21	3 57	10 32
В.	13	28	Власия іспов.	Христини	5 44	5 23	4 40	11 34
С.	14	1	**Март.** Євдокиї	Матильди	5 42	5 25	5 12	12 44
Ч.	15	2	Теодота сьвмч.	Льонґіна	5 39	5 26	5 36	1 57
П.	16	3	Евтропія і ин. ♌	Любіна	5 37	5 27	6 35	3 12
С.	17	4	Гарасима пр.	Ґертруди	5 35	5 29	6 08	4 26
Н.	**18**	**5**	**3. Н. пос.** *(Хрестн.)*	**4. Н. пос. Серед.**	5 33	5 31	6 20	5 40
П.	19	6	42 муч. в Аморії	Йосифа Обруч.	5 31	5 33	6 32	6 55
В.	20	7	Василя сьвщмч.	Йоахима	5 28	5 34	6 45	8 11
С.	21	8	Теофілякта	Венедикта	5 26	5 35	6 58	9 32
Ч.	22	9	† 40 муч. в Сев.	Октавіяна	5 24	5 37	7 13	10 56
П.	23	10	Кіндрата і ин. ♍	Віктора	5 22	5 39	7 35	рано
С.	24	11	Софрона патр.	Гавриїла	5 20	5 40	8 06	12 19
Н.	**25**	**12**	**4. Н. пос.** Теофана	**5. Н. п. Благов.**	5 18	5 41	8 47	1 38
П.	26	13	Пер. мощ. Никиф.	Емануїла	5 16	5 43	9 46	2 47
В.	27	14	Венедикта пр.	Руперта	5 14	5 44	10 02	3 39
С.	28	15	Агафія *(Поклони)*	Сикста пап. р.	5 12	5 45	12 26	4 16
Ч.	29	16	Савина мч. і Юл.	Кирила	5 10	5 47	1 55	4 44
П.	30	17	Алексїя ч. Б. ♎	Валєрия	5 08	5 49	3 24	5 04
С.	31	18	Кирила арх. Єрус.	Бальбіни дїви	5 06	5 50	4 48	5 19

♋ *Повня* дня 8. о год. 9 мін. 58 рано. Лагідний воздух.

♌ *Остатна чверть* дня 16. о год 12 м. 33 в ночи. Дощ з снїгом.

♍ *Нів* дня 23. о год. 4 м 5 вечером Погода.

♎ *Перша чверть* дня 30. о год. 10 м. 36 вечером Буря з снїгом.

В марті прибуває дня о 1 год. 47 мін. Довгота дня виносить пересїчно 11 годин. Місяць віддаляється від землї дня 6, а приближається дня 20.

Господарські пригадки:

Приготовляти вудженину на лїто. Чистити городи і сади. Копати і чистити рови. Насаджувати вчасні квочки. Як земля обсохне, зараз засївати на грядках горох, біб, моркву, петрушку, салату.

Жидівський календар: 1) **7. марта** = 13. Адар, пост Естери. 2) **8. марта** = 14. Адар, Пурім. 3) **9 марта** = 15. Адар. Шушан Пурім. 4 **24. марта** = 1. Нїсан.

Історичний календар.

Март. *3. 1811.* * поет Антін Могильницький; *1827.* * поет Леонїд Глїбів; *1861.* знесенє кріпацтва на Украйнї. *4. 1780.* ґр. Кирило Розумовський вибраний гетьманом України. *8. 1787.* Сидір Білий, вибраний отаманом „Вірного війська Запороського“. *9. 1814.** *Тарас Шевченко. 10. 1861.*† *Тарас Шевченко. 17. 1896.*† Петро Нїщинський, письменник і музик. *21. 1097.* † визначний історик і археольоґ Володимир Антонович. *23. 1651.* Винницький полковник Богун потопив в полонках на Бузї під Винницею много польського війська; *1842** Микола Лисенко. *30. 1674.* Правобічний гетьман Михайло Ханенко віддав булаву Іванови Самойловичеви.

Народні приповідки:

Ще покаже марець, що змерзне старець.

Хто в марті сїяти не зачинає, той про своє добро забуває.

Місяць март з трояка бика ріг збиває.

Прийшов марець, задер бороду старець.

На теплого Олексїя щука-риба лїд хвостом розбиває.

Як почав орать, то вже в сопілку не грать.

Приказки:

Лихо сушить, а роскіш пушить.

Не всїм однаково дано: одному ситце, другому решітце.

Обовязком кождого сьвідомого члена суспільности є, бути членом товариства „Просьвіта“.

1. Четвер.	60—306	8. Четвер.	67—299
		9. Пятниця.	68—298
2. Пятниця.	61—305	10. Субота.	69—297
3. Субота.	62—304	11. Неділя.	70—296
4. Неділя.	63—303	12. Понеділок.	71—295
5. Понеділок.	64—302	13. Второк.	72—294
6. Второк.	65—301	14. Середа.	73—293
7. Середа.	66—300	15. Четвер.	74—292

16. Пятниця.	75—291	24. Субота.	83—283
17. Субота.	76—290	25. **Недїля. (Благовіщенє).**	84—282
18. **Недїля.**	77—289	26. Понедїлок.	85—281
19. Понедїлок.	78—288	27. Второк.	86—280
20. Второк.	79—287	28. Середа.	87—279
21. Середа.	80—286	29. Четвер.	88—278
22. Четвер.	81—285	30. Пятниця.	89—277
23. Пятниця.	82—284	31. Субота.	90—276

IV. ЦЬВІТЕНЬ має 30 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
Н.	1	19	Март. 5.Н.п.Хриз.	Н. цьв. Гуґона	5 04	5 52	6 11	5 33
П.	2	20	Отців убитих	Франца з Пав.	5 01	5 53	7 31	5 46
В.	3	21	Якова преподоб.	Ришарда	4 59	5 55	8 52	6 01
С.	4	22	Василя і Ісаакія	Ізидора еп.	4 57	5 57	10 13	6 16
Ч.	5	23	Нїкона і учен.	Вінкен. *(В. Ч).*	4 55	5 58	11 32	6 35
П.	6	24	Захарії прор.	*Вел. Пятниця*	4 53	5 59	рано	7 00
С.	7	25	**Благовіщ.П.Д.М.** ☉	*Вел. Суб.* Герм.	4 51	6 01	12 45	7 35
Н.	8	26	**Н. цьвітна** Соб.Гав.	**Великдень**	4 59	6 02	1 47	8 21
П.	9	27	Матрони	**Сьвітл. понеділ.**	4 47	6 04	2 36	9 19
В.	10	28	Іляріона	Макария архп.	4 45	6 05	3 13	10 26
С.	11	29	Марка еписк.	Льва папи р.	4 43	6 07	3 40	11 38
Ч.	12	30	Марії *(Вел. Чет.)*	Юлїя папи р.	4 41	6 09	3 58	12 53
П.	13	31	**Велика Пятниця**	Юстина мч.	4 38	6 10	4 12	2 09
С.	14	1	**Цьв.**Марії*(В.С.)*☾	Анастазия мч.	4 36	6 12	4 27	3 21
Н.	15	2	**Воскрес. Христове**	**І. Н. по Велик.**	4 34	6 13	4 39	4 36
П.	16	3	**Сьвітлий понеділ.**	Лямберта	4 22	6 15	4 52	5 52
В.	17	4	**Сьвітлий второк**	Рудольфа еп.	4 30	6 16	5 04	7 13
С.	18	5	Теодула і Аґати	Апольонїя	4 28	6 18	5 20	8 03
Ч.	19	6	Евтихия преп.	Еми вдови	4 26	6 20	5 40	10 03
П.	20	7	Юрия епископа	Сульпіция	4 24	6 21	6 07	11 26
С.	21	8	Іродиона і ин. ☉	Анзельма	4 22	6 23	6 45	рано
Н.	22	9	**Н. Томина.** Евпс.	**2. Н. по Велик.**	4 20	6 24	7 39	12 40
П.	23	10	Терентия і инш.	Войтїха	4 18	6 26	8 50	1 38
В.	24	11	Антипа сьвщмч.	Юрия мч.	4 16	6 27	10 13	2 20
С.	25	12	Василя преп.	Марка євanг.	4 14	6 29	11 39	2 48
Ч.	26	13	Артемона сьвщ.	Клета	4 12	6 30	1 06	3 10
П.	27	14	Мартина п. р.	Анастазиї	4 10	6 32	2 30	3 26
С.	28	15	Аристарха і инш.	Віталїя	4 08	6 34	3 51	3 40
Н.	29	16	**Н. Мироносиць** ☽	**3. Н. по Велик.**	4 07	6 36	5 10	3 53
П.	30	17	Симеона і инш.	Катерини	4 05	6 37	6 41	4 07

☉ *Повня* д. 7. о г. 1 м. 48 в ночи. Погода тріваєдалї.

☾ *Остатна чверть* дня 14. о год. 8. м. 12 рано. Хмарно і вітер.

● *Нів* дня 21. о г. 2 м. 1 рано. Погода починає бути постійною.

☽ *Перша чверть* д. 29. о г. 5 м. 22. Погода і лагідний воздух.

В цьвітни прибуває дня о 1 г. 36. м Місяць віддаляє ся від землї д 2., а при ближає ся д. 30.

Господарські пригадки:

Садити і щепити овочеві деревця. Сїяти вику, лен і конюшину поміж озиминою і ячменем. Сїяти росаду. З кінцем місяця можна садити бараболю і вчасну пішу фасолю. Інспекти провітровати і підливати.

Жидівський календар: 1) **7. цьвітня** = 15. Нїзан. **Початок Пасхи.** 2) **8. цьвітня** = 16. Нїзан. **Друге сьвято Пасхи.** 3) **13. цьвітня** = 21. Нїзан. **Семе сьвято Пасхи.** 4) **14. цьвітня** = 22. Нїзан. **Конець сьвят Пасхи.** 5) **23 цьвітня** = 1. Іяр.

Історичний календар.

Цьвітень. *2. 1111* побіда кн. Володимира Мономаха над р. Сольницею над Туркамы. *7. 1889.** поет Володимир Шашкевич. *12. 1596.* битва Наливайка та Лободи з Жолкевським на урочищи „Острий Камінь". Жолкевський зазнавши великих страт мусїв вертати до Білої церкви. *14. 1340.* смерть Юрия II. (Болеслава Тройдоновича), останного самостійного галицького князя: отроїли його бояри за те що сприяв латинській вірі. *17. 1093.* † князь Всеволод, батько Володимира Мономаха. *17. 1847.* арештоване Тараса Шевченка. *19. 1885.*† славний історик Микола Костомарів *20 1132* † князь Мстислав, син Володимира Мономаха. *21. 1113.*† київський князь Сьвятополк. *25. 1622.* † гетьман Петро Конашевич Сагайдачний; *1910.* † письменник і визначний драматичний артист Марко Кропивницький. *1913.* † знаменитий письменник Михайло Коцюбинський. *27. 1904.* † письменник і драматичний артист Михайло Старицький. *30. 1915.* † епископ Константин Чехович, горячий український патріот.

Народні приповідки:

Як жаби перед Мартином кричали, то потім будуть мовчали.

Як на Мартина погода, — буде добре і на людий і на врожай.

Як перед Мартином крук в житї сховає ся, то є знаком доброго року на збіже.

Цьвітень з водою — май з травою.

Членська вкладка до товариства „Просьвіта" виносить річно 4. кор.

1. **Недїля.**	91—275	8. **Недїля. (Великдень).**	98—268
2. Понедїлок.	92 - 274	9. Понедїлок **(Сьв. пон.)**	99—267
3. Второк.	93—273	10. Второк.	100—266
4. Середа.	94—272	11. Середа.	101—265
5. Четвер.	95—271	12. Четвер.	102—264
6. Пятниця.	96—270	13. Пятниця. **Вел. Пятниця.**	103—263
		14. Субота.	104—262
7. **Субота. Благовіщенє.**	97—269		

15. **Неділя. Воскресенє.**	105—261	23. Понеділок	113—253
16. Понеділок. **Сьв. понедїл.**	106—260	24. Второк.	114—252
17. Второк. **Сьв. второк.**	107—259	25. Середа.	115—251
18. Середа.	108—258	26. Четвер.	116—250
19. Четвер.	109—257	27. Пятниця.	117—249
20. Пятниця.	110—256	28. Субота.	118—24o
21. Субота.	111—255	29. **Неділя.**	119—247
22. **Неділя.**	112—254	30. Понеділок.	120—246

V. МАЙ має 31 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
В.	1	18	**Цьвіт.** Івана преп.	Филипа, Якова	4 03	6 38	7 50	4 22
С.	2	19	Івана стар. лавр.	Жигимонта к.	4 01	6 40	9 10	4 39
Ч.	3	20	Теодора Тріхини	Знай. сьв. Хр.	4 00	6 42	10 20	5 01
П.	4	21	Януария і ин.сьв.	Фльориянамч.	3 58	6 43	11 24	5 32
С.	5	22	Теодора Сикст.	Пія папи р.	3 56	6 44	рано	6 13
Н.	**6**	**23**	**Н. Розсл.** † Юрия	**4. Нед. по Вел.**	3 55	6 46	12 29	7 06
П.	7	24	Сави стр. мч.	Доміцелї	3 53	6 47	1 11	8 11
В.	8	25	† Марка євanг.	Станїслава еп.	3 51	6 49	1 42	9 21
С.	9	26	Василя сьвщмч.	Григория еп.	3 49	6 50	2 03	10 34
Ч.	10	27	Симеона сьвщм.	Ізидора	3 48	6 52	2 19	11 49
П.	11	28	Ясона і Сосипат.	Адольфа	3 46	6 53	2 39	1 01
С.	12	29	9 муч. в Кизиці	Панкратия	3 44	6 54	2 46	2 15
Н.	**13**	**30**	**Нед. Самарянина**	**5. Нед. по Вел.**	3 43	6 56	2 58	3 29
П.	14	1	**Май.** Єремії	Бонїфат.	3 42	6 58	3 10	4 47
В.	15	2	Атаназия Вел.	Соф. і 3 д.	3 40	6 59	3 25	6 10
С.	16	3	† Теодозия печ.	ІванаНеп.	3 39	7 00	3 42	7 38
Ч.	**17**	4	Пелагії првмуч.	**Вознесенє Госп.**	3 38	7 02	4 06	9 05
П.	18	5	Ірини мч.	Феліксa еп.	3 37	7 03	4 40	10 25
С.	19	6	Йова правед.	Петра Келест.	3 36	7 04	5 29	11 32
Н.	**20**	**7**	**Н. Слїпороджен.**	**6. Нед. по Вел.**	3 35	7 06	6 36	рано
П.	21	8	† Івана Бог.	Єлени	3 34	7 07	8 00	12 19
В.	22	9	† П. м. Николая	Юлії дїви	3 33	7 08	9 26	1 50
С.	23	10	† Симеона Зил.	Дезидерия	3 32	7 09	10 54	1 17
Ч.	24	**11**	**Вознесенє Господ.**	Іванни вд.	3 31	7 11	12 18	1 33
П.	25	12	Епіфанїя і Герм.	Урбана	3 30	7 12	1 38	1 48
С.	26	13	Гликериї мч.	Филипа Нер.	3 28	7 13	3 57	2 02
Н.	**27**	**14**	**Н. сьв. Отцїв** Ізид.	**Зелені Сьвята**	3 27	7 14	4 40	2 14
П.	**28**	15	Пахомія Вел.	**Пон. Зел. Сьвят**	3 26	7 15	5 53	2 28
В.	29	16	Теодора Осьв.	Максима	3 25	7 16	6 53	2 44
С.	30	17	Андронїка Ап.	Феліксa	3 24	7 17	8 09	3 04
Ч.	31	18	Теодота і Юлії	Петронелї	3 23	7 18	9 20	3 32

Хрестні дні

Повня дня 7 о г. 2 м. 43 вечером. Погода.

Остатна чверть дня 14. о год. 1 м. 48 веч. Дощ.

Нів дня 21. о г. 12 м 48 в полуд. Дощ.

Перша чверть дня 28. о год. 11 м. 33 рано. Змінний воздух.

В маю прибуває дня о 1 г. 15 м. Довгота дня виносить пересїчно 15 годин. Місяць приближає ся до землї дня 16., а віддаляє ся дня 28.

Господарські пригадки:

Сїяти ячмінь, просо, гречку і мішанку для худоби. Кінчити направу дахів, плотів і мостів. Полоти бураки і пшеницю, полоти і сапати всї грядки бодай що 3 неділї.

Жидівський календар: 1) **10. мая** = 18. Іяр. Шкільне сьвято (Ляґ Бомер). 2) **22. мая** = 1. Сіван. 3) **27 мая** = 6. Сіван **Зелені сьвята** 4) **28. мая** = 7. Сіван. **Другий день Зелених сьвят.**

Історичний календар.

Май. *2. 1512.* кн. Константин Острожський побив Татар під Вишневцем над Горинем; *1648.* вибрано Богдана Хмельницького гетьманом. *4. 1838.* викуп Шевченка з кріпацтва. *5. 1886.* * поет Сидір Воробкевич. *6. 1910.* † поет Борис Грінченко *11. 1659.* Гетьман Іван Роговський розбив московське військо під Конотопом. *13. 1648.* реєстрові козаки під проводом Кречовського злучили ся з Хмельницьким. *14. 1648.* битва на Жовтих Водах; *1857.* Шевченко дістав амнестию. *15. 1638.* побіда Остряниці над Поляками під Голтвою; *1848.* знесенє панщини в Галичинї *16. 1817.* * історик і поет Микола Костомарів. *22. 1861.* перевезено і похоронено тїло Тараса Шевченка на Черначій горі коло Канева над Днїпром. *24. 1125.* † кн. Володимир Мономах, *25 1125.* князь Мстислав засїв на великокняжім київськім престолї. *26. 1648.* побіда Богдана Хмельницького під Корсунем. *28. 1722.* заведено на Украйні т. зв. „малоросийську колеґію.“ *1916.* † великий письменник і учений Др. Іван Франко.

Народні приповідки:

Годуй пчолу до Івана — нарядить тебе як пана.

Коли прийде май, то за себе дбай.

На Юрия повинна бути паша і в дурня.

На Юрия сїна кинь тай вола закинь.

Почекай, маю, ще тобі вуха обшмигаю (ще буде холодно, значить).

Три в маю дощі добрих, дадуть хлїба на три роки довгих.

Май холодний — рік хлїбородний.

Вписувати ся в члени „Просьвіти“ можна в кождій філії товариства або в канцелярії „Просьвіти“ у Львові, ринок 10.

1. Второк.	121—245	8. Второк.	128—238
		9. Середа.	129—237
2. Середа.	122—244	10. Четвер.	130—236
3. Четвер.	123—243	11. Пятниця.	131—235
4. Пятниця.	124—242	12. Субота.	132—234
5. Субота.	125—241	13. **Неділя.**	133—233
6. **Неділя.**	126—240	14. Понеділок.	134—232
7. Понеділок.	127—239	15. Второк.	135—231

16. Середа.	136—230	24 Четвер. **Вознесенє.**	144—222
17. Четвер. **(Вознесенє.)**	137—229	25. Пятниця.	145—221
18. Пятниця.	138—228	26. Субота.	146—220
19. Субота.	139—227	27. **Недїля. (Зелені Сьвята)**	147—219
20. **Недїля.**	140—226	28. Понедїлок. **(Пон. З. Сьв.)**	148—218
21. Понедїлок.	141—225	29. Второк.	149—217
22. Второк.	142—224	30. Середа.	150—216
23. Середа.	143—223	31. Четвер.	151—215

VI. ЧЕРВЕНЬ має 30 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
П.	1	19	**Май.** Патрикия	Ґрацияна	3 22	7 20	10 21	4 08
С.	2	20	Талалея мч. *(С.З.)*	Еразма	3 22	7 21	11 08	4 57
Н.	**3**	**21**	**Зелені сьвята**	**І. Н. по З. Сьв.**	3 21	7 21	11 42	5 57
П.	4	**22**	**П. Пресьв. Трійцї**	Квірина	3 21	7 22	рано	7 06
В.	5	23	Михайла еп. ♋	Бонїфатия	3 20	7 23	12 07	8 19
С.	6	24	Симеона преп.	Норберта еп.	3 20	7 24	12 25	9 22
Ч.	**7**	25	†Трет.Зн.Г.Ів.Хр.	**Боже Тїло**	3 19	7 25	12 39	10 44
П.	8	26	Карпа апост.	Медарда	3 19	7 26	12 52	11 56
С.	9	27	Терапонта смуч.	Феліцияна	3 19	7 27	1 04	1 08
Н.	**10**	**28**	**І. Н. по З. С. Всїх Сьв.**	**2. Н. по З. Сьв.**	3 18	7 27	1 15	2 23
П.	11	29	Теодозиї прмч.	Варнави ап.	3 18	7 28	1 23	3 42
В.	12	30	Ізаака Дам. пр. ☾	Івана фак.	3 18	7 28	1 44	5 06
С.	13	31	Єрмія і Єрмея	Антона з Пад.	3 18	7 29	2 05	6 34
Ч.	14	1	**Черв.** *Пр. Евхар.*	Василя	3 18	7 30	2 34	8 00
П.	15	2	Никифора патр.	Віта і Модеста	3 18	7 30	3 16	9 15
С.	16	3	Лукиліяна і инш.	Францїшка	3 17	7 31	4 17	10 11
Н.	**17**	**4**	**2. Н. по З. С. Пр. Евх.**	**3. Н. по З. Сьв.**	3 17	7 31	5 35	10 51
П.	18	5	Доротея сьвщмч.	Марка і Марц.	3 17	7 32	7 04	11 20
В.	19	6	Висаріона ♍	ҐервазияПрот.	3 17	7 32	8 36	11 40
С.	20	7	Теодора сьвщмч.	Сильверия п.	3 17	7 33	10 04	10 55
Ч.	21	8	Теодора Стр. вмч.	Якова Стр.	3 18	7 33	11 27	рано
П.	22	9	Кирила архієп.	Павлїна еп.	3 18	7 33	12 47	12 09
С.	23	10	Тимотея сьвщмч.	Аґрипіни	3 18	7 33	2 05	12 21
Н.	**24**	**11**	**3. Н. по З. С.** † Варт.	**4. Н. по Зел. Сьв.**	3 19	7 33	3 22	12 35
П.	25	12	Онуфрия пр.	Проспера	3 19	7 33	4 41	12 51
В.	26	13	Акилини мч.	Івана і Павла	3 19	7 33	5 57	1 08
С.	27	14	Єлисея прор. ☽	Володислава	3 20	7 33	7 10	1 34
Ч.	28	15	Амоса прор.	Льва папи	3 20	7 33	8 14	2 07
П.	**29**	16	Тихона еп. чуд.	**Петра і Павла**	3 21	7 33	9 04	2 51
С.	30	17	*Сострт. Пр. Богор.*	Емілії і Лукиї	3 21	7 33	9 05	3 05

☽ *Повня* дня 5. о год. 1 м. 7 рано. Погода.

☾ *Остатня чверть* дня 12. о год. 6 м. 38 вечером. Дощ і вітер.

● *Нів* дня 19. о г. 1 м. 22 рано. Змінний воздух.

☽ *Перша чверть* дня 27. о год. 4 м. 8 рано. Дощ.

В червни прибуває дня до 20 о 19 мін., а по 20. убуває о 5 мінут. Довгота дня виносить пересічно 16 годин. Місяць приближає ся до землї дня 12, а віддаляє ся дня 25-ого.

Господарські пригадки:

Смажити конфітури і ґаляретy з аґресту, порічок, ягід і трускавок. Варити малиновий сок Збирати лїкарські зела і липовий цьвіт.

Жидівський календар: 21 червня = 1. Тамуз.

Історичний календар.

Червень. *5. 1709.* Іван Мазепа прибув до шведського табору. *6. 1224* нещасна битва руських князїв із Татарами над рікою Калкою. *7. 1843.* † поет Маркіян Шашкевич. *8. 1653.* побіда Богдана Хмельницького над Поляками під Батогом. *9. 1898.* † поет Яків Щоголїв. *11. 1876.* указ, яким заборонено в Росиї друкувати українські книжки. *14. 1722.* † гетьман Іван Скоропадський; *1891.* † письменник Василь Мова. *17. 1895.* † учений Михайло Драгоманів. *18. 1569.* Люблинська унїя; *1709.* зруйнованє старої (чортомлицької) Сїчи. *23. 1870.* † поет Амврозий Метлинський. *24. 1651.* надав Б. Хмельницький привілей братській школї в Київі. *25. 1205.* смерть кн. Романа в битві з Поляками під Завихвостом. *26. 1638.* боротьба Гунї з Миколою Потоцьким коло Жольїна. *27. 1663.* Брюховецький вибраний гетьманом; *1672.* Самійлович вибраний гетьманом. *28. 1768.* Залїзняк і Ґонта добули Умань. *29. 1651.* початок битви під Берестечком.

Народні приповідки:

На Кирила лїто починає ся, на Илию кінчає ся.

Як в житї стоколоса — буде хлїба до пояса, а як звонець — хлїбови конець.

Як лїтом пролежиш — в зимі з торбою побіжиш.

Коли цвите біб, тодї тяжко о хлїб; а як мак, то не так!

Червень тому зеленить ся, хто працювати не лїнить ся.

До сьвятого Духа не скидай кожуха; та й по сьвятім Дусї ще таки в кожусї.

Ширіть видавництва „Просьвіти“. Ілюстрований катальоґ видавництв „Просьвіти“ висилає канцелярия товариства даром і оплачено.

1. Пятниця.	152—214	8. Пятниця.	159—207
2. Субота.	153—213	9. Субота.	160—206
3. **Недїля. Зелені Сьвята.**	154—212	10. **Недїля.**	161—205
4. **Понедїлок. Пресьв. Трійцї.**	155—211	11. Понедїлок.	162—204
5. Второк.	156—210	12. Второк.	163—203
6. Середа.	157—209	13. Середа.	164—202
		14. Четвер.	165—201
7. **Четвер. (Боже тїло).**	158—208		

2 фірі сосонок

15 Пятниця.	166—200	23. Субота.	174—192
16. Субота.	167—199	24. **Недїля.**	175—191
17. **Недїля. Пр. Евхаристиї.**	168—198	25. Понедїлок.	176—190
18. Понедїлок.	169—197	26. Второк.	177—189
19. Второк.	170—196	27. Середа.	178—188
20. Середа.	171—195	28. Четвер.	179—187
21. Четвер.	172—194	29. Пятниця. **(Сьв. Петра і П.)**	180—186
22. Пятниця.	173—193	30. Субота.	181—185

VII. ЛИПЕНЬ має 31 днів.

Днї	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
Н.	**1**	**18**	**Черв. 4. Н. по З. С.**	**5.Н.поЗ.С.** Теоб.	3 22	7 33	10 10	4 55
П.	2	19	† Юди апостола	Відвід.Пр.Д.М.	3 23	7 33	10 30	6 07
В.	3	20	Методия сьвщмч.	Альфреда	3 24	7 33	10 45	7 20
С.	4	21	Юлїяна Тарс. ♌	Івана Калясан.	3 24	7 32	10 58	8 32
Ч.	5	22	Евсевія сьвщмч.	Фільомени д.	3 25	7 31	11 10	9 43
П.	6	23	Агрипіни муч.	Ісаії прор.	3 26	7 31	11 21	10 53
С.	7	**24**	**Різдво с. Ів. Хрест.**	Пульхерії	3 27	7 31	11 33	12 05
Н.	**8**	**25**	**5.Н. по З. С.** Февр.	**6.Н.по ЗС.** Єлис.	3 28	7 30	11 48	1 21
П.	9	26	Давида Сол. преп	Анатоля	3 29	7 30	рано	2 40
В.	10	27	Самсона преп.	Амалії дїви	3 29	7 29	12 04	4 05
С.	11	28	Пер.м.Кира і Ів☾	Пелагії дїви	3 30	7 29	12 30	5 29
Ч.	12	**29**	**С. ап. Петра і Павла**	Генрика	3 31	7 28	1 04	6 51
П.	13	30	† Собор 12 Ап.	Марґарети	3 32	7 28	1 54	7 57
С.	14	1	**Лип.** Кузьми і Дам.	Бонавентури	3 33	7 27	3 06	8 44
Н.	**15**	**2**	**6.Н.поЗС.**†П.ризи.	**7. Н. по Зел. Сьв.**	3 34	7 26	4 34	9 17
П.	16	3	Якинта і Анатоля	Фавста	3 35	7 25	6 06	9 43
В.	17	4	Андрія Крит. і М.	Алексїя вел.	3 36	7 24	7 40	9 59
С.	18	5	†Кирила і Метод.	Симеона з Л.	3 37	7 23	9 08	10 14
Ч.	19	6	†Пр. Анатазия ♍	Вінкентия з П.	3 38	7 22	10 31	10 28
П.	20	7	Томи преподоб.	Чеслава	3 39	7 21	11 51	10 42
С.	21	8	Прокопа влмч.	Пракседи	3 41	7 20	1 11	10 57
Н.	**22**	**9**	**7.Н.поЗ.С.** Панкр.	**8.Н.поЗС.** Марії	3 42	7 19	2 30	11 14
П.	23	10	† Антония Печ.	Аполїнария	3 43	7 18	3 48	11 36
В.	24	11	Ольги кн. україн.	Христини	3 44	7 16	5 01	рано
С.	25	12	Прокла і Ілярия	Якова ап ост.	3 46	7 15	6 08	12 07
Ч.	26	13	Соб.Ар.Гавриїла	Анни Мат.П.Д.	3 47	7 14	7 03	12 47
П.	27	14	Акили і Онис. ☽	Наталії д.	3 48	7 13	7 44	1 47
С.	28	15	†Володимира кн.	Інокентия п.	3 50	7 12	8 14	2 46
Н.	**29**	**16**	**8.Н.поЗС. і Сьв.Отц.**	**9.Н.поЗС.**Марти	3 51	7 10	8 36	3 56
П.	30	17	Марини вмч.	Абдона	3 53	7 09	8 52	5 09
В.	31	18	Якинта, Омеляна	Ігнатия Льой.	3 54	7 07	9 05	6 23

☽ *Повня* дня 4. о г. 9 м. 40. Непостійний воздух.

☾ *Остатна чверть* д. 11. о г. 12 м 12 в ночи. Погода і спека.

● *Нів* дня 19. о г. 3 м. 1 вечером. Погода трівае дальше.

☽ *Перша чверть* дня 27. о г. 6 м. 40. вечером. Дощ.

В липни убуває дня о 57 мінут. Довгота дня виносить пересічно 15 годин 26. мін. Місяць приближає ся до землї дня 17., а віддаляє ся дня 30-го.

***Господарські пригадки*:**

Лагодити все до звоженя збіжа. Прятати і чистити стодоли, направляти знаряди. Останна орка під засїв ріпаку.

Жидівський календар: 1) **8. липня** = 18. Тамуз. Піст. Здобуте сьвятинї. 2) **20. липня** = 1. Аб. 3) **29. липня** = 10. Аб. Піст. Спалене сьвятинї.

Історичний календар.

Липень. *9. 1649.* Козаки побили Поляків під Межибожем і Константиновом; *1651.* наказний гетьман Іван Богун виводить козацькі полки зпід Берестечка, конець берестецької битви. *10. 1649.* початок облоги Збаража; *1709.* битва під Полтавою. *15. 1015* † великий князь Володимир Великий. *16. 1915.* † Др. Теофіль Дембицький, український меценат. *17. 1902.* рільні страйки в східній Галичинї. *18. 1775.* зруйноване Сїчи Москалями. *26. 1662.* Сомко і Ромодановський побили Юрия Хмельницького під Каневом. *27. 972.* згода князя Сьвятослава з Греками. *28. 1672.* Дорошенко побив Поляків коло Четвертенівки над Богом.

Народні приповідки:

По Петрі на дворі пусто, на полї густо.
На повни місяця пси казять ся.
Борис тай Гліб — поспів хліб.
Які гриби — такі хліби.
Богато жолудїв на дубі — тепла зима буде.
Від сьв. Ганки холодні вечери і ранки.

Приказки:

З поганої трави не буде доброго сїна.
Привикай до ощадности змолоду, то не будеш знати на старість голоду.

До борби з неграмотностию! Кожда читальня „Просьвіти“ повинна уладити через зиму курс для дорослих неграмотних.

1 **Неділя.**	182—184	9. Понеділок.	190—176
2. Понеділок.	183—183	10. Второк.	191—175
3. Второк.	184—182	11. Середа.	192—174
4. Середа.	185—181	12. Четвер. **Сьв. Петра і Павла.**	193—173
5. Четвер.	186—180	13. Пятниця.	194—172
6. Пятниця.	187—179		
7. Субота. **Різдво сьв. Івана.**	188—178	14. Субота.	195—171
8. **Неділя.**	189—177	15. **Неділя.**	196—170

16. Понедїлок.	197—169	24. Второк.	205—161
17. Второк.	198—168	25. Середа.	206—160
18. Середа.	199—167	26. Четвер.	207—159
19. Четвер.	200—166	27. Пятниця.	208—158
20. Пятниця.	201—165	28. Субота.	209—157
21. Субота.	202—164	29. **Недїля.**	210—156
22. **Недїля.**	203—163	30. Понедїлок.	211—155
23. Понедїлок.	204—162	31. Второк.	212—154

VIII. СЕРПЕНЬ має 31 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
С.	1	19	**Лип.** Макрини, Дія	Петра в оков.	3 56	7 06	9 18	7 34
Ч.	2	20	† Іллї проp.	Пр. Д. М. Анг.	3 57	7 04	9 26	8 43
П.	3	21	Симеона юрод. ☹	Знайд.св.Стеф	3 58	7 02	9 41	9 54
С.	4	22	Марії Магдал.	Домінїка	4 00	7 01	9 52	11 06
Н.	**5**	**23**	**9.Н.по ЗС.** Теофіля	**10.Н.поЗС.** Мар.	4 01	6 59	10 08	12 22
П.	6	24	† Бориса і Гліба	Преображ.Гос.	4 02	6 57	10 39	1 43
В.	7	25	† Анни м. П. Д. М.	Каєтана	4 03	6 55	10 57	3 06
С.	8	26	Єрмолая і Параск.	Кирияка	4 05	6 54	11 38	4 29
Ч.	9	27	†Панталеймона ☾	Романа	4 07	6 53	рано	5 39
П.	10	28	Прохора і ин. ап.	Лавра	4 08	6 52	12 38	6 34
С.	11	29	Калиника мч.	Зузанни	4 10	6 50	1 57	7 14
Н.	**12**	**30**	**10. Н. по ЗС.** Сили	**11. Н. по ЗС.**	4 11	6 48	3 29	7 42
П.	13	31	Євдокиї	Іполїта мч.	4 12	6 46	5 05	8 02
В.	14	1	**Серп.** Пр. Ч. Хрест.	Евсевія	4 14	6 44	6 37	8 19
С.	**15**	2	П. м. сьв. Стефана	**Успенє П. Д. М.**	4 15	6 42	8 05	8 34
Ч.	16	3	Ісаакія і инш.	Яцка	4 17	6 40	9 30	8 46
П.	17	4	7 молодцїв ☹	Анастазия	4 19	6 39	10 52	9 01
С.	18	5	Евсиґнїя	Олени кор.	4 20	6 37	12 14	9 18
Н.	**19**	**6**	**11.Н. по ЗС. Преобр.**	**12. Н. по ЗС.**	4 21	6 35	1 35	9 38
П.	20	7	Домета	Стефана кор.	4 23	6 33	2 52	1 06
В.	21	8	Омеляна еп.	Іванни ф.	4 24	6 31	4 02	10 44
С.	22	9	† Матїя апост.	Тимотея	4 26	6 29	5 01	11 33
Ч.	23	10	Лаврентия мч.	Филипа еп.	4 27	7 27	5 46	рано
П.	24	11	Евпла мч. архід.	Вартоломея	4 29	6 25	6 19	12 35
С.	25	12	Фотия і Аник. ☽	Людвіка кор.	4 30	6 23	6 42	1 44
Н.	**26**	**13**	**12. Н. по ЗС.** Макс.	**13.Н.поЗС.** Рожи	4 32	6 21	7 00	2 57
П.	27	14	Михея прор.	Йосифа Кал.	4 33	6 19	7 14	4 11
В.	28	**15**	**Успенє Пр. Д. М.**	Августина	4 34	6 17	2 27	5 23
С.	29	16	Перен.нерук.Обр.	Стятє гол. Ів.	4 36	6 15	7 37	6 33
Ч.	30	17	Мирона мч.	Йоахима	4 37	6 13	7 68	7 44
П.	31	18	Фльора і Лавра	Раймунда	4 38	6 11	8 00	8 57

☹ *Повня* дня 3. о г. 5. м. 11 вечером. Погода.

☾ *Остатна чверть* д. 9. о год. 7 м. 56 рано. Хмарно і дощ.

☺ *Нів* дня 17. о г. 6 м. 21 рано. Змінний воздух.

☽ *Перша чверть* д. 25. о год. 7 м. 8. Погода починає бути постійною.

В серпни убуває дня о 1 годину 33 м. Довгота дня виносить пересїчно 14 годин 12 мін. Місяць приближає ся до землї дня 3. і 31., а віддаляє ся дня 19.

Господарські пригадки:

Звоженє жита, пшениці, гороху, бобу, вівса, вики проса, гречки і лену. Молотити жито і пшеницю під озимий засїв Кінчити оране під озимину і сїяти жито.

Жидівський календар: 1) **19 серпня.** = 1 Елюль.

Історичний календар.

Серпень. *1. 1913.* † визначна письменниця Ларісса Косач-Квітка (Леся Українка) в Сурам на Кавказї. *5. 1657.* † гетьман Богдан Хмельницький; *1911.* † письменниця Олександра Кулїшева (Ганна Барвінок). *6. 1687.* Іван Мазепа вибраний гетьманом. *7. 1648.* борба Кривоноса з Поляками під Константиновом. *10. 1680.* † отаман Іван Сїрко; *1907.* † знаменита письменниця Мария Марковичка (Марко Вовчок). *11. 1792* переселенє Запорожцїв над ріку Кубань. *13. 1723.* Полуботок прибув до Петербурга; *1873.* † поет Антін Могильницький. *15—16. 1649.* побіда Хмельницького під Зборовом. *16. 1657.* Юрий Хмельницький вибраний гетьманом. *17. 1651.* „Чорна рада“ Б. Хмельницького на Масловім Броді; *1772.* прилучено Галичину до Австриї. *1704.* Козаки побили Поляків під Сенявою. *19. 1638.* Гуня скапітулював над Старицею; *1245.* кн. Данило побідив кн. Ростислава під Ярославом. *20. 1843.* † письменник Григорий Квітка-Основяненко. *23. 1662.* Юрий Хмельницький побив Москалїв під Криловом. *25. 1399.* битва Витовта з Татарами над Ворсклою. *27. 1589.* Турки й Татари облягли Львів. *30—31. 1648.* побіда Хмельницького під Пилявцями. *31. 1673.* напад отамана Івана Сїрка на Очаків.

Народні приповідки:

Прийде Ілля — наробить у поли гнилля.
По Іллї — нехай рій сидить на гиллї.
До Спасівки мухи на пана роблять, а в Спасівку на себе.

Спасівка — ласівка, а Петрівка — голодівка.

Прийде Спас — бери рукавички про запас.

Хлїбороби! Користайте з господарських шкіл тов-а „Просьвіта“.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА АН УРСР 38896

1. Середа.	213—153	9. Четвер.	221—145
2. Четвер.	214—152		
3. Пятниця.	215—151	10. Пятниця.	222—144
4. Субота.	216—150	11. Субота.	223—143
5. **Недїля.**	217—149	12. **Недїля.**	224—142
6. Понедїлок.	218—148	13. Понедїлок.	225—141
7. Второк.	219—147	14. Второк.	226—140
8. Середа.	220—146	15. Середа. **(Успенє Пр. Д.)**	227—139

16. Четвер.	228—138	24 Пятниця.	236—130
17. Пятниця.	229—137	25. Субота.	237—129
18. Субота.	230—136	26. **Недїля.**	238—128
19. **Недїля. Преображенє Г.**	231—135	27. Понедїлок. 2 фіра 18 сосунок	239—127
20. Понедїлок.	232—134	28. Второк. **Успенє Пр. Д.**	240—126
21. Второк.	233—133	29. Середа.	241—125
22. Середа.	234—132	30. Четвер.	242—124
23. Четвер.	235—131	31. Пятниця.	243—123

IX. ВЕРЕСЕНЬ має 30 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г.	Сонця Схід м.	Сонця Захід г.	Сонця Захід м.	Місяця Схід г.	Місяця Схід м.	Місяця Захід г.	Місяця Захід м.
С.	1	19	**Серп.** Андрія	Іди оп.	4	42	6	09	8	15	10	12
Н.	**2**	**20**	**13.Н.поЗС.**Самуїла	**14. Нед. по ЗС.**	4	43	6	07	8	33	10	29
П.	3	21	Тадея апост.	Бронїслава	4	45	6	04	8	58	12	50
В.	4	22	Аґатонїка	Йоахима і Роз.	4	46	6	02	9	32	2	10
С.	5	23	Лупа мч., Іринея	Лаврентия	4	47	6	00	10	21	3	25
Ч.	6	24	Евтихия мч.	Захариї прор.	4	48	5	58	11	31	4	26
П.	7	25	Вартоломея, Тита	Реґіни дїви	4	49	5	56	рано		5	10
С.	**8**	26	Адрияна і Нат. ☾	**Різдво Пр. Д. М.**	4	51	5	54	12	55	5	42
Н.	**9**	**27**	**14.Н. по ЗС.**Пімена	**15. Нед. по ЗС.**	4	52	5	52	2	27	6	05
П.	10	28	Мойсея і Авґуст.	Миколая з Тог.	4	54	5	50	4	02	6	22
В.	11	29	† Усїкн.г.Ів. *Піст*	Яцка і Прота	4	55	5	47	5	32	6	37
С.	12	30	Александра	Ґвідона	4	56	5	45	6	59	6	51
Ч.	13	31	†Положенє пояса	Товії	4	58	5	43	8	24	7	06
П.	14	1	**Верес.** Симеона	Воздв. Ч. Хр.	5	00	5	41	9	49	7	22
С.	15	2	Маманта і Івана	Никодима	5	01	5	38	11	14	7	39
Н.	**16**	**3**	**15.Н.поЗС.**Анти.	**16. Нед. по ЗС.**	5	03	5	36	12	34	8	05
П.	17	4	Вавили	Лямберта	5	04	5	34	1	49	8	40
В.	18	5	Захариї і Єлисав.	Томи з Вілян.	5	05	5	32	2	54	9	26
С.	19	6	ЧудоАр.Михаїла	Януария	5	07	5	30	3	44	10	23
Ч.	20	7	Созонта мч.	Евстахия	5	09	5	28	4	21	11	31
П.	21	**8**	**Різдво Пр. Д. М.**	Матїя ап.	5	10	5	25	4	28	рано	
С.	22	9	Йоакима і Анни	Маврикия	5	12	5	23	5	07	12	43
Н.	**23**	**10**	**16.Н. по ЗС.** Мінод.	**17. Нед. по ЗС.**	5	13	5	22	5	22	1	57
П.	24	11	Теодора ☽	Ґерарда	5	15	5	19	5	35	3	10
В.	25	12	Автонома	Клеофи	5	16	5	16	5	46	4	21
С.	26	13	Корнила сотн.	Киприяна	5	18	5	14	6	59	5	33
Ч.	27	**14**	**Воздв. Ч. Хр.** *Піст.*	Кузьми і Дам.	5	19	5	12	6	09	6	46
П.	28	15	Никити мч.	Вячеслава	5	21	5	10	6	22	8	00
С.	**29**	16	Евфимії влмч.	**МихайлаАрханг.**	5	22	5	08	6	39	9	18
Н.	**30**	**17**	**17.Н.поЗС.**Софії	**18. Нед. по ЗС.**	5	24	5	06	7	00	10	40

☽ *Повня* дня 1. о г. 12 м 28 в ночи. Погода.

☾ *Остатна чверть* дня 8. о год 7 м. 5. вечером. Погода.

● *Нів* д. 16. о г. 10 м. 27 вечером. Дощ.

☽ *Перша чверть* д 24. о год. 5 м. 41 вечером. Дощ.

☽ *Повня* дня 30. о год. 8 м. 31 рано. Дощ і вітер.

У вересни убуває дня о 1 год. 39. м. Довгота дня виносить пересїчно 12 г. 32. м. Місяць віддаляє ся від землї дня 15., а приближає ся д 29.

Господарські пригодки: Збирати яблока і грушки на переховок, робити повила і сушені овочі. Кінчити засїв озимини. Косити і звозити отаву. Рубати і квасити капусту.

Жидівський калєндар: 1) **17. вересня** = 1. Тішрі. **Новий рік 5678.** 2) **18. вересня** = 2. Тішрі. **Друге сьвято Нового Року.** 3) **19. вересня** = 3. Тішрі. Піст Ґедалїя. 4) **26. вересня** = 10. Тішрі. **Судний день.**

Історичний калєндар.

Вересень. *1. 1652.* Весїлє Тимоша Хмельницького з донькою гос. вол. Розандою Лупулівною. *2. 1657.* похорони Богдана Хмельницького в Суботові і вибір Івана Виговського гетьманом; *3. 1657.* Золотаренко побив Поляків під Сепелїнцями; *1709.* † гетьман Іван Мазепа. *5. 911.* договор кн. Олега з Греками. *6. 1672.* П. Дорошенко здобув Каменець Подільський. *11 1727.* Данїло Апостол вибраний гетьманом. *12. 957.* гостина кн. Ольги в Царгородї; *1903.* відкрито в Полтаві памятник Іванови Котляревському. *14. 1867.* † письменник Опанас Маркович. *15. 1907.* † визначний письменник і драматичний артист Іван Тобилевич (Карпенко Карий). *16. 1658.* Рада в Гадячи; *7. 1660.* Юрий Хмельницький побитий Поляками й Татарами під Слободищамм. *19. 1914.* Насильне вивезенє зі Львова Москалями українського митрополита Андрія гр. Шептицького в глубину Росиї. *27. 1651.* Білолоцерківська угода. *30. 1769.* вісїм козаків узяло Хотин з 184 гарматами.

Народні приповідки:

Прийшла Пречиста — взяла комахи нечиста.

Прийшла Пречиста — буде по деревах листу чисто.

В осени й воробець богатий

Хто рано сїє, той не жалїє.

Посїєш в погоду — більше приплоду.

В рідній школї наша будучність! Посилайте дїти до українських шкіл!

1. Субота.	244—122	8. Субота. **(Різдво Пр. Д.)**	251—115
2. **Неділя.**	245—121	9. **Неділя.**	252—114
3. Понеділок.	246—120	10. Понеділок.	253—113
4. Второк.	247—119	11. Второк.	254—112
5. Середа.	248—118	12. Середа.	255—111
6. Четвер.	249—117	13. Четвер.	256—110
7. Пятниця.	250—116	14. Пятниця.	257—109
		15. Субота.	258—108

16. **Недїля.** 259—107	24. Понедїлок. 267—99
17. Понедїлок. 260—106	25. Второк. 268—98
18. Второк. 261—105	26. Середа. 269—97
19. Середа. 262—104	27. Четвер. **Воздвиженє Ч. Хр.** 270—96
20. Четвер. 263—103	28. Пятниця. 271—95
21. Пятниця. **Різдво Пр. Д. М.** 264—102	
22. Субота. 265—101	29. Субота. **(Михайла Арх.)** 272—94
23. **Недїля.** 266—100	30. **Недїля.** 273—93

X. ЖОВТЕНЬ має 31 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г.	Сонця Схід м.	Сонця Захід г.	Сонця Захід м.	Місяця Схід г.	Місяця Схід м.	Місяця Захід г	Місяця Захід м.
П.	1	18	**Вер.** Евменія чуд.	Реміґія	5	25	5	04	7	33	12	01
В.	2	19	Трофима і Сават.	Отона еп.	5	26	5	02	8	16	1	16
С.	3	20	Евстахия мч.	Кандида мч.	5	28	5	00	9	17	2	20
Ч.	4	21	Кіндрата ап.	Франціїшка С.	5	29	4	57	10	35	3	08
П.	5	22	Фоки сьвщмч.	Плакида мч.	5	31	4	55	рано		3	43
С.	6	23	Зачатє сьв.Ів.Хр.	Брунона мч.	5	33	4	53	12	02	4	08
Н.	**7**	**24**	**18.Н.поЗС.** Теклї☾	**19.Н.поЗС.** Юст.	5	34	4	51	1	32	4	27
П.	8	25	Евфросинії преп.	Бриґіди	5	36	4	49	3	01	4	42
В.	9	26	† Івана Богосл.	Діонїзия	5	37	4	47	4	28	4	56
С.	10	27	Калистрата мч.	Франціїшка	5	39	4	45	5	54	5	09
Ч.	11	28	Харитона пр. ісп.	Вінкентия	5	40	4	43	7	19	5	25
П.	12	29	Кирияка преп.	Максимілїяна	5	41	4	41	8	44	5	43
С.	13	30	Григория сьвмч.	Едварда кор.	5	43	4	36	10	10	6	03
Н.	**14**	**1**	**Жовт. 19. Н. по ЗС.**	**20. Н. по ЗС.**	5	45	4	38	11	29	6	35
П.	15	2	Киприяна сьвмч.	Ядвиги і Тер.	5	47	4	34	12	41	7	16
В.	16	3	Діонїзия сьвм.●	Павла ап.	5	48	4	32	1	38	8	10
С.	17	4	Єротея сьвщмч.	Лукини	5	50	4	30	2	21	9	15
Ч.	18	5	Харитона мч.	Луки євanг.	5	51	4	28	2	51	10	27
П.	19	6	† Томи апост.	Петра з Алек.	5	53	4	26	3	12	11	41
С.	20	7	Серґія і Вакха мч.	Фелїцияна	5	55	4	24	3	28	рано	
Н.	**21**	**8**	**20.Н.поЗС.** Пелагії	**21.Н.поЗС.** Урш.	5	56	4	22	3	42	12	54
П.	22	9	†Якова Альф.,	Кордулї	5	58	4	20	3	54	2	05
В.	23	10	Евлампія і Евл.☽	Івана Капістр.	5	59	4	18	4	05	3	17
С.	24	11	Филипа діяк.	Рафаїла Арх.	6	01	4	17	4	17	4	29
Ч.	25	12	Пова, Тараса	Івана Кант.	6	03	4	15	4	28	5	43
П.	26	13	Карпа еп. мч.	Евариста папи	6	04	4	13	4	44	7	02
С.	27	14	Назара, Параск.	Сабіни мч.	6	06	4	12	5	05	8	24
Н.	**28**	**15**	**21.Н.поЗС.** Сьв. От.	**22.Н.поЗС.** Сим.	6	08	4	10	5	34	9	46
П.	29	16	Льонґіна мч. сот.	Клявдия	6	09	4	08	6	13	11	05
В.	30	17	Озиї і Андрія ♋	Альфонса	6	11	4	06	7	10	12	15
С.	31	18	†Луки ап. і євanг.	Вольфґанґа	6	13	4	04	8	23	1	08

☾ *Остатна чверть* дня 7. о год. 10 м. 14.
Дощ.

● *Нів* дня 16. о г. 2 м. 41 вечером.
Погода.

☽ *Перша чверть* д. 23. о г. 2 м. 37. вечером.
Дощ з снїгом.

♉ *Повня* д. 30. о г. 6 м. 19 вечєром.
Погода і мороз.

В жовтни убуває дня о 1 год. 44 минути. Довгота дня виносить пересїчно 10 годин 48 м. Місяць віддаляється від землї дня 12., а приближається дня 27.

Господарські пригадки:
Прятати з поля останки городовини і бараболь. Гнати безроги до лїса на жолудь і бучину. Орати стерню під ярину. Кормити дійні корови листками капусти. Садити дерева.

Жидівський календар: 1) **1. жовтня** = 15. Тішрі. **Перше сьвято Кучок.** 2) **2. жовтня** = 16. Тішрі. **Друге сьвято Кучок.** 3) **7. жовтня** = 21. Тішрі. Пальмове сьвято. 4) **8. жовтня** = 22. Тішрі. **Конець Кучок.** 5) **9. жовтня** = 23. Тішрі. **Радість з права.** 6) **17. жовтня** = 1. Мархешван.

Історичний календар.

Жовтень. *1. 1877.* † учений О. Бодянський. *9. 1655.* побив Б. Хмельницький Поляків під Городком. *14. 1624.* напад Запорожців на Царгород. *16. 1648.* Богдан Хмельницький почав облогу Львова. *17. 1596.* смерть Івана Косинського. *18. 1851.* цїсар Франц Йосиф поклав угольний камінь під „Народний Дім“ у Львові. *22. 1596.* Берестейська унїя. *28. 1894.* † учений, письменник і довголїтний голова Товариства „Просьвіта“ Омелян Огоновський.

Народні приповідки:

Хто сїв по Покрові, виводить по корові.

Покрова всю землю листом покрила.

Парубок до Богослова, не варт доброго слова.

Сьвята Покровонька — покрий мені головоньку.

Приказки:

Де розумний тихо, дурний зробить лихо.

Нема чого пишати ся, коли нема у що прибрати ся.

Хоч за правду побивай ся, а навкруги оглядай ся.

Не бажай другому лиха, коли й тебе скубе біда стиха.

Домагайте ся видавництв товариства „Просьвіта“ у всїх філїях товариства „Просьвіта“ і в кождій книгарнї.

1. Понеділок.	274—92	9. Второк.	282—84
2. Второк.	275—91	10. Середа.	283—83
3. Середа.	276—90	11. Четвер.	284—82
4. Четвер.	277—89	12. Пятниця	285—81
5. Пятниця.	278—88	13. Субота.	286—80
6. Субота.	279—87	14. **Неділя.**	287—79
7. **Неділя.**	280—86	15. Понеділок.	288—78
8. Понеділок.	281—85	16. Второк.	289—77

17. Середа.	290—76	24. Середа.	297—69
		25. Четвер.	298—68
18. Четвер.	291—75	26. Пятниця.	299—67
19. Пятниця.	292—74	27. Субота.	300—66
20. Субота.	293—73	28. **Недїля.**	301—65
21. **Недїля.**	294—72	29. Понедїлок.	302—64
22. Понедїлок.	295—71	30. Второк.	303—63
23. Второк.	296—70	31. Середа.	304—62

XI. ПАДОЛИСТ має 30 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
Ч.	1	19	**Жовт.** Йоїла прор.	**Всїх Сьвятих**	6 15	4 03	9 47	1 44
П.	2	20	Артемія влмч.	День задушн.	6 16	4 01	12 15	2 13
С.	3	21	Іляриона преп.	Губерта	6 18	3 59	рано	2 33
Н.	**4**	**22**	**22.Н.поЗС.** Аверкія	**23.Н.поЗС.** Кар.	6 20	3 58	12 42	2 49
П.	5	23	† Якова апост.	Єлисавети	6 21	3 56	2 07	3 02
В.	6	24	Арети мч. ☾	Лєонарда	6 23	3 54	3 30	3 16
С.	7	25	Маркияна і Март.	Геркуляна	6 24	3 52	4 53	3 30
Ч.	8	**26**	**Сьв. Димитрия влмч.**	4. Коронатів	6 26	3 51	6 16	3 46
П.	9	27	Нестора мч.	Теодора мч.	6 27	3 49	7 42	4 05
С.	10	28	†Параскеви влмч.	Андрія з Ав.	6 29	3 48	9 05	4 32
Н.	**11**	**29**	**23.Н. по ЗС.** Анаст.	**24.Н.поЗС.** Мар.	6 31	3 47	10 21	5 09
П.	12	30	Зиновія і Зиновії	Станїслава	6 32	3 45	11 25	5 59
В.	13	31	Стахия і Урбана	Евґенїя	6 34	3 44	12 15	7 09
С.	14	1	**Пад.** Кузьми і Д.	Серафина	6 36	3 42	12 50	8 10
Ч.	15	2	Акиндина	Лєопольда	6 38	3 41	1 13	9 22
П.	16	3	Акепсими і Айтал	Едмунда	6 39	3 39	1 34	10 36
С.	17	4	Йоанїкия і Нїкан.	Сальомеї	6 41	3 38	1 49	11 47
Н.	**18**	**5**	**24.Н.поЗС.** Галакт.	**25.Н.поЗС.** Ром.	6 42	3 37	2 00	рано
П.	19	6	Павла архієп.	Єлисавети	6 44	3 36	2 11	12 58
В.	20	7	Єрона і Лазаря	Фелїкса	6 46	3 35	2 23	2 10
С.	21	**8**	**Михайла Арх.** ☽	Введ. Пр.Д.М.	6 47	3 34	2 36	3 22
Ч.	22	9	Онисифора мч.	Кекилїї	6 49	3 33	2 49	4 38
П.	23	10	Ераста ап.	Климента п.	6 50	3 32	3 07	5 59
С.	24	11	Мини, Віктора	Івана з Кр.	6 51	3 31	3 33	7 24
Н.	**25**	**12**	**25.Н.поЗС.** †Иосаф.	**26.Н.поЗС.** Кат.	6 53	3 31	4 09	8 46
П.	26	13	†Івана Золотоуст.	Конрада	6 54	3 30	5 00	10 02
В.	27	14	† Филипа ап.	Валєрияна	6 56	3 29	6 11	11 03
С.	28	15	Гурия і С. *(П.п.)*	Руфина	6 57	3 28	7 33	11 45
Ч.	29	16	†Матія ап. і єванг.	Сатурнїна	6 58	3 27	9 01	12 17
П.	30	17	Григория чудотв.	Андрія ап.	7 00	3 26	10 30	12 48

☾ *Остатня чверть* д. 6. о год. 5 м. 3 рано. Приморозки і острий воздух.

● *Нів* дня 14. о г. 6 м. 28 рано. Сьїг і вітер.

☽ *Перша чверть* д. 21. о год. 10 м. 28. рано. Зимно і мрака.

○ *Повня* дня 28. о г. 6 м. 41 рано. Дощ з снїгом.

В падолистї убуває дня о 1 г. 11 мін. Довгота дня виносить пересїчно 9 год. 17 м. Місяць віддаляється від землї дня 9., а приближається дня 25.

Господарські пригадки: Збирати яловець на лїк для худоби. Ховати господарські знаряди під дахи, щоби не грубіли на морозї і не тріскали. Вивозити обірник в поле під бараболї.

Жидівський калєндар: 16 падолиста = 1 Кізлєв.

Історичний калєндар.

Падолист. *3. 1648.* Богдан Хмельницький залишив облогу Львова; *1848.* барикади у Львові; *1885.* † поет Микола Устиянович. *10. 1709.* здобуте Батурина Москалями. *1834.* † батько нової доби укр. письменьства Іван Котляревський. *1888.* † Стефан Качала визначний полїтик, письменник і щедрий меценат. *11. 1893.* † славний байкар і поет Леонїд Глїбів. *15. 1678.* Б. Хмельницький облягає Замость. *15. 1625.* куруківська угода; *1709.* Іван Скоропадський вибраний гетьманом. *16. 1915.* † Кость Паньківський в московській неволї в Київі. *18. 1838.** письменник Іван Нечуй-Левицький. *20. 1709.* цар Петро велїв стяти полковника Чечеля за оборону Батурина перед московськими військами. *23. 1883.* † учений М. Максимович.

Народні приповідки:

На Введенє зима вводить ся. Юрий мости мостить, а Микола прибиває.

До Дмитра дївка хитра, а по Дмитрі як стрїне собаку, то зараз питає: „Чи не в старости ви йдете?“

Кузьма-Дамян — божий коваль.

В Пилипівку — день до обіда.

Приказки:

Трудящі дїти, як комахи: скоро все рознесуть.

З посьміха буває потїха, а на те, щоб сьміятись, великого розуму не треба.

Не відкотить ся яблучко далеко від яблунї, а хоч і відкотить ся, то хвостиком до неї оберне ся.

Задумав ти много, то не буде нїчого.

Добре тому в дорозї, хто сидить на возї.

Кождий дїяльний член тов. „Просьвіта“ повинен передплачувати орґан тов. „Письмо з Просьвіти“. Річна передплата виносить 3 кор.

1. Четвер. **(Всїх Сьвятих).**	305—61	9. Пятниця.	313—53
2. Пятниця.	306—60		
3. Субота.	307—59	10. Субота. 2 фірі сосік	314—52
4. **Недїля.**	308—58	11. **Недїля.**	315—51
5. Понедїлок.	309—57	12. Понедїлок.	316—50
6. Второк.	310—56	13. Второк.	317—49
7. Середа.	311—55	14. Середа.	318—48
8. Четвер. **Сьв. Димитрия.**	312—54	15. Четвер.	319—47

16. Пятниця.	320—46	23. Пятниця.	327—39
		24. Субота.	328—38
17. Субота.	321—45	25. **Недїля.**	329—37
18. **Недїля.**	322—44	26. Понедїлок.	330—36
19. Понедїлок.	323—43	27. Второк. 3 фірі ольхового дерева	331—35
20. Второк.	324—42	28. Середа. *Поч. Пос.*	332—34
21. Середа. **Сьв. Михайла.**	325—41	29. Четвер.	333—33
22. Четвер.	326—40	30. Пятниця.	334—32

XII. ГРУДЕНЬ має 31 днів.

Дні	Стиль нов.	Стиль стар.	Сьвята греко-кат.	Сьвята лат.	Сонця Схід г. м.	Сонця Захід г. м.	Місяця Схід г. м.	Місяця Захід г. м.
С.	1	18	**Пад.** Плятона і Р.	Еліґія еп.	7 01	3 25	11 54	12 56
Н.	**2**	**19**	**26.Н.поЗС.** Авдия	**І. Н. Адв.** Бальб.	7 03	3 25	рано	1 10
П.	3	20	Григория і Прок.	Францішка	7 04	3 24	1 17	1 23
В.	4	**21**	**Введенє в хр.П.Д.М.**	Варвари влмч.	7 06	3 24	2 37	1 37
С.	5	22	Филимона і Кик.	Сави опата	7 07	3 24	3 58	1 52
Ч.	6	23	Амфілоха ☾	Николая	7 08	3 23	5 21	2 09
П.	7	24	Катерини мч.	Амвросия	7 09	3 23	6 43	2 32
С.	**8**	25	Климента і Петра	**Неп. Зач. Пр.Д.М.**	7 10	3 23	8 01	3 05
Н.	**9**	**26**	**27.Н.поЗС.** Алипія	**2. Н. Адв.** Лєок.	7 11	3 23	9 11	3 48
П.	10	27	Якова і Паладия	Юдити	7 12	3 23	10 07	4 46
В.	11	28	Стефана препмч.	Дамазия	7 13	3 23	10 48	5 54
С.	12	29	Парамона і Філ.	Александра	7 14	3 23	11 17	7 06
Ч.	13	30	† Андрія апост.	Лукиї і Отилії	7 15	3 23	11 37	8 19
П.	14	1	**Груд.** Наума пр.	Спиридіона	7 16	3 22	11 53	9 31
С.	15	2	Авакума прор.	Евзевія еп.	7 16	3 22	12 06	10 42
Н.	**16**	**3**	**28.Н.поЗС.** Софон.	**3. Н. Адв.** Адел.	7 17	3 23	12 18	11 51
П.	17	4	†Варвари влмч.	Лазаря	7 18	3 23	12 29	рано
В.	18	5	†Сави осьвщ.	Ґрацияна еп.	7 18	3 23	12 40	1 01
С.	19	**6**	**Сьв. Николая**	Фавста мч.	7 19	3 23	12 54	2 14
Ч.	20	7	Амвросия еп.	Теофіля	7 20	3 24	1 08	3 31
П.	21	8	Потапія преп. ☽	Томи еп.	7 20	3 24	1 31	4 54
С.	22	**9**	**Неп.Зач. Преч. Д. М.**	Зенона	7 21	3 24	2 02	6 17
Н.	**23**	**10**	**29. Н. по ЗС.** Мини	**4. Н. Адв.** Вікт.	7 21	3 25	2 45	7 38
П.	24	11	Данила прор.	Адама і Еви	7 21	3 25	3 49	8 48
В.	**25**	12	Спиридіона преп.	**Різдво Ісуса Хр**	7 22	3 26	5 10	9 39
С.	**26**	13	†Евгена і Евстр.	**Сьв. Стефана**	7 22	3 27	6 39	10 16
Ч.	27	14	Тирса і Филимон.	Івана євanг.	7 22	3 28	8 12	10 43
П.	28	15	Елевтерия смч.	Дїтиї уб. у Веф.	7 22	3 28	9 41	11 01
С.	**29**	16	Аггея прор.	Томи епис.	7 23	3 29	11 05	11 01
Н.	**30**	**17**	**Н.Праотців** Данил.	**Н. по Різдві Хр.**	7 23	3 30	рано	11 31
П.	31	18	Севастияна	Сильвестра п.	7 23	3 31	12 27	11 44

☾
Остатна чверть д. 6. о г. 2 м. 13.
Снїговиця.
●
Нів дня 14. о г. 9 м. 17.
Погода і мороз.
☽
Перша чверть дня 21. о г. 6 м. 7.
Погода трівав далї.
○
Повня дня 28. о 9. м. 52.
Гарно.

В грудни убуває дня о 16 мінут. Довгота дня виносить пересїчно 8 годин 30 мінут. — Місяць віддаляє ся від землї дня 6., а приближає ся дня 22.

Господарські пригадки:

Щепи в садах охоронювати перед морозами і заяцями, обвиваючи пнї соломою. Вивозити дерево з лїса під будову і на топливо. При добрім морозї молотити конюшину. Коли земля не замерзла, то перекопує ся город.

Жидівський календар: 1) **10. грудня** = 25. Кізлев. Посьвячене сьвятинї. 2) **16 грудня** = 1. Тебет. 3) **25. грудня** = 10. Тебет. Піст. Облога Єрусалима.

Історичний календар.

Грудень. *3 1848.* † Евген Гребінка. *4. 1803.* † Іван Кальнишевський, останний кошовий Запорожа. *8. 1868.* **заснованє тов. „Просьвіта“ у Львові** *19. 1240.* Батий Київ зруйновав. *21. 1764.* скасованє гетьманщини *24. 1653.* побіда Богдана Хмельницького під Жванцем. *26. 1637.* нещаслива битва Павлюка з Потоцьким під Кумейками *28. 1724.* † наказний гетьман Павло Полуботок. *31. 1637.* † гетьман Павлюк.

Народні приповідки:

Грудень землю грудить, хату студить.
Грудневе тепло, як мачошине добро.
Сьв. Андрію, я на тобі лен сїю, дайже менї знати, з ким я буду той лен рвати.
Зима біла та не їсть снїгу, а все сїно.
В грудни тепло, як за лихим паном.

Приказки:

Як лихо, то йди сюди, Хомихо, а як по лисї, то й по Хомисї.
Для прошеного гостя богато треба; а несподіваний гість — що не постав, те і зїсть.
На того вина, кого дома нема.

День 8-го грудня — день „Просьвіти“! Збирайте жертви на почесний дар для „Просьвіти“.

1. Субота. 335 – 31	8. Субота. **(Неп. Зач. Д. Марії)** 342—24
2. **Неділя.** 336 – 30	9. **Неділя.** 343—23
3. Понеділок. 337—29	10. Понеділок. 344—22
4. Второк. **Введенє.** 338—28	11. Второк. 345—21
5. Середа. 339—27	12. Середа. 346—20
6. Четвер. 340—26	13. Четвер. 347—19
7. Пятниця. 341 – 25	14. Пятниця. 348—18
	15. Субота. 349—17

16. **Неділя.** 350—16	24. Понеділок. 358—8
17. Понеділок. 351—15	25. Второк. **(Різдво Іс. Хр.)** 359—7
18. Второк. 352—14	26. Середа. **(Сьв. Стефана.)** 360—6
19. Середа. **Сьв. Николая.** 353—13	27. Четвер. 361—5
20. Четвер. 354—12	28. Пятниця. 362—4
21. Пятниця. 355—11	29. Субота. 363—3
22. Субота. **Зач. П. Д. Марії.** 356—10	30. **Неділя.** 364—2
23. **Неділя.** 357—9	31. Понеділок. 365—1

Витяг з нової тарифи судових належитостий.

(На основі цїсарського розпорядку з 15. вересня 1915 ч. 279 В. з. д.).

I. Цивільний процес і екзекуцийне поступованє.

	до 100 кор.	звиж 100—1000	зв. 1000—5000	зв. 5000—1000	звиж 10.000
Поданя кождий аркуш	0·30	1·—	2·—	2·50	3·—
Позви, відповіди на позов, заміти, приготовні письма перший аркуш	0·30	2·—	4·—	5·—	6·—
дальший	0·30	1·—	2·—	2·50	3·—

Вартість предмету спору:

1) коли позиває ся о часть претенсиї — стемплї від запізваної суми;
2) коли позиває ся о надвижку взаїмної претенсиї — стемплї від запізваної надвижки.
3) коли є жаданє головне і евентуальне, — належитість після головного, не може вона однакож бути низша від належитости відповідаючої вартости евентуального жаданя.
4) виповідь з речинцем до місяця, спори о служебність мешканя і вимову, спори з § 49 у. 6 Н. Ю. — вартість предмету спору 100 К.
5) Инші спори (неоцїнні), належачі до юрисдикциї повітового суду — 1000 К.
6) Спори, що належать перед судові трибунали першої настої, — вартість предмету спору 3000 К.

Прикази заплати в упоминальнім поступованю, як вартість предмету спору виносить:

		до	50 К	— К	50 сот.		
понад	50 К	„	100 „	1 „	— „		
„	100 „	„	400 „	2 „	— „		
„	400 „	„	600 „	4 „	— „		
„	600 „	„	800 „	8 „	— „		
„	800 „	„	1000 „	10 „	— „		

II. Конкурс і залагідне поступованє.

Поданя вірителїв із зголошенєм вірительности від кож. арк. до 100 К — 30 сот., до 1000 К — 1 К, а понад 1000 К — 2 К.

Поданя довжника і завідовника маси — без стемпля.

Инші поданя від кождого аркуша 1 К.

Внесенє вірителя на отвореннє конкурсу — від 1-ого арк. до 1000 К — 5 К., понад 1000 К — 10 К., — дальші аркуші 1 К.

III. Неспірне поступованє.

Поданя — кождий аркуш 1 К.

Рекурси і зажаленя до Трибун. I. і II. настої — перший арк. 5 К., а дальші 1 К.

Табулярні поданя о впис або о вичеркненє, після вартости вписуваного чи запримічуваного права (крім інтабуляцийної такси):

до 100 К	до 200 К	до 500 К	до 1000 К	понад 1000 К
Кож. арк. 1 К	1-ий ар. 2 К	1-ий ар. 3 К	1-ий ар. 4 К	1-ий арк. 5 К

Дальші аркуші по 1 К.

Належитість від 1-ого арк. належить в стемплях умістити на поданю тілько рази, кілько урядів має полагодити дотичне поданє.

Коли вартість вписуваного, чи заприміч уваного права не дасть ся оцінити і у всіх случаях, в яких просить ся о вписаднотації, перший аркуш 3 К., а дальші 1 К.

Поданє о занятє гіпотечної вірительности і о аднотацию примусового заряду або лїцитації (без вписуправа заставу) — половина вписової (інтабуляційної) належитости.

Вписи до торговельного реєстру:

а) о вписфірми чи зміни фірми або посїдача після закона з 24. лютого 1905: коли без філії 15 К., зрештою 20 К.

б) о вписконтракту спілки, підвисшеня акційного капіталу і продовженя часу тріваня спілки: 1) при акц. і акц. командит. спілках 1-ий арк. 100 К. 2) при спілках з обмеженою порукою 1-ий арк. 60 К. 3) зрештою 1-ий арк. 40 К.

в) о вписиних змін як під б) — половина як б) від 1-ого арк.

г) о вписфілії — 1-ий арк. 20 К.

ґ) о вписабо вичеркненє прокури або членів заряду чи лїквідаторів — 1-ий арк. за кождого прокуриста, завідовника або лїквідатора 20 К.

е) о вписмаєткових прав жінки — 1-ий арк. 20 К.

Дальші аркуші від а) — е) по 1 К.

Протоколи — кождий аркуш 1 К.

Коли протокол заступає поданє, стемплює ся як поданя. Коли на однім аркуши суть протоколи з двох авдиенций — подвійний стемпель. Всї посмертні акти вільні від стемпля. Рівнож протоколи в спадщинних справах вільні від стемпля, коли цїла вартість спадщини без потрученя довгів і тягарів не перевисшає 100 К.

Прилоги оплатних подань і протоколів — кож. арк. 50 сот., — книжки, брошури, ситуаційні пляни і инші предмети що не суть письмами — 50 сот. від штуки.

Второписи (дупліkати), трипліkати і т. и. — на жаданє сторін кож. арк. по 2 К., зрештою вільні від стемпля.

Відписи (судові) — кож. арк. 2 К.

Витяги гіпотечні і посьвідки—кож. арк. 3 К.

Оцінки судові (добровільні) — $^1/_4\%$ від вартости.

Обчислюваня відшкодовань в справах о вивласненє — $^1/_2\%$ від вартости.

Переторги (лїцитації) судові, добровільні — $^1/_4\%$ від узисканої цїни.

Угоди неспірні судові — $^1/_2\%$; колиж предмет не дасть ся оцінити — 2 К.

Пересправи спадщини. Павшалї (загалини) за пересправу спадщини (крім стемплїв і спадщинних належитостий): при чистій вартости до 5.000 К. — вільне від належитости. Відтак

до	10.000	К.	2 К.
„	25.000	„	5 „
„	50.000	„	10 „
„	75.000	„	25 „
„	100.000	„	50 „
„	250.000	„	125 „
„	500.000	„	250 „

понад 500.000 „ від кождих 1000 К. чистої вартости — 50 сот., а найвисше 10.000 К.

Справи опікуньчі і курателярні. а) **Павшалї (загалини,** гуртівна належитість**)** за веденє справ опікуньчих і курателярних, крім стемплїв, обчисляє ся після чистого річного приходу з маєтку дня кождого порученця, — однакож річні приходи до 3.000 К. вільні від належитости. Відтак

до	4.000	К	— 10 К
„	6.000	„	— 15 „
„	8.000	„	— 20 „
„	10.000	„	— 25 „
„	15.000	„	— 40 „
„	25.000	„	— 60 „
„	50.000	„	—100 „

понад 50.000 К від кождих 1.000 К — 2 К.

б) **Павшалї (загалини) за судову опіку над доживітєм і субституційними масами** (крім стемплїв) річно від річного

доходу до 1.000 К — вільні від належитости. Відтак
до 2.000 К — 5 К.
„ 3.000 „ — 10 „
над 3.000 К подвійно як вище під а).

Поданя о дозвіл приняти когось за дитину або о затвердженє усиновленя (адопції), о узаконенє неправесної дитини цїсарською ласкою, о згідну розлуку чи розділ супружа — 1-ий арк. 5 К., а дальші по 1 К.

Поданя о перенесенє шляхоцтва або герба на приймака — 1-ий арк. 100 К., дальші по 1 К.

Поданє о признанє помершим — 1-ий арк. 5 К, дальші по 1 К.

Судові рішенцї (оріки, ухвали): а) в справі усиновленя 10 К.; б) усамовільненя або уповнолїтненя 5 К; в) о згідну розлуку чи роздїл супружа 10 К; г) о удержанє (віно чи виправу) від признаної суми до 400 К — вільні від належитости. Відтак до 1.000 К. — 5 К, до 2.000 К — 10 К, понад 2.000 К — ½%. Рішенцї признаючі до 40 К місячно причинку на удержанє (алїментів) вільні від стемпля. Судові рішенцї: ґ) признаючі помершим 10 К; е) амортизаційні — до 100 К номінальної вартости, вільні, — зрештою 5 К; є) в справі спротиву вірителя що до заміни ґрунтів 5 К; з) рекурсові, як в 1-ій настої; ж) инші оріки — вільні від стемпля.

IV. Спадщинні належитости

від кождого спадкоємця з окрема від припадаючої на него части чистої спадщини:

	До 1.000 К.	До 5.000 К.	До 10.000 К.	До 100.000 К.	До 250.000 К.
а)	рідня в простій лїнії і супруг:				
	1·25%	1·25%	1·5%	2%	2·5%
б)	рідня в бічній лїнії до 4-го степеня спорідненя:				
	5%	6%	7%	8%	9%
в)	инші степені спорідненя:				
	10%	11·5%	13·%	14·5%	16·%

г) Краєві фондациї — завсїди тілько 2%.

При недвижимостях крім сего також належитість від перенесеня. Движимі спадщини о вартости без потрученя тягарів до 400 К — вільні від належитости.

Спадщини по учасниках війни в случаю а) до 20.000 К. — вільні від належитости, до 50.000 К — ¼ належитости під а); понад 50.000 — ½ належитости під а).

Спадщини признані тим, що оставали до спадкодавця в наємнім чи службовім відношеню, до 1000 К. — 1·25%, — понад 1000 К. як в).

Походженє неправесне рівнає ся правесному. Супруги розлучені і роздїлені уважають ся яко особи під в.)

V. Належитости від даровин.

Недвижимостий (движимости лише о тілько, о кілько споряджено яку небудь грамоту і то понад 100 К.), — а саме:

а) від даровини між особами в простій лїнії спорідненя, між супругами і між судженими в супружих умовах — 1·5% від чистої вартости.

б) від даровини між особами в бічній лїнії спорідненя до 4-ого степеня — 8% від чистої вартости.

в) від всїх инших даровин — 15% від чистої вартости.

г) від даровин в хосен краєвих фондацій — 2% від чистої вартости.

При недвижимостях — крім сего також належитість від перенесеня.

Спорідненє неслюбне рівнає ся слюбному.

Супруги розлучені і роздїлені уважають ся яко особи від в).

VI. Приватно-карні справи.

Внески приватного жалібника: а) о провину за яку має судити суд присяглих 1-арк. — 15 К; б) о инші провини 1-ий арк. — 10 К; в) о переступи 1-ий арк. — 3 К. Дальші аркуші по 1 К.

Зголошеня правних середників: а) зажалення неважности 1-ий арк. — 15 К; б) відклики проти присудів: 1) трибуналу 1-ий арк. — 10 К; 2) повіт. суду 1-ий арк. — 3 К. Дальші аркуші по 1 К.

Виводи і инші поданя: а) перед судом присяглих 1-ий арк. — 3 К; б) перед трибуналом 1-ий арк. — 2 К; в) перед повітов. судом 1-ий арк. — 1 К. Дальші аркуші по 1 К.

Поданя о злагодженє кари, о помилуванє і відложенє кари — вільні від стемпля.

Протоколи замісць подань — стемплює ся як поданя.

Протоколи розправ: а) перед повіт. судом від цїлого протоколу 1 К; б) перед суд. трибуналом від цїлого протоколу 5 К. Крім сего за кожду дальшу пів години платить ся перед повіт. судом 2 К, а перед трибуналом 10 К. На другій і дальшій розправі вже перша пів години підпадає окремій належитости. Коли на слїдуючій розправі протоколує ся на тім самім аркуши — новий стемпель.

Прилоги — кождий аркуш 50 сот., книжки, брошури, ситуацийні пляни по 50 сот. від штуки.

Присуди всїх настой: а) присяглих судів 30 К; б) трибуналів 20 К; в) повітових судів 5 К. Коли є кілька обжалованих — за кождого дальшого $^1/_5$ часть належитостий, наведених під а), б) і в), однакож не більше як подвійна належитість.

На случай ухиленя присуду або оріку неприналежности суду, вчисляє ся належитість заплачену за знесений присуд до належитости за новий рішенець тої самої настої. Стемпель до присуду має дати приватний жалібник, а на случай правосильного засуду також обжалований.

Инші рішенцї карних судів — вільні від стемпля.

Повновласти — 1 К, також виставлені кількома особами, о кілько вони дотичать спільної докладно означеної справи.

Воєнний додаток до безпосередних податків.

(На основі цїсарського розпорядку з 28. серпня 1916 ч 280 В. з. д.)

а) **Ґрунтовий** податок. Доси від чистого доходу оплачувало ся 19·3% — тепер має оплачувати ся додаток 80% звичайного податку.

б) **Заробковий** податок. До загального заробкового податку — додаток 100% звичайного податку для тих, що належать до I. і II. кляси заробкового податку, — а додаток 60% звич. податку для тих, що їх зачислено до III. і IV. кляси.

Товариства господарсько-кредитові з обмеженою порукою мають платити тепер 20% додатку, а крім сего ще додаток після рентовности предприємства від 30%—80% звичайного податку.

в) **Рентовий** податок. До податку виміреного на основі вияви (фасиї) ще додаток 100 % звичайного податку.

г) **Доходовий** податок. До податку від доходу

3.000 —	5.200 К	додаток	15%
5.200 —	7.200 „	„	20%
7.200 —	10.000 „	„	25%
10.000 —	14.000 „	„	30%
14.000 —	20.000 „	„	35%
20.000 —	26.000 „	„	40%
26.000 —	32.000 „	„	45%
32.000 —	40.000 „	„	50%
40.000 —	48.000 „	„	55%
48.000 —	56.000 „	„	60%
56.000 —	64.000 „	„	65%
64.000 —	76.000 „	„	70%
76.000 —	100.000 „	„	80%
100.000 —	140.000 „	„	90%
140.000 —	200.000 „	„	100%
понад	200.000 „	„	120%

звичайного податку.

Зміна деяких постанов що до стемплевих і безпосередних належитостий.

(На основі цїсарського розпорядку з 28. серпня 1916 ч. 281 В. з д.)

Всї три стемплеві скалї установлено тепер цїлком нові.

I.) До належитости за перенесенє недвижимих річий відплатними правними єднанями між живими і на случай смерти, котра виносить $1^1/_2$%, введено 25%-ий додаток.

II.) Обовязуючий доси 25%-ий додаток підвисшено о 25%, і вія виносить тепер разом 50% звичайної належитости та дотичить:
а) належитости від гіпотечних вписів; б) еквівалєнтової належитости та в) павшальової належитости.

III.) 2%-ву належитість, котру доси оплачували управнені заведеня від приєму гроший на біжучий рахунок, підвисшено на 4%.

IV.) Підвижка сталих належитостий, а саме:
а) дотеперішну сталу належитість 30 сот. підвисшено на 50 сот.
б) дотеперішну ст. належитість 20 сот. (від нотар. лєґаліз.) підвисшено на 50 сот.
в) дотеперішну ст. належитість 72 сот. (від судових лєґаліз.) підвисшено на 1 кор.
г) дотеперішну ст. належитість 2 кор. підвисшено на 3 кор.
ґ) всї инші сталі належитости, а тим самим належитість від заграничних векслїв платних за границею, підвисшено на подвійні належитости.

Повисшій (уст. IV) підвишщї не підлягають: 1) судові належитости управильнені цїс. розп. з 15. вересня 1915. р. ч. 279. В. з. д., — а крім сего поданя о впис фірми, зміни фірми, власників фірми (від 1-ого арк. 20 К.), о впис контракту спілки (від 1-ого арк. 20 кор.), о впис прокури і т. и.; 2) належитости за присьвідчені (відимовані) відписи і второписи (дуплікати) судових виготовлень, хоч би сї урядові чинности не були виконані судом; 3) належитости від подань о удїленє заробкових управнень; 4) належитости від карт до їзди; 5) належитости від чеків і 6) належитости від тоталїзатора.

V. Стемплї від рахунків: Доси купецькі рахунки (а також їх відписи) підпадали оплатї по 10 сот. від аркуша. Тепер зміна є така, що від рахунків купців і промисловців оплачує ся до 20 кор. — 2 сот., від 20—100 кор. 10 сот., від 100—1000 кор. 20 сот., від більше нїж 1000 кор. — 50 сот. від одного аркуша.

Нова тарифа почтова.

(Розпорядок міністра торговлї з 22. вересня 1916 ч. 317 В. з. д.)

З днем 1. жовтня 1916. р. увійшла в житє нова почтова ординация і почтова тарифа для обороту почтових посилок в Австриї, як також в зносинах з Угорщиною, Босньою і Герцоґовиною та Нїмеччиною.

Важнїйші постанови сеї тарифи ось які:

Оплата за *звичайні листи*, не виключаючи судівок, виносить до 20 ґр. ваги 15 сот., за кождих дальших 20 ґр. по 5 сот. *Рекомендациїна* належитість—25 сот.

Почтові картки накладу управи почтової коштують по 8 сот., а картки приватного накладу підлягають оплатї по 10 сот. від штуки. При подвійних почтових картках відносять ся дотичні оплати до кождої части подвійної карти.

За *непильні друки* впроваджено одностайну оплату по 3 сот. за кождих 50 ґрамів ваги. За *пильні друки* доплачує ся по 2 сот. від посилки через наліпленє окремого значка. Оплата за купецькі папери, допущені від тепер також в поданих на вступі реляциях, виносить по 5 сот. за кождих 50 ґр. ваги, найменше однак 25 сот. Ту саму оплату (по 5 сот. від 50 ґр. ваги) впроваджено також за *товарові прібки* з сею відміною, що найменша оплата виносить 10 сот. від штуки.

За *грошеві листи* оплачує ся окрім

нал ежитости записної 25 сот. від штуки, ще оплату від ваги і поданої вартости. Оплата від ваги виносить до 20 ґр. 15 сот., за кождих дальших 20 ґр. 5 сот. Оплата від вартости виносить в краєвім обороті по 5 сот. за кождих 300 К, — в обороті з Уграми, Босніею, Герцоґовиною і Нїмеччиною 10 сот. за кождих 300 К. Найменша належитість за грошевий лист виносить 60 сот. Листи грошеві мусять бути оплачені при наданю.

За *пакети* в границях Австриї оплачує ся належитість від ваги до 1 кґ. 60 сот., до 5 кґ. 80 сот., до 10 кґ. 2 К, до 15 кґ. 3 К, до 20 кґ., 4 К і належитість від поданої вартости, яка виносить 5 сот. від кождих 300 К. вартости, найменше однак 10 сот. В обороті з Угорщиною, Босніею і Герцоґовиною виносить оплата за пакет до ваги 5 кґ— 80 сот., до 10 кґ. 2 К, до 15 кґ. 3 К, до 20 кґ. 4 К і належитість від поданої вартости по 10 сот. від кождих 300 К.

В обороті з Нїмеччиною виносить оплата за пакети до 5 кґ. 30 сот., над 5 кґ., степенує ся оплата до 2, 3, 4 зглядно до 2 К 40 сот., 4 К 20 сот. і 6 сот. за вагу 10 кґ., 15 кґ., зглядно 20 кґ., залежно від сего, чи пакет є призначений до близших зглядно дальших провінций Нїмеччини. Оплата від поданої вартости виносить при пакетах 10 сот. за кождих 300 К. За неоплачені пакети побирає ся в области Австриї додаток 20 сот. В инших реляциях мусять бути пакети оплачені при наданю. Новість становить обовязуюча для пакетів в области Австриї і в обороті з Нїмеччиною тарифа знижена для пакетів до 5 кґ. ваги пересиланих зі столичних міст і міст числячих понад 30.000 мешканців до сусїдних підміських місцевостий в промінї 25 км., зглядно 50 і 75 км.

Місцевости сї подає ся низше.

Оплата за *перекази* в области Австро-Угорщини, як також Боснїї і Герцоґовини, складає ся з належитости засадничої 15 сот. від штуки і оплати по 5 сот. від кождих 50 К. переказаної квоти.

В обороті з Нїмеччиною обовязує одностійна оплата 25 сот. за кождих 50 К переказаної квоти. За телеґрафічні перекази оплачує ся крім тих належитостий ще належитости телеґрафічну і експресову. За післяплату оплачує ся окрім звичайної належитости за лист, зглядно пакет, ще належитість маніпуляцийну 10 сот. від штуки. Посилки за післяплатою мусять бути оплачені при наданю.

Рівнож оплачує ся по 10 сот. від штуки за припорученя в обороті краєвім і в обороті з Нїмеччиною при викупнї, а в обороті з Угорщиною та Босніею і Герцоґовиною при наданю.

За *поспішне доручене* платить ся в краєвім обороті з Угорщиною, Босніею, Герцоґовиною і Нїмеччиною 50 сот. за пакет, а 30 сот. за иншу посилку, а надто, коли посилка має бути доручена в областях Австриї поза місцевим округом віддавчого уряду, ще післанчу належитість 1 К 50 сот.

В обороті з Угорщиною виносить експресова належитість 1 К за доручене пакету, а 60 сот. за кожду иншу посилку.

Змінам підлягли рівнож *належитости за доручене* і так:

За доручене вартісного листу до 1.000 К. оплачує ся 10 сот., понад 1.000 К. за дальших 1.000 К. по 10 сот.

За пакети по 20 сот., о скілько вартість не переступає 1.000 кор.,—, при пакетах з поданою вартістю понад 1000 кор. виносить належитість за доручене по 10 сот. за кождих 1000 кор. За доручене переказової квоти належить ся до 10 кор. 5 сот., понад 10 кор. 10 сот., а понад 1000 кор. (при переказах почтової каси щадничої) по 10 сот. від кождих 1000 кор. За повідомлене про прихід листу вартісного або пакету належить ся 5 сот. Належитість складова виносить за кождий пакет і кождий день проволоки 5 сот. За перехованє посилок до диспозициї відборця платить ся: а) за звичайні і записані листові посилки і вартісні листи місячно 2 кор., 3 кор., зглядно 4 кор., залежно від якости сховку; б) за перехованє переказів 5 кор. місячно; в) за пакети місячна оплата 5 кор., а окрім сего належитість по 5 сот. від штуки. Належитість записна (рекомендацийна) виносить 25 сот. від посилки.

За зворотний реверс або потвердженє виплати, за повідомленє надавця о доручену пакету адресованого до кількох осіб, за повідомленє надавця о невикупленю порученя, за достарченє уповажненя до виплати при загубленю переказу належить ся оплата 25 сот.

В обороті з *рештою заграници* обовязують дальше дотеперішні оплати з виїмком певних висших оплат (як при краєвих посилках) за окремі чинитьби.

Рівнож від 1. жовтня 1916. р. підвисшено *телеґрафічні належитости*. Належитість ся виносить за кожде слово звичайної телеґрами в австрийськім оборотї, також до Боснії і Герцоґовини разом з областями обсадженими ц. і к. військами і в оборотї з Нїмеччиною 8 сот., однак найменше 1 кор. за телеґраму.

За *пресові телеґрами* виносить належитість в оборотї до Боснії і Герцоґовини 4 сот. за кожде слово, а найменше 1 кор. за кожду телеґраму.

Належитість за пересилку ґазетових телеґрамів в оборотї австрийськім і в оборотї до Боснії і Герцоґовини виносить за перших 500 слів 15 кор., за кождих дальших зачатих 500 слів 3 кор.

Введена з днем 1. жовтня 1916. нова ординация почтова установляє у внутрішнім оборотї з Нїмеччиною окрім звичайних (нормальних) належитостий за вагу пакетів, також і з н и ж е н у належитість за вагу, яка виносить 60 сот. за кождий пакет ваги до 5 кґ. Знижену належитість оплачує ся тільки за пакети в оборотї межи містами головними і окружними місцевостями, положеними в упривілейованім проміни 25 до 50 км. головних міст. За міста головні належить уважати сї місцевости, які мають найменше 30.000 мешканців, як також столиці країв без огляду на число мешканців. Знижена належитість обовязує також в головних містах в оборотї в самім місци осїдку уряду почтового, як також в оборотї межи сим містом і місцевостями, належними до його замісцевого округа доручень, вкінци у взаїмнім оборотї межи місцевостями, лежачими в замісцевім окрузї доручень головного міста.

Для взаїмного обороту межи згаданими висше місцевостями зовнїшними головного міста знижена тарифа недопустима.

Після рескрипту ц. к. мінїстерства торговлї з дня 23. вересня 1916. ч. 28.855/П. належать до зовнїшних міст Львова, Дрогобича, Перемишля і Стрия місцевости, вичислені низше, в сїм значінню, що пакети до 5 кґ. надані за посередництвом почти межи сими головними містами і сумежними місцевостями, поданими у виказї, підлягають — незалежно від оплати за подану евентуально вартість і инші окремі належитости — зниженій оплатї від ваги в 1. вотї 60 сот.

Виказ урядів почтових, становлячих стрефу умірковану міста Львова: Борщовичі, Бартатів, Батятичі, Білка шляхотська, Бібрка, Бориничі, Бродки, Березівці, Бруховичі, Буск Гал., Хлїбовичі, Черкаси, Черляни, Давидів, Деревляни, Добросин, Домажир, Дроговиже, Дубляни, Дзїбулки, Гаї коло Львова, Глиняни, Глинна к. Львова, Глинсько, Грабова, Городок Ягайл., Горожанна велика, Грусятичі, Янів коло Львова, Яричів, Яворів, Камінка струм., Камінка волоська, Клепарів к. Львова, Комарно, Красне, Крехів, Куликів, Кульпарків, Куровичі, Куткір, Лелехівка, Львів 1—19, Липівці, Лозина, Любінь великий, Мацошин, Маґерів, Миколаїв н. Днїстром, Миколаїв к. Гаїв, Милятин новий, Мости великі, Мшана к. Бартатова, Наварія, Вільшаниця к. Золочева, Ожомля, Пісочна, Підгайчики к. Львова, Підлїски малі, Підгірцї к. Рудок, Пруси, Перемишляни, Прилбичі, Пристань, Пустомити, Родатичі, Романів, Розділ, Рудки, Рісна польська, Судова Вишня, Сихів, Сїлець Беньків, Словіта, Соколівка к. Бібрки, Старе село, Ставчани, Стрілиска нові, Свиж, Щирець к. Львова, Щирець коло Немирова, Скло, Товщів, Туринка, Вайсенберґ, Винники, Вишенка, Войтїховичі, Вибранівка, Задвірє, Замарстинів, Желехів великий, Зимнавода-Рудно, Знесїнє к. Львова, Жовква, Жовтанцї.

Виказ урядів почтових, належних до стрефи умірковапої міста Дрогобича: Борислав, Черхава, Добровляни, Дорожів, Дрогобич 1—2, Гаї вижні, Конюхів, Кранцберґ, Лука, Мединичі, Мразниця, Підбуж, Підгородцї, Східниця, Стебник, Трускавець, Волянка.

Виказ урядів почтових, належних до стрефи умірковапої міста Перемишля: Бабичі над Сяном, Баличі к. Медики, Бірча, Боратин, Добромиль, Гусаків, Кальварія пацлавська, Косеничі, Красичин, Кривча над Сяном, Медика, Міжинець, Нижанковичі, Нове місто гал., Пикуличі, Порохник, Перемишль 1—3, Радимно, Риботичі, Селиска к. Перемишля, Старява к. Мостиск, Стібно, Тамановичі, Журавиця.

Виказ урядів почтових, належних до стрефи умірковапої міста Стрия: Більче-Волиця, Болехів, Гаї вижні, Гельсендорф-Комарів, Гнїздичів-Кохавина, Ізидорівка, Конюхів, Любинцї, Мединичі, Моршин, Нове село к. Стрия, Пісочна, Підгірцї к. Стрия, Соколів коло Стрия, Стебник, Стрий 1—3, Трускавець, Угерсько гал., Жидачів, Жирава к. Стрия.

на основі цїсарського розпорядку з дня 28. серпня 1916 ч. 281 В. з. д. обовязують від 1. грудня 1916.

СКАЛЯ I.

Векслї платні до 6 місяцїв і купецькі перекази понад 8 днїв.					К.	с.
		до	100	К.	—	10
звиж	100	„	150	„		20
„	150	„	300	„	—	40
„	300	„	600	„	—	80
„	600	„	900	„	1	20
„	900	„	1.200	„	1	60
„	1.200	„	1.500	„	2	—
„	1.500	„	1.800	„	2	40
„	1.800	„	2.400	„	3	20
„	2.400	„	3.000	„	4	—
„	3.000	„	4.500	„	6	—
„	4.500	„	6.000	„	8	—
„	6.000	„	9.000	„	12	—
„	9.000	„	12.000	„	16	—
„	12.000	„	15.000	„	20	—
„	15.000	„	18.000	„	24	—
„	18.000	„	21.000	„	28	—
„	21.000	„	24.000	„	32	—
„	24.000	„	27.000	„	36	—
„	27.000	„	30.000	„	40	—
„	30.000	„	33.000	„	44	—
„	33.000	„	36.000	„	48	—
„	36.000	„	39.000	„	52	—
„	39.000	„	42.000	„	56	—
„	42.000	„	45.000	„	60	—
„	45.000	„	48.000	„	64	—
„	48.000	„	51.000	„	68	—
„	51.000	„	54.000	„	72	—
„	54.000	„	57.000	„	76	—
„	57.000	„	60.000	„	80	—

СКАЛЯ II.

Правні грамоти: квіти, позички, контракти спілки, векслї по 6 місяцях.					К.	с.
		до	40	К.	—	20
звиж	40	„	80	„	—	40
„	80	„	120	„	—	60
„	120	„	200	„	1	—
„	200	„	400	„	2	—
„	400	„	600	„	3	—
„	600	„	800	„	4	—
„	800	„	1.600	„	8	—
„	1.600	„	2.400	„	12	—
„	2.400	„	3.200	„	16	—
„	3.200	„	4.000	„	20	—
„	4.000	„	4.800	„	24	—
„	4.800	„	6.400	„	32	—
„	6.400	„	8.000	„	40	—
„	8.000	„	9.600	„	48	—
„	9.600	„	11.200	„	56	—
„	11.200	„	12.800	„	64	—
„	12.800	„	14.400	„	72	—
„	14.400	„	16.000	„	80	—
„	16.000	„	17.600	„	88	—
„	17.600	„	19.200	„	96	—
„	19.200	„	20.800	„	104	—
„	20.800	„	21.400	„	112	—
„	21.400	„	23.000	„	120	—
„	23.000	„	24.600	„	128	—
„	24.600	„	26.200	„	136	—
„	26.200	„	27.800	„	144	—
„	27.800	„	29.400	„	152	—
„	29.400	„	31.000	„	160	—
„	31.000	„	32.600	„	168	—

СКАЛЯ III.

Контракти купна движимостий, достави і найму услуг.					К.	с.
		до	20	К.	—	20
звиж	20	„	40	„	—	40
„	40	„	60	„	—	60
„	60	„	100	„	1	—
„	100	„	200	„	2	—
„	200	„	300	„	3	—
„	300	„	400	„	4	—
„	400	„	800	„	8	—
„	800	„	1.200	„	12	—
„	1.200	„	1.600	„	16	—
„	1.600	„	2.000	„	20	—
„	2.000	„	2.400	„	24	—
„	2.400	„	3.200	„	32	—
„	3.200	„	4.000	„	40	—
„	4.000	„	4.800	„	48	—
„	4.800	„	5.600	„	56	—
„	5.600	„	6.400	„	64	—
„	6.400	„	7.200	„	72	—
„	7.200	„	8.000	„	80	—
„	8.000	„	8.800	„	88	—
„	8.800	„	9.600	„	96	—
„	9.600	„	10.400	„	104	—
„	10.400	„	11.200	„	112	—
„	11.200	„	12.000	„	120	—
„	12.000	„	12.800	„	128	—
„	12.800	„	13.600	„	136	—
„	13.600	„	14.400	„	144	—
„	14.400	„	15.200	„	152	—
„	15.200	„	16.000	„	160	—
„	16.000	„	16.800	„	168	—

Належитости при гіпотечних вписах.

На основі цїсар. розпорядку з 28. серпня 1916. ч. 281 В. з. д. Обовязують від 1. грудня 1916.

Вписи річевих прав як заставу, уступленя (цесиї), інтабульованих вірительностий, прав найму і аренди підлягають належитости $^1/_2$% з додатком 50%, але тілько тоді, коли вартість вписа є означена і переносить квоту **200** кор.

Табеля $^1/_2$% належитости враз з 50% додатком від гіпотечних вписів при вартости предмету понад 200 кор.

Від		до	Належитість з 50% додатком		Від		до	Належитість з 50% додатком		Від		до	Належитість з 50% додатком	
Кор.	сот.	Кор.	Кор.	сот.	Кор.	сот.	Кор.	Кор.	сот.	Кор.	сот.	Кор.	Кор.	сот.
1	—	40	Вільне від належитости		1600	01	1640	12	30	3200	01	3240	24	30
40	01	80			1640	01	1680	12	60	3240	01	3280	24	60
80	01	120			1680	01	1720	12	90	3280	01	3320	24	90
120	01	160			1720	01	1760	13	20	3320	01	3360	25	20
160	01	200			1760	01	1800	13	50	3360	01	3400	25	50
200	01	240	1	80	1800	01	1840	13	80	3400	01	3440	25	80
240	01	280	2	10	1840	01	1880	14	10	3440	01	3480	26	10
280	01	320	2	40	1880	01	1920	14	40	3480	01	3520	26	40
320	01	360	2	70	1920	01	1960	14	70	3520	01	3560	26	70
360	01	400	3	—	1960	01	2000	15	—	3560	01	3600	27	—
400	01	440	3	30	2000	01	2040	15	30	3600	01	3640	27	30
440	01	480	3	60	2040	01	2080	15	60	3640	01	3680	27	60
480	01	520	3	90	2080	01	2120	15	90	3680	01	3720	27	90
520	01	560	4	20	2120	01	2160	16	20	3720	01	3760	28	20
560	01	600	4	50	2160	01	2200	16	50	3760	01	3800	28	50
600	01	640	4	80	2200	01	2240	16	80	3800	01	3840	28	80
640	01	680	5	10	2240	01	2280	17	10	3840	01	3880	29	10
680	01	720	5	40	2280	01	2320	17	40	3880	01	3920	29	40
720	01	760	5	70	2320	01	2360	17	70	3920	01	3960	29	70
760	01	800	6	—	2360	01	2400	18	—	3960	01	4000	30	—
800	01	840	6	30	2400	01	2440	18	30	4000	01	4040	30	30
840	01	880	6	60	2440	01	2480	18	60	4040	01	4080	30	60
880	01	920	6	90	2480	01	2520	18	90	4080	01	4120	30	90
920	01	960	7	20	2520	01	2560	19	20	4120	01	4160	31	20
960	01	1000	7	50	2560	01	2600	19	50	4160	01	4200	31	50
1000	01	1040	7	80	2600	01	2640	19	80	4200	01	4240	31	80
1040	01	1080	8	10	2640	01	2680	20	10	4240	01	4280	32	10
1080	01	1120	8	40	2680	01	2720	20	40	4280	01	4320	32	40
1120	01	1160	8	70	2720	01	2760	20	70	4320	01	4360	32	70
1160	01	1200	9	—	2760	01	2800	21	—	4360	01	4400	33	—
1200	01	1240	9	30	2800	01	2840	21	30	4400	01	4440	33	30
1240	01	1280	9	60	2840	01	2880	21	60	4440	01	4480	33	60
1280	01	1320	9	90	2880	01	2920	21	90	4480	01	4520	33	90
1320	01	1360	10	20	2920	01	2960	22	20	4520	01	4560	34	20
1360	01	1400	10	50	2960	01	3000	22	50	4560	01	4600	34	50
1400	01	1440	10	80	3000	01	3040	22	80	4600	01	4640	34	80
1440	01	1480	11	10	3040	01	3080	23	10	4640	01	4680	35	10
1480	01	1520	11	40	3080	01	3120	23	40	4680	01	4720	35	40
1520	01	1560	11	70	3120	01	3160	23	70	4720	01	4760	35	70
1560	01	1600	12	—	3160	01	3200	24	—	4760	01	4800	36	—

На переломі.

Літературно-науковий Збірник.

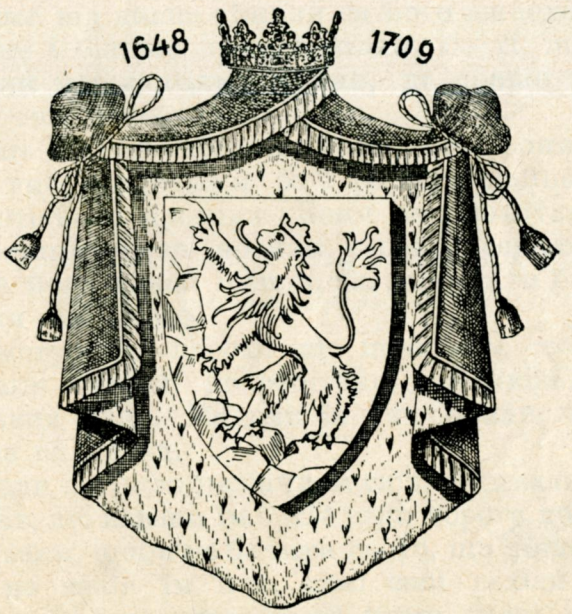

ЖЕВНИЦЬКА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

Коштом Товариства „Просьвіта“ у Львові.

У Львові, 1916.

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 15.088

о. Т. Л.

Українським лицарям!

Йшли на зустріч сонцю золотому...

Величаве, чарівне, чудотворне сонце-воля!

Із неминучою конечностю, по відвічним законам, що їх дала воля Премудрого Творця, викотило ся на безмежний небозвід, щоб сьвітити та гріти людству. І підносячи ся д горі ставало з кождою хвилею чимраз сьвітлїйшим, продираючи густі мраки, що ще з ночи здіймали ся над землею.

І щож що мраки? Орлиним зором прошибали крізь них і бачили його не менше ясним, не менше приманчивим як ті, що мешкали на вижинах, для яких воно вже давно зійшло, які вже від давна тїшили ся його живодавчим теплом.

Може ще і більше приманчивим, бо ті, що йшли йому на стрічу, були мешканцями низин, де довше треває раніший розсьвіт чим на горах.

Може ще більше приманчивим, бо і вони були колись мешканцями високих вижин, бо і їх хати найперше колисьто цїлували золоті його проміня. Вони не позабували про нього... Мов найдорозший бісер носили у своїм серцю спомин про нього, почутє його краси і сили, бо вони дїти батьків, ще не розуміли житя без нього.

Йшли могутною лавою, що початком своїм сягала під низькі соломяні стріхи, до робітень, до шкільних лавок, до унїверситетських саль. Кидали їх хоч знали, що ледви чи десятий верне ся назад.

Не оглядали ся, щоб не бачити слїз, затикали уши, щоб не чути підшептів, що казали їм: „Не туди дорога до сонця“, руками очи закривали, щоби не бачити сього, що дїяло ся по дорозї.

Нїхто не велїв їм йти, самі собі велїли — з доброї волї йшли — а ті, що плакали за ними, крізь слези одушевленя благословили їх на велику, визвольну путь.

Волїли не жити чим жити без золотого сонця. Забули про себе, забули про тих, що їх любили, не питали навіть чи своїми змаганями не нанесуть їм глибоких, тяжких ран. Вірили, що терпіня одиниць, се найлїпший лїк на терпіня загалу, а рани з часом загоять ся.

І готові були витерпіти все не лише тїлом, але і духом, щоб дійти до сонця, щоб тим грядучим, що не мають сили йти з ними плече об плече, дати спромогу жити у його животворних промінях, а тим, що вже вибили ся із сил, хоч під вечір житя побачити його.

Йшли, хоч страшно червонів ся небозвід, хоч між ними а сонцем широка ріка котила розбухані филї теплої крови. Вони готові були і свою виточити до послїдної каплї.

Йшли, хоч бачили, що між сонцем а ними високі здіймають ся могили, сьвіжі могили. Та се не бентежило їх. Радо хотїли покласти свої буйні голови у сиру землю-матїр. Хотїли, щоби могили, які стануть над ними, вказували дорогу до сонця.

Йшли, хоч з деяких вижин глум їх витав, хоч об їх уши відбивали ся зловіщі кличі: „Не вам на волї, у сонцю жить! Ви засуджені на вічну пітьму, на те, щоб рабами бути. Ми здобули гори, заняли ваші хати".

Та на глум відповідали огнем своїх очий, що кидали снопи іскор, відповідали пожертвованєм, що не знало навіть границь між мущиною а женщиною, бо і жіноча молодь йшла з ними. І кілько то ще й більше йшло би єї? Кілько дїтий йшло би разом з ними, колиб не така вузка дорога?

Йшли, а йдучи сьпівали і не переривали пісні навіть тодї, коли оден, другий... десятий... тисячний ізнеміг ся на дорозї та приляг, щоб більше не піднести ся.

А пісня розказувала їм про красу житя у сонци, нагадувала колишні часи та пророчистими словами малювала будучність. Своїми стрійними звуками гремїла голоснїйше чим диявольські підшепти тих, що запрягли ся у службу сусїдів і по іхньому відчували, голоснїйше чим глумливі краканя. Вона, що плила із глибини серця, опять вертала до нього і з байдужних робила сьвідомих, із сьвідомих сильних, із сильних героїв. Молотом била кров у бючках, крицею ставали мязи, десятки ставали сотнями, сотнї тисячками, тисячки непоборимою силою!

Йшли, а сонце здіймало ся все висше і висше. Величаве, чарівне, чудотворне сонце! Ось ось його теплі проміня зложать перший поцїлуй на устах завзятих. Та не знати звідки надійшла хмара... Може холодний вітер надніс єї... Може послїдні шмати нїчної мраки збовдурили ся та збили ся в хмару і закрили золоте сонце...

Але чиж сонце перестало тому бути сонцем? Чиж вітер не розжене хмари?

Кілько то ріжних хмар не заступало сонця... Всї вони пересунули ся... Золоте сонце нїчо не втратило із своєї краси та приманчивости.

А ті, що йшли йому на стрічу, йдуть і дальше, ще з більшою вірою, ще твердшим кроком, ще з більшим завзятєм!

О, КРАЮ НАШ! СЬВѦТА РУЇНО,
НОВЇТНѦ ТРОЄ В ПОПЕЛАХ!
ПЕРЕД ТОБОЮ ГНЕМ КОЛЇНО
І КЛИЧЕМ: БОЖЕ В НЕБЕСАХ,
ЗА КРОВ, ЗА МУКИ, ЗА РУЇНУ
ВЕРНИ, ВЕРНИ НАМ УКРАЇНУ!

ВЕРНИ КОЛИШНЮ ГОРДУ СЛАВУ,
СВОБІДНО ВЇДЇТХНУТИ ДАЙ!
НЕ ДАРОМ МОЛОДЇЖ КЕРВАВУ
ГОЛОВУ КЛАЛА ЗА СВЇЙ КРАЙ,
ІШЛА НА СМЕРТЬ ЯК НА ЗАБАВУ;
ВІДДАЙ НАМ ВЇТЧИНУ, ВЇДДАЙ!

Богдан Лепкий.

Др. Андрій Чайківський.

УТЕЧА.

(ЧАСТИНА ЩЕ НЕДРУКОВАНОЇ ПОВІСТИ: „ДО СЛАВИ“*).

Втеча бурсаків із школи при кінци шіснайцятого віку не була чимсь незвичайним. Який втїкав перед карою, який тому, що вчитись навкучило, який знову тому, щоб зажити слави на Запорожу. Кождий бурсак знав, куди в такім припадку дївatись, бо об тім всї між собою толкували. Знав се і Петро.

Під самим мійським валом столиці кн. Острожського стояла оселя старого Вірменина Аслана. Він торгував усїм. У нього можна було купити одежу, збрую, коня. У нього можна було те саме продати, або проміняти за иншу річ. У нього можна було передягти ся так, що й рідна мама не пізнала би.

Аслан мешкав в малій хатинї, що від старости всїла в землю по самі віконцята. Малі віконцята заслонені замісць скла піхуровою плївкою, коли в хатї сьвітило ся, виглядали так, як очи якоїсь приземистої потвори, що прилягла до землї і чатує на свою добичу, до скоку ладить ся.

Петро застукав до вікна раз і другий. Доокола усе спало мертвецьким сном. Чути було лише чиканє великого годинника на вежі замку, та хід по скрипучім снїгу вартових.

Хоч було вже коло півночи, на Петрів стукіт зараз у хатї заметушило ся. Заблисло сьвітло, а згодом рипнули двері сїний. Вони відчинили ся і показала ся зразу велика кудлата голова, з довгою бородою, а відтак і цїла постать Аслана.

Аслан був худощавий, невеличкий чоловічок, пригорблений від старости. За те голова була у нього незвичайно велика і не відповідала до його дрібної статї. Дивиш ся тай міркуєш, чи той чоловік не заміняв своєї голови з яким велитом, що дуби ломає. На голові довге сиве волосє, такаж аж у пояс борода і великі брови. Не відбіг від сього ще великий ніс, яким старі Вірмени дуже чванили ся. Довгі руки, що десь до колїн сягали, вкриті синявими жилами мов мотузками. Був одягнений в старий засалений кожух, з котрого либонь нїколи не роздягав ся.

Стрінувши таку цяцю в лїсї можна його було взяти за лїсовика, або яку иншу нечисту силу.

---

*) Повість з козацької давнини „До слави“ була у мене вже написана цїла і зладжена до друку, та її забрали, а відтак знищили московські жандарми, як у мене робили ревізию. Остало ся дещо з попередної перерібки, і одну частину пускаю отсе в сьвіт. Для зрозуміня сего оповіданя пояснюю, що є тут бесїда про Петра Конашевича Сагайдачного, славного гетьмана козацького, та про його приятеля Марка Цьмайла або Жмайла Кульчицького, який по-смерти Сагайдачного був козацьким гетьманом. Оба вони походили з Кульчиць під Самбором. Оба вчили ся в Острожській Академії. Стало ся таке, що з наклепу одного діякона в Академії Марка Жмайла покарали по тодїшному звичаю різґами. Відтак Марко в суперечці з тим дияконом одним ударом пястука убив діякона на смерть. Не було иншого виходу як втїкати зі школи на Запороже, і саме о тій втечи серед лютої зими йде оповіданє. *Автор.*

Про Аслана ходила по містї недобра слава. Говорили, що за грошї вiн готовий зробити все. Люди його бояли ся, може були би з міста прогнали, колиб не те, що вiн був потрiбний не лише людям але й самому бурґомистрови, який ним теж частенько послугував ся.

— Добрий вечір, дїду! — заговорив Петро.

— Доброго здоровля панам студентам, а за чим так пізною порою?

— Не питай богато, а пускай у хату, тут на морозї толкувати не будемо.

— Дуже просимо! — і дїд відчинив перед ними двері пускаючи їх до сїний.

Тут було темно, що годї. Дїд зачинив перше двері на засув, а відтак отворив хату, де вже сьвітило ся. В ту мить слуга викараскав ся ізза печи і прислонив вікна грубим сукном.

— Милости просимо, сїдайте, панове, та розказуйте, яке дїло.

Знеможений зворушенєм Марко зараз присїв на лавi. Вiн тяжко дихав і тряс ся на цїлому тїлї. Петро розглядав ся довкруги. Була то простора низька кімната з очадїлими, брудними стїнами. Під одною стїною стояв довгий стіл, неначе скриня з засувками. Перед столом довга лава, так само попід вікна. В кутї знов велика піч з кафлевою грубою для тепла. Під задною стїною лежанка з подушками та перинами. Між печею а лежанкою чорні грубі двері в комору. Дивлячи ся знадвору на ту хату нїхто не вгадав би, що у нїй тільки помістить ся. По хатї вештав ся брудний мов кочерга слуга. Вiн йно всьміхав ся отвираючи рот, в якім не було нї зубів нї язика. Тому його Аслан і держав, бо вiн не міг виговорити ся з того, що тут бачив і чув. Старий поглянув ще раз косо на хлопцїв і зараз вгадав, за чим вони прийшли. Вiн не одному вже школяреви поміг до втечи, не одного виправив на Запороже. Одно йому було дивне, що в таку пору втїкати вибирають ся, бо на Запороже втїкає ся лїтом. Дїд догадував ся, що якась важна причина їх до того змушує, і поклав собі вихіснувати їх скрутне положенє.

— А грошi у вас є?

— Хибаж без гроший приходити до тебе? Передягни нас мерщій за козаків, та продай ще два конї.

Дїд змірив оком ріст хлопцїв, узяв каганець і пішов в комору полишаючи їх в пітьмі. Згодом винїс оберемок одежи і поклав на стіл. Були тут штани, жупани, свитки, кожухи, пояси та шапки. Хлопцї роздягли ся з своїх бурсацьких халатів і стали передягати ся. Не довго трівало, як при помочи Аслана стали справжними козаками. Вибрали ще дві шаблї і по два пістолї. Пильно їм було і не довго торгували ся. Старому наказали, щоб вранцї відослав бурсацьку одежу в бурсу.

— Справжні Запорожцї, їй Богу! — приговорював Аслан оглядаючи їх на всї сторони, — ще би йно борідки ваші обрити.

— Правда! ми й забули... а чим же брити ся?

— Є! у мене є всьо.

Старий вийняв зі стола бритву

і мило, яке розробив, намилив лиця і вмить обрив перші молоді волоски.

— Тепер давай конї! Коли нема коний, то на чорта нам того всього.

— Вже би у мене коний не було! От вигадали! У мене сам пан Наливайко конї купує, не то що. У мене самі турецькі, як огонь. Ходїмо в стайню і виберемо — є в чім.

Перейшли через сїни в стайню, яка стояла під землею мійського валу. Передом йшов безязикий слуга і присьвічував каганцем. В стайнї стояло яких двайцятеро коний.

Петро вибрав навгад, бо на тім мало розумів ся. Торг йшов трохи тяжше. Старий хрін хотїв добре заробити. Маркови було спішно і сїпав Петра за рукав, щоб кінчав.

Старий таки трохи мусїв спустити. Нїмак вивів куплені конї до сїний, а старий пішов з хлопцями в хату.

— Се такі конї, що під кошового давай. Правдиві турецькі, як огонь.

— А деж сїдла і узденицї? — питає Петро.

— Хибаж ви з сїдлами та з узденицями купували? Се треба купити окремо.

— А хибаж ми не під верх купували? Хвоста будемо держати ся? Вибачай, дїду, нїчого з того, забирай собі отсе лахмітє. Підемо на нове місто між Татар і знайдемо чого нам треба.

І Петро став згортати в калитку дукати, які був висипав на стіл, щоб заплатити.

А тих дукатів наскладав Петро з тих подарків, які кн. Острожський роздавав між пильних школярів при ріжних нагодах.

Аслан побачивши золото змяк відразу як віск. Став гостий перепрошувати і винїс з комори два сїдла з узденицями.

В містї обізвали ся перші півнї. Крайний час було виїздити. Марко що раз більше нетерпеливив ся. Йому здавало ся, що вже знають в замку про вбійство діякона, і ось зараз прибіжуть княжі гайдуки та його зловлять.

Петро виплатив всї грошї.

— Як доїдете до воріт міста, подайте вартовому по золотому, а то, далебіг воріт не відчинить.

— Скажи дїду, куди дорога на Запороже?

— Далека се дорога!

Дїд став хитати головою.

— Держіть ся на схід сонця, а більше на полудне.

Хлопцї посїдали на конї.

— Прощавай, дїду!

— Щасливої вам дороги! — відгукнув ся дїд замикаючи двері.

Хлопцї обернули ся в напрямі церкви, перехрестили ся і подали ся до мійських воріт. За хвилю воротар відчинив браму і з Острога виїхали два молоді козаки. В містї піяли кури.

Перед їх очима розкрило ся біле безкрає море. Від снїгу було добре видно, бо місяць давно зайшов. Хлопцї так спішили ся, що забули взяти з собою яких небудь харчів в сю далеку небезпечну дорогу, якої зовсїм не знали. Поклали собі виминати всї людські оселї прочуваючи, що за ними непремінно піде погоня. Одна у них була думка, колиб як найдальше від Острога.

Переїхали добре замерзлий Горинь, поскакали на полудне у тім напрямі, який вказав їм Аслан. Туди випадала дорога на Брацлав, та вони нї защо не поважили би ся поступити до міста. Їм все здавало ся, що цїлий сьвіт знає про їх втечу, що вони втїкають перед карою, що хто небудь їх переловить і відставить задля нагороди від князя знову до Острога. Не говорили до себе нї слова, хоч однакова була у них думка: колиб дальше від Острога. Дивили ся перед себе в ту далеку далечину вкриту одною великою білою плахтою.

На дворі вже геть розвиднїло ся. На сході сонця зарожевіло небо, а далї викотило ся велике червоне як огонь сонце. Його яркі проміня відбивали ся від білого примерзлого снїгу і заслїплювали очи.

Їхали так до вечера виминаючи здалека людські оселї, які лиш здибали по дорозї.

Тої днини вони і їх конї не їли нїчого. Були голодні, конї стали постогнувати та приставати від утоми. І тепер прийшла їм на думку турбота, де тут в такій пустинї переночувати.

Нараз побачили якусь сторчачу копицю снїгу. Се не могло нїчого дру-

гого бути як якесь широке дерево вкрите снїгом, оселя се не могла бути, тому і не бояли ся підїхати близше.

Та приїхавши близко покмітили, що се був вітрак, яких на Вкраїнї було богато. Снїгу тілько навалило на крила, що їх ледво можна було доглянути. Те саме було з вершком і стїнами. Видно, що давно сюди нїхто не заходив.

— Тут якось переночуємо, — говорив Петро, тай лише хотїв висказати свою турботу, що без їди і корму для коний годї буде, та здержав ся, щоби не трівожити Марка. Марко був дуже знеможений. Рана йому долягала теж, що інколи аж зуби затинав, щоби не йойкнути...

— Тут нема чого нї розбишак нї людий бояти ся, — потїшав його далї Петро.

— А що з кіньми зробимо? — питав трівожно Марко. — Коли трафить ся тичня вовків, то завтра знайдемо лише сїдла та копита.

Заки Петро на те відповів, побачив зараз за млином якусь малу будівельку засипану теж снїгом. Се очивидячки була хатчина для мірошника. І тут не видно було людського слїду. Значить, що хатина стояла вже довго пусткою.

Петро скочив з коня і підступив під двері засипані снїгом. Намучив ся немало, заки відгорнув снїг. Двері були засунені із середини. Петро стукав та кликав, але нїхто не відзивав ся. Брала його нетерплячка. Запер ся цїлою силою і виважив двері із завісів. Вони впали до сїний з лоскотом. Петро підняв їх і вставив знов в завіси. Тепер злїз з коня і Марко і завели туди коний, та зачинили і засунули за собою мерщій двері. Стояли тепер у великій непроглядній пітьмі. Петро викресав огня і запалив обережно віхоть соломи. Вони стояли в затишних сїнях з жолобом і драбиною. Сюди очивидно заводили коний ті, що до млина приїздили. За драбиною було ще досить недоїдженого сїна. Коні пішли зараз туди і стали запопадливо їсти сїно.

— От і буде де переночувати під жолобом, — говорив Петро; — Господь Бог на нас ласкавий.

— Я такий голодний, що менї аж млісно — казав Марко.

— Коби лиш коні підживили ся, а ми то якось витримаємо, може яку звірину дасть ся сполювати, ось я зараз вийду лише коний розсїдлаю.

В тій хвилї покмітив Марко з одного боку двері. Він їх при останнім блеску погасаючого віхтя отворив і вони побачили невеличку хатину. В них вступила якась надїя, що може що для себе знайдуть.

Знову загорів віхоть і вони стали розглядати ся. Стояла тут велика піч. На ґзимсї зобачили каганець. Було там повно сала. Засьвітили і при тім сьвітлї стали оглядати хату. Стояв тут стіл збитий з дощок, лава під одним одиноким віконцем, над тим полиця, на нїй миска, горнець, посудина на воду, тай увесь такий домашний статок. Під задною стїною лежав мішок з борошном, яким вони дуже втїшили ся.

— Коли є борошно то буде і горячий куліш.

А їм так хотїло ся попоїсти чогось горячого.

За печею була широка лежанка. Петро взяв в руку каганець і подав ся туди оглядати. Та зараз на перший огляд аж крикнув з óстраху. Там лежав чоловік вкритий старою кожушиною. Петро отямив ся, що нема чого одного чоловіка їм двом бояти ся, приступив ще близше і став при каганци оглядати. Стягнув із него кожух, та чоловік і не ворохнув ся. Се був старенький сивий дїдусь. Здавало ся, що він спить. Петро став його будити. Дїдусь закостенїв увесь.

— Замерз сердега — говорив Петро, — ну годї! Неживий мусить живому вступити ся.

Він взяв обережно мерця на руки винїс на двір. Мерлець закостенїв так, що нїяк його було випростувати. Скулив ся, зігнув ся, обі руки склав під голову з боку, а ноги підогнув.

— А де ти його подїв? — питає Марко Петра, як той вернув ся.

— Поки що, я його у снїг запорпав. Може завтра зможемо поховати. Тепер ходїм до коний, ти сьвіти, а я їх обійду.

І справдї того було треба. Конї дуже попріли і шерсть на них злипала ся. Петро їх розсїдлав, познимав уздечки і повитирав віхтем. Він з вижки скинув соломи і добре їм настелив. За драбиною було ще досить сїна а Петро позмітав трохи зерна по жолобі. Відтак став шукати по сїнях і знайшов під соломою купу рубаних дров.

— Хазяїн був покійник, — царство йому небесне! — говорив Петро. — Ти Марку, коли можеш затопи в печи а я ще піду шукати. Менї здає ся, що я ще щось випорпаю.

Зняв з себе кожух, узяв за холяву довгий ніж і подав ся до вітрака. Пропорпав снїг, знайшов східцї і поліз на гору. Варто було трудити ся. Знайшов тут ще мішок борошна а другий пшениці. Занїс одно і друге в хату.

Тимчасом Марко розложив в печи ватру. В хатчинї зробило ся тепло і весело.

— Можемо тут і цїлий тиждень пересидїти і відпочати.

— Наші конї не поєні.

— Правда, годї тепер за керницею шукати. Принесу їм снїгу.

Петро пішов за снїгом. Марко набрав теж снїгу у всї посудини, які йно в хатї знайшли і приставив до огню. Петро шукав далї на полицї та по кутках хати і аж скрикнув з радости. Знайшов добрий кусень солонини, два бохонцї засушеного і замерзлого хлїба, коробочку соли, кілька сушених риб, і все те складав на столї.

— Диви ся Марку — празник на цїлий тиждень. Як стрінемо першого попа, то золотого дам на панахиду за душу „раба божія, єго же їмя Ти Господи вісн“... далебіг...

— Як ми тут довше посидимо, то погоня зловить нас як риби в саку, — каже Марко.

— Чорт зна що верзеш! Кому би хотїло ся за нами ганяти? Вони вже знають в бурсї, що ми втекли, а чортового діякона знайдуть хиба як снїг стопить ся, то значить не зараз. Впрочім, нехай буде що хоче, а я себе живого взяти не дам, — говорив твердо Петро і тупнув з досади ногою об долівку. — Ми вже Богу дякувати не дїтваки, а козаки.

За той час в хатї робило ся що раз теплїйше. Огонь від печи блимав по чорних зачаджених стїнах хатчини. Петро набрав кілька пригорщів борошна і взяв ся варити кулїш, до якого всипав соли і вкинув сала. Кулїш кипів, а хлопцям аж слина до нього набігала, так їсти хотїло ся...

Відкололи два куски хлїба і виладили ложки. Не треба й казати, що вечера дуже їм смакувала.

— От ще й лишило ся для гостий,— каже Петро заглядаючи на дно горшка.

— Лише не виговори ся в лиху годину. А щоби було, як би справдї гості трафили ся?

— Ну то що? хиба такі самі втїкачі, як і ми оба; було би нам веселїйше, а я їх нї раз не бою ся... Те, те, те, треба коням всипати зерна, нехай добре відживлять ся.

Він розвязав мішок і став набирати в шапку пшеницю. Та тут знайшов таке, що з дива не міг вийти. Там були завинені в платку три салені сьвічки...

— Не кажуж я, що покійник добрий хазяїн був, — царство йому небесне!

Огонь став погасати. Петро присипав його попелом, щоб зовсїм не по

гас. Відтак поклякали оба і стали молити ся Господеви за той захист безпечний.

Пороздягали ся. Настелили на печи сьвіжої соломи і полягали спати. По такій утомі, по невиспаній попередній ночи заснули відразу твердим сном. Марко спав лекше, бо йому долягала рана. Крізь сон почув він якийсь рух довкруги хати. Якась біготня у ріжні сторони. Він прокинув ся і став наслухувати ліпше. Біготня збільшала ся. У стайні стали коні форкати і непокоїти ся.

„Що се може таке бути?“ подумав. „Хибаж погоня?“

— Петре! чи ти чуєш, що там творить ся?

Петро підвів ся, протер очи і слухав теж.

— Се нїчо иншого, лише вовки. Отож ми були би виховали ся на вітраку!

Вовки стали гаркотїти, жерти ся між собою, добували ся до дверий, а далї стали по одному вити, поки те витє не зляло ся в оден пекольний хор.

— А бодай вас св. Микола побив! — крикнув Петро — не дадуть нам уже до рана спати.

— Колиб хоч дверий не перегризли, то би коні наші пропали... а може і до вікна доберуть ся, та в хату влїзуть...

— Се нї, бо вікно засипане снїгом, а на двері я піду подивити ся...

Встав з лежанки, задягнув кожух, узяв пістоль і вийшов до сїний. Почув справдї, що вовки гризуть двері. Коні страх непокоїли ся...

Петро встромив пістоль в отвір до засова тай почув, що за пістоль щось вхопило і стало ним термосити. Петро з пересердя спустив молоток — і розляг ся стріл. На хвилю притихло гаркотїнє, та за хвильку розпочало ся на ново, поки живі вовки не розшарпали застріленого товариша.

Петро упевнивши ся, що дверам нїчого не стане ся, пішов в хату і поліз на лежанку, де вкоротцї і заснув...

Як наші подорожні прокинули ся, то вже був великий день, хоч того в хатї не було видно. Петро шанував Марка. Сам устав, запалив в печи, обійшов коний і став варити снїданє. На дворі було тихо і гарно. Днина заповідала ся погідна і морозна. Вовки пішли собі, лише слїди по них остали: куски шкіри розшарпаного вовка і останки костий бідного дїдуся, якого вовки випорпали їз снігу і зїли. Немило воно вразило хлопців, що з їх причини не судило ся бідному мірошникови зложити кости в сьвятій землицї.

Марко кілька разів заговорював, щоб їхати далї, та Петро у думати о тім не хотїв. Поки стане харчів для них і для коний, треба пересидїти тут, бо ледви, чи знайдуть кращий захист. Петро вилїз на сам вершок вітрака і розглядав околицю. Хочби де деревину побачити, а то оден непроглядний степ вкритий білою плахтою.

ШЕВЧЕНКОВИЙ ЮВІЛЕЙ В ЗМОСТИСКАХ:
Руханкові вправи міщанок з Судової Вишні.

Утїкачі збили ся зовсїм з дороги. Не знали анї де вони є, анї в який бік їм повернути ся.

Пересидїли так три доби в хатчинї мірошника. Харчів вистало би ще на два днї, а се треба було взяти на дорогу. Коли би хоч за тих два днї знайшли яку людську оселю. Чим далї від Острога, тим менче треба було бояти ся людий і погонї. Під вечір послїдного дня прилагодили всьо до дороги. Мали виїздити скоро на сьвіт божий займе ся. І вони і коні відпочали добре. У Марка рана вже добре присохла. Вовки вже більше не приходили. І знову днина заповідала ся гарна, коли помоливши

ся посїдали на коні і рушили до полудневого сходу. Коні порскали весело біжучи по скрипучому снїгу, і їм було весело. Як зійшло сонце, то вітрака вже не було видно.

В полудне нагодували коний, зїли трохи сушеної риби, паланицї і поїхали далї. Та чим близше було до вечера, тим сумнїйше їм було. Одна турбота їх мучила, де тут в степу в зимі переночувати? Їхали навманя усе в оден бік. Треба хиба так цїлу ніч їхати, бо приставати нїде.

Настала зоряна ніч, мороз побільшав, аж тріскотїло. Коні пообмерзали імлою.

Нараз станули перед якоюсь загородою. Невеличкий кусок землї огороджений високим плотом, в якім сторчало декілька присадкуватих верб.

— Се либонь якась пасїка буде.

За плотом не видно було нїякого домівства. Позлазили з коний і відчинили фіртку. Се була справдї пасїка. Попід плотом під остріжками стали рядком улиї обвиті соломою. В однім кутї лежали порожні улиї і сухе вербове прутє присипане грубо снїгом.

— Може знов якого вмерця знайдемо? — каже Марко.

— Сим разом дуже шукати не будемо. От слава Богу, що є де як так скрити ся.

Вони розсїдлали коний, витерли віхтями і дали в мішочки пшениці. Розвели огонь і стали лагодити леговиско на ніч.

Так не спали ще нїколи. Вправдї, як були ще хлопцями нераз ночували з кіньми в поли, та се було лїтною порою. А тут зима. Мороз аж тріщить. Небо засїяне рясно зьвіздами що мерехкотять а їх сьвітло сипле мілїонами дорогоцїнних каміньчиків по замерзлому снїгови.

Лежачи біля огня лицем в гору дивив ся Петро на ясні зорі і згадував колишнє: рідне село, широке оболонє, поки не заснув твердим молодецьким сном. Прокинули ся далеко ще до дня і зараз вибрали ся в дорогу.

Марко втратив цїлком надїю, щоби вони могли добрати ся до цїли їх дороги, до Запорожської Сїчи. Прийде ся їм загинути в степу. Вважав се для себе за заслужену кару за свій тяжкий гріх. Совість не давала йому супокою, що спричинив загибіль нїчого неповинного приятеля Петра, якому всьміхала ся така гарна будучність під могутною опікою кн. Острожського.

Петро був иншої думки. Колись до краю якогось мусять доїхати. Знайдуть людий, що не дадуть їм загинути, і Господь не дасть їм загинути.

З полудня того дня побачили далеко на обрію великий лїс, і туди завернули коний. Той чорний лїс був окутаний темносиньою хмарою, більшав і поширював ся в міру того, як до нього зближали ся. Якесь прочутє говорило їм, що там знайдуть безпечний захист і спроможність вижити. Коні відгребають собі сухої трави зпід снїгу, а зьвіря у лїсї досить, бо не можна собі без того лїса подумати, особливе в зимі.

Справдї лїс був великий, хоч не дуже густий. Велити дуби і буки втягали свої безлистні конарі високо в гору. Корчів було мало. Декуди купка тернини, лїщини або малиннику, бо під тїнею таких велитів годї менчій деревинї вирости.

Як раз сонце заходило, як вони вїздили до лїса. Високо на деревах лопотїли та покракували ворони, лагодячи ся до сну.

Хлопцї оглядали ся на всї боки, шукаючи для себе догідного пристановища. Петро побачив між корчами великого цапа. Він дивив ся здивовано на подорожних неначеб хотїв спитати, чого їм тут треба. Петрови прийшла добра думка в голову. Він злїз з коня здоймив з плеча свій лук, напняв стрілу і став хильцем до цапа наближати ся. Стріла фуркнула поцїливши цапа в груди. Він підскочив в гору і протяг ся мертвий.

— Буде вечера, якої ми давно не їли. Взяв цапа на руки і поклав на коня, який зразу бояв ся і став боязко форкати.

Поїхали далї шукаючи місця де би їм переночувати. Була тут невеличка полянка околена лїщиною і тернєм. Тут здавало ся їм найлїпше. Позлазили з коний. Марко нарубав шаблею лїщини, а Петро патрошив цапа. Невдовзї загорів весело огонь. Петро вирубав здоровий кусень хребта застромив на тичку і став печи над огнем.

Огонь порскав, мясо припікало ся і розносило приємну воню. Тимчасом коні зачали порпати копитами за сухою травою.

Хлопці так запрятили ся своєю роботою, так пильно їм було повечеряти, що й не счули ся як до них підійшов чоловік і гримнув над головою:

— А якого біса шляєте ся по моїому лїсу?

Хлопці схопили ся з місця, мов би хто над ними стрілив.

Біля них стояв чоловік в короткій кожушині і постолах пообвиваних шматами. На голові сторчала кіпчаста татарська бараняча шапка. На плечах рушниця, а за мотузяним поясом довгий ніж.

— А ти, чоловіче, якого біса зачіпаєш поночи добрих людий, та не даєш спокійно повечеряти? Се такий твій лїс я і наш.

Петро стояв держачи на тичці недопечене мясо.

—Ти жовтодзьобе, я тобі зараз покажу, чий се лїс! — кричав старий хапаючи за рушницю.

Петро вмить відкинув тичку, вихопив ізза пояса пістоль і натягнув молоток:

— Не руш ся! — гукнув — а то далебіг убю!

Старий пристанув на хвилю здивований, а далї став сердечно сьміяти ся:

— Ось козаки, молодцї! Далебіг я йно вас налякати хотїв, бачу школярі якісь втїкачі, налякаю, то плакати стануть, та просити ся будуть, а я посьмію ся, — а то не те, бачу! — Ну згода! що козаки, то козаки.

Він наставив до Петра обі руки. Петро встромив пістоль за пояс і приближив ся до старого.

— Ну, а ти чого став як мальований? — каже старий до Марка, — бери печеню, та кінчай печи, бо на снїгу ледво чи спече ся, і я з вами повечеряю, коли мене не проженете...

— Милости просимо до гурту!

Старий поклав рушницю біля себе на снїгу, прикучнув до огня і став гріти руки...

— Одного не можу я зміркувати: звідкіля ви цапа взяли. Бачу, що недавно вбитий, а я стрілу не чув.

— Се таке, що голосу не видає, а стріляє певно, — каже Петро і показав дїдови свій лук. Старий став оглядати цапа.

— Мистець, далебіг, мистець, поцїлив в само серце... ну, ну...

— Він птицю на лету із лука поцїлить, — прихвалював побратима Марко*).

— Ну, хлопці, лагодьте мерщій вечеру, та ходїть спати до мене у мій зимівник.

Петро врізав ще мяса і поклав на грань.

— То у вас, дїду, десь тут недалеко зимівник є?

— Є і зимівник і пасїка і стайня; буде і вам і вашим коникам безпечно. Сиджу в самотї, та хиба, що деколи гість трафить ся...

ШЕВЧЕНКОВИЙ ЮВІЛЕЙ В МОСТИСКАХ:
Вправи Соколів і Сїчовиків.

— Ви дїду, певно із Запорожцїв, бо ми як раз на Запороже вибрали ся,

— Й не говори, бо сам знаю. Вчили ся в школї, десьтам, щось провинили ся та тепер втїкають...

— Чомуж зараз говорите: провинили ся...

— А вжеж, бо зимою втїкаєте. Колиб не те, заждали би до лїта так, як ваш брат школяр робить... А вам було пильно, хоч як воно в степу зимою небезпечно.

За тої час мясо спекло ся. Заїдали

*) Петро Конашевич був славним лучником. Від того його на Запорожу Сагайдачним прозвали.

смачно, а дїд вийняв ще з торби кусок паланицї та обдїлив всїх.

— Тепер пора в дорогу, незадовго і північ буде...

— А коли до вас далеко, то може би таки тут переночувати, бо дуже то підбили ся.

— Дурний ти, хоч вчений. Гадаєш що в лїсї так безпечно? А вовки! Ти втечеш може на дерево, а що з кіньми? Остане сїдло таї копита. Не цураї ся гостини, коли добрі люди просять, а то певно того пожалуєш.

Хлопцї зібрали свої статки, забрали решту мяса і, ведучи коний таки в руках, йшли за старим. Тої лїс показав ся дуже великим. Йшли більше години, а краю не було. В такім лїсї можна справдї пропасти. Аж станули перед високою огорожею з плота і частокола. За плотом гавкали люто собаки. Старий відчинив ворота, придобрив собак а подорожні пішли туда за ним. Недалеко воріт стояла хатина обведена загатою з лїсової трави. Біля неї стояла клуня. До неї завели конї, яким старий занїс оберемок сїна.

За тоїй час дві собаки вовчої породи обнюшили подорожних зі всїх боків і стали ласити ся. Одна таки підскочила і лизнула на привитанє Марка по лици.

— Добрі ви, бачу, люди, коли Лиско так з вами ласить ся, то мудре сотворінє... злого чоловіка нюхом пізнає і не попустить йому. Знаєте, що він раз на смерть загриз розбишаку, що хотїв мене самітного обрабувати. Як хопив зубами за горло, то і не пікнув.

Старий відчинив хатчину і попросив туди гостий. На припічку тлїло. Він розвів огонь і засьвітив грубу воскову сьвічку.

— Витайте менї, любі гостї! Слава Богови, що напутив вас до мене, дуже вам радий — сїдати просимо.

Хатина була зовсїм проста: піч, леженка, одна лава, стіл, полиця, усе із простих дощок. Над столом образ Богородицї, а доокола нього повішана в порядку зброя: шабля, пістолї, дві турецькі рушницї. Видно, що старий колись то козакував.

Старий розвів в печи огонь, та став подорожних приймати чим хата богата. Принїс з погребу глечик меду, поставив з мищиною патоку, поклав велику паланицю.

— Будь ласка, споживайте здорові та напийте ся, лише за горівку вибачайте, бо її не маю.

— Не дуже то і нам за нею банно.

— Ну, коли так, то ладно. Деколи і у мене вона появить ся, коли який купець барильце привезе.

— Хибаж сюди купцї заходять?

— А заходять, я з них живу, продаю їм мід, шкіри, віск.

— Які шкіри?

— Та вжеж, що не з миший, а звірячі. Є лисячі, вовчі, медвежі, сарнячі, оленеві — звіря тут досить. Від них я купую всїляку потребу, особливе порох та одежу, борошно, що потреба.

— А сей лїс чий?

— Щож тобі казати, коли не вірив. Казав, що мій, а ти за пістоль хапаєш. Вгадуй сам чий він.

— Не тому я за пістоль хапав,— звиняв ся Петро, — а то я не знав, який ви чоловік, а ми все маємо ся на осторозї.

— Що й казати, — обзиває ся Марко — ми все ще погонї виглядаємо.

— Погонї? А звідкіля?

— З Острога, від князя.

— Сьмійте ся з того. Кому би там хотїло ся зимою за втїкачами ганяти ся? Коли би ти і кріпаком був та від пана втїк, то ще не важили би ся. Зима — не мама. Вони вас і так вже вважають за пропащих, і як у вас був який приятель в Острозї, то певно вже і панахиду за вашу душу наняв.

— А вам, дїду, нелячно так самому в лїсї жити?

— От вигадав! Чогож лячно? Усюди є Бог. Чогож менї бояти ся? Я із сего лїса вже двайцять пять лїт не виходжу, і тут менї так добре, як у Бога за дверима. Не те, що не голодую, та ще і другого нагодую, коли трафить ся. Два рази до року приїзджає до мене купець: осению за медом і овочами — весною за шкірами. Привезе менї полотна, соли, тютюну, пороху та олива, борошна на паланицї, сухарів — чогож менї більше треба?

— А коли би лихий чоловік трафив ся, то ще не дам себе живого взяти, а мої вірні собаки теж за мною постоять..

От побудьте у мене який тиждень, то побачите як тут в лїсї гарно живе ся. Нї зимою нї лїтом менї не вкучить ся. В зимі мисливство: от ти лучнику, коли хочеш, то і завтра підемо на лови, лише прилагодь богато добрих стріл, то заведу тебе в таке місце, що не жаль буде труду. А лїтом то у мене так, як у божім раю, самому Адамови не було краще. Ех, колиб побачили! Як лїс стане зеленїти, як трава зацвите, як пташка защебече, як пчола забренить, як усьо стане веселити ся, то я старий аж відмолоднїю. Справдї тодї і людий не хочу. Навештав ся я по Божому сьвіту, був на возї і під возом, усячини надивив ся, а тепер відпочиваю, та Богу милосерному дякую, що мене в той рай завів...

— Кудиж ви, дїду, бували?

— Спитай краще, де я не бував... — говорив старий стелячи гостям сїно на долівцї. — Бував на Запорожу, з ними на Турка ходив походами, Крим мене знає, побував я і в тяжкій неволї бісурменській, лише слава Богови не довго, бо вдало ся менї втечи заки на місци у Бахчі Сарай завели. Як будете на Сїчи, то поспитайте старих сїчових дїдів за Ониська Печеного... Що я тепер? старий гриб, а тодї я молодець був... та що й говорити! Потому я з козаками на панів ходив з Косинським, поки його не вбили — добрий козак був, та пропав нї за цапову душу, не одному таке стало ся...

— А кілько вам, дїду, років буде?

— Кілько менї буде, того я не знаю, то в божій силї, я лише знаю кілько менї є: вісїмдесять минуло і на перший пішло...

— Молодший від нашого дїдуся, — каже Марко до Петра.

— А твій дїдусь хто такий?

— Далеко звідсїля, аж під Самбором, коли знаєте. Йому минуло сто років, як ми ще хлопцями були, та у школу до Острога виїздили... Гриць-ком Жмайлом звав ся, не знать, чи ще живий.

— Коли живий, то нехай здоров буде, а як вмер, то царство йому небесне... Жмайлів я знав на Запорожу кількох. У мій час було їх на Запорожу кількох. Та не кождий там і Жмайлом мусїв звати ся. Запорожцї такий хімерний народ, що кождому своє імення прилажать до чого хто вдав ся, або й так. Ось мій батько звав ся Залужний, а мене прозвали Печеним, а тодї не відпросиш ся, нї викупиш ся. Коли будеш за се сердити ся, то вони ще більше при своїм будуть обставати. Ось із чого мене Печеним назвали: Пішов я раз з козаками в Крим. Післали мене з другими на розгляди ворожої сили. Так трафило ся, що Татарин піймав мене на аркан. Привели мене до якоїсь мурзи та давай розпитувати, що і як, кілько козаків прийшло. А я неначеб води в рот, нї чичирк. Хибаж своїх буду зраджувати? Тодї стягнули з мене сорочку, та давай припікати розпаленим зелїзом. Шкірчало моє тїло, а я затяв зуби та

ШЕВЧЕНКОВИЙ ЮВІЛЕЙ В МОСТИСКАХ:
Посол Др. В. Загайкевич промовляє до народу і відслонює пропамятну таблицю вмуровану в „Народнім Домі".

ані чичирк. І булиб мене на смерть замучили, коли би Сьвята Покрова за мене не заступила ся.

— Коли так мене мучили, аж тут зробив ся крик: Шейтан, шейтан, аллах! аллах!... А тут чую гомін та стукітню наших... Напала одна козацька чета як вихор, вирубали Татар до ноги, а мене освободили... Довго я лїчив ся з ран, але таки не пропав. І тодї прозвали мене Печеним.

— Щасливо воно стало ся, що ся чета на них потрафила...

— Егеж! Побратим мене виручив... От був товариш щирійший рідного брата... Царство йому небесне! У морю потонув, а я остав ся.

Старий присїв біля печи, пор-

пав ціпком огонь і важко задумав ся... Дивив ся старечими очима на грань... може там кого з старих знакомих в своїй уяві побачив...

— Не знаю як там у тих великих книгах, що є по церквах, написано, бо я неграмотний, але менї здає ся, що у Господа милосерного є така книга, де всї люди списані, і кождому приписана доля, від якої нї втечеш, нї встережеш ся. Так сьому і бути. Тому то наші Запорожцї нїчого не боять ся, — що має бути, то й буде. Козак то так як муха: бренить, лїтає, веселить ся, аж поки в мід не впаде...

— Або в доготь, — доложив Петро.

— Добре кажеш: або в доготь, або поки його яка птиця не проковтне.

В хатї стало горячо мов в банї. Хлопцї роздягли ся до сорочок...

Довгенько ще в нїч балакали. Петро став розказувати, який тепер сьвіт, та старий йому перебив:

— Не хочу слухати про людий, вони були і будуть однакові, досить менї їх. Ти краще переказуй менї молитву „на сон грядущих“, а то далї забуду усе...

Петро став говорити молитву, а дїд повтаряв за ним кожде слово.

В хатї стало тихо. Всї позасипляли. На дворі інколи собаки загарчали, коли під опліток який зьвір приближив ся.

Вранцї старий заварив кулїшу і побудив хлопців. Вони хотїли зараз вибирати ся в дорогу.

— Ого! так менї за гостину відплачуєте? Анї думай оден з другим їхати! Перед весною не пущу. Слава Богу, що гостий дав. Я хоч людий не люблю, а таки інколи за миром божим скучаю і хочу з добрими людьми повеселити ся та побалакати.

— Нам, дїду, пильно в Сїч...

— Гадаєш, що Сїч он там за оплїтком, або край сего лїса? Ще, небоже, не одну паланицю треба буде зїсти, заки там дістанеш ся.

— Хибаж воно так далеко?

— А ти гадав що близько? Коли поїдете тодї як я схочу, то покажу і дорогу, а коли наперли ся, то їдьте, але над вечером знову до моєї зимівки завернете...

— А тож як?

— А так, що я вас зачарую, і лесом будете їздити, я характерник... — старий став підсьміхати ся... — А може ви школярі і не знаєте, що воно таке характерник?

— Характерник то такий козак, що зі всякої халепи може себе виратувати, що його куля не бере ся.

— Ось то бо і є...

— Що з чортом знає ся...

— Ось то вже брешеш. Хиба таке в книжках написане? То вже неправда, бо характерник і чорта не боїть ся, та його перехитрить, окульбачить, та мов на шкапі їздить. А притім він Богу молить ся, в церкву ходить, людям добро творить, ось який характерник і таких я знав... А коли у мене ще останете, то і про тих характерників розскажу, яких я знав на Запорожу.

Нїчого було робити. Хлопцям стало нїяково відказувати ся від тої щирої гостини. Хто знає, як воно буде далї, чомуж не використати хвилї. І вони остали ся.

Зараз тої днини пішли на лови. Старий пішов лише з Петром, бо Марко не міг ще добре ходити, так йому рани від побоїв долягали. Петро мав нагоду показати своє мистецтво з луком. Не хибив нї разу. Старий не міг з дива вийти. Того дня вбили кілька більших штук і з бідою дотащили їх до дому.

По вечері старий порав ся коло добичи, знимав шкіру, чвертував і вішав до комина мясо, а коли по вечері полягали, розпочинали балачку, поки не заснули.

— Дїду! — каже Марко, — обіцялисьте оповісти нам про характерників. Я дуже цїкавий почути...

— Ти собі будь цїкавий на всьо. Старай ся всьо своїм розумом пізнати. Чоловік, що нецїкавий, остане до смерти дурнем. Але ти нїколи не кажи, що ти на що цїкавий. Особливе на Запорожу таких мають нїзащо. Ти або слухай, що другі говорять, і на вус мотай, або питай полїтично так, щоб нїхто не знав, куди ти мириш. Розумний чоловік та ще козак, куди піде мірити, а там поцїлить, де нїхто не сподївав ся.

— Спасибіг, дїду, за науку, вона нам придасть ся, а ти нас не заговорюй, лише розкажи, що обіцяв, а то завтра я нї одного зьвіря не поцїлю. Буду мірити в оленя, а трафлю в дуба...

ПОСОЛ Др. ЕВГЕН ОЛЕСНИЦЬКИЙ ПРИ ПРАЦІ.

— От і не говори! Хиба я не знаю твого брата мисливця? А що скаже стрілецька слава! Та вже досить, що обіцяв, то й додержу... Слухайте поки не заснете...

— У мій час на Запорожу був характерник, старий Артим Похожий. Нїхто не знав кілько йому лїт, бо він раз показував ся старим столїтним дїдуганом, а другий раз молодцем що хоч під вінець ставай. Від других Запорожців держав ся осторонь, усїх називав жовтодзьобами, дурнями. Говорив мало. От так від нехочу кинув кілька слів тай замовк. Всї його поважали і бояли ся його. Старшина його теж поважала, бо нїхто так не порадив, так дїла не перевів, як Артим. А на язик було йти з ним дуже небезпечно, відрізав як сокирою. То був великий силач. Візьме було коня наперед себе і несе мов мале ягня. Піднести на плечах гармату з колесами, то нїчого. Куля його не брала ся: що до него встрелиш, то він і вусом не моргне. А вже тих Татар, то торощив як миший, та ще до них по їхньому говорив не гірш Татарина. Раз якось надбігла татарська чета на наші степи і займила табунець козацьких коний. А тодї як раз коний нам було треба, бо мали лиш в похід йти. Піймали кількох молодих парубків, що коний пильнували. Дізнав ся о тім Артим, і не говорячи нїкому сїв на коня і поїхав. Кошовий навіть погонї не посилав, бо ті, що спасли ся, говорили, що Татарва з добичею вже певно в Криму. Не знать куди Артим поїхав, але він скорше підїхав до Перекопу і тут вижидав Кримців. Се усе розказували ті піймані хлопцї опісля. Кримцї такі раді, женуть добичу і ясир. Аж тут на дорозї стоїть старий жебручий Татарин. Здержав їх тай щось з ними по їхньому галайкає. Татари здержали ся тай всї його обступили. Йому треба їх було мати вкупі, щоб не порозбігали ся. Тодї він миттю скинув татарську шапку, відпняв сиву бороду, — вона була у нього, бачите, прилїплена, — а тут довгі козацькі вуси показали ся. Зпід поли витягнув кусень довгого зелїза. Говорили опісля хлопцї, що оба ледве то зелїзо піднесли. Тодї як зачне бити, кого потрафить по спинї, то так і переломить хребет, а кому по голові дістане ся, то і мозок зараз на верха. Усїх побив. Тодї порозвязував хлопцїв, закурив люльку тай каже: „Ну, хлопцї, пора нам до дому.“ І у трьох пригнали табун коний до дому. І гадаєте, що хоч одним словом почванив ся з свого дїла? Нї. Махнув рукою, неначе би він йно муху забив.

— А раз його Ляхи піймали. Намотлошив він тих панів драґунів, чи як там вони називають ся, а опісля станув, тай нї вусом не моргне. У нас всїх і дух завмер, бо він нам тодї ватажкував. Ну не оборонимо, коли він сам себе не боронить—пропало. Втїкає кождий в комиш. А вони вже і не дивлять ся на нас, лише вяжуть Артима, але він за кождим разом, коли його повяжуть мотузами мов павутиною, йно рушить руками, то всї мотузи потріскають мов те павутинє. Вяжуть знов, — а він те саме. А ми з комишів дивимо ся, що воно буде. За четвертим разом він вже нїчого. Стоїть звязаний як вівця. Його повели, такий смирненький, що годї. Що стало ся? Чи так ізнеміг ся? А вони такі раді, вигукують та веселять ся. Непремінно вбють на палю тай почетвертують. Ми ждемо ночи, щоб до себе перекрасти ся, аж тут Артим як не гукне над нами:

— „Хлопцї збирайте ся, тепер ворогам справимо бенькет.“

— Ми гадали зразу, що то його праведна душа при нас зявила ся. А то сам Артим стоїть як і перше, люлька в зубах, а шабля в руцї.

— Повів нас опісля в ночи на ворожий обоз... Господи, що то за бенькет був... усїх перебили, богата добича лишила ся в наших руках. Тодї Артим каже:

— „Ходїть, хлопцї, покажу вам, кого то вороги замість мене піймали.“

Приходимо поміж чотири обозні вози, а там до великого паля вбитого в землю стоїть на ланцюху привязаний цап...

— Що, що?

— Ну, кажу вам цап. Гадаємо собі, вонож і правда, що Артим балакає, бо хибаж цапа вяже хто на ланцюху до такого паля?

— От бачите, що то значить бути характерником!

— Може він з чортом знав ся? — каже Марко.

— Гріх тобі, синку, таке говорити. То був богобоязливий чоловік, молив ся, на церкви давав у Черкасах, вбогого не поминув... То вже такий у Господа угодник був і Пречиста йому у всіх пригодах пособляла...

Такі балачки та оповіданя вели вони кождого вечера.

Петрови таке житє у лїсній пустині дуже подобало ся, і радо був би тут посидїв до весни. Та Марко намагав ся дуже їхати. Йому все не давала супокою та думка, що можуть їх догонити. Він просив Петра, трохи не плакав, щоб вже раз їхали далї. І Петро дав наклонити ся.

Пятого дня заговорив до дїда:

— Нам, дїду, пильно на Сїч.

— Останьте ще трохи, — просив Онисько — хиба вам у мене зле?

— Нам пильно.

— Та воно небезпечно тепер їхати... мороз пустив, буде снїг, а може і метелиця. Тямте, що тут довкруги нема нїякої оселї, нїякого захисту, та ще як з дороги зібєте ся, то пропадете...

— А весною, як води порозливають, а опісля як Татарва рушить ся, ще небезпечнїйше буде.

— Щож порадиш? Їдьте з Богом, на мотузок вас не привяжу.

Другого дня вранцї попращали старого, подякували за хліб-сіль і поїхали.

Командант Укр. Сїч. Стрільців майор Ант!н Варивода.

Старий дав їм багато харчів на дорогу, навязав сїна для коний. Виправляв в дорогу мов рідних синів, розповів їм кудою їм їхати. Та коли вже мали виїздити за ворота, він зняв з стїни образ Богородиці і благословив їх в дорогу достоту так як дїд Грицько Жмайло зробив, коли виїздили з Кульчиць.

— Поклонїть ся від старого Ониська матері Сїчи та Днїпрови-Словутиці, і мене помянїть у ваших молитвах!

— Оставайте здорові, дїду!

Зразу їхали лїсом, поки знову не опинили ся в чистому поли без краю...

— Жаль менї сего зимівника тай старого дїда. Ти завважив, що він пращав нас так як наш дїдусь...

— Його благословенє піде в слїд за нами, — каже Петро, — бо він богобоязливий, праведний чоловік.

— Колиб я почував себе безпечним, я цїлий вік звідсїля не рушав ся би. Так добре жити...

— Добре так жити старому, що вже покінчав з житєм, з сьвітом, а молодий не видержав би. Молодого кортить в сьвіт між людий розуму добути та слави нажити. Старі люди говорять, що то всьо, за чим люди ганяють, суєта. Молодий хоч вірить тому, а всеж хоче сам те всьо збагнути, інакше не може бути, бо сьвіт звів ся би нїнащо... Старий Онисько лишає ся у своїому лїсї при пасїцї, бо він вже своє відробив.

Тепер черга на молодих, поки знов не доведе ся покласти ся за печею. Ми призначені до дїла, до слави.

Було зполудня, як небо занесло ся чорними оловяними хмарами. Чути було у воздусї вогкість. Сонця не видко стало. Довкруги стало темнїти. А далї став падати грубими платинами снїг. Зразу рідко, а відтак що раз густїйше. Хлопцї погодували коний, перекусили що було в торбі і поспішали далї. Ониcько розповів їм добре дорогу, куди мають їхати, та чи можна було тепер потрафити? Снїг падав що раз густїйше, а далї завела ся хуртовина. Мело снїгом з усїх боків, що на кілька кроків нїчого не було видно. Хлопцям стало страшно. Вони мовчали думаючи те саме. Нарештї простогнав Марко:

— Пропали ми, Петре, тут нам послїдня година, в снїгу загинемо.

— Не говори так, Марку! Бог батько... От краще ми помолїмо ся... щира молитва із дна моря добуває. Як було з нами недавно, а дав Бог, що знайшли захист оден і другий, знайдемо ще.

Але воно лиш так говорило ся, а небезпека була велика. Снїгу нападало богато. Конї стали постогнувати. Вони теж знемогли ся бродячи у мокрому глибокому снїгови.

— Мене страшно пече рана, — говорив Марко, — до коня обтер... може би лїпше йти пішки?

— Куди! всеж що кінь на чотирох ногах, то не чоловік на двох.

— Ониcько говорив, що тут нїякої оселї близько не буде.

— Хибаж ми вже від Ониcька близько? Цїлу днину їдемо... Не жури ся, трафить ся який небудь хутір.

Та Петро сам не вірив у те, що говорив. Він говорив на те тільки, щоби свого побратима потїшити.

— Петре?

— А що?

— Чи ти тямиш наші Кульчицї?

— Як таке забути можна?

— Я вже там нїколи не буду...—і він зітхнув.

— Не говори! У всїм воля божа, не бути тобі, то й менї не бути.

— Я прочуваю мій конець. Менї привиджує ся, що се наше кульчицьке оболонє. Ось там стоїть наша стара церква, під якою твій покійний батько поляг... Гм... бачу і старого дїдуся Грицька: стоїть з образом як тодї, коли нас пращав... він таки мене кличе, їй Богу!

— Тобі, Марку, привиджує ся, то все так буває під снїгову пору.

— Сам те знаю. А чому тобі не привиджує ся? Се так перед смертю. Я се знаю. Тїло завмирає, а душа освободжує ся і тому бачить таке, якого чоловік здоровий не видить.

— А вжеж, щоби яка там душа нї була, а не побачить тут нї Кульчиць, нї оболоня, бо се зі сто миль звідсїля! — жартував Петро, хоч йому нїраз не було до жартів, бо від слів Марка його проймало жахом, трівогою.

Він бояв ся ще одного, про що Марко не згадував. Колиб так тепер надбігла тичня вовків, тодї було би їм амінь.

Петро зближив ся до Марка і приложив руку до його чола. Воно було горяче мов грань, хоч холодний снїг заєдно його облїплював. У висках бив живчик наче молотком.

— Ти, Марку, нездужаєш...

— Тихо! Чуєш? Десь недалеко дзвони дзвонять. Так само дзвонили вони в самбірській церкві, як приїздив владика на наш екзамен. Ти маєш ще той хрестик?

— Певно, що маю, владика говорив, що він нас від всякої біди виратує...

— Але дзвони таки дзвонять, що й не говори.

— Се в тобі так кров ворушить ся... Не думай об тім, брате, а краще моли ся до Пречистої, щоб за нами заступила ся...

— Молити ся буду, щоб Господь гріхи простив, менї вже не жити...

— Не вдавай ся в розпуку, всьо буде гаразд!

— Менї вже загибати, так загибати. Отсим гріх мій може спокутую, яж вбив чоловіка. Але чого ти зі мною гинеш? Ти в нїчому неповинен, тобі би йно жити... а менї всьо одно: чи на шибеницї повиснути за вбійство, чи в снїгу заковенїти, може так і краще...

А курява що раз більше змагала ся. Петро знав, що се значить. Він втратив всю надію.

— Пропало! — крикнув Марко в розпуцї передсмертній. — Слухай,

Петре, послухай мене ще раз перед смертю... Лиши мене тут, а сам втїкай, ратуй себе! Я вже не можу на кони всидїти. Рана огнем пече, я мушу злїзти з коня, а йти нездужаю... А коли вернеш в наші Кульчиці... так постав менї під церквою хрестик.

— Марку, не говори дурниць... забороняю тобі таке говорити...

На дворі стемнїло зовсїм. Метелиця не вгавала, а снїгу насипало по колїна. До того ще взяв ся сильний вітер, що кидав масою мокрого снїгу в очи.

а опісля повалив ся в снїг боком, застогнав тяжко і простяг ся...

Петро скочив з свого коня і з бідою витягнув Марка зпід неживого коня.

— Ет, може і без того бути. Сїдай на мого коня, а я його поведу, я прочуваю, що тут десь недалеко буде людське житло...

Марко не хотїв.

— Лиши мене, Петре, тут, менї так страшно спати хоче ся. Я ось так склоню голову на мого бідного коня і трохи продрімаю ся... а ти... ти, втїкай звідсїля, бо тут смерть!

Відзначені У. С. С.: 1. Хорунжий Северин Яремкевич († 12. жовтня 1915.) 2. Хор. Петро Дїдушок. 3. Підхор. Теодор Черник. 4. Підхор. Антін Зелений.

— Бачиш, Марку, зараз буде бідї кінець, сей вітер геть розжене снїгову хмару і випогодить ся.

Петро говорив так, щоби лише Марка вспокоїти, хоч сам у те не вірив. Конї страшно помучили ся, вони тяжко стогнали і ледво переводили ноги. Часто вони приставали і треба їх було підгоняти. Петро став стиха відмовляти передсмертні молитви... Йому страх жаль було молодого житя. Ладив ся мов сокіл до лету, та крила підломало.

В тій хвилї кінь Марка спотикнув ся і впав зразу на передні колїна,

Він скрикнув ті слова якимсь нелюдським страшним голосом... втїкай!

— Марку! Я старший, мене маєш слухати, — говорив твердо Петро. — Зараз сїдай на коня!

Він з бідою висадив Марка на свого коня, взяв за поводи і бродячи у великім снїгу йшов навманя.

На дворі стояла ніч, ніч біла як сорочка вмерця.

Волокли ся так якийсь час, а далї і кінь під Марком став спотикати ся, поки не впав як і його товариш...

Петра аж заморозило. Пропала по-

ЛНБ ім. В. СТЕФАНИКА
АН УКРАЇНИ
I 186652

Львівська державна
наукова бібліотека
№ 15.088

слїдна надїя. Він взяв Марка під руку і так бродили далї нога за ногою.

— Не можу далї і кроком рушити ся, — говорив Марко сїдаючи в снїгу.— Лиши мене тут.

— Не лишу, — говорив твердо Петро, — пропадемо, так укупі в братерських обіймах, як слїд двом щирим побратимам. Сїдай менї на плечі...

— Не хочу, я остану, а ти втїкай.

— Мусиш! Чув? Я приказую.

Він скинув з себе кожух, нагнув ся і підсадив на себе Марка та взяв його попід ноги.

— Держи ся шиї, та не души, щоби можна дихати.

Петрови тяжко було нести недужого товариша. Хоч зимний вітер прошибав до кости, він прів і добував послїдних сил, щоб наперед крок за кроком посувати ся...

Аж нараз... Господи! Чи се може бути правда? Петро почув гавканє собак десь далеко з боку... А може се лише так причуло ся? Маркови причували ся дзвони, а йому голос собак. Та нї, воно справдї так...

— Марку, чи ти чуєш що?

— Я вже давно чую, та нїчого не говорю, бо ти говориш, що менї причуває ся, а ще сердиш ся. Та коли се правда, то пусти мене, я вже відпочав, і піду сам.

Маркови справдї прибуло сили. Держачи ся за руки поспішали що мога далї на голос. Собачий голос ставав що раз близший, виразнїйший помимо витя вихру.

— Як є собаки, то є і люди, якась оселя недалеко. Радїй, братику, молитву нашу вислухала Сьвята Покрова.

Тягли ся так довший час, аж станули над якимсь широким ровом, за ним щось шаріло неначеб лїс, а за тим гавкали собаки. Не знать хто там живе... нехай би і Татарин, а всеж чоловік. Собаки зачувши чужих людий ще дужче стали гавкати та присїкати ся.

Петро став гукати з цїлої сили:

— Гей люди добрі, пустїть подорожних! Товариш менї занедужав. Ратуйте Бога ради!

— Я тут трохи приляжу, тай відпочину... менї дуже спати хоче ся.

— Не можна тепер спати, — крикнув сердито Петро... — не важ ся лягати, а то побю, далебіг побю.

— Люди добрі, ратуйте мерщій, душа християнська пропадає!...

Собаки аж землю гризли так гавкали.

За тим лїском щось заметушило ся, скрипнули десь двері... Чийсь голос закричав:

— Пугу! пугу!

— Христа ради, пустїть, бо згинемо.

— Хто ти такий, обзивай ся, а то собак на тебе пущу...

— Не роби сего, добрий чоловіче, гріха на душу не бери... ми подорожні козаки, з шляху збили ся а мій товариш хорий...

— Такий ти козак, що козацького звичаю не знаєш, верещиш як баба...

Знов собаки прискочили і стали гавкати. Знов скрипнули двері. Тепер побачив Петро сьвітло.

Перед ними відчинили ся ворота, яких Петро доси не покмітив.

Петро рушив наперед, а Марко впав на землю зомлїлий.

— Стій, дурню! — скричав той чоловік, — не йди, бо в рів впадеш, нехай спущу місток.

Щось заскрипіло. Оден чоловік сьвітив смолоскипу, другий спускав великий деревляний міст півперек рова.

— Тепер ходи!

— Не можу, товариш зімлїв, поможіть!

Двох людий перейшло міст і взяли Марка на руки. Оден сьвітив смолоскипу і відгоняв собак.

— А ти, небоже, без кожуха вибрав ся по степу гуляти?

— Був у мене кожух, та я його скинув, тяжко було нести недужого товариша.

— То ти його нїс? Ну, ну...

— Годї побратима в бідї лишати було.

Війшли в сїни, а звідсїля в простору теплу хату... .

Були вратовані.

Напроти них вийшов з другої комнати високий козак. У нього довгі вуси і оселедець закручений за ухом. Був вже трохи сивий. Він був босий, лише в штанах і сорочцї. Казав Марка занести в другу комнату і покласти на лаві, та роздягнути. Зняли з нього перемоклу одежу і чоботи. Козак розтяг йому пальцями зуби і вляв глоток го-

рівки. Відтак натирав йому груди і виски. Йому помагав у тій роботї другий старший козак.

Марко відотхнув тяжко і отворив очи. Вони у нього сьвітили ся мов два углики. Старший козак принїс для подорожних вареного молока.

Аж тепер звернув козак свою увагу на Петра.

— Твій товариш хорий, його треба довше лїчити.

— Та чейже видужає, — сказав наляканий Петро.

— Як Бог схоче, то видужає.

Марко оглянув ся довкруги і спитав:

— Петре, де ми тепер?

— У добрих людий, парубче, — каже козак.

— Ми подорожні козаки, — каже Петро, — в степу зблудили.

— Хиба я тебе питаю? Бачу, що хрещені, тай сего мені досить. Знаєш, що у Св. Письмі говорить ся про милосерного Самарянина?... Як ти голодний, то сїдай їсти, а як нї, то лягай спати, а завтра то вже поговоримо.

—Я дуже голодний,бо вже давно не їв...

— Максиме, подай йому з печі варенників, а твій товариш нехай вибачить, сьогодня більше нїчого не дістане.

Петро заїдаючи вареники мав час роздивити ся по хатї. В першій комнатї, куди вийшли із сїний, напроти дверий стояв довгий стіл застелений білим обрусом. На нїм лежав хлїб-сіль та стояла фляшка. За столом і під вікнами довгі деревляні ослони застелені богатими турецькими килимами. На стїні образи в золочених рамках. Понад вікнами на цїлу стїну довга полиця, а на нїй ріжна посудина, деревляна, мідяна, а то і срібна: миски, полумиски, збанки та чарочки. На противній стїнї від вікон навішано всїлякої збруї: рушниці, шаблї, ятаґани, келепи, ножі, всьо богато сріблом коване. При дверех груба з зелених кафлїв. Се була сьвітлиця для гостий. Петро зміркував зараз, що попав до заможного, славного козацького лицаря. Се вже по тодїшному звичаю не було куплене у краму, се була добича воєнна, якою тодїшні люди величали ся, і про кожду річ вміли сказати, де її здобули.

В другій комнатї стояла велика піч на хлїб з грубою для тепла, з запічками і припічками на яких можна було спати. Під стїною стояла лежанка вкрита кожухами. Комната невибаглива яка трафляє ся усюди по селах.

Укр. стрілецька старшина в землянцї під Семиківцями: 1. Осаул кур. П. Дїдушок. 2. Отаман кур. В. Дїдушок. 3. Четар Василь Кучабський 4. Сотник Андрій Мельник.

Сьвітлив Т. Мойсеович.

Максим постелив гостям на печі. Марка непритомного ледво туди висадили.

На дворі змагав ся страшний вихор. Вітер бив скажено о стїни хати, неначеб її хотїв перевернути. Петро вкрив ся кожухом. Він був мокрий до самого тїла. Він дякував Богу за спасенє, бо в таку негоду пропали би в степу певно. Йому дзвонило в ухах, переходило через голову те страшне йно що пережите. Відтак заснув мертвецьким сном. Захріп і Максим на лаві. Оден хазаїн не спав. Він шептав молитву за „путешествуючих“.

І хуртовина там на дворі не хотїла вспокоїти ся...

З поезий Юри Шкрумеляка.

ПЛАЧ СПУСТОШІНЯ.

Чи знаєш край, де ниви зеленіли,
Де цвив добробут і росло богацтво, —
Румянцями дівчата паленіли,
І де гуляло буйнеє юнацтво?

Ти чув, як там у сьвято і неділю
Чудово дзвони з вітром гомоніли, —
Тепер затих там сьвіт, немає сьвята,
Замовкли дзвони, наче повіміли!

Ти бачив там густі сади вишневі,
А в них хатки, немов палати білі, —
Із тих хаток тепер лише руїни,
Сади й городи заросли-запустіли...

Чи чуєш сьміх, злорадний сьміх ворожий,
І плач і зойк дитячих душ забутих,
Чи бачиш сором тих дівчаток гожих
Й старечий плач, зітхання незбагнуті?

Чи чуєш грім, що десь далеко в хмарі
Так грізно там на страшний суд клекоче,
Чи бачиш кров, що поплила ріками
І пімсти з неба за всї кривди хоче?

Чи бачиш ти сьвіжісїньові могили,
Що молодечі кости в собі криють, —
Над ними пси і хижиї звірюки,
Немов з жалю, жалібну пісню виють.

А над гробами кряче гайвороне,
Мов мертвих душ померклі мари-тїни, —
Се душі тих борців, героїв слави,
Що тут лягли за волю України.

Ти знаєш, Боже, скільки слїз і крови
Поплило з гір аж до Днїстра і Прута,
Як по смерти дїтий найкрасших наших
Вгорнув нас сум, жалоба незабута...

Тож як колись по тій сьвітовій бурі
Прийдуть народи до спільного паю, —
Ти не забудь признати їм частини
Здобутого кровавим потом раю!...

РИДАНЄ МОГИЛ.

I.

Ой застогнала висока могила —
Вона ридала, з вітром говорила.
— Сестро могило, чого ти ридаєш,
Коси шовкові сльозами зливаєш?
Може на тобі трава висихає,
Може личенька дощик не змиває?
— Ой не того я, мій брате, жалїю...
Трава на мевї гарно зелевїє;
Ой не того я так плачу-ридаю, —
Дощик що днини мене поливає; —
Але того я слїзоньками лию,
Що юні серця під собою крию...
Вражою кулею серця пробиті,
У сиру землю завчасно зариті...

II.

„Ой по горі вітер віє
На долині огонь тліє...“
Вітер іскри роздуває
У земленьки він питає:
Ой чого ти поорана
І гробами засїяна?
Чи дощі тебе змулили
А чи дикі зьвірі зрили?
То не зьвірі — дїйсві люди
Так спороли мої груди.
Попороли, поорали —
І самії полягали...
І порвали мої жили,
Кровю серце намочили —
І кістками начинили, —
Кайданами подзвонили..
Та казали, що з насїня
Вийде сильне поколїня,
І порве міцві кайдани,
Зітре голови тиранам;
Тодї лекше жити буде:
Не буде рабів — лиш люде!

БОЖЕВІЛЬНА.

Гей, дївчино молода,
Де ти бродиш самітна?
Ні невзута, ні невбрана,
Де спішиш ся так що рана?
Глянь, кінчить ся вже село, —
Снїгом стежки замело....

Та дарма! Вона не чує, —
Білим полем в даль правцює,
Руку на чолї держить —
Тужно в далечінь глядить:

Щось там снїгом так мете...
Чи то полем військо йде?
Чи драґони, чи улани
Мчуть, як вітру гураґани,
Чи то снїжна заметїль
На вітрах жене ся з сїл –
І жене сотками миль?
Ах, нї-нї! То мій Василь!...

Вітер віє, снїгом курить,
Так дївоче серце дурить...
То пристане, притишить ся,
Мов на хвилю покорить ся, —
Гомін лїсом понесе...
Ах, мій милий, — де він, де?...

Вітер знову завертає,
То герцює, то гуляє,
Завіва дївчинї уха —
А дївчина: слуха, слуха...

Гей, дївчино навісна,
Не чекай, бо все дарма!
Не сумуй і не жалїй,
Вже не прийде милий твій.
Чуєш, як земля гуде?
Вість тобі вона несе,
Що він з нею слюб бере...
Його дружба молодий
Має сталь замість грудий...
Щось там свище, завиває, —
Се до танцю скрипка грає.
Чуєш, лїсом грім гремить —
То весїльний бас гудить!
Щось, мов сурми, труби грають—
То дружкинї так сьпівають.
Щось паде там і гука, —
То йдуть гостї тропака.
Щось горить там і кипить,
Щось там дзвонить і брязчить —
Се втинають тропачки
Молодої підківки!

— — — — — — — — —

Мила слуха: вітер віє;
В нїй розпука, жаль шаліє
І отруту в серце сїє...

То кидаєсь мов бішéна,
То замовкне утомлéна —
І паде з замерзлих ніг
Слїзоньками топить снїг...

С. Кіш. 9. марта 1916.

ЗАВТРА РАНО.

Завтра рано, моя мила,
Заграють гармати,
Завтра рано втратить сина
Неодная мати...
Завтра рано понад голов
Кулька з вітром свисне,
З мого тїла молодого
Кров червона брисне.
Завтра рано чорний ворон
Над нами закраче, —
Неодная дївчинонька,
За милим заплаче!...

ЗРАДНИК.

До нéбес лячні руїни
Чорні кости піднимають,
Сяє місяць, а зі згарищ
Дивні мари виринають.
Глянь, що то за привид темний,
Що по звалищах блукає?
Цїлком нагий, без сорочки,
З груди кровця просякає...
На боки кидає зором,
З груди чути важкі стони.
Чи се просьба, чи молитва,
Чи діявольські проклони?
Глянь, се зрадник окаянний
Йде відвідать свою хату!
Ворогам продав він матїр,
Рідний край за мáрну плату...
Ах, як гірко усьміхаєсь
І глядить на чорні стїни;
Що за спомини чудові
Будять в ньому ті руїни!
І нараз йому ввижаєсь
Люба жінка, милі дїти, —
І весняні давні лїта,
Ясні хвилї — щастя цьвіти.
Любі спомини на хвилю
Біль у груди усмиряють, —
Його тїшать чудні мари,
Що зза угла виринають...
Ах! Він кидаєсь до долу,
Бє об камінь головою!
Там його мертва подруга
Грізно киває рукою...
В неї ледяне обличе,
Розпучливе, сумовите,
Коси в неї розплели ся, —
Остре вістрє в серце вбите..
Ах, така нїма, покірна,
Наче статуя білїє.
Стала мовчки — і до нього
Підійти вона не сьміє.

А за нею у куточку
Дїточки себе обняли —
Вмерли з усьміхом на твари,
Наче спати полягали...

А нещасний їхний батько
Тїло попелом вгортає, —
Ще раз гляне розпучливо —
І на муках погасає...

Вже на сході сьвіт яснїє,
Никнуть мари й чорні тїни
А на сонци заговорять
Про минуле нам руїни..
— — — — — — — — —
Та що день нещасний зрадник
Ме шукати свої хати —
І під образом Сумлїня
Ме опрощеня благати.
Та не знайде він каятя
Нї потїхи в тїнях ночи —
Сьвітло прощеня не впаде
На його зрадницькі очи...

Антін Лотоцький.

ОСТАННИЙ ІЗ ОРЛИНОГО РОДУ.

ІСТОРИЧНЕ ОПОВІДАНЄ.

Молодий Филимон Мазепа, братанич славного гетьмана, держав в обіймах сплакану дївчину і говорив до неї:

— Нї, Ганю, се годї, годї! Тобі нїяк утїкати зі мною! Тиж знаєш, який цар Петро лютий на весь рід нещасного гетьмана. Хто тільки носить ненависне йому прозвище Мазепи, або якнебудь посвоячений із його родом, мусить пропадати. А яж близкий свояк, жив на дворі гетьмана. Мене в кождій хвилинї можуть зловити й убити. Не хочу, щоби й ти пропадала враз зі мною.

— Алеж я не можу жити без тебе, не можу, я не видержу, вмру як тебе біля мене не буде! — відповіла дївчина, перериваючи слова голосним хлипанєм.

— Успокій ся, мила! Наша розлука не довга. Я втечу на Підлясє, там маю знайомих, куплю там землю й тодї спроваджу там тебе й ми заживемо там щасливі й безпечні, — успокоював козак розплакану милу.

Та не так легко було вспокоїти її. Вона повисла йому на шиї і не переставала ридати. Козак бачив, що нїяк не вспокоїть її, пригорнув її до грудий, поцїлував в уста й сказавши: „Прощавай, мила, та проси Бога, щоб ми скоро побачили ся й злучили ся на віки!“ увільнив ся легко з єї обіймів, вибіг за ворота, скочив на коня й ударив його в боки, та зник у пітьмі ночи. Дївчина впала на ворота й довго, довго хлипала.

* * *

Минуло кілька днїв. Ганя ходила по хатї й по хуторі як тїнь, нїяка робота її не брала ся, сум і сльози були єї невідступними товаришами...

Стара мати нїчо не говорила їй. Знала причину єї смутку й знала, що лїків на нього нема.

„Нехай виплаче ся, може хоч трохи їй лекше стане“, — думала старенька. Та дївчинї нї трохи не лекшало, вянула, чахла на очах.

Аж тут рипнули двері й у хату війшов новий багуринський сотник, а з ним московський старший із кількома салдатами з рушницями.

Мати й дочка поторопіли, неначе прикипіли до місць, де стояли.

— Гей, стара й ти дївче, — закликав сотник — чи знаєте, чого ми до вас загостили?

Мати й дочка поглянули на нього та нїчо не відповіли.

— Що? Не знаєте?! Ей, знаєте!— говорив сотник, цїдячи слова крізь зуби — а чогож би, як не за вашим „паном“, за сим триклятим Филимоном Мазепою...

— Його нема! — промовила мати.

— Ми знаємо, що нема. Того й прийшли до вас, щоби від вас вивідати ся, де він скриває ся. Хтож краще вас може знати, де він. Кажи, дївко, де твій любас, га?

— Не скажу... не знаю... — відповіла слабим голосом Ганя.

— Кажи, бо буде лихо й тобі й матері! — кричав старшина підступаючи близше до Ганї.

Дївчина нїчо не відповідала, тільки ридала голосно.

— Скажеш, чи ні?! — кричав він ще лютійше.—А ти, стара, теж не знаєш, що?

— Не знаю! — відповіла стара.

— Не знаєш?! Стрівай, як прикрутимо, то обі пригадаєте собі, висьпіваєте все! Звязати їх і повести в тюрму! — звернув ся він з приказом до салдатів.

Салдати як стій кинули ся на безборонних жінок і за хвилю вивели їх повязаних із хати до міста.

Мовчки йшли обі: мати й дочка окружені зоруженими салдатами, а сотник ішов позаду. Їх спокій, їхня мовчанка дратували його й він не втерпів та зашипів їдко:

— А що, захотїло ся вам пана? Маєте тепер! За вашим „паном" гонять як за скаженою собакою і зловлять його та покарають, зрадника!

— Ти сам зрадник, він не зрадник! — закликала дівчина.

— Мовчи, щеня! — гукнув сотник.— Стрівай, і тобі дістане ся по заслузї! Не хотїла мого Миколи, бо простий козак, захотїла пана, тепер маєш!

Довго, більше тижня катували їх обі, щоби присилувати до зізнань, та нїчого не довідали ся й засудили їх на кару смерти — буцїм то за зраду російського царя... Не богато часу мнуло від засуду, який видали царські прислужники на дві невинні женщини, як серед великого здвигу народу вивели їх за місто на страченє.

* * *

А Филимон саме тодї, коли під топором ката впала голова Ганї та єї матери, й їх невинна кров зросила рідну землю, прибув щасливо на Підлясє.

Було вже пізно в вечір, коли він застукав у браму хутора свого давного приятеля ще з шкільної лавки Семена Яременка.

— Сьвят, сьвят, сьвят! А ти відки тут узяв ся?! — скрикнув здивований Семен, що пізнав його відразу. — Та ще так пізно в ніч!

— Не питай, друже! Від смерти втїк!

— Як то?

— А так! Чей же ти чув про полтавську битву?

— Чув, чомуж би нї! Чув, дійшла вістка про сю сумну подію й до нас на підляську глушу. Нещасний гетьман

1. Кадетаспірантка Софія Галєчківна. 2. Анна Дмитерківна.

мусїв утїкати враз із шведським королем, а по Вкраїні, по церквах на приказ Петра скрізь виклинають його. Сумна доля великого мужа.

— Ся сумна доля стрінула не тільки гетьмана, а й увесь його рід. Про здобутє й збуренє Батурина чув?

— Чув! Камінь на камени не лишив ся!

— Так, та на сїм не конець. Петрови за мало мести на гетьманови, він мстить ся на всьому його родови, велїв вирізати в пень увесь. Приказ сей виконують так строго, що нїкогісько не щадять, убивають навіть немовляток, так хлопців, як і дівчат. Все наше майно забирають на державний скарб. Менї одному вдало ся втекти, тай то не знаю, чи й тут не засягне мене мстива Петрова рука. Прийшов я до тебе по захист і пораду.

— Захист у мене найдеш усе, — та пораду?! Щож я можу тобі порадити!

— Скажу тобі зараз! Я хочу тут осїсти, купити якесь сїльце й загосподариги ся.

— А се можна буде. Пошукаємо десь у сусїдстві. От може й Ферлїй продасть, він тепер потребує гроша. Та поки що розгости ся в мене, як у себе дома! Про все инше ще час думати...

Филимон припочавши трохи з дороги та розгостивши ся в приятеля, зараз і метнув ся шукати землї. Оглянув кілька сїл, та найкраще сподобав собі одно, таки в сусїдстві Яременка, Калинівку. Село се належало до Ферлїєвого ключа І він удав ся до нього, представив ся як Филимон Мазановський (таке прозвище прибрав він собі) і небазом за не дуже велику цїну став дїдичем Калинівки. Одна тільки була біда, що в сьому селї не було де жити йому, не було двора.

„Та се нїчо — думав собі Филимон — ще краще! Сам побудую собі хату, так як менї самому буде до вподоби тай, щоби моїй Ганї було в нїй мило та вигідно".

І почав укладати собі в голові плян хати. А коли прийшов до кімнати, взяв ся навіть рисувати його.

— Отут буду мати свою окрему кімнатку, канцелярию, а тут Ганя свій будуар, а там спальня, їдальня, сьвітлиця й вигальня, — розкладав він собі на папері — а там кімнатка для дїток, коли Бог дасть, а крім сего кімната для служби й т. и.

І ще сього самого вечера забрав ся писати лист до Ганї:

— Моє серденько, мій цьвіте рожевий, Ганю найдорожша! — писав він. — Передовсїм мушу просити в Тебе опрощеня, що так довго не давав Тобі знати про себе. А Ти певно без мене стужила ся та докоряєш менї, що я забув за Тебе. Нї, серденько, і я за Тобою тужив і тужу, так годї було інакше. Я ледво що йно добив ся до Підляся, де найшов безпечний захист у мого щирого та доброго друга Яременка. І при його помочи найшов я гарне село, Калинівка зве ся, та нема в ньому ще житла для нас. Однак се нїчо не шкодить, я вибрав уже гарне місце під двірок і зараз таки забираю ся до будови. І небавом спроваджу Тебе, моя мила, до нової, просторої та вигідної хати, де заживемо щасливо й весело, безпечні від наших ворогів. Пиши до мене часто, використай кожду нагоду до пересланя листу, він буде менї осолодою в моїй тузї за Тобою. А пиши до мене не Филимон Мазепа, тільки Филимон Мазановський, бо я, щоби нам обоїм було безпечнїйше жити, прибрав сю назву. Бувай здорова, не тужи, не побивай ся, скоро вже побачимо ся й злучимо ся на віки. Твій щиро кохаючий Тебе — Филимон.

Написав він лист й лекше стало йому, так неначеб розмовив ся з милою. Та не так скоро була нагода переслати сей лист, — вкінци передав через якихось купців.

Довго ждав відповіди й не діждав ся. І щораз більша туга обхоплювала його, сумнїви стали непокоїти. Може вона не любить уже його, може иншого полюбила, може вже й повінчала ся. Та нї! Се не може буги! Певно його лист не дійшов до неї...

І не сподївав ся сердега, що вгадав тут, що вона його листу не читала, бо не могла вже читати. Рік уже як сира землиця покрила єї катами замучено тїло, вже вдруге єї могила стала поростати муравою. Не знав сердечний сього й не тратив надії. Писав другий лист й третий, а відповіди не було.

Вже й дворик просторий і гарний пишав ся на горбочку й будинки господарські й широкі поля хвилювали збіжем довкруги. А від неї, від Ганї, ні вістки, ні слиху.

Поник Филимон. Ще поки в поли кипіла робота, вона не давала йому попадати зовсім в розпуку, відривала його від невеселих дум, та прийшла осінь, дощі й треба було сидіти в хатї — чорні думи неначе стадо гайвороня насїли на нього, не давали йому спокою, мучили його день і ніч... Вкінци він не видержав, зібрав ся й подав ся до свого приятеля, до Яременка.

— Друже мій, — сказав Филимон до нього — я тут не видержу, мушу йти шукати її, довідати ся, що там діє ся, чому я ніякої вістки не маю. Прошу тебе, будь ласка, доглядай мого господарства, поки я верну.

Яременко не відмовляв його, бо знав що се було би даремне тай сподівав ся, що може ся подорож причинить ся до успокоєня приятеля.

— Їдь щасливо та скоро вертай у двійку, а я тут твого господарства доглядати му як свого власного, будь певний.

І поїхав Филимон. Скоро їхав він. Гнала його туга й непевність....

Ранним ранком прибув він у рідні сторони. Серце живійше забило, хід прискорив ся, коли підходив до Ганиного хутора. Скрипнули ворота. Тихо! Й собака не гавкнула на привіт. Неначе вимерло все. Увійшов на подвірє й станув гей громом ражений... Хата на пів розвалена, будинки понищені, город поріс буряном, стежки позаростали... Страшне прочутє прошибло його душу: вона вже не жиє, вмерла...

Вибіг на улицю й пігнав просто до свого колишнього приятеля, тїточного брата Ганї, Самоненка.

Самоненко не пізнав його, так уже був змінив ся. Коли сказав йому хто він, Самоненко зразу злякав ся, небезпечно було держати в себе свояка гетьмана Мазепи.

— Щож тебе тут спровадило? — спитав сухо.

— Де Ганя, де єї мати, що з ними стало ся, кажи! — спитав одним духом Филимон.

— Ганя, мати єї?! — сказав Самоненко — їх нема, їх покарали смертю за се, що не хотїли сказати, де ти скриваєш ся.

Филимон захитав ся й повалив ся до долу як підрубаний дуб.

Самоненко кинув ся до нього й підвівши його, затягнув на постїль і тут узяв ся ратувати його. І коли привів до памяти нещасного, першим його питанєм було:

Стрілецькі піонїри будують окопи на багні.
Сьвітлив Т. Мойсеович.

— Так її нема вже, вона не живе?

— Нї! — відповів Самоненко.

— Замучили кляті кати, замучили бідну, так і мені нема чого жити.

— Успокій ся, ти сьому не винен.

— Я винен, винен! Вона хотїла втїкати зі мною, а я не хотїв брати її! Думав зловлять її зо мною тай покарають, а тимчасом і без мене закатували її, а зі мною може була би втекла й була би жила. Оповідж менї як се все склало ся? — спитав відтак.

— Та я всего гаразд не знаю, знаю тільки, що їх обоє увязнили, допитували на муках, де ти дїваєш ся, та анї мати анї Ганя не хотїли сказати й їх засудили на смерть як мазепинців і стяли.

— За мене, Боже! — скрикнув Филимон і впав на подушку й ридав голосно як дитина. Виплакавши ся прийшов трохи до себе й спитав:

— Де вона похована?

— У себе, в саду.

Филимон підвів ся й подав ся на Ганине обістє. Найшов могилу й припав до неї та довго лежав на нїй. Опісля підвів ся, завинув грудку землї в хустину і подав ся до Самоненка. Не

сторожі та не пускають ворога, що вже перейшов їх рідні села, в глуб угорського низу. Майже завсїгди є вони в строгім поготівлю. Дуже рідко сьміють вони свобідно випочати, поговорити та засьпівати. У вільні дорогі хвилї сходять ся вони зі старими „краянами", розпитують себе взаїмно про родинні сторони, додають собі отухи до витревалости та підержують одні в других надію на лїпше... Спершу молоді стрільці називали старих ополченців „краянами" або „вуйками", а опісля стали вже кликати по імени.

Сиїданє в землянці під Семиківцями.
Сьвітлив Т. Мойсеович.

Ось і тепер частина їх прийшла саме від служби в ровах і має вільну хвилю. Стрільці порозпалювали малі огнї та, підобгавши під себе ноги, позасїдали наоколо і гріють законсервоване мясо. Кількох з них, не зважаючи на тріскучий мороз — половина сїчня — миють голову і груди в поблизькім струмочку.

Трохи осторонь сидять на пнї два подібні до себе молодесенькі борцї. Оден чистить кріс а другий порає ся з мясом коло огню. Се рідні братя. Оба про щось говорять.

— Знаєш що, Юрку, — каже старший виглядом — я вчера вечером зустрів ся на стежі зі старим Максимом з нашого села. Казав, що розійшов ся з нашим батьком тому місяць в Г. і від тодї з ним не бачив ся. Казав нам глядїти між тими старими, що стоять тутки разом з нами, — може й батька коли пізнаємо. Ото була би втїха!...

Молодший не зараз відповів.

— Де тобі, Василю, можна пізнати чоловіка, хоч би й рідного батька, між кількома тисячами майже однакових лиць! А впрочім се просто неможливе, щоби доля як раз так зарядила, щоб наш батько осьтут зійшов ся з нами. Здає ся не бачитись нам з ним нїколи...

Оба попали в глибоку задуму. Старший докладав дров до багатя а молодший заходив ся розвязувати наплечник. Вийняв кусень твердого хлїба і подїлив ся з братом: оба їли мовчки, глядячи тужно десь у снїжну далечінь.

Увагу їх звернув на себе віддїл старих, убраних в чорні однострої, ополченців, що посував ся серпентиною в гору. Ось ще оден закрут і вони побачили перед собою цїлий віддїл на гірській дорозї. Старі утомлені і голодні ледви волочили ноги. Та сьвідомі були того, що їх веде сюди невідкличний закон, — а обовязок їх сьвятий: відібрати своїх жінок і дїтий від напасного ворога. Добували вони останних сил, щоби по утяжливій дорозї дійти до мети. Звернули трохи в бік від дороги і як підкошені посїдали на снїжисте гілє. Одні з них з утоми відразу стали дрімати, инші слухали надлїтаючих що хвиля від сторони ворога зелїзних громів, що шукали нашої позициї.

Та у найбільше з них голод перемагав умученє. Таж їх обоз був ще далеко позаду — вони вже цїлу добу нїчого не їли. Повставали та пішли до молодих „добровольців" — як вони говорили, — щоб дістати або й купити трохи хлїба. Сї приняли старих, як пожаданих для розради гостий та обдарували, чим могли: румом, хлїбом, мясом.

Ось прийшов оден до Василя і Юрка. Вони подали йому хлїба, наклавши кусні загрітого мяса і подали фляшочку з румом. Старий підкріпив ся, подякував обом братам і зачала ся балачка.

— Добре вам, дїти, — говорив старий, — що ви свобідні на сьвітї. Справдї плачуть за вами матері, батьки і сестрички, та чи плач той дасть ся порівнати з плачем жінки і дрібних дїточок, у яких забрано батька? Ось і в мене!.. Троє малих ще дїточок — дївчинка і два хлопчики, — а два гарні, здорові сини...

Сльози виступили старому на очах.

Він урвав розмову й тільки махнув рукою. Розмову їх закінчила команда старшого, що скликав всіх старих на збірку. Старий поздоровив Василя і Юрка, побажав всього доброго і подав ся до своїх.

В дома у нього „дівчинка і два хлопчики— а два сини"... Чиж у нас не так?...

Сї останні слова повтаряли собі в душі оба хлопці.

Нї, неможливо! Неможливо се, щоб той старий був їх батько!... Він нї трохи до їх батька не подібний...

З тою гадкою видно оба погодили ся, бо стали спокійно розмавляти про инші речі.

* * *

Ледво заносило ся на сьвіт, як ордонанси і дижурні побудили митю всіх сплячих ополченців і стрільців. Сотники зарядили збірку. По рядах молодих борців як стій пройшла вістка, що нинї зроблять вони остаточний наступ на гору... Ось надійшов курінний атаман і станувши на горбку, повів бистрими очима по рівненьких рядах тай промовив:

— Товариші стрільці! Саме на нинїшний день приказано нам зробити наступ на ворога, що засів над нами на отсій горі та що хвиля непокоїть нас. Богато вже сповнили ви геройських дїл, та покажіть, що й се останне, нинїшне, буде одним золотим огнивом у вінци вашої слави! На вас глядять очи ваших товаришів, що спочивають по трудах там, на долах у любій вітчинї. Вони тїшуть ся, що недалекий той час, де лютий ворог не буде вже доптати їхних гробів, а ви замаїте їх пахучим цьвітом. Вони взивають вас до мести за їх неповинну смерть, за недолю ваших материй, батьків і сестер. З вами грудь при груди ідуть до бою наші старі ополченці. Помагайте їм всїми силами, як що їх старечий вік не позволить їм, оперти ся ворожій навалї. Вони, ті старі вуйки, бють ся за волю своїх жінок і дїтий, ваших материй і сестер, за лучшу долю України. Вас лучить одна ідея. Не тратьте відваги у найгрізнїйшій хвилї, бо наша побіда! Нехай живе вольна Україна!

З соток грудий понїс ся могучий боєвий оклик. Пішов він по всїх закутинах високих гір і долетїв аж до напасного ворога, що чатував на горі на свою добич. І стрепенув ся він, почувши так могуче гасло, — і собі став ставити ся у боєві ряди. З долу почули ся голосні прикази і старі з молодцями стали підходити під гору. Ворог привитав їх градом куль, та бачучи, що противник іде без стриму чим раз вище, вискочив зі своїх криївок та став бігчи у долину на наших з наїженими штиками. На вид розюшеного ворога заграла кров в молодих жилах. По сторонї наших

Курінний писар диктує щоденний приказ сотенним писарям.
Сьвітлив Т. Мойсеович.

понесло ся могутне „ура", що додавало борцям таємної сили, яка несла їх гураганом в гору.

— Ура, ура! — кликали два молоденькі братя, що оден попри другого підбігали в гору і що хвиля поглядали, чи не загубив оден другого...

— Ура! — роздав ся коло них старечий, хрипливий голос, що так і вразив до нутря серця обидвох братів. У серци їх щось защеміло, — обізвала ся якась давно не чута нїжнесенька струна батьківської любови, перед очима їх стали давно-давно оглядані чудові образи з минулого, їм привидїла ся на часочок рідна хата, батько, мати...

—Ура!... — роздав ся знов той сам оклик з тоїж самої старечої груди, тільки трохи дальше як передше. Щось знайомого для братів зазвенїло в тім голосї, відбило ся якимсь дивно чарівним відгомоном у їх душі. Се було дїлом одної секунди. Вони навіть не глядячи на себе, але ведені одною силою, побігли в сторону того голосу.

Оклики виходили з цілих тисячок грудий та сей оден виріжняв ся зі всіх і він був для обидвох братів провідною зіркою. Ось вже близше, близше, вже виразно чують той крик коло себе. Оглядають ся і — диво! — бачуть того самого старика, з яким вони вчера поділили ся своїм хлібом, як він в ряді своїх товаришів, таких же самих стариків, біжить в гору. Деякі з них падають з утоми, инші гинуть від ворожої кулї, инші падуть ранені по дорозї, і гляди — тільки він оден ще біжить завзято дальше вперед і вививаючи крісом добуває останних сил та заєдно повтаряє своє „ура“!...

Ось біжить на нього кількох ворогів. Обступають його з боків і хотять проколоти. Він боронить ся з усїх сил, убиває кількох з них, але на місце повалених наступають нові. Братя бачуть, що він не дасть собі ради. Зі всеї сили нападають на ворогів і ударяють на них з заду. Кількох убили, а решта пустила ся утїкати, бо всї їх товариші подали ся взад перед нашими. Старий і обидва братя підходять ще в розгарі борби на гору. Бачуть як вороги утїкають на доли... Зі словами „Слава Тобі, Господи!“ паде смертельно умучений старий до долу і кличе ледви чутно: „пити, пити!...“ Юрко подбігає до нього і подає фляшку з вином. Старий, підкріпивши ся, віддає — і з вдячністю стискає Юркову руку. Якесь дивне тепло перебігає по тїлї хлопця, сей устиск руки йому відкись такий знакомий!... І диво! Він ще хвилю глядить на старече обличе — і з нечуваною радістю кидає ся старому на шию.

— Василю, батько! — кличе він майже в нетямі.

— Ах! Ми вас вчера не пізнали!— кличе Василь і кидає ся батькови в обійми.

— Василю, Юрку! Сини мої дорогі, ви житє мені вратували! От, де ми зустрінули ся! — кличе розрадуваний батько і всї три вони заніміли у сердечних обіймах..

— — — — — — — — — —

Зза гори виплив срібний місяць і оглядав побоєвище. Хто не заснув вічним сном, той спав як убитий. Тільки батько і два його сини сидїли на найвисшім шпилї гори. В очах їх мерехтїли сльози, сльози нечуваної радости та сердечної туги... Вони глядїли в доли, де їх рідна мати карає ся під ворожою кормигою та виплакує материнські очи за дорогим мужем і синами...

Чи повитає вона їх коли здорових і цїлих, на порозї рідної хати?...

С. Кіш, 4. мая 1916.

Роман Купчинський.

У ТЕМНУ НІЧ.

Пізна осїнь. Шпилї Бескида димили ся ранками й вечерами чим раз більше. Затягали на свої горді голови мрачні завої і готовили ся до зимового сну. Порудїла трава на полонинах, пожовкли зелені убори лїсів. Прийшли темні, грізні ночі — зимні і вітряні. Під свист осїнного вітру шелестїло пожовкле листє, гудїло галузє і стогнали конарі дерев. Несла ся на доли якась сумна, монотонна мельодия, мов завиванє голодних вовків. Понурі хмари раз-у-раз затягали небо, а з них мрашів докучливий, прозябаючий дощ.

Була може 9 година вечером, як сотня стрільців заняла визначені становища. Вони тягнули ся кавальчик лїсом, бігли потім через полянку над потічок. За потічком мали обсадити становища вже инші війська.

Хлопцї розпустили розстрільну і почали копати сховки. Кождий звивав ся як міг бо кождої хвилї міг наближити ся ворог.

Серед темної ночи чути було лиш деськолись дзенкіт лопатки, десь колись голоснїйше слово. Але осторожний сотник ходив здовж ровів і на-

поминав, щоб як мога тихо захову-вати ся.

В пів години пізнїйше донесено з двох кінців розложеної розстрільної, що хтось зближає ся лїсом у нашу сторону.

Сотня завмерла... Нї звука...

Одні прикази розходили ся шепотом на дві сторони від сотника.

На передї розстрільної уставлені чуйкові з пальцем на язичку ждали...

На кільканайцять кроків перед одним з них хруснула суха гилячка.

— Стій!!... Хто йде!... — кликнув притишено, але виразно чуйковий.

— Свої! — відповів голос ізза корчів.

— Клич!

— Набійниця.

— Пройди!

Се вергали вислані на боки стежі, що мали віднайти лучбу з иншими військами.

— Де сотник? — запитав провідник стежі.

— Коло обора! Йдїть туди в дїл! Пішли..

Як тїни пересували ся попри розстрільну...

— Ну щож знайшли? — стрінув їх на вступі сотник.

— Пане сотнику! Звіщаю послушно, я перешукав лївий бік, але нїкого не стрінув, — сказав випрямлений провідник одної стежі.

— А ви? — звернув ся сотник до провідника другої стежі.

— Звіщаю послушно, я також нїкого не надибав.

Сотник нахмурив брови:

— По якомуж ви шукали?... Вони там мусять бути..

Ходив нервовим кроком коло випрямлених провідників стеж і тер рукою чоло.

— А може тамті ще не заняли своїх становищ?! — додав по хвилї немов до себе.

— Можете відійти! — махнув рукою в сторону провідників.

Поздоровили і зникли в пітьмі ночі.

Сотник витягнув слїпу лїхтарку написав звіт до бригади.

— Вістовий! — звернув ся він до молодого струнного хлопця. — Возьміть коня і як найскорше завезїть се до бригадийної команди. Вона стоїть там у лїсничівцї на право від доріжки що веде до Синевідзька вижного... Маєте тут компас і мапу. Вважайте щоб не зблудити з дороги!..

Вістовий забрав звіт і пустив ся попри потік до самітної хатчини. Там у стаєнцї був приміщений його кінь.

Передумував у голові дорогу яку має зробити.

Стрілецький кавалерист.
Сьвітлив Т. Мойсеович.

— Коб лиш не зблудити!... В такуніч можна заїхати Бог знає куди...

Вправдї рано сотник показував йому на мапі дорогу до бригади, але в ночі дуже легко збити ся з тропу.

Нарядив коня, вивів із стайнї і скочив на сїдло.

— Боже помагай! — шепнув і торкнув коня острогами. Кінь рушив з місця чвалом лїсовою доріжкою.

Їздець пригнув ся до його шиї, щоб не запирати собою воздуха і гнав без віддиху.

Довкола гудів таємно лїс, тріщало галузє, шелестїло листє.

Минуло пів години. Їздець звільнив бігу, щоб дати відпочинок коневи. Сам пильно розглядав околицю.

Здавало ся — добре їде. От ще два скрути — на право оден, на лїво другий, а потім уже ширша дорога.

Підігнав коня і знову рушив чвалом.

Втім кінь здержав нечайно біг і станув як вкопаний.

Вістовий здивовано глянув перед себе: непроглядна пітьма.

„Що там такого?!“ — подумав і торкнув коня.

Кінь пішов крок-два і знов станув...

Аж тепер їздець побачив, що доріжка скінчила ся. Перед ним тягнув ся густий, непроглядний лїс.

— Ов зле! — шепнув вістовий. — Переочив другу доріжку... Але то нїчо. Верну поволї назад і направлю лихо.

Завернув коня і кроком подав ся назад.

— Ось і доріжка!... Тепер уже добре!...

Пустив коня трухцем і заспокоїв ся.

Кінь біг жваво і весело потрясав головою.

На дворі стало ще темнїйше. На пару кроків не можна було нїчого розпізнати. До того густий лїс ще побільшував темноту.

„Але щож се?“ — майнуло вістовому в голові — „я повинен виїхати вже на ширший шлях“.

Звільний бігу і розглядав ся уважно довкола. Непевність чим раз більше опановувала його.

— Що буде як я зблуджу?! —питав сам себе. — Але нї!! Я мушу трафити! А як не трафлю і наші остануть відокремлені, на непевнім становищи?!...

Гадки тиснули ся в голову, а одна чорнїйша від другої...

Саме минав якесь грубезне дерево...

— Пастой!!!... — гукнув хтось наперед нього. Темна постать їздця висунула ся їзза дерева.

„Козак!“ — подумав і сягнув за пістолю.

З боку в корчах хтось другий зашелестїв...

Потім блиск і гук... Його мов хто вдарив патиком по голові. Шапка зісунула ся на право.

Але вістовий не зважав на се. Відрухово звернув ся в лївий бік і випалив...

Гук його пістолї змішав ся із зойком раненого. Якесь тїло звалило ся на землю.

Потім відвернув ся і стрілив на противника перед собою.

Але хибив. Бо в тій хвилї станув його кінь дуба, захропів і кинув ся шаленим скоком у бік.

Вістовий мав ще настільки притомности що сильно притиснув коня колїнами і приляг до його гриви.

„Все одно“ — думав. „Що буде, те буде!..“

В руках стискав задимлену пістолю, щоб хоч дорого продати своє житє.

Кінь рванув з місця крізь гущавини. За ними на здогін свиснула куля. Одна... друга... третя... Але жадна не поцїлила. Лиш просичали гсрою, як люті гадюки.

Хвилька, і кінь вигнав ся на лїсову стежину та затупотїв по нїй.

Звисаюче галузє било його по боках, спирало голову і він ще більше прискорив.

Вістового били галузки по раменах, драпали по руках і лици, але він не зважав на се.

Приляг до коня і тримав ся його що сили. Якась низька гиля зірвала йому шапку з голови. А кінь гнав, що духу. Піна вкрила його шию і боки. Ніздря мало не роздерли ся. Груди гудїли, як ковальський міх.

Виїхали на шлях...

Кінь трохи звільнив бігу, але все ще перестрашено хропів.

Вістовий поправив ся на сїдлї і витягнув ся. Голова в нього шуміла, а тїмя пекло. Помацав ся в тім місци і почув біль...

Приближив пальцї до очий. Скровавлені...

„Я ранений“ — подумав.

Огорнула його якась нечайна неміч. Сили опустили. Голова стала колибати ся...

От-от зімлїє і впаде з коня...

Але й кінь далеко не пішов би...

Від шаленого бігу і перестраху дрожав на цїлім тїлї, як осиковий лист.

— Halt! Wer da!? — залунав якийсь голос нечайно.

Стримав коня і відповів:
— Meldereiter von Ukrainern.
— Feldruf!!?.. — запитав голос.
— Patrontasche!
— Passiert!!

Кількадесять кроків дальше знайшов команду бригади.

Останками сил злїз із коня і увійшов до середини лїсничівки.

Станув випрямлений як струна перед бригадиєром і передав звіт.

Але вже не міг встояти. В очах йому потемнїло, сьвіт закрутив ся. Попри стїну повалив ся зомлїлий на землю.

На його блїдім, окровавленім лици закаменїла усьмішка вдоволеня зі сповненого обовязку супроти товаришів...

Андрій Бабюк.

ЗРАДНИК.

Над берегом Прута, в малім вільховім лїску, зарослім лозиною, стояло розіпняте шатро. Коло нього горіло огнище і осьвічувало дві постатї, що сидїли близько. На пни зрізаного дерева, закутавши ся в велику, сїру шинелю, з червоним обличєм та довгими, сивими вусами, сидїв капітан росийської піхоти, Вакаров. Напроти нього, накупі коленого поліна, сидїв селянин середних лїт, в білій сорочці, соломянім капелюсї, та в короткім кожусї на опашки. Грів руки над огнищем, бо від Прута потягало холодом.

— Кажеш у В. — вони мають свої окопи?... — обізвав ся капітан.

— Так, ваше Високоблагородіє. Я сам ходив копати їх. Одні є перед селом, другі на горі під лїсом, — відповів селянин, відводячи голову від огню.

— Гм... Значить, ми можемо взяти їх окопи, зайшовши з заду...

— Так. Я, поведу вас стежками через гору і ви до одного вибєте їх — відповів селянин, показуючи рукою у воздусї свій плян.

— Отже добре. Вже свитає. Незадовго рушимо. Дижурний! — крикнув Вакаров в сторону лїса.

Мов з землї виріс, став кілька ступнїв від капітана, високий, кремезний салдат, в довгій шинелї.

— Нехай рота буде готова до відходу. Незадовго рушимо дальше, — приказував капітан, а салдат засалютував, та мов на пружинї обернув ся і зник за шатром.

— Скажи менї, — говорив Вакаров,— що тебе приневолило стати нам вірним?

— Любов до доброго „русского“ царя. Як ми стогнали під австрийським ярмом, він не забував за нас. Підпомагав грішми, а тепер прийшло його славне військо визволити нас...

Капітан гірко усьміхнув ся.

Десь далеко за рікою піяли кури. На дворі ставало чим раз яснїйше. Недалеко шуміла бистра вода Прута, та тут, близько шатра, вона плила потихо, здавало ся стояла на місци. Мов бездонна пропасть чорнїла ся глибінь з високого берега.

— Так. Ми прийшли визволити вас... Вам буде краще жити в нас, — по довшій мовчанцї обізвав ся Вакаров.

— А як тебе звуть?
— Петро Сочан.
— А по батькови?
— Як то ваше Високоблагородіє?
— Ну, як звав ся твій батько?
— Василь.
— Отже Василєвич. В Росиї звати меш ся Петро Василєвич Сочанов...

— Василєвич Сочанов... — повторив тихо та здивовано Петро. Видно, не мав охоти ще раз хрестити ся.

Зза шатра виринула струнка стать дижурного салдата.

— Ваше Високоблагородіє! „Унтєр“ вернув з „развєдки“.

— Поклич сюда.

Перед капітаном станув малий ростом, худий чоловічок.

— Що нового?

— Ваше Високоблагородіє! „Развєд“ дійшов аж під село В. — Там стрінули ся з Австрийцями. По дорозї злапали „мужіка“, що перетинав наші телєфонічні дроти.

Обоз У. С. С. 1. Др. Франц Сьвістель, провіянтовий офіцер І. кур. 2. Ілько Цьокан, пров. офіц. II. кур. 3. Др. Михайло Новаківський, командант обозу.

Сьвітлив Т. Мойсеович. Новосїлка 4. цьвітня 1916.

— Де він? — спитав розпалений гнївом Вакаров.

— Є тут.

— Сюди його!

Капітан встав і вийшов над беріг ріки, та вдивив ся в чорну глибінь. Лице його стало ще більше більше червоним від гнїву, вуса час від часу моргали. Обернув ся до шатра і побачив молодого парубка, що з звязаними назад руками, стояв між двома салдатами з довгими штиками. Був без капелюха, чорне волосє спадало на його чоло, а зпід нього спливала течіями кров і барвила білу сорочку.

— Ти перетинав телєфонічний дріт? — спитав грізно капітан.

— Я.

— Шпійон.

— Нї.

— Хтож казав тобі робити то?

— Нїхто. Я сам — відповів твердо парубчак, дивлячи ся просто в очи капітана.

Петро підвів голову і крадьком неначе злодій, глянув на парубчака. Лице його зблїдло, він встав на ноги та підійшов до увязненого. В нїм пізнав він свого рідного брата Данила.

— Зараз повиснеш на гиляцї! — сказав строго капітан і зачав скоро ходити то до берега, то назад.

— Знаю, — відповів гордо Данило.

— Даниле! Що ти зробив? — спитав стиха Петро.

Данило з погордою глянув на брата, змірив його від ніг до голови і злобно усьміхнув ся.

— Ти знаєш його? — спитав Петра капітан.

— Так, ваше Високоблагородіє. То мій рідний брат.

— Брат? Він не „русскій“? Ага, Мазепінець правда? — допитував ся цїкаво Вакаров, та Петро мовчав.

— Пане! Незадовго повисну на гиляцї. Позвольте менї ще перед смертию поговорити кілька слів з братом, на самотї, — сказав Данило до капітана.

Вакаров не відповів нїчого. Вдивив ся в червону грань погасаючого огню і вагав ся, чи позволити. Вкінци сказав:

— Відійдїть, але скоро кінчайте, бо менї спішно!

— Ходи, щось маю сказати! — кинув словом братови Данило.

Петро з похнюпленою головою, рушив ся лїниво з місця, підійшов кілька ступнїв, та став на високім березї. Коло нього звязаний Данило.

— Що робиш Петре? Продаєш свої дїти, своїх людий? — сказав Данило.

Петро мовчав, спустивши очи в долину.

— Мовчиш, зрадникy? — з усьмішкою погорди промовив Данило. — Де твоя честь, де совість?

Петро хотїв відійти, щоби не слухати докорів брата. Вони різали його ножем.

— Жди! Де йдеш? Я ще не скінчив...

Петро задержав ся.

— Ти пішов з ворогами, хору жінку і дїти покинув на Божу ласку в дома. Ти повів оттих негідників на своїх братів, — говорив дальше Данило, — тимчасом твої „русскі“ брати прийшли, зрабували твою хату, а хору жінку збезчестили і збили нагаями...

Петро закусив зуби. Лице ще більше зблїдло. Цїлий тряс ся, як у пропасниці.

— Жінка вмерла на моїх руках... — докінчував Данило.

Слова сї сказав тихо, в грудях запирало віддих. Сльози покотили ся з його чорних очий і змішали ся з кровю, що спливала з побитої голови. Петро ломав з неспокою пальці на руках та дальше тряс ся.

– Умираючи прокляла тебе на віки!.. — закінчив голосно Данило.

Петро захитав ся, піднїс голову і глянув на Данила. В його очах блестїли також сльози.

— Так. Прокляла тебе на віки... Там в хатї плачуть дїти над єї холодним трупом... Та ти не йди до них, бо й вони маленькі, прокленуть тебе!... Гляди! Там на другім березї стоїть єї мертва постать... Бачиш?

Петро здрігнув ся і оглянув ся.

В тій хвилї Данило з цїлою силою кинув ся на Петра, та ваготою свого тїла скинув його в темну глибінь Прута. Сам, з голосним окликом: „Смерть зрадникам!“, полетїв за ним.

Капітан підбіг на беріг. Широкі круги на темнім плесї розходили ся все дальше і дальше. Глибінь зглотала обох: зрадника й вірного...

Вакаров вдивив ся в темну воду, що покрила братів, та сказав по тиху сам собі:

Недовго нам загрітися в сїм краю. Тут більше таких, як той молодий... Ми ошибнули ся. Тут нема кого визволяти...

— — — — — — — — — —

Недалеко шуміли бистрі филї Прута і несли жовті, осїнні листки, що лїниво перепливали темне плесо. Десь далеко за рікою гавкали пси... Лугом стелив ся ранний туман...

Пядики, в серпнї 1915.

Микола Угрин-Безгрішний.

ВІДЗНАКА УКРАЇНСЬКИХ СЇЧОВИХ СТРІЛЬЦЇВ.

На зелїзничій стациї міста Ст. чималий рух. Зближає ся саме латинське Різдво. Військових і цивільних осіб повна ждальня. Чуєш усякі австрийські мови — польську, нїмецьку, мадярську, чеську та инші. Тільки рідної чомусь дослухати ся не можеш.

Українцї не часто тепер подорожують і не мають може й за чим. Їх сливе всїх взяли до війська, инші в рядах Українських Сїчових Стрільцїв, а чимало ще на чужинї у бараках виселенцїв, дехто в Талєргофі, а чимало далеко на холодній Сибірі...

З такими думками прийшов я до каси взяти подорожний листок. Побіч мене видавали білєти для цивільних. В однім гуртку стояло пять панночок й гомонїли між собою заєдно по польськи. Мене і не займалиб вони довго, колиб на брилї з боку в одної панночки не замітив української відзнаки У С. С. Побачила й вона на моїй шапцї синьо-жовту кокардку, почервонїла дещо й миттю відізвала ся до своїх товаришок та вже на вкраїнській мові:

— Гляньте! Наш Стрілець!

— Не вже!? — й усї пять звернули тодї всю свою увагу на мене й на відзнаку та постійно гуторили вже між собою своєю мовою.

Перша поміч У. С. С. Бандажованє раненого стрільця знад Стрипи.

Сьвітлив Т. Мойсеович. Сїчень 1916.

Менї впав тодї на серце важкий тягар, а рядом із сим і миле почутє,

таємна радість сповили мою душу. Думка думку випережала. Я рівночасно обурював ся та лютував на землячок і бажав таки з приязню приступити до них та переказати їм стрілецький привіт.

Обуренє та щораз то нові думки не давали сповнити мого бажаня.

„Рабські дїти! Хамське поколїнє та ще й в інтелїгентній одежі!... Чужі нації й на чужій землї вміють шанувати свою рідну мову, а сї таки на своїй землї і топчуть її немилосерно, безпідставно заболоченими та ще й краденими ходаками!...“— подумав я.

„Так чи вони винні в сьому, що їх узули в сї ходаки та навязали соромну, рабську маску на їх обличє?“— подумав я знов та звернув усю свою лють не на них, а на їх батьків та просьвітителїв.

„Хами, тай годї! Нема в них чистої, постійної, української душі й не вимагай, щоби й дїти їх були зовсїм чисті душею. Сї дїти, хоч і наслїдують батьків — так люблять своє може й несьвідомо й любити муть до віку! Треба в них тільки знищити отруту, якою їх годували змалечку.“

„Мертва, українська стрілецька відзнака, а кілько радости викликала в дївчат й заставила їх гуртом гомонїти своєю, не краденою мовою. Якіж любі вони тепер, а я лютую й зневажаю їх...“

Хотїв вже на часок приступити до них, глянути їм усїм приязно в очи та передати сїчовий поклін. Я почував, що сим викличу в них миле почутє. Однак треба було спішити ся до поїзду.

Зі щирим усьміхом на устах глянув я і ще раз на них та вибіг зі ждальнї.

В поїздї заєдно думав про свою приключку. Стала менї перед очима вся Україна по сей і той бік кордону — у своїй повній красї й у своїй духовій убогости.

„Проклята доля вередує над нею! Її дїти скрізь на нїй покутують важко за гріхи батьків. Так чи довго ще покутувати муть?... Чи довго ще на нашій Голгофтї ставити муть для них хрести чужі й свої кати?!“...

І знов смуток сповив мою душу. Нерви стояли вже на сторожі. Змірковали мою неміч та вже й забажали поскакати, „побрикати“ досхочу. Я миттю відчув їх пляни, вдивив ся у вікно, впялив очи на поорану землю й могили й про нїчо не думав. Я заєдно вдивляв ся й усею моєю істотою поборював усяких провокаторів душі й не дав їм випровадити себе з рівноваги. Я вже під сим зглядом маю чималу практику. Набув її й у себе дома й на росийській Українї по містах і селах і всюди, куди ходив шукати праведників по Українї...

В Г. мусїв я пересїдати та ждати на другий поїзд. Зайшов у гостинницю на горячий чайок. Не вспів я іще витягнути папіроски, аж тут напротив при другім столї сїдають і всї пять мої землячки, що викликали в менї таку бурю думок та почувань. Менї стало чомусь дуже відрадно Я почував велике вдоволенє, що знову бачу їх перед собою.

А вони веселі через край і гуртовливі та все глядять гордо в мій бік і голосно та по вкраїнськи замовляють собі так само чайок.

Згодом зачіпають їх і Чехи і Поляки й Мадяри. Бажають навязати з ними будь яку розмову, щоби тільки провести час приємнїйше. Мої землячки відповідають на всї їх питаня, що їх не розуміють та що вони Українки.

І заєдно глядять на мене і заєдно весело гуторять між собою та гордо споглядають на кождого другого.

Я відживаю. Міг подозрівати, що може всї влюбили ся в менї, хоч я вже й не дуже то молодий тай не красунь із мене... Ніс відморожений, великий як криша, лице запале, а в устах ледви кілька поломаних зубів сторчить як з повалених та спалених хат димарі...

До того нараз усї не моглиб так скоро влюбити ся в менї. Вониж і дуже ще молоді, сьвіжі та красунї — хоч куди!

Пю свій чай і разом з ними. Віднимаю склянку від уст і вони собі так само. Гляджу на них і вони на мене. Словом „романсую“ аж гей! А в мене дружина дома так і гризе ся що дня, коли листонош не принесе вістки від мене. Ну, ну, писати менї, що я роблю... Зараз цїле місточко малоб роботу на місяць і більше та фантазувалоб

краще від стрілецького шляхтича-лицаря по матері та батькови...

Землячки маюгь вже силу наді мною. Бач, як я по сумі та радую ся й веселю ся. І розмовляємо мовчки щиро та весело і хоч не живими словами, а розуміємо вже себе як найкраще. Я забув зовсїм про їх клятих батьків та просьвітителїв. З їхньої розмови між собою пізнав я, що три з них доньки наших священиків, одна народнього вчителя, а остання — урядника.

Я був справдї веселий, вдоволений та одушевлений. Нїякі чорні думи не заглядали вже в мою душу. Таких хвилин пережив я небогато.

Поїзд до Л. мав вже відійти. Він мене не обходив, бо я мав їхати в иншу сторону. Мої землячки крикнули на всю салю по вкраїнськи та ще й з притиском:

— Платити!

Заплатили, мило глянули на мене й вийшли.

Оглянули ся за ними й чужинцї. Офіцер Чех не міг мовчати й звернув ся до товаришів на нїмецькій мові:

— Wunderschöne Ukrainerinen! Wie brav und stolz sind sie!

Не видержав і вибіг з гостинницї, щоби їх іще раз побачити.

Не видержав і я... Вийшов на дворець і глядїв у вікно воза, до якого миттю збігли ся всї дївчата й дивили ся з усьміхом на мене.

Поїзд рушив. Я глянув ще раз у вікно, піднїс праву руку до шапки й поздоровив їх.

Дївчата надзвичайно сим зрадїли й негайно відчинили вікно та вимахували хусточками й кликали:

— Поздоровіть усїх Сїчовиків від нас! Ми знаємо, що ви наш рідний Український Сїчовий Стрілець. Здорові були!

Стояв я дальше на своїм місци й частими поклонами дякував їм за витанє. Здалека ще бачив я вимахуванє хусточками, а слова „Ви наш рідний Український Сїчовий Стрілець“, так і заєдно гомонїли в моїх ухах. Поїзд зник зперед очий.

Не представляв ся я формально моїм землячкам, а балакав із ними так богато і пращав щирійше рідних сестер.

Саме тепер зміркував я наглядно, в чому вони залюбили ся, чим захопили ся через край.

Знак „Артистичної Горстки“ У. С. С. Рисував Ю. Крайківський в сїчнї 1916 Помисл подав Бб.

— У відзнаці Українських Січових Стрільців!

І коли ся мертва ніби відзнака змила з чола Українок пятно хамських, рабських дочок, то яку велику моральну силу мати муть всї живі дїла та жертви Українських Січових Стрільців на всю Україну, якоюб вона нї була по сьвітовій бурі-тучі.

Мене не болить вже навіть згадка про українську Голгофту — тут і там...

Жертви єї принесуть нове краще житє всїй Українї та відродженє всего українського народу без ріжниці станів.

І з відїздом не глядїв я вже без думки у вікно на поорані кулями поля, а лелїяв в душі найкращі, солодкі мрії і грав ся ними як мале немовля пестощами рідної матері, як той, що щасливо перебув страшну й дуже небезпечну операцию хорого серця...

Хвилиною видавала ся менї дорога і я нечайно завитав у свій стрілецький кіш.

І здає ся менї і доси, що мої землячки прийшли також зі мною, балакають щиро, а постійно й усюди тільки на мові Тараса Шевченка й на своїй рідній Українї!..

Запасний Курінь У. С. С. 31. XII. 1915 р.

Роман Купчинський.

В НОЧИ НАД СТРИПОЮ.

Злинув знову снїг сріблистий,
Забілїла ся земля:
Ті запущенї ниви,
Ті незорані поля.
Лиш десьнедесь над полями
Висохлий бодак стерчить,
А від вітру степового
Самітна верба скрепить.

Чути у єї скрепінню
Тиху скаргу на людий,
Що знївечили стрільнами
Гарний паріст молодий.
І летить та скарга тиха
На людий і людське зло
Через ниви, через річку,
Над опущене село..

У селї тиша. Лиш варти
Перекликують: „Пугу!“
А їх клик глухий, зловіщий
Ще побільшує тугу.
На долинцї край потока,
Мовби чорних скиб ряди,
Приготовані окопи —
Обезпека від біди.

Мовчаливиї, порожні;
Як наповнять ся ущерть,
Загримлять, заграють грізно,
Рознесуть по полї смерть..
Білий снїг, пушок сріблистий
Кров червона забагрить,
А замерзлиї калюжі
Зимний місяць посріблить.

І лїсок, онтам під горбом
Затрівожить ся тодї,
Гук за гуком, грім за громом
Пнї повторять молоді.
Та воно тодї аж буде,
Як настане слушний час
І підемо ми на „нього“
Або „він“ піде на нас.

А тепер мовчать окопи.
Спить у мраці тихий лїс,
Лиш десьнедесь сьвітло блисне,
Лиш десьнедесь вдарить кріс.
То ворожиї патрулї
Підсувають ся тайком
Чи не вдать ся розслїдити
Що в нас дїє ся кругом.

Та ось вдарив з рефлекторів
Промінистий сьвітла жмут,
Заглядає в кождий корчик,
Зазирає в кождий кут.
В слїд за ним летить зі свистом
Певна куля крісова:
Хилить ся прошите тїло,
Опадає голова...

Знову тихо. Стріли мовкнуть,
Гаснуть ясниї сьвітла.
Чути: варту десь зміняють
При потоцї край села.
Хтось приказує рішучо:
„Варта! Позір! В лїво в бік!
Руш!“ І гурт поспішним кроком
Переходить за потік.

Снїг скрепить їм під ногами.
Та за хвилю тихне все...
Тільки вітер над полями
Скаргу вербину несе...

В марті 1916.

Ростислав Заклинський.

З ЗБІРКИ: ШЛЯХОМ СТРІЛЕЦЬКОЇ СЛАВИ.

(Нариси на основі оповідань Українських Січових Стрільців.)

1. У стрийськім таборі У. С. С.

— Ідуть львівські сотні! — лунає по стрілецькім майдані у Стрию.

Стрільці товплять ся коло брами, стають купами при вході на майдан, — визирають.

На вулиці показує ся ліс довгих багнетів. Висувають ся непроглядні ряди чвірок з крісами спертими на раменах, з ясними багнетами, що виблискують на сонци.

— Вони всї узброєні! — перелїтає мигом серед стрілецької юрби. І чує ся в тім оклику якась пошана перед тою зелїзною силою, що надходить рівномірним кроком, і якась жалість, що ми ще не узброєні, що наша мрія несповнена, наше сонце, до якого пнемо ся, ще не засьвітило.

— Вони умундуровані!

— Отсе то Стрільці! А ми що? Без збруї, без остроїв...

Сотня за сотнею пливе на подвірє.

— Славно! Славно! — лунає з усїх боків.

— Як їх богато! Як богато у них збруї!

І ще завзятїйше лунають оклики. А рівночасно лискавкою мчить ся крилата вістка:

— Межи ними є й дївчата!..

— — — — — — — — — —

Вечером запалали огні. Стрільці варять, помагають при кухнях, гріють ся при ватрах; инші ходять, розмовляють, перекликують ся. Стоять групами товариші і балакають. Заїздять вози з їжою, скриплять колеса, порскають коні. То тут, то там зривається пісня.

Стоять кріси в кізлах; коло них ходить вартовий.

Під деревами зібрав ся гурт сьміхунів; що хвилї чути відти розкотистий гомін щирого сьміху.

Все те зливає ся разом в невиразний гамір, що далеко розходить ся по містї; в подих житя народжуючого ся на наших очах нового для нас национального твору: свого війська.

— — — — — — — — — —

А на паркан, на верхну дошку спер ся сотенний писар і при газовім сьвітлї вуличної лїхтарні пише посьвідки... як у запорожській канцелярії...

17. червня 1915.

2. Кінота на стежі.

Їдемо на добрих конях, утоптаною дорогою, в Карпатах. Я веду розвідчу стежу.

— То ви певно належите до тої стрілецької кінноти, що її зорганізував рітмайстер Фаркаш?

— Так. Він незвичайно одушевлений Українськими Січовими Стрільцями.

— Він Мадяр. Правда?

— Так.

Їдемо ми, кажу, тою карпатською долиною. По обох боках високі гори, смереке на них поросло з давендавна. Снїг його припорошив.

Коні йдуть легко, порскають.

У однім місци зійшли ся гори так близько, що ледви дорога поміж них просуває ся.

„Тут можуть бути Москалї“,— думаю собі — і посилаю одного їздця вперед, а за ним другого. Оба переїхали без перешкоди і поїхали дальше.

Видимо всї, що скрізь спокійно — тай їдемо й собі.

А тут лиш нагло: грим! пшсс! грим! пшссс! — вистріл і кулька перелетїла. І знов, і знов. Пік! пак! — починають обзивати ся тріскаючі кулї. — Пік! тррр! — бють вони в дерева десь коло нас.

Ми зіскочили з коний; в снїг — тай стріляємо.

Відогнали Москалїв.

Посїдали знов на коні й їдемо.

— То ви поїхали дальше поміж росийські стежі? А виж могли вже повернути?

— Е, ми хотїли більше щось довідати ся, зібрати більше відомостий.

Переїхали ми якийсь час спокійно. Аж нараз дивимо ся, а з боку, позад нас, зїздить полонинкою ціла купа росийських козаків.

— Товаришу Коник! Злїзаймо з коний! — радить оден товариш.

Я дав приказ сейчас завертати. Але вже було досить пізно.

Вони всї враз вистрілили до нас кілька разів.

Коло мене впав ранений товариш. В тій хвилї вцїлила мене кулька в ухо, прострілила його, і вирвала кавалок чашки за ухом. Зовсїм не чую на те ухо.

Решта товаришів щасливо вернула до наших і повідомила, де знаходять ся ворожі стежі. Я поцїлений, звалив ся з коня у снїг. Незадовго надїхала та росийська стежа, що в нас стріляла.

Оден злїз з коня тай питає мене:

— Мадяр? Мадяр?

А вони Мадярів страх не люблять.

Я не годен був відповісти, тільки рушив головою, що ні.

Ще оден ворожий жовнїр зіскочив з коня і каже до тамтого:

— Возьмім його і занесїм до сеї хати. Може то Українець...

29. цьвітня 1915.

Хата, де містила ся робітня Пресової кватири У. С. С. в Свистїльниках 1916 р.

3. Стежа до Синевідська.

Москалї заняли Синевідсько, село над Опором коло Сколього і перли усею силою на се місточко. Треба було довідати ся про розложенє московської воєнної сили в тих околицях. Висилано стежі в ріжні сторони. Ми мали післати розвідчу стежу до Синевідська.

Сотник Б. запитав, хто зголосить ся добровільно на ту стежу.

Виступив старший десятник С.*)

— Ану, хлопцї з моєї пятняйшятки! Ходїм!

І нас 15 вийшло як оден. З другої сотнї пішло на сю стежу 25 стрільців.

Коло півночи рушили ми в дорогу під проводом старшого десятника С. Гарна і тепла, місячна ніч. Ідемо лїсами, дебрами, горами. Перейшли через лїнїю росийських полевих сторожий, обійшли росийську боєву лїнїю, наближаємо ся до Синевідська.

На краю села сидять Москалї колом круг ватри.

Ми дали до них сальву. Розскочили ся в темну ніч червоні головнї та ясні водограї сьвітячих іскор. В одну мить зникли салдати.

Ми пішли скоро дальше в село. За плотом коло нас неначе зпід землї зявило ся богато Москалїв. Почала ся стрілянина. Серед нічної тиші сном окутаного села різко обізвали ся острі стріли Манлїхерів і бевхаючі голосні, крикливі Верндлїв. Все розбудило ся: і люди і зьвірята. Пси завили і заскавуліли.

На нас посипали ся градом кулї. Ми розскочили ся, щоби не творити доброї мети для ворожих стрілів.

Товариш Василь Баран впав по другім боцї вулички тяжко ранений. Його занесли до хати і він не дістав ся в руки Москалям.

Довідуємо ся від людий, що в селї повно росийських салдатів. Вони розкватировані цїлими сотнями по обістях.

Старший десятник, командант нашої стежі, вислав нас чотирох вперед як „око стежі“. Три з нас зайшли до одної хати, де сьвітило ся, а тов. Б—ин остав на дворі.

Нараз чуємо стріл і гвавт. Вибігаємо — а то вістун Б—ин вспів уже тимчасом застрілити салдата.

В тім часї стежа почала вдруге стріляти. Огонь з цївок осьвічує клуби диму з Верндлїв.

*) Повних імен і назвиск не можу подавати, бо дехто із сих У. С. С. попав пізнїйше в московський полон. — *Р. З.*

Москалї спудили ся, не знають, що то є такого. Обступили село довкола, стріляють, бють з гармат.

Тимчасом командант примістив нас на двох стрихах, а сам перебрав ся за селянина, ляг у ліжко й удає ґазду.

Скоро сьвіт, побігла ґаздиня і визбирала луски і скриньки від вистрілянах набоїв.

Рано приходять салдати і питають, де є австрийське військо.

Наш командант, що тепер за ґазду, каже, що не знає.

— А де є українські добровольці? — питають салдати.

— Я не видїв, не знаю.

— Таже ми десь тут стріляли до них в ночи!

„Ах, то ви, сякі-такі сини, до нас стріляли! Я би вам показав!“ — подумав собі десятник-ґазда. А голосно відповів:

— Та я чув стрілянину, але як вибіг із хати, то не міг зміркувати, чи то ваші салдати, чи наше військо. Видїв тілько, що якихось кілька втїкало тамтуди, як на онту гору, до зелїзничого шляху.

— Та як вони могли туди втїкати, коли там наша розстрільна; а на зелїзничім шляху коло тунелю стоять гармати!

— А хиба я що знаю? От, кажу вам, що бачив. Може то було ваше військо. Хиба я знаю?

І салдати пішли.

А командантови розповіли ще дещо тамошні українські селяни про московське військо і він написав звіт для стрілецької команди про те, що сам бачив та що довідав ся від салдатів і від людий. Тов. Б—ин перебрав ся за сїльського парубчака і віднїс той звіт до нашої команди.

В день перебрали ся на поді два Українські Сїчові Стрільці, вістун І—к з Воскресїнців за Коломиєю і стрілець Л—ий з Калуша, оден за сїльського хлопця, а другий за дївчину — тай пішли дивити ся, як Москалї будуть ховати того салдата, що його застрілив тов. Б—ин, і других убитих тої ночи Росиян. „Обоє“ пішли босі, хоч було глубоке болото, бо московські салдати стягали з людий чоботи і забирали собі. Пішли поміж росийське військо, випросили собі у них снїданє і були на похороні до кінця.

Кілько ми мали сьміху, як вони вернули і стали росказувати! И вони реготали ся, що їм так вдало ся!

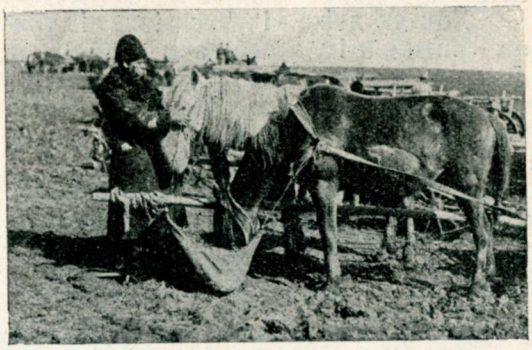

Галицький підвода.

Сьвітлив І. Іванець. *Март 1916.*

Вечером згодив ся оден селянин Українець провести нас поміж росийське військо. Ми почали сходити зі стриху до сїний. Аж тут нараз загримали чотири росийські козаки в двері. Хочуть, щоби їх пустити до хати.

Старший десятник скоро у постїль, ми на під; а ґазда бє дїти у хатї, щоби голосно кричали. Тим криком вони приглушили наші кроки так, — що козаки нас не почули.

Входять до хати і питають, чого дїти так кричать. А наш командант відповідає за ґазду:

— Таже їсти хочуть, а не маю їм що дати; тай розверещали ся. Що я їм зроблю? Голодні!

Козаки обіздріли ся по хатї, бачуть, що нема що взяти; тай пішли собі.

А ми за нашим провідником — такою вуличкою, куди Москалї не заходили, — у лїс, горами, темними дебрами — аж до своїх у Дубину коло Сколього.

(*На основі оповіданя У. С. С. В. Попова і М. Коника.*)

Відень 23. червня 1915.

4. Полева сторожа.

(*Написав Вікус.*)

Союзні війська мусїли спалити кілька гарних гірських сїл, щоби ворог не мав де в зимі мешкати і скривати

ся. Спалено також і Жупанє. Остала тільки церква та попівство.

Якраз ідемо туди разом з сотником Вітовським на полеву сторожу. Сходимо з Бескида і наближуємо ся до Жупаня.

Хоч як дуже відучує війна від усяких сантиментів, а все таки стає якось нїяково, якось прикро на вид того змарнованого людського добра, того знищеного огнем села. Колись велике і приманчиве — дише тепер пусткою, показує неначе розкинені кости свого тїла — недопалені бервена, незвалені комини, вистаючі пнї обгорілих дерев. Згарища і згарища.

Тільки церква та попівство із цїлїсїнького села! Добре хоч, що то лишило ся. Маємо тепер бодай де загріти ся і сховати ся від морозу.

Сегодня Москалї показують велику охоту піти приступом на нас. А сильна мрака попирає дуже успішно їх пляни. Тож треба заховувати як найбільшу обережність.

З усїх сторін чути стрілянину — певно стежі обох воюючих сторін зустрічають ся та перепукують ся.

Сотник розіслав кілька стеж в рїжних напрямах, поставив вартового на подвірю, а решту хлопців завів до хати.

Ми розпалили в кухнї огонь, гріємо собі мясні консерви та печемо бараболю, яку найшли у попівській пивницї.

Двох товаришів вибрало ся „у село“ оглядати згарища. Незабаром вернули з трома росийськими жовнїрами, котрих полонили по дорозї. Входячи до хати, привитали нас полонені:

— „Слава Ісусу Христу! Гаразд!“

Се були Українцї з Росиї.

Сотник розпитав їх про все і відіслав до бригади.

Минуло троха часу.

Вбігає до хати вартовий, що стояв на подвірю.

— Пане сотнику, — каже — там на горбку видно двох Москалїв коло копицї!

Сотник вибіг і став розглядати горбок через далековид. Дїйсно на горі стояло пять салдатів і дивили ся по селї.

Зараз на приказ сотника побігло туди кількох товаришів і незадовго привели усїх пятьох перед сотника. Оден полонений сказав сотникови по московськи, що ми повинні уважати і не ночувати в Жупанїм, бо росийське військо знає докладно про нас і якраз тепер старає ся нас окружити. Дві роти (сотнї) йде на нас із Климця, дві з Вижлова, а крім того дві сотнї козаків.

Нас було в сїй хвилї на попівствї ледви 50 люда.

Сотник розпитав ще дещо у полонених, межи котрими були також Українцї. Потім відіслав їх до бригади, а нам приказав бути в поготівлю. Крім того вислав одного товариша з остереженєм до австрийського поручника, що був комендантом полевої сторожі зложеної з ополченців, яка стояла за селом на кладовищи. Сотник вийшов поглянути, що дїє ся на дворі. За хвилю вернув і дав нам приказ, щоби виходити, бо чути стріли.

Ми вийшли з хати. На лїво, в лїсї, зовсїм недалеко від нас, бо лише яких 500—600 кроків, лопотять густо вистріли.

Сотник приказав, підпалити ще й се останне із цїлого села обістє. В одній хвилї закурило ся попівство в кількох місцях димом, зпід него виповзла крівава полумінь і довгими пристрастними раменами обняла цїле обістє.

Ми вертали на наші позициї на Бескидї, а позаду нас стогнав пожар.

На раз з боку в лїсї обізвали ся московські машинові кріси. Розпочала ся порядна стрілянина. Стали промовляти також і наші гармати.

Аж вкінци над вечером все стихло.

Відень 25. мая 1915.

5. Обоз.

Сотня пішла зелїзничим тором, що вє ся в долинї криштального Опора, а єї обоз (трен) тягне ся болотнистою дорогою і старає ся її здогонити.

На фірах наладовано усяких запасів живности. Стрільцї, що охороняють обоз, понаскидали ще на верх кілька жовнїрських наплечників-торнїстер; декуди викарабкав ся ще на верх хорий товариш — і все звільна посуває ся вперед.

Зза закруту дороги перед селом

Тарнавкою неначе виростає гора. Дорога спинає ся просто під гору незвичайно стрімко. Кождий здоймає свій клунок і сам несе його на гору; або оставляє на фірі свої річи і попихає фіру, бо самі конї не витягнули би її на гору. Під горою треба задержати ся, бо дорога заповнена австрийським обозом. На горбку стоїть офіцер, комендант обозу. Він вже знетерпеливив ся,

Наш обоз прилучає ся тїсно до австрийського, бо конї лекше підуть за возом, нїж самі під гору. Так само підпихають товариші фіру за фірою, аж доки зігріті та спітнїлі конї і люди не пристануть на вершку хвилину відпочивати. І зараз треба дальше їхати, щоби на рівній дорозї зробити місце для слїдуючих фір.

Поволи заглядав вечір у закамарки

Голгофта.

чекаючи на переправу обозу сею дорогою. Тож став собі на горбку і кричить вимахуючи шаблею. Від того крику все починає рушати ся. Цїлі товпи жовнїрів кидають ся попихати вози. Конї йдуть скоро, гнані батогами і криком погоничів. Нераз падуть, схоплюють ся, і дальше гонять в гору. Часом пристають відпочати — і тодї жовнїри піддержують фіру, щоби не скотила ся в долину.

тої гарної карпатської долини, тільки золото-зелені вершки гір купали ся в лагіднім промінню вечірнього сонця.

Попри вози ішло нас кількох без збруї, непризначених до охорони обозу. Вечірна прохолода оживила всїх і поборола втому. Ми пішли вперед забувшись серед лагідної тиші красного осїнного вечера, гнані силою молодечої енергії. Випередили весь обоз, та пустили ся стежкою попри дорогу, зам-

кнену з обох боків високим, вже чорним, смерековим лїсом.

Надійшов офіцер і задержав нас.

— Я не радив би, — каже — йти тепер вечером вам самим неузброєним через лїс. Тут ще вештають ся російські патрулї, відтяті від свого війська. Вечером вони можуть бути небезпечні.

Йдемо знов побіч обозу, але вже серединою дороги, бо боками ще глубше болото. Бродимо то в болотї, то в водї по кістки.

Наш віддїл обозу наближує ся вже до Тухлї. Перед селом довідую ся, що дорогою не можна дальше йти, бо вона так розїжджена, що оден віз застряг серед дороги і годї було його витягнути з цїлкого болота. Посторонки відтяли, коні взяли до другого воза, а фіра остала серед дороги в болотї. Треба обїздити полями. Через якийсь потік боять ся коні йти. Їх бють патиками що влїзе ся Майже скоком дістають ся шкапи на другий бік. При тім фіра перевалює ся з одного боку на другий, нїби скаче, але щасливо дістає ся на другий беріг.

Над Тухлею луна. Хмари диму, що підносять ся з бєзчисленних огнищ, зі споду осьвічені понуро червоним блиском. Немов у снї пригадує ся щось таке неясне, неначе привид, неначе я вже десь бачив те все, тільки не годен привести на память. Менї немов здає ся, що стою кількасот лїт тому серед Тухольців на горі та з сумом споглядаю на пожарища, при котрих гріє ся та навала татарської дичі, що заляла людською повению сю тиху долину. І почуваю, неначе за хвилю підемо разом з Захаром Беркутом звалювати „тухольського сторожа“ у річку, щоби затопити Татарву холодними водами гірських студених потоків.

— — — — — — — — — —

Переходимо через провізоричний міст, збудований піонірами на Опорі.

Здовж дороги розтаборили ся цїлі парки обозу. На ровах при дорозї зроблено провізоричні кухнї. Декотрі кухнї уладжені таки по полю геть далеко аж під гору. Покопано рови, на їх краях сперто зелїзні штаби, а на них поставлено величезні чорні кітли. В ровї горить огонь і обіймає полумінию чорний баняк. Тріщить на огни ялове дерево і порскає іскрами.

Хоч вже пізно в ночи, то кухарі не сплять, варять вечерю для своїх віддїлів. А ті сотнї, куренї та полки розтаборили ся по полю і ночують. Їх хропінє мішає ся з викриками та приказами кухарів, іржанєм та тупанєм коний, відгомоном рівномірних кроків машеруючих віддїлів, скрипотом колїс та стуканєм зелїзних обручів по каміню. Коло одної ватри сидить „форшпан“, візник, що їздить з фірою за військом, та тужно грає на сопілцї у темну, осїнну, непроглядну ніч, розбуджену сотнями огнищ.

А ми йдемо посеред того множества возів, людий цивільних і військових, коний, огнїв, кухонь, — йдемо мов через лїс. Нїхто на нас не звертає уваги, кождий занятий своєю справою, нїхто не гляне, не запитає, не заговорить. Мов серед пущі

І тільки чорна доріжка, ще чорнїйша при яркім блиску ватер, крутить ся серед того муравлища та провадить нас у село, що розсїло ся на Опором, під червоним крівавим небом.

30. і 31. мая 1915.

6. Гармати здобуті!

„Тай перед себе вражих воріженьків
Облавою пруть!“

Наша бригада обходить Москалїв з боку, щоби завдати їм рішаючий удар на сїм відтинку фронту.

Ніч. Наша сотня йде на чолї довжезного походу як передна сторожа.

Переходимо через ріку по мостї збудованім на селянських возах уставлених оден побіч другого в руслї ріки. Спинаємо ся в гору серед моря гірської раннїшної мраки.

Якраз при сходї сонця виринає наша сотня із сього моря мраки.

Перед нашими очима чудовий вид: згойдане море гірських шпилїв осьвітлене нїжнорожевим промінєм сходячого сонця. Іней виблискує на кождій гілцї. Свобідно й легко віддихаємо морозним воздухом. Пересуваємо ся попри романтично пірвані скали, що купають ся в яснім сонци.

За нами в двійках тягне ся довжезний вуж цїлої бригади. Їдуть на ко-

нях батерії гірських гармат та машинові кріси. Звільна ступає кіннота, везуть амуніцию на кінських хребтах. Кождий коник двигає дві скриньки з набоями, счіплені ременями і перевішені через хребет неначе гуцульські бесаги.

Перед походу задержав ся. Жовнїри скоро і справно стягають з коний части гірських гармат, складають все до купи, прикручують колеса.

— Україна алярм!

— Україна вперед!

котрим іде четверта чета як бічна обезпека.

Наші провідники знаменито списують ся. Оден іде з „оком" передної сторожі, другий з нами. Вони відважні, дуже добре орієнтують ся, бачать більше, ніж ми, старають ся нас охоронити.

— Що ви будете робити, як зачне ся стрілянина? — питаю провідника.

— Возьму кріс від раненого і буду стріляти разом з вами!

Перед нами видно вершок жовтавозеленого горбка, облямований жовтою

Окопи над одною рікою в Східній Галичині.

Наша сотня йде перша у бій. Сотник взяв двох довірених українських селян, щоби вказували нам дорогу. Посуваємо ся гірським хребтом з горбка на горбок. Передна сторожа нашої сотні звідомляє, що з найблизшого горбка втїкло кількох козаків. За хвилю в другім звітї дає знати, що видно росийську розстрільну та що наша передна сторожа обсадила в розстрільній найблисший горбок.

Сотник приказав другій четї згустити розстрільну на передї, а третій продовжити сю розстрільну на право.

З лївого боку простягає ся лїс, стяжкою сьвіжо викопаної глини. Се росийські окопи.

Сотник видає приказ:

— Поволи стріляти! До тих жовтих окопів! Мірник 400!

Дехто в запалї розпочинає відразу скорий огонь.

Тимчасом стрілецька резерва з другої сотнї скріпляє нашу розстрільну. Слїдує приказ, який відтак часто повторює ся!

— Двайцять кроків вперед!

Підбігаємо по кілька вперед, човгаємо ся. Використовуємо кождий кор-

чик і кожду купину, щоби скрити ся перед очима росийських жовнїрів.

Зачинає ся пуканина на добре.

Кілька ранених остає позаду.

Посуваємо ся все потрохи вперед. Провідники з крісами разом з нами.

Наша розстрільна суне ся в долину по збочи горбка. Представляємо знамениту ціль для ворожих куль.

Саме в пору на підмогу нам озиває ся артилєрия.

Кождий шрапнель тріскає над росийськими позициями, кождий ґранат рве їх окопи.

Виходимо на здобутий горбок.

Убитого не маємо нї одного!

Перша позиция взята. Посуваємо ся дальше вперед... Минаємо кілька горбків... Наша бічна обезпека натрафляє в лїсї на московське військо, що старає ся прийти в поміч своїм.

Починає ся перестрілка.

Бічна обезпека дістає сильну підмогу. Часть Москалїв піддає ся, а часть починає втїкати. Гонимо за ними через лїси та горбки і стало острілюємо відступаючого ворога.

Австрийські і нїмецькі жовнїри поміняли з жарту свої шапки.

Москалї махають білими хустками.

Се спроваджує замішанє і одні кричать:

— Огонь здержи!

А другі:

— Се підступ! Ми вже таке бачили! Стріляй! Стріляй!

Ще кілька шрапнелїв розриває ся над самими росийськими окопами.

Всї Москалї вискакують з окопів, кидають кріси, біжуть до нас, хочуть по руках цїлувати, щоби їх пощадити.

Крик, замішанє. Богато взятих в полон.

Гірські гармати перестають стріляти.

На недалекій полонинї натрафляють утїкаючі на військо, охороняюче росийську артилєрию і вносять в його ряди переполох та дезорґанїзацию.

Вибігаємо на край лїса і бачимо на поли вкопані росийські гармати. Їх дула звернені в бік, себто проти головної армії, бо Росияни не сподївали ся нашого нападуя з боку. Длятого росийська артилєрия не могла нас острілювати.

Між утїкаючими бачимо також росийських пушкарів (канонїрів) на конях.

Стрільці підбадьорені видом гармат — кричать:

—Гурра!—і кидають ся бігцем вперед.

З недалекого горбка стріляють ще

Москалї, але на полонинї майже все утїкає.

Ще хвиля — короткий рукопашний бій — і росийські гармати здобуті!

Камянка 9. серпня 1915.

7. Серед ворожого війська.

Йдемо на стежу під проводом десятника (відтак хорунжого) Северина Яремкевича. Зайшли до сьвященика в селї Комарниках, в горах коло Турки.

Якраз надїздить наймит одного Нїмця з Боринї, щоби укрити всякі наймита; пошушукали ся — і готово. Стрілець скидає свій однострій, убирає ся в річи наймита, сїдає на фіру і їде до Боринї.

Навіть не знає, де мешкає Нїмець, власник коний; але мимо того їде. На щастє, конї самі заїхали на своє обістє.

Нїмець тільки глянув — і сейчас „занюхав письмо носом". Вийшов, помагає свому „наймитови" випрягати конї і голосно на цїле подвірє сварить на нього:

— Чому ти так довго там пропа-

Типи болгарського війська.

річи свого господаря у священика в Комарниках перед росийськими військами, що саме наближали ся.

— Є там Москалї? — питаємо його.

— Є.

— Богато?

— Дуже богато надходило, як я виїздив.

Стрілець (тепер старший десятник) тов. Ф. М.*) зараз припитав ся до того дав? Тут робота, а він собі поставкує!

— Та я не міг скорше, я квапив ся, але годї було.

Все таки росийські штабові офіцири, що були закватировані у того Нїмця, довго дивили ся підозріливо на „наймита". Аж з часом призабули на нього.

„Наймит" пішов у село. На скілько можна було, порахував кілько є Москалїв; нишком записав собі числа їх полків. Ходячи по селу, забрив до полевої кухнї московських салдатів.

— Слава Ісусу Христу! Люди добрі! — каже. — Дайте менї їсти. Я вже

*) Український Сїчовий Стрілець із Дїдушкової сотнї, Ф. М., селянин з Горбачів у Щареччинї, приносив все дуже точні відомости, кілько разів пішов на стежу. Має до того великий хист, а тепер вже й значну вправу.

цілий тиждень голодую. Їм лише те, що собі випрошу.

— А ти хто такий? — питають салдати.

— Та я був наймитом тут у пана, служив.

— Ну, то нехай він дасть тобі їсти.

— Та коли бо він тиждень тому утік десь за гори, а я пропадаю.

— Ти служив у пана, а він втік? Ну, то бери собі дерево з панського ліса і будуй собі хату.

— Та я не маю грунту.

— То відгороди собі кавалок панського.

„Наймит" погадав собі:

„Тепер обіцюєте, а як усадовите ся, то оголошуєте по часописях, щоби селяни не мали надії на панські землі, бо їх не будуть роздавати."

А голосно сказав:

— Коли бо я бою ся таке робити. Як вернуть наші, то мене повісять.

— Тож то й є, що ваші вже ніколи не вернуть.

— Ви кажете, що не вернуть. Добре то казати, що ні, але я видів, кілько їх сюди ішло на Угорщину. Сила війська і гармат. А вас тут скілько прийшло? Троха козаків, трошечка салдатів — тай уже. — Ой, я бою ся, бо наші переможуть. Їх страх богато.

— Алеж не вернуть! Тобі тільки здає ся, що їх богато, а нас мало.

— Ой не здає ся. Таки так є.

— Та колиж бо ні! Ти подумай собі: На онтій горі і туди як у потік є наші два полки. Заходять ваших Мадярів з боку. Тут за дорогою, на тій поляні, що понизше сего великого ліса, під горбком стоїть батерия наших гармат. За селом, там де сходять ся дві дороги, вкопують три тяжкі гармати, а завтра приїде ще батерия полевих гармат. На Бориню машерує три полки, щоби обсадити сї всї гори. А з ними є сила гірських гармат! Якби було треба, то сюди пришлють ще більше війська! Ми вже відси не уступимо ся нїколи!

— Ну, се може бути. Але знаєте, я такий голоден.

— Дайте йому що зїсти, який кавалок мяса.

І „наймит" дістав якийсь фляк та нїяк не міг його угризти. Вкінци став натягати зубами, щоби урвати. А він — як урвав ся — тай хляп! по лици.

Пішов „нагодований" і „поучений" „слуга" від кухні, через село— тай назад до Комарник.

Але по дорозї здибав православного попа військового, що їхав з двома козаками.

— Слава Ісусу Христу! — повитав його „наймит" і глубоко поклонив ся попови.

Піп здержав свою фіру. „Слуга" підбіг, скинув капелюх, і поцїлував його в руку.

Утїшений тим піп почав випитувати, куди йому їхати в таке то село, куди веде ся дорога... Ба, навіть витягає мапу. А „наймит" знайшов ся перший раз в сих околицях...

На щастє, сей „екзамен" скінчив ся досить скоро — і піп поїхав.

Очивидно, звіт нашої стежі був знаменитий, завдяки відвазї тов. Ф. М.

(На основі оповіданя У. С. С. М. Н).
20. липня 1915.

Андрій Бабюк.

ГІРКІ СПОМИНИ З ДНІВ НЕДОЛІ.

(Із оповідань товаришів Стрільців.)

1. В Карпатах.

Як я був дитиною, тоді коли ще мої дрібні, малесенькі нозї з страхом ступали по землі, а на голові роскішно гойдали ся ясні кучері, матінка моя сьпівала мені пісоньку. Не одну сьпівала вона менї, а богато-богато. А всї ті пісоньки такі тужні-тужні, що моє серце трівожно било ся у моїм молодім, білім тїлї, а я з острахом тулив ся до лона матїнки, неначе бояв ся, що з чорного кута хати простягає по мене свою волохату, кіхтясту руку страшна „вова". Ах, який я був тоді щасливий, безжурний...

Матїнка голубила мою кучеряву

головку, тиснула до себе, цїлувала моє пухке, румяне личко і сьпівала:

Люлї синку, спи спокійно
У рожевім снї,
І хай щастє, гарна доля
Приснять ся тобі...

Люлї синку, люлї спи
І про долю-щастє сни...

Я засипляв на єї колїнах і снив. Щастє і доля ставали перед моїми очима... Дві гарні дївчинки стояли у корчах весняного квіту і простягали до мене руки, всьміхали ся мило... А я, у снї, несьвідомо простягав свої рученята і просив-молив їх, щоб взяли мене до себе. Вони реготали ся і втїкали... Я плакав, кидав ся і кричав. Матїнка будила мене і успокоювала.

— Матїнко, щастє і доля утїкли від мене. Я бачив їх, вони усьміхали ся до мене, подавали менї свої руки а потім втїкали. Матїнко, вони обдурюють мене, скажиж ти їм, щоби не утїкали, бо я буду плакати... — І я плакав, а матїнка тулила мене до себе, гладила ясну головку і казала:

— Я скажу їм синку, вони не будуть утїкати від тебе...

Гей скількож горя і мук перетерпів я від тодї! Я ріс, розвивав ся, а щастє все утїкало від мене. Обдурювало мене... А матїнка була далеко, не могла нї приголубити, нї потїшити словами, що накаже мою долю і щастє, щоб не обдурювало мене. А мої ясні кучерики? Гей, давно-давненько обпали вони менї з голови, а замість них роскішних, мою голову обсїло горе, журба і нужда...

Доля, що все всьміхала ся менї і утїкала, кинула мене на поле слави. В сїрім однострою, з забійчим орудєм в руках, я шукав за ворожими людьми, щоби бити їх. Як лише бачив їх, спрямовував своє орудє проти них і вбивав на місци. Так доля велїла, я сповнював єї прикази...

Зима, страшна холодна зима. І на

Сербські жовнїрські типи.

дворі вона і в моїй душі... Умучений та знеможений упав я під старою ялицею і заснув. Так любо-любо було спати... Менї снило ся, що я малесеньким хлопчиком, з ясними кучериками сиджу коло матїнки, а вона сьпіває менї свої пісні. На дворі чудова, майська нїч.

— Мамоч[illegible]льки богато ясних зьвіздок на голубім небі? — питав я.

— То, дитинко, померші душі так

покутують свої гріхи. Їх пан Біг засудив дивити ся на сьвіт, на той великий, грішний сьвіт. А кождої ночи спадає кілька тих душ на землю, перетворює ся в людий і навертає їх... Будьже й ти чемний, щоб колись не висів так над сьвітом... — розказувала менї матїнка, а я тулив ся з острахом до неї і обіцював бути чемним.

Очка мої лїпили ся до сну, а матїнка сьпівала. Сьпівала тужну свою пісоньку про долю і щастє...

Люлї синку, люлї спи,
І про долю-щастє спи...

Я пробудив ся. Мене обвіяв холодний вітер. Я отворив очи. Білий, білий сьвіт. У тім білім царстві, лежав я. А ялиці тихонько шепотїли пісоньку, нїби сьміяли ся з мене:

Люлї синку, люлї спи...

Я прокинув ся і глянув на себе. Сїрий однострій, збруя. Нї матїнки нема, нї чудової, майської ночи з мілїонами зьвіздок, грішних душ, нї ясних кучериків. Лише зима, холодна зима. І на дворі вона і у моїй душі...

Писано в Карпатах по угорськім боцї в 1914 р.

(*Опов. А. Б.*)

2. Слїпець.

Верхи Ужока, осьвічені першими промінями сходячого сонця, видавали ся нам чомусь такими любими, що кождий мимоволї не спускав з них очий. Миж знали добре, що за тими верхами вже наш рідний край, залитий ворогом, там наші найдорожші, кохані... Може й тому так любо дивили ся ми на ті високі вершки, котрі закривали нам рідну країну.

В мілких, на борзї викопаних окопах, пролежали ми цїлу нїч. Густа мрака гріла нас своїм сїрим покривалом, а нїч видавала ся нам роком. Ворог мовчав. Ми знали де він. Он ті корчики на лагіднім склонї гори! Колиб так їх хто позрізував, миб зараз побачили за кождим корчиком жовтавy постать салдата... Колиб хто позр[illegible]! Та в тім то й штука, що їх нїхто не позрізує, хиба ми сами повимикаємо їх власними руками... Але як далеко ще нам до того... Кілько то з нас мусїло би віддати житє, перестати любувати ся отсим сьвітом лише длятого, щоби станути безпечно біля тих корчиків, віддалених від нас кілька сот ступнїв...

Перед полуднем видав сотник приказ, мати себе на осторозї, бо вороги заходять зліва. Він доглянув, як маса їх жовтавих постатий заховала ся в недалекій балцї. І справдї. Зза беріжка показав ся цїлий ряд ворогів. Ми сипнули огнем. Як оден зникли вони назад. Та на нас зачали завзято стріляти тамті зза корчиків. Ми відбивали ся на два боки. Що хвила показував ся з балки новий ряд салдатів, та ми його вдатними сальвами змітали як помелом. Коло мене застогнав товариш. Я глянув на нього. Лежав перевернений боком, з замкненими очами. Продерта одїж пересякла кровю просто серця, сьвідчила, що він поцїлений. Я, не промовив ані слова, лише по моїм тїлї перебігла дрож, а я махінально обернув ся назад і зачав стріляти.

Годї — думав я. Війна. Убитий то убитий... Так йому судило ся... Як то людина може призвичаїти ся до всього!..

Вороги з балки вже не показували ся. Я був певний, що нема вже кому. Балка запевно залята кровю, а в нїй повно трупів. Ми звернули огонь на збоче. Час від часу зза корчика показала ся людська рука, махнула невідомий знак і знов сховала ся... То поцїлені салдати, перевертали ся мертві.

Нараз, недалеко себе почув я страшний крик.

— Товариші ратуйте! Кохані мої рату-у у-йте!...

Я оглянув ся. Здовж окопів бігав молодий Стрілець. Його не пізнати. Цїле лице заляте кровю... Ох! Того образа не забуду нїколи. Куля вибила йому очи... Ті очи, котрі бачать все, і добре і зле, гарне і погане, котрими любує ся кождий красою сього сьвіта...

— Товариші, ратуйте мене, рату-у-йте!!.. — кричав нещасний і дальше бігав здовж окопів. Ворожі кульки свистїли переразливо, та він не зважав на то.

У кождого з нас показали ся сльози на очах і покотили ся по обсмаленім, блїдім обличю, на сьвіжу, вогку землю. Ми плакали як дїти.

— Товариші, ратуйте мене!...

Отсї слова, слова роспуки слїпого товариша різали наші серця, шматували їх... Ми булиб сто раз більше вдоволені, колиб у наших мозках застрягла

так... А він нещасний, мав надїю, що ще буде бачити, що ще глядїти ме на сей сьвіт, тому й благав, щоб ми ратували його...

Скінчив ся бій, затихло все. Нас

Сьвятий вечір в шпитали.

ворожа кулька... Бо якжеж ратувати його? Замісць очий, у нього лише ямки, наповнені кровю!... Якжеж ратувати його?... Не оден був би радо віддав йому свої очи, щоб лише не кричав

змінила сотня ополченців. Слїпого товариша взяли санїтети і відвели з собою.

Нас завели до найблизшого села на кватири. Чета, в котрій був я, спала у просторій стодолї, на сьвіжім, сухім

сїнї. Та чиж я міг заснути? Перед очима стояв вічно нещасний товариш, з утраченим зором, а його прохаючі слова звенїли вічно менї в ухах...

І бідна мати жде свого сина, виглядає... І дочекає ся. Потїху привезуть їй. Молоденького слїпця... І обійме вона безталанного синка, обцїлує, зросить його сїрий острій рясними, щирими сльозами... А мила дівчина, ридаючи буде цїлувати його темні ямки вибитих очий... І не засьміють ся веселі, чорні очка милого, не потїшать сумненьку милу... Вона виплаче свої очи в заміну за його...

Ах, та війна! Лиш жертви і жертви... Вона лише їх хоче...

Так думав я перевертаючи ся з боку на бік, умучений, знеможений... А бідного, темного товариша везла десь зелїзниця у сьвіт, а мати у рідним краю, ждала його...

(За тов. Б. В. Писано на угорській Украіні, по битві на Ужоку в 1914 р.)

3. Товариш.

Гей як ззараня, ззараня, товариші мої, пішли ми у сьвіт... У самім розцьвітї нашого житя забрили ми у багно нужди, горя і недолї... А смерть? А смерть, котрої кождий і малий і старий жахав ся?... Ми наскрізь пізнали її і наші молоденькі облича, реготали ся з неї. А вона сухоребра, з своєю косою вганяла за нами по диких зворах Карпат, по високих полонинах Бескиду, горбках Підгіря, степах Поділя... Вона нам не страшна... Правда, не одно молоденьке житє підкосила вона. Так щож? Ми всї були приготовані на те. За волю власного народа не страшні нам нїякі муки...

Настав грізний час. Заворохнув ся сьвіт, заметушив ся людський рід. Настав час пімсти і відплати катам за їхнї кривди і неволю. Ми молодесенькі зірвали ся до лету, вхопили за збрую і пішли відплачувати ся. Греміли до такту гармати, торохкотїли кріси, кричали умираючі, ніс ся протяжний плач і зойк наших материй, сестер і милих, а ми з піснею на устах ішли неустрашимо проти тисячів острих штиків, за котрими яснїло сонце волї...

Гей як ззараня, товариство, пішли ми у бій. Та грядуче поколїнє буде гордити ся нами...

Менї всьміхала ся сїмнадцята весна житя, як я пустив ся у кровавий вир. Минув рік, другий... Руки мої стали міцні, кремезні мов у старого, а я цїлий змужнїв. Тїло загартувало ся у морозах та невигодах. Що то може зробити час?!

Мов кертиця в своїй норі, лежав я в землянцї на вогкій землї. На дворі було тихо-тихо, як нїколи. Вороги не стріляли, бо вчора дали ми їм доброго прочухана. Цїлї гори їх трупів лежали перед дротяними перешкодами. На моїх колїнах лежав мій любий товариш Івась. Я залюбки дивив ся на його блискучі, чорні оченята, що спокійно вдивляли ся в темний кут землянки.

— Йвасику! — промовив я стиха. — Чому ти такий сумненький?

— Ой не знаю я, товаришу, чому. Чомусь так тяжко менї на душі, як нїколи... Не ворожить воно нїчого доброго...

— Не жури ся, Йвасику! Чи раз вже нам так було?...

— Правда, не раз, та сьогодня воно прямо як тяжкий камінь давить мою грудь... Вважайже, товаришу! От сьогодня-завтра підемо дальше увільняти рідний край. Або ти, або я впадемо мертві, або й оба вийдемо цїлї... Колиб я поляг, то перекажи моїй рідні, що мене вже немає на сїм сьвітї. Вкажи їм мою могилку, та моїми словами попращай їх... А колиб ти поляг, то я те саме зроблю...

Менї сумно стало на душі. Я вдивив ся в темний кут і менї видавало ся, що бачу страшну сухоребру смерть, котра замахує ся на нас своєю щербатою косою...

На зорях збудили нас. Гармати вигравали вже ранну молитву. Ми пішли вперед, здобувати становища ворогів. Близько Днїстра пішли на приступ. Вороги сипали кулями як градом, молоденькі борцї падали як підкошена трава. Сходило сонце. Ми здобули становища, прогнали ворогів і засьпівали побідну пісню. Я оглянув ся за Івасем. Його не було. Повільною ходою пішов я на побоєвище. Між трупами найшов я й його молодецьке тїло. На лици виступили гарні румянцї, на чолї присохла

закипіла кров, а він міцно держав в руках свій кріс...

Ах, Боже! Як тяжко, як ревно заридав я над трупом любого товариша! Сльози дусили мене, в грудях давив жаль. Його серце віщувало смерть, він предчував, що поляже. Я перекажу його рідні останні слова, та хто перекаже моїй, як я завтра поляжу?... Гей житє, житє! У людській крови бродимо ми молоденькі, у людській крови здобуваємо волю народови, у людській крови вмиваємо свої неповинні гріхи... Наші душі линуть на золотистих хмаринках до раю, а терпіня і болї, ржою переїдають зелїзні кайдани, котрі вїли ся у наше тїло аж до кісток...

Гей, як ззараня звелїла нам доля гуляти у кровавім танци...

Гей як ззараня!...

Писано над Днїстром, в другій половинї 1915 року.

(*Опов. т. С. Ш.*)

Іван Ткачук.

НА КРИЛАХ ЛЮБОЇ ДУМКИ.

(Із часів скитаня 1914 р.)

Минав рік за роком. Невмолима доля вигнала її на чужину шукати щастя. Я дальше любив її невисказано і вірив сьвято, що скоро стріну ся з нею.

Та не так стало ся.

— — — — — — — — — —

Зазвенїло оруже... засвистали кулї... загреміли гармати... спалахнула цїла Европа...

Потекли кроваві ріки у кроваві моря.

Землиця мати застогнала, а люди, єї дїти, йшли безконечними рядами зі страшним оружем в руках, одні проти других.

Йшли і гинули, а на їх місце наступали їх дїти.

Шалїла страшна боротьба Волї з Неволею.

Люта смерть не щадила нїкого.

— — — — — — — — — —

В оборонї сьвятої справи хопив і я оруже, яке до сеї хвилї було для мене страшним і зненавидженим.

Пірваний виром шаленої війни загнав ся я далеко від рідного гнїзда і блукав темними, осїнними ночами борами та ярами віковічних Карпат.

Мої товариші немов ходячі мумії нїчого не говорили між собою.

По довгій блуканинї лягав кождий з нас до спочинку де попало — на мокру землю, головою на зимний камінь.

В таких хвилях тиснув я до себе кріс як свого найвірнїйшого приятеля, як оборонця мого житя, а мої думки розсипали ся на всї сторони сьвіта, до моїх рідних і знакомих.

ПІДОФІЦЕРИ УКРАЇНЦЇ ОБХОДЯТЬ РІЗДВО ХРИСТОВЕ НАД СОЧЕЮ.

Перед бараком стоїть стіл, на нїм деревце, хлїб, фляшка з вином і. т. и. Один з присутних грає на гармонії українські коляди.

Линула моя бистра думка і в далекі, чужі сторони, за синє бурливе море, де жила любов моїх минулих лїт.

Я улїтав далеко-далеко від землї по котрій плила ріками кров людська...

Менї ставало любо. Я чув ся сво-

бідним і щасливим. Страшні гуки гармат відбивали ся в моїй душі милозвучними акордами надземської музики, а нелюдські зойки моїх товаришів, що конали в калюжах своєї власної крови, колисали мене до сну як колись жалібна пісня рідної неньки над моєю колискою.

Чарівні думки! Мені любо з вами! Не покидайте ви мене в годині мого горя і смутку!

Табор У. С. В. 22. грудня 1915.

ВЕСНА.

Чому не чарує мене твоя краса так як колись чарувала, ти люба весно?

Чому не манить мене зелень і сьвіжість лїсів так як колись манила?

Чому сьпів пташок так жалісний, розпучливий, а не такий як колись бував?

Чому ті квітки маленькі не так принадні як колись?

Чому тепер не так любо як було колись-колись?

* * *

Колись золоте сонечко сходило любо, рожево; тепер сходить страшно, кроваво.

Колись вітрець віяв легенько, спокійно і нїс на своїх нїжних крильцях запах весняних квіток; тепер виє скажена буря і розносить страшні пошести.

* * *

Я змусив себе і йду на прохід. Минаю село, йду полями, межами на горбок вкритий сосновим лїсом. Йду все дальше, дальше. Ось воєнні окопи, а біля них на траві лежить салдатська шинеля. Трошка дальше могила нїмецького героя а на нїй дубовий хрест.

Де той салдат, що лишив ось тут свою шинелю? Звідки той Нїмець, що доля загнала його аж до сего соснового лїска і тут він склонив свою буйну голову? Хто лежав у отсїй ямі, а хто в тамтих других? Хто зїв консерву з отсеї бляхи що ржавіє тепер на траві?

Думки обсїдають мене роєм.

Я втомив ся і хочу сїсти на траву під сосною, аж дивлю ся трава зрошена сьвіжою кровю, а з кождої гильки розлогої сосни також капає кров. Зпоза корчів, де я бачив окопи, салдатську шинелю і могилу чужинця, чую тяжкі зойки і стони.

Кров стигне у моїх жилах, а я механічно рухаю ногами і віддаляю ся чим скорше з того страшного місця. Вже під самим селом паду втомлений біля придорожного хреста.

Замкну очи, бачу простягнену на траві салдатську шинелю і дубовий хрест на могилї героя; отворю, бачу кров, що паде з гори неначе дощ і заливає мене цїлком. Ще хвилька і я втоплю ся в крови. Члени мого тїла вже нерухомі, а я сам ледво що дихаю...

Ще хвилька, ще момент і я втоплю ся в крови...

Гур-р-р! Гур-р-р! загреміли гармати далеко на сходї. Я піднїс ся на ноги. Крови нїгде не бачу. Мої черевики мокрі від роси, бо паде дрібосенький маєвий дощик.

Вертаю до села на свою кватиру. Втомлений лягаю на своє леговиско і накриваю ся сивим військовим плащем. Стараю ся заснути, але сон не бере ся мене по нинїшнім проходї.

Де той салдат, що лишив там в лїсі свою шинелю? Звідки той Нїмець, що доля загнала його аж до того соснового лїска і там він склонив свою буйну голову? А хто ронить горячі сльози за тими, що їх могили так густо вкрили наші рідні ниви?

— — — — — — — — — —

Чому не чарує мене твоя краса так як колись чарувала, ти люба весно?

Чому тепер не так любо як було колись-колись?

— — — — — — — — — —

Я не йду більше сам на прохід.

Кіш У. С. В. дня 13. мая 1916.

Роман Купчинський.

СЛІДАМИ ВІЙНИ.

Було колись в лїта щасливі,
Ген-ген далеко від села,
Де ряднами простяглись ниви —
Стояла хаточка мала.
Було колись у тій хатинї
Житє веселеє плило,
Сьпівала пташка на калинї,
Усе пишало ся, цвило.
Було матуся коло хати
У ясні, соняшнії днї,
Добра і правди научати
Збирала дїточки дрібні.
А при дорозї коло тину
Христос Розпятий, сторож нив,
Глядїв на дїти, на хатину
І земський рай благословив.
А нинї?... Нинї там руїни,
Поломанії ворота,
Повалені біленькі стїни,
Подвірє вихор заміта...
Понад усїм лиш комин сумно
Мов осирочений стерчить,
Темнїє чорна піч, як трумно,
А в нїй в ночи сова кричить...

Поломані черешнї, вишнї,
Підбитий хрест на гилю впав...
Лягло усе.... І рай колишнїй
Заріс і вічним сном заспав.

Северина Кабаровська.

ГЕРОЙСЬКА ПОСЬВЯТА СЕЛЯНОК.

(Правдиве.)

На горбочку край села О..... серед старих широколистних лип стояла гарна церковця, яка так своєю будовою як і положенєм пишала ся на всю охрестність.

Кілька миль вокруг було її видно; з сеї чи тої сторони наближаєш ся, вона все перед тобою, а єї золоті хрести блестять понад зеленю дерев, у соняшних промінях.

А станеш лїтом на горбку під церквою та глянеш вперед себе, так і летить твоє око далеко, далеко.

Перед тобою стелить ся широка низина, мережана золотими ланами збіжа, зеленими, цьвітистими левадами, срібристо-вилискуючими ставами, а обрамована темно-синими лїсами. Коли на се тло впали промінї заходячого сонця, запалили срібну поверхню ставів, розпорошили ся тисячними відтїнями рожевого сьвітла по лагідних фалдах долини та викликали сїрі, довгі тїни, а із стависк та мокрадлів піднесли ся перші білі імли, низина ся набирала тільки краси й навівала на душу таку розкішну тугу, що не мож було від неї очий відірвати.

Стоїш зворушений, задивлений у сї чари природи та хоч своїми власними позираєш очима, не хочеш вірити, що сей чудовий образ, се дїйсність.

Стоїш тихо, непорушно та дрожиш, щоб не сполохати прекрасної яви, викликаної ігрою красок і промінїв сонця.

Дрожиш, щоб не збудити сумерку, який усе те накриє сїрою одноманїтністю.

Але годї!

На землї усе хвилеве, усе переходить. Одно перейде та знову поверне, друге не верне ся нїколи.

Минала з кождим лїтом краса сеї низини та вертала з слїдуючим знову сьвіжа, захоплююча.

Але схилком одного лїта перейшла краса тихого, мирного та богатого змістом житя, яким жило ся мешканцям у сїм селї розложенім над гарною низиною.

І воно вже гарний представляло образ. Праця молоденького, енергічного, повного любови до свого народа сьвященика, який від кількох лїт для села посьвячував ся, виткала із сїрої пряжи їх одноманїтного, духового житя, красні, ріжноманїтні бажаня, які розмалювали ся пишними взорами товариств і сїльських орґанїзаций.

Сїльська читальня лучила усїх розбуджених, бажанєм просьвіти. Кружок „Сїльського Господаря“ приманював усїх красшою та хосеннійшою господаркою, — власна крамниця радувала всїх тим, що вистарчали самі собі і не давали „чужим“ використовувати ся, та ще зиск із неї прикрашав їх церковцю, за яку усї із своїм провідником дбали цїлим серцем. Сїльська „Сїч“ гуртувала молодіж; гартувала їх тїлом, бодрила духом та готовила у кождій хвилинї на все, чоґоб не жадала від них вітчина і нарід.

А хвиля ся прийшла скорше, чим міг хто й подумати.

Надтягнула чорна хмара із півночи та кинула зловіщу тїнь на нашу землю.

Загрюкотїв нагло грім та відбив ся далеким понурим відгомоном.

Перелетїла кервава блискавка та запалила весь овид.

„Війна! війна!“ понесла ся вістка по тихих українських селах. Примчала і у село О.....

На звук сеї чутки стиснули ся серця материй, призадумали ся журливо батьки, заплакали жінки, стрівожили ся дївчата і дїти.

Зрадїла лише молодь, яка гуртувала ся у „Сїчи“.

Вона сеї хвилини неначе ждала. З сьпівом веселим та усьміхом на лици пращала вона громаду спішучи на перший поклик боєвої сурми, а молодших товаришів заохочувала до пильних вправ, бо може і на них прийде черга.

Прийшла.

Народна краєва орґанїзация кинула клич, щоб гуртувати стрілецькі ряди добровольцїв до борби з вікóвічним ворогом нашого национального житя, а вслїд за тим заворушило ся по всїх закутинах краю.

Місцеві трудовики для добра загальної справи та для кращої долї украïнського народа глянули горячо на позісталий цьвіт молодї та кликали її до збруї. Долетїв сей клич і у наше село та відбив ся у нїм голосним відгомоном.

„цїсарські дїти“. Усї щось міркують, усї здогадують ся причини, задля якої казав їм „еґомосць“ ждати, та голосно про се не говорять, неначе лякають ся. Хиба хлопцї тихцем між собою.

Усї ждуть тихцем, лише одні дївчата перебивають часом тишину невздержним щебетанєм а інколи і ясним сьміхом. В тім вийшов сьвященик із церкви. Палким зором кинув по гуртї, якому він бажав добра народа ради відібрати кількадесять молодих сил. Зближив ся скорою ходою до вижидаючих

Немічники-жовнїри вчать ся писати лївою рукою.

Згуртували ся одної неділї люди по вечірнї на цвинтарі біля церкви, та ждуть свого провідника.

Станули ґазди у поважнім гуртї, щось тихо між собою перебалакуючи ся.

Збили ся неначе трівожно у купочку матері-ґаздинї та глухо воркують.

А довкола зеленої пахучої липи згуртували ся дївчата, нищечком щось щебечуть та перекидають ся словами із хлопцями, які оподалїк них зібрали ся під парканом. Сих послїдних гурток найменший, бо їх старші товариші уже його. Опанував хвилеве зворушенє, яке огорнуло його на вид гуртка материй, з яких не одна мала заплакані очи. Певно згадували своїх синів-соколиків, яких тиждень тому вирядили на війну? І він їх згадував. Се найкраща молодь, його найохотнїйші ученики, завзятї Сїчовики і найпильнїйші читальняки.

Та годї! Не жалїти йому тих, що вже пішли, йому других звати ще треба... ось тих що там приперли ся до паркану.

„Дорогі мої! — сказав по хвилї сильним, звінким голосом, — важне дуже

діло казало менї спинити вас тут під Божим домом. Дякую вам, що терпеливо мене вижидали. Дивлю ся я на вас та думаю. Станули ви по звичаю гуртами... газди, газдинї, дівчата... парубки.

а) Неділя у Волчківцях, снятинського повіту 1916.

Усї як бувало... лише один гурт змалїв вже дуже. Старші товариші сего гурта, а ваші сини уже з збруєю в руцї, боронять своїми грудьми рідну землю проти нашого ката. Хто знає чи повернуть, хто знає чи стануть ще коли в гуртї під церквою у рідним селї".

Тут жінки піднесли плач, а і дівчата стали нищечком втирати сльози. Та сьвященик говорив палко дальше:

„Нехай їх Бог хоронить і до нас вертає, але нехай верне їх лише побідниками. Та поки що, московська шаранча великою хмарою суне на нашу землю і треба, щоб всї, хто почуває

б) Неділя у Волчківцях, снятинського повіту 1916.

силу, ставав проти неї. Найгрізнїйша вона для нашого народа, якого знищенє лежить в першій єї програмі, бо знищенє українства, булоб зростом московства.

„В першій мірі повинні отже ми Українцї виступити усїми своїми силами проти наїздника і не допустити до сего, щоб він станув на нашій землї, зневажив наші храми Божі, наші товариства і сьвятощі национальні. Не даймо собі заложити стричка на шию; довго він давив нас, а коли раз його пірвали, то дбаймо, щоб помочи увільнити ся ще й братиї нашій, яку він там за кордоном катує. А свого бережім і боронїм хочби житєм і кровю.

„Та не лише сї мають бороти ся, що з державного обовязку станули проти ворога, але всї, хто має силу кріс піднести, мають зголосити ся добровільно до сповненя обовязку, який на них вкладає нарід і ненька Україна.

„Народна організация формує тому ряди українських стрільців добровольців, які мають утворити українське військо та кинути ся до борби з ворогом нашого слова і віри, розвою і житя. Українське військо має бути також наглядним доказом, що український нарід є, живе і бажає жити, тому кождої пяди своєї землї і своїх прав на нїй боронити ме до послїдної каплї крови. З цїлого краю мусять спішити гурти добровольців, щоб зложити велику народну армію.

„Іменем сеї стрілецької організациї я взиваю зпоміж вас здібних до збруї, щоб пішли на поклик народа і добровільно приняли обовязок борби в його оборонї.

„А коли дасть Бог побємо спільними силами ворога лютого, тоді віддалимо від народа нашого раз на все небезпеку а може і здіймемо кайдани з рук наших закордонних братів. Усьміхне ся тоді воля і нове гарне житє. А сего хиба бажає кождий з нас, кождий хто почуває себе сином України. І хиба вірний син України не сидїти ме в хатї, коли боєві сурми грають, коли лунає небо від неприятельського огню, яким нищить вже наші пограничні села; коли ворожі кулї риють нашу сьвяту землю та ллє ся вже кров братів.

„Вірю, що і наше село вишле гурток добровольців, які стануть в рядах тих, що добувати муть волю України.

„Тепер записувати му охотних і прошу хто порозумів вагу дїла, нехай висту-

пає бодро і сьміло та зголошує ся до Українських Сїчових Стрільців".

Замовк, виняв нотатку і олівець та поглядаючи на сей гурт загіпнотезований поки що його бесїдою, ждав висліду еї.

В гуртї залягла тишина. Усї неначе потонули в якійсь глибокій мраці-задумі, — не проявляли майже нїяких вражінь. І хто не знає душі народа, сей дивлячи ся в сїй хвилї на сеї гурт думав би певно, що він байдужний на слова свого провідника, або не розуміє їх, або противить ся їм.

Та молодий сьвященик знав добре свій нарід і бачив вперед, що народить ся з сеї тишини. Ждав тому спокійно сеї хвилї.

І не помилив ся.

Ще хвилинка і з гурта ґаздів виступив мущина низький із шпаковатим вже волосєм, але кріпкий і кремезний та голосом сильним промовив:

— Я Ілько Сьмільчак записую ся в ряди Українських Сїчових Стрільців. Хоч в мене є вже 42 своїх лїт, але є ще сила, яка позволить менї розвалити голову десятьом Москалям.

На сей виступ гурт заворушив ся. Ґазди почали щось живо поміж собою розправляти, жінки аж ахнули з подиву, а дївчата та хлопці поступили близше та приглядали ся Ількови, неначеб його перший раз у житю побачили. А він стояв гордо, сьміло, з сияючим лицем — та справдї варта було у сїй хвилинї глянути на него, бо виглядав як молодик.

Сьвященик сам здивував ся, що старший ґазда, батько і муж, зголосив ся та не показав сего, а став вписувати його імя у нотатку.

Та тут перервав сьвященикови оден із поважних ґаздів а щирий друг Ількови:

— Та се прошу „еґомосця" — говорив поволи посуваючи ся вперед, — се ґарне дїло боронити рідну землю від ворога; та коли вже на се прийшло, то певно, що і нам нїкуди позаду оставати. Миж громада взором другим, а неабияка. Але коли слати, то вже хиба парубків... Вони... нехай Бог їх милує, хоть і згинуть то не полишать, прошу вас, сиріт та вдови, як отсей...

— І я се кажу, — кинула ся тепер скоро до Ілька його свекруха. — Деж тобі вже за таке дїло брати ся?! Лиши се молодшим. Тиж не парубок... тям на жінку і дїти!...

— По правдї, Ільку, вам треба надумати ся, — перебив жінцї вйт гро-

На військовій музицї у Волчківцях 1916.

мади. — У вас же ґаздівство велике. Сина вислали ви вже на війну, нехай се вам стане. Другий у Америцї не верне теперечки. Якже полишите саму жінку на такім ґаздівстві?!

— Таж ти оден, — докинула знов скоро свекруха — не спасеш краю. Без тебе там певно обійде ся, а жінка і ґаздівство без тебе знидїють. Се гріх.

В сїй хвилинї з гурта жінок вийшла Ількова жінка. Поправила червону хусту на голові, поглянула спокійно по бесїдниках та сказала:

— Подякувалаб я вам, сусїдоньки добрі, за ваші жичливі слова для мене, але вони менї не йдуть до серця. Від

Ґрупа офіцерів на проходї в селї Волчківцях.

чогож то ви його відмовляєте? Хиба на лихе дїло наважив ся? Хиба ворог, коли скоро не загатимо йому дороги, не може прийти тут? А щож тодї з його ґаздівства та де певність нашого житя? Правда ваша, що він сам не спасе краю

від ворогів, але се вже цілком не по правді, що без него там обійде ся. Щож було би, наколиб всї так сказали. А на щож то наш „єґомосць“ при кождій нагоді повтаряють: „Лише в єдности сила.“ Чим більше отже їх злучить ся у рядах добровольців, тим більша наша сила. А зрештою, він все передше накликував усїх до дїла, до любови свого; він нераз говорив, що все треба посьвятити для добра народа, навіть житє і кров. Якже на се прийшло, не перешкаджайте йому сповнити народний обовязок. Нехай дїлом докаже, що голосив словом.

На такі горячі слова усї втихли, а Ілько ще більше зрадїв. Звернув ся до неї та сказав:

— Подвоїла, ти жінко, мої сили і мою охоту. Пишіть прошу — звернув ся до сьвященика — мене у Стрільці, бо бачите ми згідні в намірах з жінкою.

— Вволяю вашу волю, — сказав священик, — бо і сьвяті слова вашої жінки: „Наколи скоро не загатимо дороги, ворог прийти може й тут. Щож тодї?!“ Так нехай вам Бог благословить!

Не встиг сьвященик ще докінчити тих слів, коли з гурту жінок висунула ся молода з розумними очима жінка. За нею поступав молодий несповна 18-лїтний парубок.

— Ось вам „єґомосцуню“ і мого опікуна та праву мою руку! — заглушила послїдні слова священика своїми, голосно резонуючи. — Лишає ся Ільчиха сама на так великім ґаздівстві, не загину і я та зможу раду дати на меншім. Правда, він в мене одинокий і мого чоловіка сьвята земленька вже накрила..., але вірю, що не лишить мене Матїнка небесна круглою сиротою, а хоронити ме його і поверне. Коби лише добре Москалїв бив! Нехай йде, я з дївчатами ґаздувати му та його виглядати.

— А ти, Іване, маєш сам охоту?— спитав сьвященик.

— Та вжеж, коли упросив маму-ню, що зізволяють.

— Так гаразд! — сказав сьвященик і став записувати вимавляючи голосно його імя і назвиско:

— Другий Іван Одинак...

Тимчасом за гарним приміром двох перших та пірвані геройством двох селянок поспішали до запису і инші.

Двайцять пять добровольців записав сьвященик сего пополудня радїючи цілим серцем.

Зібрали ся вони відтак біля него та він став їм пояснювати як і що мусить перевести поки їх у Львів відішле, тимчасом заохотив їх учащати пильно на щоденні вправи.

Всї були вдоволені, всї радїли сповненєм обовязку, хоч не одна мати отирала сльози, хоч сї сльози крутили ся і в очах батьків та перлили ся в очах дївочих і розясняли навіть очи самого сьвященика.

Шість чвірок уформував сейчас Ілько Сьмілчак, який яко колишний капраль обняв команду над добровольцями.

На поклик „Походом — похід!“ рушили всї острою ходою вперед та помаширували під проводом Ілька на поблизький майдан, який стелив ся на низинї.

Там почали ся вправи.

Сонце уже знижало ся, долина заляла ся червоним золотом, в огни якого почали снувати ся легкі перші білорожеві імли..., а люди все стояли на горбку під церквою та подивляли сей раз не красу, якою пишала ся у сїй хвилинї низина, а справні рухи, звороти їх дорогих синів-соколиків, які миготїли для них чудовими красками і взорами на зеленім тлї майдану у промінях заходячого сонця.

Роман Секела.

МИКОЛА ІЛИШИН.

Сего памятного часу, коли проголошено загальну мобілїзацию та почала ся війна, якої рівної не знає історія сьвіта, счинив ся великий рух в однім нашім тихім містечку. Люди ставали на вулицях, читали оголошеня, бігали мов несамовиті, громадили ся в гурти, та устно подавали собі всїлякі новини. Жінки й дїти ломили руки та з жалем прощали мужів і батьків, що вибирали

ся у далеку дорогу, на велику війну. До зелїзничої стациї їхали довгим шнурком фіри за фірами а на них молоді та старі — мущини, жінки й дїти. Зелїзничий дворець облягла така тьма народу, що годї було й протиснути ся. Від людських голосів счинив ся такий шум і гамір, що треба було голосно говорити, щоб оден другого міг порозуміти.

День був дуже горячий. Час від часу зривав ся вітер і гнав перед собою тумани пороху. Покликані стояли купами і обтирали піт з лиця. Деякі з них мали вже жовнїрські шапки, заквітчані зівялими цьвітами і підпивши собі затягали раз-у-раз якусь пісню. Инші полягали, або посїдали на землю, та підперши кулаками голови, дивили ся тупо наперед себе. У кутику, троха на боцї від других, на купцї каміня сидїв прибраний у жовнїрську блюзу Микола Ілишин, а біля нього жінка та двоє дїтий — хлопчик і дївчинка.

Микола Ілишин вернув був як раз рік тому з Америки, де три лїта працював важко в копальнях вугля, призбирав троха гроший, поставив нову хату на передмістю та докупив собі кусник поля. Зимою виробляв всяку посудину з дерева, а лїтом їздив по ярмарках та продавав її. Не великий що правда був з сего зарібок, але разом з приходом з поля вистарчав на се, щоби проживити рідню, яку Микола любив з цїлого серця й душі.

Коли прийшло покликанє на війну, в ніч перед відїздом не міг Микола нїяким способом заснути. В малий мішок поклав уєе, що було йому потрібне на дорогу, помолив ся з дїтьми, вложив їх до сну, казав і жінцї положити ся спати а сам закурив люльку та вийшов у сад...

Було ясно, мов у день. Легонький вітер віяв від полудня, пестив головки

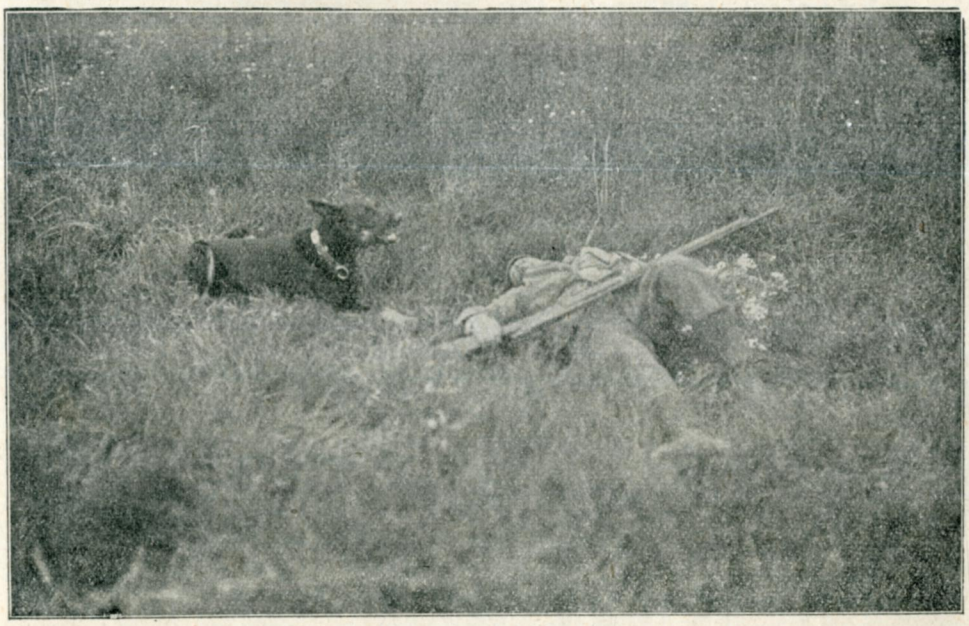

Санїтарний пес вишукав раненого і гавкає аж до приходу провідника.

цьвіток, розмовляв тихо з високими тополями. Микола Ілишин обійшов цїле своє газдівство, дивив ся до кождого кутика і великий смуток прийшов на його душу. Стало йому жалко за кождим деревцем, яке він садив своїми руками, за кождою цьвіткою, яку він засїяв, — стало йому жалко за тою гарною білою хатою, яку з таким трудом поставив, де гадав вже спокійно виховати дїтий та докінчити своє бурливе житє...

Тимчасом склало ся інакше. Хто знає, що з тим всїм стане ся, коли його не буде. Може вже не верне нїколи... Сама жінка не дасть собі ради,

господарство зійде на нїчо, дїти зледачіють... А може його місце займе по його смерти хто инший. Прийде новий господар, засяде на готовім, буде знущати ся над чужими дїтьми, а за нього з часом і память загине...

Підійшов відтак Микола до вікна... Жінка, що наробила ся важко через цїлий день, спала разом з малим хлопчиком глубоким сном. На ліжку сидїла лише старша дївчинка. Побачивши батька у вікні тихо защебетала:

— Тату, ходи до мене!

Микола втворив осторожно двері і поспитав її чому не спить. А вона притулила ся до нього теплим тїлом, зачала його цїлувати й говорити, що їй дуже жалко за татом — нехай він нїде не їде, а лишить ся з ними. Вона буде вже дуже а дуже чемна, та нїколи не бігати ме до дїтий на вулицю. Микола почав її гладити по чорних косах, відтак взяв на руки, обвинув та пішов з нею у сад. Тут почав її втїшати, що верне незабаром до неї та привезе їй дуже гарну, велику лялю, таку, що сама буде говорити. Вона обняла його білими ручками за шию, ще раз поцїлувала й заснула...

Сьвітло місяца осияло матовим блеском нїжні черти лиця малої дитини, яка так щасливо й спокійно заснула на руках доброго батька. Серце єї било швидко, мов у пташки, груди легонько підносили ся. Микола Ілишин вдиляв ся довго у те дороге личко, цїлував єї волосє, кождий пальчик у руки, а відтак тяжко заплакав. Грубі сльози котили ся одна за другою по лици зоранім трудами та незгодинами житя. Спечені горячкою уста почали півголосом шепотїти молитву до Великого Бога, щоби Він змилосердив ся над ними бідолашними і дав їм добру долю, щоби та мала невинна дитина не зазнала трудів житя, сухою ногою перейшла через його болото і грязь, та щоби не забула нїколи за свого тата, який так дуже її любить...

Микола віднїс осторожно свою

НАЧАЛЬНІ ВОЖДИ АРМІЙ В ГАЛИЧИНІ.

Полевий маршалок архікнязь Фридрих, архікнязь наступник престола Карло Франц Йосиф і шеф генерального штабу барон Конрад Гецендорф при армії генерала оберста Макензена в часі великого пролому під Горлицями дня 2. мая 1915.

пестїйку до хати, поклав її на ліжко, а сам вийшов знов у сад, набив люльку сьвіжим тютюном, сїв під розлогою липою і почав думати-роздумувати.

Вже вечеріло, коли до зелїзничої стації наближав ся поїзд, який мав забрати зі собою покликаних до війська. На прошибаючий свист льокомотиви зірвали ся всї мов попарені, почали ся обіймати і прощати. Счинив ся страшливий лемент і крик. Жінки й дїти почіпали ся мущин, яким важко було від них відорвати ся... Микола Ілишин не плакав, але поблїд мов стїна, обняв дїти й жінку, зробив їм хрест над го і почали кричати голосами, що мов ножі краяли серце Миколи:

— Татунцю наш, та деж ти їдеш, та чогож ти наш лишаєш!

Ах, як важко стало тепер на серци бідному Миколї, який жаль за своїми!...

Поїзд їхав чим раз швидше, чим раз слабше і тихше чути було крики тих, що полишили ся. Ще на закрутї дороги побачив Микола своїх, як всї троє махали руками, відтак стратив їх зовсїм з очий.

Кілька хвиль був Микола мов затуманений та не знав зовсїм, що з ним дїє ся. Поїзд шумів і гудїв а йому в очах потемнїло та здавало ся, що чує

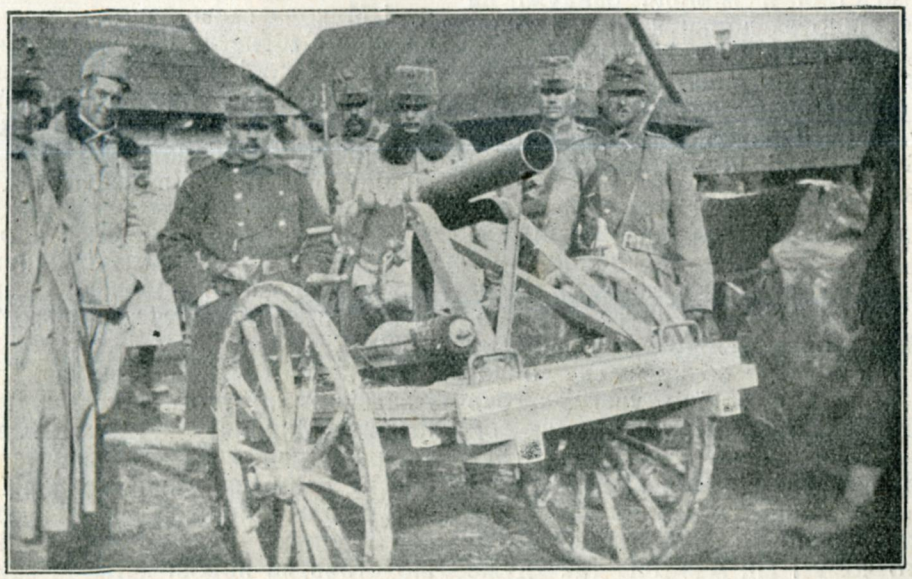

Австрийський метач мін найновійшої конструкції.

ловами і почав тиснути ся, щоби найти для себе якесь місце. У поїздї було набито людьми мов селедцями в бочцї, чути було неприємну воню поту і алькоголю. Ледви половина з тих, що дотиснула ся, могла як так примістити ся, решта мусїла лишити ся. На знак, що поїзд відїздить, загомонїв знов свист льокомотиви, а за ним розпучливий плач... Усї простягали руки в гору, почали бічи за поїздом.

Микола Ілишин стиснений другими бачив через цїлий час свою рідню, витягнув до неї хустину і махав нею на прощанє. І вони його бачили. Перескочили через огорожу, бігли за поїздом далекий гук громів, що се зірвала ся буря, яка знищить усе — його самого, його дїти і жінку, затре слїд по цїлій важкій працї його житя. З нової, білої хати лишать ся лише згарища, з квітчастого саду лише порита і здоптана земля. Якеж марне тее житє і які нерозумні люди, що так привязують ся до нього та так клопочуть ся за кождою дрібницею... Чоловік бунтує ся против відвічних законів природи і мов робучого вола хотїв би її непобідиму втягнути у своє ярмо, хотїв би побороти небо й море, а не бачить, який є він немічний і безсильний... Оре і вивертає сьвяту землю, ставляє на нїй величаві

будівлї і намагає ся навернути все на свій лад. А тимчасом зірве ся вітер, надійде велика туча і в одну мить знищить працю цїлих поколїнь і народів... Посеред темряви стануло Миколї перед очи ангельське личко його дївчинки-пестїйки, лагідно всьміхало ся до нього. В його серци збудила ся нагло нестримана жадоба ще хоч раз в житю її побачити. Якже вона заплакана й сумна тішила би ся, колиб тепер знов його побачила. А йому лекше булоб відїздити коли би ще раз до своїх навідав ся...

Зелїзничий поїзд їхав чим раз швидше і віз з собою в незнані сторони Миколу і його товаришів. Були між ними старі й молоді, байдужі на все, що дїяло ся довкруги них, і блїді з перестраху, сумні і такі, що намагали ся бути веселими. Мало кого із них обходив біль і муки другого. Майже кождий був занятий виключно своєю особою. Були й такі, що задля недостачі місця зачинали сварку...

На дворі зробило ся вже цїлком темно. Небо затягнуло ся чорними хмарами і почало греміти і лискати. Зелїзничий поїзд заїхав на другу стацию, на якій повторило ся те саме, що і на першій. Микола не обзивав ся до нїкого, не звертав на нїчо уваги, а був лише занятий одною думкою, як би непостережено висїсти і побачити ся ще раз із своєю рідною. Міркував собі так, що коли що найменше половина покликаних лишить ся і поїде завтра рано, то чому і він мав би так дуже спішити ся. Вже знає що зробить. Коли поїзд переїздити ме побіч села, де мешкають родичі його жінки, зійде поволи на сходи, непостережено вискочить, піде відтак до села, возьме конї і за годину-дві буде у себе в хатї, переночує, побавить ся з дїтьми і завтра рано відїде другим поїздом. Можуть другі завтра відїздити, чому і він не міг би сего зробити...

Буря ставала чим раз сильнїйша. Грубі каплї дощу дзвонили по шибах поїзду, який гнав і гнав наперед. Час від часу ударив грім, і лискавка продерла темряву ночи.

Микола Ілишин вже зійшов на сходи поїзду і чекав лише відповідної хвилї, щоби зіскочити. Серце било в нього молотом Не лякав ся він бурі і громів, а думав лише про се, що нинї ще раз стріне ся із своїми. Яка то радість буде нинї в хатї!

Вже наближало ся село у котрім мешкали родичі жінки Миколи. Зелїзничий шлях вів у тім місци троха під гору і Микола гадав, що се буде як раз найлїпше місце де можна би вискочити. Приладив собі мішок, який держав у лївій руцї і впевнивши ся, що нїхто за ним не оглядає ся, вискочив... В ту саму мить однак поховзнув ся і цїлою силою упав головою на камінє...

Сьвітло лискавки осьвітило на одну хвилю трупа Миколи Ілишина, який із закервавленою головою, з широко вітвореними очима лежав на зелїзничім шляху.

В той самий час притулені до себе і затрівожені гуком громів, сидїли дїти й жінка Миколи у кутику хати, плакали та раз-у-раз хрестили ся. Нагло при блеску грому побачили вони всї — духа Миколи Ілишина, як зі зложеними на грудях руками, облитий кровю стояв на порозї хати— і закричали нелюдськими голосами...

А зелїзничий поїзд гнав дальше, гнав і сопів, та на подобу страшного смока випускав з комина тисячі і тисячі іскор гарних, блискучих, які сьвітили хвилину й гаснули, так як сьвітить хвилю й гасне у темряві вічної ночи бідне житє людське...

Іван Чепига.

В СЬВІТ ЗА ОЧИ!...

Мала Ганя сидїла нени на колїнах і протирала заспані очинята. На дворі падав дощ, несло запахом осени з гір, а в нутрі воза чути людський, млавий піт. Поїзд гнав все вперед і вперед... Телєграфічні стовпи все втїкали взад, мигали і лопотїли, неначе чубаті кури налякані половиком.

— Мамо, я голодна!.. Дай молочка!.. — проговорила мала в такт шуму коліс і звернула свої дитячі очка до мами.

— Цить дитинко, на тобі хлібця, молочка нема... — успокоювала мама і подала малій кусник хліба.

— Не хочу хліба, молока! Чому молочка нема, мамо!? — допитувала ся Ганя, беручи маму за рукав.

Чому нема молочка? Мама сего сама не знає. От вже їдуть отсе третий день, сій їзді кінця нема, а куди їдуть, хто то може знати. Куди?!.. В сьвіт, за очи...

сонця страшні чутки. Ишли так, як іде уливний дощ, йшли з бурею, йшли і ширили за собою страхи. Ні, йшли так, як поганої осени слота, йшли і не вгавали...

— Чи чули ви, кумо, та Москалї вже підпалили Снятин з чотирох сторін! Все, що живе здибали, все вирубали в пень... Навіть сивої голови не пошанували, малого не лишили.

А далї:

— Вже чути, доходять до нас, ратуймо ся...

Стара Робиха відтаскала на плечах

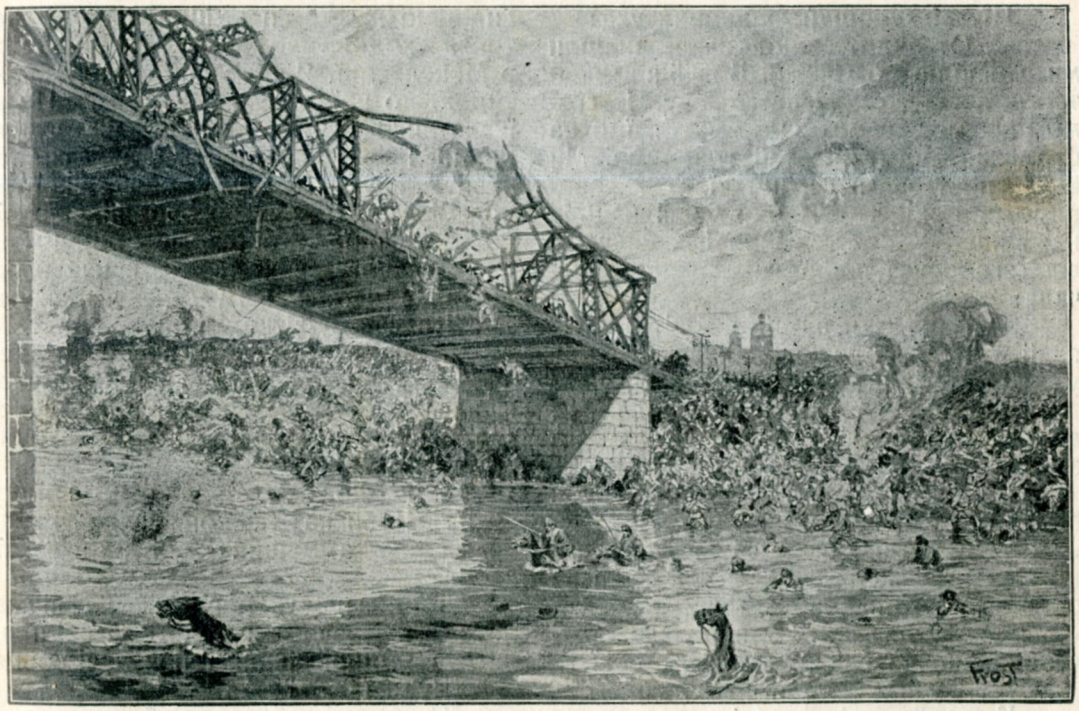

Погром Росиян коло Радимна над Сяном.

Мама й сама не знає, як то стало ся, що вона виїхала з дому. Геть все дома лишила — невеличкі достатки, пару курий і домашний дрібязок —, але лишила. Вона чує в собі грижу сумління, що лишила самотою свою хату, лишила образи, до яких все молила ся з Ганею, щоби тато вернув з війни, але чує, що інакше не могло бути. Не могло бути?! Ні, не могло...

Ледви Петро попращав ся з нею — єї чоловік —, пішов на війну, не минув і тиждень, як почали йти все від сходу весь свій доробок з хати, понесла десь в гори до знакомих, по селї счинив ся рух. Дивиш ся, селом їде фіра за фірою, на фірах ріжне добре добро, сидять дїти, жінки, старі. Жінки плачуть і тримають на колїнах образи, якже їх так лишати, не знаючи на що?... Атже чути, що то не Москалї, а Татари, вони й образа не пошанують. Бо правдивий Москаль, то кажуть, має бодай ще Бога в серци.

І Петриху захопила з собою людська хвиля. Вона й не счула ся, як спа-

кувала свої добра в бесаги, замкнула хатні двері і пішла.

Куди?...

А, туди, куди всї йшли...

Нїхто не знав цїли, мав страх на очах і далеку дорогу перед собою. Петриха також. Мала Ганя плакала, не могла йти, треба було її нести на руках. На плечах тяжкі бесаги, рвуть плечі, а на другій руцї мала Ганя. Бувало, була якась легка, а нині тяжка як камінь. І здає ся, ще не така велика...

Хтось із утїкачів став оповідати, що в одно село Москалї вислали шпіона, який затроїв керницю у „єгомосця".

Страх має великі очи.

Цїкаві кумошкй нащурили уха:

— От видите, людоньки, вийшли ми в недїлю по Службі Божій з церкви та, як знаєте, стали на говірку. І „єгомосць" між нами. От так стоїмо на брамі від „плебанії" тай говоримо. Ми й не спостерегли ся, що дїє ся, говоримо про війну, — ми повисилали синів на війну — аж тут прибігла служка від „єгомосця", поблїдла та ледви скричала:

— Гей люди, ратуйте, ловіть адїть, якийсь чоловік висипав якусь примху у нашу керницю!...

Ми не встигли й оглянути ся, дивимо ся, хтоб то, а то й слїд за ним застиг.

І знаєте, як би не служниця, були би всї на „пробостві" потроїли ся. „Єгомосць" казали витягнути води, дають пити качкам, а диви ся, а качка одна за другою повивертала ся...

— А у нас хтось попідрубував тоті стовпи, що на них дроти по дорозї...

— А у нас то тай тото...

Кождий уміє щось розказати, а кождий страшнїйше від другого. Жінки плачуть і хрестять ся, а дїти також. Вони й самі небожата не знають чого, але плачуть, бо всї плачуть. Старі газди успокоюють, але нїчого не помагає.

Струя утїкаючих росла по дорозї, неначе бурливий потік по уливній бурі, тай потягла за собою й Петриху. Хто знає, можеб і була лишила ся...

Десь на третий день дійшли до Делятина. А тут рух! Гейби який відпуст! Люди втїкають. Жиди з бебехами на возах, все справило ся в гори. А вчера то таки був страх. Відійшло наше військо в гори, висадило за собою мости у воздух, а в містї лишила ся ще жандармерия, робить порядок між людьми. Одні ідуть пішки в гори на Микуличин, другі пхають ся на вози, видирають собі силоміцю місця. І Петриха ходила з Ганею і опинила ся в Микуличинї. Як тут дістала ся з дитиною до поїзду, сама не знає. Переїхала високі гори, зайшла між чужих людий і — неначе протверезила ся: почула вокруг себе чужу мову, якої не розуміла, видїла чужих людий, яких нїколи не видїла. Коло возів ходили жандарми в когутячих перах, кричали на людий і наганяли їм страху. Кажуть, такі і в нас були колись.

А потім далї їзда зелїзницею, оден день, другий, третий. Зелїзниця ставала нераз серед поля, нераз на стациях. Люди пили попсовану воду, жадні були кавалка хлїба.

Гей, і чогож ми покинули свої пороги? Щоби нас так поневіряли? І куди нас завезе та машина? Від кого втїкаємо?

Так, за нами ворог, за нами сьвіт валить ся, а перед нами стелить ся дві пари лискучих шин, рівних гейби лучі сонця.

Куди їдемо?

Петриха питала ся себе, питала ся своїх сусїдів у возї, але нїякої відповіди не має...

В сьвіт, за очи!...

Відень, 27. цьвітня 1916.

Іван Чепига.

ЛЬВІВ ЗДОБУЛИ!...

Нині в школї неабияка радість: прийшла весела вістка, що наші відібрали назад Львів, прогнали геть диких Москалїв. З веселих лиць відчитаєш, яке одушевлене огортає маленьких горожан, які що йно починають розуміти, що се таке війна.

Вже від кількох тижнїв приходять веселі вісти з Галичини: побили наші Москалїв під Горлицями, відбили Перемишль, ось ось доходять під Львів.

І школа має причину радїти: перше, що все відпадає наука того дня, коли Відень вкриє ся пестрими хоруг-

вами, а по друге — малі тїшать ся, що небавком поїдуть вже раз до дому, побачуть свої рідні сторони.

Мала Івася що день глядить на велику карту Галичини, на якій татко значить похід наших військ червоними як кров хоругвками. А там, де йдуть походом наші Українські Сїчові Стрільцї, там виднїють дві малесенькі синьо-жовті хоругвки. Цїкавими очинятами слїдить мала уважно, як татко пересуває хоругвки і дивує ся, чому вони так поволеньки пересувають ся.

— Татку, а прошу пересунути геть там на наше село... — і вказує малим пальчиком на невеличке колїсцятко на картї під Львовом.

— Нї, донцю, не можна. Не від мене се залежить, як пересувати хоругвки.

Івася не може зрозуміти, чому татко не може пересунути хоругвку. Атже се так легко: от взяти її з одного місця і перенести на друге.

Одного дня прибігла мала врадувана зі школи:

— Мамцю, татку, Перемишль наші взяли! У нас завтра нема школи. Прошу пересунути хоругвцю... Так... вже недалеко від нас...

І глядить таткови в руки, немов би хотїла очима пересунути хоругвку вперед.

— Ходи, пустїйко, їсти! — кликала мати.

А нинї, як здобули наші Львів, то радости кінця не було. Мала Івася не могла витерпіти в школї, так їй хотїло ся бачити, як татко пересуне хоругвцю аж на Львів.

В школї пані учителька розповіла малим, яка велика радість вкриває нас всїх, чому Відень так пишає ся хоругвами, розповіла про горе, яке приходило ся переживати нашим під Москалем. А потім прийшов пан з якимсь чорним пуделечком і сфотографував цїлу клясу з таблицею, на якій мала учениця виписала великими буквами:

Л ь в і в з д о б у л и!...

Народна українська школа на еміграції у Відни: „Львів здобули...“

Івасї дуже не хотїло ся уважати. У маленькій головцї вертїла ся думка:

— Я мушу бачити, як татко перенесе хоругвцю...

Потім всї відсьпівали „Боже буди покровитель“ і „Ще не вмерла Україна!“ і стали збирати ся до дому.

Роєм вибігли малі зі школи. Тїшать ся всї і Відень тїшить ся і радїє. Бачите, як гарно мають хоругви? Вітер ними так гарно лопотить, а сонїчко сьміє ся... Так само лопотїли хоругви

наших військ, як входили у Львів, а люди радїли і плакали, а сонїчко сьміяло ся з ясного неба...

Маленька Івася добігла до дому:

— Мамко, татку! Львів вже наш! Прошу заткнути там хоругвцю. Але нашу, українську, бо Львів, се наше місто. Українське...

Татко усьміхає ся і затикає одну із синьо-жовтих хоругвок на Львів, а мама дивить ся на малу донечку:

— І ти знаєш, що Львів український?

— Так, мамцю, там є українська школа, де я ходила перед війною...

Всї радїють, тїшать ся...

Відень радїє, сонце радїє, хоругви між собою щось скоро розмовляють, мабуть теж тїшать ся, що Львів здобули...

Відень, 23 мая 1916.

Осип Юрий Федькович.

АДАМ і ЕВА.

1.

Сли Божа воля рай тобі дати,
То мудру жінку тобі дасть,
Тай ще до того жовняра в хату,
Та ще і жінцї над мужем власть.
А сли вже зовсїм Господна воля
Під боком корчма — Мошку грай!
От тобі щастє, от тобі доля!
От тобі небо, от тобі рай!
От тобі небо, от тобі рай!

2.

Адам: Пес має щастє чорт має долї,
В одно лиш крірвай та бідуй;
Голо в коморі — пусто в стодолї,
А ту до того й жовняр годуй.
А за податки вигоня душу,
Куди ся рушиш, дай та дай,
А тут ще й жінцї вгодити мусиш.
От тобі небо, от тобі рай!
От тобі небо, от тобі рай!

3.

Ева: Ох мужу, мужу, не лихослови
Та все то буде чей гаразд;
Коб ми обоє були здорові,
То й на вояки щось Господь дасть.
А ті вояки любі хлопята,
Они відразу що загадай:
Чи сїчки врізать, чи дров утяти.
От тобі небо, от тобі рай!
От тобі небо, от тобі рай!

4.

Адам: Ой сїчка, сїчка тота проклята
Тота мя ріже, тота мя їсть,
Богдай з сїчкарнев она на ката,
А сїчкарям нехай в ребра біс!

Ева: Ах, мужу, мужу чись збісноватїв
Та що говориш розгадай!
За торбу сїчки — людий вклинати,
Ах згубиш душу, ах втратиш рай!
Ах згубиш душу, ах втратиш рай!*)

---

*) Між літературними материялами, які лишили ся з часів, коли я був редактором „Зорі“, найшов я, прислані менї невідомою менї особою 20. червня 1895, відписи деяких звісних творів Осипа Юрия Федьковича, як „Сокільська княгиня“ і „Стрілець“, — далї нїмецький переклад пісні Ол. Заклинського „Там де Чорногора сумно“... [котрий зачинає ся словами „Wo die Czornohora düster grüsst die Ungarlande“], — вкінци також звісну нїмецьку поезию „Adam und Eva“, — а перед нею ёї український текст (не переклад), причім під заголовком додано в скобках: [Після тої арії, котра сьпіває ся в театрі „Адам і Ева“]. В збірнім виданю творів буковинського поета, яке під заг. „Писаня Осипа Юрія Федьковича“ вийшло заходом фільольоґічної секциї Наук. Тов. ім. Шевченка і його коштом, поміщений нїмецький твір „Adam und Eva“ на стор. 735—740. Не найшовши в згаданім виданю української поезиї під заг. „Адам і Ева“, подаю ії висше а то в тій цїли, щоби викликати дискусию, чи се дїйсно твір Осипа Юрия Федьковича, чи може чий инший а йому тілько хибно приписуваний на основі подібного заголовку. При тій нагоді звертаю увагу також на звісну в Галицькій Україні мельодийну пісню, яка зачинає ся від слів: „Сли ся ожениш в лиху годину“, котру рівнож загал приписує О. Ю. Федьковичеви, а яка також не увійшла в повисше „повне і критичне видане“ його творів. *Василь Лукич.*

Наталія з Сваркевичів Кобринська.

ТИХИЙ КУТОК.

Школа позитивістів, між котрими пере́д вели Англійці, переконувала науковими доказами, що з поступом і цивілїзацією зменшають ся кровавi бої між людьми, та що людство входить у фазу де всїлякі народні незгоди, чи економічні справи будуть полагоджені дорогою суспільних реформ.

Тож коли в р. 1912. вихилило ся зпід шелома грізне лице Марса, люди потїшали ся, що і на той случай війна може трівати лиш дуже коротко, бо при теперішних технїчних винаходах і знарядах війна не може довго тягнути ся, бо скоро не стало би людий і не було би кому бити ся.

Европейські конференції, котрі як раз в тім році замовили були грозу війни, ще більше утвердили загал в тім переконаню.

Тож виповідь війни в р. 1914. впала як грім з ясного неба.

Все заворушило ся і занепокоїло ся. Скромним мешканцям малого підкарпацького місточка Болехова здавало ся, що вони жиють в такім закутку сьвіта, що заверуха війни крім данини рекрута не зможе їх досягнути і заколотити їх тишини. Се переконанє Болехівщан побільшували ще і посторонні люди, що писали до свояків і знакомих, чи не могли би вони перебути воєнний час в тихім Болехові. Инші без запитів приїздили з ріжних місцевостий Галичини як з Бродів, Гусятина, Чорткова, Бучача, Козови і т. п. Тихий куток зароїв ся чужими людьми і державними автомобілями, котрі тут були першими звістунами страшних воєнних подій.

* * *

Гроза війни зближала ся.

Давали ся чути якісь далекі як би зпід землї приглушені, ритмічні гуки. Рівночасно розходила ся чутка, що під Львовом велика сила росийського війська і що там ведуть ся страшні, завзяті бої.

Напливова людність Болехова зачала сквапливо вибирати ся, а натомісць малими гуртками находило військо; були то уже розбитки зпід Львова хоч вони нїчого про те не говорили. Все то таки витворювало велику панїку, котру вправдї власти і оптимісти сильно поборювали. Але нїде було правди дїти.

Насамперед потайки виїхала станїславівська жандармерия, котра також шукала захисту в Болехові; потому стала і наша жандармерия вибирати ся, врештї зачали пакувати ся уряди.

Занепокоєнє зростало не до описаня. Люди просто тратили голову. Із хаосу думок видобував ся лиш оден сьвідомий промінь „утїкати". Але де, куди? Як лишати все своє майно, хати? Хто що міг, закопував по пивницях і инших закамарках, дещо люди забирали з собою, але той що мав вже клунок в руках, не знав в котрий бік кинути ся.

На зелїзничім двірци був такий стиск, що люди мало не подушили ся. Тоті переважно утїкали до Відня. Инші знов наймали фіри, коли лиш могли їх дістати, і їхали до Сколього, а звідти на Угорщину. Многим здавало ся, що найбезпечнїйше утїкати в гори. Були такі що бояли ся сїл; тоті висилали річи до західної Галичини, а самі дебудь в лїску хотїли перебути наїзд Москалїв.

Сї що їхали в гори, високо наладовували вози а деякі гонили корови. Дехто лишав хату на слуги, инші лишали безплатним наємцям, а богато хат лишало ся зовсїм порожно. І все те робило ся сквапливо, потайки, щоби не робити непокою. Нїхто, нїкому не казав де їде, коли, і чи взагалї виїзджає? Тож богато цїлком ненадїйно подибувало ся в сусїдних селах. Одні утїкали до Церковної і мріли о Підлютім. Инші вдоволяли ся Танявою, як раз по дорозї до Стрия куди найбільше переходило війська. Богато виїзджало до Труханова, Липи а найбільше до Басарабова. Там скрили ся заступники міста, з котрим удержували якийсь час телєфонічні зносини. Найбільше Болехівщан задержало ся в Поляниці а ще більше виїхало до Брязи. В кождім селї можна було застати з инших місцевостий збігцїв. В Брязї була цїла кольонїя сьвящеників з ріжних сторін Галичини.

Збігцї з міст робили велике на селян вражінє. Те що люди утїкали, наводило на них з одного боку страх, з другого те, що як раз у них шукають захорони, давало їм запоруку, що вони суть зовсїм безпечні.

Хоч негарно жило ся збігцям без домашної вигоди і відповідної поживи та серед непевности що там дома дїє ся, все таки здавало ся їм, що тут буде можна жити без страху перед неприятелем.

Та не довго се трівало.

Так як зпід Львова до Болехова, так з Болехова до Брязи дійшла вість що Москалї вже в Болехові. І дїйсно дня 8. вересня 1914 р. полк Черкесів з витягненими багнетами увійшов до міста під командою якогось Домирацького.

* * *

Збігцї і селяни подавали собі про них ріжнородні поголоски. Одні казали, що нападають людий, рабують, другі — що нїчого нїкому не роблять лиш хиба жидам.

Між збігцями вчинив ся знову рух, і знов зачали виїзджати до Сколього і на Угорщину. То був одинокий розумний вихід, але не всї могли те робити. Розійшла ся була вість що коли хто із збігцїв не викаже ся сумою 1000 корон на одну особу, то на Угорщину не пускають, а в Сколїм мала бути страшна дорожня і не було де помістити ся. Переполох збігцїв перейшов і на місцевих селян, хоч їм здавало ся що в лїсах і їм лиш звісних зворах будуть зовсїм безпечні.

А врештї все то ще було далеке і непевне, бо і зачим Москалї мали би до них іти? Так собі комбінували і успокоювали ся люди.

Одної гарної сонїшної днини по, явило ся кількох наших жовнїрів. Вони сходили з гір до села; були змучені і обляті потом. Селянки виносили квасне молоко, сир, коржі, але їм чогось спішно було і нїде не задержували ся; скоро переїхали через село і пропали на другім боцї гір.

Другої чи третої днини хтось сказав в корчмі, що Москалї вже в Поляниці; ще не покінчили ся на ту тему ріжнородні толки, а Москалї станули вже перед корчмою.

Розказали собі варити їсти, коням давати вівса і т. и.

Лиш що розгостили ся, почулись стріли. Люди зачали утїкати і розбігли ся на всї сторони. Богато лишило ся в корчмі. Кулї перешивали хату, впало

трох Москалїв, одного прошила куля середь збитої у сїнях товпи як раз в хвилї, коли казав жидівцї, щоби різала курку, — як би справдї кулї були лиш для жовнїрів. Перед корчмою лежало двох наших мертвих, а живих не було видко анї з одної анї з другої сторони. Се нанесло на населенє великий переполох. Все кинуло ся утїкати в гори. Мами хапали дїти, хто що міг хапав з свого добутку, оден старший чоловік нїс на плечах свою хору доньку і що хвиля падав під тягаром. У кого була при хатї маржинка, то гнав з собою до зві Болехова стрінули ся в Поляниці як раз з тими, від котрих утїкали. Був то сам командант Домирацький, високий, заживний чоловік з нагайкою в руках, а з ним десять козаків, між котрими був його невідступний козачок, про котрого доходили вже слухи до Брязи, що був то специялїст до годинників, звивав ся по містї з нагайкою і все йому вільно було.

„Пастой!“ — крикнув Домирацький сильним приказуючим голосом. Всї вози задержали ся.

— Ви з Брязи?

Погром росийської кінноти нїмецькою піхотою коло Дінабурга.

рів. Все те тревало не довше як пів години. Люди не встигли ще добігчи до своїх криївок і все раптом затихло, лишило ся лишь пять трупів і оден ранений Москаль, котрому першу поміч дала якась зпоміж збігців санїтецька ділєтантка.

Збігцям, котрі не мали гроший і з инших причин не могли дальше їхати, нїчого иншого не лишило ся як вертати домів. З тим самим горячковим поспіхом, з яким утїкали в гори, тепер утїкали з гір.

Кілька возів збігців зпід Стрия

— Так. з Брязи.

— То їдете з Брязи, і не моглисьте взяти хорого, котрого я приказав привезти до Болехова.

— Ми не знали.

— Ви тут нїчого не знаєте! — сказав гнївно і з великою повагою поминув вози.

Козачок розіграв ся, потягнув декого нагайкою та від одного сьвященика, що сам гонив коні, взяв батіг.

В Тисові подибали ся знову з кількома козаками. Вони розпитували про своїх в Поляниці, чи „дальоко“ їх по-

дибали збігці, з яких вони властиво місцевостий, куди і чого утїкали? Правдоподібно були вони одні з тих, що сьвято повірили, що ідуть освободжувати братів, а брати на диво, раді були би у мишачу дїру перед своїми „освободителями“ сховати ся.

Домирацький бісив ся, і пізнїйше; з Болехова давав прикази, щоби раненого привезти з Брязи, але сам до Брязи не доходив. Видко, що бояв ся там наших подибати. Трохи згодом упевнивши ся здає ся, що наші потягнули десь в инший бік, ішов з своїми козаками до Брязи, як казав „помсту взяти“. Покликав був громадську старшину, приказав прийти сьвященикови і розпочав формальний суд. Не знати як би то було скінчило ся, але якраз надлетїв козак з якоюсь вісткою, бо в тій хвилї всї сїли на коні і що мога пігнали до Болехова.

* * *

Вертаючі збігці застали місто як би вилюднене. В кождім вікні хати виставлені були сьвятї образи, навіть в жидівських хатах де були християнські наємцї, хоч їх не було в дома.

З трепетом в душі з яким вертали „в свояси“, прийшло ся їм з тим вражінєм прожити під пануванєм Москалїв від 8. вересня 1914. р. аж до 15 мая 1915. р.

Наїзд Москалїв був попереджений відворотом нашого війська зпід Галича, котре з величезним треном тягнуло ся три днї.

Москалї, котрі дуже обережно вїзджали до Болехова, скоро упевнили ся, що тут можуть бути зовсїм безпечні, набирали фантазиї і крім рабунків переважно по присїлках, бо місто викуплювало ся магістрацькими і кагальними грішми, хоч і в містї не лиш видирали людям годинники, здирали серед міста чоботи, — казали хрестити ся і говорити „Отче наш“. З крамниць викуплено усї хрестики, бо кожда жінка з інтелїгенциї і иншого стану старала ся мати на шиї хрестик.

В горах що раз частїйше подибували ся в ріжних місцях стежі (патрулї). Бої стеж виполошили остатки збігцїв. Деякі з далеких пограничних місцевостий, котрі через залив росийського війська, рабунків і инших трудностий не могли дістати ся домів, також стягали ся до міст. Тих положенє було найгірше. В лїтних місяцях ще якось було, але в зимових — крайна нужда. Могли вправдї займати порожні по збігцях хати, але не мали нї одїня, бо поутїкали в лїтнїй одежі, нї опалу, анї нїякого способу до житя. Інтелїгентні жінки ходили по хатах на випроси, а були то переважно родини котрим мужі і батьки пішли до війська. А то і місцевим не переливало ся і ставало що раз скупше. Зарібні верстви лишали ся без зарібку, а хто побирав платню і пенсию — без платнї і пенсиї, значить одні і другі без гроша при душі. Місто мусїло їм давати запомоги на найконечнїйші потреби житя. Зрештою місто не дуже могло запомогчи через те, що мусїло грубо оплачувати ся неприятелеви.

Московську адмінїстрацию міста розпочато розбиванєм салїнарних магазинів. Се зробило велику сензацию. Не лиш Болехівщани дусили ся і дерли ся за солию але і з околичних сїл. Та інавгурация потверджувала переконанє деяких сїльських полїтиків, що московський цар тому хоче забрати Галичину бо хотїв би мати салїну. Инші знов подавали більше ідеальні причини, а саме що цариця-мати приказала синови, щоби завойовав для неї гошівську гору і монастир.

* * *

Найприкрійше було для населенія, що нїхто нїчого не знав про воєнну ситуацию. Навіть тільки що збігцям за границею Галичини давали часописи. Всї відомости походили дуже часто з тих самих жерел, що оповідане про царя і царицю. Люди орієнтували ся а властиво міркували кождий на свій лад, по руху війська, або по якихсь зверхних причинах. Тому деяких немало дивувало, чому здоймлено з ратуша московську фану, хоч пояснено їм, що то лиш для якихсь там формальних змін.

Нараз по тім 18. жовтня р. 1914. надійшла наша стежа. Задержала ся вона під лїсом а до міста впало сїм драгонів. То було рано скоро лиш сонце піднесло ся в гору. Барвні одїня,

стальова збруя, високі чака — все то вилискувало ся і блищало від сонця. Мешканці просто заніміли. Все те було так ненадійно, що не давали собі віри, що то дійсно наші оборонці. В місті не було вже ані одного Москаля. Вони уже попередно тихцем забрали ся а лишила ся лиш як би залога. Коли надлетїла наша стежа, полишені зібрали ся на двірци і з потягу почали стріляти на місто. Кулї посипали ся по дахах, але не було нїякого випадку. Москалї утїкаючи лишили в місті одного коня, котрого наші забрали з собою що мало добре оплатити ся, бо в сїдлї знайдено кілька тисячів рублїв. Другої доперва днини прийшло більше нашого війська, а третої увійшла цїла армія, в котрій були і наші стрільцї.

Великою відрадою було для горстки Українців, що лишили ся на воєннім терені, бачити наших молодих героїв, між котрими знаходили ся і добрі знакомі. Стрільцї казали, що ідуть на Львів, декотрі обіцювали навіть місцевим дати зі Львова знати про їх рідню, про котру не знали нїчо чи є вони в краю, чи поутїкали, де жиють і чи взагалї жиють.

Та не довело ся тодї нашим дійти до Львова.

Стрільцї мали лишити ся в Болехові до другої днини, але дістали розказ ще тої самої днини вимаширувати до Стрия.

В місті лишила ся залога нашого війська, котра була аж до 24. жовтня 1914. р. В тім часї було богато арештовань. З тих були такі що їм то справдї належало ся, але і такі, що впали жертвою фалшивих доносів.

Під Стрієм ішов завзятий бій. З гуком гармат доходили сумні вісти, що там зібрало ся богато росийського війська і ледви наші зможуть їх переперти.

Борби коло Радома: Австрийсько-угорські війська роблять наступ на укріплені становища Росиян.

Нараз вчинив ся крик, що Москалї йдуть. Був то фалшивий алярм, бо Москалїв ще тодї не було. Однак не довго прийшло ся на них чекати. Стрілами і гуком гармат вигнали нашу залогу. Неприятельське військо зачало масами напливати. Був то формальний залив цїлої Галичини і всїх тихих закутків. Страшні то були днї недолї. З початку населенє довший час було під вражінєм наступу нашого війська, і все здавало ся йому, що наші десь недалеко, що знов несподївано появлять ся. Але поволи тота надїя гасла і здавало ся що все западає

в якусь глубоку, темну безодню, з котрої нема вже виходу.

Доки наші були ще в Сколїм, то від часу до часу продер ся який жидок і привіз число нїмецької часописи. Пізнїйше і то устало і нїхто нїчо не знав, що дїє ся. Поголоски про рабунки і напади переходили дїйсність, хоч і в дїйсности на них не збувало. Паша, збіже, худоба все то забирало ся. А ще більше нїж рабувало ся, роблено ріжні пакости по домах, з котрих мешканцї поутїкали, хоч трафляли ся непрошені гостї і в домах замешкалих.

Часто коли входив який новий віддїл війська, жовнїри розбігали ся по хатах задля їди. Пізнїйше коли приходили, то мали свій харч, жадали лише щоби їм варити, а хто жалував ся що не має дров, то першому-лїпшому сусїдови забирали паркани.

Дуже прикрі були кватирунки серед ночи. Побачиш блиск лїхтарнї, або почуєш „відчиняй“ і входить з десять узброєних жовнїрів, відкладають свою збрую і одїня, кажуть варити чай і ладити місця до спаня.

Те що військо масами перетягало з фронту на фронт, скрип ареоплянів, що раз близші гуки гармат, що з гір доходили, давали зрозуміти що бої зближають ся. Страх перед битвами доводив деяких людий просто до божевіля. Не було одного нормального чоловіка. Одні впадали в апатию, другі придумували способи ратунку, вишукували криївки, копали глубокі криті ями, відповідні до числа своєї родини і свого рухомого майна.

Дехто добирав ся до Львова і привозив непотїшаючі вісти, що всюди по селах і місточках повно неприятельського війська, а у Львові просто аж роїть ся. Так само богато війська було в Стрию, Долинї, Калуши. Про дальші місцевости нїхто нїчого не знав крім вічно змінних вістий про Станїславів, а з другого боку про Сколе, котрі то місцевости раз неприятель забирав, то знову відступав. Найстрашнїйше було, що неприятельське військо все страшило населенє, що як би їм прийшло ся під напором нашого війська уступати, то все зрівнало ся би з землею, і ледви хто лишить ся при житю.

З кождим днем ставало гірше так морально як і материяльно.

Деякі пенсионїсти і урядники в чинній службі, а навіть жінки примушені крайною нуждою продирали ся через бойову лїнїю на Угорщину а звідти до Бялої, щоби побрати свої пенсиї зглядно платнї. Такі „прогульки“ були получені з великою небезпекою і видатками, але до чого чоловіка не присилує нужда.

Простїйше населенє гуртувало ся коло війська задля облишеної ним страви, або як розбирали яку худобину, то населенє кидало ся на фляки і кости. Деякі коменданти з милосердия чи щоби показати ся добродїями, заводили дешеві кухнї, з котрих користали нераз такі, що нїколи людської ласки не потребували. Богато також населенє натерпіло ся через те що на силу гнали до роботи окопів, де в голодї і в холодї мусїли рити ся в снїгу та болотї, що мало також називати ся добродїйством і зарібком. Між тим Микола Миколаєвич в імени царя розкидав шумні проклямациї до Австро-Угорщини, „до русскаго і польскаго народа“, впевняючи, що Росия нераз уже проливала свою кров задля освободженя народів з чужого ярма і що тепер нїчо́го иншого не бажає лиш принести австро-угорським народам свободу і здійсненє їх ідеалів, з чим особливо звертав ся до Поляків. До Українців і про Українців не було в тих проклямациях найменшого натяку; говорилось лиш до „русскаго народа“, що будьто би: „творив ся суд Божий“, що „русскій народъ“ з християнською терпеливостю віками зносив чуже ярмо, але те не зломило його сили і як бурливий потік рве камінє, щоби зляти ся з морем...

Населенє знало, що під Перемишлем і в Карпатах, головно під Вишковом, вели ся завзяті бої. Що там неконче добре вело ся і нашим „освободителям“, можна було міркувати по великім числї санїтарних возів, поранених коний, порожних без амунїциї візків та по великім числї змученого і збідженого війська, а особливо по зневірі яка проявляла ся між військом, що мимовільно здраджувало ся в їх бесїдах.

Вони часто говорили про Пере-

мишль, що там Франц Йосиф поставив тартак а наш цар кидає кльоци.

Про Карпати сьпівали сумну пісню:

„Ой ти, царю Николаю,
Що ти наробив?!
Щось нашими головами
Карпати згноїв.“

Недобрі мали прочуваня з доконаної побіди над Галичиною бо часто сьпівали:

„Ой сегодня борщ! борщ!
Завтра буде каша,
Завоювали Галичину,
Та не буде наша!“

Якісь сумніви мали вони уже тоді і що до Варшави, бо нераз чула ся сатирична пісонька:

„Ґерман пє каву,
Здобуде Варшаву,
Наш цар пє чай,
Запропастив свій край.“

Надія, котра малїла у населеня з кождим днем, піддержувала ся ще Перемишлем. Всїм здавало ся що коли Росияни не можуть здобути Перемишля, то не будуть панами нашої землї.

Як звісно 22. марта р. 1915. упав Перемишль, а з ним згасла і послїдна іскорка надії. В тім пригнобленю духа населенє мусїло ще виставляти „фани“ бо вийшов указ, що на якій хатї не буде „фани“, то буде кара 50 руб. або 25 нагайок.

Все вказувало на побіду неприятеля і населенє немало трівожило ся і тим що щораз більше росийські власти займали ся адмінїстрациєю міста. Відреставровано і отворено салїну, зачало ся урядованє в судї, давали ся десинфекцийні розпорядки і т. и.

Береcть литовський горить.

Так трівало аж до початку мая р. 1915-ого, коли то наше військо почало остаточно відбивати Галичину.

* * *

Чого населенє тихого кутика найбільше бояло ся, то його не оминуло. Гроза війни піднесла і над ним кервавий стяг.

Богато впало тут жертв, наложив головою дехто із населеня, богато полягло наших героїв стрільців, попала в полон Степанівна,— а в істориї запише ся кервавими буквами битва під Болеховом.

Василь Бобинський.

СТРІЛЕЦЬКИЙ ПОКЛИК.

Почування свої
Непорочні сьвяті
Ви закуйте у крицю, у сталь!
Непорочні сьвяті,
Наче сонце ясні,
Чисті наче алмаз, мов хрусталь.

Й хай не сплямить сьвятих
Почувань жаден гріх.
Справедливість! ваш клич одинокий.
Простий гей би душа,
Правий гей би душа,
Чистий як ручай гірський глибокий.

Завзятущість кріпка,
В серци вдача палка,
А невинна як в груди дитини.
Ідеал — за любов,
Житє дати і кров
Для добра людства й щастя Вкраїни.

Радник Двора Олександер Барвінський.

БОРОТЬБА ЗА ВОЛЮ І САМОСТІЙНІСТЬ УКРАЇНИ.

І. Русь самостійною державою.

Раньше, як деяким иншим словянським племенам, пощастило українському народови оснувати свою самостійну державу. Минула вже тисячка лїт з того часу, як лїтописцї згадують про могучу державу Русь на сходї Европи, що торговими шляхами і Днїпром запускала ся на Чорне море та давала ся в знаки навіть грецьким цїсарям в Царгородї. А девятьсот лїт минуло, як великий князь київський, сьв. Володимир, охрестив ся і на Руси впровадив Христову віру. Тим способом Русь вступила до ряду европейських держав. Була се одна з найбільших і наймогутнїйших держав в Европі по обох берегах Днїпра-Словутиці, оперта на захід о Карпатські гори, на полудни о Чорне море, а на півночи і сходї межувала з фінськими та кочовими азийськими племенами. Столиця Руси, золотоверхий Київ, над Днїпром, славив ся великими богатствами і ожившеною торговлею з далеким Сходом. З введенєм християньства уладив ся на Руси церковний і державний устрій, ширила ся просьвіта і почало розвивати ся письменьство. Сїмсот а навіть уже вісїмсот лїт тому назад Русь мала такі письменні твори, що рознесли опісля єї славу по всїй Европі. Руські князї вступали в подружа з володарями західних европейських держав, Русь займала тодї передове місце що до величини й могучости поміж тодїшними державами. Та опісля княжа родина розродила ся, а через те дробила ся Русь на численні князївства, бо кождий князь домагав ся для себе окремого удїлу. Хоч усї князї мали підлягати київському князеви, заводили часто спори і усобицї поміж собою, накликали нераз в тих усобицях сусїдних ворогів на поміч і ослабляли державу. Оден з тих удїльних князїв, що володїли далеко на північнім сходї від Києва, спершу в Суздалї, а опісля перенесли ся в Москву, зруйнував, спалив

і ограбив Київ, а з того часу московські князі змагали до верховлади над иншими руськими землями. На ослаблену тим способом Русь наїхали опісля дикі Татари з далекого азийського сходу, а Київ став знов жертвою грабованя і пожежи та неміг уже двигнути ся з того часу до давної слави і значіня. Тимчасом на півночи зростало у велику силу князівство Суздальсько-Московське, заселене переселенцями східно-словянських племен, котрі змішали ся з північними фінсько-монгольськими племенами, а з тих мішанців витворив ся окремий від нашого — нарід московський. Московські володарі змагали до заборів сусїдних земель і до верховлади над роздробленою на численні удїли Русию та почали звати ся великими князями „всеї Руси".

Тимчасом роздроблена на удїли і ослаблена Русь двигнула ся ще раз із занепаду за князя Романа і його сина Данила. Зєдинене ними Галицько-волинське князївство дійшло до великої могучости. Роман і Данило злучили у своїх руках майже всї руські князївства з Києвом, більше як 660 лїт тому заснував Данило місто Львів (котре назвав по імени сина свого Льва), а його слава рознесла ся по всїм сьвітї так, що Папа римський прислав йому королївську корону. Однак ненастанні татарські наїзди і довголїтна боротьба з дикими ордами підорвали так підвалини могучої Галицької держави, що вона не могла довго остояти ся.

2. Русь під володарством Литви і Польщі.

До тогож ще з малих починів витворила ся на півночи могуча держава Литва, що, подібно як вел. князївство Московське, посягала за руськими землями і перегодом значну часть їх загорнула. На заході знов зєдинена з дрібних князївств Польща зросла у велику силу за Казимира Великого, а коли в Галицькім князївстві вимер рід руських князїв Романовичів, загорнув Казимир Галичину із Львовом, а инші руські землї забрала поганська ще тодї Литва.

Росийська піхота махає хусткою на знак що піддає ся

Одначе хоч Литовські князї завоювали руські землї, і своє володарство простерли перегодом аж по Чорне море, приняли вони християнську віру і просьвіту від Руси, женили ся з руськими княжнами а тим способом Литва перегодом так зрущила ся, що велике князївство Литовсько-руське було в дїйсности руською державою. Литовські князї говорили і писали по руськи, руський язик був урядовим на Литві, руським язиком списувано урядові письма, грамоти і закони.

Польща, котра прилукою Галичини за Казимира В. двигнула ся до значної сили, забажала забрати й инші руські землї, що належали до Литви, а ося-

гнула се не війною, а подружем. Польські вельможі й висше духовеньство, що тоді кермували справами в Польщі, довели до того, що тодішня королева польська Ядвига, донька угорського короля, віддала ся за вел. князя литовського Ягайла, а тим способом всї литовсько-руські землї злучили ся з Польщею і Галицькою Русю. Сею злукою стала Польща великою і могучою державою, а хоч Ягайло і його наслїдники, польські королї, звані Ягайлонами, говорили і писали ще часто по руськи, перегодом польський вплив зростав що раз більше. Польський язик став випирати рущину з уряду, з письменьства, з прилюдного житя, а на місце давного ладу в руських землях входив новий польський лад, польські звичаї, руські вельможі польщили ся і покидали свою церкву і народність.

Литовські князї воювали із загонами татарськими на Україні та посунули своє володарство аж над долїшний Днїстер і Днїпро, а литовське оруже промощувало на українських землях шлях для поселенців, що загосподарували ся на сих плодорідних околицях „пливучих медом і молоком", як висловлювали ся сучасні лїтописці. Під охороною укріплених замків: Жванець над Днїстром, Браслав над Богом, Звенигород і Черкаси над Днїпром, заселювали ся сї околиці, хоч господарі нераз були приневолені шаблюкою відбивати татарські наїзди. Але яких 450 лїт тому назад зросло у велику силу татарське царство (ханат) на Кримі і страшними наїздами нищило сї оселї тим лекше, що польсько-литовське правительство занедбало подбати про їх відповідну оборону.

3. Козаччина дає охорону Україні. Козацькі війни з Польщею.

Наслїдком ненастанних татарських наїздів і грабежів стала Україна протягом 15-го столїтя, себ то 400 лїт тому назад, справдешньою пустинею. А що литовсько-польське правительство не могло і не подбало про охорону і захист українських земель від знищеня, здобуло ся на се само населенє України і власними силами почало боротьбу з Татарвою. Тривожне і небезпечне житє в тих сторонах розбудило посеред пограничного населеня завзятє і духа свободи й независимости: всї почували себе там вільними людьми, і великі власники земель, і міщани, і селяни. За ненастанну тривогу і небезпеку житя і майна від Татар винагороджувала поселенців сторицею плодами українська земля. Довкола розкинули ся безмежні „уходи", що давали дику звірину, шкіри, риби, мід, віск, і таке инше. Тимто на Україну напливало що раз більше виходців із східних українських земель, а також з Волиня, а навіть з Полїся. Заняті на Україні сими промислами поселенцї були приневолені відбивати ся ненастанно від Татар, а ся боротьба з дикими ордами перемінила ся в зачіпні походи. Перегодом вже й самі українські поселенцї збирали ся в менші

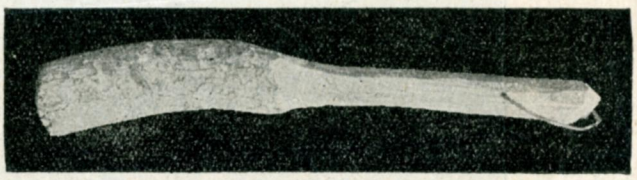

Оден з київ відобраних росийським бранцям.

і більші ватаги та під проводом начальників місцевої управи: старостів або воєводів, як Остап Дашкович, Претвич і инші виправляли ся на Татар. Таким способом з тих оружних ватаг витворила ся перегодом на Україні к о з а ч ч и н а. Майже 400 лїт тому назад, протягом цїлого столїтя, орґанїзує ся помало козаччина з своєю управою, в козаччині проявляє ся дух українського народа, дух волї і независимости.

Колиж на Україні настала козаччина і давала своїми походами проти Татар захист населеню на українських землях, що могло спокійно там загосподаровувати ся і користувати ся богатствами української природи, тодї й польські вельможі побачили, що можна на Україні збивати великі богатства і достатки. Вельможні роди Конецпольських, Потоцьких, Вишневецьких і многих инших випрошують собі у польського короля права заселювати сї українські „пустині", на яких 300 лїт тому назад простягали ся вже на Україні

безмежні лани сих польських вельмож. Вони головно закладали там найбільш місточка, але не квапили ся заводити хліборобського господарства, лише вдоволяли ся вихісновуванєм природних богатств України. Міщани обовязані були сповняти воєнну службу, декуди платити панам чинші, а населенє українських земель, як і попереду, займає ся випасуванєм худоби, пчолярством, ловами дикої зьвірини, риболовлею, відбиваючи ся від часу до часу від Татар. Але перегодом польські вельможі починають вимагати від населеня що раз більше данин, чиншів і панщизняних робіт, проти чого воно починає повставати і бунтувати ся. А коли вельможі з підмогою своїх управників і старостів почали що раз більше пригнїтати населенців на Україні, утїкали вони перед сею паньщиною дальше на полудне за Днїпрові пороги, де на днїпровім острові заснували Запорожську Сїч, котра не признавала над собою нїякого володаря, а була вільним козацьким товариством воєнним під проводом отамана кошового і військової старшини.

Однак і населенці-селяни й міщани на Україні не хотять піддавати ся владї польських вельмож, їх старостам і прислужникам, а творять козацькі ватаги, котрі дають захист хліборобам. Не до вподоби польському правительству були сї козацькі ватаги на Україні і воно намагає ся всїми способами вкоротити і обмежити сю „козацьку сваволю". Воно заводить списи („реєстри") козаків, котрих звільняє від усяких повинностий за оборону „дикого поля" (як тодї називали полосу України виставлену на наїзди татарські) і старає ся сих реєстрових козаків приневолити до послуху королеви. Що раз більші обмежуваня свободи українських реєстрових козаків, спинюванє їх походів проти Татар способами великої, а часто нелюдської строгости, використуванє і гнобленє хліборобів-селян на Україні старостами і управниками дібр польських вельмож викликували часті заворушеня посеред населеня на Україні. На чолї невдоволених ставали отамани як Павлюк, Косинський, Лобода, Наливайко, Остряниця, однак польському правительству повело ся все згнобити своєю перемогою сї заворушеня, почім слїдувало ще більше гнобленє населеня.

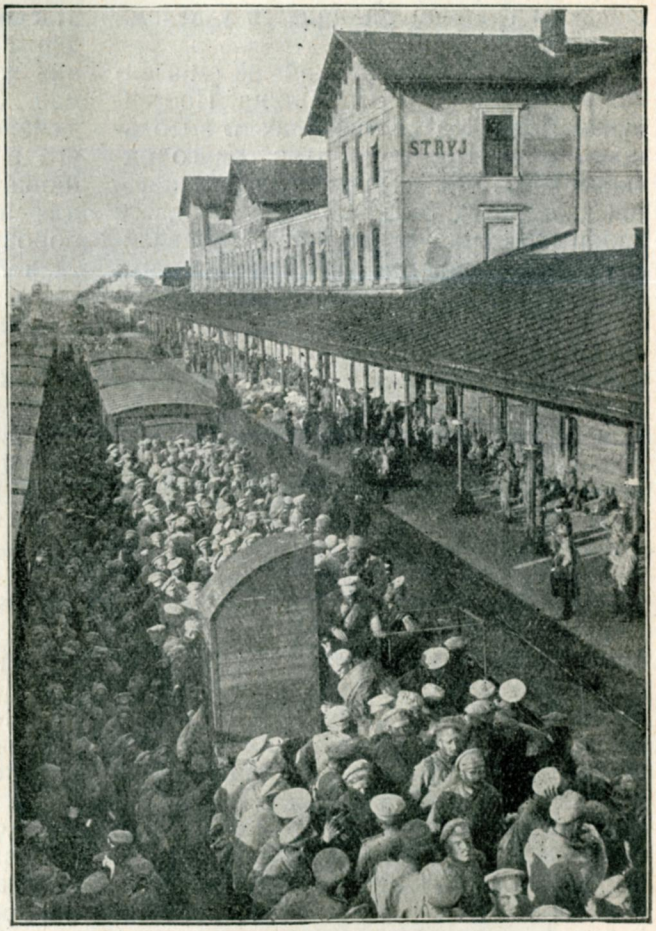

Ладованє російських бранцїв на двірци в Стрию.

4. Змаганя Богдана Хмельницького, Виговського і Дорошенка до визволеня України.

Всї ті змаганя українського населеня, щоби визволити ся від гнобленя і визиску вельмож на Україні, що були справдешними „королевенятами" та нераз бунтували ся проти польського короля

і його правительства, не осягали успіхів, бо були підняті невеликими силами і обмежували ся на нечисленні місцевини і невеликі области. Аж тоді, коли на чолі козаків станув Богдан Хмельницький, а до того ще запевнив собі поміч кримського хана, обхопило заворушенє неначе великий поломінь усю Україну. Хмельницький вирушив побідним походом аж на Галичину під Збараж, Зборів і Львів, розбив польські війська і Польща опинила ся у вельми грізнім положеню.

Одначе Хмельницький не вмів вихіснувати своїх сьвітлих побід. Прогайнувавши час на переговорах то з Польщею, то з Шведами, то з семигородським князем Раковцием, втративши поміч хана, не мав стілько сили й відваги зробити Україну самостійною, независимою державою. Він дав ся перехитрити московським воєводам і на Переяславській раді в 1654. р. довів до злуки (як би по теперішньому висловити ся — до консолїдації) з Московщиною. Вправдї домагав ся Хмельницький від царя Олексія Михайловича потвердженя свобід козацьких і самоуправи України під верховною владою гетьмана, але московські воєводи так хитро обійшли сї домаганя, що небавом московське правительство почало відразу обмежувати і нехтувати козацькі свободи і поводити ся на Україні, якби в завойованім краю.

Положенє України стало ще труднїйше і сумнїйше після смерти Богдана Хмельницького. В справи України вмішувала ся не тілько Московщина але й Польща, а як колись в старинній Руси князї вели між собою усобиці, так тепер на Україні виступало нараз по двох-трех гетьманів, котрі глядїли помочи то в Польщі, то в Московщині і доводили край до такого знищеня і спустошеня, що нарід назвав сї часи нашої бувальщини по смерти Богдана Хмельницького — руїною.

Тимто і Шевченко писав:

„Ой Богдане, нерозумний сину!
Подивись тепер на матїр,
На свою Вкраїну,
Що колишучи сьпівала
Про свою недолю,
Що сьпіваючи ридала,
Виглядала волю!...
Ой Богдане, Богданочку!
Як би була знала —
У колисцїб придушили,
Під серцем приспала.

Зпід московської верховлади намагав ся опісля визволити Україну гетьман Іван Виговський і бажав в Гадяцькій угоді з Польщею обезпечити волю Україні. Україна мала вернути знов під зверхню владу польського короля, але яко окреме „велике князївство Руське“, себ то яко окрема держава, котрою мав правити вибираний козацьким військом і народом гетьман. Однак польське правительство не думало виконувати постанов Гадяцької угоди а Московщина подбала о те, щоби спрятати із сьвіта небезпечного для неї гетьмана Виговського. Відтак порозуміла ся з Польщею і поділили ся в Андрусівськім мирі (1667 р.) Україною: Правобережна Україна (на правім березї Днїпра) дістала ся під верховладу Польщі, а лївобережна а до того і Київ — Московщині.

Роздертій таким способом на дві половини і поневоленій Україні намагав ся відтак добути независимість хоробрий і вдатний гетьман Петро Дорошенко під опікою турецького султана, однак і сї його змаганя не довели до бажаної мети. Московське правительство ненастанно обмежувало свободи на Україні і старало ся запрягти козаків у свої шори. Московські воєводи поводили ся там як у завойованім краю, грабували і гнобили українське населенє. Україна, що за Богдана Хмельницького прилучила ся до Московщини, щоби визволити ся від Польщі, обманула ся в своїх надїях. Невдоволенє проявляло ся в щораз ширших верствах населеня, почавши від сьвященика до Запорожця, від гетьмана до посполитого. Сим невдоволенєм покористував ся вибраний в 1687. роцї гетьман Іван Мазепа, щоби Україні добути волю, независимість і самостійність.

5. Мазепа гетьманом України.

Іван Мазепа походив із старинного дрібного шляхотського українського роду Мазепів-Колединських. Предки його мали в Київщині, недалеко Білої Церкви, село Мазепинцї і деякі инші місцевини. Мазепа одержав у молодости вельми старанне вихованє

ГЕТЬМАН
ІВАН МАЗЕПА.

і основне образованє, а його мати Марина з Мокієвських, на той час вельми осьвічена людина, займала ся запопадливо його вихованєм. Була се жінка великого розуму і до своєї смерти мала великий вплив на сина, так що лихі язики звали її чарівницею. Повдовівши, вступила вона до монастиря в Луцку, а тоді коли Мазепу вибрано гетьманом, була вона вже ігуменію київського Вознесенського монастиря під іменем Марії Магдалини. Яко ігуменя управляла вона ще й иншими монастирями і їх маєтками вельми запопадливо і розумно та дожила глибокої старости, 90 літ віку. Сей глибоко релїгійний дух, яким була переняти вся родина Мазепів і мати гетьмана, виявляв він також, ставив по Україні богато церков, шкіл і добродійних заведень.

Одержавши старанне материнське вихованє, перейшов Іван Мазепа до київської Могилянської Академії, а що визначав ся незвичайним талантом і здібностями, добув собі там основну осьвіту і образованє. Хто бажав заняти у війську визначне становище, ішов після покінченя висших наук на королївський двір, де заправляв ся тодїшним звичаєм до лицарської військової служби. Так і Мазепа служив опісля на дворі короля Яна Казимира. Король Ян Казимир потвердив окремою грамотою маєтности Мазепи і в тім письмі висловив ся вельми похвально про него та висказав надїю, що держава буде мати з него велику потїху. Для докінченя образованя посилав король Мазепу до Варшави в єзуїтську колєгію (висшу школу), а навіть за границю.

Мазепа був якийсь час повірником польського короля, їздив яко королївський посол на Україну до гетьмана Виговського і Юрия Хмельницького та возив з порученя короля важні урядові письма. В р. 1663 супроводив він короля в походї на Україну, але коло Білої Церкви подякував королеви за службу і лишив ся у недужого тодї вітця в Мазепинцях, хоч не зривав з королївським двором.

Як старинні земляни (дїдичі) в Київщинї під проводом Дмитра Вишневецького (званого Байдою), Дашковича і инших „ходили в козаки“, виправляли ся на Татар та рідко коли зсїдали з коний, а все бували в поли і в бою та через те у своїх маєтностях мали великі шкоди і втрати, так і рід Мазепів держав ся своєї віри і народности та піддержував дружбу з козаками. А як між иншими і славний з походів Хмельницького полковник Богун, після злуки України з Московщиною, так і Мазепа не признав московського підданьства.

Коли гетьманом України став знаменитий войовник Петро Дорошенко і витичив собі мету, утворити независиму від Польщі й Московщини „Річ посполиту Українську“ по обох берегах Днїпра під владою одного гетьмана, перейшов Мазепа на службу козаччинї до гетьмана Дорошенка і став його генеральним писарем, себто найпершою і найважнїйшою по гетьманї особою в козацькій старшинї. Дорошенко задумав піддати ся зверхности турецького султана, щоби визволити Україну зпід влади Польщі і небавом повело ся йому злучити обі половини України, але Московщина тимчасом погодила ся з Польщею в Андрусівськім мирі (1667) і обі держави поділили ся Україною. Польща забрала правобережну (західну) Україну, а Московщина — лївобережну (східну) а до того ще й Київ, правобіч Днїпра. Турки прийшли на помогу Дорошенкови, але нарід не злюбив його за се, бо Турки забирали богато полону. Дорошенко не маючи піддержки піддав ся Московщинї, котра на його місце висувала по черзї инших гетьманів, що були справдешними підручниками московського правительства і його воєводів. Але й за сих гетьманів мав Мазепа велике значінє на Україні. Його посилали вони у важних урядових справах до Москви, де він умів собі здобути велике довірє московського правительства, а коли тодїшний гетьман Самойлович втратив довірє московського правительства, усунуло воно його а велїло вибрати гетьманом Івана Мазепу 1687 р.

6. Змаганя гетьмана Мазепи до поправи долї України.

В сумнім і вельми труднім положеню була Україна тодї, коли Мазепа взяв у свої руки гетьманську булаву.

Царське правительство знищило самоуправу України і козацькі свободи. Цар Петро розпоряджав ся козацькими військами якби своїми власними, посилав у далекі походи, уживав до робіт коло будови твердинь, а населенє стогнало під тягарами всяких робіт, поборів і гнобленя московських воєвод. Крім того цар думав на Україні завести побір новобранців і зовсім инший як доси військовий лад. Козацька старшина, хоч не без опору, помирила ся з тим обмеженєм свобід і переміною України в московські губернії, наділена за те правами росийського дворяньства (шляхотства) і загарбаними великими просторами землї. Окремими царськими указами заборонено селянам переходити з одного маєтку до иншого і тим введено кріпостний лад панщизняний.

В сїй сумній пісні, котру після переказу мав зложити Мазепа, зображена сумна доля тодїшної України.

Мазепа найбільш осьвічений зпоміж усїх козацьких гетьманів, перенятий західно-европейською культурою, старав ся поправити сю лиху долю України. Він звернув передовсїм бачність на невідрадний стан Церкви на Україні. Церква була тоді не тілько місцем молитви і богослуженя, але й обезпечувала суспільний лад і початкову народну осьвіту. Майже не було церкви на Україні без шпиталю і початково (як тепер кажемо — народної) школи. Тимто, де лише Мазепа ставив церкви, там також основував малі шпиталї і народні школи. За прикладом гетьмана ішла козацька старшина і робила те саме. Ся дбалість Мазепи і козацької старшини в тім напрямі має отже не тілько релїгійне, але й народно-господарське і просьвітне значінє.

Крім того Мазепа дбав пильно і про висшу осьвіту. Велику вагу прикладав він до висшої школи (колєгії) при київськім братськім монастирі в Києві на

Здобутє Нїшу Болгарами.

„Ой біда, біда чайцї небозї,
Що вивела дїток при битій дорозї.
Жито поспіло, приспіло дїло,
Ідуть женцї жати, дїток забирати.
Ой дїти, дїти, де вас подїти?
Чи менї втопить ся, чи з горя убить ся?“

Подолї, в котрій і сам учив ся, наділив її маєтностями (селами), розширив єї будівлю і підняв до становища Академії (університету). Також Чернигівську колєгію перемінив на лїцей, заводив печатнї на Українї і переписував ся з многими ученими. Осередком тодїшної просьвіти на Українї була Печерська Лавра в Києві з богатою печатнею і шпиталем, а Мазепа власним накладом переводив значні перебудови в Лаврі і наділив її значними маєтностями.

Мазепа старав ся також морально двигнути нарід з занепаду, до котрого чимало причиняла ся корчма, як тодї сьпівали в думі:

„Ой ти корчмо, корчмо княгине!
Чом богато козацького добра в тебе гине?
І сама єси неошатно[1]) *ходиш,*
І нас козаків-нетяг без свиток водиш".

Тимто скоро лише Мазепа став гетьманом, заявив ся проти аренд, котрі лишили по собі з часів польського панованя сумну память про жидів-арендарів, що допускали ся всяких надуживань. Однак і пани і старшина супротивляли ся знесеню аренд.

Мазепа виступав в оборонї посполитих і бідних козаків і в своїх універсалах (гетьманських письмах) приказував і духовним і сьвітським, щоби не гнобили людий, що проживали по рїжних маєтках, та не накладали на них рїжних тягарів і наданих їм земель не відбирали. Він не хотїв, щоби козацтво жило кошом инших верств суспільних.

Коли за Богдана Хмельницького майже не було рїжниці між козаками і посполитими, то вже на яких трийцять лїт перед вибором Мазепи на гетьманство видїляє ся козаччина зпоміж українського народу яко окремий воєнний стан. Козаки мали супроти держави обовязок оборони краю, але зате користували ся свободами і виїмковими правами, були вільні від усяких повинностий і робіт, так що козаки стають неначе панами, шляхтою на Українї, що мала свої дїдичні маєтности. Тимчасом посполиті, селяни стали підданими, крепаками, котрих можна було продавати з земельною посїлостю або і без неї. Однак не вважаючи на нарікання і невдоволенє дїдичів, Мазепа наставав на се, щоби посполитих звільняти від крепацьких робіт, бо він уважав себе володарем краю і всего населеня, а не лише гетьманом козаків. Тим він станув висше понад поглядами свого часу і тому несправедливо посуджували його, начеб він сприяв лише шляхтї і був за польськими порядками. На всякий спосіб, не можна назвати його полїтики „панською", бо змаганєм його гетьманованя була оборона посполитих проти козаків, оборона одних і других проти надмірних домагань царських, оборона підданих проти державців і хижих панів взагалї.

Але хоч Мазепа так справедливо стояв за посполитими і за низшою верствою українського населеня, то він мимо того не був прихильником переваги черняків (черни) в державнім устрою, не міг бути демократом в запорожськім розуміню, себто загальної рівности. Він бачив, що ся демократична рівність, якої домагало ся поспільство на Українї за Хмельницького, не дала великому гетьманови витворити сильні підвалини для української держави, він висловив се в зложеній ним думі:

„Ей, братиця, пора знати,
Що не всїм нам панувати,
Не всїм дано всєв знати
І річами кермувати."

Мазепа дійшов своїм бистрим полїтичним розумом, своєю основною наукою і досьвідом, осягненим за границею і в державнім устрою, що сї сильні підвалини може дати українській державі лише висша осьвічена верства, котрої неможна ще вважати аристократичною. Така осьвічена часть населеня мала по думцї Мазепи творити сталу, розвиту, образовану і привязану до державного ладу верству, коли тимчасом чернь вводила часто розлад і розстрій, ішла за бундючними окликами і хвилевими поривами та перекидала ся нераз то в сторону Московщини, то знов назад до Польші. Тому Мазепа при всїй своїй прихильности до широких верств українського населеня глядїв союза і опори у висших кругах земельних власників. Він бачив, що на Українї здавна недоставало міцної осередної власти, котра була би виразом душі народу

[1]) неодягнена, обдерта, обірвана.

і зєдинювала змаганя українського народу до одної ясно витиченої мети.

Сї погляди, які Мазепа виробив собі своїм бистрим розумом і великим талантом полїтичним на основі довголїтного досьвіду і дотеперішньої минувшини України, висловив він в думі, котру неперечно він сам зложив, бож у него був також і хист поетичний. В отсїй думі каже він:

„Всї покою щире прагнуть
А не в єден гуж[1]*) тягнуть;*
Той на право, той на лїво,
А все, братя: тото диво!
Однак стерник сам кермує,
Весь корабель управує.“

Тим то головна гадка сеї думи:

„Жаль ся, Боже, України,
Що не вкупі має сини.“

Тою незгодою поясняє дума сумні відносини на Українї, бо тодї, коли із синів України

„Єден живе із погани,[1]*)*
Кличе: „Сюди атамани!“
Ідїм матку ратувати,
Не даймо їй погибати!

Утеча короля Петра I. з Сербії.

Не маш любви, нема згоди
Од Жовтої взявши Води[2]*).*
През[3]*) незгоду всї пропали*
Самі себе звоювали“.

Дальше зазначує дума, що потреба єдиної сильної власти:

„Ей, братиця, пора знати,
Що не всїм нам панувати,
Не всїм дано всеє знати
І річами кермувати!
На корабель поглядїмо,
Много людий налїчимо;
Другий Ляхам[2]*) за гріш служить,*
По Вкраїнї і той тужить:
„Мати моя старенькая!
Чом ти вельми слабенькая?
Розно тебе розшарпали,
Кди аж по Днїпр Туркам дали.
Третий Москві уже голдує[3]*)*
І їй вірно услугує,
Той на матку нарікав
І недолю проклинав:
Лїпше було не родити,
Нїжлї в таких бідах жити“.

[1]) не до одної мети, не однодушно. [2]) перша побіда Богдана Хмельницького над Поляками над Жовтими Водами. [3]) Через.

[1]) Дорошенко в союзї з Турками. [2]) Виговський. [3]) Самійлович.

Зобразивши так недолю України спричинену незгодою, відзиває ся на останку поет (гетьман):

„Я сам бідний не здолаю,
Хиба тілько заволаю:
„Гей панове єнерали,
Чомуж єсте так оспали?
І ви, паньство полковники,
Без жадної політики,
Озьміте ся всї за руки,
Не допустїть гіркой муки
Матцї своїй більш терпіти!
Нуте врагів, нуте бити!
Самопали набивайте,
Острих шабель добувайте,
А за віру хоч умріте
І вольностий бороніте:
Нехай вічна буде слава,
Що през шаблю маєм права!

Щоби витворити справдешну образовану, культурну верству на Україні, котра би була міцною підвалиною державности, дбав Мазепа про се, щоби козацька старшина висилала своїх синів за границю до висших шкіл на науку, як се робив уже митрополит Петро Могила, що посилав монахів на науку в заграничні університети. Він закликав на Україну також чужоземних дворян, а на його дворі в Батурині збирало ся чимало всяких ученых і визначних чужоземців.

Всїх тих поглядів і змагань українського гетьмана не міг очивидно добре знати і розуміти простий нарід, а так само і козаки нераз нарікали, що Мазепа нїбито запобігає лише царської ласки і дбає про високі відзначеня та почести для себе. Тимто невдоволені нераз повставали проти Мазепи. На чолї тих невдоволених стає білоцерківський полковник Семен Палїй, представник необмеженої волї і задля того великий любимець широких верств народних. Він намагає ся на правобережній Україні залюднити край на основі давних прав козацьких без крепацтва і тому до него радо горнули ся люди з лївобережної України. Але Мазепа, яко представник власти і державного ладу побоював ся, щоби ся Палїєва козаччина з підмогою Запорожа і лївобережної черни не знищила сего ладу, який почав закорінювати ся його заходами на правобережній Україні і не усунула його з гетьманьства за його змаганя немилі козацькій черни. На донос Мазепи висланий в Москву увязнено Палїя і вивезено на Сибір в Єнїзейск.

7. Боротьба Мазепи за самостійну Україну.

З того часу, коли цар Петро з великою рішучостю став перестроювати Московщину на новий лад і розпоряжати ся козацькими військами як своїми власними, витворило ся між козацькою старшиною велике невдоволенє і роздратованє проти московського правительства. До того ще цар думав завести на Україні побір новобранців і впровадити зовсїм инший лад замісць дотеперішних козацьких порядків.

Саме тодї розпочав цар війну з шведським королем Карлом, щоби йому відобрати побереже Балтийського моря і тим способом Московщинї здобути доступ до моря. А щоби приєднати собі поміч польського короля, думав правобережну Україну обезпечити Польщі. Вість про сей намір царя викликала ще більше роздратованє між козацькою старшиною, бо вона бачила, що, як Мазепа в своїй думі висловив ся, сей намір царя був вимірений на ослабленє України, що

„Все то фортель, щоб слабіла
І аж в конець сил не міла“[1])

Тимто то Мазепа задумав здобути Україні правий берег Днїпра і направити похибку андрусівського мира, що розділив Україну на дві половини.

Два полковники з козацької старшини, миргородський Данило Апостол і прилуцький Дмитро Горленко, котрі більше всїх инших мали сьмілости до Мазепи, висловили йому думку старшини: „Як ми за душу Хмельницького все Бога молимо, і його імя благословимо, що визволив Україну зпід польскої влади, так навпаки ми і дїти наші, у вічні роди, душу і кости твої будемо проклинати, коли за гетьманьства свого, по смерти своїй, в такій неволї московській нас зіставиш. Очи всїх на тебе уповають і не дай Боже на тебе смерти, то ми останемо в такій неволї“.

[1]) мала.

У гетьмана Мазепи дозрів уже тодї намір визволеня України і він пояснив козацькій старшинї своє становище в сїй справі ось як: „Перед всевідучим

Борби над Сочею коло Каналу.

Богом заявляю і присягаю, що я не для своєї користи, не для висших почестий, анї для яких инших забагів, але для вас усїх під моєю властю остаю-

чих, для жінок і дїтий ваших, для загального добра матери нашої вітчини, бідної України, для всего війська Запорожського і народу українського і для збільшеня та розширеня прав і вільностий військових, хочу се при помочи Божій чинити, щоби ви з жінками і дїтьми і вітчина з військом Запорож-

ським як від московської так і від шведської сторони не погибли". А се промовивши, поцілував хрест з животворящим деревом, що лежав перед ним.

Так отже, як переказав нам се в своїм письмі генеральний писар гетьмана, Орлик, задумав Мазепа скинути московське ярмо і зробити Україну вільною і независимою від нікого державою.

Хвиля для визволеня України була дуже пригідна. Цар Петро і польський король Август розпочали війну з Швецією в тій думці, що молоденький король шведський Карло не дасть собі з ними ради. Однак оба завели ся вельми в своїх сподіваних. Шведський король побив насамперед царя, а відтак вирушив до Польщі і на місце Августа осадив на королівськім престолі Лещинського, котрий тепер став союзником Шведів. Мазепа розпочав пересправи з шведським королем і Лещинським, щоби Шведи рушили на Україну і злучили ся там з козацьким військом. Вигляди на успіх були користні, бо Україна була тоді перенята козацьким духом і готова станути до бою за волю і самостійність. Запороже ворушило ся, а поки цар був занятий боєм із Шведами на півночи, могло повстанє на Україні рішити справу. Дух независимости обхопив Україну і можна було сподівати ся, що потягне за собою також нерішучих і хитких. Мазепа дбав про се, щоби тепер Польща і Швеция причинили ся до визволеня України. За Мазепою стояло богато впливової козацької старшини.

„Але лиха біда всюди,
Ненавидять злії люди.
Ні радости, ні спокою,
Тільки смуток із бідою.
Один другого витає
І на славі забуває.
Однак сего я не дбаю,
На Ісуса уповаю".

Отсї слова сучасної псальми зложеної на Україні, влучно зображають положенє гетьмана Мазепи в його змаганях до визволеня України. Найшли ся і серед козацької старшини завидливі люди. Генеральний писар Кочубей і полтавський полковник Іскра подали цареви донос про змову Мазепи проти Московщини, однак цар не повірив доносчикам, бо Мазепа умів собі зєднати безмежне довірє Петра. Доносчиків покарано смертю, але Мазепа не пішов на візване царя на поміч московському війську проти Шведів, виправдуючи ся нїбито смертною недугою, а вирушив з початком листопада 1708. р. через Десну,[1]) щоби злучити ся із Шведами, котрі посували ся на полудне на Україну.

Тепер уже явно висловив Мазепа перед козаками, що веде їх не на шведського короля а проти гнобителя України, московського царя. Цар хоче викорінити Україну, завести тут воєвод в і губернаторів, а козаків повернути в салдатів. Нераз гетьман старав ся відвернути царя від сих шкідних для українського народа намірів, та лише розсердив царя, а тепер не бачить иншого способу спасти вітчину, як звернути ся до великодушности шведського короля. „Братя! збережім для будучини нашу свободу і козацькі права перед московським посяганєм. Настала пора скинути ненависне ярмо і зробити Україну вільним від нікого независимим краєм. Ось до якої будучини я вас закликаю!"

Козаки вислухали мовчки сеї гетьманської промови. В рішучій хвилї, коли треба було сьміло глянути в очи ворогови, не стало у многих того одушевленя, з яким так ще недавно леліяли думку про самостійну Україну, серця многих зпоміж них переняли ся сумнївами і зневірою. В хвилї коли Мазепа поспішав з козацьким військом за Десну до Шведів, майже половина козаків розбігла ся, а українське населенє також відносило ся рівнодушно до справи независимої України, не виявило тої саможертви, без якої неможна заснувати нїякої самостійної держави. В таких обставинах опинив ся Мазепа ще того самого вечера в таборі шведського короля і прегарною латинською промовою висловив королеви свої наміри і домаганя. Бистротою ума, образованєм зробив на шведського короля велике вражінє і своєю незвичайною вдачею приєднуваня собі людий здобув собі довірє і прихильність Карла.

[1]) впадає з лївого берега до Дніпра, пливе коло Чернигова.

Та поки се дїяло ся на північнім березї Десни, князь Меншиков з численним московським військом кинув ся прожогом на Україну, знищив столицю Мазепи, Батурин, і спалив величавий його замок. Проти московського війська вирушили Шведи через Десну з Мазепою, котрий мав з собою около 5000 козаків і Запорожцїв під проводом кошового Гордієнка, завзятого ворога Московщини. В сім грізнім положеню вислав Мазепа письмо до польського короля Лєщинського, щоби прийшов з помогою на Україну визволяти її з московського гнобленя. Тимчасом сам цар Петро наспів під Полтаву, над рікою Ворсклою, лївобережною притокою Днїпра, і в 1709. р. розбив чотири рази слабше військо Карла і Мазепи. Карло і Мазепа були приневолені утїкати на правий берег Днїпра, а звідтам до Бендер, у Туреччинї. Мазепа, як ся чайка - небога, відбившись від стада, знесилений важким горем, невдачою і тяжкою недугою в підхожій старости (мав тодї около 80 лїт) опинив ся на далекій чужинї скитальцем. Лиха доля насьміяла ся над великим гетьманом, що бажав добути самостійність і независимість Українї. Там він небавом умер, але умер з достоїньством. Перед смертю велїв ще при собі спалити всї свої письма і тим зазначив, що на себе бере всю одвічальність за свої змаганя. „Нехай оден я буду безталанним, а не многі, про яких мої вороги мабуть і не думали або мабуть і думати не сьміли; але лиха доля все переїначила для невідомого кінця".

Так невимовно сумно закінчила ся боротьба гетьмана Мазепи за самостійну, независиму Україну, хоч він непереречно був найспосібнїйшим між козацькими гетьманами і справдї геніяльним політиком. Однак причини сеї болючої невдачі треба глядїти в самім українськім народї, в сїй перемінї, яка від часу злуки України з Московщиною в Переяславськім договорі сама собою відбула ся. Не даром шведський посол, двайцять лїт перед упадком Мазепи, вказував на козаків, що вони готові були віддати своє право первородства за сочевицю. Козаки під конець гетьманованя Мазепи не були вже ті самі люди, що йшли до бою з Остряницею, Наливайком, Павлюком і Хмельницьким. В тім часї вже потомки простих козаків „змужичали", потомки лицарів за независимість, се вже нові в козацькій

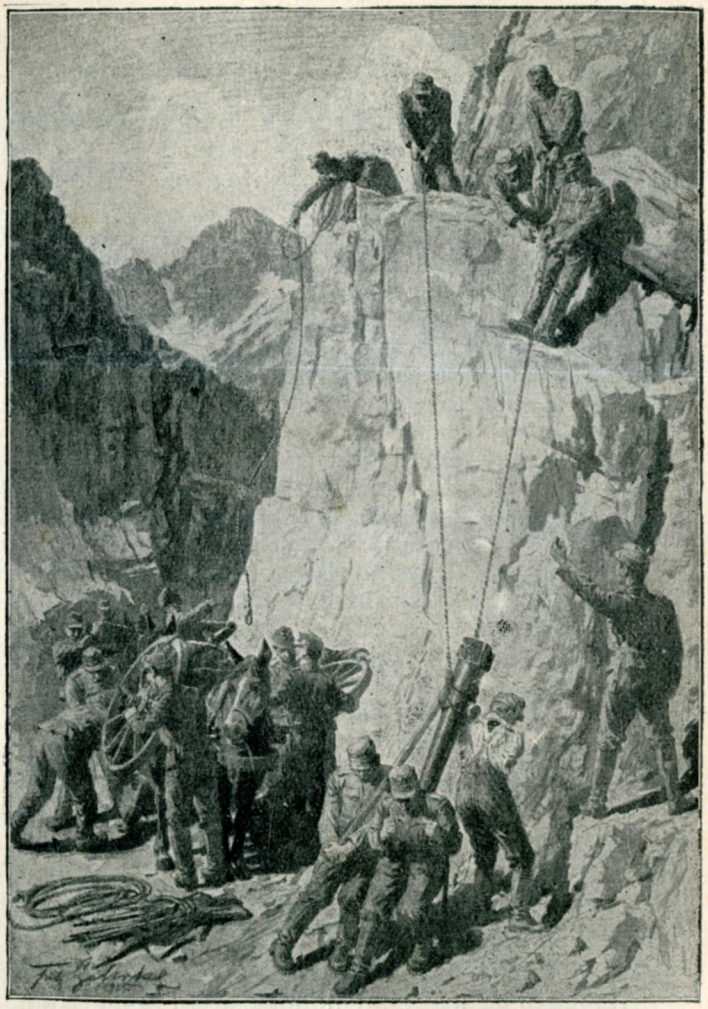

Австрийсько-угорські війська тягнуть в Дольомітах гармати на позиції.

суспільности люди, скуповують ґрунти, беруть аренди, дбають про наживу. Новому поколїню вже навкучили ся ненастанні бої, воно не одушевляє ся вже ідеалами, а ганяє ся за дрібними інтересами. При недостачі духа ладу і державности занепала також воєнна карність, в українськім народї вимирають великі люди, а на їх місце висувають ся малі люди, що радіб стати великими. Вправдї і після Хмельницького козацькі гетьмани держали булаву і перначі, носили військові титули, козаки дїлили ся на полки і сотнї, але не було вже давного духа завзятя, саможертви і посьвяти для народної справи. З бурливої доби „Руїни“, як нарід називав часи після Хмельницького, український патриотизм став переходити в неозначену безхарактерність. Се нове поколїнє невдоволене московськими порядками, котрі заводив цар Петро на Українї, воно ще не хоче підданьства Московщинї, але вже не має снаги умирати за Україну. Воно кричить ще „про права і вольности“ (коли се не є небезпечно для житя і майна), але не хоче за них наложити своїми головами. Заснувати, збудувати самостійну, независиму державу можна лише великою посьвятою і саможертвою. Тодї вже на Українї здеморалїзованій і знесиленій московським правительством не було ясної і виразної сьвідомости суспільної мети, до котрої ішов би чи то пан, чи козак або посполитий з посьвятою і саможертвою. Московщина негарна, говорили собі люди, але й „с в о ї“ часто не лїпші. Там крепацтво, але й дома не лекше. Колиб справа самостійности України була лекша, колиб на дорозї до шведського короля не стояв князь Меншиков і цар Петро, український нарід пішов би був за Мазепою. Але тепер люди сумнївали ся, „чи з того що вийде“, не квапили ся до саможертви.

Серед такої суспільности підняв Мазепа боротьбу за самостійну, вільну Україну. Він намагав ся витворити висшу, образовану верству яко підвалину самостійної держави, однак не було давного одушевленя, завзятя і пориву. Надії викликані змаганями Мазепи зустріли ся з трудними перепонами, з московською перемогою і сї люди, що спершу були горячими прихильниками Мазепи, зневірюють ся супроти сеї перемоги і стають пособниками Московщини. Козаччина і український нарід не здобули ся на саможертву, не піддержали з повною силою Мазепи в його змаганях, тим то і всї його заходи пішли марно. Сумно се розповідати про таку болючу і гірку правду, однак історія се учителька народів і з минувшини треба нам учитись розуму про будучину.

І. К.

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ І ПИНСЬКА ШЛЯХТА.

В 260. роковини смерти гетьмана.

Найдальше на сході положена місцевість України, яку удало ся заняти союзним військам 1915. р., се ґ о р о д П и н с ь к. Се невелике місто (37.000 мешканців) лежить над рікою Пиною, притокою Припети, серед багнищ і лїсів. Нинї се торговельне місто, де процвитає деревний промисл (тартаки, фабрики сїрників, будова човнів) і пристань на важній водній дорозї, що веде від Днїпра до Буга і Вислы. В княжих часах Пинськ був столицею окремого пинсько-турівського князївства; пізнїйше Пинщина перейшла під пановане Литви і при вел. князївстві Литовськім лишила ся аж до 1793. р., коли заняла її Росия.

Найбільше інтересна для нас картина з історії пинської землї вяже ся з пановањем великого гетьмана Б о г д а н а Х м е л ь н и ц ь к о г о.

Вже з початком українського повстаня 1648. р. запорожські війська заняли Пинськ, потім безнастанно вела ся війна в тих околицях, так що Пинщина утерпіла богато від ріжних військ. В

1655. р. здобули Пинськ московські війська, зрабували мешканців, а при відході спалили місто до тла. Зараз потім війшли до пинського повіту Поляки, і палили, рабували та нищили все, що дотепер лишило ся, особливо православні церкви і монастирі, а також добра православної шляхти.

По таких нападах Москалів і Поляків мешканці пинської землї зненавиділи чуже пановане і стали шукати опіки у того, хто тоді був наймогутнїйший на цілій Україні, у гетьмана Богдана Хмельницького.

Перший звернув ся до запорожського гетьмана найстарший і найбільше шанований пинський вельможа, князь Стефан Сьвятополк-Четвертинський. У відріжненю до иншої шляхти що для маєтків і достоїньств змінила обряд, князь тримав ся вірно батьківської грецької віри, удержував горячо зносини з українським духовеньством, будував церкви і монастирі. Він був посвоячений з запорожським писарем, Іваном Виговським, і се дало йому відвагу звернути ся до гетьмана. Старий князь просив Хмельницького, щоби прислав йому зелїзні листи для оборони маєтностий перед військовими реквізиціями. Запорожський гетман радо підпомагав кождого українського пана, що звернув ся до нього о поміч, і таксамо вволив волю князеви Четвертинському і переслав йому оборонні універсали.

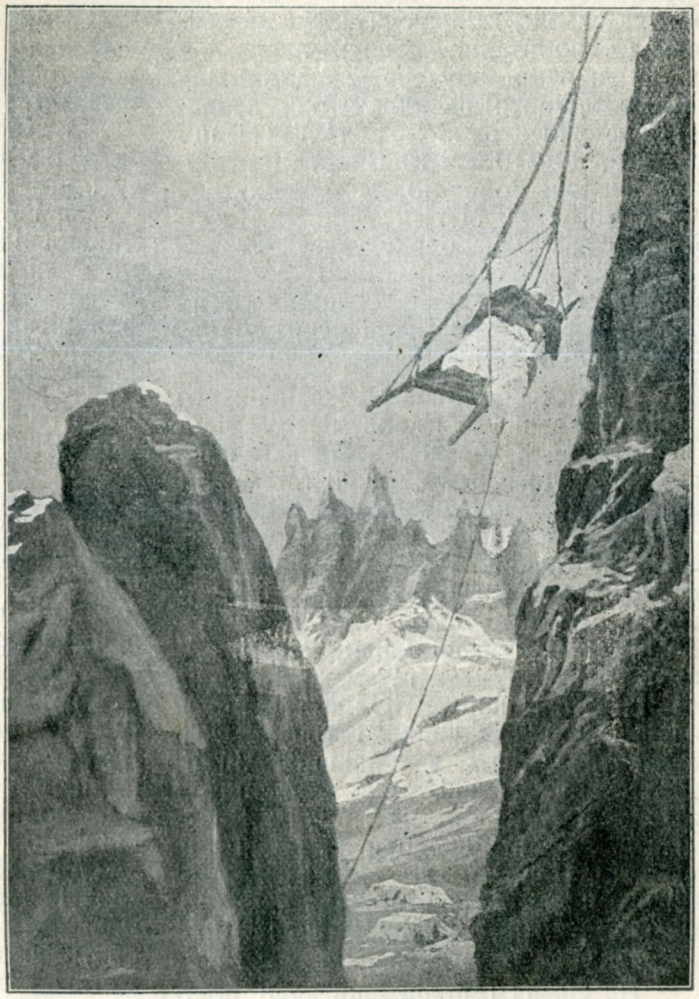

Транспорт ранених італїйців в Альпах.

Старенький вісїмдесятилїтний князь щирими покірними словами дякував гетьманови.

„За присланє універсалів Вашої Милости Пана на охорону убогого маєтку мого бю поклін перед Господом найвисшим, що серце Вашої Милости Пана добре наклонив до мене, і що приняв в опіку рід мій, що веду від давних князїв українських, — покірно дякую... Маю надію, що строго з милостивої ласки своєї панської прикажеш, щоби більше не брали і не гнобили в старости моїй мене і моїх убогих підданих, — мене бідного Русина, слугу Вашої Милости Пана, якого непевна доля викинула з широкої маєтности. За самим собою і за моїм сином, якому забрали маєтности, дуже прошу В. М. П., зволи подати руку нещасливому, бож великі і славні гетьмани, а таким є Ваша Милість Пан, привикли побіджати і над покірним робити милосердє. Що се дістанемо, вповнї надію ся по милостивій ласцї В. М. П., за се до смерти з моїм потомством буду обовязаний служити".

Богдан Хмельницький ласкаво відписав на лист покірного князя:

„Хоч з власних уст похвала неприємна, але справдї похвалити ся треба, що Нам нї про що більше голова не журить ся, як щоби ми порозбивали давні ярма на синах Східної Церкви і саму Матїр свою утїшили милим свободи достоїньством. Досить вже натерпіла ся, що стільки лїт була привязана до гнобителїв, досить наплакала ся так многими змучена трудами. Час би вже осушити від слїз єї очи, заплакані від руїн церков Божих! Так і що до того, що і Ваша Княжа Милість вірно з чесною родиною, як невідродний син помагав тій Матері в болях і журбах, Ми маємо особливу увагу для маєтностий В. Княжої Милости, щоби принайменше від наших повинностий увільнити, коли вже инші руки досить вже знищили і зрабували"...

Сї ласкаві слова Хмельницького знайшли вдячність і зрозумінє у пинській землї. Пинські українські пани побачили, що запорожський гетьман не ворог їх, але противно могутний опікун, що як схоче, може кождому дати захист і оборону. І з кождим днем більше шляхти навязувало зносини з Богданом, чим раз більше українських панів піддавало ся під управу запорожського війська. Так на гетьманський двір до Чигирина приїхав Юрий Немирич, звісний тоді письменник і полїтик, який переживав довго у Франції і Анґлії; в короткім часї він став дорадником козацької старшини, потім заняв дуже визначне становище при гетьмані Виговськім. Прибули до запорожського війська представники шляхотських родів Стеткевичів, Суринів, Чапличів-Шпановських, Воютинських і ин.

На кінець і цїлий пинський повіт рішив ся перейти під управу Богдана Хмельницького. По нарадї на шляхотськім зїздї 1657. р. пинські пани вислали до Чигирина посольство для зложеня присяги вірности запорожському гетьманови. Послами були Лукаш Єльський, пинський маршалок і Адам Спитек-Бжеський, стольник, оба римокатолики.

На гетьманськім дворі принято їх з почестю і уложено умову, на якій Хмельницький приняв їх під своє пановане. Точки умови були такі:

1. Пинська шляхта складала присягу в імени своїм і свого потомства, що буде вірна запорожському війську і разом з ним буде іти против спільних ворогів.

2. Пинщина піддавала ся запорожському гетьманови, а посередно через нього також цареви.

3. Гетьман обіцяв що не буде посилати до Пинщини війська на кватири, а лише залоги для удержаня безпеченьства.

4. Коли би на пинський повіт напало яке військо, гетьман дасть оборону проти ворогів.

5. Гетьман забезпечив пошанованє віроісповідникам римської віри, що нїкого силою не будуть приводити до православної віри, анї забирати давних фондів на костели.

6. Уряди і суди полишають ся так, як були давнїйше; шляхта може по своїй волї вибирати урядників, але вибраних затверджує гетьман.

7. Хто виконає присягу вірности запорожському війську, той може свобідно уживати своїх маєтностий.

8. Королївськими маєтностями розпоряджає гетьман.

Сей договір кождий шляхтич мав приняти через сьвяточну присягу.

Слова присяги були такі:

„Я, Н. Н., присягаю Всевишньому Богу в Тройцї св. єдиному, Пресьвятій Богородицї і всїм сьвятим, по обряду і уподобаню віри моєї від апостолів менї поданої, що все те, що з Його Милістю Паном Гетьманом Запорожських Військ про вічну і нерозривну приязнь Їх Милости Панове Посли повіту пинського і мозирського іменем всїх братів умовили, всї ті пункти маю держати і у всїх умовах, що належать до приязни, я сам і мої нащадки під обовязком присяги тепер від мене виконаної будуть обовязані держати ся. Прирікаю, що до віка анї про нїяку зраду і розірванє союза нашого думати, анї нїяких чужих ворогів крадькома підбуджувати і заходів робити на шкоду Запорожського війська не будемо. Але з тим Запорожським Військом проти всяких неприятелїв, хочби і найближших нам, не вимовляючи ся приязню або посвояченєм, маю стояти. Так менї Па-

не Боже поможи і мука невинна Христа Господа."

Дня 28. червня с. с. 1657. р. гетьман видав мешканцям пинського повіту сьвяточну грамоту, якою приймав їх під свій протекторат. Вона починала ся так:

„В імя Господне. На вічну память річи.

Ми, Богдан Хмельницький Гетьман генеральний військ Й. Ц. М. Запорожських. Повідомляємо тим листом, вірою нашою і всього Війська ствердженим, кождому, кому про се треба би знати. Передвічна Мудрість, сама управляючи дорогами загального житя, тим, що добре дїлають, заборонила лихим платити, а приязних казала приймати серцем приятельським, — дала належний приклад, що не є річ справедлива, за рибу вужем, за хлїб каменем, і иншими лихими річами віддавати за добрі дїла"... Так і гетьман не відкидає прошеня пинської шляхти, але приймає її до приязни".

Гетьман Хмельницький выслав зараз до пинського повіту полковника Івана Грушу і він приняв Пинщину в склад козацької держави. Пізнїйше управляв Пинщиною полковник Константин Виговський.

Присяга пинської шляхти гетьманови має велике історичне значінє:

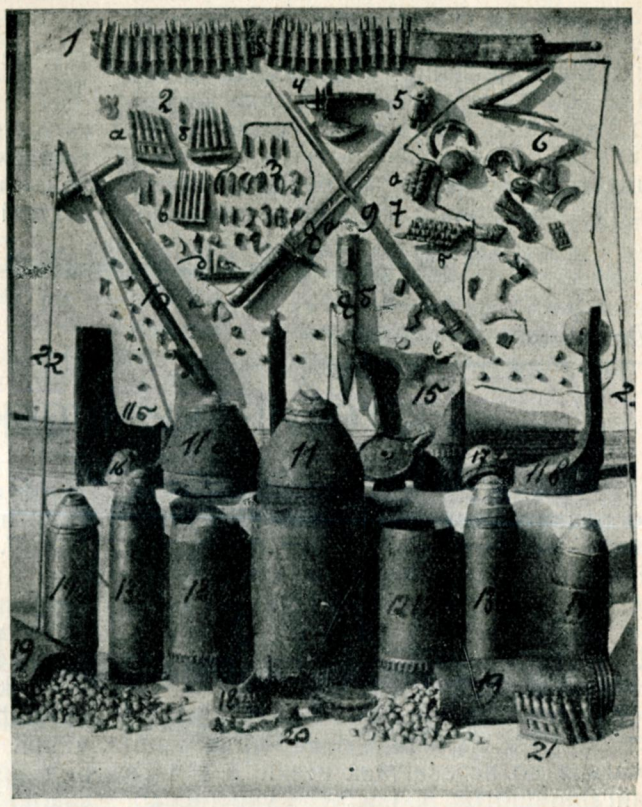

Воєнні предмети знайдені в селї Волчківцях, пов. Снятин*).

пинська земля ствердила через се, що є частиною великої України і що хоче

*) В повисшім селї була позиция від 14. мая до 7. червня 1915. р. В селї були росийські окопи, а на горбках поза селом — наші; відтак коли боєва лїнїя пересунула ся в сторону Днїстра, мешканцї села знайшли отсї річи, які відповідно уложено — і відтак о. Евген Бахталовський зробив з них повисшу знимку. І так:

ч. 1. представляє кусник машинового росийського кріса, в котрім суть повкладані патрони; цїлий є на кілька метрів довгий і містить ся в бляшаній пушцї.

ч. 2. а) Маґазинок австрийських патронів.
б) Маґазинок росийських патронів.
в) Маґазинок грецьких патронів.
д) Маґазинок ревользеровий з одним тілько патроном.

ч. 3. Куля кріса цїла і що з нею дїє ся, коли перелетить відповідну скількість кроків: мязджить ся, сталевий плащ пукає, а олово що є в серединї, прибирає таку неформну масу.

ч. 4. Рурка зі шрапнеля куди переходить льонт, а ті бляшки нїби крильця притримують кругленькі оловяні кульки, що містять ся в шрапнели.

ч. 5. Верх від шрапнеля (частина).

ч. 6. Рїжні відломки розірваного шрапнеля.

ч. 7 а і *б* кавалки ручного ґранату бомби.

ч. 8 а і *б* австрийський баґнет.

ч. 9. росийський баґнет („штик").

ч. 10. Кавалок машинового кріса.

ч. 11. Гарматна куля 15 цтм. калїбру.

ч. 11 а верх від другої такої кулї.

ч. 11 б і *в* кавалки добре розірваного такого шрапнеля.

ч. 12 а і *б* гарматні кулї (шрапнелї) 12 цтм. калїбру.

ч. 13 а і *б* гарматні кулї (шрапнелї) 9 цтм. калїбру.

ч. 14. а і *б* гарматні кулї (шрапнелї) 6 цтм. калїбру з верхами.

ч. 15. Добре розірваний шрапнель, коло него кружочок що находить ся в шрапнели в серединї.

ч. 16 і *17* верхи від шрапнелїв і ґранатів.

ч. 18. Спід добре розірваного шрапнеля.

ч. 19. Шрапнелї з кульками.

ч. 20. Шрубка зі споду ч. 11 б.

ч. 21. Порожні маґазинки.

ч. 22. Сталеві дроти до чищеня крісових люф.

належати до української держави; через се границі України пересували ся далеко на північний захід. Присягу складала шляхта без ріжниці обряду: се був доказ, що в запорожській державі є місце не лише для людий одної віри або одного стану, але для кождого Українця, що цінить самостійність України. Права, які полишив гетьман шляхті, показали, як буде виглядати устрій самостійної України: свобода і толєранция для всіх при сильній власти гетьмана се був ідеал, який уводив в житє Богдан Хмельницький.

На жаль недовго по сім важнім актї великий гетьман покінчив житє, 27 липня 1657. р.

Нині по 260 роках серед великої війни місто Пинськ згадує давну, гарну хвилину свобідного житя у своїй українській державі...*)

Др. Іван Крипякевич.

З ІСТОРИЇ УКРАЇНСЬКОЇ ФЛЬОТИ.

Україна з природи має великі дані до розвитку морської сили: цїла полудднева границя нашої землї се велике Чорне море з заливом Азовського моря. Всї важні українські ріки пливуть до сеї морської области, — Днїпро, Днїстер, Бог, Дон, — немов вказуючи Українцям, де їх сила і значінє. Від самого початку нашого национального істнованя в сім напрямі все ішли наші змаганя до всесьвітних цїлий, а в часи найгарнїйшого розвитку української держави наша морська сила, фльота, тїшила ся також незвичайним розцвитом і доходила до великої могутности.

Перший период процвитаня української фльоти належить до початків київської держави. Від часів Аскольда і Дира (к. 860. р.) аж до смерти Ярослава Мудрого (1054. р.) наші кораблї володїли без суперника Чорним морем. Арабські географи назвали тодї Чорне море Українським, бо лише Українцї на нїм плавали. Наші князї раз-враз уладжували великі походи на море, що приносили Українї славу і богатство. В першім походї Аскольда і Дира 860. р. під Константинополь було 200 великих човнів, з яких кождий містив 50 людий; князь Олег 913. р. привів під Царгород 500 кораблїв, кождий по 100 людий; фльоту Ігоря числено на тисячі човнів. Українська фльота сього часу мала подвійне завданє: торговельне і воєнне. Чорне море було тодї найважнїйшою торговельною дорогою; туди ішов цїлий експорт сирих плодів з України, туди привожено промислові вироби з Греції. Фльота обіймала перевіз товарів. Але що дорога на морі не була безпечна для купця, то торговельні кораблї мусїли мати також військову охорону, воєнні залоги для оборони перед морськими розбійниками. Нерідко уживано фльоти і для воєнно-полїтичних цїлий. Походи наших князїв під Царгород можна порівнати з нинїшною морською блькадою: українські кораблї загрожували столицю, щоби вимогти на Греках ріжні торговельні уступки. Державна фльота стояла тодї передусїм на службі торговлї і київська держава великий розцвит завдячувала мудрому уживаню морської сили.

За Ярослава Мудрого сї сьвітлі часи нашої фльоти покінчили ся. Останний великий похід під Константинопіль був 1040. р. По смерти Ярослава київська держава розпала ся на части, і разом з тим прийшов занепад богатства країни і його воєнної сили. Чорне море стало безлюдною пустинею, яку оживили аж пізнїйше італїйські кораблї; память про участь Українців у морськім житю на довгі часи затратила ся.

Так було більше як чотириста лїт, аж знов появили ся на Чорнім морі нові українські кораблї — **козацькі чайки.**

---

*) Про сї часи оповідав Вячеслав Липинський у книжцї: „З минувшини України".

Перші звістки про козацькі човни маємо вже з кінця XV. в., з часів, коли вперше появило ся козацьке імя в історії. В 1492. р. козаки з Київа і Черкасів виправили ся Днїпром і напали на татарський корабель під Тягинею (на долїшнім Днїпрі) та взяли велику здобичу. Десять лїт пізнїйше 1502. р. козаки з тих самих міст знов на човнах в ночи напали на Татар, між якими був волоський посол і знов пограбили богато річий. Такі походи трафляли ся часто і Татари не могли дати собі ради. Як дуже бояли ся козацьких нападів знати з сього, що хан видав к. 1509. р. приказ перетягнути через Днїпро ланцюхи, щоби загородити козакам дорогу; а бічний рукав ріки, яким перекрадали ся козаки, казав засипати камінєм!

В XVI. в. козацькі походи водою повтаряли ся все на ново і ставали чим раз більші. В 1545. р. козаки уладили напад на турецький замок в Очакові (при устю Днїпра); козацьких чайок було 32, вони підплили в ночи під замок, здобули його, забрали в неволю цїлу залогу і вивезли богато здобичі.

Проводирями сього походу були Карпо Масло з Черкас, Яцко Білоус з Переяслава і Андрушко з Браслава, — се перші імена козаків, звязані з істориєю нашої фльоти.

В 1587. р. відбув ся перший похід на широке море. Козацькі човна приїхали під Кізлів (тепер Евпатория) на Кримі, здобули кілька турецьких кораблїв, напали на місто і зрабували богато крамниць. Ті самі козаки ходили під Білгород (Аккерман) і під Азів. Ватажком у сім походї був Захар Кулага.

В 1594. р. гетьман Богдан Микошинський виправляв ся проти татарської орди в низ Днїпра фльотою з 50 човнів і 1300 козаків.

В 1598. р. осаул Федір Полоус з віддїлом козаків ходив на море і здобув якесь турецьке місто; подібний похід був 1599. р.

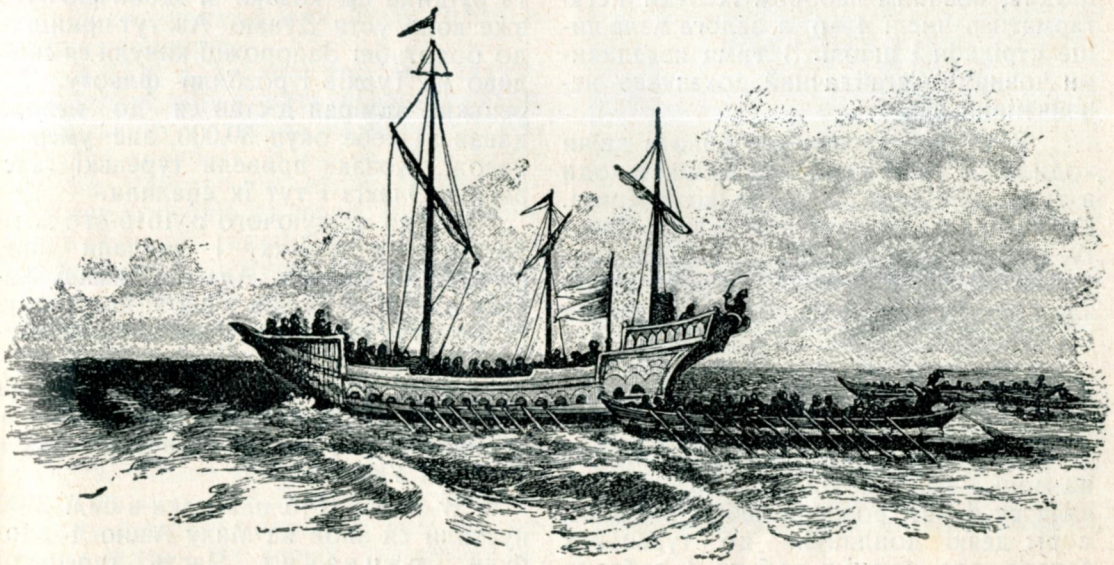

Турецька галєра і українські чайки.

В маю 1602. р. козаки виправили ся на море на 30 чайках і кількох галєрах, які здобули на Турках; під Кілїєю (коло Дунаю) били ся з турецькими галєрами і одну здобули. Такий сам похід був лїтом 1606. р.: козаки буаи під Кілїєю і Білгородом і здобули 10 турецьких галєр з людьми і товарами; тоді також здобули місто Варну на болгарськім побережи і вернули ся з великою здобичею. Подібно й 1609. р. козаки в 16 чайках були під устєм Дунаю і пограбили тамошні міста, Ізмаіл і Кілїю; були також під Білгородом.

Хто проводив у тих сьміливих походах, сього докладно не знаємо. Заховала ся з тих часів прегарна дума про

гетьмана Самійла Кішку, що втік з козаками із турецької неволі, — може справді він був проводирем тих походів.

Але найбільшу славу осягнула козацька фльота за гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного. Він завів у козацькім війську зелізну карність: здає ся від нього взяв почин звичай, що в походї не вільно пити горівки під карою смерти. Сагайдачний збільшив козацьку фльоту і дав їй великій розмах, вказав нові дороги до походів. Козацькі кораблї були невеликі в порівнаню з нинїшними: довжини мали до 20 метрів, а могли помістити 50—70 людий; воєнним набором їх були легкі гармати в числї 4—6, а залога мала лише стрільби і шаблї. З тими невеликими човнами Сагайдачний доказував незвичайних дїл.

В 1613. р. козацька фльота двічи ходила на море і зробила великі шкоди в турецьких землях особливо в Кримі. Султан вислав проти них велику фльоту в Днїпровий лиман, під Очаків, щоби переловити козаків при поворотї; але козаки зайшли несподївано Турків і розбили їх. Ся побіда так заохотила козаків, що рік в рік козацькі чайки показували ся на морі і доказували чим раз славнїйших дїл.

Весною 1614. р. були козаки знов на морі, — але похід не вдав ся: зірвала ся буря і розбила чайки по цїлім морі; деякі доплинули до турецьких берегів, але там їх побито і забрано до неволї. Ся пригода не знеохотила козаків. При кінци серпня знов рушили козацькі човни на море; війська було около дві тисячі. Перший раз відважили ся на сьміливе дїло: пустили ся поперек через Чорне море до побережа Малої Азиї. Провідниками були їм козаки, що втїкли з неволї. Козацька фльота прийшла під Синопу, одно з найгарнїйших і найбогатших міст, здобула замок і знищила міст та кораблї. Шкоду числили Турки на 40 мілїонів. Султан був такий розжалоблений вістию про здобутє Синопи, що хотїв повісити свого першого мінїстра, великого везира, — жінка і доньки випросили йому житє, але султан побив везира булавою. Турки знов пробували задержати козаків в Днїпровім лимані. Запорожцї подїлили ся на дві части: одна пішла перебоєм через лиман, друга хотїла перейти сушею через Крим. В сім переходї козаки втратили 200 людий і богато здобичі, бо щоби облегчити човна самі мусїли кидати богатства у воду — але на Запороже таки вернули ся.

Новий похід підняли козаки зараз весною слїдуючого року 1615. Чайок було 80. Рушили знов у новім напрямі — під Константинопіль, столицю султана. Сам султан із своєї палати під містом бачив дим із міст, які підпалили Запорожцї. Султан приказав їх прогнати, але заким турецька фльота рушила ся, козаки зі здобичею були вже коло устя Дунаю. Аж тут прийшло до боротьби: Запорожцї кинули ся сьміливо на Турків і розбили фльоту. Турецький адмірал дістав ся до неволї, давав за себе окуп 30.000, але умер в неволї. Козаки привели турецькі ґалєри під Очаків і тут їх спалили.

Турки слїдуючого р. 1616-ого хотїли пімстити поражку і вислали нову фльоту на козаків. Але на лиманї козаки зустріли Турків і знов погромили їх фльоту: яко здобич взяли кількайцять ґалєр і до сто човнів! По побідї козаки поплили під Крим і тут здобули місто Кафу, славний торг невільників. З визволеними бранцями вернули ся в славі на Украйну.

В осени 1616. р. козаки в силї 2000 пустили ся знов на Малу Азию і здобули Трапезунт. Часть турецької фльоти ударила на них, але козаки побачили її і затопили три ґалєри. Другий віддїл турецьких кораблїв чекав коло лиману, але козаки звернули ся тимчасом на Босфор, а потім через Азовське море і річки вернули ся на Запороже.

В 1617. р. були знов два козацькі походи, весною і в осени; козаки пограбили знов Турків і убили одного з визначних башів. В 1618. р. Запорожцї ходили на Турків разом з донськими козаками. В 1619. р. козаки були під Тягинею (Бендерами).

Під проводом Яцка Бородавки в липни1620. р. прийшли к заки під Царгород. Між Турками страх був такий великий, що турецьких жовнїрів треба було палицями зганяти на ґалєри. Зпід

Царгорода пішли козаки на Варну. Було їх 150 човнів.

В 1621. р. на самі вісти про приготовленє до походу в Царгородї була така трівога, що богато людий вибирало ся втїкати з міста. В червни частина козацької фльоти, 16 кораблїв, була у Босфорі і палила села коло Константинополя. Турецької фльоти не було тодї в Царгородї, і місто було в небезпецї: лише нашвидко зібрано торговельні кораблї для оборони столицї. При поворотї зустріла козаків головна частина турецької фльоти; підчас битви кілька чайок козаків дістало ся до неволї. Але й турецька фльота потерпіла значні втрати.

В слїдуючих роках були походи менших розмірів.

В 1622. р. весною виправив ся гуртом Запорожців в пятьох човнах разом з донськими козаками на море; здобули оден корабель. В липни було 30 чайок під Царгородом, взяли богато турецьких кораблїв на мори; були також під Кафою. В султанській столицї був великий страх: „Чутка про чотири козацькі чайки на Чорнім мори лякала Турків більше, як вість про чуму!“ — казав очевидець. В 1623. р. двічи були на мори; другий раз в 30 чайок.

Великий похід уладили Запорожцї знов 1625. р. В липни велика козацька фльота, більше як 150 човнів, виправила ся на море. На Лиманї заступили їм дорогу турецькі кораблї в силї 25 великих галєр і 300 малих, але козаки перебили ся і поплили дальше під Константинополь. Столицї не було кому боронити і козаки знов пограбили цїлу околицю і наповнили Туреччину великою трівогою.

На Українї козацькі походи викликали велике одушевленє. Козаків нарід прославляв за відвагу і сьміливість, за оборону віри против музулман, за се, що вони визволяли бранців з неволї. Українські епископи в посланю своїм 1621. р. вислављяли козаків і порівнували їх походи з походами давних київських князїв: „Сеж бо те племя славного народу українського, що воювало грецьке цїсарство Чорним морем і сухопутю. Се з того поколїня військо, що за Олега, монарха українського, у своїх човнах по морю і по землї (приробивши до човнів колеса) плавало і Константинопіль добувало... На цїлім сьвітї нїхто по Богу не чинить зневоленому християньству такого великого добродїйства, як запорожське військо своєю сьміливістю і перемогою!“

Так само високо цїнили козацькі походи чужі держави, особливо ті, що воювали з Турками, як Австрия або

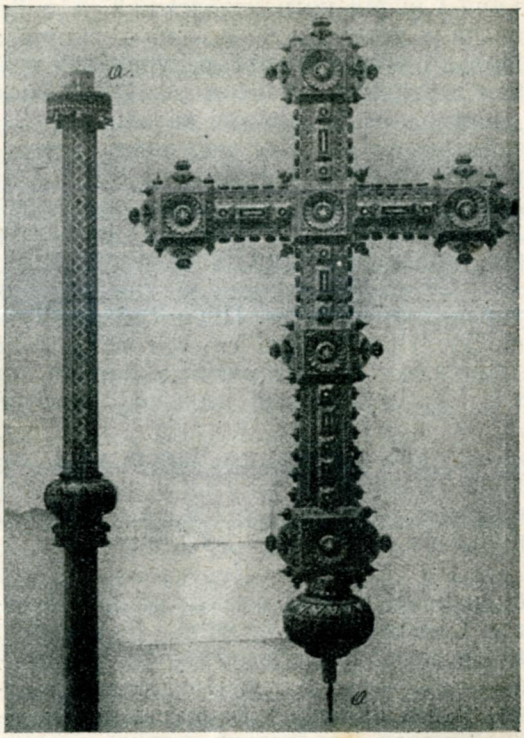

Процесийний хрест в Косові, яко збірне місце датків на Червоний хрест.

Косівський різьбар, наш земляк Василь Девдюк, за почином Українців вахмайстра жандармерії Василя Ткачука і лїсничого Михайла Пекара виготовив артистичний хрест процесийний, як повисша знимка, котрий відслонено в Косові дня 2. лютого 1916. По посьвяченю почали присутні вбивати цьвяхи; з тої нагоди зложені датки на Червоний хрест осягнули сего дня суму 17.000 корон.

Іспанїя. Коли козаки робили похід на Чорне море, то се була важна подія для Іспанії: Турки мусїли стягати тодї свої кораблї під Константинопіль, а Іспанія мала лекшу справу на Середземнім мори. Тому іспанське правительство старало ся удержати козаків у боротьбі з Турками і навіть висилало до них своїх послів.

Але ся велика слава пошкодила козацькій фльотї і стягнула на неї великі небезпеки і біду.

Козацькі походи на море привели великі непорозуміня між Польщу і Туреччину. Турецькі султани жалували ся безнастанно, що польські піддані нападають на турецькі краї; Поляки відповідали на сї жалї, що козаки не належать до Польщі, що се нарід свобідний і нї від кого незалежний. Але Туреччина уступити не хотїла і виповіла Польщі війну. В 1621. р. турецький султан з великим військом прийшов над Днїстер під Хотин; але козаки під Сагайдачним дали Полякам поміч і турецькі війська не могли нїчого вдїяти. Одначе в мирі, який там заключено, Поляки зобовязали ся, що не допустять вже козацьких походів на море.

Се мало некорисне значінє для української фльоти. Під погрозами Турків Польща рішила ся виконати своє зобовязанє. Кілька разів вибирали ся на Україну оружні польські комісиї, щоби приборкати козаків. Польські вожди все ставили до Запорожців жаданє знищити човни і не ходити на море. Козаки опирали ся довго тим приказам, але вкінци мусїли згодити ся.

По битві під Куруковом козаки були примушені виконати волю Поляків. Сам гетьман Михайло Дорошенко мусїв взяти на себе обовязок знищити запорожську фльоту. Приїхавши на Запороже в присутности польських комісарів казав Дорошенко палити човни. Дещо човнів козаки самі поховали або й потопили, щоби не віддати їх на поталу огня, — але більшість фльоти тодї була знищена.

Се дуже відбило ся на козацьких походах. Від сього часу нема вже таких великих походів як давнїйше.

В 1627. р. знов показало ся на мори понад 60 кораблїв. В 1630. р. було чайок ще більше і вони пустили ся аж до устя Дунаю. В 1632. р. знов по кількадесять чайок ходило на море. Але ті походи були вже переважно невдатні і як не на мори то на Запорожи, що було аж під наглядом Польщі, сьмілівї полководцї мусїли відповідати за свої вчинки.

Сьвітлість козацької фльоти підупала. Причиною занепаду було й се, що козацька фльота не мала нїякої опори в торговельних кругах, — не було тодї такого сильного купецького стану, як за київських князїв, що умів би ужити козацьких чайок також для торговлї. Самі воєнні походи удержати фльоти не могли.

Дальша історія нашої фльоти є ще мало розслїджена. Коли Богдан Хмельницький а потім Петро Дорошенко вийшли у союз з Туреччиною, то се також здержало зріст фльоти, — бо Туреччина забезпечила ся договором, щоби козаки не уладжували давних походів на Чорне море. Були лише походи дрібних ватаг і то лише для здобичі, не в полїтичних цїлях.

Козацька фльота відновила ся аж при кінци XVIII. в., коли розпочали ся нові війни з Туреччиною. Чорноморські козаки мали в 1780—90 р. свою воєнну фльоту, що вславила ся при облозї Очакова. Але тодї вже Запорожцї не бороли ся під своїм прапором, лише під проводом Росиї, яка знищила Україну і заняла єї місце на полудни. По Україні одїдичила Росия й давне наше змаганє, якому служила українська фльота від давних часів, — здобути для себе Чорне море та доступ до всесьвітної торговлї і участь у всесьвітнім житю.

Др. Йосиф Теленський.

ВОЛОДИМИРИЯ.

КРАЙ І ЙОГО СТОЛИЦЯ.

Через лїсисті горби і безкраї рівними провадить дорога до самого Володимира. По дорозї видно старі мури Жовкви, видно Раву руську, княжий Белз і Сокаль, Буг і долини та волинські дуброви. І церкви бїлїють скрізь, нїби дїти в чистих сорочках, на знак, що то наш край, українська земля, ко-

тру все боронили дїди, боронять і внуки — в теперішній найтяжшій, найчорнїйшій годинї. Сам нарід здесяткований, край покраяний безконечними ровами, засїяний гробами, цїлими цвинтарями, а їх богато-богато всюди! Стоять вони вкриті барвистими хоругвами, що сердешні тріпочуть ся заєдно на вітрі. Є там такі, під якими й Сїч ходити звикла та богато других, чужосторонних, ріжнобарвистих. Богато руїн є там скрізь і згарищ, а надто безлїч найсердечнїйшого болю, слїз і кривд, котрі підняла з собою війна і неначе все те кинула тут на нашу землю. А ми цїкаві знати, що вродить з того для нас по війні: чи повну загладу й смерть, чи тілько більшу єдність, завзятість й силу на лїпше житє?...

Сокаль й Володимир, розділені передше границею, злучила Росия зелїзницею по обсадженю Галичини 1914. р. Через те взяла весь край на свою сильку, причіпивши на сходї й півночи до всїх шляхів своєї держави. Між Львовом і Ковлем настав від тодї оживлений рух поїздів воєнних, зразу російських, відтак австрийських.

Рівний, лїсистий, та доволї мочароватий є той шмат Волинї, котрий від лїта 1915. р. найшов ся під рукою Австриї. Від давної своєї столицї Володимира, зве ся Володимириєю (Владимириєю, Lodomerien). Земля там біла камінковата глина, гейби негашене вапно, з верствою родючої почви. В околиці Ковля чимало піску, далї мокрáвини. Але людність з плодів вдоволена, бо країна на загал урожайна. Чим далї на схід вартість рілї підносить ся, бо поверхня хвилює і переходить в Поділє. В сторонї Затурців, Торчина, Локачів, Свинюх, Блудова, Горохова і т. и. (то є там, де ведуть ся тепер безпримірні бої, і чути далеко гармати по Европі), краєвид оживлює ся безконечним числом ярів з потоками, озерами, мокляками. Серед листкових гущавин находить птиця й дикий звір тихий захист для себе, коли між тим в натуральних заглубинах, ровах і відвічних кітловинах сидять собі села, а дорога то опадає глибоко в низ, то піднимає ся високо в гору, раз-пораз на переміну. А дорога місцями займаюча, місцямиж нудна, пустинна.

Маєстатичним можна назвати шлях здовж Волинї, від Устилуга через Володимир і Луцьк до Київа. Тудою мабуть здавен-давна ходила виміна торговлї й культури між Сходом і Заходом. Так, якби натякали на се старі, могучі дерева по обох боках дороги: дуби, сокори, липи, граби, сосни і берези, часом кілька метрів завгрубшки. Їзда тамтуди в погідне вéремя дуже приємна, але прикрою буває в слоти, позаяк дороги там лишили ся в станї природнім, якими були ще в княжій добі. Такими є всї дороги, широкі й вузкі, з ровами і без ровів поздовжних, а коли до того на великім просторі не значить їх нїде нїяка деревина і всякий їде, куди знає — оттодї то маєте і нудьгу і сум, ба й розпуку на такій „дорозї“ серед мокрої осени а снїжної метелицї, серед морозної ночи.

Села на Волинї рідше розположені, чим в Галичинї. Добра земля стягає масу чужинців: Поляків, Чехів, Нїмців. За два послїдні поколїня виросла там маса таких кольонїй. Явище се замітне і в Галичинї, а то тим більше, що дїє ся рівночасно з еміграциєю автохтонного українського населеня до Америки, на Сибір і т. и., де по більшій части воно пропаде та війде в склад нових формаций етнїчних. На Волинї крім того здибати можна Галичан, котрі в своїм часї там переселили ся одинцем і в гуртї, та утворили окремі громади (н. пр. Уманцї, присїлок Блудова, хат 54 і всї люди в них остали). Се вже булоб відраднїйше. Але на жаль не богато сьвідомости якої могли ті Галичани взяти з рідних сторін, коли национальне відродженє було ще в самих початках. Вони отже потонули в сїрій, безпросьвітній масї волинській. Але були між ними і такі, котрі не вагали ся частенько заходити до міста, робити пішки кількадесять верстов на те, щоб добути українські виданя та сьвіжі часописи зі Львова. Те саме робило і много Волинців.

Та скучний і пустинний на око характер краю в деяких околицях спричинила зовсїм инша обставина, а саме розвязанє численних сел і розселенє людий по хуторах. Стало ся се кілька лїт перед війною, около 1910. р. Тодї пощезали старі посади, щезли

всї будинки з садами, тільки лишила ся земля, цїла зі всїми пасовисками, толоками, сїножатями, яругами і неужитками, які находили ся в границях розділеного села. На боцї полишено тільки громадські лїси (як де були), тай двори з їх власними скарбами. Тодї весь простір поклясифіковано і подїлено на тілько нумерів, кілько було земельних власників. Потому кидали жереб. Яке хто витягнув число, там і осїв. Там вкраяли йому ґеометри такий кусень, кілько мав він разом своєї землї і жінчиної на пайках. Він назад відшукав весь свій удїл, тільки значно лїпше, бо разом, при купі. Мав на приклад хто шість роздроблених десятин першої кляси, то дістав знов своїх шість десятин в цїлости першої кляси, коли впав так жереб. Колиж впав на гіршу клясу, то ласий на землю мужик не банував, бо за давних шість, мав вісїм або дванайцять гіршої, або пятнайцять десятин найгіршої землї, передше не справлюваної, хащів, ярів і т. п., пустошаків. Попрацює, справить як слїд, то мати ме хутір в двоє-троє більший, як перед тим. Людність, котра віднесла ся була з початку неохотно до того проєкту, борзо змінила свою гадку, бо пізнала свою користь. Тепер хвалить собі спосіб внесеня варстату своєї працї, так сказатиб, прямо до своєї хати. Не потреба вже тратити часу на далекі дороги, робота йде спірнїйше і худоба краща, є час попасти, при тім все вона на очах. Люди західчиві богатїють, а котрі мають довги (правительственні), затягнені на будову нового осїдлого,швидко їх сплачують. Будуть і сади гарні, там, де нині пустка, де на далеких просторах не видко деревини, лиш дахи поодиноких хат шаріють, немов копаки бараболї. А жереб також єство дивне. Деякі селяни казали, що не має то ні тїла ні духа, але обставали при тім рішучо, що має дотик, око і ухо. Добре з тим і правительству, котре через давну форму житя на козачій Украіні надіє ся либонь осягнути двояку цїль: використати лїпше землю, а при тім через розділ і утруднене збірки, лучби й солїдарности, ухилити людність від посторонних, небажаних впливів. Однакож шкода для справи суспільної може бути від того така сама, як велика користь. Річ все таки замітна, що до розбиваня сел на хутори приступлено передовсїм на галицькім пограничу. Охота мати землю вкупі, се мрія мабуть кождого хлїбороба, та осягнена ледви чи може бути вічною через женитьбу й віно.

На Холмщинї, на Волинї і на дальшій розлогій Украіні людність та сама, що і в Галичинї, людність українська. Отже все там однакове: мова, звичаї, обичаї, спосіб житя, страви, хати і господарські будинки. Колиж заходить в дечім відміна, як на приклад в строях, піснях, словари і т. и., так се відміни незначні, перескоки від села до села, від міста до міста, як довга й широка наша земля, а численний нарід.

Типи селянок з села Лукович, Володимирського округа.

Є то нїчим иншим, а тільки довільним обладанєм безконечними в подробицях, але одностайними в цїлости, скарбами, яко задатку на високу материяльну й духову культуру українського народа, скарбами оригінальними, котрі ще довго можуть бути предметом учених дослїдів. Є вони розкинені по українських землях, як іскри одного божественного огню в просторах вселенни, криють вони в собі чудесну тайну рослини, котра ще має видати цьвіт і овоч.

В послїднім часї стала там наростати тонка верства народної інтелїґенциї, тоненька, що правда, як позлітка. Почала вона працювати і ширити сьвідомість про потребу власного житя. Але війна здула і ту верхну позлітку в глибину Росиї, і через те заповідають ся необчислимі шкоди для загалу. Бо маса без проводу нїяк не може бути виразом своїх і всенародних стремлїнь.

В наслїдок того, що людність з деяких сел нераз більше, як в $^3/_4$ вибрала ся, а уступаюча що раз далї армія росийська не дала їй вже змоги вернути, то такі села потерпіли найгірше. Там кватирували всякі війська в походї. Такі села виглядають, як коли би їх навістила страшна зараза, чума. Не інакше мусїло бути в XIV. столїтю, коли вилюднила Україну „Чорна смерть". Хати стоять без вікон і дверий, в серединї гола пустка. Дахи без пошитя і кізлинь. Шопи і стодоли порозбирані на мости і кладки. З дахів позривані цїлі шари пошитя і покидані в болото вуличне; і плоти як стояли, так лягли здовж вулиць на поміст. У великім селї Новосїлки під Володимиром (де мимоходом кажучи, парохом був розумний і сьвідомий Українець о. Заяць), лишило ся душ не більше, як пять. Та чи одно таке село доводилось бачити?...

Многі двори опущені, також цїлком поруйновані. Двір Липинських в Затурцях по переведеню оцїнки хлїба і будинків, в очах управителя росийські власти спалили, стару мурована палатку динамітом рознесли, а парк прорубали. Тай дворів таких гук.

Найменше доторкнені церкви. Росийське військо їх щадило,

По церквах ставало табором, церковний устав нищило, забирало. Але річи нові а потрібні мала і людність на увазї, їх прятала, зберігала. За те шкоди всї спали на предмети старші, отже в понятю людий простих мало або й зовсїм „непотрібні". Задля того потерпіли тяжко історичні памятники, памятники грамоти й штуки церковної, архіви, бібліотеки, ризи і всякі инші вироби артистичного промислу. Шкоди тої звичайно нїчим не буде можна надоложити і сягає вона трохи далї поза рами місцевости, доби, обряду і народности. Цїнні метрики, грамоти, записки та акти, здавна переховувані по церквах та громадських і державних урядах, коли де не спрятали їх ще росийські власники або їх знатоки, так перекинено і споневіряно хищими і нерозумними руками зараз в перших днях, що вони пішли відтак на огонь або на сьмітник. Страти сього рода врізують ся передовсїм глибоко в інтерес українського народа, котрого обовязком є їх зберігати, бо в інтересї противника лежить їх нищити. Треба тямити, що культ старини, се культ предків, а культ предків — то релїґія!

Втрати в тій области нїяк не лагодить та обставина, що будинки церковні стоять в добрім станї. По селах вони звичайно деревляні і збудовані з ялиного (соснового) дерева, всї на оден зразок, що віє з їх поверховности духом більш росийським (великоруським), чим українським. Всї вони походять звичайно з тої найновійшої доби, коли по скасованю унії виперто звідтам і українську мову, перший раз за тисячу лїт. Але їх засада конструкційна є давна, українська, з тої стародавної архітектури народної, якої прекрасні памятники лишили ся тільки в Галичинї, почавши з року около 1400, і носять в собі знамена стилю зовсїм окремого, национального, одностайного колись по всїй Українї, як показує книга проф. Павлуцького про старі деревляні церкви на Українї, студиї Вадима Щербаківського, публїкациї з Поділя та публїкациї, а ще більше приватні збірки кількох архітектів з лївобережної України. Чимало материялу спочиває в руках галицьких дослїдників, бо основне пізнанє українського будівництва в цїлях практичних було перед війною предметом сумлїнних дослїдів кількох архі-

тектів і кількох істориків—українських, а також і польських.

Деревляні церкви на Волині мають звичайно одну форму: форму грецького рівнораменного хреста, завершеного осьмигранною скринею і таким дахом, простим як розпяте шатро, зі стрункою, московською вежечкою над бабинцем. Рамена хреста того, всї кругом, не бувають ніколи многогранні (полїгональні), ломані на три части, як то буває в старих, деревляних церквах, але простокутні, навіть вівтар. Перед бабинцем звичайно приставлений низький і отвертий притвор на стовпцях (ганок, простиль, ризалїт.) Се також додаток чужий (московське крильцб). Цїла церква знадвора і в серединї мальована товстими лякерами, задля краси і відпорности на вогкість. В серединї вимальована білою краскою, а зверха: стїни на сїро, стовпцї, листівки, варцаби і одвірки на блїдо-синьо з червоними випусками, а бляшані дахи на зелено. Звичай той здебільшого також невластивий українській деревляній архітектурі.

Головним містом країни є Володимир Волинський, колись побіч Галича друга столиця галицько волинської держави. Місто лежить під замком князїв волинських, а осередком його є маленький простокутний ринок „базар", а властиво невеличкий трикутник перед костелом, де збігають ся разом три головні шляхи: луцький, устилугський і ковельський. Четвертий шлях провадить до зелїзничого двірця. При згаданих трех головних шляхах лежать три передмістя: луцьке т. зв. Риловиця, устилугське (кутузівське) з Фе́деровичами і ковельське. Крім того на передмістях розходять ся бічні дороги або вулиці, здовж забудовані. І так від ковельської дороги виходить Дубницька вулиця, а на право Гноїнська вулиця з окремою дїльницею; від Устилугської дороги на полудне виходить осібна дорога з передмістєм Зарічем, бо є за рікою (ставом), а котре здавна творить самостійну громаду подібно як з другого боку Острівець. Ті тай ще другі дороги, від віків так поназивані, вибігають на всї боки і лучать місто з краєм.

Місто мощене є камінєм і цеглою тільки до половини передмість. Замісць камінних хідників (з винятком осередка) ведуть на конець передмість деревляні кладки боками вулиць. По бічних вулицях, на т. зв. затилях багна не мають міри; там є справедливі чортівські леговиська, куди не дай Боже загнати ся з тягарем, як приміром під жидівською біжницею, або на густо забудованій господарствами, та проте вічно непоправній вулиці Гноїнській. Nomen—omen! Аж за австрийської окупациї зачав порядкувати місто військовий посадник, надпоручник Гнат Мартинець. Ставши на початку грудня 1915 р. на передї го-

Військовий посадник Володимира Волинського надпоручник Гнат Мартинець.

родської управи, випрятував руїни і засипав цеглою передовсїм багнисті вулиці під замком, від Луцької дороги по собор. Зимою запроваджено знамените осьвітленє високими ліхтарнями, бо було темно, а в части хідники з бетонових плит, як у Львові, та обсаджувано на весну місто деревцями.

Середина міста мурована й деревляна мала чимало домів гарних, здебільшого ренесансових, а що була майже виключно жидівська, тому спалили її до половини утїкаючі козаки. Стїни були наклеювані тапетами, печі з білих кафлїв, а деревляні додатки, як вікна, двері і т. и. мальовані на біло і бронзово. Деревляні доми дотримували па-

ри мурованим, були з гарно вирізуваними ґанками при вході, та в середині і зверха гарно розмальовані підібраними тонами, добутими звичайно через мішанину трех основних красок: білої, синьої і жовтої; деколи долучувала ся ще червона. Се вже можна признати, що в Росиї уміють з дерева будувати і гарно, естетично ті будинки строїти.

З публичних будинків на увагу заслугують дві ґімназиї: дївоча (спалена) і хлопяча т. зв. біла ґімназия. Обі находять ся при виїзді з міста на Устилуг. Особливо гарна є та друга, нова, велика, на горбку. На чолї має чорного росийського орла і чорний напис: „Мономаховская гимназія 1910 г.“ і слова того трудолюбивого і бувалого у всїх пригодах князя: „Будьте не лѣнивы на всѣ дѣла достойныя человѣка“. На північ стоїть мійська школа („городское училище“), ґарний одноповерховий будинок з червоної цегли, званий також нерозбірчивою людністю „червоною ґімназиєю“. Кругом просторий сад з домами для учителїв. Під школою дванайцять гробів в садї з шоломами нїмецькими й шапками австрийсько-угорських жовнїрів на хрестах походять з перших хвиль окупациї, коли там стояв полевий шпиталь. Відтак зроблено там школу для офіцирських аспірантів, що йшли на фронт за Луцьком. Переважно були то Мадяри. — Прекрасний дім Окружного Земства стоїть в розлогім садї від вулиці Шкільної (Училищної) до старого жидівського цвинтара. Передше приватна власність предсїдника сего Земства, а тепер предсїдника Ґубернїяльного Земства в Житомирі — Василя Дверницького, продана за двайцять пять тисяч рублїв. Його батько був тут судиєю й довів до реставрациї катедральної церкви, котра стояла тодї яко магазин. В згаданім домі Земства, котрий находить ся під боком костела, осїла польська школа на початку марта 1916. В новім, поверховім домі „Городської управи й думи“ при вул. Катедральній, з бляшаним гербом сьв. Юра на кони, проколюючого смока, забраного комендантом 4. армії на памятку, закватирував ся воєнний суд, коли тим-

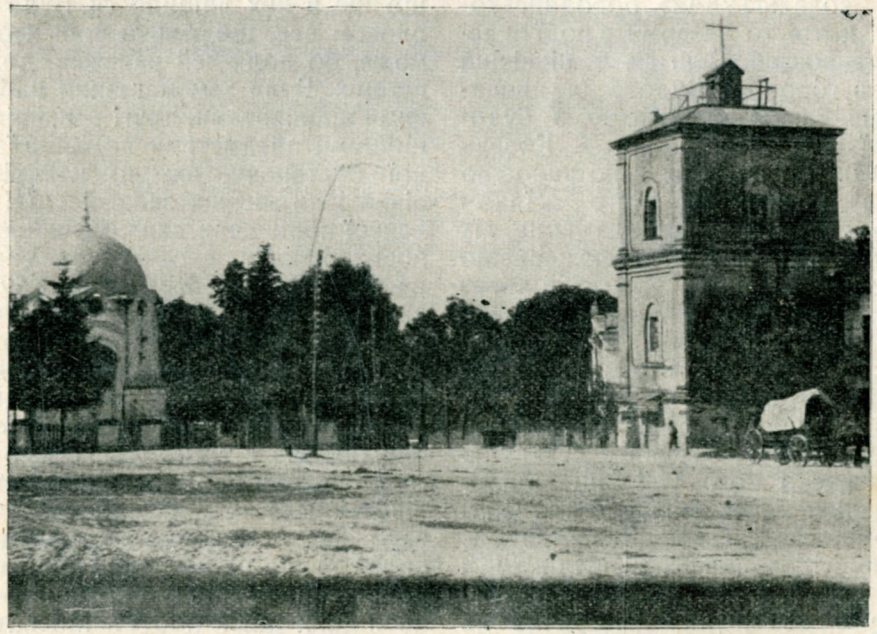

Каплиця сьв. Володимира Великого і башта з руїнами церкви.

часом Гор. управа сидить в Синдикатї (ріг Ковельської і вулиці здовж згаданого жидівського цвинтара). Там мало що не напроти дому Гор. управи, на однім розї вул. Катедральної, стоїть лїворуч ювілейна каплиця сьв. Володимира

Великого, збудована 1892. р. в девятьсоті роковини основаня тутешної епископії і побудованя крилоса на замку, та поновного укріпленя сего замку. На другім розі, праворуч, — чотирогранна вежа, так що уступаючи ся людям з дороги, треба завадити о неї ліктем. До неї припирає великий одноповерховий „Домъ мировихъ судовъ“, а позаду пуста площа до описаної Гор. Управи. Се останки по кляшторі Домінїканськім, не так давно знесенім. Вежа невеличка, се дзвініця, а дім передом звернений до поперечниці від дороги Луцької до Устилугської — се конвент, позаду подвірє монастирське і місце неістнуючого вже костела. Він стояв по дорозї всїм тим, що йшли до катедральної церкви. Бо не без причини костели по всїх містах на Українї вибрали собі перше місце.

Те все ще не може рівнати ся з великанськими казармами козацькими і уланськими при дорозї устилугській, та „ковельськими“ бородинського полку, котрі то казарми в родї окремого міста розтаборили ся в північній сторонї за городом. Будова їх припадає менше більше рівночасно з будовою зелїзниці Володимир — Ковель около 1900. р. і вяже ся з постановою учинити се пограничне місто осїдком сильного гарнїзону. Тревала вона лїт пять і була закінчена воєнною церквою при Ковельській дорозї, в котрій через весь час окупації був австрийський шпиталь четвертої армії (Reservespital Nr. 9/IV). Крім того в Ковельських казармах стояло ще кілька шпиталїв: Nr. 7, 8, 10 і Rekonvalescentenheim. Згадані казарми творять три групи з огляду на їх призначенє, з чого найлїпше розміщена по обох боках шляху є група т. зв. казармів ковельських. Величезні одноповерхові і двоповерхові будинки з червоної цегли, довгі звичайно на 120 кроків, суть розміщені симетрично на великім просторі, замикають собою великі подвіря і огороди з вимірєними дорогами й стежками, а серед того находять ся вигідно і гарно уряджені доми партерові на канцелярії, приватні мешканя для офіцирів і підофіцирів, касина, библїотеки, робітні, то що. По стемплях на зелїзних виробах (печах,— бальках і т. п.) пізнати, що в будові брала участь польська „Fabryka Staporków“. На подвіях колодязї. Було там і гарне осьвітленє будинків і вулиць, словом казарми, яких трудно би де шукати. А однак і тут повторяє ся загальна росийська хиба: брак доброї дороги й стежки, брак відповідного приступу, хоч будова викінчена вже десять лїт тому. Викраяні на мягкім теренї ленії з поздовжними ровами не становлять ще готової дороги серед так коштовних уряджень.

Росия лишила в казармах масу найріжнороднїйшого, дивоглядного материялу з цїлковитим урядженєм гарнїзону і приватних помешкань. Оден міщанин, що живе в сусїдстві, котрий бачив відхід одних військ а прихід других, пожежу міста, загальну тревогу, утечу, біганину і покиненє всякого добра на ласку Божу, так між иншим оповідав про опорожнені казарми ковельські: „...Мілїони коштувала їх будова, але мабуть не меншу вартість мало те, що ще в них лишило ся. Було там все, словом все, що тільки собі хто уявити може, бо полк сей належав до найбогатших. Були там магазини набиті всякими провіянтами, другі — найріжнороднїйшими предметами домашної й воєнної обстанови, аж до найдрібнїйших річий і дитинячих забавок, цїлі склади всякої порцеляни, скла, бляшаних і бронзових виробів, словом річи, яких нїхто не в силї зрахувати. Де инде були чудні зеркала на цїлу стїну, цїлі комнати якихсь старосвітських мундурів і старосьвітської збруї, і вироблені рицарі, закуті в повній збруї. То знов комнати повні книжок, найкоштовнїйших альбомів, образів і т. и. (сьвідок очивидно говорив тут про воєнний музей і бібліотеку). Я чоловік простий і що до чого йде, так добре не розумію. Але болїв я широ сам над марнованєм тих дорогоцїнностий, бо кождий — ще в послїдних днях побуту Москалїв, людність цивільна і вояки брали, везли, несли, розбивали, нищили і кидали під ноги, хто що хотїв, після своєї слїпої уподоби, сам не знаючи, що бере і що нищить. Самі вояки заохочували до того, а Нїмці довший час були обережні і волїли спати по приватних хатах, або під голим небом, нїж обсїсти порожні казарми.“

А проте найбільше вражінє на подорожнім, особливо чужої, західноевропейської культури роблять будівлї старої української школи, перещепленої й виплеканої в Київі під впливом Царгорода. Київ, ясна столиця старої української держави, сьвітив не лиш на всю державу, але і далеко поза єї границями, сьвітив колись на всю Европу! Сьвітив і на Володимир Волинський і старі церкви його суть вірною відбиткою київських.

Та нїкому вже так дорогий не може бути Володимир Волинський зі своїми старими памятками, як самим Українцям. Чому? — се річ ясна. Чужинець не бачить в них нїчого більше, крім тої решти великої минувшини, яка лишила ся. Тай то нераз не знає добре, чия се минувшість, чия ве́лич і слава. Тимчасом Українець крім всего того бачить душу свого народа, його біль і надїю на будучність зачаєну в тих памятках минувшини.

Згадавши про давні памятники Володимира, не можна поминути і давного замку, се є самої столиці волинських князїв і другої по Галичи столиці галицько-волинської держави. Переповідувати істориї сього міста на підставі лїтописи й других жерел нема тут анї потреби анї місця і не має сього на цїли отся розвідка. Можна буде то зробити кождим иншим разом, а тепер стоїть лиш подати образ міста з його памятниками в часї сеї війни.

Володимир лежить на незначнім, ледви замітнім сугорбі і з того приводу можна бути не мало здивованим, що то а не друге місце вибрано на осїдок одного з найбільших українських го́родів. Величину і богатство го́рода подивляти мав підчас своїх відвідин угорський король Беля, котрий казав, що так пишного міста не бачив і в Нїмеччинї. То знов за князя Василька татарський хан, котрий видав був князеви приказ розметати свій го́род, сердив ся, що заборола не щезли на означений час, задля чого лїтописець додає, що не могло се стати ся так борзо по причинї незвичайних їх розмірів.

Так отже старокняжий го́род володимирський міг бути великий і не так широкий як довгий, а одинокою оборонною прикметою могли там бути води і багна. Він ріжнив ся що до того від инших українських столиць, від Київа, Галича, Перемишля, Львова і Холма тим, що їх замки стояли на високих і стрімких горах. Крім заборол були окружені водами; мали отже більше прикмет оборонности. До Володимира подабав галицький Звенигород, котрий стояв також на малім горбку, а неприступний мусїв бути колись тільки через великі багна.

Підставою українських міст був двір і церква. Церква при княжих дворах була звичайно престольною, катедральною, осїдком епископа і крилоса (монастира.) По боярських дворах була вона парохияльною (приходською). Ще й по нинїшний день чимало таких дворів нарахувати можна би по наших землях, хоч двір нинї польський; от на приклад Корни́ловичі під Самбором в Галичинї, а Сїлець над озером Луги на Волинї. Спольщенє українських дворів латинським обрядом потягало за собою приставлюванє по другім боцї двора маленької каплиці (костелка), призначеної передовсїм на гріб для панської семї. Таких каплиць повстало найбільше в послїднім девятнайцятім столїтю. По инших дворах костел заняв місце старої церкви, а громада побудувала собі відтак церкву в селї.

Так отже був уряджений і володимирський замок. Сам володар мешкав з початку в Київі, а сюди заїздив тільки деколи. Там ждала на него готова окрема палата, або навіть такої може й не було і князь замешкував на той час в крилоськім монастири. Поки отже не замешкали там князї на стало, головною підставою замку була капітула з церквою Богоматери, тай далї такою лишила ся по упадку князїв і їх держави. Заборола після потреби розширювано і звужувано, і люд до нинїшного дня горбок з катедральною церквою називає „Замочком“ владичим. Отак ся назва показує і місце давного замку і значне його обкроєнє, звуженє.

Але і без того пізнати добре, що замок був там, де стоїть катедра. Слїди вказують на се, що мав подовгасту форму, що був від полудня, заходу і сходу неначе остров облитий ставом річки Луги, який починав ся десь біля Зимна, обнимав своїми рукавами замок

від сходу й заходу і протїкав широким ровом від півночи, ровом, що й досі лишив ся під назвою Смоч. Воду в ставі стримували греблї з упустами, при котрих стояли млини. Найбільше схований був стрімкий полудневий берег того острова, над котрим стоїть стара катедра і палата епископів; найменше оборонний був беріг північний з боку міста, котре оперізували окремі окопи, як се показують рови під містом від сходу та кусень вала в городї мийської школи („Червоної гімназиї"). Слїди укріплень старого замку пізнати можна найлїпше в кінци напроти Заріча, де перстенї з валів і кінець як широкого так багнистого рова ще добре видати.

Старий замок князя Василька і його предків був так великий, що він потому розпав ся мабуть на три части. Часть західну з катедрою обведеною мурами держали владики. Часть східна тимчасом з огородами і церквищами опинила ся в руках міщан, згодом жидів. А саму середину заняв замок польських старостів, і по нїм лишила ся тюрма серед чотирокутника високих валів і глибоких фос, виповнених садом і просторим подвірєм.

Колись богата на церкви столиця, має їх нині тільки чотири, всї мурованї: катедру, церкву Василївську, церкву св. Різдва і Микулинську.

Катедра або Соборна церква Успеня Пресв. Дїви Богородиці є тут одинокою видимою памяткою по давній добі культурної й полїтичної свободи українського народа. Сьвідок то не буденний, заслугує на найвисшу пошану, сказав би він богато, бо пережив богато. Пережив своїх королїв і князїв і їх державу; пережив відтак язву татарську, епоху литовську і неволю польську. Одно тільки, що нарід кругом лишив ся той сам, як перед віками, а певна річ, що кривди його відчуває глибоко як рідна мама і болїє над тим, що мусить отсе сама служити за школу, в котрій викручують йому язик і калїчать мову, живу мову, рідну мову єї великих фундаторів!...

Церква з шиєю цїла мов гусь, мов лебідь біла. Єї корпус сьвітить здалека, бо піднимає ся в гору високо і рівно і є завершений довкола каблуками, нїби крилами і перами підбуреними вітром. Належить до системи церков тринавових, шестистовпних, то значить ся, що зруб в серединї є передїлений двома рядами стовпів (по три в кождім рядї) на три поздовжні нави. Кождий стовп високо в горі немов пень дерева розгалужує ся на чотири каблуки, при помочи котрих здовж і поперек стовпи вяжуть ся між собою і зі стїнами. Ті каблуки творять в горі незвичайно сильний, добре звязаний сплет нїби клїтку, на котрій висять круглі мов нецки склепіня. Між ними підносить ся в самій серединї себ то на перехрестю великих склепінь копула й баня бляшана, що має форму давних шоломів. Се чистїсенький тип київської архітектури. Церква збудована була князем волинським Мстиславом, батьком Романа Галицького 1160. р., на місци

Катедра або Соборна церква Успеня Пресьв. Дїви Богородиці у Володимирі Волинськім.

пропавшої попередної катедри, яку 992. р. збудував був київський князь Володимир Великий.

До тепер має церква та за собою цїлу свою власну історию. Горіло тут в XIII. столїтю огнище просьвітної й культурної дїяльности не лиш на цїлу Волинь, але навіть на цїлу тодїшну українську державу. Володимирський замок зі своїми князями й духовниками виручував в тій роботї сам Київ. Нераз і не два зводили ся кругом неї завзяті бої, нераз облягані Українцї боронили ся тут від ворожої напасти, під єї мури підсувано воєнні машини. Ще і пізнїйше, по упадку української династиї, не кінчить ся нараз українська державність ані єї культурне значінє, бо під впливом тої культури і українських панів стояла литовська династия. Доперва обі унії, заключені з Польщею в XVI. ст., унія полїтична і церковна, мали на

ції захитати і збурити оконечно кріпкі підвалини национальної культури Українців. Не так воно однак стало ся, бо українська Церква, навіть при поверховній дружбі з Польщею, не зрадила інтересів свого народа.

Як перше Польща, так потому Росия хотїла мати нашу Церкву в своїх руках, щоби тим дуже важним чинником орудувати після своєї волї. А що тодї унія обнимала трохи на весь український нарід, то Росия насїла на унію. Здавити Церкву й нарід в девятнайцятім столїтю прийшло ся їй легко, бо верхи суспільности вже давнїйше обломив польський вплив і кинув в бік противний, а покинена спідна верства була на те за слаба, за убога і за темна. Року 1795-ого Володимир став звичайним містом окружним (уїздним), а десять лїт скорше то є 1785. р. катедру нашу, котра переходила була вже численні направки й реставрациї тай мала порисовані склепіня, зачинено на сто лїт з накладом. Тимчасом і тут і на Холмщинї здавлено наш обряд. Тодї і катедру нашу випрятано, відреставровано і висьвячено на росийську катедру.

В церковних пивницях була погребана волинська династия. Спочив там на віки умерший 19. серпня ст. ст. 1170. р. удїльний князь володимирський і великий князь київський Мстислав Ізяславич. Він був „погребен — як каже лїтопись — з великою честю в єпископській церкві Богоматери, ним же созданій". При ньому положив ся і його син многонадїйний князь Роман, творець великої галицько-волинської держави, котрий погиб під Завихостом 1205. р. в часї виправи на Польщу. І син Романа, добрий і господарний князь Василько, по довгім пановаю ляг там 1269. р. біля своєї жінки Єлени, що по́мерла 1265. р., а потому 1289. р. їх син, володимирський князь Іван Володимир, званий „фільозофом", за свою ученість в грамотї і мінїятурнім малярстві, за ревну опіку над церквами і монастирами і культурну дїяльність. А певно було там поховано і богато инших членів сеї династиї, котрих не записали лїтописцї.

Що з тих мощів, дорогих для народа, ще лишило ся, трудно знати, бо гроби відтак випорожнювано нераз, щоби зробити місце для українських панів з боярського колїна, а надто хоронили там всїх владик.

Від полудня над самим берегом стоїть напроти бічних дверий палата унїятських епископів і недавно приставлена до неї висока вежа-дзвіниця, а трохи далї на тій лїнії дім протоєрея. Безпосередно перед війною в палатї була церковно-приходська школа, а в часї окупациї австро угорська команда володимирського округа. Церква, з початку сплюндрована, була відтак зачинена

а в

домі деревлянім протоєрея була офіцирська столівня (менажа.) Всї будинки в добрім станї, з городом і подвірєм окружає мур з виїмком полудневої стрімкої і так недоступної сторони. Три вівтарі церковні, а передовсїм палата стоїть край глибокої фоси старостинського замку. Отже та частина, де можна би після всякої правдоподібности глядати за слїдами княжої палати, є покраяна в значній мірі ровами і високими валами.

Далї на схід за тим польським замком тягнуть ся огороди з двома певними церквищами, про котрі лишила ся пямять між людьми. Значать їх деревляні хрести. В середині того поля, котре мабуть також належало до первісного замку, находить ся церквище Михайлівське з рештками камінних обломків, а найдалї на схід, вже на самім краю бїля течиї Смеч, поза котрою тягне ся передмістє Луцьке або т. зв. Риловиця, — церквище Введенівське. Про оба церквища не можемо більше нїчого сказати, як тільки те, що Введенівське значить доволї загадочний горбок, штучної овальної форми, при самій дорозї Луцькій, поведеній таки через єї цвинтар. А Михайлівське записало ся в лїтописи поганим учинком, який скоїв ся в тамошнім монастири. Там князь Лев убив князя литовського Войшелка за те, що той послїдний, поступаючи до монастира сьв. Данила в Угровську (в давнім князївстві Пинськім), зрік ся престола свого не на старшого Льва, лиш на його молодшого брата Шварла, свого зятя. Стало ся се після Длугоша, — котрий писав свою історию в значній мірі на підставі якихсь старих, запро-

пащених українських літописий, — дня 9. грудня 1267. р., безпосередно по гостині у вельможі бл. п. короля Данила, Німця Маркгольда. Коли князь Василько, Шварло і другі гості розїздили ся домів, то і Войшелк вернув до монастира св. Михаїла, де яко чернець був остановив ся. Вслїд за ним— а був то вже вечер — „прискакав“ Лев зі своїми дружинниками, вдер ся до келії князячерця і розсїк йому мечем голову. Розжалоблений сею подїєю старий князь Василько, поховав небіщика з честию в тімже монастири.

Далї на схід на Риловици стоїть невеличка але в добрім станї церква парохияльна сьв. Василя. Малий цвинтар кругом обведений муром. Плян церкви давний, старохристиянський т. зв. коничиновий, з 4 рамен-листків. Двері північні ґотийські вказують на пізнїйшу добу, мабуть литовську. Характер якогось напису при різьбленім одвірку забілений, вказувати здає ся також на той сам час. Церква є строго осередочна (центральна), накрита широким, мов дзвоном дахом, з невеличкою цибулястою банею на вузонькій, стрімкій шийцї, в дусї чисто московським, замісць колишньої української маківки. При церкві з боку деревляна комірчина служила за кватиру для оставшого ся сторожа, а по другім боцї за склад церковних книг, бібліотечки і архіву церковного з ризами. З того всего була одна купа сьмітя. Книжки і ризи що лїпші порозтаскувано, решту порозривано, змішано з болотом, і придоптано ногами. Сторож умер, а заступство по нім обняв оден з сусїдних міщан. Бажаням власним порадити щось тій руїнї, годї було піти інакше на руку, як тільки положити міщанинови тому на серци обовязок допильновати і пошановати їх власну старинність через зачиненє бодай того „сьмітя“ на всї замки. Чи щось то поможе?...

На парохиї при церкві Василївській сидїв о. Дамян Герштанський, поступовий посол до Ради державної в Петербурзї, приклонник культурної свободи Українців. Він виїхав з дїтьми. Тільки, поки се настало, на цвинтари під церквою виріс оден сьвіжий гріб. Там поховав батюшка свого зятя, як мовили люди, котрий яко офіцир упав в боях під містом.

В самій серединї міста красує ся під трома зеленими банями велика барокова церква Різдвянська колишнього унїятського монастира оо. Василян, після катедри найбільша. До церкви від полудня припирає одноповерховий будинок, в котрім жили до війни чорноризцї, ігумен і владика, як коли приїде з Житомира. Є ним тепер о. Тадей, Великорос. Простір між церквою і тим будинком виповнює мале, вимощене подвірє. За будинком гарний сад припирає до головної дороги, що веде до зелїзничого двірця. З переду заступає цїлу „обитель“ довгий партеровий чиншовий дім, що колись міг бути школою. В підцерковних пивницях, особливо в пивници круглій під вівтаром, урядженій в грубезних мурах

Церква Різдвянська унїятського монастира оо. Василян у Володимирі Волинськім.

фундаментів на взір катакомб, гребали ся черцї. Але всї перебойни вже давнїйше мусїли бути поотвирані, а разом з тим понищені й написи, задля чого трудно знати, до кого належать порозз-

мітувані кости. Горішне вікно фронтової (північної) вежі надібрано при зниманю дзвонів, бо з Волині вивезла Росия всї дзвони, що до одного. Церква з монастирем в критичній хвилї переходу власти з рук до рук — впала жертвою грабежі, а місцева поговірка лучила з тим увязненє австрийськими властями одного мешканця тодї саме, як він підняв ся був на верх громадської власти та дїяльности, розпочатої від живенького переволїканя міста з росийських лахів в польський костюм. Говорили і про спільника... Одиноким чоловіком і сторожем в монастирі лишив ся старенький 76-лїтний братчик, столяр. Очивидно, доглянути всего старичок не міг. Він носить почесний титул „батюшки", а хоч звікував в непримиримім осередку обмосковлюваня — в Лаврі почаївській, а відтак тут у Володимирі, — говорить проте прекрасно українською мовою.

До монастира хотїла увійти нова польська школа, а увійшла одна шпитальна команда.

„Обитель" вивінована з давна розлогими добрами. Сюди належать доокольчні лїси: „Королївщина", і „Березина"; та послїдна дуже перетереблена. В нїй нова церковця деревляна біля цегольнї, сплюндрована до голих соснових стїн і лишена на розтвір; поломані хрести й сьвічники валяли ся по землї, з вівтара остав обнажений стіл, а на чернечі дімки напроваджено польських кольонїстів. На весну новий бурмистр міста п. Г. Мартинець велїв старенькому батюшцї оглянути каплицю й лїс, а відтак каплицю забив і остеріг шкідників перед дальшим руйнованєм. В лїсї стояв через зиму і весь час віддїл військових робітників, котрий зрубував дерево на будулець і пáливо (дуб, береза, осика, граб, сосна і т. п.), причім окружна команда видавала а міщанам продавала квіти.

Напроти сего монастира стоїть костел. Звичайний ренесанс з двома вежами на передї та великим туловищем. Латинська напись на притворі славословить краківського Домінїканця сьв. Яцка, котрого місионарська робота на українських землях аж до Днїпра принесла польскому костелови так богаті жнива.

За монастирем і болотнистою вуличкою на північний схід стоїть рівнож зачинена давна унїятська церква сьв. Миколи, після переказу посьвячена епископом Кунцевичом. При церкві Миколаївській деревляна дзвіничка з боку, має на (галицьку) стародавну моду під чотирокутним дахом отвори т. зв. голосниці. Вони наслїдують склеплені романські аркади. Кругом старий, пустий цвинтар, а з плота війна не лишила нїщо, ледви слїд.

Девятьдесятилїтний дїдусь, кольпортер українських газет у Володимирі Волинськім.

На виході з міста при Ковельській дорозї праворуч, стояла також дуже давна церква сьв. Параскевії, звана Пятницькою. В однім актї з XVIII ст., дотикаючім аренди ґрунтів сеї церкви, сказано, що наділив її тими полями князь Свидригайло з литовської династиї, звісний покровитель української Церкви в тім часї, коли була вона проскрибована і на єї місце садовили ся польські дієцезиї. Церква однак могла бути ще старша. На тім місци є тепер садок з мурованим стовпом і хрестиком, без нїякого напису.

Була ще десь церква сьв. Димитрия, котру „списав" то є помалював гарно князь Іван Володимир, син Василька, „фільозоф", що умер від рака в устах. Була і церква сьв. пророка Илиї з деревляним законом жіночим, маєтности княгинї Марусї Збаражської, на котру то церкву православну мав напасти зі своєю вооруженою дружиною 1596. р. приступивший до унії епископ володимирський Іпатій Потій, котру то справу розбирано на рочках судових 10. серпня 1596. р. Той монастир, притягнений відтак згаданим епископом до унії, згорів до тла 1833. р.; в слїдуючім роцї його знесли, а його віно в землї і грошах перейшло на описаний унїятський монастир василянський сьв.

Різдва у Володимирі, а опісля в 1835. році на Полонський дівочий монастир, що приняв назад православіє.

На оба згадані монастирі маємо два церквища. Одно було там, де стоїть тепер зелізничий дворець. При копаню ровів на фундаменти того двірця надибано на слід старого християнського цвинтарища, добуто саркофаги, словом місце церквища, про котре навіть місцевий переказ нічого не відає. На ту памятку поставлено біля двірця малу капличку в московськім стилю.

По другім, противнім боці міста, на захід, на Фе́доровичах, над самісіньким берегом Луги оглядати можна до нині розвалини якоїсь старинної церкви. Що то за церква, ніхто з людий оставших нічого сказати не вміє. Алеж на певно повинна би щось вияснити память старих людий і загальний переказ, коби не час воєнний. Мури від півночи вистають ще на метер понад землю, але полуднева стіна обсунула ся цілковито до ріки, по ній ледви тягне слід рівно з високим і стрімким берегом. Вистають ще чопи шістьох стовпів і абсид, то є вівтарів як видко було три. Була то отже церква триабсидна, шестистовпна, завершена очивидно тільки одною копулою на грецькім, рівнораменнім перехрестю склеплених жолобів. А коли додати, що і відповідаючі внутрішному поділови і стовпам назверх пілястри в постаті кріпких переполовлених кольон, неначе прилїплених кругом церкви до стіни, тоді вже пізнати в ній добре київський шабльон.

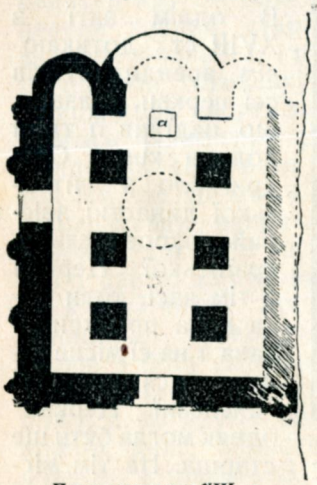

Плян церкви з XIII. в.

Уривистий беріг ріки Луги.

Ся церква не була велика. Вона широка на 17 кроків, а довга від головного входа по конець вівтаря на 28 кроків. При головнім вході від заходу, в середині праворуч під стіною видно отверту яму, в котрій вихилює ся рубець деревляної, цілковито збутвілої трунви з людським кістяком. Нутро церкви було перекопуване, на самій середині лежить накопичена жорства́. Так се до тої розвалини відносять ся здогади деяких росийських істориків, повторених проф. Грушівським, буцімто се суть руїни первісної володимирської катедри Богоматери, збудованої в 992. році Володимиром Великим.

Здогад цілковито неправдивий. Годі тямити в тій хвилі на війні, хто пустив сю нісенітницю в науковий оборот: покликаний знаток, чи дилєтант? Та як би воно там не було, а похибка то велика, груба. Перше всего нема там найменшого натяку в терені на первісний замок, серед котрого стояла катедра; по друге — цегла і мулярська заправа промовляють за тим зовсім виразно, що будова та була о яких триста літ молодша від катедри Володимира Великого і першого епископа Стефана. Інакше фундация мусїла би бути сучасною з Десятинною церквою, отже і цегла і заправа носили би признаки того самого часу, як се здибати можна по других містах і руїнах на Україні. Цегла і мулярська заправа побіч деяких других стилістичних і технічних признак є річи так певні, що на підставі зовсім певних памятників можна уложити докладну хронольогічну скалю виробу цегли й приготовлюваня мулярської заправи. З тим очивидно не числили ся автори висше наведеної гіпотези.

Церква мала гарне положенє. Низом стелить ся ріка а кругом мусїв були сад, і ціла „обитель“, безперечно монастирська, давала тихий і любий захист красносьвятцям. З віками однак ріка щораз більше підкрадала ся під ту спокійну пристань, нишком підповзувала і підгризала основи під нею щораз більше і більше. Подібно зробив раз Днїпро-Славутич, хоч як поважний. Стояв собі над його берегами, ба й доси стоїть ще чарівний кутик на сьвітї, здалека від гамору великого Київа — Видубицький монастир. Сам король Данило бажав напоїти ся чарами сього лїсистого раю, хоч був у великій журбі, мав поклонити ся варварському ханови. Отже Днїпро чомусь розгнівався, як почав бити тай бити, то відколов цілий берег, струтив у воду майже

половину церкви з вівтарами, а також частину цвинтаря. Ще й нині можна бачити сяк-так загоєну рану на старечім організмі і пізнати, яку шкоду вирядив сам Славутич богомільній закутині. А виплекала вона ще одну дивну річ: волоську тополю. Хто її бачив, той не борзенько забуде, так вона зелена і так струнка до самої хмари, як вежа сьв. Стефана.

Крім памятників церковної архітектури треба згадати городські крамниці, щось в роді краківських „Суконниць", котрих партеровий дім, завершений каблуками, становить лівий ріг вулиці, що веде з міста на зелізничий дворець. Одним своїм крилом витягає ся він в сторону монастирського горóда, а другим замикає частину сього трикутника перед костелом, що становить осередок міста і роздороже чотирох шляхів. Там, на сім перехрестю, стояла крицева, недавно поставлена, статуя царя Олександра II. Статую враз з дзвонами взяли з собою Росияни і по ній лишив ся тільки підмурок, дороговказ для перетягаючих військ. В часі манїфестаций служив підмурок також за пєдестал австрийського Монарха. Ся площа зве ся тепер: „Franz Josefs Platz" — в противеньстві до назв того рода, як „Kowelska", або „Farna", або „Katedralna", перемальованих за бурмистра Коломийського, та ще деяких давних росийських табличок: „Училищная" „Кутузовская" і т. и.

Другий ріг згаданої вулиці, праворýч від підмурка, творить перия поверхових домів, котра тягне ся другою вулицею в сторону Луцького гостинця, а саме до церквища Введенівського. В тій перії стоїть велика мурована бі жниця жидівська, замітна і віком і охотою своєю зблизити ся до візантийської архітектури при помочи своїх горішних каблуків, тільки й на те там пороблених, щоби на зразок церков мала подобу візантийської сьвятині, дому Божого. Та хоч і присутність тих каблуків без відповідних склепінь не є тут потребою органічною, а чисто декоративною причіпкою, всеж таки поверховна спільність форм архітектонічно-декорацийних має за собою далеко старші і важнійші традиції, бо сягає аж до самих початків християньства, котре як у всім так і в тім носить знамена свого походженя. Мотиви орнаментики на камінях нагробних жидівських і християнських є з того боку вельми інтересні; вони мають свою вартість, вартість тим більшу, чим старші ті каміні.

Дещо інтересного здибав би може в тій области на старім цвинтарі жидівськім у Володимирі. Находить ся він майже в середині міста, при бічній вулиці, що виходить на лїво від шляху Ковельського поза костел і веде в сторону до казармів козацьких. Про глибоку старину сього цвинтариска, може першого від приходу жидів, заключати можна так з тих немногих вже, запавших ся в землю і почорнїлих плит камінних, як також з його опустошеня та незвичайної розлогости. Серед зеленої муравы білїє ся якась кучка. Стоїть після переказу на гробі чудотворного рабіна. Далї на північний захід тягнуть ся новійші його полоси, гроби, накриті деревляними скринками на подобу трунви, бо цвинтариско наростало видимо з часом, задля чого і його північна границя сильно заломлює ся і найновійшою партиєю підходить недалеко християнських цвинтарів.

Є їх два: цвинтар православний і католицький. Творять нїби оден ґрунтовий комплєкс, передїлений тільки ровом на дві рівнолежні части, заслонені від міста червоним муром, з двома брамами при купі, з доїздом від дороги устилугської. Нагробні написи на одній части є по росийськи, на другій по польськи. Нема лиш українських написів, дарма, що на обох лежить нарід український!... Замітнійших є декілька памятників дїдичівських і міщанських, а на передїлї католицькім давні розвалини якоїсь немалої каплиці. Позаду православного цвинтаря — новий цвинтар воєнний, окружений березовою огорожею, де гроби в кількох рядах, росийські, нїмецькі і австро-угорські висипані та удержувані в найбільшій старанности як зрештою всї цвинтарі воєнні. Ось так люди як стояли живі, так лежать мертві, у взірцевім порядку, лиш одно- і двораменні хрести та завішені на них шоломи значать колишних ворогів і приятелїв. В середині цегляний памятник, поставлений руками росийських бранців.

З організацією княжої столиці вяжуть ся деякі осади кругом Володимира. Їх назви говорять про первісне їх призначенє. Більше таких сел стрічаємо в околиці Галича, а тут менше. До ряду таких належить мабуть поблизьке село Зимно („мразниця“, ледівня), віддалене від замку кілька верст на південь. Є там чималий жіночий монастир з церквою, о високій копулї. При монастири була школа з дівочим інститутом. З того лишило ся тільки дві-три сестри, а весь монастир і село до живої душі опустїли. Там був табор для полонених Росиян (робітників) під доглядом Мадярів,

До висше згаданих осад належить і село Скоморохи в сокальськім повітї (в Австриї), наділ придворних весельчаків, як під Галичем.

Далї на схід стояли княжі комони. На сім наділї конюшім повстала осада Конюхи, не інакше мабуть, як під перемиським замком—Конюшки. Двірське гумно на боцї з великими мурованими шпихлїрами, з частиною села і присїлка Защитова знищила пожежа. Серед давних укріплень земних, саду і парку стоїть оцїлївша вельможна резиденция, поверхова палата з патиною минувшини. Лице порисоване морщинами, а вікові спомини пригорбили цїлу, похилили. Звичайно богато дечого інтересного вміють оповісти того рода двори; знає свої казки й резиденция конюшецька, нинї власність одного з гр. Чацьких. Отжеж оповідає вона (тай цїла околиця), дивну байку про одного „рицаря пущ“, жовтодзюбка, котрий зявив ся був там нїби кровожадний, хищий смок і наробив людям не мало пакости. Він неімовірно знущав ся над населенєм, побивав смертельно нарід, їздив запряженими до воза жінками по селу і поганяв їх батогами, в часї морозної ночи вкидав дївки повязані разом до пивницї і видумував найдивачнїйші кари дикої мести над невинними сотворінями, чим доказав, що гунська кров все старша від культурної позлітки.

До згаданих княжих посад належать либонь ще села: Твердиня, Пустомити, Пятидень і ще деякі. Село Микуличі малі слїд згадати тому, що там гарний храм Покрови Пресьв. Богородиці (збудований майоровою і дїдичкою Дариєю Леванїдовою і єї сином Олексою 1835. р., як сьвідчить мідяна табличка на горбку з слїдами кріпостних перстенїв) пав жертвою огидної профанациї

* * *

На закінченє не завадить посьвятити кілька слів населенню, його житю і настроєви в часї окупациї.

Володимир Волинський обсаджений з початку (20 липня н. ст. 1915. р.) Нїмцями а потому Австрийцями, в хвилї вибуху війни мав шіснайцять тисяч мешканців з накладом. Після обчисленя мав в р. 1911-ім всїх душ 15,720, з чого припадало: на православних 3,924 жінок і 2,686 мущин, на католиків 1,028 жінок і 873 мущин, жидів 3,420 жінок і 3,640 мущин. Мала решта припадала на протестантів і магометан*). Після народности по половинї припадало на Українців і жидів, між католиками було трохи Поляків, решта Нїмцї, Татари і Турки. Треба знати, що в Росиї шинкарями, особливо по пристанках зелїзничих, похатниками (ганделесами) є дуже часто Татари, а пекарями Турки.

Давно було досить Нїмців у Володимирі, купців і ремісників. Лїтопись галицько-волинська каже, що князь Мстислав велїв читати грамоту Володимира перед Нїмцями і місцевими людьми „мѣстичами“ в епископській церкві. Очивидно не були то лиш міщани, але передовсїм дворяни. Тепер Нїмцї не грають там жадної ролї, за те більшу ролю грають жиди. Зміна правительства зробила на них своє вражінє; вони жили вправдї і торгували, як перед тим, але рух і оборот торговельний значно спинив ся. Ще більше вражінє зробила на решту міщан, котра стала мовчаливою, боязливою і в собі замкненою. Настрій цїлого населеня, без огляду на віроісповіданє і народність, уроблював ся на засадї економічного добробуту і достатку, і на весну, з дуже маленькими винятками, був всюди одностайний. Тодї, то є на початку цьвітня 1916 р., цїни на все стояли в десятеро вище, чим були там перед війною і на

*) „Весь Юго-Западный край; справочная и адресная книга. — Кіевъ“.

початку війни. Фунт хліба за 2 копійки коштував до 40 сотиків, фунт риби за 8 до 10 коп. — 2 кор., двоє яєць за $2^1/_2$ коп. — 48 сот., за 25 коп. фунт масла — 5.60 кор.; за 3 коп. булка — 30 до 40 сот. (і не та мука), за 7 до 10 рублів гарні чоботи — 100 кор., тай то не такі. За $1^1/_2$ коп. фунт цибулї — 80 сот., а за 12 коп. олію — 3·40 кор. і т. п. Виїзд до Галичини можливий був тільки за оплатою 30 рублів в золоті, а на Холмщину і до Королівства 15 рублів рівнож золотом, котрі треба було дорого купувати, бо хто їх мав, сховав на дно скринї. Буг від початку творив непроходиму, тверду границю між т. зв. Королівством польським і Волинею.

Люди сидїли з початку нерухомо, немов приголомшені. Згодом почали прислухувати ся до тих вийськ, що квартирували по їх хатах та помічати, що не всї вони однакові, не однакової вдачі тай мови. Чули між ними українську мову і дивували ся чимало, яким то чудом „їх люди“ перебрані за австрийських „салдатів“. Другі знов дивували ся, як то борзо і добре виучили ся Австрийцї їх рідної мови, або як казали жиди, мови „мужицької“. Звичайно здивовані питали: „Де ви так по нашому виучили ся?“ На те треба було їм відповідати і пояснювати. Вони через те стали осьвідомлювати ся що раз більше, любити своє зневажуване доси рідне слово, а жиди шанувати і робити йому належне місце по своїх склепах і в торговельнім оборотї. Книжки і часописи, які покидали жовнїри й офіцири Українцї, переконали їх, що та мова є так само добра, як росийська або польська, бо там в підкарпатськім краю говорять нею всї стани і пишуть на нїй учені книжки і газети.

Людність звичайно не терпіла нїкуди голоду, бо з опущених піль призбирала собі доволї хліба і мала його навіть по переведених реквізициях. При тім загал уповав на швидкий конець. Коли стан викликаний війною не кінчив ся, а люд нерухомий затерп на місци, почав прокидати ся, мислити, почувати тугу за товариським житєм, за своїм духовеньством, церквою і школою, котрі після попереднього опустошеня стояли зачинені. Отверті були за те костели і там можна було ходити на молитву і відправу, можна було вінчати ся і сповідати ся і гребати. Почали разом з тим обявляти ся випадки переходу на латиньство. Ради сповіди мав перейти на латиньство на смертельнім ложу вісїмдесятилїтний старець в Горохові.

Люди стали роздумувати над своїми спільними справами від жовтня 1915. р., при чім на черзї стояла **справа церкви і школи**, се є потреба православних душпастирів і учителїв. Вони мусїли длятого заінтересувати ся галицькими і буковинськими братами, пізнати їх лїпше, цїле їх житє, та всї їх культурні дорібки, пізнати системи і порядки чужого правительства, щоби можна було взяти на себе оборону домагань релїгійних і культурних. З тим всїм треба було їх обзнакомити, на початок дати раду і поміч; та людий на те придатних, крім автора сеї розвідки, не було. Тому серед важких, серед найтяжших обставин, які тут годї ширше описувати, поступала ся приготовавча робота організацийна. При тім деякі особи з обави перед новим і старим правительством не могли зважити ся на який небудь виступ. А що найважнїйше, давав ся зразу відчувати брак провідного чоловіка, яким мав стати д. Е. **Чирановський**, оден з корінних міщан володимирських. Чоловік о вироблених поглядах на сьвіт і людські справи, як тільки може ним бути Українець найкращого типу, чоловік ще молодий, інтелїгентний, поступовий і енергічний, міг бути там вправдї в даних обставинах індівідуальністю як рідкою так і цїнною, а то о стільки, о скільки ясністю, глибиною і рішучістю своєї национальної сьвідомости і думки перевисшав загал тамошної людности. З тої причини слушно міг він стати представником народної організації на Волинї, котра поставила собі за цїль в ту переломову хвилину не лиш ухилити рідний край перед новими ярмами, але навпаки, застеречи йому окремішне право на свобідне житє в дусї национальнім вкупі з Галичиною. Присутність такого голосу вже зразу була по-

трібною, а ставалась конечною в міру натиску чужих претенсий, котрі мали розвивати ся коштом української людности і на єї шкоду. Сей голос дав ся чути небавком, а то з кінцем осени 1915. р. Тодї пораз перший і другий станула перед ц. і к. комендантом володимирського округа, полковником Домбровєцким, депутация міщанська під проводом д. Е. Чирановського, пригадуючи новому правительству український характер краю і міста, потреби православної церкви і народної школи та домагаючи ся їх сповненя. Від тої самої хвилї датує ся і завязок волинської орґанїзациї национальної і єї дальша дїяльність, звернена передовсїм в сторону основаня української школи у місті.

Від школи почали ся властиво всї кроки. Се було вихідною справою всїх справ. Десь тодї, сказатиб в половині жовтня 1915. р., пішла була чутка про намірену польську школу, над якою обрадував гурток, котрого члени мали самі учити: католицький парох, оден старший інтелїґент з околиці, жінка тодїшного посадника та ще якась панна. Але їх заходи небавком притихли, скоро жиди не схотїли піти їм на руку. З нашого боку спопуляризовано тодї серед міщан значінє школи в рідній мові і зібрано статистичні дані. Школа поки що мала бути приватною, ходило отже о фонди й сили учительські, а сього питаня годї було розвязати без помочи галицької. Аж тодї, як були дані Волинцям деякі запевненя з фондів народних (що мало місце підчас відпустки автора до Львова і Відня), можна було просити дозволу. Дня 28-ого сїчня 1916. р. пішло через городську управу прошенє, котре 15. лютого 1916. р. вплинуло до окружної Команди і там 25. лютого 1916. р. було порішене*.) Місяць тревало улаштуванє запущеної а просторої школи приходської (цер. св. Василя), виписка книжок, приборів шкільних і учительських сил, так, що 31. марта 1916. р. почала ся школа вписами, котрі перевів учитель з Руснова, п. Юр. Тлуховський, а по приїздї управительки п-ни Сидоровичівної зі Львова 2. цьвітня 1916. р., — також правильною наукою шкільною. То заповіли друковані афіші, розліплені по містї, з текстом українським і польським.

В тій стадиї народин першої української школи на Волинї знайшло ся вже більше інтелїґентних жовнїрів; четар У. С. С. Микола Саєвич і прибувший ще скорше надпоручник Г. Мартинець, котрі піддержали заходи автора сеї розвідки і Евг. Чирановського „духових батьків“ сеї школи, ставши єї „духовими кумами“.**)

Наплив дїтвори був великий, він значно переходив пів тисячки. Тому не всїх можна було приняти. А що до школи записало ся богато жидівських дїтий, тому комітет шкільний, котрий складав ся з чотирох міщан Українців, постановив кооптувати ще чотирох жидів, під проводом Е. Чирановського. Колиж будинок шкільний, зложений з трех саль і бічних комнат, таки був за малий, на короткій нарадї, яка відбула ся в школї 17. цьвітня 1916. р., постановлено звернути ся до військових властий о відступленє „Городського учи-

---

*) Прошенє (по українськи і нїмецьки): „До ц. і к. Окружної Команди у Володимирі Волинськім. — Жителї міста Володимира Волинського бажаючи зарадити хвилевій недостачі школи та дати своїм дїтям конечне вихованє шкільне, якого вони вже 8 місяцїв суть позбавлені з великою шкодою для їх духового розвитку, постановили з днем 1. марта 1916 р. приступити до заснованя приватної 4-клясової школи мийської, галицького типу, з українською, а надто нїмецькою і польською мовою. Подаючи се до відома, мешканцї міста просять уклінно ц. і к. Окружну Команду о ласкавий дозвіл на відчиненє згаданої школи з днем 1. марта с. р. з рівночасним переказанем дотичного рішеня установленому Комітетови, на руки тут. міщанина і члена Городської управи, п. Евгена Чирановського. — Володимир Вол., дня 28. сїчня 1916.“ (Слїдують підписи).

Відповідь: (Печатка: K. u. k. Kreiskommando in Władimir Wolynskij). — „Exh. Nr. 1826. — An Herrn Eugen Czaranowskij in Wladimir Wolynskij, am 25. Februar 1916. — Die Errichtung einer 4-klassigen Privatschule in Ryłowice mit ukrainischer, deutscher und polnischer Lehrsprache wird genehmigt. — I. V. Brückner Obstlt. (Заступник команданта)“. Вставку „на Риловици“ зроблено в маґістратї, коли важило ся питанє будинку.

**) Такого порівнаня, тільки не вповнї вірно, ужив кореспондент в своїй дописи з Володимира Вол. про сьвяточне отворенє школи 20. мая 1916. р. (Гляди „Дїло“ і „Вістник Союза виз. України“ з того часу).

Сьвяточне отворенє української народної школи у Володимирі Вол. дня 20. мая 1916. р.

лища", до чого дала вже була почин управителька п. Сидоровичівна. Як донесено пізнїйше, жаданю тому військо наразї відмовило.

Тимчасом при вул. Дубницькій, в опущеній посїлости чиновника Новака, осїв був на добре Комісарият У. С. С. вже від двох місяцїв. Прибув в половинї лютого 1916. р. Чотири кімнати і хатина з боку, а надто садок з городом давали йому вигідне поміщенє. Комісарият, вироблений З. У. Р., користував ся значними свободами руху, а се був найцїннїйший привілей в даній хвилї. Він продовжав далї розпочате при скромних средствах дїло і розширив значно цїлий його круг. Трох зглядно чотирох його членів, одної інтелїгенциї і мисли, стояли на услугах населеня не тільки міста, анї околиці, але цїлого округа, майже цїлого краю. Вони були в серединї між новим правительством а перепудженим населенєм. Їх цїль була: двигнути нарід з темноти, з терпінь фізичних і моральних, з біди і нужди воєнної,

забезпечити автохтонній українській масї належний простір на свобідне житє релїгійне і культурне.

Вони закладали школи, заступали ся в потребах релїгійних і на безнастанні жаданя відносили ся до Митрополичого Ординарияту в Чернівцях, щоб зволив прислати на Волинь кількох православних сьвящеників-Українцїв. Комісарият незамітно ставав популярний і не оглянув ся, як став і бюром центральним і читальнею і касином і любим осередком цїлої Володимириї. Рівночасно осїли на Волинї ще два комісарияти У. С. С. — в Ковлї і Луцьку. Але тамті не проявили подібної дїяльности, анї не розвинули ся, лиш звели свою дїяльність по більшій части до рухів репрезентацийних. А що володимирський комісарият на перекір всяким перепонам не впав, лиш удержав ся і розвинув ся, се вже виключна заслуга четаря Миколи Саєвича і його незломности, котрий не мав нїколи охоти подавати ся під обухами, плавав і все якось вспів удержати себе з товаришами своїми на поверхнї.

Комісарият Українських Січових Стрільців вибирає ся на села.

Подібне значінє під национальним оглядом на цїлий округ, хоч з більше урядовим характером, мав також магістрат, се є Городська управа, від часу, як на єї чолї станув бурмистром надпоручник Гнат Мартинець, се є від початку зими 1915/16. Рідна мова в урядованю і урядові оповістки тою мовою, а при тім тепло і щирість до недолею збитих жертв, охота помагати їм що змога, се все разом мусїло викликати серед загалу те довірє, з яким кождий звертає ся до просторого Синдикату, де урядує і магістрат.

Прийшла друга половина цьвітня 1916. р. Приказ спрятав і автора з Волинї, тай на тім кінчить ся сей нарис.

Тодї богато було причин до смутку. Цїла земля а найбільше наша, конала майже від горя і упливу крови. Але підняла її і оживила назад милосерна сестриця Весна. Вона поклала на все свою чародїйну руку і садила скрізь цьвіти — на могилах і в серцях людських. І незвичайніж то були цьвіти Весни 1916-ого року. Хто лиш терпів і ними був наділений, не забуде того нїколи...

А терпів передовсїм нарід український!

Др. Іван Крипякевич.

Українські школи на Волинї.

Від давна було нашою горячою мрією, щоби на просторах великої України, що була під росийським пановапєм, побачити українські школи. Кілько ріжних заяв, прошень і зазивів про се читали ми на сторінках київської „Ради“, та в инших часописях, кілько разів підношено сю справу на нарадах земств, на конґресах учителїв і т. п. — на жаль все без успіху. Росийське пра-

вительство нїяк не хотїло позволити на українські школи, побоюючи ся, що через се зросте на Українї грізний для нього сепаратизм. Навіть приватної школи не дозволено Українцям, — Борис Грінченко мусїв вчити свою дитину з букваря, який сам власноручно написав...

Аж коли нїмецькі і австрийські війська відібрали Росиї частину українських земель, отворила ся нам надія, що давні бажаня будуть сповнені.

Так і стало ся,– українське шкільництво на окупованих землях нині вже є дійсністю.

Початки справи не були легкі. Коли росийські війська уступали з Холмщини і Волинї, забрали з собою звідтам майже всю інтелїгенцию, — що більше насильно евакуували значну часть сїльського населеня. Всїх тих людий, що вели давнїйше провід в українськім национальнім житю, тепер не стало, а загал був перестрашений і згноблений війною, так що не мав нї відваги нї сили до якої небудь праці на национальнім поли.

Сьвіжих сил до праці також не було богато. Серед нової управи на занятих землях Українцї належали до виїмків. Лише припадково тут і там попав наш чоловік, — звичайно не на високім становищи, а лише як простий жовнїр, що перебував в окопах, далеко від заселених околиць; рідко де дістали ся Українцї на цивільні уряди, де могли наблизити ся до народа.

А все таки праця розпочала ся. В одній околицї зачав просьвітну дїяльність учитель, що був санїтетом при шпитали; в другім місци студент, що повнив обовязки в етапній службі; в иншім кутї пробував органїзовати братів сьвідомий селянин з Галичини. Подали собі руки до праці військові рїжних степенїв, від найнизших до висших, щоби визволеній части України дати се, що було можливе у тяжких відносинах.

Пробувано органїзациї на рїжних полях: ширено українські книжки і часописи, давано поради у правних питанях щоденного житя, взято в опіку церкву. Не всюди успіх праці був однаковий, бо не до всього був підготовлений ґрунт. Одна справа, яка повела ся гарно і в короткім часї принесла овочі, се була шкільна органїзация.

На Волинї і на Холмщинї до сього часу були, як згадано, лише московські школи. Але українська школа не була також чимсь зовсїм невідомим, — противно як всюди, так і тут всї розумнїйші люди відчували, що правдива просьвіта можлива є тільки в народній мові. Про се говорено голосно: так нпр. дубенське земство на своїх нарадах зазначувало, що наука у московській мові не приносить бажаних успіхів і домагало ся виданя українських книжок для народа. В кождім повітї були учителї, які знали українське шкільництво в Галичинї і бажали украïнїзациї школи також на Волинї і Холмщинї.

І як тільки появили ся тут Украïнцї з Галичини, зараз як би сам з себе природною дорогою, виріс рух за українською школою.

Хто перший дав почин до старань о школу, се сказати трудно: заходи почали ся рівночасно в рїжних сторонах. В Луцьку нпр. перші кроки робив місцевий учитель, чоловік у старшім віці, який тому і лишив ся на місци, щоби отворити школу; помагав йому радою і дїлом учитель з Галичини, випробуваний робітник на просьвітнім поли. У Володимирі ґуртував міщан ґімназияльний професор, відомий історик штуки, який нїколи мабуть перед тим не мав потреби іти в нарід, але тут сповняв обовязок горожанина. До помочи прийшов йому другий ґімназияльний професор, якому поручено уряд посадника міста і який здобув собі загальну любов і поважанє міщан; разом з ними ішов місцевий інтелїгент, який здавна знав українство з літератури, а тепер вперше став до органїзацийної праці. В околицях Володимира, Луцька і Ковля підготовляли поле для шкільної акциї Українські Сїчові Стрільці: неодна там школа завдячувала почин тому довірю, яке вони здобули серед народа. Инші школи заснували учителї, студенти університета і рїжні молоді інтелїгенти, які служили у війську і свій вільний час посьвячували шкільній науці.

Школу в Острові, луцького повіта, оснував селянин із села Нинович в Сокальщині; сам він не мав високої просьвіти, бо покінчив лише народну школу, — але уважав своїм обовязком отворити школу. Писав він про се так: „Отворив я школу з великою радістю, хоч я не є учений як професор, але як селянин-рільник... Радо приняв я той сьвятий обовязок показати своїм меншим братам сьвіт і розвязати очи, хотяй я не глибоко учений, лише з сїльської школи“... Се прегарний доказ, яка живуча є українська ідея, коли все і всюди знаходить собі робітників.

Українська народна школа в Зашковичах.

Що до походженя, то основателї шкіл і учителї були так з Галичини, як і з Буковини. Ще більше замітне се, що в деяких школах в околицях Почаєва учили Українцї з Угорщини: в Ледухові кадет-аспірант Іван Петро і капраль Осип Жидович, в Будках цуґсфірер Еміль Манайло. В рідній своїй країні вони не мали щастя бачити в школах української мови, якої не допускають Мадяри — аж на далекій Волині знайшли поле для працї! Вчили вони з галицьких букварів: Галичина, Волинь і Угорська Україна зєдинились для спільної акциї!

Перші наші учителї се були виключно військові, бо цивільні не могли дістати ся на воєнний терен. Пізнїйше, коли відносини стали лїпші, приїхало кілька учительок з Галичини.

Під проводом галицьких сил почали працю в наших школах також місцеві Українцї. Знайшов ся цїлий ряд давних волинських учителїв і учительок, також були ученики семінарий, які охотно взяли ся до науки в рідній школї. Щоби познакомити ся з галицьким шкільництвом, вони звичайно наперед відбували практику в школї під оком Галичан, потім ішли на самостійні посади. Всїх місцевих сил, що вже почали науку, було 19. Се був дуже радісний факт, що над осьвідомленєм Волині почали працювати також волинські інтелїґенти.

Нові українські школи мали ріжне число учеників і ріжний вигляд. В деяких школах, особливо де села були евакуовані, число дїтий не було більше як 20. Але переважно було учеників 50—100. Кілька шкіл мало більше як до 100 дїтий, а у Володимирі було дїтий понад 300 — і булоб ще більше, але не можна було знайти більшого помішеня і учительських сил.

Сїльські школи на Волині є переважно дуже бідні, бо московські опікуни не дуже ними журили ся: деякі шкільні будинки се лїплянки з глини! По містах будинки гарні. Більша часть шкіл була без лавок, бо військо забрало все до окопів. Декотрі шкільні будинки були дуже занечищені через постій військ: нпр. у Свинюхах через три днї кільканайцять людий мусїло працювати від рана до ночи, щоби вивезти сьмітє із шкільного будинку! Щоби на ново уладити школи на зверх і у нутрі, на се треба було богато часу і не всюди доведено річ до кінця.

Великий клопіт був із шкільними підручниками і науковими приладами. На місци очивидно українських книжок не було: все треба було переслати з Галичини і з Буковини. Не було се легко зробити, бо школи були цілі десятки кільометрів віддалені від почти; були і в таких місцях під самою боєвою лінією, куди ніяка почта не могла дійти. Тому учителї радили собі, як могли. За таблицю служили нераз двері, за крейду кусень вапняка; дїти писали на старих зшитках, а що не всї мали чим писати і на чім сидїти, то звичайно пів кляси вчило ся в лавках а решта чекала стоячки своєї черги! Замісць зшитків уживано також табличок.

Але були й школи уладжені дуже гарно і навіть богато. На стїнах висїли портрети давних князїв, всїх українських гетьманів, Шевченка, Грінченка, Франка та инших визначних письменників і дїячів, карта України, образи до науки природи, — все те на ново спроваджене з Галичини; сьвяті образи і дещо шкільних малюнків лишило ся часом з давнїйшого часу. Кождій школї передано добірну бібліотечку, зложену з книжочок для молодїжи. На зверх легко було пізнати нашу школу: всюди на даху висїла синьо-жовта хоругов і напись: „Українська народна школа“ (те саме й по нїмецьки для орієнтациї війська). Кілька шкіл мало на ново уладжені шкільні огороди; дїти працювали на них і діставали даром насїнє до дому.

Українська школа здобула собі в короткім часї незвичайну прихильність у дїтий і у батьків.

З початку, як звичайно буває, селяни не знали, як відносити ся до нової школи; розпитували про все, і чекали, що дальше буде. Треба їх було переконати наочно, що се таке українська школа. Одна з учительок в Свинюхах порадила собі в такий спосіб. Коли зібрало ся кільканацятеро дїтий, вона розпочала науку в огородї, так, що батьки могли добре бачити, що дїє ся в школї. Науку зачала, як звичайно водить ся з малими дїтьми — від байки. Оповіла дїтям славну „Ріпку“ Івана Франка. Дїтям незвичайно подобало ся оповіданє, — була радість і сьміх, — так само і батьки були захоплені но-

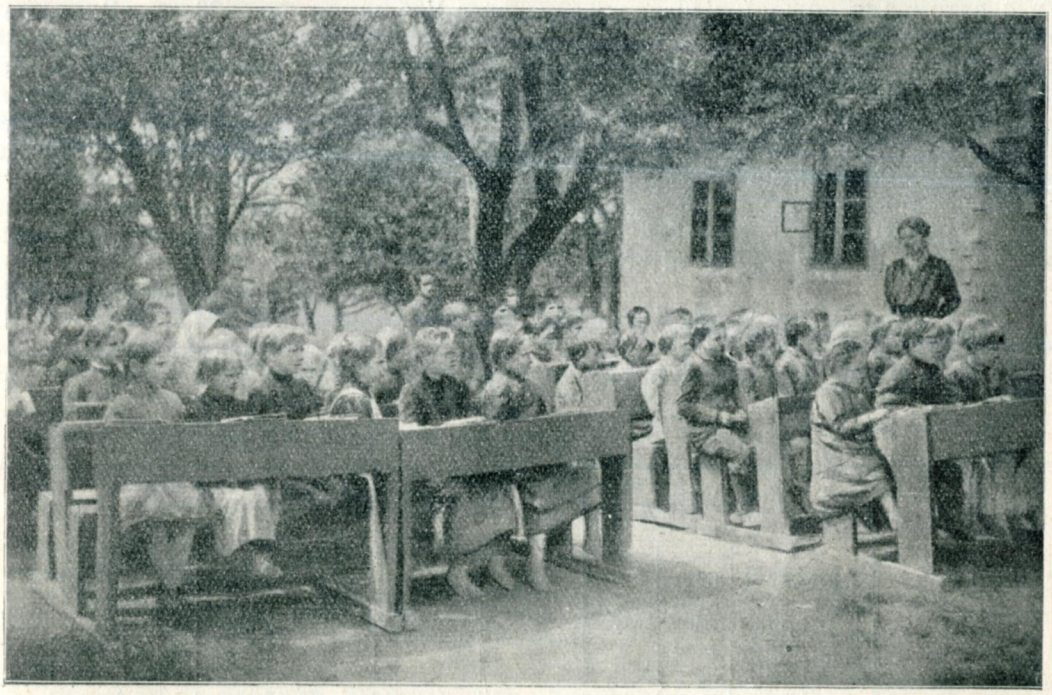

Наука в садку в Свинюхах.

вою школою. Вислїд сього був, що фреквенция зросла понад сотку і треба було аж боронити ся перед дальшим напливом дїтий.

Наука української мови і письма будили велике заїкавленє мїж старшими учениками, які з одушевленєм витали звуки рідної мови. Не було для дїтий більшої приємности, як вчити ся українських поезий і віршів. Так само сьпів був для молодїжи сьвятом; в короткім часї виучено всї популярні у нас пісні: гимн „Ще не вмерла“ і відповідні для дїтий пісні про Сїчових Стрільців і ин.

Отворенє школи було национальним сьвятом для кождої місцевости, — брала у нїм участь не тільки молодїж, але і батьки, вся інтелїґенция місцева й галицька та прошені гості зпоміж висшої військовости і т. ин. На телєґраму вислану з нагоди сьвяточного отвореня школи у Володимирі, прийшла, як було оголошено в щоденних часописях, відповідь від цїсаря Франца Йосифа, — инша школа дістала телєґраму із штабу Гінденбурга.

Отсе подаємо статистику нашого шкільництва на Волинї. До дня 15. серпня 1916. р. наука відбувала ся в 29 школах; часть тих шкіл стояла під управою війська, часть була під зарядом українських шкільних комітетів. Крім сього в 32 місцях школи були підготовлені, але не можна було їх отворити через недостачу учителїв. Разом отже наша статистика обіймає 61 шкіл. Число дїтий, які зголосили ся до школи, було 3513, а з сього почало вчити ся 1785. На одну школу пересічно приходило 60 дїтий, — се число невелике, а причина його в тім, що богато сїл було евакуованих у більшій части і що наука розпочала ся підчас лїтних робіт. Всїх учителїв було 41, з сього з Австро-Угорщини було 22, а з Волинї 19.

На Холмщинї наше шкільництво на жаль не знайшло місця. Організациєю шкіл займали ся там виключно власти, але посади окружних інспекторів обсаджено Поляками і до веденя шкіл притягнено учителїв Поляків. На цїлій Холмщинї зорґанїзовано до тепер коло 600 шкіл, але української немає ні одної.

Одначе Найвисша Команда Армії видала розпорядок з 17. жовтня 1915. р. що всюди, де знаходить ся 40 українських дїтий, має бути заведена наука

Волинські школи — стан з дня 15. серпня 1916. р.

Округ	Число шкіл				Число дїтий			Число учителїв			
	приватні		військові отворені	разом	в отворених школах	в підготовлених школах	разом	з Волинї	з Австро-Угорщини		разом
	отворені	підготовлені							цивільних	військових	
Володимир	8	17	—	25	737	628	1365	14	3	—	17
Луцьк	2	5	9	16	450	600	1050	4	1	9	14
Ковель	3	10	1	13	234	500	734	1	—	3	4
Дубно	—	—	1	1	80	—	80	—	—	1	1
Кремінець	—	—	5	5	284	—	284	—	—	5	5
Разом	13	32	16	**61**	1785	1728	**3513**	19	4	18	**41**

в українській мові, — не тратимо надії, що сей закон буде введений в житє.

Для справ шкільництва в занятих землях повстали у Львові дві організації: „Шкільна комісия при „Учительській Громаді“, яка підготовляла теоретичні основи для шкільництва і „Бюро культурної помочи для українського населеня занятих земель“, яке займало ся технічним переведенєм справи.

Жертви на школи належить посилати виключно до кредитового тов. „Дністер“ у Львові, ул. Руська, на книжочку ч. 9888, повідомляючи про се карткою „Бюро культурної помочи“ у Львові, ул. Бляхарська 11, II. пов. Хто не зложив до тепер своєї лепти, нехай поспішає, бо потреби великі і вся праця опирає ся тільки на приватних фондах.

Українська народна школа в Орищи.

Галичина повинна ділом показати поміч своїй найблизшій сестрі Волини, з якою жила разом за часів Романів і Данилів, і надіємо ся того твердо, — жити ме від тепер нерозлучно!

Марко Луцкевич.

ДЕЩО ПРО ВОЛИНЬ.

Вельми вже великий процент утїкачів волиняків Українців наше суспільство виправдує примусом: козацькі, мовляв, нагаї та инші скорпіони росийського уряду спричинили ся тому. Що й казати, — нагай козака абож „доброзичливого“ стражника-поліцияна головним чином і випхнув нашого волиняка-селянина з його дворища.

Та гаразд придививши ся до того зявища, наше око як раз вражає порівнюючи незначний процент таких же примусових виселенців зпоміж инших місцевих наций — не Українців.

Росийський уряд без розбору, за винятком чомусь тільки йно жидівства, всїх спонукував до евакуації. Щож дотикає ся волинських Нїмців-кольонїстів, то ще перед жнивами минулого 1915-ого р. уряд оружною силою випихав їх з власних осель у глиб росийської держави.

Під соромицьку лайку поліцаїв-стражників на свист їх канчуків, ті кольонїсти, покидаючи свої гнїзда, мусїли хлїборобське знаряде, худобу й т. и. нашвидку збувати задармо по нечуваній цїні, а самі в сьвіт за очи мандрувати. Проте богато тих кольонїстів добрали способу — переховати ся поблизу таки своїх осель: десь по лїсах та навіть і в сусїдних селитьбах. Абож Поляки та Чехи... Наперекір урядовому розпорядкови більша частина їх лиши-

ла ся на місци. Коли навіть вони з примусу й вирушали були в дорогу, але зразуж крутнули кудись у ліс, а там подали ся до дому. Воно правда, що зробити се їм було богато лекше. Аджеж вони їхали з дебільшого невеличкими таборами: вже через се одно переховати ся було їм зручнійше.

Але всеж таки масову втечу нашого селяньства з їх осель виправдувати тільки йно примусом не можна. Тутечка треба шукати ще й иншої причини.

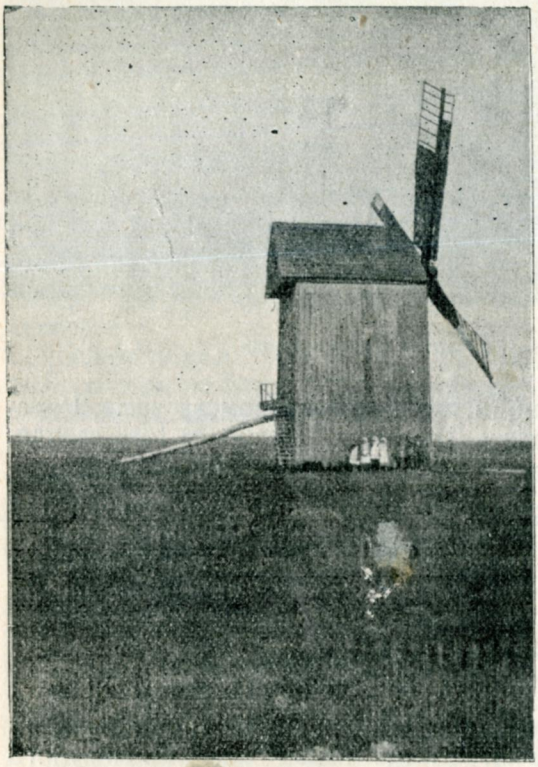

Вітрак на Волині.

Українець-поліщук (мешканець Полісся) що найменше национально сьвідома людина. Хоч він і помічає свою национальну окремішність, бачить велику прирву між собою та Великоросом або як він його зве „кацапом", проте свого национального ймення не відає.

Спитайте його — хто він... Яких тільки назвиськ не почуєте! „Ми мужики, православні, хлопи, прості люди, руські". Подекуди национальність змішує ся з релігією. Українців-селян римо-католицької віри тут визнають за Поляків.

До тогож волиняк-поліщук знаходить ся на первіснім ступневи людської культури та наскрізь просякнутий розмаїтими забобонами.

Така первісна людина вельми податлива на всякі залякуваня й політичні ошуканьства. І чиновництво (урядовці) російське своїми залякуваннями про нечувані дикунські вчинки Германців та Австрийців у великій мірі причинили ся до втечи людности.

„Руському, православному чоловікові, — казали вони — там житя не буде... Там вас мучити муть, зламають віру... Всї вирушайте! Не дивіть ся на жидів та инших людий... Адже то йде іхнє царство..."

Оттаке то нашому селянинови трубили скрізь і всюди: й урядовці та навіть панотці з амвони. В такому разї, що міг вдїяти тверезий голос сїльського нтелїгента, сьвідомого Українця? Сей голос не в стані був розвіяти сю облуду. Зновуж треба було величезної обережности, щоб до сеї справи торкнути ся, особливо серед тутешного темного селяньства. Тим більше, що над дїячами Українцями тяжів пильний догляд поліції.

Уряд російський, давши деяку ілюзорну пільгу Полякам, натомісць з подвоєною силою накинув ся на українъство й почав душити що найменшу ознаку нашої национальної окремішности. Як ставить ся російський уряд до українъства, досить яскравим зразком може бути сей приклад. Під впливом відозви російського головного командуючого військом до Поляків, уряд завів квітарі за реквіровані у людности продукти, поруч з державною мовою також і на місцевій мові, — абож як значило ся в одній частинї квітаря: „здесь пішетса на местном язикє." І ось доручаючи менї посьвідку принятя обмолоченого збіжа, ковельський маршалок (він заразом завідуючий евакуацією цїлого повіту) таке менї наказав: „Отсю частину „квітанції" пишіть в якій хочте мові, тількиж не в українській"...

Що після таких репресий, всеж таки на агрономічних та кооперативних зборах українське слово лунало та ще

й яко протест проти тих утисків (ми бачимо на російській Україні депутації та петиції про скасуванє тих утисків), се вимагало величезної самопожертви від сьвідомої української інтеліґенції, особливо в сучасну завірюху.

Протиукраїнський політичний настрій російського уряду полишив навіть деяку ознаку й на відносинах до нас инших також поневолених наций. Жидівство досить вірно схопило сей тон — і тої лїнії тримає ся тутечка й тепер після окупації волинського Полїся австрийськими і нїмецькими військами. Магістрат міста Ковля на Волині, засновуючи школу чомусь то з викладовою р о с и й с ь к о ю мовою, запровадив там яко обовязкову, крім нїмецької ще й польську мову. Коли при обміркуваню сього питаня на засїданю ради магістрату пролунав голос проти русификації та в оборону української мови, якою навіть по звідомленям російської статистики розмовляє звиш 80% мешканців Волині, на се так відповіли представники жидівства: „Польську мову нам треба знати, вашаж українська для нас зайва.“ Щож до в и к л а д о в о ї в сій школї російської мови, то ті русифікатори красномовно промовчали.

Оттаке сидїнє жидів на двох стільцях можна хиба пояснити, — з одного боку запобіганєм ласки поміж польською буржуазиєю; з другоїж сторони — при всїй льояльности що до австрийського уряду, зберіганєм деякої резерви надалї. „Аджеж, мовляв, і там ми провадили вашу полїтику...“

Крім того, сучасні відносини до нас тутешнього жидівства в значній мірі можна також пояснювати ще й економічним недомаганєм нашого селянина Українця. Адже капітал завсїди промовляє тільки на мові сильного.

Що Українець-волиняк не мав охоти мандрувати до осередку Росиї, про се сьвідчить ось що. Не дивлячи ся на масову втечу людности від лїнії боїв, дехто з волиняків Українців (звичайно де се було можливо) навіть і не зривав ся з місця. По друге богато людий, цїлими навіть селами-громадами, після довгого, часами місячного мандруваня, повертали ся назад через російську слабу лїнїю, як се було на пинських та північно-волинських багнах.

Лихо в тім що селянин Українець тутечка лишив ся зовсїм сам тним. Навіть релїгійних потреб задовольнити нїде. Сей, так мовити духовний голод ще й збільшує тягар сучасної сьвітової війни.

М. Денисенко.

ПОЛЇСЬКІ ЗНАХОРІ.

„Нема того села, деб не було злодїя та знахора“, — така полїська приказка. Про злодїя ще хто його знає, чи правда воно. Аджеж не маєш доказу, не кажи — злодїй. Щож тичеть ся знахорів, то й справдї вже не найдете на Полїсю щонайменшого села, деб не було знахора чи баби шептухи.

І найбільшою серед Полїшуків пошаною користує ся не той знахор, що випадково таки й допомагає комусь... нї! Люди скажуть (а такі неймовірні й на Полїсю є) так то воно трафило ся та й годї. Сим, що трафило ся допомогти, ще в нас нїкого не переконаєш. Тут треба щось більше!

Коли даси комусь присуд: „Запізно, мовляв, до мене звернув ся... задавняно... вже й я не пособлю! А що вже до кого иншого вдавай ся, невдавай ся — даремна праця“... — о тодї вже ймуть віру, що ти й справдї все знаєш!

Та з оттим своїм усевіданєм дурисьвіти сї йдуть ще далї. Пропали на селї воли, чи щось там инше скоїло ся, — а що вже знахор не промине се використати, як найкраще: треба тільки на поли того господаря, десь на видоцї коло шляху — закрутнути в пашнї звичайний вузол. Не вспів переступити порога, тільки що береш ся розповідати про свою біду, — аж знахор той, устромивши взір на тебе, мов у душу

Полїшучки з села Тобола-Червище,
минської ґубернії, пинського повіту.

зазирає, таке тобі й каже: „Відаю, чоловіче добрий, що в тебе нещастє: на житечкови якийсь напасник зробив завязку...*) Се на полового вола... так... Одна біда веде за собою другу," — бурмоче далї знахор. — „Та нїчого... добре, що вдав ся єси до мене: більше шкоди не мати меш. Колиб ти був прийшов до мене скорше, то й віл був би живий".

Та чи, боронь Боже, трафила ся нагла смерть у родинї, чи пожар, чи й так став ся якийсь припадок, так і знай: десь на поли, або на городї вже отта „завязка" є. І зірвати її доконче мусить знахор!

Спробуйте переконати кого, що ті завязки — дурниця. Вирвати їх може всякий без жаднїського там шептаня. Та зновуж нема й потреби їх виривати: тільки хиба й буде шкоди, що зіпсовано декілько стеблин пашнї... Що не говоріть, нїхто не йме тому віри.

Сьвітла!... Сьвітла! Тільки школа на рідній мові зможе розвіяти сю темряву.

*) Завязка — се вузлик чи заверток на пашнї (збіжу) зроблений нїби на чари.

Др. Ярослав Гординський.

Холмщина у 60-тих рр. XIX. в.

I.

На північ від Галичини, над рікою Бугом лежить давна українська земля, Холмщина. Дїлить ся вона на дві части: на полудневу — властиву Холмщину й північну — Підляше (від сусїдства Ляхів-Поляків). Від ріки Буга називає ся та земля також Забужем. Вона творила до недавна часть т. зв. Привислянського краю (Польского Королївства або Конґресівки). Аж 1912. р. віддїлило її росийське правительство в окрему, холмську ґубернїю.

До 1915. р. належала Холмщина до Росиї. Лїтом 1915. р. заняли її австрийсько-нїмецькі вийська і з того часу остає вона під австрийською (властива Холмщина) і нїмецькою (Підляше) управою.

Які відносини панують тепер у Холмщинї, про се годї розвідати щось певного. Воєнний час не позваляє на їх прослїдженє. Голоси часописий, головно польських і українських, а також відомости від поодиноких людий неясні й суперечні — з них годї виробити собі ясного образу про тамошне положенє. В українській суспільности переважає гадка, що в Холмщинї ледви чи буде можлива праця в дусї народного відродженя. На мою гадку сей погляд не зовсїм вірний — тільки належить виждати спокійнїйшого часу й прихильнїйших обставин.

Наш загал за мало познакомлений із Холмщиною. Він майже не цікавився нею, а навіть забув про єї істнованє. Що йно новійші події пригадали нам її. Тому ми тепер заскочені подіями що там відбувають ся. А що відносини у Холмщині зовсім инші як у инших українських землях, стаємо доволї безрадні супроти них.

Отся статя має на метї подати в найзагальнїйших рисах образ Холмщини в 60-тих рр. XIX. в., бо в тім часї відбували ся там події, що спричинили нинїшний стан у Холмщинї. Без їх пізнаня годї зрозуміти того, що діє ся там тепер. Сї події ще не виясненї вповнї, але вже тепер можна сказати, що вони незвичайно прикрі. Історія видасть може колись спокійнїйший осуд про них, але нинї вражає нас згадка про них незвичайно болюче. Головно завинило ту росийське правительство й на него спадає передовсім відвічальність за усе, бо воно й прикрило усе своїм именем. Але тяжко провинила ся ту також польська й українська суспільність. Невимовно прикро, що й деякі Українцї відограли в сім дїлї не зовсім почесну ролю, але історична правда вимагає конечно й се признати.

II.

Холмщина лежить на пограничу українського й польського народу. Се й вплинуло на витворенє відносин відмінних як у инших українських землях. До того, віддїлена рікою Бугом від цїлого обшару України, була Холмщина звязана більше від дальших українських областий з Конґресівкою.

Корінне населенє Холмщини було все українське. В наших часах числять його понад 400 тисяч. Крім того є там більше як чверть мілїона. Поляків, близько півтора сотки тисячів жидів і дещо Нїмців (несповна 30 тисяч). Так є тепер — у 60-тих рр. XIX. в. були сї числа очивидно низші.

Українське населенє Холмщини було в 60-тих рр. XIX. в. греко-католицької віри (унїятське). Церковну унїю з Римом приняв холмський епископ Діонїсий Збируйський 1596 р. і вона держала ся ту аж до 1875. р., коли то росийське правительство завело в Холмщинї силою православє. Нинї перейшло богато холмських унїятів на римо-католицький обряд; чи остали там ще які унїяти, побачимо аж після скінченя війни. Обставини так склали ся, що унїя побіч мови була одною з головних признак народности українського населеня Холмщини. І тому замах росийського правительства на унїю в Холмщинї в 1864—1875 рр. був також замахом на українську народність того краю. І саме тій боротьбі за удержанє унії в Холмщинї й проти неї приглянемо ся близше.

З початком 60-тих рр. минулого віку було в холмській унїятській епархії близько чвеоть мілїона унїятів (отже Українців). Було там до 300 парохий і більше як 200 сьвящеників. Осередком житя Холмщини було місто Холм, де мешкав унїятський епископ та де була консистория й семінария для питомців.

Українське населенє Холмщини дїлило ся на три верстви, на: селян, міщан і духовеньство. Селяни були головною масою населеня. Були вони мало заможні й попадали часто в маєтковy зависимість від дїдичів-Поляків. Розговірною мовою у них була українська мова. Були вони незвичайно привязані до своєї Церкви й свого обряду. Се привязанє прийшло ся їм незбаром оплатити власним майном, тюрмою й кровю. Міщаньство підупало дуже. Говорило воно по українськи, але вже ту і там, передовсім по більших містах, уживало й польської мови. Одинокою інтелїгентною верствою було духовеньство. Про сьвітську інтелїгенцию не чуємо нїчого. Духовеньство було вже дуже спольщене. Хоч ще декуди трафляли ся сьвященики, що говорили по українськи, загал сьвящеників говорив дома й публично по польськи. Навіть проповіди в церкві виголошувано звичайно в польській мові, по українськи говорено їх тільки виїмково. Настрій між сьвящениками був також польський, вони жили польськими ідеалами Се й не дивно. Холмщина була досить відорвана від инших українських земель. Головним осередком торговлї, промислу, гроша, просьвіти, управи й суду була для Холмщини польська Варшава. До Варшави звертали свої гадки інтелїгентні Поляки, а з

ними й інтелїґентні мешканцї Холмщини. Аджеж у публичнім житю бачили вони тільки польську мову й польський вплив. Школа, уряди, дїдичі — взагалї усе, що могло мати яке небудь поважнїйше значінє, було польське. До того духовеньство Холмщини було вбоге. Його платня й вивіноване (дотация) були невеличкі, а доходів від бідного народу також годї було богато добути. Тому унїятський сьвященик попадав мимо волї в зависимість від дїдича Поляка, який йому не відмовляв помочи

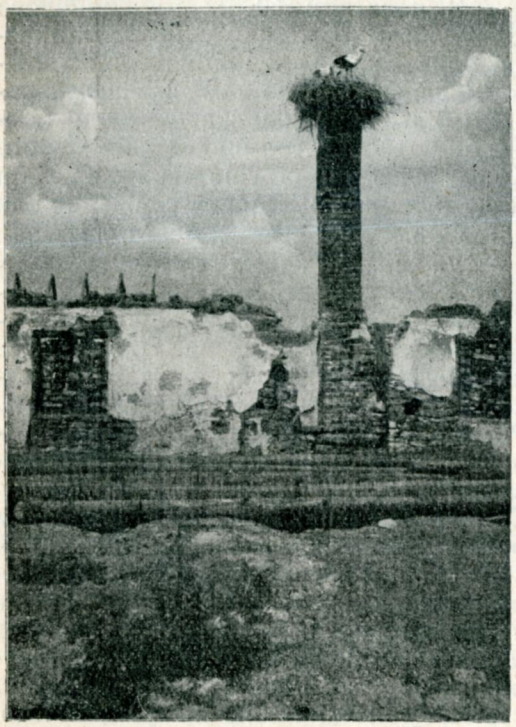

На руїнах нове житє.

В спаленім 1914. р. селї Коцурові збудували собі буськи на весні 1916. р. гнїздо на комині серед згарищ.

й старав ся зблизити ся до него, але й впливав на него під оглядом народности. Також римо-католицьке (польське) духовеньство жило близько з унїятськими сьвященіками й впливало на них у дусї винародовленя.

Свою Церков, свій обряд любили сьвященики Холмщини дуже. Істория подає приміри справдї апостольського посьвяченя тих сьвящеників за свою Церков. Нї крайне часом вбожество, нї гіркі переслїдуваня з боку росийського правительства, нї тяжкі кари, нї тюрма, нї заслане в далекі, чужі сторони, нї смерть з руки росийського салдата не змогли спонукати сьвящеників Холмщини покинути свою віру. Вони усе переносили з тихим геройством. Се було справдї високо ідейне духовеньство, якому пари не легко знайти.

І яка шкода для Украіни, що таке гарне духовеньство вже не стояло на народнім ґрунтї. Навіть у церкві закорінило ся вже богато чужого. Польські пісні, рожанцї й молебні, зближене до римо-католицького обряду в богослуженю (церковний одяг, орґани і т. п.) затирали поволи ріжницю між унїєю а латинським обрядом. Переходи на латинський обряд цїлих громад (передовсїм по містах) трафляли ся що раз частїйше.

Та й мусїло так бути. Звичайно пишав ся по селах і містах гарний латинський костел побіч старої, убогої унїятської церковцї, латинське духовеньство було богато лїпше вивінуване, латинський обряд міг виступати більше блискучо. А унїя не мала поважнїйшого опертя, бо латинське духовеньство й дїдичі не сприяли їй очивидячки.

III.

З початком 60-тих рр. XIX. в. почали ся в Конґресівцї заворушеня, що довели вкінци до польського повстаня проти Росиї 1863. р., закінченого нещасливо 1864. р. Селянська людність Холмщини держала ся на загал оподалїк від сих подій, тим більше, що росийське правительство манило її обіцянками земельних реформ. Міщани сприяли декуди повстанцям, а навіть часом і самі брали участь у повстаню. Значна частина духовеньства також прихилила ся на сторону повстанців, а місцями й помагала їм ріжними способами.

Колиж повстане упало, звернуло росийське правительство пильнїйшу увагу на Конґресівку й постановило перестроїти її так, щоби запосічи на будуче таким немилим для него подіям. Передовсїм заопікувало ся воно Холмщиною. Украінську людність Холмщини постановлено змосковщити, а на місце унії завести православє (такі наміри виявило росийське правительство

вже й перед польським повстанєм й розпочало працю в тім напрямі). Так під покришкою вирваня Холмщини з польського впливу почато переводити давні задушевні бажаня російського правительства: нищити український нарід в користь московщини. В тій цїли основувано в Холмщинї московські школи й почато підготовляти ґрунт під православє.

Обдумана праця в тім напрямі почала ся 1863. р. В унїятській церкві в Холмщинї стали саме тоді відбувати ся події, що улегшили російському правительству роботу. Росия використовувала сї події на се, щоби вводити чим раз більший розстрій у ряди унїятів та впроваджувати таким способом православє.

Весною 1863. р. умер холмський епископ-номінат Іван Терашкевич (Рим іменував його епископом тоді, коли його не було вже в живих). Він зазнав за свого житя богато неприємностий, бо мусїв обороняти ся перед пробами заведеня православя в його епархиї, а йому приходило се тяжко при його нерішучости. Користаючи з його смерти, витворило російське правительство поміж унїятським духовеньством Холмщини зразу нечисленне прихильне собі сторонництво. На чолї того сторонництва станув секретар еп. Терашкевича Йосиф Войцїцький, людина поганого характеру, що стремїла дозволеними й недозволеними способами до осягненя епископського престола або хоч управи епархиєю.

Та поки що іменовано епископом-номінатом не його, а пароха Константинова о. Івана Миколу Калинського. Хоч Калинський був епископом-номінатом (епископом не судилось йому стати ізза опору російського правительства) всего три роки, зазнав він так богато горя й упокореня, що належить до найсумнїйших статий в істориї унїятської Церкви. Весь час був він приневолений бороти ся із російським правительством, що старало ся всякими способами здавити унїю й висувало проти него Войцїцького. Калинський був людиною сильного характеру й не лякав ся російських погроз, хоч з другого боку, боячи ся православя, надто перехиляв ся на сторону латинського обряду й тим давав своїм ворогам оруже проти себе. Вкінци закинено йому дїяльну участь у польськім повстаню й вивезено у далеку Вятку, де він незабаром помер, як кажуть деякі, насильною смертию. Після него обняв управу епархиї Йосиф Войцїцький, безхарактерний прислужник Росиї, хоч сам не вмів навіть по московськи. Він видав цїлий ряд розпорядків, котрими намагав ся зблизити унїю до православя. Та він поводив ся так неможливо, що після двох лїт (1868. р.) усунено його, а на холмського епископа покликано з Галичини львівського крилошанина Михайла Куземського. Куземський старав ся рїжними способами ратувати унїю в Холмщинї, а коли побачив, що боротьба з російським правительством, котре окружило його шпигунами, не доведе до нїчого, покинув Холм 1871. р. і переніс ся на постійний побут до Галичини. Після него обняв управу епархиї колишний катехит гімназиї з Галичини Маркил Попель, що довів уже при помочи російського війська й не жахаючи ся навіть проливу крови, до знесеня унії в Холмщинї 1875. р. Попель став першим православним епископом Холмщини.

IV.

Так упала остання унїятська епархия в Росиї. Погляньмо ще коротко на заходи російського правительства в сім дїлї.

Як згадано, почало російське правительство зовсім обдуману працю в напрямі знищеня унії в Холмщинї 1863. р З початком 1864. р. утворено в Петербурзї „Комітет по дїлам Царства Польського“ під проводом самого царя. Сей Комітет мав на метї постарати ся о тїснїйшу злуку Конгресівки з Росиєю. Він звернув передовсім пильну увагу на Холмщину. Ту заведено важні земельні реформи, щоби приєднати собі сїльське населенє. Справу католицького (отже й унїятського) духовеньства віддано „Комісії внутрішних і духовних справ Царства Польського“. На чолї тої комісиї, що урядувала у Варшаві, поставлено кн. В. А. Черкасского. Черкасский, яко головний директор тої комісиї, правив нею від 1864. до 1867. р. Унїятські справи передано від 1867-ого

року варшавському намісникови, а опісля міністрови просьвіти гр. Толстому. Крім того утворило правительство цілий ряд ріжних урядів, що мали переводити в діло його замисли: оправославленя й омосковщеня Холмщини.

Кн. Черкасский був людиною, що не давала ся вблагати. Він не завагав ся навіть ломити насильно сумліне унїятів і так приводити їх до православя. З рішучостю, гідною лїпшої справи, домагав ся він церковних реформ унїятської Церкви в дусї православя та вводив в неї що раз більший розстрій. Головним його ділом була боротьба проти епископа номіната Калинського, котрого він мучив і понижав справді

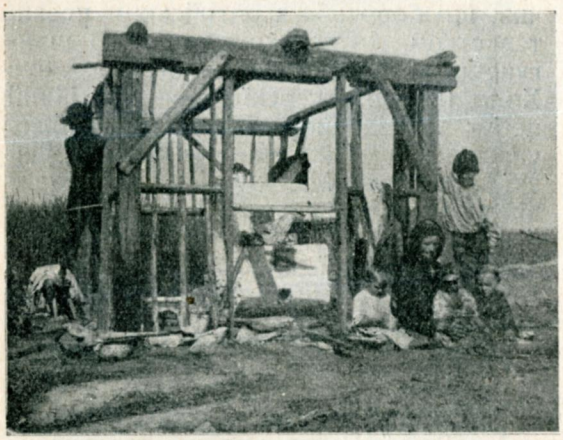

Серед звалищ.
Тимчасове мешкане в с. Купурові Українки, котрої муж на війні, а вона тулить ся де може з дрібними дїточками.

нелюдськи. Намагаючи ся завести в духовній семінарії в Холмщині московщину, він без надуми велїв посилати певне число унїятських (отже католицьких!) питомців у православні академії на науку, а хто його в тім не послухав, того карав тяжко. Була се взагалї людина нагальна й крайно брутальна. Завдяки тому, що Черкасский умів витворити прихильну собі частину сьвящеників-унїятів (що правда, їх було дуже мало) — став поволи наш обряд у Холмщині приближати ся до православя.

Одним із головних способів, якими російське правительство намагало ся московщити Холмщину, були школи. Холмщину засипано цілим рядом народних і середних шкіл, очивидно, московських, а сї школи ширили „обрусїне“ між молодежию.

Орґанїзациєю шкіл у Холмщині займали ся окремі учебні дирекциї в Холмі (для властивої Холмщини) і в Сїдльцях (для Підляша). Справа закладаня російських шкіл у Холмщині пішла скоро передовсїм з того часу, як управу учебної дирекциї в Холмі поручено Теофанови Лебединцеву (від 1865. р.), а в Сїдльцях Єфиму Крижановському (1865—1871). І Лебеденців і Крижановський були з походженя Українцями. Крижановський переняв ся вже так обрусительним духом, що його роботї не дивуємо ся. Але просто незрозуміле для нас, що бачимо тут й Лебединцева. Теофан Лебединців був без сумніву щирим українським патріотом. Він відтак заложив у 80-тих рр. навіть окрему часопись присьвячену справам України, „Кіевскую Старину“, що віддала неоцінені прислуги українському народови. А таки той сам Т. Лебединців московщив перед тим дуже ревно українську Холмщину і належав до тих людий, що зовсїм сьвідомо причиняли ся до погребаня нашої народности в Холмщині. Що більше, Лебединців умів усе зробити з таким знанєм річи, що ми нині не можемо згадати його особи без крайного обуреня. Його ідеєю було: завести православє й московську мову в Холмщині, а навіть у Галичині. Сим божевільним гадкам не вагав ся він присьвятити свої незвичайно талановиті сили орґанїзатора.

Та що говорити про Лебединцева, коли між урядниками, що мали на меті заводити в Холмщині реформи в дусї православя й обрусїня, знаходимо таких людий, як відомі українські дїячі: Пантелеймон Кулїш*) і Василь Білозерський.

V.

Та всї ті заходи російського правительства були би зовсїм певно не осягнули своєї цїли, як би Росиї не прийшла в поміч несподївана сила у вилї переселень галицької інтелїґенциї в Холмщину. Річ в тім, що самі правительственні міри не вистарчали. До їх переведеня треба було ще людий. А та-

*) Панталеймон Кулїш небавом стямив ся і подякував за посаду у Варшаві та вернув на Україну. *Ред.*

ких людий у Росиї не було, бо там не знали польської суспільности і не вміли бороти ся з католицтвом. До того, як згадано, не богато було охочих людий у Росиї, що помимо високої платнї хотїли би вступати на службу в Польськім Королївстві. Тому російське правительство звернуло увагу на Галичан.

Галицькі Русини переживали з початком 60-тих рр. цїкаві, а нераз дуже суперечні боротьби й змаганя, головно на лїтературно-полїтичнім поли. його становищем, долею над його економічним та полїтичним положенєм; в письменьстві появляли ся живійші твори; ту і там виринали талановиті дїячі. Крім того розворушила галицьких Русинів з початком 60-тих рр. (передовсїм в 1861—1863 рр.) т. зв. обрядова боротьба, що стреміла до „очищеня“ греко католицького обряду в Галичинї від латинських примішок. Ся обрядова боротьба, що її вів головно ославлений опісля відступник від нашого народу

Гурток Українців однорічних-добровольців абсольвентів VII. турнусу резервової офіцирської школи 11-ого корпусу.

З одного боку москвофільсько-обєдинительний рух, що опанував галицьку інтелїґенцию протягом 50-тих рр. XIX. в. і майже зовсїм вбив у неї духове житє, став під впливом ширшого полїтичного житя й живійших зносин із закордонною Україною ослабати дещо на се, щоби незабаром (після нещасної для Австриї битви під Садовою 1866. р.) знов розгорітись ще сильнїйше; з другого боку став народовецький український рух, що під впливом Шевченкових ідей обгорнув галицьку молодїж, доводити до гарних та високо ідейних, хоч нераз тільки коротко тревалих проявів. Почато роздумувати над народом, над Іван Наумович, принесла нам богато шкоди. Вона підкопала серед галицького духовеньства повагу греко-католицької Церкви, навчила його глядїти на неї недовірчиво, а звертати ся до російського православя, як до єдино „чистої“ віри. А стало ся так тому, що галицька суспільність не знала анї істориї греко-католицької Церкви в Галичинї, анї єї великих заслуг для української народности, анї греко католицького обряду. Кождий навчив ся „реформувати“ той обряд на свій лад і вводити так безлад у церковне житє Галичини. Як бачимо, значна частина Галичан стояла з початком 60-тих рр.

не дуже то кріпко при своїй народности й при своїй вірі. Використало се росийське правительство для своїх цїлий у Холмщинї.

Завдяки кн. Черкасскому, Лебединцеву й ин. почато від 1864. р. а ще більше від 1865. р. спроваджувати з Галичини греко-католицьких сьвящеників і учителїв у Холмщину. Всїм їм обіцяно добру платню й вони нахлинули цїлою громадою на нещасну Холмщину. Самих сьвящеників-Галичан бачимо там і своє сумлїнє. Отже поперед усего вирікали ся вони своєї народности й вири. Намагали ся говорити вже по московськи й приймали православє. Вони робили в тім напрямі ще й більше, як того вимагало від них правительство. Бо коли якийсь час заводжено в Холмщинї по школах і церквах (у проповідях) українську мову, Галичани намагали відразу на московщину, хоч не вміли по московськи. Їх одинокою метою було осягненє як найлїпше

Гурток Українців однорічних-добровольців абсольвентів VIII. турнусу резервової офіцирської школи 11-ого корпусу.

незабаром понад 100, а крім того велику силу учителїв для народних шкіл, гімназий і ин. Усе те кидало свої занятя в Галичинї, а бігло в Холмщину, шукаючи ту наживи. Незабаром позаймали галицькі сьвященикі парохиї на місце тих сьвящеників-Холмчаків, що не хотїли повинувати ся росийському правительству, а по школах появили ся громади учителїв-Галичан. Дивно нам, що австрийське правительство допустило до такого громадного переселеня. А заховували ся ті галицькі збіженцї справдї негарно. Найважнїйшим своїм обовязком уважали вони безуслівний послух росийському правительству, навіть без огляду на свою честь платного місця, як найбільше росийських відзначень і т. п. Тому вони годили ся на усе і що йно при їх помочи введено в Холмщинї бодай на папері православє. Аджеж першим православним епископом у Холмщинї був Галичанин.

Росийська суспільність погорджувала такими Галичанами, а росийське правительство нїколи не признало їм таких самих прав, як справжним Москалям. Але вони на се не глядїли... Нарід у Холмщинї ненавидїв їх. Але вони вміли приєднати собі його любов салдатськими багнетами та кулями...

Такі були ті Галичани — не згадуймо про них більше...

VI.

А простий нарід Холмщини?

Українське населенє Холмщини йшло за приміром холмських сьвящеників — воно держало ся кріпко грекокатолицького обряду й не хотїло його міняти. Та нараз стали спадати на се населенє дуже тяжкі кари. Сїдлецький губернатор Громека визначив ся найбільше жорстокостю в сїм напрямі й тому на Підляшу дійшло до найстрашнїйших подій. Коли нарід не хотїв чи то переходити на православє, чи приймати галицьких наїздників, спроваджувано до сїл військо. Салдати мешкали по хатах і грабили села. Далї йшли: нагаї, насильства... А там посипали ся кулї й полила ся кров — були трупи й ранені... От у селї Пратулинї убито 13 осіб, у Дрелеві 5... Вкінци потягли ся довгі ряди „неслухняних“ Холмчаків на далеке заслане... Такі тяжкі муки прийшло ся винести населеню Холмщини за справу унії!

Очивидно, православє зненавидїло воно зовсїм, волїло перейти на латинський обряд.

А польська суспільність? Вона заняла ся опісля долею Холмщини. Але чи єї поступованє з обрядом і народностю в Холмщинї не причинило ся до тих сумних подій? Нехай про се судить історія.

Львів, у вересни 1916.

Дария Лежогубська.

ТАРАС ШЕВЧЕНКО
виконавець українських людових пісень.

Ми привикли говорити про Шевченка яко про поета, часом яко про маляря, а рідко, дуже рідко яко про сьпівака-виконавця українських пісень. А прецї до вінка його безсмертної слави належить і сей не марний листок.

„Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...
От де, люди, наша слава, слава Україні!
Без золота, без каменя, без хитрої мови,
А голосна та правдива, як Господа слово“.

Шевченко яко поет-романтик а ще більше яко вірний син простолюдя уляг у своїх творах чимало впливови української народної пісні. Вірними, дїйсними красками змалював він село, яке доси змальовувано ідилїчно як рай, у якім нї слїду горя. Своїми очима, що привикли бачити річ так як вона є, він добачив, що попри сьвітлі краски, якими змальовували село фантасти-ідеалїсти, є там богато більше нїж через половину красок темних, аж чорних. Він сказав, що се село для крепака не рай, а пекло, у якім „тяжка робота і неволя і помолитись не дають“. Та не досить, що у своїх піснях дав нам Тарас вірний, хоч не приманчивий образ села, але дав нам його у так близькій народови формі, як міг зробити се лиш той, хто так щиро любив нарід як він.

Та ся народна пісня захопила його не лиш яко артиста-поета красою своєї форми, вона захопила його також своїм напівом. У всїх сучасників, що писали спомини про Шевченка, сильно підчеркнене се, що Шевченко часто і дуже радо сам виконував українську народну пісню.

Про дитячі лїта Тараса кажуть Петро Ш—ка та Боднаренко, що він змалку любив дуже народні пісні — „знав їх силу без лїку“ і переймав з одного разу: „аби де почув яку пісню так і перейме її на голос і всю її знає“. Коли опісля доля вирвала його зі села та закинула жити в столицю, він не відчужив ся від народу, не відчужив ся і від його пісні. Навпаки, народна пісня стає для нього тим середником, яким хоче українських аристократів привернути назад до народу. Обдарований знаменитим слухом та гарним голосом, сьпіває Тарас українські народні пісні а тими піснями відсьпіваними по мистецьки звертає увагу на нарід, який виплекав їх. І пісня ще сильнїйше промовляла до серця слухачів нїж грімкі слова докору, з якими він звертав ся до них у своїх творах.

Розоружені нечуваною красою народної пісні задумали ся нераз ті, що

приманені внїшним блиском чужого народу позабули, що у їх живчиках пливе чимало тої крови „чистої, сьвятої“ і відчували шось мов стид, мов жаль за тим, що покинули не уміючи оцінити його. Вона заставила українських аристократів подумати над тим, чи не є гідним любови той нарід, що викохав таку пісню, чи справдї треба на него дивити ся, як на чорну масу, яка спосібна лиш до плуга, чи може в серци того простого народу нема якихсь висших почувань.

Шевченко виконуванєм української народної пісні висказував у відмінній формі про нарід се, що сказав Сковорода у своїх фільософічних писанях, що доказував Квітка ідеалїзуючи у своїх оповіданях сїльське населенє, — а саме як високою, як нїжною мусить бути душа народу, якого муза витворила у піснях побіч глубокого змісту та форми таку чудову мельодию.

Сьпів Тараса робив глубоке вражінє на слухачів. Княжна Репнїна згадуючи про Шевченків сьпів, оповідала, що задушевність його впровадила її у найвисший подив. Мягкий, барітоновий голос Тарасів з високими теноровими нотами переливав ся журбою і мимоволї западав глубоко в душу слухачів.

Кулїш називає Шевченка предивним, може найлїпшим сьпіваком українських пісень на всїй Україні обох днїпрових берегів. Згадуючи як Тарас сьпівав на його весїлю, каже він: „Сьпівав він так просто, як сказав про себе оден з його рідних братів-поетів: „Ich singe wie der Vogel singt“. Позакладавши руки взад став ходити по салї мов по гаю і засьпівав: „Ой зійди, зійди, ти зіронько та вечірная, ой вийди, вийди, дївчинонько моя вірная“. А відтак „пісню за піснию сьпівав наш соловей, справдї мов у темному лузї серед червоної калини, а не у зимному захистї серед народу.“ Тарас перемінив весїлє своєї поклонниці у национальну оперу, яку, як думає Кулїш, ще не скоро почують на Україні, бо такого або рівного сьпіву, не чув він нї в Україні, нї по столицях.

Вражінє якого зазнав Кулїш слухаючи у той вечір Шевченкового сьпіву, лишило ся сьвіжим у його памяти на довго. Та і Шевченко згадує про нього у своїх записках. Ось його слова: „Просьпівавши любу пісню: „Ой поїзджає козаченько Швачка“ зійшов я на другу любу: „Ой зійди, зійди.“ Отся мелянхолїчна пісня нагадала менї той вечір, коли я сьпівав сю чарівну пісню з молодою жінкою Кулїша на їх весїлї. Чи засьпіваю я ще коли з нею отсїєї задушевної пісні?“

Михайло Максимович зазначує, що Шевченків сьпів робив на нього так сильне вражінє, що він по нїм ходив мов без тямки: „Артистична вдача Шевченка хоч як роскішно виявляла себе в поезиї і малярстві, але ще сильнїйше і красше у сьпіві українських народних пісень.“

Тим то незрозумілим і прямо неімовірним, щоби не сказати видуманим і злобним, видає ся висказ Віктора Аскоченського, який у своїх споминах розказує, що Шевченко сьпівав невірно, а навіть погано. Та він лиш одинокий зпоміж тих, що чули Шевченка, якому не подобав ся його сьпів, якого не причарували його пісні. Яка сего причина — не знати. Чи слухач не міг підняти ся так високо, щоби відчути красу Шевченкового сьпіву, чи може які особисті або і полїтичні та национальні почуваня спонукали його до сего некорисного висказу. Певнїйше те друге. Бо Аскоченський не лиш міг дивити ся згірдно на Шевченка, як чоловік, що став на службу урядови ворожому для українства, але й залюбки сам описуючи ся своїм незугарним сьпівом, не був склонний признавати комунебудь висшости в тім згляді над собою. Проти висказу Аскоченського досить поставити погляд Білозерського на Тарасів сьпів. Білозерський оповідає, що Шевченко своїм сьпівом прямо очаровував всїх слухачів. „Мою неню — каже він, — Шевченко причарував своїми піснями. Ходить бувало по салї заложивши руки взад, нагнувши свою голову; на лици журливий вираз, голос тихий, високий. Мати бувало плаче від його пісень.“ Улюбленими його піснями були: „Ой зійди зійди ти зіронько,“ — „У Київі на ринку“, — „Ой горе, горе який я вдав ся,“ — та „Де ти доню барила ся“.

Оден із сучасників Шевченка опо-

відає, що Тарас заїхав раз у хутір українського пана Сребдольського. Сребдольський був людина сувора а Шевченко своїм сьпівом довів його до сліз.

Та Шевченко не тільки відчував красу народної пісні. Він зрозумів і єї вагу у нашім народнім відродженю. Доказом нехай послужить, що Шевченко вельми горячо займав ся збіркою народних пісень, зразу з власної ініциятиви, а потім з порученя уряду, згляднo з порученя київської археографічної комісиї. В 1846. р. коли їздив по Україні, записував народні пісні на Волині, Поділю і Київщині. Заслане положило край і сій роботі. На чужині на засланю тужить Шевченко за Вкраїною, тужить і за єї піснию. Він не лиш хоче побачити крутоберегий Днїпро але й бажає почути українську пісню, бажає почути „як дівчина під вербою Гриця засьпіває".

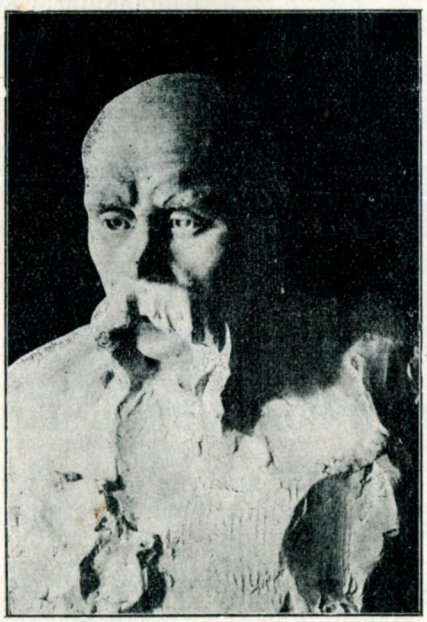

Тараса Шевченка.

Згадуючи про те як то колись його ще малого хлопця привела до сліз пісня дівчини про сірому-сироту, як то він „утомив ся на тин похилив ся, люди кажуть і говорять мабуть він упив ся", — каже Тарас ось таке :

„Ну! щоб здавало ся слова?!
Слова та голос більш нїчого,
А серце бєть ся, ожива
Як їх почує. Знать од Бога
І голос той і ті слова
Ідуть між люди."

Косарев говорить, що Шевченко на засланю шукав часто розради у пісні. Частїйше за все сьпівав він: „Вють вітри, вють буйні." Ускова у своїх споминах зазначує, що Шевченко нїколи не сьпівав у товаристві, але за те на горбдї або в садї сьпівав пів голосом раз у-раз. Знать не лучило ся їй чути Шевченків сьпів, бо Шевченко сьпівав не тодї коли людям подобало ся його слухати а тодї, коли сам хотїв.

Пісня приносила йому розраду, переносила його на любу Вкраїну, як се він сам оповідав у записках, згадуючи земляка Скобелева, з яким зійшов ся в Новопетровській кріпости : „Отсей Скобелев був моїм земляком. Родом він з Херсонщини. Затямив я собі його найбільше за його українські пісні. Своїм мягким молодим тенором сьпівав він просто й прекрасно. Найбільш з душею сьпівав він пісню : „Тече річка невеличка з вишневого саду". Слухаючи отсієї чарівної пїсні, я забував, що слухаю її в казармі. Вона переносила мене на беріг Днїпра на рідну мою Вкраїну любу. Я до віку не забуду сього сумирного напів голого горопаху, що було латаючи сорочку переносить мене своєю піснию далеко із душної казарми. Чи то у своїй тяжкій недолї стрінеш другого такого вдячного і уважного товариша слухача твоїх солодких журливих пісень, яким я у тебе був. Стрінеш! Та ще й чи одного такого як і сам невольника сироту-земляка, варнака таврового. Він на твої тяжкі кайдани пролле слезу подяки за радісні рідні серцеви пісні."

Шевченко любив загалом музику, а скрипку найбільше. Кониський у Шевченковій житєписи розказує таке: „Ось Шевченко вертаючи зі засланя пливе по Волзї. Замість барабана покриває все гук филї. Покриває нїма гармонїя привабливої краси природи та задушений голос скрипки, що серед тихої ночи так чарівно мельодийно лунає із чердака пароплава. І от вже трету нїч слухає Шевченко як на пароходї вільно відпущений крепак розливає чарівні звуки Шопенівських мазурок. Як глибоко відчув Шевченко сю музику, найлїпше сьвідчать його власні слова: „Отсих словянських пісень сердешних, глибокосумних я не наслухаю ся нїколи. З тієї скрипки вилїтають стогнання і зливають ся в оден стогін протяжний та суворий.

Чи скорож сей стогін долетить до Твого уха, наш праведний Боже?"

Коли Тарас вернув із засланя до Петербурга, — скрізь витають його улюбленою піснею. Знали сердешні, чим найлїпше дати розраду наболїлій душі поета.

Раз слухає пісень Максимовички, яка сьпівала так щиро та гарно, що йому здавало ся, що находить ся на берегах Днїпра. Другий раз одушевляє ся піснями сьпіваними Надїєю Сергіївною Аксаковою. Слухаючи сьпіву Семена Артемовського пригадує собі Шевченко з якою то тремтячою утїхою в Новопетровській кріпости уявляв собі він хвилю коли буде міг почути рідну пісню.

І почув її та не надовго. Смерть, що ще в омлїваючо-душних та ледяно-зимних казармах Новопетрівської кріпости запустила своє корінє у його органїзм, перервала пісню його житя. Мов сей сьпівак, що поборовши першу дрож голосу та захопивши слухачів приневолений независимою від себе силою перериває пісню як раз тоді коли міг би розвинути цїлу красу та силу свого голосу, так перервала смерть пісню житя Тараса, тоді саме, коли поборовши кріпацьку та військову неволю міг ще чимало неоцїнених бісерів полишити у спадщинї українському народови.

Сьпівав Кобзар народну пісню, як Божа пташечка на весні. Сьпіває і нарід його визвольні пісні. І велика їх частина підложена під ноти нашими найбільшими коріфеями музики, а протягом кількох лїт отсї могутні твори музичної лїтератури стають власностю цїлого народу, стають народними, бо сей, що їх висьпівав був не лише поетом але й сьпіваком, що у слова своїх творів вляв тільки музики, що вони лїпше чим які инші можуть бути текстом для першорядних музичних творів.

Анна Тарасевичівна.

В ПЯТЬДЕСЯТЬ ПЯТІ РОКОВИНИ СМЕРТИ Т. ШЕВЧЕНКА.

На весні було, рано вранці: як розснують ся сїрі хмари, як сонце встане ізза гір і сьвітлом ясним та тремтючими промінями заллє цїлий овид, як рій пташат защебече похвальну пісню сонцю і землї, як легкий вітрець повіє-заколибає ще чорним зїлєм, — тоді дух наш виривав ся із оков буденности, тоді зір летїв далеко ген у синю далечінь і, здавало ся, бачив широченний круг землї перед собою. І у нашій уяві вже все оживало: і гай, діброва і поле у зелень, у цьвіти вбирали ся, — уже і дзвони загули. А під гомін дзвона вставала радісна пісня із землї, пісня радости, весїля. А в пісні тій зливали ся голоси людий, пташат, і шум лїсів і легіт піль...

„А вже весна воскресла, воскресла!"

І під ту пору такий жар будив ся у наших грудях, така жажда повноти житя, таке горяче бажанє „жити, серцем жити, і людий любити....", дужі крила виростали нашій думцї і линула вона ген високо у гору на те, щоб орлиним зором оглянути ся довкруг себе, придивити ся як люди живуть на землї. Придивити ся і посумувати може. А далї запустити зір у глибину душі нашої, передивити усї темні закутини і найти таки якийсь ясний промінь сьвітла, живу, горячу ідею, якаб нас вела до доцільної працї, до дальших мет, а не дала потапати у турботах буденного дня. Під впливом відродженя природи відроджували ся і ми, із молодечим запалом, із відновленою вірою в свої сили, із надїєю на краще колись, із серцем розгорілим жаждою житя і знаня кидали ся у вир своєї працї. А перед нашими очима мерехтїла горяча ідея, що буйно розцьвіла ся підчас ранної весни.

А нині?

Полинеш думкою на села, а там сїріють пориті поля, а там:

„Земля чорна копитами
Поорана поритая;

Кістьми земля засіяна,
А кровію политая..“

Полинеш думкою у місточка, а там безверхі хати, комини чорні грізно стремлять у гору.

Перенесеш ся думкою далеко на схід, а там кипить-лютує огонь боротьби, пливуть клуби диму, свист стріл, ... грім гуде...

А смерть:

„Понад полем іде,
Не покоси кладе,
Не покоси кладе гори:
Стогне земля, стогне море,
Стогне та гуде...“

Та на бік чорні думки! Нам молодим не годить ся попадати у розпуку, а кувати характер, різьбити душу, без впину поширяти знанє і, як пише Іван Балюк „пильно слїдити за українським громадським житєм, здавати собі цїлком і вповнї справу з дїяльности передових людий та заняти становище що до всїх прояв і потреб нашого житя, стати сьвідомим вкінци власної задачі, цїли і доріг на будуче“. Нам годить ся не щадити праці на те, щоб стати ся здібними до „відсьвіженя атмосфери“, усуненя всего того, що нас нині до живого вражає, — до усуненя неправди, еґоїзму, темноти, віддати ся праці над відновою национального житя і вести нарід до сьвітляної будучности, до слави!

Ось такі думки будять ся в нашім умі підчас леготу весняних вітрів, тремтїня першої весняної пісні. І дужі крила розвиваємо і з розмахом молодечої уяви линемо ген сьвітами, де тільки орли слави буяють, — здає ся, чуємо, як скрізь рокотить могутне слово: „Ганьба байдужним, глухим, незрячим! Ганьба тим, що гнилою колодою по сьвіту валяють ся“. Як каже наш Кобзар:

„О Господи!
Не дай спати ходячому
Серцем завмирати
І гнилою колодою
По сьвіту валятись.
А дай жити, серцем жити
І людий любити.“

Та загляньмо до творів Шевченка. І чогоб шукати нам в його поезиї під теперішну пору? Чогож, як не оптимізму, як не тої невмирущої віри у нашу силу, у нашу красшу будучність, як не того „нового слова“, щоб нас загріло до праці. І ось що читаємо:

„За горами гори, хмарами повиті,
Засїяні горем, кровію политі.
Споконвіку Прометея — там орел карає.
Що дене божий довбе ребра,
Серце розбиває:
Розбиває та не випє живучої крови,
Воно знову оживає і сьміється знову.
Не вмирає душа наша, не вмирає воля
І неситий не виоре на дні моря поля,
Не скує душі живої і слова живого,
Не понесе слави Бога, великого Бога“.

Бо що не зробили з Україною — Польща та Москва, та вони її не зовсїм таки добили, бо

„Забули теплий попіл
По полю розвіять;
Лежить попіл на розпутї
А в попелї тлїє
Огня іскра великого
Тлїє, не вгасає“.

А час пливе, нестримно скоро і

„Минуть,
Уже по троху і минають
Днї беззакония і зла;
А львичища того не знають,
Ростуть собі, як та лоза
У темнім лузї, уповають
На корінь свій, уже гнилий,
Уже червивий і малий
І худосилий. Вітер з поля
Дихне, погне і полама,
І ваша злая своєволя
Сама скупаєть ся — сама
В своїй же крові.....“

І прийде час коли

„Правда оживе,
Натхне, накличе, нажене
Не ветхе, не древле слово
Розтлїннее, а слово нове
Між людьми криком пронесе
І люд окрадений спасе.....“

І що й но

„Тодї, як, Господи, сьвятая
На землю правда прилетить
Хоч на годиноньку спочить,
Незрячі прозрять, а кривї
Мов сарна в гаю, помайнують,
Нїмим отверзуть ся уста
Прорветь ся слово як вода
І дебр-пустиня неполита
Сцїлющою водою вмита
Прокинеть ся.....“

Так-так і встане правда на землї, і встане Україна. Але який шлях показує Шевченко до тої правди та волї? Минає другий рік тяжкого досьвіду для нас і тепер яснїйше бачимо, ніж

коли, що одинокий можливий для нас шлях се той саме, який показує Шевченко:

„Учіте ся, брати мої,
Думайте, читайте
І чужому научайтесь
Й свого не цурайтесь!“
„Свою Україну любіть,
Любіть її во время люте,
В останнюю тяжкую мінуту
За неї Господа молїть“...
.....„Обніміте, брати мої,
Найменшого брата...“

А хочете волї?

„Так
Щоб збудить
Хиренну волю, треба миром
Громадою обух сталить“.

*

Гей! Із вірою твердою, із молодечим жаром і спільно враз до боротьби із лихом, бо: „на те лихо, щоб з ним битись!“

До боротьби, до боротьби! І прийде час, а всьому час свій є, коли забрязчать кайдани скинені із рук і нам усьміхне ся воля. Тодї помолимо ся на волї ми — не невольники, а козачі дїти.

Володимир Радзикевич.

ІВАН ФРАНКО.

„Не бійсь! Коли ти сам, то знай, що я з тобов!
Хоч все покине, я одна тебе не кину, —
Лиш ти люби мене — свою Русь-Україну“...

І він любив її. Любив цїле своє бездольне житє великою стихійною любовю, хоч часто приходило ся йому „гірке і квасне ковтати“, хоч цупко ко лоло тернє й кервавили рани.

„Важке ярмо твов, мій рідний краю,
Не легкий твій тягар!
Мов під хрестом отсе під ним я упадаю“... —

скаржив ся Франко та все таки постійно „у незломнім завзятю“ йшов дальше тернистим шляхом служби рідному народови й до кінця житя її не кинув. За те імя його вкрило ся невмируючою славою. Бо

„в кого праця потом скрань зросила,
На верх той вибеть ся із темної юрби“.

І він вибив ся на верх. Від смерти Шевченка нїхто з Українців, крім Драгоманова, не добув собі більшого імени на всїх українських землях й ширшого розголосу між чужими, як саме Др. Іван Франко. На се велике імя зложили ся небуденний його талан і рідка муравлина праця. „Блукаючи — пише автор „Мойсея“ — по ріжних стежках всесьвітної історії та лїтератури я з давна помічував собі для пізнїйшого вжитку поодинокі камінчики придатні для моєї будови“... Будова вийшла величава. Лїтературна спадщина Франка — се чудовий могучий храм, здвигнений з мозаїки й ріжнородних блискучих камінців, граючий ріжними барвами й полискуючий місцями пишними, дорогоцїнними самоцьвітами: перлинами й ізмарагдами“.

Поезия й фільософія, новелїстика й лїтературна критика, повість й істория, драма й етнографія, комедия й соціольогія, перекладна лїтература й редаґованє часописий — все те всуміш стало полем його творчої роботи й глубоких, всесторонних дослїдів. Він розкошував ся відчитуванєм старинних полинялих рукописів і враз із тим із глубин душі добував правдиві ізмараґди чутя, уяви й думки; вглублював ся у дослїди над староукраїнськими апокріфами і повістями і враз із тим у днях журби словами високої поезиї виливав терпінє своє і свого народу; вслухував ся у гомін українських народних пісень, поринав у глубінь народних приповідок і враз із тим намічував пильно людські типи і характери і зображував їх у своїх повістях; прослїджував давні твори народної музи і враз із тим наслухував, як бє ся живчик житя сучасної йому суспільности; сягав до індийських лєґенд, жидівських мельодий і враз про-

думував над поліпшенєм соціяльних і економічних відносин народу, вказуючи йому нові шляхи; спускав ся у низини, „на дно“ і враз із тим на бистрих крилах думки й уяви зносив ся на вершини, там, куди доступ вільний тільки геніям... Був тим, що серед хащів найдикших просікав й пробивав шляхи для инших, був тим каменярем, що довгі літа лупав ґранітну скалу заскорузлости, байдужности й назадництва своєї української суспільности, тим ковалем, що клепав серця й сумління свого народу, був Мойсеєм, що вів за собою збиту із путя, зневірену масу серед кпин і наруг з єї боку, бачив обітувану країну вимріяного народного щастя і впав на тім шляху...

Ось кілька замітнійших подій із його богатого у сумні досьвіди й болючі переживаня житя й невсипучої рідко ріжнородної й обильної письменської діяльности. Іван Франко родив ся 15. серпня 1856. р. в селі Нагуєвичах, дрогобицького повіту. Як син сільського коваля вже змалку привик був бачити тяжку працю і її поклав собі ціллю житя.

Іван Франко в 25-тім році житя.

„Силу рукам дай — благав він у землї —,
Щоб пута ломати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювати, працювати, працювати,
В праці сконать“... („*Веснянки*“.)

Перші науки побирав у сусіднім селі Ясеници сільній, дальші в нормальній школі оо. Василян у Дрогобичи. Вже тоді доля не щадила його. Смерть батька вразила болюче, а нелюдяне, часто звірське, поступованє деяких учителів з колишних економів, з селянськими дітьми зродило у серци малого селянського хлопчини перші прояви бунту проти всякої несправедливости й насиля („Schön schreiben“).

У Дрогобичи покінчив автор „Захара Беркута“ також ґімназияльні науки. Весь їх час належав до перших учеників у клясї, а іспит зрілости зложив 1875. р. з відзначенєм. Вже в ґімназиї кинув ся з жаром до читаня всякої всячини. Незвичайно сильне вражінє зробив на ньому „Кобзар“ Шевченка, що його одержав із рук проф. Ів. Верхратського. Франко скоро вивчив ся його цїлого на память. Зпоміж инших українських письменників сильне вражінє робили на нього писаня Марка Вовчка та Панаса Мирного. Вже в ґімназиї почав збирати народні пісні; на ґімназияльні часи припадає також й початок його літературної дїяльности. Почав писати віршом і прозою ще в низшій ґімназиї. Пізнійше під впливом двох учителів Івана Верхратського і Поляка Юлїяна Турчинського, обох письменників і поетів, а ще більше заохочений живим прикладом товаришів Дмитра Вінцковського та Ізидора Пасїчинського посилає свої писаня у редакцию часописи „Другъ“, яку видавала молодїж, що гуртувала ся в студентськім товаристві „Академическій Кружокъ“. Були се дві поезиї, зложені під впливом народних пісень, надруковані 1874. р. Їх заголовки: „Народні пісні“ і „Моя пісня“.

Ширше поле для наукових дослїдів й літературної роботи розкрило ся перед автором „Мойсея“ у Львові, де він записує ся на фільософічний виділ тутешного університету. Приїжджає він сюди із кількома зшитками готових вже робіт. Були там його власні любовні поезиї, драми, віршовані оповіданя, були також переклади деяких частий сьв. Письма, старонїмецької поеми „Нїбелюнґи“ і творів таких безсмертних письменників сьвітової слави, як давний грецький поет Гомер і трагік Софокль. У Львові став Франко членом згаданого вже студентського товариства „Академическій Кружокъ“, в якім під ту пору йшли горячі язикові і національні спори. Під ту пору виринула на виднокрузї нашого культурного й полїтичного житя велична постать великого ученого Драгоманова, якого листи викликали рішучий перелім в

думках, національних і етичних поглядах згаданого товариства. Під впливом Драгоманова „Другъ“ зачав писати живою народною мовою, а наше літературне житє значно оживило ся. Вплив Драгоманова досягнув і Франка. Звороть до поглядів Драгоманова зазначив ся уже в його повісти „Петриї і Добощуки“, а ще в більшій мірі слідний він у найзамітнійшій тогочасній його поемі „Наймит“. Поет малює постать наймита, що від колиски до могили

„В нуждї безвихідній, погордї і печали
Сам хилить ся в ярмо.
Щоб жити, він житє, і свободу і силу
За хлїба кусник продав“..

Сумує він, і з тужним сьпівом оре поле, байдужний, що для чужого добра проливає піт. Той наймит — се наш нарід, що поту ллє потоки над нивою чужою. В рабстві і неволї, в лихолїтю й недолї тягне ярмо. Байдуже — для кого, сьпіваючи він оре плідний широкий лан. Поет, що приглядає ся житю-бутю свого народу, віщує йому, що віднесе побіду, добуде волю й у власнім краю орати ме свій власний лан.

Під ту пору появляють ся також перші дрібні оповіданя Франка, картини з житя простого люду, що зготовили йому згодом невмиручу славу. Під впливом власне листів Драгоманова, які слав він у редакцию „Друга“, злучили ся два студентські товариства, первісно москвофільське: „Академическій Кружокъ“ і друге, українське „Дружний лихвяр“ — в одно. Заходом сього зєдиненого товариства вийшов альманах „Днѣстрянка“ того самого памятного року, в якім у Росиї зборонено друкувати в українській мові всякі наукові, популярні і перекладані твори (1876.)*) Тут надрукував Франко між иншим два оповіданя: „Два приятелї“ і „Лесишина челядь.“

В липни 1877. р. сконла ся подія, що сильно заважила у дальшім житю поета й у своїх наслїдках була причиною неодної гіркої хвилини. В тім роцї арештовано Франка і цїлу редакцию „Друга.“ Його вмішано у социялїстичний процес, вісїм тижнїв передержано у слїдчій вязниці і вкінци засуджено в тюрму. В тюрмі посаджено Франка між самих злодіїв і волоцюг, яких було в одній кімнатї по 14—18. Кілька тижнїв просидїв він у такій кімнатї, що мала тільки одно вікно, а містила 12 людий, з яких 8 спало на тапчанї, а 4 ізза недостачі місць під тапчаном З протекциї відступили йому товариші недолї найлїпше місце до спаня під вікном проти дверий. А що вікно по причинї задухи часто стояло отвором і в ночи, будив ся він рано зі снїгом на голові... „Безтолковий процес — згадує в однім місци автор „Панських жартів“, — що впав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і покінчив ся моїм засудженєм, хоч у мене не було й тїни того гріха, який менї закидували, ...був для мене страшною і тяжкою пробою.“ Та ще тяжші часи почали ся для нього що йно після виходу із тюрми. Його імя враз із іменами його товаришів оббігало цїлий край, було пострахом для тодїшної старшої інтелїґенциї, виразом перевороту та революциї. На нього дивили ся вовком, оминали, не хотїли й руки подати тай усунули з осередків нашого громадянського житя. Він

„Блукає, мов звір серед гір,
Серед шуму вулиць містових,
В серцї чує слова, мов докір:
Ти проклятий один серед них.

Поет відчував до тої міри самоту, що просто рад був втечи від людий:

„Як би в сльози кривавї
Міг я свов горе розлить,
Я би виплакав всю свою кров,
Щоб нїчого з людьми не дїлить..

За те чим більше стали цурати ся Франка старші, тим більше стала горнути ся до нього молодіж. Після процесу Франко не кидає університетських студий і основнїйше знайомить ся із социялїстичними теориями. Враз із Михайлом Павликом заложив він в 1878. р. часопись „Громадський другъ“, якого числа постійно конфіскувала прокуратория за ширенє соціялїзму так, що треба було зміняти назву часописи на „Дзвін“ і „Молот“. В отсих часо-

*) Днѣстрянка. Альманахъ съ календаромъ на рокъ звычайный 1877, выданый накладомъ руского Товариства „Академич. Кружокъ у Львовѣ“, а заходомъ Ивана Белея, Антона Дольницкого, Володимира Левицкого и Ивана Франка. — У Львові, 1876. З друкарнї Тов. ім. Шевченка. Стор. 24 нен. і 128 в 8-цї.

писях молоді редактори із запалом людий, що не мають нїчого більше до втраченя, кидають горячий визов в очи суспільности. Найзамітнїйшими літературними творами Франка із тої пори — се повістка „Boa constrictor“ і поема „Каменярі“. В повістї „Boa constrictor“, якої предмет зачерпнений із бориславського житя, малює Франко дуже вірно душевні переживаня змия-давителя Германа Гольдкремера, найпершого богача між бориславськими капіталїстами, що безпощадно давить свою добичу. В знаменитій, незвичайно сильній, поемі „Каменярі“, поміщеній у „Дзвонї“, представляє поет себе й тисячі таких як він. Всї вони приковані ланцухами до ґранїтної скали, великими зелїзними молотами на приказ сильного мов грім голосу лупають сю скалу. Мов водопаду рев, мов битви грім кровавий, гримлять молоти їх раз-у-раз. І хоч вони знають, що не буде їм нї слави нї памяти в людий, добувають далї пядь за пядию землї. Вони невільники, що добровільно взяли на себе пута, вони раби волї, вони каменярі на шляху поступу. Тільки живе у них велика віра, що розібють скалу, що власною кровю і власними кістками змурують твердий гостинець і що принесуть щастє, нове житє, нове добро у сьвіт!

А хоч там далеко у сьвітї, який вони кинули для працї, поту й мук, проливають за ними сльози мами, жінки і дїти, хоч прокляті всїми й їх думки й їх дїла, вони не випускають молотів із рук. Держать їх кріпко у тій сильній вірі, що рівняють шлях правдї, а щастє усїх прийде аж по їх кістках.

Оцїнив сю поему як слїд Антін Крушельницький. „Будова „Каменярів“, — пише він, — така сильна, що читаючи вірш, чуєш із кождої стрічки той металїчний звук молота, той гомін лупаної скали, — то знов, хоч як падеш під вагою болю й жалю й проклятя — очи горять надїєю вселюдського щастя...“

Після упадку „Громадського друга“ зачав Франко із гуртком молодїжи видавати „Дрібну бібліотеку“. Під сю пору працює також у „Правдї“, ріжних польських часописях і віденськім „Славянськім альманаху“, в якім містить ряд оповідань, де доторкає ріжних сторін житя простого

Др. Іван Франко.

Іван Франко в 35-тім роцї житя.

люду й інтелїґенциї. З початком 1880. р. його арештували вдруге в Яблоновi по дорозї до Березова і втягнули до процесу, що вів ся в Коломиї проти сестер М. Павлика. В тюрмі держали його три місяцї. Після увільненя відставили пішки з Коломиї через Станїславів, Стрий і Дрогобич до його родинного села Нагуєвич. Сї хвилї належать до найтяжших у житю Франка. Вже до Дрогобича він приїхав із сильн-

ною горячкою. Тут впакували його в яму, яку описав в повістці „На днї“, а відти ще тої самої днини відіслали поліциянтом пішки до Нагуєвич. По дорозї заскочив його дощ і промочив до нитки. Він дістав сильну лихорадку і прожив тиждень дома в дуже прикрих обставинах. Потім вернув до Коломиї, щоб удати ся до Геника, до якого саме був вибрав ся зі Львова, прожив там страшний тиждень у готелю, написав повістку, „На днї“ і за останні гроші вислав її до Львова. Потім три

Іван Франко в 50-тім році житя.

днї жив трома центами, що їх найшов над Прутом, а коли й тих не стало, запер ся у своїй кімнатцї в готелю і лежав півтора дня в горячцї і в голодї та ждав смерти знесилений і знеохочений. Уратував його від голодової смерти що йно оден із товаришів, якого післав Геник. Франко поїхав ще раз до Дрогобича, потім вернув до Березова і прожив в гостиннім домі Геника кілька тижнїв. Коли коломийський староста розпочав дальшу нагінку на нього, Франко утїк перед його переслїдуваннями до Нагуєвич, а звідси до Львова, де знову записав ся на унїверситет.

До найзамітнїйших творів, що вийшли під сю пору із під його пера, належить повістка „На днї“ і поема „Вічний революционер“. Повістка „На днї“, надрукована в часї неприсутности автора, пр являє усю силу Франкового таланту. Героєм єї Бовдур, якого люди зробили злочинцем. Поема „Вічний революционер“ тїсно вяже ся з „Каменярами“. В „Каменярах“ малює гурт робітників, що рівняють шлях правдї, у „Вічнім революционері“ величає сю силу, що заставила каменярів покинути сьвіт і рідню для працї, поту й мук. Отсе той дух революционер пре їх до сього і вони несуть його голос „по курних хатах мужицьких, по варстатах ремісницьких, по місцях недолї і слїз“. А де тільки роздасть ся сей голос, щезають там сльози та сум, родить ся сила й завзятє..

Вийшовши з тюрми, став Франко враз з Іваном Белеєм видавати місячне письмо „Сьвіт“, де помістив м. и. початок своєї більшої повісти „Борислав сьміє ся.“ Не маючи у Львові змоги удержати ся, виїхав у великий піст 1881. р. в рідне село і жив тут під доглядом жандармів, з яких оден радив йому вступити до Василян. На весну перебув тиф, потім працював коло поля і рівночасно ладив статї для „Сьвіта“ й викінчував переклад найзнаменитшого твору великого нїмецького поета Гетого п. з. „Фавст“. Коли львівська лїтературна часопись „Зоря“ розписала конкурс на більшу повість, виготовив Франко свого „Захара Беркута“. Повість одержала премію і швидко появила ся друком.

Повість „Захар Беркут“ вводить нас у давні часи панованя короля Данила. Автор малює нам тут колишний громадський лад, давний сїльський, громадянський побут і описує великі терпіня народу, що їх спричинило татарське лихолїтє. Зпоміж усїх постатий змальованих у сїй гарній, цїнній повісти на перше місце вибиває ся могуча стать девятьдесятьлїтного мудрця Захара Беркута, що стоїть на сторожи прадїдного ладу й стародавних прав. „Ми побідили — говорить він перед смертю по тім, як Тухольцї прогнали

Татар — нашим громадським ладом, нашою згодою і дружностю... Доки будете жити в громадськім порядку, дружно держати ся купи, незломно стояти всї за одного, а оден за всїх, доти нїяка сила ворожа не побідить вас".

Після упадку „Сьвіта" зачав Франко працювати при редакції „Дїла" і „Зорі". Бажаючи основати власний орган, виїхав з весною 1885 р. до Києва, де намагав ся склонити тамошних людий, щоби допомогли заложити нову часопись. Хоч до видаваня такої часописи не прийшло, подорож не проминула безслїдно хоч би й тому, що Франко мав змогу познайомити ся з новими людьми. Весною 1886. р. поїхав в друге у Київ і там оженив ся, а від 1887. р. став працювати протягом десятьох лїт при редакції польської часописи „Kurjer Lwowski". Відїпхнений своїми видавництвами головну частину своїх робіт став поміщувати тепер по польських, галицьких і заграничних часописях, пішов, як сам каже „в наймити до сусїдів."

З тих часів походить збірник поезий „З вершин і низин", глубока легенда „Смерть Каїна" і прегарна национальна поема „Панські жарти". В „Панських жартах" малює поет останні хвилї панщини і перші хвилї свободи в однім галицькім селї. Пан Мигуцький позваляє собі на такі „жарти", що на Новий Рік велить людям і старенькому сьвященикови йти на панщину — рубати лїс. „Жарт" сей перепланчує знеможений старець житєм. Иншим разом велить замкнути у псярни комісаря, що читає людям цїсарський патент про волю. До найкрасших місць в поемі належить опис Великодня, першого Великодня на волї. Оден старезний дїдуган

„На давну, ледви замітну,
Могилку аж грудьми приник
І обнимає деревину,
Й кричить що сили: „Тату тату!
Ми вольні! Тату озовись!
Таж ти сто лїт ту кляту
Неволю двигав, і вмирати
Не хтїв, а волї ждав! Дивись,
Ми вольні! Бідний, ти дождати
Не міг, аж нам той ипомінь блис!
Вже 8 моїх внуків пан в палату
Так, як мене не забере!
Возьміть мене до себе, тату!
Ваш син свобідним вже умре!"

Після третього арештованя зачав Франко враз із Михайлом Павликом видавати часопись „Народ" (1890) при співучасти Михайла Драгоманова, Володимира Охримовича, Евгена Левицького, Вячеслава Будзиновського, Северина Даниловича, Кирила Трильовського і инших, що позаймали потім визначні становища в трох українських полїтичних партиях народно-демократичній, социяльно-демократичній і радикальній. В осени тогож року повстала українська радикальна партия, а одним із головних єї основників був — Франко.

Для довершеня своїх студий виїхав Франко 1892. р. до Відня, де й одержав степень доктора фільософії за наукову роботу про повість про Варлаама і Йоасафа. В 1895. році виголосив Франко на львівськім університеті габілїтаційний виклад на тему „Наймичка" Тараса Шевченка, і після того викладу професорська колегія вибрала його доцентом на опорожнену зі смертю Омеляна Огоновського катедру української літератури. Та тут постиг його важкий удар: намісник Галичини, граф Казимир Баденї не хотїв затвердити вибору на професорську катедру чоловіка, що тричи сидїв у тюрмі. В рр. 1894 97 став Франко видавати справжний европейський літературно-науковий двомісячник „Житє і Слово", а від 1898. р. був одним із головних редакторів „Літературно-наукового Вістника" і рівночасно одним із найповажнїйших співробітників „Записок Наукового Товариства імени Шевченка."

При кінци девятьдесятих років викликав Франко двома статями велику метушню і сильне негодованє серед деякої частини української і цїлої польської суспільности. Частину української суспільности настроїв ворожо проти себе передмовою до збірки оповідань у польськім перекладї „Obrazki galicyjskie"; причиною знову обуреня польської суспільности була його статя у нїмецькій віденській часописи „Die Zeit", у якій автор висловив ся неприхильно проти найбільшого польського поета Міцкевича.

В 1898. р. сьвяткувала у Львові цїла українська суспільність велично

сьвято 25-лїтної лїтературної дїяльности Івана Франка. Михайло Павлик видав тодї спис усїх його творів (сам спис заголовків обіймає вже тодї 128 сторінок друку!), а ряд бесїдників: Володимир Гнатюк, проф. Михайло Грушівський, Наталія Кобринська, Стефан Новаковський, Михайло Павлик і Гриць Гарматій зложили ювилятови щирий привіт. Дякуючи за слова признаня, Франко сказав тодї між иншими й отсї цінні слова, характеристичні для належного розуміня цїлої його культурної дїяльности: „...Муруючи стїну муляр кладе в неї не самі тільки гранїтні квадри, але як випаде, то і трусок і об-

Іван Франко в 60-тім роцї житя.
(Фотографія з лютого 1916. р.)

ломки і додає до них цементу. Так само і в тім, що я зробив за ті лїта, може і знайде ся деякий твердий камінь, але певно найбільше буде того труску і цементу, котрим я заповнював люки і шпари"... А дальше говорив він: „Як син селянина, вигодований твердим мужицьким хлїбом, я почував себе до обовязку віддати працю свого житя тому простому народови. Вихований у твердій школї, я від малку засвоїв собі дві заповіди. Перша, то було власне почутє того обовязку, а друга то потреба ненастанної працї. Я бачив від малечку, що нашому селянинови нїщо не приходить ся без важкої працї; пізнїйше я пізнав, що й нам усїм, як нацїї, нїщо не прийде за дармо, що нам нї від кого нїякої ласки не надїяти ся. Тільки те, що здобудемо своєю працею, те буде справдї надбанє; і тільке те, що з чужого культурного добра присвоїмо собі також власною працею, стане нашим добром. От тим то я старав ся присвоювати нашому народови культурні здобутки инших народів і знайомити инших з його житєм."

Недуга, що томила нашого поета протягом останних лїт його житя, звалила вкінци його до гробу дня 28. мая 1916. р. Українська суспільність без ріжницї станів і полїтичних поглядів віддала в часї похоронів величавий поклін його заслугам, а на його могилї зложила ...терновi вiнцi.

Значінє дїяльности Івана Франка для культурного житя українського без сумнїву — дуже велике. Коли взагалї український нарід протягом останних десятилїть такий сильний крок зробив на перед на шляху культурного розвою, то без найменчого сумнїву велика тут заслуга Івана Франка. Він працював там, де бачив потребу робучих рук і де надїяв ся, що його праця принесе хосен народови. Наслїдком того глубокі слїди його талановитої роботи вириті на ріжних областях нашого культурного житя.

Велике отже значінє Франка передовсїм як громадянина, що розбуджував серед своєї суспільности думку, кидав між неї нові кличі, вказував нові шляхи у полїтичнім і суспільнім житю. Громадянську службу мав він передовсїм на оцї і тодї, коли працював на поли української журналїстики, коли познакомлював українську суспільність своїми перекладами з найзнаменитшими творами людського духа, коли інформував чужинцїв у польських, нїмецьких та великоруських видавництвах про житє-бутє свого народу, громадянську службу мав передовсїм на оцї, коли кидав ся на поле науки й лїтератури

і збогачував сї галузи творами першорядної ваги. Із більших наукових його робіт, крім згаданих уже студий про повість про Варлаама і Йоасафа і Шевченкову „Наймичку“, згадати треба хоч би про цінне його виданє українських приповідок, студиї про українські народні пісні, історию його про римського папу Климента, його роботи про нашу старинну драматичну літературу, вертеп, праці про апокріфи, про житє і дїяльність Вишенського. Все таки коли історик української культури взагалї клонити голову мусить перед величною постатию сього велита, історикови української літератури як специялїстови із чисто артистичного боку жалувати приходить ся тільки, що Франко не віддав усїх своїх сил — літературі. Бо тут головна його сила. Франко як полїтик, як суспільний дїяч, як критик, навіть як автор наукових студий уступити мусить місце Франкови новелїстови, Франкови поетови, мистцеви українського слова, авторови правдою реального малюнку вдаряючих дрібних оповідань із житя селян і робітників, авторови національних гимнів („Не пора...“, „Який то вітер шумно грає...“) „Нічних дум“, „Тюремних сонетів“, „Скорбних пісень“, „Галицьких образків“, а передовсїм авторови „Зівялого листя“ і „Мойсея“. Именно у тих двох творах знїс ся він на вершини своєї поетичної творчости. Жмутки „Зівялого листя“ — се глубоко переболїлі, керваві пісні нещасної любови, „Мойсей“ знов як під ідейним так і артистичним оглядом належить до найкрасших творів не тільки української літератури, але людського духа взагалї.

Із більших повістий Франка відомі ще нашій суспільности крім „Захара Беркута“: „Основи суспільности“, „Для домашнього огнища“, „Перехресні стежки“, „Великий шум“ а з драматичних творів — „Украдене щастє“, „Сон князя Сьвятослава і комедия „Учитель“.

Отсе доторкнули ми найважнїйших фактів із житя і дїяльности Івана Франка. Щоби дати повний і ясний огляд його всесторонної дїяльности, на се треба буде списати колись цїлі томи. Все таки із сього, що сказано про нього доси, видно виїмково талановиту людину, що цїле своє житє бореся, працює, шукає нових шляхів, що вести мають нарід у красшу, щасливійшу країну. У цїлій тій роботї присьвічувала йому: любов до народу.

„Як би ти знав, —

звертає ся поет в „Мойсею“ до свого народу

Чого в серци тім повно!
Як би ти знав, як люблю я тебе!
Як люблю невимовно!
Ти мій рід, ти дитина моя,
Ти вся честь моя й слава,
В тобі дух мій, будуще мов
І краса і держава.
Яж весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзятю
І підеш ти у мандрівку столїть
З мого духа печатю!“.

Др. ЕВГЕН ОЗАРКЕВИЧ.

Наше громадяньство взагалї, а українська суспільність у Львові і у львівськім повітї з окрема понесли дїймаючу втрату. Се бо убув зпоміж наших передовиків вельми заслужений дїяч др. Евген Озаркевич, котрий по довго тріваючім недомаганю помер дня 21. вересня 1916. р., далеко від рідного краю, у Відни, куди в другій половинї червня 1916 р. удав ся ратувати своє піддоптане здоровлє.

Покійний побачив сьвіт 8. червня 1861-ого р. в Белелуї, снятинського повіту, де його батько Іван (а передше й дїд) був сьвящеником. Людові школи скінчив у Снятинї, перших 5 гімназиальних кляс у Чернівцях, 3 останні кляси в академічній гімназиї у Львові, медичний виділ у Відни, де в 1888. р. осягнув степень доктора всїх лїкарських наук. Спершу віддав ся виключно своїй лїкарській специяльности. Відбувши чотирилїтну практику у віденськім шпитали, виїхав відтак на становище державного повітового лїкаря в Боснії, що давало йому знамените материяльне забезпеченє. По трох роках однакож покинув се становище і в 1894. р. вернув

до Галичини. Тут був два роки лїкарем в Рожнїтові і в Стрию, відтак виїхав на студиї до Відня, а вкінци в 1897 р. осїв у Львові, де практикував спершу яко помічний лїкар на клїнїці внутрішних недуг, далї яко заступник прімаря в головнім шпитали, а вкінци яко вільно практикуючий лїкар.

Виростав покійний в патриотичній атмосфері. Його дїд по батькови любив письменьство і займав ся перерібками драматичних творів для українських аматорських театрів, батько був довголїтним послом парляментарним і одним з наших политичних провідників в 70-их і 80-их рр. минулого столїття, а сестра його п. Наталїя з Озаркевичів Кобринська, се звісна наша письменниця і піонїрка українського жіночого руху. Не диво отже, що він яко 15-лїтний хлопець переносить ся в 1876. р. до академічної гімназиї у Львові, де саме тодї у висшій гімназиї заводять власти українську мову викладову замісць польської, а переносить ся в тій цїли, щоби далї вчити ся рідною мовою та збільшити в українській гімназиї мале число учеників. В гімназиї належав до перших сьвідомих Українців, редагував лїтографовану часопись „Улий“, писав дещо з белєтристики і друкував у часописях. Яко ученик 8-ої кляси належав до комітету, що видавав „Дрібну бібліотеку“ під редакциєю Ів. Франка. Відтак під впливом Франка взяв ся читати поважні наукові твори.

Др. Евген Озаркевич.

Прийшовши в осени 1879. р. на університет до Відня, записав ся до академічного товариства „Сїч“, де відразу став одним з найдїяльнїйших його членів; був рік-річно видїловим, читав відчити і був душею товариського житя, до чого давав йому кваліфікациї його незрівнаний гумор, закрашений сатирично-политичним підкладом, який виявляв ся між иншим також в статях міщених ним в „Зеркалї“. В Стрию брав живий удїл в народнім житю, заложив товариство „Міщанську Бесїду“ в Стрию, зорганїзував политичний долинський повіт і т. п. Осївши у Львові бере дїяльну участь в працях Наук. Товариства ім. Шевченка, при реорганізациї котрого в 1899. р. вибрано його дїйсним членом товариства і в сім характері працює яко член математично-природописної секциї, в „Збірниках“ котрої містить материяли до лїкарської термінольогії,—і яко заступник голови лїкарської комісиї, котра під його редакциєю видає „Лїкарський збірник“. За його почином повстає в 1903-ім р. „Народна лїчниця“, котрої директором був до кінця свого житя, а також товариство лїкарів Українців, в якім був головою і редактором популярно-наукового журналу товариства „Здоровлє“. Ся дїяльність лїкаря-громадянина принесла йому перед кількома роками почесне становище члена Найвисшої Ради Здоровля і титул старшого санїтарного радника.

Поза фаховими занятями брав др. Евген Озаркевич визначну участь на инших полях громадянської працї. Особливо займав ся він будженєм национального житя між Українцями міста Львова і звязаними з сим политичними, культурними і економічними справами. Був головою организациї Українців міста Львова і в сім характері виступав яко український кандидат в усїх львівських округах при перших виборах до парляменту на основі загального голосованя в 1907. р. здобуваючи дуже поважне число голосів яко реальний до-

каз істнованя українських горожан міста. Яко член национально-демократичного сторонництва був членом ширшого Народного Комітету і членом Видавничої Спілки „Дїла“ та довголїтним секретарем Управи Спілки. В орґанїзації нисших і середних верств українського населеня міста Львова заслужив ся яко оден з основників „Міщанського Братства“ і „Львівської Руси“, в котрій був головою.

Великі заслуги положив покійний в товаристві „Просьвіта“, де був не тілько членом Головного Видїлу і заступником голови та провідником Видавничої комісиї, але також орґанїзатором просьвітної праці для Львова-повіту і Львова-міста яко голова львівської філії „Просьвіти“ й опісля основник і голова окремої філії товариства для міста Львова імени Т. Шевченка. Брав участь також в дїяльности наших економічних інституций і в останних роках був членом дирекциї тов. „Днїстер“.

Покійний був одною з найпопулярнїйших постатий українського Львова. Майже нїчо у Львові не дїяло ся без нього. Без нього не було ні віча, ні зборів, ні депутаций, ні театральної вистави, концерту, ні вечерниць.

Друком появили ся такі його наукові твори в Збірнику математично-природничо-лїкарської секциї Наук. Тов. ім. Шевченка: 1) Про переміну материї. 2) Досліди над пропасницею. 3) Про уробілїнну жовтїльницю. Крім сего в Archiv-i für Verdaungskrankheiten: 4) Stoffwechsel bei abnehmendem und zunehmendem Ascites. Надто написав богато наукових, фахових рецензий (около 150) уміщених в Збірнику лїкарськім Наук. Тов. ім. Шевченка, в „Здор влю“ і в нїмецьких лїкарських часописях. Зазначити треба, що і над українською лїкарською термінольоґією працював від богатьох лїт, мав майже вже скінчений материял і носив ся з наміром видати сю термінольоґію окремою книжкою.

Чималою його заслугою є популяризованє лїкарської науки. Популярні лїкарські розвідки з медицини і гіґієни містив він в калєндарях „Просьвіти“, також в „Письмі з Просьвіти“, а головно в „Свободї“, де в своїм часї був постійний ним ведений віддїл під заг. „Переписка лїкарська“. Ті розвідки визначують ся дуже живим представленєм і справдї популярним тоном, так, що нарід читав їх незвичайно радо і з користию для себе.

З популярних праць покійника появила ся коштом тов. „Просьвіта“ в р. в р. 1911-ім книжка під заг. „Порадник гіґієнїчно-лїкарський Недуги пошестні“. (Стор. 133).

Коли зближала ся росийська инвазия в 1914. р., покійний з огляду на своє визначне национально-полїтичне становище в українськім громадяньстві мусїв виїхати зі Львова, коли не хотїв наразити ся на долю цивільного полону. На ем'ґрациї взяв ся до громадянської праці на становищи лїкаря в кольонїї українських виселенців у Вольфсберґу. Коли союзна армія виперла наїздників, вернув оден з перших в серпни 1915. р. до Львова до своїх громадянських занять, котрим почав віддавати ся з давним запалом, передовсїм в головнім видїлї „Просьвіти“, в львівській філії сего товариства і в „Днїстрї“. Та небавом, бо вже в місяць по приїздї, почав поважно западати на здоровлю й на очах марнїти. В другій половинї червня 1916. р. виїхав сам недужий з тяжко хорою подругою до Відня, де вже 7. липня 1916. р. зустрів його удар – смерть товаришки житя. Не довго і він її пережив. Лїчєнє в Карлових варах а відтак в Йоахімсталю (в північних Чехах) не помогло, по поворотї до Відня недуга ставала що раз поважнїйша. Помер в шпитали Вільгельміни дня 21. вересня 1916. р. о год. 4. мін. 30 по полудни. Похорон відбув ся 24. вересня 1916. р. в шпитальній каплиці, звідки його тлїнні останки при участи ширшої громади наших віденських земляків перевезено на центральне кладовище до родинної гробниці жінки. На кладовищи промовив на прощанє покійника голова Народного Комітету др. Кость Левицький словами жалю і признаня заслуг. Вів похорони о. митрат Жук, сьпівав похоронні пісні окремо зорґанїзований хор.

З покійним зійшов до гробу оден з наших найдїяльнїйших і найбільше

енергічних в своїм часї людий, котрий не відказував ся від нїякої, часами навіть дуже прикрої, громадянської роботи. Хоч спочив на далекій чужинї, то наше громадяньство в рідним краю довго не забуде його щирої і ідейної праці для бездольної вітчини, яку він горячо любив від молодих лїт.

О. Т. К. ЧСВВ.

Епископ Сотер Стефан Ортинський.

Сотер Стефан Ортинський ЧСВВ, епископ для католиків Українців в Сполучених Державах північної Америки, родив ся 29. сїчня 1866. р. в Ортиничах. До гімназиї ходив в Дрогобичи. В 1884. роцї вступив на новіцият ОО. Василян в Добромили. Монаші обіти зложив 1885. р., а професию в 1889-ім р. у Львові. Теольогічні студиї скінчив з степенем доктора фільозофії і теольогії в Кракові. Єрейські сьвяченя одержав від епископа Юлїяна Куїловського в Перемишли 1891. р. По висьвяченю учив фільозофії в Лаврові, а відтак перебував у Львові і Михайлівцї, де довший час був ігуменом. 26. марта 1907. р. іменовано його епископом для Українців католиків в Америцї. Консекрация відбула ся у Львові 12. мая 1907. р. В половинї серпня 1907. р. виїхав еп. Сотер до Америки і вже з кінцем місяця станув на американській землї між порученим собі духовним стадом. Помер 24. марта 1916. р. в Філядельфії в 50 р. житя на запаленє легких.

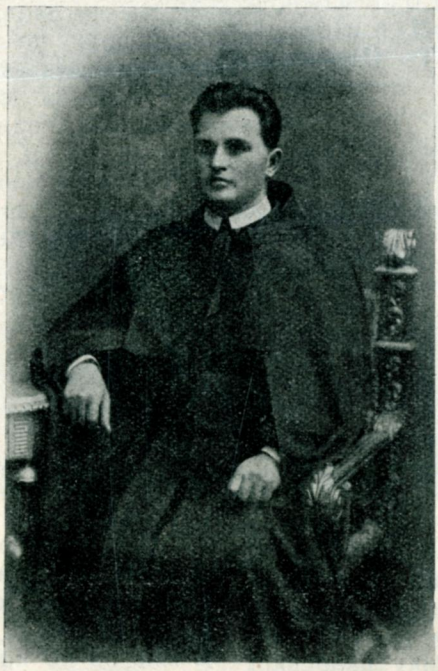

Епископ Сотер Стефан Ортинський.

Бог наділив владику великими талантами. З тих дарів умів покійний зробити добрий ужиток. Яко молодий сьвященик з жаром кинув ся до працї. Своєю вимовою поривав завсїди своїх слухачів, своїм веселим, щирим успособленєм приєднував собі всїх з ким приставав. Жажда працювати над рідним народом тай придбати йому дібр вічних і дочасних спонукувала його до неутомимої працї. Де лиш був в якім монастирі, всюди гуртував нарід в братствах і товариствах. В самій Галичинї дав около 30 місий для народа, не вчисляючи в то численних реколєкций, які давав ріжним станам. В часї місиї (здає ся в Стрию) прийшла вість про поставленє його епископом. Не сподївав ся того владика і жах зняв його перед важкою задачею, яку мав тепер сповнити. Знав що великі трудности чекають його на новім становищи, але уповаючи на Божу поміч готов був на все, щоби лиш прислужити ся в чім нашій гр.-кат. Церкві тай нашому українському народови.

Не рожами встелене було житє владики в Америцї. То правда, американські Українцї зготовили йому величаве принятє. Овацийно приймали його і витали як батька, як спасителя. Епископ заповів, що задумує зробити в „новім сьвітї“. Його наміром було заопікувати ся народом як що до потреб душевних і вічних, так також що до всего дочасного. „Чим хто біднїйший, тим скорше буде мати до мене приступ“ — сказав він в першій своїй промові на американській землї. Сейчас по приїздї вибирає ся в дорогу, щоб

відвідати парохії найбільше загрожені схизматицькою пропаґандою. Застав в Америці 2 схизматицьких епископів. Чимало з наших галицьких людий, завдяки пропаґанді, яку ширили і деякі з наших москвофілів, опинило ся в схизматицькім таборі. Їх передовсім привернути до рідної греко кат. Церкви було першою задачею нового епископа. Тому їздить і нараджує ся зі сьвященіками і сьвітськими інтелїґентами, як зарадити лихови, як перешкодити московським затїям. Передовсім бажає згуртувати духовеньство, розділює дієцезию на деканати, розмежує парохії, заходить ся коло основаня товариства, якеб мало на ціли спомагати постарівших ся сьвящеників, орґанізує дяків. Щоби зарадити бракови священиків, носить ся з гадкою заснувати духовний семінар. Бачить пок. владика, що наша американська молодіж в наслїдок недостаточного образованя затрачує почутє приналежности до свого народа і своєї гр.-кат. Церкви, тому заходить ся коло основаня парохияльних шкіл, коло зорганїзованя дяко учителїв. Задумує заложити стипендийний фонд шкільний для убогих а способних учеників на висше образованє. Конечностю було оснувати сиротський дім для наших сиріт, які без того пропадали для нас. Сего пок. епископ доконав. Хотїв ще перевести орґанїзацию для опіки над приїзджаючими до Америки Українцями, та невмолима смерть не дала довершити сего подібно як і богато инших далекосяглих плянів.

Через весь час мусів навіщати своїх вірних, безнастанно був в дорозі, на апостольських подвигах. Сповнив се, що сказав до сьвящеників сейчас по своїм приїзді до Америки, що приходить до них не тілько, щоб бути їх владикою, але також першим їх співробітником.

Тай не одну гірку чашу мусїв випити, не оден тяженький хрестик мусїв перенести пок. владика на своїм урядї. Від першої хвилї станули до борби з ним вороги, одні ведені личними амбіциями, другі ідучи за намовою, даючи послух очерненям. Тим прикрійше мусїло вражати епископа, що між збаламученими знайшли ся і деякі сьвященики. Та покійний не дав ся зразити. Сьміло і без впину вів своє дїло і мимо того, що серед дуже неприхильних обставин прийшло ся йому працювати, своєю енергією та витревалостю переміг всї перешкоди. Сам Сьвят. Отець похвалив його за працю і витреваліть, коли той коротко перед війною був в Римі. Свому наслїдникови лишив епископ Сотер зовсім упорядковану дієцезию. Тисячі збаламучених схизматиків вернуло до своєї рідної греко-католицької Церкви.

А й за матїрний край не забував нїколи пок. владика. Підчас війни щиро займав ся нашою долею, працював і всїх своїх вірних завзивав до жертв, щоб помочи своїм нещасним землякам. Серед тої праці захопила його смерть. Яко правдивий апостол на проповідальниці захорував.

Похорони відбули ся 29. марта 1916. р. в катедрі. Взяли участь Апостольський делєгат, всї латинські епископи і висші достойники тай богато наших сьвящеників. Нарід мусів чекати на улицях. Похоронено першого українського, американського епископа в катедрі.

С. Теодовий Лежогубський.

В перші роковини смерти бл. п. епископа Константина Чеховича.

Слово виголошене в церкві Преображеня Госп. у Львові дня 14. мая 1916. р.

Коли чоловік розстає ся із сим сьвітом тому, що його орґанїзм стратив сили до житя, тоді ті, яким був дорогий покійник, хоч і плачуть по нїм, то все таки годять ся зі страшною дійсностю, бо бачать, що се було річю неминучою.

Але коли орґанїзм, хоч старечий і перепрацьований, має ще у собі досить сил, а чоловік тратить житє їзза

якихсь причин поза організмом, тоді говоримо, що він упав жертвою і не то що оплакуємо його, але ще і жалуємо, що зайшов такий нещасний случай і перервав нитку його життя.

Колиж сї внїшні причини, що убійчо вилинули на організм, є того рода, що чоловік міг їх усунути, коли би був тільки хотїв, і жити, а не хотїв сього зробити ізза якихсь висших ідей, тоді сей чоловік приносить жертву із свого життя. Він стояв перед двома конечностями: або погодити ся з обставинами, в яких знайшов ся, завдати насильство своїм ідеалам і ратувати житє, або остати вірним своїм задушевним почуваням і добровільно стягнути на себе може і повільну, але тим страшнїйшу смерть. В першім случаю загал назвав би його слабодухом або і зрадником, в другім величає героєм. Тодї ті, що плачуть по нїм, з найбільшою почестю клонять свою голову перед маєстатом такої смерти, а коли ідеали ізза яких він потерпів є їх ідеалами, тодї в його смерти набирають сили до борби за спільні ідеали, і подивляючи його постійність, готовлять ся і собі піти його слїдами.

Така смерть для гурта однодумців, хоч діймаюча сама собою, стає Божим благословеньством, стає жерелом життя.

Щаслива родина, що має честь числити його між своїх членів, благородний сей нарід, що видав такого сина, високі, сьвяті сї ідеали, що змогли так одушевити його Родина на довгі-довгі часи заховує його память, хоч слези жалю вже давно перестали течи. Для неї його память є скарбом, що збогачує духа єї нащадків, сталить їх характери, робить їх подвижниками ідей батьків.

Нарід записує його імя на скрижалах своєї лїтописи, величає його своїм великим сином, який підносить його престіж та робить йому місце серед великої сїмї культурних народів.

Ідеї ізза яких принїс жертву, опирають ся на його смерти мов на непохитній скалї, кріпшають, ростуть і підбивають сьвіт!

Такою була смерть бл. п. Преосьвященого Константина, епископа перемиського, якої сумні роковини обходить нинї загал українських, львівських товариств.

Але чому львівська українська громада поминає його память? Він жеж не був єї членом. Знать мусять бути якісь нїжні а сердечні звязи, що лучили його з нею. І є! А саме, що покійний Преосьвященний Константин був епископом католицької Церкви, був епископом українським, який своє житє принїс в жертву за високі правди католицької Церкви, за добру славу, за будучність українського народу.

Розказувати його житє? По що? Хиба се не є рівнодушним коли, де і з кого родив ся? Не своїм родом дорогий він загалови галицького, українського населеня, а своєю дїяльностю яко епископ, яко Українець. А ся його дїяльність, яко епископа і Українця так тїсно звязані із собою, що кожде дїло, яке підпринимав бл. п. Преосьвященний Константин, сповняв яко Українець для добра українського народу, а кожде яке починав Українець бл. п. Константин Чехович, довершував яко епископ на славу Божу і католицької Церкви, для вічного добра своїх вірних. Божа слава, вірність католицькій Церкві і габсбурській династиї, доля українського народу і праця для нього зливали ся у нього в одно глибоке жерело, з якого обильною струєю била його архієрейська і горожанська дїяльність. Високі правди католицької Церкви одушевляли його до працї для народу, якого архіпастирем поставило його Боже Провидїнє, любов до українського народу була знов у нього підіймою до невсипучої працї архієрейської, яка не знала утоми там, де йшло о голошенє Божих правд, о поглубленє католицького духа серед вірних.

Посьвячував бл. п. Преосьвященний Константин церкву — а посьвятив їх за час свого епископства звиж сотню, то молив ся при єї посьвяченю як колись Соломон при посьвятї єрусалимського храма: „Коли Твій народ, Боже, гнобити ме ворог, а він наверне ся до Тебе та благати ме Тебе у сїм домі, тодї почуй його з неба і приверни назад у його землю... А коли Твій народ стане до борби проти своїх ворогів і молити ся ме Тобі, почуй з неба його молитву і благаня його та вислухай йо-

го... бо він Твій народ і Твоє наслїдство."

Благословив Преосьвящений будинок призначений народним цїлям, відвідував школи, читальні, селянські хати — а робив се, кілько разів мав до сього спромогу, — то робив се в тій цїли, щоби український нарід пізнаючи свою бувальщину, пізнав також, що тільки католицька віра і грецький обряд вратували його, що не потонув в однім чи другім мори і вірив, що тільки в сполуцї з католицькою Церквою, у вірности свому прадїдному обрядови його будуча доля і не забував, що в істориї католицької Церкви має сповнити велике завданє, бо стати мостом між католицьким заходом а некатолицьким сходом.

Поставляв молодого слугу Божого, сьвященика, відбираючи від нього ісповіданє віри та присягу вірности католицькій Церкві, єї законним настоятелям і австрийському монархови, вкладав на нього заразом обовязок суспільної праці, пригадуючи йому, що він син українського народу по словам Христа має стати слугою свого народу і не сьміє пожалїти труду там, де йде о його вічне і дочасне добро.

Підпомагав молодих людий, щоби кінчили свої науки, опікував ся інститутами для вихованя мужеської чи дївочої молодїжи, то робив се не лише тому, щоби синам та доням українського народу дати спромогу до побідоносної борби в житю, щоби збільшити духове майно народа, а тому, щоби серед молодого покольня плекати любов до високих ідей католицької Церкви, привязанє до свого прадїдного обряду.

Яко епископ був князем католицької Церкви грецького обряду, яко Українець був живим членом української громади; радїв єї розвитком, сумував єї злиднями.

Такою була його дїяльність. Тимто зовсїм справедливо ще за житя ве-

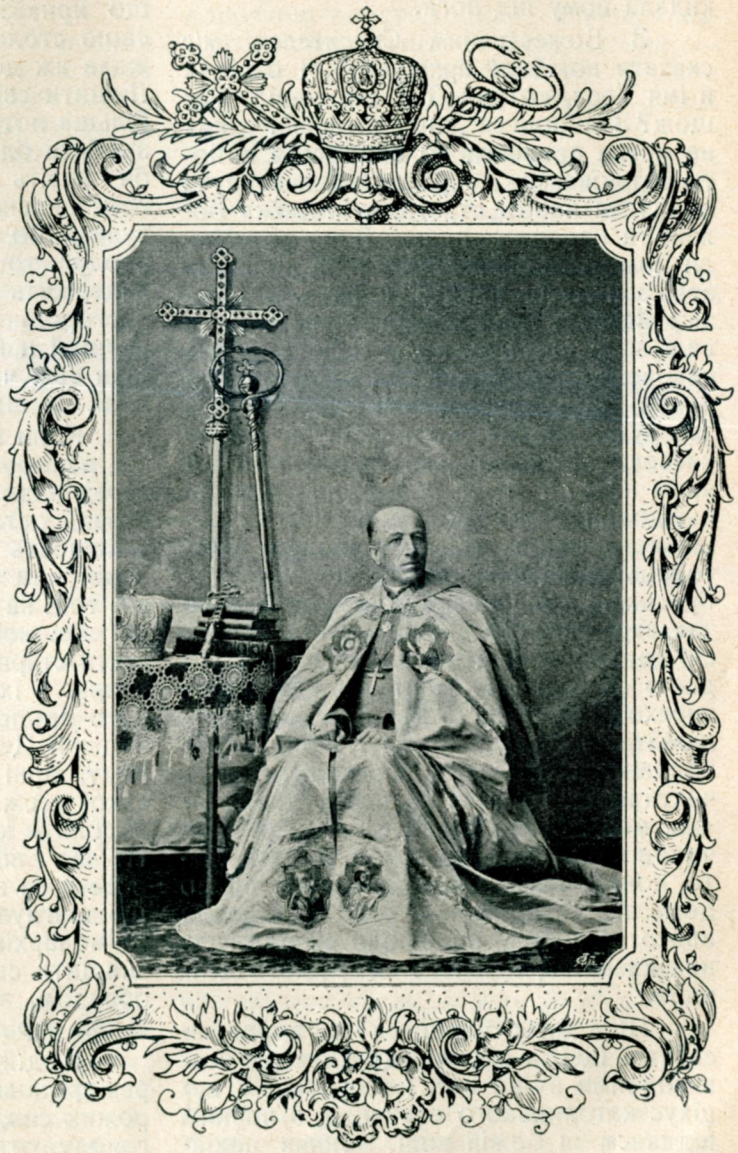

Епископ Константин Чехович.

личав його загал епископом-горожанином.

Та хоч як благородними були понуки його архієрейської і горожанської дїяльности, хоч як всецїло віддав себе службі для народу, над яким Бог поставив його архіпастирем, то все таки

чимало чорних хвиль в його житю, чимало горя, якого зазнав від тих, для яких готов був посьвятити своє житє. Огидна робота платних московських агентів, потайна, несовісна робота ворогів католицької Церкви тяжкі колоди кидала йому під ноги.

З Божественим Спасителем міг сказати покійний архієрей: „Я беріг їх в імя Твоє, котрих Ти дав менї". Так щож? Знайшли ся „сини погибели", яких не могла привести до опамятаня нї його батьківська доброта, нї невсипуча праця, нї навіть строгість сторожа Божих та народних правд. Вони то сплели йому терновий вінець, який покійний архієрей мусїв носити попри свою архієрейську митру, а який із людини в силї віку протягом кількох днїв зробив сивоволосого старця. Вони то були причиною, що коли зірвала ся сьвітова заверуха, злобні люди кинули чорну клевету на українське населенє, між яким нема нї одного, що не був би сьвідомий сього, що будучність українського народу тільки у сполуцї з католицькою Церквою та зі славною габсбурською монархиєю. А клевета ся була так страшна, що в найогиднїйший спосіб досягнула навіть князїв Церкви! Що дїяло ся тодї у їх душі, які страждання переходили вони, сього не в силї змалювати людська мова. Наколи може чоловік на сїм сьвітї переходити муки чистилища, то вони їх переходили. Бо чиж може бути більше терпінє, як коли чоловік, що за ідею готов віддати житє, почує, що хтось, від кого мав право домагати ся признаня, хоч і не задля нього се робив, опираючи ся на огидних клеветах, сумнївае ся про його ідейність?

Цїле житє боров ся з ворогами сьвятої їдеї, а під конець житя „со беззаконними вміни ся". І з супокоєм, що цїхує католицького епископа, з повним піддапєм ся Божій волї, приняв покійний архієрей і сей хрест, хто знає, чи не найтяжший, який прийшло ся йому двигати у сїм житю. Не дбав про людський суд, бо не для людського суду був епископом, не для людського суду вірним горожанином монархиї, тимто хоч міг облегчити його собі, не зробив сього, остав ся на своїм становищи, а хоч нераз об його уши відбивало ся слово, що до глибини серця вражало його найсьвятїйші почуваня, то нї раз „не отверзе уст своїх".

Остав пастир серед стада своїх вірних, хоч не бракувало не то таких, що дорадживали йому, але навіть таких, що приказували йому, щоби опустив свою столицю і в супокійнім місци ждав аж доки перейде страшна буря. Лишити свої дїти тодї, коли вони найбільше потребували його, сего не хотїв зробити бл. п. епископ Константин хоч би навіть за цїну свого житя. А що своє рішенє заплатить житєм, се почував, бо бачив, що хоч його дух „бодр", то тїло серед таких злиднїв не видержить довго. І жив силою свого благородного духа не як епископ, а як перший найревнїйший слуга, роздїлюючи свій час між працю в сповідальниці, в шпиталях та на проповідниці.

Коли хоробрі оборонцї Перемишля під напором нечуваних ворожих сил, серед надлюдських майже змагань, добували останків сил, коли бачили, що у кріпость заглядає ще страшнїйший ворог чим непроглядні московські полки, тодї на поли, в окопах, серед страшної зимової плюти являє ся поважна стать старця-архієрея і Божим словом вливає в їх душі нові сили. А змістом його проповіди було: „Ви дїти католицької Церкви, сини українського народу, вірні жовнїри славної австрийської держави муром своїх тїл будете боронити кріпости до послїдних сил. На вас глядить тепер цїлий сьвіт, ви борете ся за сьвяту справу, бо ворог, що двигнув свої мілїонові полчища проти монархиї, заприсяг ся за всяку цїну знищити сьвяту вашу віру з прадїдним обрядом, змести з лиця землї український нарід."

І здїйснили ся віщі слова архієрея-проповідника. Не під напором ворожих сил, а під напором висшої сили, голоду, отворили ся брами міста. І увійшли московські полки в твердиню, а для покійного архієрея настали днї повільного конаня. Він знав, що скорше чи пізнїйше зажадають від нього чогось, чого він не буде міг зробити яко католицький епископ, яко австрийський горожанин, яко син українського народу. І готовив ся на сю хвилю молитвою і постом.

І зажадали і почули відповідь гідну католицького епископа-Українця, хоч сей, що дав її знав добре, яка доля стрінула його товариша по чину, Преосьвященого митрополита за те, що важив ся зазначити свою вірність католицькій Церкві і габсбургській династиї.

І обставили його палату сторожию щоб слїдила кождий його рух, щоб не пускала до нього нїкого із його другів, бо пізнали в нїм чоловіка, якого не приманять до себе нї обітницями нї почестями.

І серце покійного епископа, що так сильно прилягло до католицької Церкви, що так вірним було свому законному монархови, що з такою нїжностю любило свій нарід, не могло видержати, коли бачило, що ворог бере ся доптати все, що дороге, рідне.

Ще на смертній постелї, коли вже появили ся признаки неминучої смерти, дав сьвідоцтво правдї, не для себе, бо сам стояв вже майже на судї Божім, а для свого народу, для якого був добродїєм у цїлім своїм житю, для якого остав добродїєм і в годинї своєї смерти.

Ось одні з послїдних слів, які велів записати свому приятелеви, крилошанинови перемиської капітули на вічну память грядучих поколїнь: „Здає ся менї, що за хвилю прийдуть, закують, вивезуть послїдного епископа, займуть катедру, розпустять аґентів, здруть нарід їз цїлого його духового дорібку, ногами подопчуть ті жемчуги сьвітляні, що криють ся так часто під грубою сорочкою простолюдина! А наші товариства, институції, бурси, склепи, — тяжкий дорібок послїдних лїт — що з ним стане ся? З жалю і болю серце мало не пукне!“

І пукло! Не видержало!

Не діждав ся владика радісної хвилї, коли побідні австрийські вірли увійшли до міста...

І католицька Церква записуючи імя покійного епископа Константина у свої річники може перед цїлим сьвітом сказати: „Таков нам подобаєт Архієрей“, а історія сьв. Унії поминаючи довгий ряд тих, що потерпіли для неї, скаже згадуючи про його смерть: „Се доля католицького епископа грецького обряду“.

А український нарід? Український нарід запише його імя у свій народний помяник і переховає про него вдячну память по віки вічні, яко про найлїпшого свого сина, про „доброго пастира“, про правдивого епископа-горожанина.

Зенон Зарічний.

ВОЛОСЬКА ЦЕРКВА.

Істория церкви. Про стиль відродженя. Опис сьвятинї. Історичний перегляд архітектурних стилїв.

I.

З початком 1916. р перейшло Ставропігійське братство знов в руки правдивих власників. Загарбане людьми, котрі задачі братства: оборону віри і народности, виконували як раз противно, довгі лїта було майже мертвим. Люди вкінци й забули на ту найстаршу нашу орґанїзацию, котра кількасот лїт тому взад борола ся вже о то, чого ми нинї ще не осягнули.

Ми маємо намір оповісти тут про церкву того братства, що стоїть при ул. руській, звану „волоською“ церквою. Будемо старати ся описати єї будову і стиль, і скажемо при тій нагоді взагалї про стиль, в якім її збудовано.

На місци нинїшної волоської церкви стояла давно мійська церква, котра в 1527. р. згоріла. В р. 1559. збудовало братство „Успенське“[1]) нову церкву, котру названо волоською, бо щедро причинив ся до єї будови молдавський господар Александер Лопушанин. Але

*) Братство Успенське доперва при кінци XVI. віку перемінило ся в ставропігійське, тзн. зависиме безпосередно від патриярха, а незалежне від епископа львівського і митрополита київського. Братство було тодї православне, а доперва в р. 1710. приняло унїю.

тота церква не довго стояла; вже в р. 1571. упала жертвою огню. Нинїшна церква зачала ся будувати в р. 1591-ім; будова довго тревала, так що посьвячено її доперва в р. 1631. Будову розпочав римський архітект Павло Римлянин. З північно-східної сторони лучить

Рис. 1. Волоська церква у Львові.

ся церква з вежою званою Корняктівською. Вежу уфундував богатий купець лєвантинський Константин Корнякт, а збудував італїйський архітект Петро Барбон. В р. 1580. була вежа вже збудована, отже скорше чим церква. До вежі, з західної сторони, добудовано пізнїйше каплицю Трох Сьвятителїв. Каплиця є получена дверми з церквою. Пожар значно її ушкодив, а в нинїшнім видї представляє ся яко відновлена Гречком Балабаном. Цїла сьвятиня, котра складає ся з трох частий: церкви, вежі і каплиці, є збудована в стилю ренесансовім.

II.

При кінци середних віків загально розповсюдненим стилем*) був стиль ґотицький. До повного розцьвіту дійшов він головно в Нїмеччинї. Форми будови в тім стилю були вже цїлком розвинені і майже точно означені; то причиняло ся до гамованя свободи творчої і накладало подекуди окови на талан мистців. В тім часї (половина XV-ого віку) повіяв могучий дух, котрий цїлому умовому житю, культурі надав нові напрями. В Італії почало будити ся замилованє до студий над старинними грецькими і римськими штуками. Там задержало ся ще богато таких памяток: сьвятинь, домів, статуй, будьто цїлих, будьто в частях, котрі нагадували славну минувшість тої землї.

Старинна штука, грецька а відтак єї наслїдниця і дочка, римська штука розвинули ся майже до совершенности. Нїколи опісля людям не удало ся творити сего, що сотворили грецькі архітекти і різьбарі. Складало ся на се богато обставин: спосіб житя, полїтичні відносини, а і сама природа сприяла сему; гірські околиці, окружені морем, під небом особливої краски розвивали почутє краси і помагали грецькому народови в твореню безсмертних памятників їх житя. Не диво отже, що коли на ті твори штуки звернено пильнїйшу увагу, артисти стали шукати в них взорів для своїх проєктів будівель і різьби. Щасливим случаєм в тих часах знайшло ся богато правдивих артистів, котрі потрафили відчути духа старинної краси. Обхоплені і одушевлені тою кра-

*) Стиль є то спосіб будованя.

сою вони не наслїдували тих творів невільничо тзн. не переносили живцем тих взорів на свої проєкти, лиш перетворювали їх відповідно до змінених обставин. А се важна річ. Не досить мати взір, але треба уміти його примінити артистично до свого твору. Обставини були зовсїм инші; инше підсонє, инші будинки, инші сьвятинї. Грецькі і римські сьвятинї мали головно за ціль бути домівкою для божка, котрому були посьвячені; християнські церкви були місцем збірним вірних.

На старинних взорах витворив ся з часом відрубний спосіб будованя, примінений до нових обставин, котрий названо стилем відродженя або ренесансом. „Ренесанс" значить відроджене, належить розуміти відроджене італїйської штуки.

Ренесанс став скоро розповсюднювати ся по цілій Італії, де він властиво був национальним стилем, бо був витворений на власних, давних взорах. В короткім часї перенесли італїйські артисти стиль відродженя і до инших країв. Та кождий нарід, кождий край змінював ті архітектурні форми відповідно до власних уподобань і надавав йому своєрідне пятно, а через се потворили ся ріжні відміни. До повного розвою дійшов він в своїй вітчинї, де такі артисти, як Михайло Ангел, Рафаель, Леонардо да Вінчі полишили геніяльні твори.

Вплив старинних взорів на розвій новітної штуки був так сильний, що і до нинї він треває. Від часу, про котрий говоримо, він то сильнїйше, то слабше виступав, але його впливи були все хвилями щасливими для панованя краси. Шукане і наслїдуване старинної штуки появляє ся під ріжними назвами, як новоклясицизму, новогеллєнїзму, ампіру і и., а означають вони способи твореня артистів, котрі в ріжних часах ріжно розуміли старинні памятки і менше або більше влучно взорували на них свої твори.

Перед ренесансом, як вже була згадка, пануючим стилем був готицький стиль. Ренесанс приносив повну зміну. Замісць дуже високих, струнких будівель о тїнистім нутрі, що навівало на душу сум, появляють ся будинки о широких, повних сьвітла просторах. Вражають очи симетриєю, простими і чистими формами. Замісць доземих (вертикальних) лїнїй, котрими дїлено стїни, видно лїнії поземі. Стиль ренесансовий повстає і розвиває ся при будові італїйських палат. Суть то кількоповерхові будинки о характеристичних фасадах. Поверхи на внї суть зазначені сильними ґзимсами. Долїшні части або й цілі стїни суть зложені з муру званого рустіка; є то необроблений камінь о гладких лиш гранах. На зверх вистають балькони; часом чільні стїни суть гладкі і помальовані. Вікна, уложені симетрично і точно над собою, закінчувано луком круглим (півколистим, яко частию кола) або трикутним начілком. (рис.6). Перед вікнами видко балюстради (рис. 1). Будинки займають чотирокутний простір, а в середині є подвірє. Подвірє є окружене стовпами, межи котрими на взір римський закладано склепіня і в той спосіб повставали тзв. аркади. Склепінь уживає ся перехрестних або зеркальних, о стелї вигладженій мов зеркало. Кімнати накривано склепінями або плоскими стелями (як у нас); плоскі стелї були подїлені на поля о видї ґеометричних фігур. Всюди видно круглий лук, перенятий з римського будівництва, яко часть устроєву (потрібну з огляду на саму будівлю) або декорацийну.

Побіч палат будує ся в тім стилю також церкви. Особлившу увагу звертають архітекти на величаву баню, котрою закінчують дах (рис. 1). На чотирох луках, котрі накривають стовпи, взносить ся високий валець, а на нїм є виведена баня. На верху банї ставляє ся лїхтарню (валець з прорізаними вікнами для осьвітленя і провіву), а вкінци видно вежу з хрестом (гл. рис. 1).

Взір банї прийшов до ренесансу з римської штуки. Так в палатах, як і в церквах видно ріжні части будівлї взоровані на архітектурі римській або грецькій. Крім згаданого луку круглого, склепіня, аркад, бальконів виступають на перший вид стовпи. Їх уживано на грецький взір в трох відмінах: дорийській (рис. 2.), йонській і коринтийській. Дорийський стовп був дуже поєдинчий, мав мало прикрас; давав вра-

жінє трівкости і поваги. Йонський був більше оздобний, струнκий, з характеристичними волютами в горі стовпа; коринтийський — елеґантний, повний прикрас, котрого голова є мов букетом грецької ростини аканта, залюбки уживаного в орнаментиці.

III.

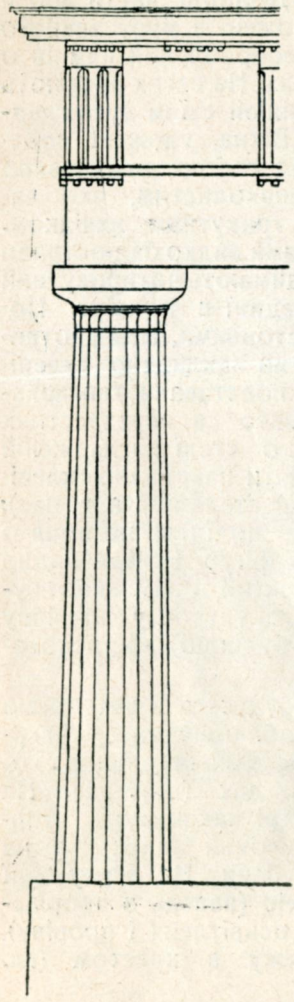

Рис. 2. **Дорийський стовп.**

Волоська церква не має властиво жадної фасади (чільна стїна, котра вибиває ся на зверх своїм виглядом); від ул. руської, куда є вхід, видно стїну з тесаного каміня, обробленого дуже старанно; з часом барва каміня стала темно-сїра, а стїна своїм поважним і гарним виглядом робить величаве вражінє. В горі стїна кінчить ся фризом дорийським (рис. 2.) Фриз дорийський є то пасок поділений на поля потрійними стовпиками, званими тригліфами. Під тими стовпиками звисають маленькі зубчики. Поля зовуть ся межівницями або метопами. На тих полях у Греків були вирізьблені ріжні фігурки; на фризї волоської церкви суть розети і релїґійні різьби. Цїла стїна поділена чотирома пілястрами (пілястер — стовп вистаючий з стїни) на три слїпі аркади, в котрих вирізано вікна закінчені круглими луками. Над дахом виведено три бані; над притвором, середною навою і вівтаром. Середна баня найвисша; над банями суть лїхтарні. З ул. руської провадять вузкі сходи до притвору, а звідтам до самої церкви. Тут чотири стовпи тосканські зазначують сильно середну часть нутра. Над стовпами взносять ся луки, остро закінчені, котрі творять чотирокутну підставу для головної бані. Підстава тут не округла, а чотирокутно гранчаста, котрої стїни оздоблені ґзимсами. Над луковими ґзимсами виднїє фриз також дорийський, а над ним зачинає ся баня. На луковатих клинах, котрі творять перехід між чотиростїнником а банею, видно чотири герби, між ними польський і волоський. Стеля бані поділена на касети.

Стовп тосканський або римсько-дорийський повстав зі сполуки взору грецького і римського. Стовбур є гладкий, о перерізї коловім, зверха тинкований. Він спочиває на підставі, котра складає ся з горішної части, сильнїйше профільованої, і долїшної, широкого, квадратового блъоку, званого плїнтою. Гранчаста основа стоїть впрост на землї. Горішна часть є замкнена з обох країв жолобчастими перстенями; в серединї має вижолоблену шийку; поодинокі части віддїлені плитками. Цїла підстава є характеристична для того стилю. На верху стовбура півокругла плитка творить перехід до шийки стовпа. Шийка оздоблена розетами. Капітель починає ся вигненою частию, зв. хвилькою, на нїй є уложена квадратова плитка закінчена в горі ґзимсованим виступом. Обі стїни церкви поділені пілястрами, відповідаючими зовнїшним; зі стовпами суть получені маленькими луками. Вівтар кінчить ся, як звичайно, закапелком (абсидою), котрий видно і зовнї. В горі абсиди ґзимс, а над ним взносить ся півбаня о иншім устрою, як середна. Нутро півбанї є помальоване і покрите образами.

Друга часть сьвятинї, то вежа. Поставлена також в ренесансовім стилю викликує подив у знатоків архітектури. Деякі кажуть, що се найкрасша вежа в стилю відродженя в цїлій Галичинї. На взір італїйський стоїть вона окремо від церкви. Складає ся з трох, нерівної висоти, поверхів, вибудованих (крім найвисшого поверха) з гарно отесаного каміня. І тут пілястри дїлять стїни на аркади, в котрих суть уміщені вікна. Долїшну часть вікон закривають балюстради. Довкруги третого поверха обі-

гає балькон. Та часть вежі згоріла в XVII. в. і опісля її відновлено, здає ся трохи зміняючи. Над третим поверхом кінчить ся вежа малою банею з ліхтарнею; на самім верху є хрест. Коло бані в чотирох рогах вибігають кручені пірамідки. Вежа має за основу квадрат, котрого бік є довгий на 5·16 m.; висота вежі разом з хрестом є 65·85 m.

Межи церквою а вежою від ул. Підвалє містить ся каплиця Трох Сьвятителїв. Збудована вона не тими архітектами, що будували церкву і вежу, бо не видно на нїй тої старанности і викінченя, як на тамтих будинках. Фасада каплиці о двох довгих вікнах і досить оздобнім портали (часть будинку доокола дверий) є звернена в сторону подвіря. Чотири пілястри дїлять стїну на три части. Бічна стїна обмежена двома пілястрами має одно вікно. Порталь є досить гарно виконаний. Дві колюмни, получені в горі сильним ґзимсом, окружують двері о луковім закінченю. З даху виходять три бані на циліндрах попереривані лїхтарнями. Цилїндри, в порівнаню до незначної висоти каплиці, мають дуже великі виміри. Середина каплиці є тепер в стадиї відновленя. Долом стїни суть виложені мармуром, подїленим мозаїковими вкладками. З проєктованих образів виконано вже два, кисти маляря Виґживальского. Образи, мальовані на полотнї, суть наліплювані на мур. Бані з середини опирають ся або на вальцеватих або на многостїнних підставах, тепер також відновлені і покриті богатими золоченями і ґіпсатурами. На разї роботи дальше не ведуть ся. Можливо, що в теперішнім проєктї відновленя дещо змінить ся, бо виконані части не цїлком відповідають стилеви відродженя, в котрім збудовано каплицю.

Подвірє є окружене з двох боків аркадами, так характеристичними для ренесансового стилю.

* * *

Порівнуючи опис архітектури Волоської церкви з уступом о стилю ренесансовім побачимо, що та архітектура виказує всї прикмети стилю відродженя.

Відносить ся то так до загального виду, як і до поодиноких частий. Цїлість робить вражінє вéличи і поваги; все просте, прозоре, нема нїчого скомплїкованого. В поодиноких частях видимо всї знаменні форми уживані в стилю відродженя. І так на зверх: бані з лїхтарнями; окрема вежа; аркади між пілястрами, балюстради, балькони; вікна кінчать ся круглими луками; в горі стїни видно дорийський фриз. В серединї також ужито античних форм: стовпи тосканські, луки, а стїни подїлені пілястрами.

IV.

Відчуванє краси не полягає очивидно на розуміню стилїв. Розумінє то однак позваляє скорше зорієнтувати ся серед тих безчисленних творів, зрозуміти духа артистів і пізнати всю красу, котра обявляє ся в архітектурі. Архітектуру можна пізнати лиш на єї творах, на гарних будівлях. Найлїпший рисунок, сьвітлина не дасть того вражіня, що само явище. До оглядання треба бути хоч трохи приготованим; може той короткий опис европейських стилїв до того в дечім причинить ся.*)

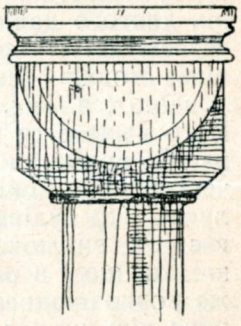

Рис. 3. Головка романського стовпа.

Европейська штука бере свій початок і основу в Греції. В Греції було три стилї, котрі ріжнили ся між собою головно видом стовпа; про них вже висше була згадка. Грецьку штуку переняли Римляни; утворило ся кілька відмін відповідно до часу і уподобань. Додали вони до грецьких форм лук, склепінє, баню, аттику. Аттикою звали верх, котрий закінчував і прикрашував горішну часть фасади. В пізнїйших часах стреміли римські архітекти до як найбільшої оздоби і через се вкінци попсували зовсїм суворі і ясні форми грецької штуки. В новійших часах хиба виїмково уживають архітекти тих стилїв в цїлости, натомісць детайлї перетревали аж до наших часів.

*) В українській мові маємо до тепер лиш одну приступно написану книжочку про архітектуру, а то гарну працю В. Щербаківського.

Християньство не витворило відразу своєї архітектури. З початку перемінювано державні римські будинки (т. зв. базиліки) на церкви, закінчуючи їх абсидою. Ті будинки відзначують ся великою простотою; їх стиль зове ся ст. старохристиянським. Нині того стилю не уживає ся; деякі церкви з тих часів задержали ся в Італії.

До більшого значіня дійшов романський стиль. Розвиває ся він в західних краях Европи, натомісць в східних краях витворює ся візантийський стиль. Предметом будови романського стилю суть церкви. Позаяк вони мусїли бути часто і твердинями для оборони, длятого дах (двоспадковий) кінчить ся вежами. В середині уживає ся склепінь, стовпів закінчених питомою головкою (гл. рис. 3) і круглого луку. Його уживає ся в устрою і для декорациї, прим. на внї стїни суть закінчені фризом, складаючим ся з таких луків. Яко будівляного материялу уживає ся виключно каміня. Висше була згадка, що і в ренесансї був також дуже розповсюднений круглий лук; ріжниця між ними є така, що ренесансові луки суть легкі, нїжної роботи, а романські — тяжкі і грубі, а через се легко вже на перший погляд можна їх від себе відріжнити. Будинки романського стилю відзначають ся великими розмірами, значною грубостию мурів і стовпів, взагалї масивностию. Роблять вражінє фортец. Стиль сей треває від р. 1000—1250.

Візантийський стиль носить назву від візантийської держави, де він дійшов до великого розвою і довго задержав ся. Витворив ся він зі сполуки грецьких форм і східних (позаевропейських); ті останні пояснюють богату розкіш, котру видимо в візантийських будівлях. Церкви мають у внутрішнім плянї вид хреста рівнораменного; на внї визначають ся могучими банями (одною або пятьма), підтримуваними з середини чотирма сильними луками, опертими на стовпах. Під банями суть циліндри, а в них вікна, через котрі падає сьвітло. Дзвони не умішувано на церквах, але будовано для них осібні вежі. Всї части суть богато здоблені; орнамент густо золочений; стїни мальовані, покриті мозаїкою і мармуром. Сей стиль прийшов разом з вірою християнською на Русь і після нього побудовано в давнину богато церков. Найвизначнїйшою будівлею того стилю є церква св. Софії в Царгородї, перемінена в XVI. в. Турками на мечет. В тім стилю будовано церкви також в Венециї, Равеннї, Льомбардиї, Сицилиї, а навіть в далекій Нїмеччинї.

Готицький стиль (1250 р. — 1500 р.) виступає яко продовженє романського стилю, однак з часом розвиває зовсїм відмінні форми. Масивність, грубість зникає, а повстають будівлї

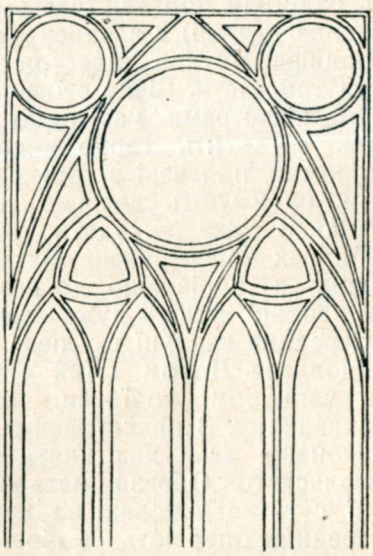

Рис. 4. Готицьке вікно.

високі, стрункі о дуже делїкатній будові. Тонкі луки, стїни, богато стрункых веж — все стремить до гори. Се було вірним відбитєм настрою середних віків; люди линули цїлою душею до Бога, тож і їх будівлї представляли на зверх то стремлїнє. Замісць круглого луку виступає характеристичний остролук. Вікна будує ся високі а вузкі (рис. 4.) Стїни попереривані густо декорациями і попідпирані луками, так що повстає цїлий уклад таких підпор. Склепінь уживає ся дуже штучних; вони часто представляють зьвізду, вахляр або криштал. Сохи суть оздобні і в відріженю від романських стрункі. За материял будівляний служить камінь, цегла і дерево. В тім стилю будують ся не

лиш церкви, але також богато мійських будинків. Міщани будують доми, ратуші і старають ся о їх красу. В домах мешкальних вистають еркери (криті балькони).

Дати панованя стилю належить так розуміти, що в тім часї найбільше того стилю уживано. Докладного початку і кінця не можна означити, бо часом уживано в тім часї кількох стилїв, або в однім краю будовано так, а в другім інакше.

По готику приходить пановане р е н е с а н с у, котрий сильнїйше або слабше відбив ся у штуцї всїх европейських народів. Ренесанс перемінює ся з часом в новий стиль, названий б а р о к о в и м. Простота і прозорість в розкладї будинків зникає; уступають чисті, старинні форми, а проявляє ся чим раз більше замилованє до декорациї. Замісць простих лїнїй приходять закривлені і то не в коло, але часто повигинані спірально або в иншу криву. Пановане його простягає ся на XVII. вік; однак і пізнїйше а навіть тепер той стиль є уживаний. Архітекти звертають найбільшу увагу на величавий, монументальний вигляд. Всї части будівлї суть дуже оздобні, а цїлість має мати мальовничий вид. Загальні форми з певними змінами суть подібні до уживаних в ренесансї. Пілястри часто суть звужувані в долї; в горі замісць капітелю мають вирізьблену людську голову — суть то тзв. герми. На церквах взносять ся могучі банї; палати мають найчастїйше ломані дахи, звані мансардовими. Середина є богато і пишно мальована. В Франциї названо той стиль стилем Людвіка XIV., від французького короля, котрий в тім часї панував. Відріжняє ся він в Франциї тим, що в загальнім вигляді будинків є старанє о старинні форми, впрочім має він там характер чисто двірський, палатний; також уряджене палатне (меблї) виконує ся стилево. Деякі історики штуки числять той стиль яко пізну відміну ренесансу; хоч, особливо в декорациї, витворили ся зовсїм відрубні форми. Оздоби різьблені складають ся з пальмет і листя аканту; прикрашує ся ними стїни, котрі дїлить ся рамами на части. Такі самі декорациї видно на урядженю хатнім.

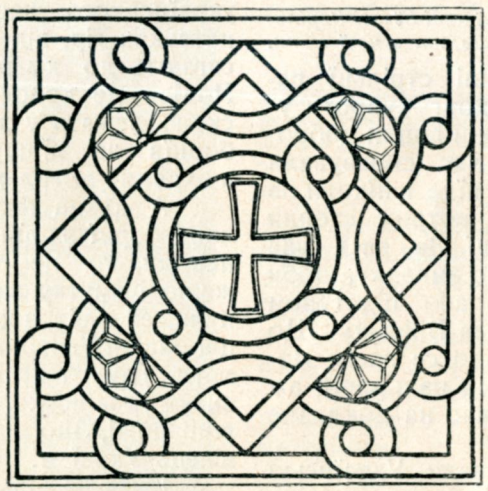

Рис. 5. Візантийський орнамент.

За слїдуючого французького короля Людвіка XV. стиль бароковий розвиває ся дальше в напрямі окрашуваня і приходить вкінци переладованє. Глядячи на ті твори око мучить ся. Лїнії криві здає ся не мають початку і кінця, все є дуже позакручуване. Новий той стиль зове ся р о к о к о або ст. Людвіка XV., а обявляє ся головно в окрасах і урядженю палатнім. Цїла вага полягає на питомім орнаментї. Основою його є мушля в ріжні способи вироблена і наклонена; з неї виростають листки, котрі вигинають ся і вихиляють ся в ріжних, кривих лїнїях; між поодинокими частями звисають гірлянди. Симетрия, старанно заховувана в ренесансї і бароку, зникає в орнаментї з часом зовсїм. Яко материялу до виробу тих декораций уживано дерева або стюку (заправа вапняна з гіпсом і товченим мармуром) о барві слоневої кости; всї части суть богато золочені. Пановане стилю рококо є досить коротке (1725—1750); так само не довго треває стиль Л ю д в і к а XVI. і розширюваний Наполеоном — а м п і р. В них обох пробиває ся старанє воскресити старинні форми в нових будинках.

Не місце тут описувати всї прояви архітектурні в XIX. в.; змістом їх є переважно стремлїнє до відновленя давних взорів, взорів штуки старинної і середновічної. В останних часах архітектура опинила ся серед зовсїм ин-

ших обставин; замісць палат, замків будує ся зелїзничі двірці, великі галї, склепи. Виступають нові будівляні материяли: зелїзо вальцьоване, бетон, зелїзо-бетон. Архітекти мусять з тими змінами рахувати ся; вони або примінюють давні взори до нових бажань, потреб — модернїзують їх, або творять зовсїм відмінні форми — сецесию в архітектурі. Стиль модерний є в стадиї розвою, тому не можна про него говорити так, як прим. про ґотицький або инший. У всїх напрямах є спільним стремлїнє примінити вид будинку чи урядженя до його цїли, дбаючи при тім о вигоду, уміркованість і комфорт.

Др. Осип Назарук.

Що наш нарід винен Українським Сїчовим Стрільцям.

Про стрілецькі памятники.

I.

ЗМІСТ: Як бороли ся Українські Сїчові Стрільцї. Наслїдки їх хороброго поведеня в часї війни.

Всї знаємо, що наші стрільцї ретельно сповнили свій довг супроти українського народу: вони пішли добровільно на війну і весь час справували ся так, що неприятель нїде і нїколи не проломав позицій, на котрих стояли наші хлопцї-добровольцї. За весь час війни не було нї одного випадку, щоби неприятель або силою або підступом „взяв“ Українське Сїчове Військо. Що труду і крови коштувало се нашу молодїж, про те довідає ся наш нарід аж по війнї, коли прийде час на докладне обчисленє наших втрат.

В той спосіб доказали Українські Сїчові Стрільцї перед широким сьвітом, що український нарід, котрий видав таких борцїв, не то що не сприяє Москві, але добре памятає всї кривди заподіяні нам Москвою. Так рознесло наше Сїчове Військо добру славу українського народу по широкім сьвітї, а та добра слава і в часї війни нам придала ся і по війнї може нам ще більше придати ся.

II.

ЗМІСТ: Цїна слави. Яке значінє мають могили наших борцїв? Яке значінє мав пошана їх могил і памяти? Для кого потрібна та пошана і чому?

Слава то річ добра але й коштовна, як кожда добра річ. В часї мира коштує добра слава богато труду, а часї війни коштує вона і богато труду і богато крови і навіть житє. Тими добрами й Українське Сїчове Військо платило щедро за здобутє доброї слави для українського народу: скрізь від карпатських гір, від їх дебр і верхів, що сягають до хмар, аж по широкі лани Поділя, де колосить ся золоте збіже, скрізь лежать у землї кости сих наших борцїв за лїпшу долю України, то в окремих могилах, то разом з чужими.

А кожда така могила, де лежать наші борцї за лїпшу долю українського народу, то не тільки символ (знак) жалю і смутку за тими, що рано покинули сей сьвіт, але також знак нашої национальної сьвідомости і розуміня своєї мети. Тому ті стрілецькі могили то ясні знаки українського народу, ясні як червоні рожі, що прикрашують терновий вінець України.

І нам не вільно допустити до того, щоби сей кровавий і дорогоцїнний зїльник українського народу попав у забутє, запав ся безслїдно в землю. Тільки недобрі дїти не дбають про могили своїх родичів. Тільки лихий нарід забуває своїх борцїв і мучеників та не шанує їх могил. Такий нарід не варта доброї долї.

Історія народів учить нас, що тільки ті народи добивали ся кращої долї, котрі вміли шанувати свої памятки, свою традицию боротьби. Бо традиция (передана слава, память подїй) додає сили до дальшого змаганя. Традиция се для цїлого народу те саме, що для одної людини сьвітло в темряві; вона обсьвічує шлях і пригадує дальшим поколїням цїль, немов кажучи: „Чи здобули ви вже те, до чого йшли через труди і смерть ваші давнїйші борцї?“

Задля того ми так цінимо нашу дотеперішну традицию, звязану з іменами Петра Сагайдачного, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Петра Дорошенка, Івана Степановича Мазепи, Филипа Орлика, Тараса Шевченка, Івана Франка і всіх тих, що ділом і словом бороли ся за свободу і самостійність українського народу.

Могила Українських Січових Стрільців в селі Викторові коло Галича.

Сьвітлив М. Угрин.

Традицию сеї боротьби ділом відсьвіжили Українські Січові Стрільці. І тому їх могили сьвяті для українського народу. Все одно, де ті могили стоять, чи в горах, чи на Поділю, чи в сім чи в тім повіті. Котра громада має ту честь, що на єї ґрунтах знаходить ся могила українського стрільця, має обовязок дбати про ту могилу, рік-річно її поправляти, засадити при ній дерева, засаджувати квіти і постарати ся о відповідну напись на тій могилі, щоби будучі поколіня знали, хто і за що і де і коли зложив тут свої кости. Се потрібне не кісткам погибшого (хоч їм належить ся пошана), тільки передовсім нам, живучим і дітям та внукам і правнукам нашим, потрібне як дороговказ до дальшого походу в будучність. Не вільно говорити: „Тут лежить український стрілець, але не з нашого повіту“, бо він упав у боротьбі не тільки за свій повіт, але за всі наші повіти і за всі наші громади, впав за ліпшу долю цілого українського народу. Длятого й від цілого українського народа належить ся йому память і пошана від рода в рід.

І се шанованє стрілецьких могил — се перший обовязок наших громад і народу супроти тих, що житє своє положили в боротьбі за ліпшу долю України.

III.

ЗМІСТ: Якого материялу вживають люди до утреваленя памяти своїх дїл? Як шанують своїх борців дикі народи а як культурні? Що то значить „стиль“? Як він повстає? Будова, ґрунт і тло.

Треба тепер бодай коротко придивити ся ріжним способам пошани тих сьвятих для нас місць, де спочали наші борці.

Та пошана повинна бути: 1) т р е в а л а і 2) г а р н а.

Щоби якусь памятку зробити тревалою, на те мають люди головно такі материяли:

1. дерево;
2. землю і цеглу;
3. металь;
4. камінь і
5. письмо.

До утреваленя памяток уживаємо також полученя всіх тих або деяких з тих материялів. А лучить ся їх ріжними способами. Нпр. дикі народи просто накидують купи каміня на гроби своїх б рців, деякі з них що року докидують трохи каміня. Український нарід належить до народів культурних (осьвічених), він має свою тисячлїгну історию. Тому його пошана для тих, що бороли ся за його справу, проявить ся інакше і краще, чим накидуванєм каміня.

Зі словом „краса“ лучить ся при всякім дїлї особливож при всяких будовах слово „с т и л ь“. А що то значить стиль? Кождий напевно розуміє, що воно значить, хоч дехто може й не чув

сього слова. Стиль є в кождім гарнім ділї людини: і в бесїдї і в письмі і в будові церкви і в різьбі на гуцульськім топірци, і у вишивках та одежі дївчини чи жінки, котра гарно вміє вбрати ся,— словом скрізь, що тільки гарне і цїкаве, Все, що скучне і погане, як раз тому таке, що не має в собі нїякого „стилю". Покажемо се на прикладї: як би нпр. хто на мужицьку хату поставив таку баню як на церкві, хочби й меншу, — то всї сказали би: „Се дивогляд!" А по ученому називало би ся таке „будовою без стилю". Так само може буги кепська книжка без стилю, дивоглядна одїж без стилю і т. д. Тепер уже лекше буде нам пояснити, що таке стиль. Отож стиль се відповідний уклад частин в одну, упорядковану і дібрану цїлість, котра відповідалаб свому призначіню. На відповідне уложенє частин слїд уважати і в будові, до котрої вживаємо каменя і в мережцї, до котрої вживаємо ниток. Бо стиль, як сказано, є в усїм. Возьмім для прикладу миску, прикрашену малюнками. Коли нпр. на такій мисцї чи тарілцї буде намальований кінь або пес, то такий малюнок очивидно не надає ся на прикрасу такої річи, за те нпр. надає ся на тарілку малюнок квітів, овочів, листків, мережки і т. п.

Про стиль не вільно забувати і при будованю всїляких памятників. Кождий памятник на чімсь стоїть — се його „ґрунт" або „терен" — і на чімсь його видно (на горі, на небі, на рівнім поли, на церкві або иншій будівлї) — се його „тло" або „фон". Отож при всяких будівлях, особливож памяткових, треба передовсїм звернути увагу на їх терен і тло, до котрих мусить бути дібраний материял і форма та краска того материялу. Інакше річ буде без стилю, значить: погана і робити ме погане, неприємне вражінє, таке як робить нпр. недібрана пара, що стає під вінець — молода, гарна тай росла дївчина з хирлявим чоловіком, або наоборот.

IV.

ЗМІСТ: Про призначіне памятника і найлїпше місце для нього. Памятник повинен бути оригінальний! Що се значить? Які в горах найлїпші памятники? Навязане форми памятників до нашої історії. Про дерева як охорону памятників. Які дерева відповідні до того? Значіне поради.

Але що то значить: дібрати материял, його форму і краску до терену і тла? І як се робити, щоб вийшло гарно?

Про се є цїлі великі книги написані і переповісти науки про стилї в короткій статейцї неможливо. Воно й непотрібне. Бо при всяких більших і коштовнїйших будовах треба доконче звернути ся до фахового чоловіка. А при малих може нарід полягати на власнім смаку. Розуміє ся, кожда громада повинна запросити на нараду в такій справі кількох „будівничих" своїх і з сусїдних громад. Особливо гуцульські майстри визначають ся великим і добрим смаком у будовах і прикрасах, хоч вони не вчили ся того в школах. Тут хочемо звернути увагу наших громад на деякі річи.

1). І так передовсїм треба памятати про призначінє памятника. Се має бути річ поважна, бо говорить про смерть за добру справу наших дорогих дїтий. І тому такий памятник повинен все стояти на найкращім і найвиднїйшім місци, найлїпше в такім місци, де зелїзничий шлях перехрещує ся з гостинцем, щоби всї, що їдуть зелїзницею чи гостинцем звернули увагу на памятник. Де такого місця нема, там найлїпше вибрати місце серед села, на або при роздорожу, біля жерела, на скелї, на соняшнім горбку і т. п. Все треба такий памятник порядно обгородити або обмурувати, щоби худоба не нищила його і не занечищувала місця коло нього.

2). Друга річ, на яку доконче треба звернути увагу, се те, щоби такий памятник був оригінальний, то значить неподібний до тих соток і тисячів хрестів, котрі стоять на всїх кладовищах, межах і роздорожах, бо такий памятник не мав би значіня, він не звертав би уваги на себе. От, стояв би собі ще оден хрест у селї. Тому треба уважати навіть на те, щоби такий стрілецький памятник не був подібний до памятника в сусїдній громадї. Словом — кожда громада повинна подбати о се, щоби нїде не було такого памятника, як у неї. Длятого не треба держати ся того, що памятник мусить бути конче сипаний як могила чи курган, або будований чи мурований: коли в якій громадї є гарна скеля або високий камінь

у відповіднім місци, то дуже оригінально й красно булоб, обтесати таку скелю чи камінь прим. на оден квадратовий метер простору й помістити на тім вигладженім просторі відповідну виковану напись. Треба памятати про те, що в горах зовсім нерозумно було би виставляти муровані чи сипані памятники (хиба на самих шпилях верхів і там, де спочивають погибші), а нерозумно длятого, бо там природа сама дає людям знаменитий материял, споконвіку уфундований в землї так сильно, що ніяка людська сила так добре не уфундувалаб його. Сей материял — то гарні й оригінальні скелї при дорогах і жерелах, над річками і водопадами. Такі скелї треба гарно обтесати і виписати на них відповідні написи. Деякі з тих скель дадуть ся легко витесати у формі величезного льва, який є национальним гербом (знаком) України,— гербом східної, наддніпрянської України уважають архистратига Михаїла з двома мечами. Було би вказаним ті герби получити в той спосіб, що на великій подобі льва вирізьбити меншу Михаїла, що на своїх мечах*) держав би пропамятну таблицю з написю. Чудово обтесані скелї як памятники в ріжних формах (нпр. орла розпнятими крилами) можна бачити в чужих краях.

3). При памятниках треба доконче для охорони тих памятників засадити дерева. Але які? Бо не кожде дерево відповідне. Найкраще надає ся липа, а то з богатьох причин: се дерево з гарним, пахучим цьвітом, у котрім лїтною порою чудово бренять пчоли — так тихо і ніжно, як останний відгомін дрібненьких дзвоників у церкві; дальше — липа се дерево довговічне, що стоїть сотки лїт; вкінци — се старе, „словянське дерево“, з давних давен улюблене й українським народом. До улюблених нашим народом дерев належить також явір, так часто згадуваний у народних та козацьких піснях. Надає ся також подібний до явора клен. Особливо надає ся калина на прикрасу памятників для молодіжи. Акация і черемха надають ся ізза свого білого й пахучого цьвіту, каштан ізза гарного, широкого листя, що дає гарну і приємну тінь, а дуб ізза великої тревалости. Окрему відповідну ґрупу становлять чатинні дерева: сосна, смерека, ялиця і кедр. Також окрему і дуже відповідну ґрупу становлять т. зв. „дерева смутку“: береза, трепета і тополя (з верб тільки одна порода надає ся до таких цїлий).

З кождого такого дерева, коли його в відповіднім місци засадити, може вирости чудовий, живий памятник. Притім треба одначе памятати,що по перше: не вільно мішати ріжних недібраних дерев, значить, не вільно садити нпр.

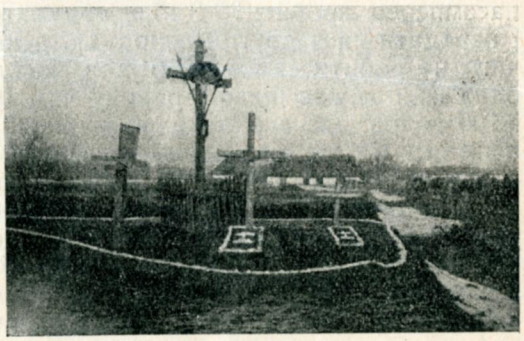

Гроби Укр. Сїчових Стрільців, героїв зпід Соколова в Хатках.

Съвітлив Т. Мойсеовича.

в однім розї дуба, в другім акациї, в третім явора а в четвертім тополї, бо такий уклад негарний (причини: ті дерева формою і часом розвитку не відповідають собі, вони собі „не до пари“); по друге: не вільно густо накопичувати дерев (хочби того самого роду), бо вони тодї і кепсько розвивати муть ся ізза недостачі простору, воздуха, съвітла й соків — і негарно таке стовпище виглядає. Кількож дерев найбільше можна засадити? На се нема відповіди, бо все залежить від розумного й гарного розміщеня їх. Може бути одно дерево, два, три, чотири. Вже при трьох треба подумати над їх розміщенєм: прим. одно „в головах“, два „в ногах“ могили. Чотири дерева можна уложити в простокутник або одно в головах, а три рядом у ногах і т. п. При біль-

*) Де не буде Михаїла з мечами, там до декорацийного підтримуваня таблиць можна ужити різьблених бунчуків і пірначів та булав. Пропорция (відношенє) обох величин мусїлаб бути що найменше 5:1. Справа нашого национального гербу належить до непорішених. Повинна рішити її наша найвисша власть: Загальна Українська Рада.

шій скількости дерев можна зробити гарне коло, або рівне, або подовгасте— у формі яйця. Можна також уложити їх у рівномірні ряди. Словом — правила тут нема, все залежить від смаку тих, що укладають порядок. Таксамо не вільно говорити, що „ніколи“ не треба „мішати“ при однім памятнику ріжної деревини. Бо приміром акация й калина, котрі цвитуть рівночасно, хто знає чи не надавалиб ся поруч себе. Одначе ліпше без практики не пробувати мішанини, а як уже пробує ся, то треба бодай мати розумні причини до сього.

Цьвітники і живоплоти належать рівнож до найкращих прикрас памятників.

4). На кінци сього уступу скажемо про дуже важне і то таке, що треба насамперед зробити. Щож таке треба насамперед зробити? Добре подумати і нарадити ся з другими людьми, а нїчого не робити самому. Бо хоч часом одна голова має більше розуму чим 10 і 100 голов, але все таки чим більше очий тим більше річий вони доглянуть і тим докладнїйше доглянуть їх з усїх сторін. При таких нарадах, як впрочім при всяких нарадах, не вільно забувати, що всяку думку кождого учасника треба з увагою вислухати. Бо частїйше, чим припускаємо, розумний ошибає ся, а такий, котрого другі уважають за менше розумного, має слушність. Длятого треба кождого з увагою вислухати і не дивити ся на те, чи він має 50 моргів поля, чи тільки 5 або нїчого.

V.

ЗМІСТ: Про мертві і живі, нїмі і промовляючі памятники. Для кого ставимо їх? Як наймудрійший зі старих народів полагодив справу написів на памятниках? Про педагоґічне (виховуюче) значінє памятників. Як нарід забуває все, кромі того, що мав на очах. Проекти написів на пропамятних стрілецьких таблицях Проекти написів на стрілецьких могилах. Про значінє назвищ на памятниках. Про добрі написи.

Так перейшли ми здебільшого головні річи, на котрі треба звернути увагу при ставленю памятників. Притім бачили ми, що є памятники мертві (як могили, кургани і т. п.) і живі (як дерева, цьвітники і т. п.). Бачили ми також, що їх можна дуже красно получити з собою і кругом мертвого памятника поставити гарно уложені живі в ріжних формах, видах і красках.

Але всї такі памятники — і мертві і живі — були би нїмі. А памятник повинен говорити. І то розумно говорити! То значить: коротко але ясно. „А то що таке?“ спитає може дехто. „Таж ми всї знаємо, хто і для кого ті памятники ставить: а саме ставить їх український нарід на історичну памятку боротьби Українського Сїчового Війська проти Москви за самостійну Україну, в котрій українському народови буде ліпше жити, чим тепер у неволї. І що нам більше такий памятник може сказати?“

В тім то й річ, що памятників не ставимо для себе, тільки для наших дїтий, онуків і правнуків, словом: для дальших поколїнь. Се, щоби памятник розумно говорив, така важна річ, що закон (право) наймудрійшого з усїх народів старини, а саме оден з грецьких (єлинських) законів виразно приписував, що і як повинні такі памятники говорити до найдальших поколїнь.

Так прийшли ми до найважнїйшої з важних справ: до мови памятника. Памятник може виразно говорити тільки письмом. Значить: на памятнику повинна бути розумна і тревала напись. І знов треба тут звернути увагу на те, що ми сказали в попереднім (IV) уступі в 1.), 2.) і 4.) части того уступу. Треба обдумати напись і порадити ся над єї змістом, треба постарати ся, щоби напись була оригінальна, а не відписана з памятника сусїдної громади і треба її примістити у відповіднім місци.

Найвідповіднїйше місце се таке, щоби передовсїм дїти могли на нїм без труду відчитати напись. Чому так разураз треба звертати увагу на дїтий? Чиж їм родичі й учителї не скажуть про се?

Що иншого сказати дитинї, а що иншого, коли дитина сама власним трудом своїх очинят і що йно розцвитаючого ума дійде до чогось. Батько чи учитель може бути для дитини прикрий, вона може мати до них оправданий або неоправданий жаль, котрий не дасть їй з любовю віднести ся як раз у тій хвилї до того, що вони їй про се скажуть. Або й не скажуть. Бо є в нас ще темні родичі, котрі дитинї про справи нашого народу взагалї нїчого не говорять, бо самі нїчого не розуміють і

тому не знають що говорити. А є у нас і чужі учителї, котрим не в голові справи нашого народу. Але як дитина сама зверне увагу на те, що заговорить до неї наш історичний памятник про боротьбу за права нашого народу, заговорить під синим небом, серед зелені і цьвітів, то сього дитина не забуде ніколи до самої смерти. Та мова історичних памятників стане складовою частинкою мозку і душі всїх дальших поколїнь українського народу, випрямить їм хребти, розпалить до доброї посьвяти їх серця і дуже причинить ся до того, що ми скорше станемо сьвідомим і сильним народом, котрий маючи перед очима приклади, як наша молодїж житє приносила в жертву інтересам свого народу, навчить ся приносити їм у жертву в мирні часи — труд і майно своє, а в неспокійні також кров і житє.

І ще одно тут важне. Кожде поколїнє має інакший спосіб вислову, воно про ту саму справу інакше думає, інакше її відчуває й інакше про неї говорить.

Хто не вірить, нехай прочитає собі, як наш старий лїтописець описує таку страшну для нас подію, як утрату державної самостійности в 14. столїтю: „Прийшов король краківський з великою силою і взявши хитрістю (лестю) землю галицько-волинську і много зла народови зробивши, перетворив наші церкви на богумерзький латинський обряд.“

Якже інакше відчули би ми нині таку страшну подію, як утрату пановання на власній землї і якже інакше оповіли би ми про неї! А прецїнь нам дуже інтересно перечитати сей опис старого лїтописця. Так само інтересно буде для дальших поколїнь, читати на памятниках, як наше поколїнє, котре переживало велику війну і звязані з нею надії відбудови нашої держави, — як се поколїнє цїнило себе і свою участь у війні та як висказувало ся про се.

„А з книжок і часописий не можна буде колись докладнїйше довідати ся про се?“

Не дурім себе тим. Бо по перше: ми ще не навчили ся збирати й шанувати часописи і книжки. Хто з вас бачив у сїльських читальняних бібліотеках зложені річники часописий і порядні, зашановані книжки в бібліотеках? Мабуть мало таких буде. По друге: навіть як би ми се мали, то треба знати, що загляне до них за 100 або 200 лїт тільки якийсь учений, а широкі народні маси нїде і нїколи не читають старих річий, хоч би вони були навіть такі гарні як наші старі лїтописи. Ті старі річи припадає порох столїть і вони йдуть у забутє. Така вже доля людської роботи.

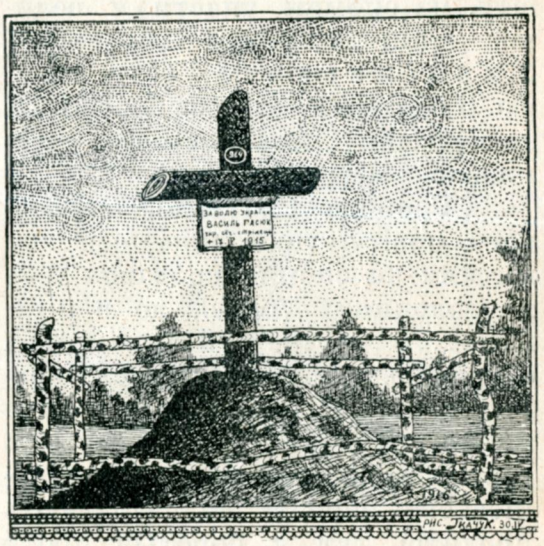

Могила У. С. С. Василя Гасюка в селї Викторові († 17. цьвітня 1915. р.).
Рис. Ів. Ткачук.

Навіть поет такої великої міри як Тарас Шевченко боїть ся тої долї — і слушно боїть ся.*) Бо його читають і памятають, поки не змінили ся ті відносини, які він описав. Як вони змінять ся і настане нове, лїпше житє, зустрінє його доля, що всїх зустрічає. Тільки по школах ще довго читати муть його твори. Але широкі круги народа знати муть уже тільки нових поетів і писателїв, що представляти муть народови його тодїшні, сучасні, живі болї, змагання, цїли. Бо кожде поколїнє має інакший спосіб думаня і старе його мало займає.

*) У Шевченка взагалї нема слів „на вітер“ сказаних.

З тих усїх причин такі важні памятники і то такі, що говорять*) до народу — коротко і ясно. Вияснивши сю справу, подамо тут кілька проєктів (плянів) таких написів.

Передовсїм треба відріжнити памяткові таблиці й написи на памятниках, під котрими нїхто не спочиває, від таких, що прикрашують могили наших борців. На перших можуть бути нпр. такі написи:

„Сей памятник (*або*: Сю пропамятну таблицю) виставила громада Переволока, бучацького повіту, на спомин участи у великій війні в роках 1914—1917 Українського Сїчового Війська, котре бороло ся за державну независимість українського народу.“

„Громада Славсько, скільського повіту, поставила сей памятник на спомин кровавих боїв на полонинах *(імена)*, де в місяцях..... 1914. і 1915. р. в часї европейської війни бороло ся Українське Сїчове Військо за ідею державної незалежности України. Нехай найдальші поколїня українського народу не забувають пролитої тут у боротьбі проти моськовських гнобителїв крови дїтий українського народу !“**)

„Тут на горі Маківцї тревав у часї великої війни бій через три днї і три ночі (*прикладово*), а брали в нїм участь Українські Сїчові Стрільцї, що приступами здобули чотири рази московські окопи і вкрили ся безсмертною славою між своїми і чужими. Память їх хоробрости нехай іде від роду в рід!“

Під тим дрібнїйшими буквами: „Сю памяткову таблицю виставили спільним коштом громади Сколе, Тухля, Синевідсько Вижне і Синевідсько Нижне, Тишівниця, Побук, Демня Горішна, Рожанка, Крушельниця і т. д., заходами начальників сих громад (*подати імена і назвища*) і голов „Сїчий“, „Соколів“ та Читалень „Просьвіти“ *(знов подати імена і назвища)*.

(Тут замітимо, що добра то річ, подавати на таких памятниках також імена і назвища тих, що не пожалували труду і кошту на добре дїло, бо в такий спосіб заохочує ся людий до співучасти. Розуміє ся, такі підписи випадає поміщувати лише на більших і коштовнїйших памятниках).

„Громада Пядики, коломийського повіту, вислала до Українського Сїчового Війська на велику війну проти Москви 17 добровольцїв: (*тут вичислити їх імена і назвища*). З них по 3 лїтах 2 місяцях і 5 днях війни вернуло... (*тілько а тілько*). Імена їх як учасників кровавої боротьби за свободу Українського Народу подаємо тут у церкві сьв. (*такого то*) на вічну памятку потомним поколїням.“

„Всї громади повіту Косів, котрий у часї великої війни в рр. 1914—1917 дав до Українського Сїчового Війська найбільше Стрільцїв-добровольцїв з усїх повітів галицької України, поставили сей памятник на вічний спомин і приклад для молодїжи з гуцульських гір. Нехай вона в будучих боях за добро і независимість українського наро-

*) Недобре робить ся у нас, що на национальних будівлях (як церквах, „Народних Домах“ і т. д.) не вирізують, хто, коли, яким коштом і з якого приводу будував їх. Бо все те забуває ся дуже скоро і доходить до того, що нпр про такі чудові церкви як сьв. Юра або Волоська у Львові наш нарід не знає нїчого — нї їх віку, нї основателїв. Не так роблять инші народи.

**) Громада Славсько має на своїх ґрунтах чудову криницю, звану Добушевою, над котрою є камінь, що по гарнім обтесаню надавав ся би на памяткову таблицю.

ду все йде на передї і на полях кровавих битв і на поли культурної праці так, як ішла на подив своїх і чужих в памятних роках сьвітової війни...“

Подібні памятники і таблиці повинні появити ся і в Канадї, Сполучених державах Північної Америки, Бразилії й Аргентинї — словом скрізь, де тільки живе український нарід.

Під кождим таким памятником повинна бути при кінци вирізана також дата на знак, коли його поставлено (прим.: 31. с е р п н я 1923 р.), а се на те, щоби колись можна осудити, як за скоро спромогла ся дана громада чи околиця на сей довг вдячности. Се богато про неї говорити ме.

Другий рід памятників се такий, що прикрашує могили, в котрих спочивають наші стрільцї. Написи на них повинні бути докладнїйші що до особи погибшого.

На приклад:

„Тут спочиває четар Українського Сїчового Війська І в а н Б а л ю к, матурист. Ур. дня . . . р. . . в Трибухівцях, повіту Бучач, упав у приступі на московські окопи над Золотою Липою під Заваловом дня . . . р. . . над вечером. Нехай легка для нього буде рідна земля, котрій хотїв здобути свободу.“

„Тут спочиває Український Сїчовий Стрілець А... Б..., син хлїбороба (*або*: міщанина) з села... (*місточка*) повіту..., ур. дня. . . р. . ., що впав четвертого дня битви під. . .5. падолиста 1914. р. над раном в хвилї як ішов до приступу. Мир душі Борцеви за ідею Самостійної України“.

„Тут спочивають тлїннї останки двох Українських Сїчових Стрільців, невідомих з назвищ і походженя, котрих знайдено по битві дня. . ., р. . ., і розпізнано тільки по відзнаках, що належали до борців за ідею независимої України. Рідна земля нехай їм буде легка.“

Тут скажемо ще, чому радимо писати на таблицях богато назвищ: з тої простої але глибокої причини, що се вяже з доброю і патриотичною справою ц ї л і р о д и н и н а б у д у ч е, може мати знаменитий вплив на потомків тих родин у найдальших поколїннях, може їх нераз у будуччинї охоронити перед зрадою свого народу поповненого через покиненє його. Бо за потомками такої родини все йти ме в слїд слава: „Вони походять з родини, що брала участь в Українськім Сїчовім Війську за великої війни.“

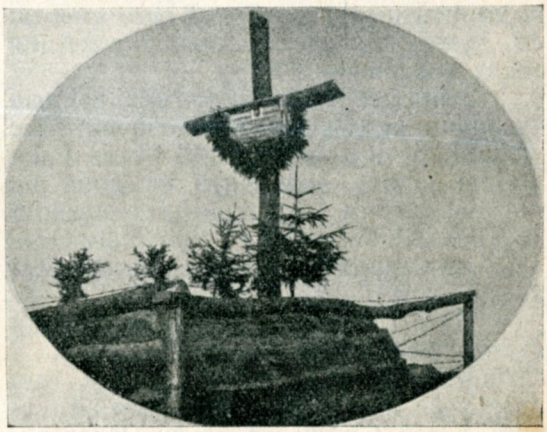

Могила четаря У. С. С. Северина Яремкевича в селї Соснові († 12. жовтня 1915. р.).
Сьвітлив Т. Мойсеович.

Вкінци зазначимо, що напись доконче повинна бути б е з б л у д і в. Блуд хоч би тільки правописний у такій тревалій річи як пропамятна напись — се річ незвичайно прикра, котра сьвідчити ме про безголовє тих, що займали ся ціллою справою. Длятого треба напись показати б о г а т ь о м образованим людям, а не вдоволити ся тим, що хтось там, що кінчив якусь школу, скаже, що нема ошибки. Бо у нас більше таких людий, що кінчили чужі школи, й нашої мови добре не знають. А лучають ся і такі, що свої школи кінчили, а пишуть ще гірше. Тому треба більшої контролї.

Про памяткові написи мають чужі народи окремі студиї (наукові праці).

У нас таких студий нема, хоч є на основі чого писати їх: у Київі, столиці всеї України, бачив я розумно уложені написи по церквах і в підземелях Печерської Лаври. І в нашій галицькій Україні знайшлаб ся не одна стара і гарна напись; пригадую тут тільки чудову своєю скромністю напись, яку я тому 10 лїт бачив на розваленій дзвінициї Манявського Скита [„Сю дзвіницю побудував чоловік, що вірив у Бога.“]*), хоч на загал беручи, ми належимо до народів, мало дбалих о утреваленє памяти про себе і своїх великих робітників. Се й є одною з причин нашої слабости, бо великі робітники появляють ся і добре розвивають ся тільки у народів, котрі їх уміють шанувати бодай по смерти: се дуже впливає на дальші поколїня таких робітників.

З інтересних пропамятних написів чужинців подам тут одну, бо вона має на мою думку майже всї складники доброї написи. Знаходить ся вона на острові, знанім і голоснім під назвою „острова Робінзона“ на Спокійнім Океані біля берегів Полудневої Америки і звучить так:

„На спомин про моряка Олексу Selkirk'a з місцевости Largo в графстві Fife в краю Шотляндия, що перебував на сїм острові в повній самотї через 4 роки і 4 місяцї. Його висадила тут у роцї Божім 1704. галєра „Cinque Ports“, що мала 96 тон (бочок) поємности і 6 гармат, а забрав капер (рід корабля) „Duke“ дня 12. лютого 1707. року. Той моряк помер як поручник на кораблї Його Королївської Милости, що називав ся „Weymouth“ в р. 1723. у 47-ім роцї житя. Сю таблицю виставили близько домівки Selkirk'a комодор Powell й офіцири корабля Й(ого) К(ороллївської) М(илости) „Topaze“ в р. 1868.“

До прикрас під і над написями можна ужити найріжнїйших форм, а самі написи можна виконати на різьбах великих у скелях кованих топорів, кіс, плугових лемішів, прапорів, книжок, чаш, цьвітів, листків (дуба, явора, калини і т. п.) і т. д. Розуміє ся, як би ті різьби мали бути кепські, то лїпше вирізати напись без них на звичайній 4-кутній або округлій або цїлком необробленій таблиці. Письмо на такій таблиці все повинно бути дуже читке, виразне і глибоко різане.

Також на нововиливаних дзвонах вказаним булоб, робити відповідні памяткові написи.

*) Ся напись має глибоке поетичне значінє, історичної вартости вона очивидно не має нїякої.

VI.

ЗМІСТ: Про значінє і роди декорацій (прикрас). Як їх примінювати до окруженя? Про цьвітники тай ранні і пізні квіти. Про фарбу і червоні щити. Про мережкові різьби і кому їх дати виконати.

З порядку річи слїд обговорити одну на перший погляд найдрібнїйшу з обговорених справ, але таку, що від нєї нераз може залєжати краса памятника.

Се справа його декорациї (прикрашеня). Обсадженє памятника деревами належить до декорациї тільки в певній мірі, а саме тодї, коли ті дерева самі не становлять памятника (як прим. ювілейна липа цїсаря Франц-Йосифа I у Відни*), дуби засаджені Поляками на памятку столїтного ювілею уродин їх поета Міцкевича і т. п.) і коли їх засаджуємо не виключно в цїли охорони або утреваленя памятника, бо в такім разї не звертає ся уваги на їх декорацийну вартість (вона тодї або виходить припадково або її таки нема).

Як памятники самі, так і їх декорация може бути жива, мертва і скомбінована з обох та нїма і „промовляюча“. А „говорити“ може до певної міри кожда декорация; розуміє ся єї „мова“ вже не буде така виразна, як мова написи, тільки „символїчна“ („символ“ значить „знак“). Нпр. памятник удекорований (прикрашений) корчами терену в той спосіб, що вони розходять ся від нього на чотири сторони в формі хреста, говорить такою „символїчною декорацією“, що памятник сей поставлений для людини, котра мала тернистий шлях житя і вмерла мученицькою смертю. Ми висше (в частинї IV. уступі 3-ім сеї статї) говорили вже про дерева як про охорону памятників і при тій нагодї згадали також про їх добір і уставленє,

*) Розуміє ся напись коло тої липи є і то в камени кована.

бо ті обі ціли повинні з собою лучити ся.

Тут замітимо ще, що нпр. смереки із-за своєї форми менше надають ся на декорацию памятників, котрі стоять при церквах з округлими банями, зате дуже добре надають ся на декорацию памятників при гуцульських деревлянних церквах. При банястих будівлях краще виглядають дерева, що мають більше округлі „корони", чим смереки. Бо все те повинно бути до себе достосоване і відповідати також формі памятника. Розуміє ся, є се тільки загальні вказівки. Добрий артист (майстер, худóжник) потрафить острі форми так добре скомбінувати з округлими, що вийде з того чудова цілість. Але він чує і знає, де і в якій мірі та в якім відношеню до себе помістити ріжні, нераз противні собі форми.

Цьвітники треба так добирати до дерев, щоби вчасно цвитучі квіти були коло дерев, що вчасно розвивають ся, бо інакше вражінє буде прикре. А знов коло сосни, котра все зеленіє, можна садити і вчасні і пізні квіти, але або одні або другі, а не й ті й сї.

З мальованєм памятників треба бути дуже обережним, бо фарби, особливо дешевші, скоро облазять і памятник стає через те поганий. Найбільше надають ся до мальованя таблиці, що стояти муть під дахом (прим. у церквах). Добре було би такі таблиці виконувати в наших национальних красках: на синїм тлї золота напись.

Гарно булоб виконати такі таблиці також у формі старих лицарських щитів з наших княжих часів. О скільки тло до того дібралоб ся, то такі щити треба виконати в червоній красцї, бо щитів такої краски вживали наші предки, що знаємо з чудової поеми з 12. столїтя п. з. „Слово о полку (війську) Ігоревім", котре описує як наше військо „поля" загородило здовж червоними щитами. Кромі того історичного, має червона краска ще й символїчне значінє. Таблиці у формі частин (пр. нагрудника) старого панцира потребують уже дуже старанного виконаня, щоб добре виглядали.

З „мертвих" прикрас найлїпше надають ся мережкові різьби. Мережки повинні бути народні і то по можности уживані в даних околицях, а не чужі. Гуцульські майстри-різьбарі вміють виробляти незвичайно гарні прикраси. Замісць давати роботу чужим і то таким майстрам, що звичайно не розуміють нашого почутя краси, лїпше було би замовляти такі роботи у своїх, у гуцульських майстрів-різьбарів, що вже з природи мають гарний артистичний смак. За їх гарну працю варто їм і гарно заплатити, тим більше, що се робота призначена на памятку для найдальших поколїнь.

VII.

ЗМІСТ: Про кошти на будову памятників. Як роздобути гроший на се? Про нерозум тих, котрі більше видають, як мають. Який скромний памятник є в одній старій і богатій столицї? Що робити в справі памятників, коли яка громада не має на памятник відповідного місця або гроший? Про закопанє скарбу.

Так опинили ся ми коло питаня про кошти сеї цілої справи. Питанє се важне, але не таке трудне, як видає ся нам тепер, коли наш край знищений війною.

Передовсїм ті памятники не мусять станути зараз, хоч добре булоб, якби вони скоро появили ся. Але замісць поставити скоро щось лихого, лїпше поставити троха пізнїйше щось гарного. По друге: на ту цїль зарядити добровільні складки по церквах, читальнях, „Сїчах" і „Соколах", у крамницях помістити пушки, від купців по містах, у котрих громади купують р'жні річи, повинні начальники громад зажадати 5% їх зиску з того купна на ту цїль (як се робить ся, поучать наші „Народні Торговлї" і т. д.). Значну частину коштів можна буде вложити в громадські буджети, постаравши ся в повітї о затвердженє сього; а на таку гарну цїль повіти ледви чи відважать ся відмовити дозволу (вони самі видають на польські памятники грубі сотки тисяч). Впрочім як відмовилиб, то способи на них знайдуть ся, тільки подумати троха над ними.

На загал річ беручи, на памяткові справи, коли гріш є, або не дуже тяжко його роздобути, то не годить ся ним скупити. Але з другої сторони тільки нерозумні дають більше як мають і можуть дати. Тай не у великім коштї

вся вага: я бачив у старім і богатім престольнім місті Швеції (країні за Балтійським Морем, званій у наших старих літописях „землею Варягів"), такий памятник: у парку між деревами невеликий округлий насип землі, гарно обложений зеленою дернюгою, в тім насипі проста, на шторц поставлена камяна плита з звичайного каменя, в горі навіть необроблена, а на тій плиті вирізана напись про побіду над Москалями з докладною датою (день, місяць, рік і місце побіди). І хоч у Стокгольмі (звісній столиці Швеції) є богато і то дуже коштовних памятників зі спижу і мармору, то сей скромний памятник з простої плити звертав на себе найбільшу увагу людий як раз ізза своєї простоти і скромности. Отож коли в богатій столиці независимої держави може стояти такий скромний памятник з простої плити, то можуть такі памятники стояти і по наших убогих селах та місточках.

По місточках, де не маємо в своїх руках власти, може бути й таке, що не дістанемо нїде нї кусника відповідної площі на поставленє памятника. Там мусїти мемо ставити покищо памяткові таблиці на церквах і „Народних Домах".

Але кінець кінців як ми собі з тим усїм порадимо, так порадимо, а памятники мусять зявити ся скрізь, де тільки гомонить наша мова і живе национальна сьвідомість. Ми мусимо для народної справи добре ульокувати (примістити) капітал, котрий дала нашому народови його молодїж своєю кровю. Інакше пролита нею кров була би змарнованим скарбом як перли розсипані під ноги нїмої й несьвідомої худібки.

Тепер що наш нарід зробить для збереженя традициї (памятки) боротьби за ідею самостійної України, — для себе зробить і для свого добра.

На закінченє згадаю, що не годить ся занедбувати й чужих могил. З чужини приїздити муть до них люди і бачучи, як наш нарід доглядає їх, наберуть для нас пошани. Розуміє ся, на разї треба уважати, які чужі могили поправити, бо тепер легко впасти в біду.

Писано в „Захистї для недужих Українських Січових Стрільцїв" у Львові.

В. Темницький.

Загальна Українська Рада.

В календарі „Просьвіти" з попереднього року була вже представлена коротка історія утвореня Загальної Української Ради, єї організацийний статут, особовий склад цїлої Ради та єї президиї, як також поділ на секциї — і тому не будемо сього ще раз ту повтаряти, а відсилаємо читачів до календаря з попереднього року *).

Натомісць годить ся навести ту першу відозву З. У. Р. оголошену дня 12. мая 1915. р., бо в нїй виложена політична програма Українців, себто тих українських політичних партий, котрі зєдинили ся в Загальній Українській Радї, а котрі з другого боку яко головні політичні партиї представляють політичну думку цїлого українського загалу. Атже звісно, що до Загальної Української Ради приступили з Галичини: национальні демократи, радикали і социялдемократи; з Буковини: национальні демократи, українська народна партия і социялдемократи; з Росийської України: „Союз визволення України", в котрім знов мають своїх заступників всї головні політичні напрямки, поширені межи росийськими Українцями.

Таким робом З. У. Р. яко міжпартийна політична организация, в котрій заступлені три головні країни заселені Українцями — Галичина, Буковина і Росийська Україна,— є політичною репрезентациею соборної України, а голос З. У. Р. є голосом висловлюючим волю цїлого українського народу по сей і по тамтой бік воєнно-боєвої лїнії.

*) Гляди Календар „Просьвіти" 1916. р. статя: Др. Степан Баран – „Австрийські Українцї на воєнній еміґрациї у Відни в рр. 1914/15" стор. 169—171.

Програмова відозва Загальної Української Ради.

В теперішну важну історичну хвилю, коли всесьвітна війна, що рішає про судьбу держав і народів, доходить до кульмінаційного пункту, коли зближає ся остаточне порішенє конфліктів, які війну викликали, в хвилю, котра рішає про дальшу долю людскости, Загальна Українська Рада, що повстала як розширенє дотеперішної Головної Української Ради, яка обіймала виключно галицькі українські політичні партії, на всї українські землї, заявляє перед цїлим сьвітом прилюдно і торжественно іменем усього українського народу:

1. Згідно з заявою репрезентантів галицько-українських партий з 7. грудня 1912., згідно з манїфестом „Головної Української Ради“ з 3. серпня 1914., згідно з манїфестом „Союза буковинських парляментарних та соймових послів“ з 2. серпня 1914. та згідно з відозвою „Союза визволення України“ з 25. серпня 1914. вважаємо, що для будучности, волї і самостійности України є конечне розбитє царської імперії, і длятого ми стоїмо рішучо по сторонї австро-угорської монархії, по сторонї єї могутного нїмецького союзника та Туреччини*), яка у вірнім з ними союзї веде оборонну війну проти заборчої росийської політики.

2. Нашою метою що до українських земель, що стогнуть тепер під росийським ярмом, є **вільна, самостійна Україна, — вільна самостійна українська держава.**

3. Нашою метою що до цїлої нашої нації є повна национальна воля і тому український нарід, що в теперішній крівавій всесьвітній війнї тут на сході поніс найбільші жертви, тепер, коли на наші українські землї звалила ся повінь московського варварства, коли українському народови хоче завдати смертельний удар його відвічний ворог — царат, тепер, коли українська країна є охоронним валом для Австриї, тепер український нарід для запевненя своєї национальної волї **домагає ся в межах Австро-Угорщини територияльно-национальної автономії, зєдиненя**

Президент З. У. Р. др. К. Левицький і містопрезидент З. У. Р. М. Василько.

українських областий в одну автономну на основах свободи і демократиї збудовану територию, причім так само, як ми для українського населеня на тих териториях, де воно становить меншість, домагаємо ся культурно-национальної автономії, так само стоїмо за повну куль-

*) Звісно, що в хвилї оголошеня сеї відозви Болгария ще не приступила була до союза з осередними державами і не брала участи у війнї.

турно-национальну автономію для всїх национальних меншостий на українській автономній території.

4. Бажаючи полагодженя української справи в межах Австро-Угорщини у вище вказанім напрямі, ми вважаємо, що з хвилею покінченя війни є конечна переходова стадия, де репрезентация українського народу мала би рішаючий голос при полагодженю сеї справи для переведеня в дїло наших домагань як територияльної, так і культурно-национальної автономії.

5. Вкінци звертаємо ся з зазивом до всїх народів цїлого цивілїзованого сьвіта:

Коли теперішна всесьвітна війна має скінчити ся справдї побідою правди і справедливости, коли вона має справдї запевнити всїм народам волю і незалежність і тим самим запевнити єдино можливий трівкий всесьвітний мир для добра цїлої людскости, то при мировых переговорах, коли прийде до полагодженя міжнародних відносин, є конечне передовсїм тут на Сходї Европи визволенє народів, поневолених царатом, який навіть тепер в критичній воєннїй хвилї не відступив анї на ступінь від своєї традициїйної полїтики давленя всїх визвольних змагань як серед поневолених народів, так і серед своєї росийської суспільности, — **є конечне передовсїм визволенє українського народу, найбільше безпощадно давленого царатом,** народу якому в росийській імперії відобрано найпримітивнїйші людські і национальні права. Визволенє се є конечне в інтересї людскости, цивілїзациї, демократиї і волї.

Відень 12. мая 1915.

За Президию Загальної Української Ради:

Др. Кость Левицький, президент. *Микола Василько, Микола Ганкевич, Др. Евген Петрушевич, Др. Лев Бачинський*, віцепрезиденти. *Олександер Скоропис-Йолтуховський*, відпоручник „Союза визволення України".

Отся відозва була першим полїтичним прилюдним виступом З. У. Р. на зверх. Слїдом за нею пішли конференциї цїлої президиї з трома найважнїйшими мінїстрами, а то з президентом мінїстрів ґр. Штірком, з мінїстром заграничних справ бар. Буріяном, та мінїстром внутрішних справ дром Гайнольдом. На тих конференциях подано мінїстрам до відома домаганя Українців на полїтичнім, культурнім та економічнім поли передовсїм дотично українських земель, що належать до Австриї, а опісля дотично тих українських областий, котрі на випадок розбитя Росиї будуть висвободжені зпід росийського ярма. Вага тих конференций лежить в тім, що керманичі австрийської держави почули з уст управнених представників цїлого українського народу, чого сей нарід домагає ся для себе в межах сеї держави та що є його змаганєм і цїлею дотично тих територий, котрі будуть відбиті від Росиї. Розуміє ся, що становище українського народу та його домаганя подані в сей офіцияльний спосіб до відома одвічальним державним мужам монархиї були згідні з тим, що З. У. Р. проголосила яко свою програму в наведеній повисше програмовій відозві з дня 12. мая 1915-ого року.

На основі сеї програми і в рамах свого статута З. У. Р. заняла ся відразу всїми актуальними справами, яких таке, або инше практичне полагодженє має значінє для українського народу.

Усї ті справи треба передовсїм подїлити на два головні віддїли: а то на справи, що відносять ся до австрийсько-українських земель і на справи, що відносять ся до тих земель Росийської України, котрі побідні війська осередних держав заняли.

Справами першого віддїлу займала ся З. У. Р. практично зараз від початку своєї дїяльности; справи другого віддїлу стали предметом практичних заходів З. У. Р. що йно з хвилею коли війська осередних держав заняли Холмщину, полуднево-західну Гроденщину, полуднево-західну Минщину та західну часть Волинї. Звісно, що стало ся се в лїтї 1915. р. і в сей спосіб вже від місяця серпня 1915 р. починаючи, З. У. Р. розширює практично свої стараня і заходи на заняті части Росийської України.

Говорячи про практичну роботу З. У. Р. не розуміємо під тим практичного і безпосереднього переводженя і полагоджуваня поодиноких справ на місци, а уживаємо того слова в тім значіню,

що З. У. Р. звертає ся в поодиноких практичних справах до компетентних чинників, виясняючи їм дану справу, подаючи їм до відома, як до даної справи ставить ся український нарід і ставляючи від себе внески як дана справа повинна бути переведена і полагоджена.

В сім розуміню слова З. У. Р. займала ся практично всіми важнійшими питанями українського национального житя в области політичній, культурній та економічній. Ані одно з таких питань не проминуло без уваги та заходів зі сторони З. У. Р. В дуже богато випадках заходи З. У. Р. вплинули корисно на полагодженє справи і то будьто в сей спосіб, що справу полагоджено по думці бажань З. У. Р., будь принайменше не полагоджено справи в такий спосіб, проти якого З. У. Р. застерігла ся. Але на жаль поза тим остала ціла маса справ дуже важних і для українського народу жизненних, в котрих всї заходи і стараня З. У. Р. не принесли бажаного успіху.

Не пора ще укладати білянс успіхів дїяльности З. У. Р., бо ані воєнний час, на котрий З. У. Р. покликано до житя і віддано їй веденє народних справ, ще не минув і ми не вернули до нормальних відносин, ані дїяльність З. У. Р. ще не замкнена. Хочемо тільки дати короткий перегляд тих справ, якими З. У. Р. займала ся і способу, в який працї З. У. Р. вели ся.

За час свого істнованя З. У. Р. відбула 23 повні засїданя. Звичайно займало одно засїданє одну половину дня; зразу відбували ся засїданя в передполудневих годинах, опісля в пополудневих. Декотрі засїданя продовжувано одначе через кілька днїв і таким способом 23 засїданя заняли 37 днїв, а крім того відбуло ся ще два надзвичайні засїданя.

Предметом нарад на звичайних засїданях повної Ради було передовсїм політичне положенє українського народу в звязку з кождочасними воєнними подїями та кождочасною загально-політичною ситуациєю. Обговорюючи актуальні політичні справи З. У. Р. давала своїй президиї директиви, які і у кого робити заходи, які і в якім дусї вносити представленя, поручала будьто політичній комісиї, будь президиї письменне обробленє певних політичних питань; вкінци ухвалювала резолюциї, котрі будьто були оголошені в пресї, будьто в довірочній дорозї подавані до відома правительству та начальній воєнній управі.

Вислїдом політичних нарад З. У. Р. та працї правно-політичної комісиї, зглядно президиї були отсї обширні пропамятні письма: Дра Е. Олесницького в справі подїлу Галичини і Буковини та утвореня окремої української провінциї; Дра Л. Цегельського в справі недомагань галицької адмінїстрациї та конечности єї реформи; В. Темницького в справі відносин війська і військових властий до українського цивільного населеня; Дра С. Томашівського і Дра С. Рудницького в справі західної етнографічної границї українських областий; Дра Е. Олесницького в справі галицьких повітових рад; Дра С. Томашівського: Українське питанє, а Австро-Угорщина; В. Темницького: українська справа, а інтереси угорського королївства.

Сїльська хата на віденській виставі мінїстерства внутрішних справ.
Виконанє народної школи в Ґмінді.

Крім сих письменних представлень президия З. У. Р. обговорювала українські політичні справи на устних конференциях з президентом мінїстрів ґр. Штірком, з мінїстром внутрішних справ князем Гогенльогим, з угорським президентом мінїстрів ґр. Тісою, з галицькими намісниками ґен. Колярдом і ґен. Діллєром, вкінци голова Ради Др. К. Левицький разом з містоголовою М. Васильком їздили два рази на устну конференцию до начальної воєнної

управи і там обговорювали всї принципіяльно-полїтичні домаганя українського народу.

Від хвилї завойованя части українських земель Росиї армією осередних держав З. У. Р. присьвячує значну часть своєї дїяльности справам дотикаючим тих земель. Тому, що управа в Холмщинї і на Волинї лежить в руках військових сфер, всї домаганя З. У. Р. були звернені до начальної воєнної управи. В цїлім рядї пропамятних письм порушено всї важнїйші справи национального, культурного та господарського характеру і висловлено домаганя, які в сих справах український нарід від себе підносить. Важнїйші представленя були ось які: мемориял обробленый В. Темницьким про полїтичну та церковну історию Холмщини та про сучасні национально культурні відносини тамже; мемориял тогож самого автора про домаганя Українців що до теперішної адмінїстрациї українських занятих земель, з жаданєм як найширшого покликуваня Українців так місцевих як і з австрийської України; мемориял Дра С. Томашівського в справі прилученя Холмщини до генерал-губернаторства люблинського; мемориял В. Темницького про национально-культурні справи на Волинї з рядом домаганъ на поли шкільництва, церковних справ, видаваня часописий, закладаня кооператив, читалень і т. п. Крім сих важнїйших і обширнїйших мемориялів внесено цїлий ряд письменних представлень в поодиноких справах а то: о допущенє українських дїячів з Австриї в Холмщину і на Волинь, о основанє стрілецьких комісариятів в головнїйших містах Холмщини і Волинї, о дозвіл видавати українську газету в Холмі та Володимирі волинськім, о покликанє шкільних інспекторів Українців на заняті землї в цїли організациї шкільництва, о допущенє унїятських та православних духовників Українців до сповнюваня духовних функций в занятих областях; в справі переводженя статистичних доходжень що до народности та вироісповіданя місцевого населеня, в справі мови зовнїшного урядованя та публичних оголошень ц. і к. властий; в справі реквізиций та відшкодовань за воєнні чинитьби; в справі відносин польського легіону до місцевого населеня і т. д.

Між культурними справами якими займала ся З. У. Р. найважнїйшим треба уважати засадниче домаганє що до галицького середного та народного шкільництва і шкільної адмінїстрациї, виложене і основно аргументоване в обширнім мемориялї обробленім культурною секциєю З. У. Р. Другою не менше важною справою було домаганє основаня українського університету. Сеї справи З. У. Р. не спускала нїколи з своєї уваги, противно при кождій нагоді підносила її яко важний национальний постулят. З уст компетентних чинників дістала З. У. Р. кількакратні запевненя корисної розвязки сього питаня, так що дивувати ся тільки треба, для чого і яким способом ся справа ще не полагоджена Крім сих дальше ідучих шкільних домагань З. У. Р. займала ся сучасними шкільними справами як реактивованє українських низших і середних шкіл, школи для воєнних еміґран ів у Відни і Празї, школи для виселенців в баракових таборах, провізорична обсада місць краєвих шкільних інспекторів, опорожнених в наслїдок вивезеня інсп. Матїєва і Коцюби Москалями, підмоги для українських приватних шкіл, підмоги для шкільних бурс і т. д.

До культурних здобутків З. У. Р. належить відзисканє Ставропигійського Інститута, який так довгі лїта марнів безхосенно під москвофільською управою. З. У. Р. займає ся дальшим переходом москвофільських культурних інституций в руки Українців, а саме Общества ім. Качковського, Народного Дому і Матиці у Львові та анальоґічних институций по провінциональних містах Галичини.

До области культурних справ належить справа реформи юлїянського календаря, котрою З. У. Р. була приневолена займати ся наслїдком звісного зарядженя еп. Хомишина. Свій погляд в сїй справі З. У. Р. висловила в окремім мемориялї обробленім Дром Е. Олесницьким та врученім всїм компетентним чинникам.

Також деякі важнїйші церковно-ієрархічні справи були предметом заходів З. У. Р. зглядно єї президиї.

В сім предметї висловила З. У. Р. свої домаганя в окремім мемориялї обробленім Дром Е Олесницьким і розісланім до всїх компетентних чинників як державних так і церковних.

Між господарськими справами, якими займала ся З. У. Р., найбільше часу, праці і уваги посьвячує ся справі відбудови Галичини. Від хвилї увільненя Галичини зпід московського нашїзду починаючи, З. У. Р. відбула через свою президию цїлий ряд конференций з мінїстрами, намісником та відповідними референтами про всякі справи дотикаючі відбудови. На основі елябораґів економічної секциї З. У. Р. та президиї „Сїльського господаря“ внесено в сім предметї богато письменних представлень і окреме обробленє цїлого пляну відбудови селянських господарств. Провідною думкою домагань З. У. Р. що до відбудови було по перше, щоби середущу і східну Галичину заселену Українцями трактовано окремо від західної польської части, а по друге, щоби головну вагу і форму державної підмоги звернути на селянські господарства, бо лихолїтє війни найтяжше діткнуло саме наше селяньство.

Ручні роботи народної школи в Гмїндї.
З віденської вистави міністерства внутрішних справ.

Вислїдом сих заходів З. У. Р. являє ся покликанє Українців до прибічної Ради при краєвій централї для відбудови, державна підмога в сумі 11 мілїонів українським кредитовим институциям, основанє окремої української будівельної спілки та инші дрібні постанови узглядняючі інтереси українського селяньства.

Другою важною економічною задачею З. У. Р. було дбати про інтереси нашого селяньства в справі виплат за воєнні чинитьби, та відшкодовань за воєнні шкоди. І в сїй материї З. Р. У. внесла ряд представлень та відбула кілька конференций так з військовими як і цивільними властями, щоби запевнити як найкориснїйше і найскорше полагодженє.

Справою підмог для воєнних емігрантів займав ся Український Запомоговий Комітет; тільки у важнїйших справах сього ресорту доводило ся З. У. Р. забирати слово та дотичні домаганя Комітету попирати від себе у компетентних чинників.

До економічних старань З. У. Р. треба зачислити численні письменні представленя та устні інтервенциї в справі військових реквізиций, в справі апровізациї, усуненя визиску селяньства жадними збогаченя спекулянтами та торговельними посередниками, в справі воєнного обороту збіжем, рогатою худобою, безрогами і т. д. Дуже часто звертало ся українське населенє Галичини і Буковини з своїми зажаленями і домаганями в повисших справах, і президия З. У. Р. інтервенїювала майже все з корисним результатом.

Також долею воєнних виселенців займала ся З. У. Р. постійно. Головним старанєм З. У. Р. було, щоби: 1) без конечної потреби не евакуовано сїл і місточок; 2) щоби в конечних випадках евакуованих людий розміщувано таки в краю між своїми а не перево-

жено до бараків на чужині; 3) щоби давнїйше евакуованих мешканців таких околиць, котрі тепер не є загрожені, перевезено з поворотом в рідні села; 4) щоби житє виселенців по таборах

Образ поданий Є. В. Цїсареви в дарі від шкільної дїтвори в Гмїндї.

зробити лекшим і зноснїйшим як під материяльним так і духовим зглядом. Розуміє ся, що не всї тї стараня З. У. Р. принесли бажаний успіх, всеж таки удало ся не під одним зглядом облегчити долю нещасним виселенцям. Невинно інтерновані в Талєргофі були все предметом щирої опіки зі сторони З. У. Р. Дякуючи заходам президиї З. У. Р. удало ся богато Українців висвободити з Талєргофу та очистити з несправедливих підозрінь. Саме остатними часами обдумувала президия З. У. Р. реформи, що принесли би велику полекшу всїм тим, яких гидкі доноси та неоправдані підозріня завели у талєргофський табор. Як лиш удасть ся сї реформи перевести, можна мати надїю, що та болюча рана, який імя Талєргоф, засклепить ся.

Для полагоджуваня справ Українського Сїчового Стрілецтва істнує, як звісно, окремий орган З. У. Р.: Українська Боєва Управа. Час від часу вислухує З. У. Р. звіти з дїяльности Боєвої Управи, а у важнїйших справах радить президия З. У. Р. спільно з президиєю У. Б. У. Всї важнїйші домаганя що до У. С. С. предкладані письменно чи то начальній воєнній управі чи дотичним мінїстерствам укладають ся спільно з президиєю З. У. Р. і осмотрюють ся в підписи обох тїл.

Крім того З. У. Р. удержує все живий контакт з нашим стрілецтвом в поли. При ріжних нагодах вимінює ся З. У. Р. письмами з командою укра-

їнського леґіону, а також звертає ся до загалу стрілецтва у важних хвилях з відповідними письменними відзивами, щоби удержати постійну звязь між нашими національним військом, а нашою начальною національною орґанізациєю.

Отсе був би в загальних нарисах образ дїяльности З. У. Р. Як бачимо з того дїяльність З. У. Р. обіймає цїлість национального житя і кожда справа доторкаюча наш нарід чи то полїтично, чи культурно, чи економічно становить предмет нарад і заходів З. У. Р.

Виконуючим орґаном З. У. Р. є єї президия. Правильні засїдання президиї відбувають ся кождого другого дня, тепер в понедїлок, середу і в пятницю о 10 тій годинї рано.

В первіснім складї президиї зайшли ось які зміни: заступник голови Др. Е. Петрушевич виступив в червни 1915. року; наслїдком виїзду до Галиличини не можуть брати участи в працях президиї заступники голови: Др. Лев Бачинський і Микола Ганкевич. На засїданю З. У. Р. 11. вересня 1915. р. доповнено вибір до президиї в сей спосіб, що на місце М. Ганкевича увійшов Володимир Темницький, на місце Дра Л. Бачинського — Ярослав Весоловський, а на місце відпоручника „Союза визволення України“ Ал. Скорописа— Мариян Меленевський. Крім сього в працях президиї брав все дуже живу і видатну участь Др. Е. Олесницький, головно яко референт економічних справ. На жаль від хвилї занедужаня сього визначного дїяча в мартї 1916. р. З. У. Р. позбавлена його високовартного співробітництва.

Др. Кирило Трильовський.

Про Боєву Управу У. С. С.

Що Росия готує ся до війни з Австриєю і що їй буде іти передовсїм о забранє української частини Галичини, се вже було видно від довшого часу перед теперішною війною. Особливо від „словянської“ конференциї в Празї 1908. р., по котрій московський граф Бобринський зі своїми товаришами відбув майже триюмфальний виїзд до Львова, де його ріжні проводирі торжественно приймали і коли то за московські гроші основано у Львові явний орґан росийського правительства „Прикарпатская Русь“, видно було аж надто добре, що Росия готує ся з цїлою енергією до знищеня „гнїзда Мазепинцїв“ в Галичинї. А таке знищенє чейже найосновнїйше можна виконати, коли ту країну, де Мазепинцї загнїздили ся, відорвати від Австриї, прилучити до Росиї, і тут при помочи кнута і Сибіру зруйнувати все, що збудувала українська інтелїґенция вкупі з простим народом через десятки лїт невсипучої працї!

Московський уряд дуже основно взяв ся приготовлювати ґрунт для такої „ампутациї“, а се, що між інтелїґенциєю мала робити „Прикарпатская Русь“, се між народом сповняв кацапський „Голосъ Народа“.

Ріжниця була в тім, що ґазета для „интелиґентнаґо сословія“ була писана в московській мові, наколи ґазету для „крестьянъ“ видавано в „язичію“, котре бодай в части було наближене до мови української, народної.

В часї виборів до Ради державної в р. 1911-ім кинула Росия у східну Галичину більше як два мілїони рублїв, щоби по великих зусилях вибрати аж двох своїх кандидатів: Маркова і Куриловича (засуджених в р. 1915. за державну зраду на кару смерти, і помилуваних потім цїсарем).

Однак Росия ведучи явну і підземну агітацию в Галичинї не забувала і на свою дальшу цїль: здобутє Царгороду і дарданельського проливу. Тому коли в осени 1912. р. вибухла війна Болгарів, Сербів і Греків з Турками, щоби

увільнити їх братів зпід турецького панованя, та коли показало ся, що Болгария вийде з тої війни так сильною, що зможе з часом сягнути і по Царгород, то Росия ужила всїх підступів і інтриг щоби союзників посварити між собою а Болгарию позбавити по можности сього, що їй після умови належало ся.

Так отже вже підчас т. зв. першої балканської війни видно було, що мусить прийти незадовго до великого, сьвітового вибуху, що Росия уже в найскоршім часї приступить оружною рукою до виконаня своїх плянів і що Австрия та Нїмеччина будуть мусїти рівнож в інтересї свого істнованя супротивити ся силою тим росийським замахам.

Українська Боєва Управа.
Містопредсїдник пос. В. Сінґалевич, голова Др. К. Трильовський і секретар В. Темницький.

Що при такім великім історичнім розрахунку прийде пора також на видвигненє українського питаня, се було ясним. І тому велика історична пора не повинна була застати нас неприготованими. Не диво отже, що „Український Сїчовий Союз“*) приступив з початком 1913. року до основуваня чисто мілїтарних „Товариств українських сїчових стрільцїв“. Не було се легко, бо були великі перешкоди до поконаня. Ті перешкоди старшина У. Сїч. Союза щасливо поконала і дня 9. марта 1913. р. основано у Львові перше товариство „Українських Сїчових Стрільцїв“. Сей початок був дуже щасливий, бо стрілецька секция „Українського Сїчового Союза“ взяла ся дуже енергічно до роботи і за той рік, що уплинув ще заки цїла майже Европа станула у воєннім пожарі, засновано 86 стрілецьких товариств у східній Галичинї. Очивидна річ, можна було за той рік зробити ще більше, та, як, звісно, українська суспільність не скоро бере ся за виконанє якогось нового плянy; коли би однак вибух війни був припізнив ся ще бодай о оден рік, булаб до того часу цїла східна Галичина засїяна стрілецькими товариствами. Будь-що-будь через той рік роботи приготовано вже порядно ґрунт під мілїтарну українську організацию. Вже 28. грудня 1913. р. відбули ся перші великі полеві вправи під Сокалем під проводом О. Семенюка і О. Демчука, котрі зладили також перший український воєнний підручник а то „Правильник піхотинцїв“ виданий „У. Сїч. Союзом“.

На поли стрілецької роботи визначили ся особливо оба львівські стрілецькі товариства, де своєю енергією вибили ся на верх стрільцї Чмола, Степанівна і Дашкевич (тепер всї в неволї), а надто стрілецька організация Бориславщини, що дала потім стрілецтву таких визначних офіцирів, як часовий комендант українського легіону енергічний Григорий Коссак і бл. п. сотник Клим Гутковський, незрівнаний в помислах і відвагою в бою.

Колиж з кінцем липня і з початком серпня 1914. р. вибухла загальна европейська війна, австрийські Українцї зорганізували зараз Головну Українську Раду і Боєву Управу.

*) Старшина: Др. К. Трильовський, б. отаман. — Я. Весоловский, б. осавул, — С. Винників, б. скарбник. — Д. Катамай, б. обозний і голова стрілецької секциї. Ю. Балицкий, б. писар.

В днях 6. і 7. серпня 1914. р. появила ся відозва обох тих національних властий взиваюча до орґанїзациї Українських Сїчових Стрільців, а то до орґанїзациї повітових і місцевих комітетів вербункових. Крім того Боєва Управа вислала по східній Галичинї своїх спеціяльних вербункових комісарів, межи котрими були так визначні українські дїячі як посол Др. Л. Цегельський, Микола Ганкевич, Др. Лев Ганкевич і инші. Народ всюда з великою прихильностю відносив ся до ідеї окремого українського леґіону і вже протягом трох перших тижнїв зголосило ся над 28.000 охотників, то є по 1400 осіб денно. Було би зголосило ся певно ще більше, та з початком вересня 1914. уже більше як 20 українських повітів заляла московська потопа.

Львів евакуовано, зорґанїзовані у Львові віддїли У. С. Стрільців мусїли опускати столицю Галицької України і удати ся на збірний пункт до Стрия, а відси на Угорщину.

Боєва Управа дїлила ся спершу на дві секциї: 1) воєнну і 2) орґанїзаційну. Головою першої іменовано ґімназий. директора М. Галущинського, а його заступником Д. Катамая; головою другої — Дра К. Трильовського, заступником Дра Стефана Шухевича.

На Угорщинї наступило повне переорґанїзоване орґанїзациї при помочи полковника Молїка, так що воєнна секция Б. Управи перестала функционувати.

Тому що Загальна Українська Рада перенесла свій осїдок до Відня, то і орґанїзаційна секция Боєвої Управи перенесла ся до Відня, де від половини жовтня 1914. р. зачала на ново функционувати. По реорґанїзациї стала вона властивою Боєвою Управою а то в такім складї: Др. К. Трильовський голова, В. Темницький і В. Сїнґалевич, заступники голови, Д. Катамай, писар, І. Боберський, скарбник, Др. Т. Кормош, контрольор, Др. В. Старосольський, делеґат до полку. Належать до Боєвої Управи ще: посол Др. Л. Цегельський та професори Др. С. Томашівський і Др. С. Рудницький, а також члени попередних секций, о кілько пробувають у Відни, мають на засїданях Боєвої Управи рішаючий голос.

Боєва Управа піклує ся в першій лїнії про побільшенє корпусу Українських Сїчових Стрільців і задлятого робила і робить вона заходи у приналежних властий. Щоби порозуміти ся із ними висилала вона також своїх делеґатів, а і при У. С. Стрільцях урядує єї делеґат, котрий про всї потреби і бажаня Укр. Сїчового Війська дає звіти Боєвій Управі. При Боєвій Управі зорґанїзовано дві запасні сотнї, котрі потім по торжественнім заприсяженю у віденськім ратуши відійшли до Коша. Очивидно роблять ся і дальші заходи в сім напрямі.

Українська Боєва Управа.
Сидять: Др. В. Старосольський, Др. Т. Кормош, Др. К. Трильовський, Др. Ст. Томашівський і Д. Катамай.
Стоять: проф. І. Боберський, В. Темницький і Др. Л. Цегельський.

Справу однострою для У. С. С. обробив дуже основно сотник Іван Коссак, що через пару місяців працював в Боєвій Управі. Він виготовив, при помочи ученого спеціяліста, проєкт полевого і сьвяточного однострою. На разї пороблено кроки в справі доконечних змін в полевім однострою.

Боєва Управа старає ся о сьвяточні дарунки для наших У. С. Стрільців (звичайно разом з Українським Жіночим Комітетом помочи для ранених) і висилає їх в поле і до Коша. Вона удїляє материяльної помочи хорим і раненим У. С. Стрільцям а також тим, що приїжджають до Відня складати іспити.

Крім того займає ся вона немічниками У. С. С. і старає ся о цивільну одїж для них.

Боєва Управа розвинула широку дїяльність видавничу і накладову, особливо що до видівок (се реферат працьовитого проф. Боберського), а щоби на будуче лишило ся як найбільше сьвідоцтв про подвиги нашого Українського Сїчового Війська, удержує вона в поли кількох фотографів і малярів.

Боєва Управа взяла участь у великій воєнній виставі устроєній у Відни і поставила на нїй після плянів арх. Ол. Лушпинського окремий павільон в українськім стилю, платячи за саму площу 12.000 кор. Павільон той виповнений знимками, образами, друками і т. ин. а також плякатами по українських лєгіонах з 1848. і 1849. р. причиняє ся незвичайно до познакомленя чужинців зі справою українського сїчового стрілецтва а також з українською справою взагалї.

Заходом Боєвої Управи заложено у Відни „Збірну станицю Українських Сїчових Стрільців", котрої начальником є заслужений єї член Д. Катамай, колишний голова стрілецької секциї при „Українськім Сїчовім Союзї", котрий за свою працю при станицї одержав від мінїстерства краєвої оборони декрет признаня.

Не тепер ще пора говорити про в с ю дїяльність Боєвої Управи, а особливо про трудности і перепони, які вона находила і находить на своїй дорозї.

Та всеж таки в рамах можливости робить кождий єї член то, що годен відповідно до свого хисту і знаня, щоби в тій тяжкій історичній порі послужити свому народови.

Іван Чепига.

КУЛЬТУРНИЙ РУХ НА ЕМІГРАЦИЇ.

Говорити про культурний рух підчас війни здавалоб ся — є парадоксом. А ще більше про культурний рух української еміграциї. Особливо, коли зважимо, що всяких основ для такого руху на еміграциї не лиш що не було, але й годї було їх витворити.

А однак дїйсність показала що иншого. Стара латинська пословиця „Inter arma silent musae" в сїй війнї не сповнила ся в цїлій своїй основі. Не лиш у тих народів, які властиво війни не ведуть у себе „дома", прим. Нїмцї, Англїйцї. Тут веде ся далї інтензивне культурне житє, крок за кроком поступає розвій культури, яка приноровлює ся до нових обставин, до нових потреб народу*).

Дальший розвій культури бачимо навіть там, де на разї годї його сподївати ся: бачимо його у тих народів, які жиють властиво півжитєм, які не певні свого завтра. Пригадаймо собі лише культурну працю Нїмців за фронтом у Бельгії, у занятих територіях Росиї (Польське Королївство), то побачимо, що тут мимо того, що оруже не брязчить, а таки могучо гремить і гуде, музи працюють дальше. Гарним приміром такої працї є між иншим лїкарський конґрес, який скликали сего (1916) року Нїмцї до що йно увільненої Варшави, відтворений польський університет тамже і т. д.

Се факти, які нам доказують, що не все старі основи тривкі. Війна нищить культуру, але рівночасно витворює нові єї елєменти, які перейшовши огонь, кріпко споюють ся у нову куль-

*) Пор. K. Lamprecht: Krieg u Kultur 6. Tausend. Zwischen Krieg u. Frieden. Nr. 37. S. Hirzel in Leipzig.

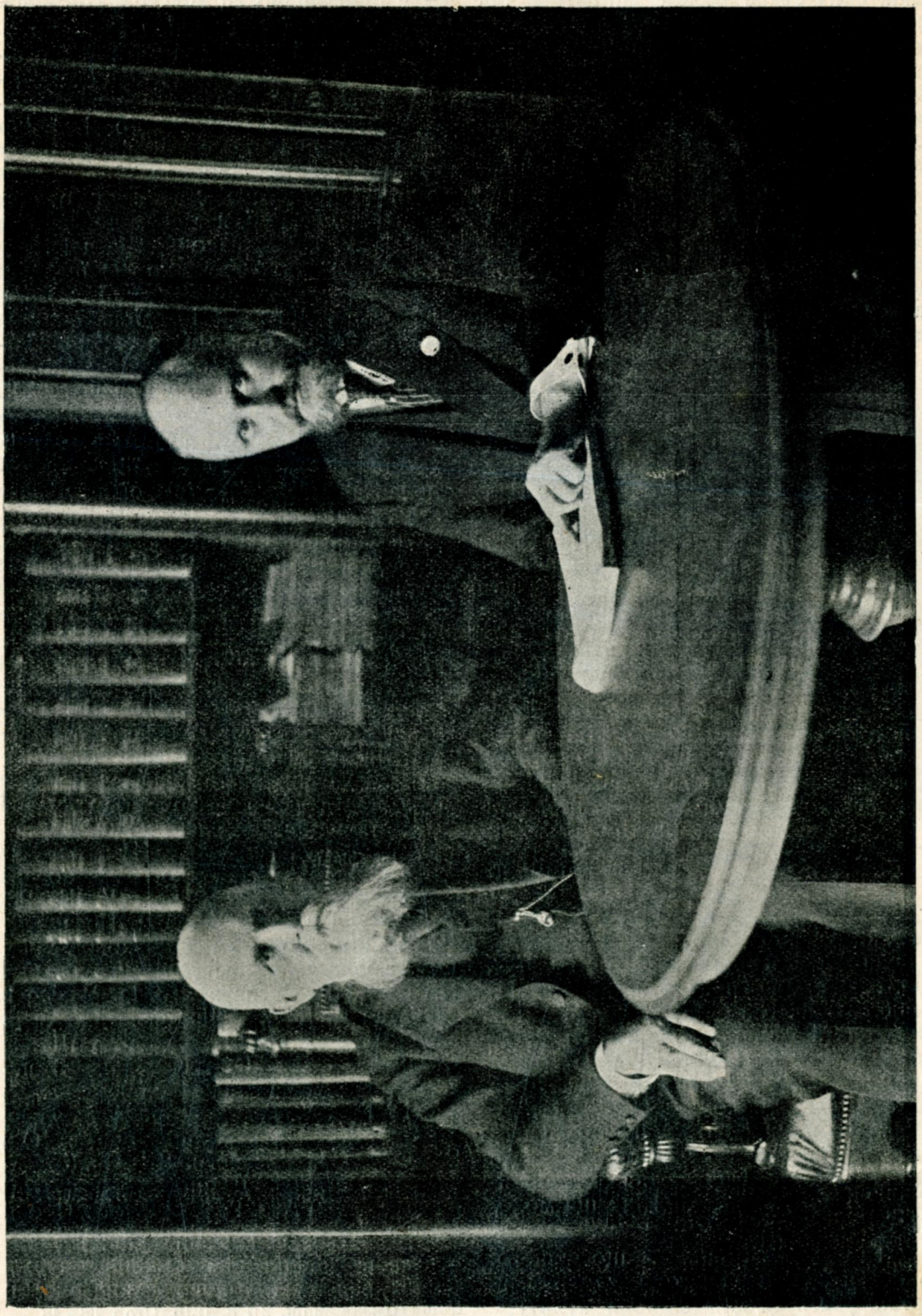

Президент У. К. Ради Юліян Романчук і заступник президента Др. Олександер Колесса.

туру, якої війна не переможе, але навпаки, вона стане новим заповітом для людства, котре тепер переживає таку страшну катастрофу.

Та не лиш зараз за боєвою лінією розвиває ся культура: вона не покинула й тих нещасливих, яких кровавий бог війни прогнав з їх домівок і кинув на далеку чужину. Мабуть чи не одно з перших місць що до еміграції (все одно чи добровільної чи примусової) занимають у сій війні Українці. Східна Галичина стала тереном війни, яка знищила весь добуток, всї культурні придбаня українського народу. Український народ десятилїтями будував свою культурну сьвятиню, тут в Австриї, збирав цеголки з усюди, зпід білого царя, де не вільно було брати ся до сего дїла, і от тяжка праця почала приносити відповідні овочі. Катастрофа „білої раси" захватила й український народ: культурне житє в Галичинї і на Буковинї спинило ся, робітники на культурнім поли мусїли силою обставин, добровільно чи під напором, опускати Галичину, в слїд зачим спинило ся всяке культурне житє. І здавалоб ся — прийшов конець українській і так ще молодій культурі.

Концерт в Шевченковий день шкільної дїтвори в таборі в Ґмїндї в шкільнім роцї 1915|1916.

Тимчасом стало ся що иншого. Розбитки зуміли на чужинї зєдинити ся, зорганїзувати ся для віднови культурного житя далеко від своєї вітчини. І коли приглянемо ся культурному рухови української еміграції, то мусимо вірити, що той рух, початий з таким серийозним наміром, не скінчить ся з укінченєм еміграції, але дасть початок відродженю нашої культури по війні. І як не випала би для нас ся війна, праця вложена тут не пропаде марно, але навпаки буде вона становити основи до дальшої праці, яка доведе нас до наших вимріяних народних ідеалів.

Конкретною формою українського культурного руху на еміграції є організация українських інтелїґентних сил для культурної праці в „Українській Культурній Радї".

Постараю ся подати тут найважнїйші напрями тої праці, яку веде від свого основаня „У. К. Рада", цїлком не вяжучи предмету нудним вичислюванєм дат і чисел. Хто цїкавить ся ними, нехай загляне до офіцияльних звідомлень сеї орґанїзації, з яких я користаю ся при сїй працї*).

На початку свого істнованя мала „У. К. Рада" таку Головну Управу: Президент Юлїян Романчук, І. містопрезидент Др. Ол. Колесса, ІІ. містопрезидент Ом. Попович, ІІІ. віцепрез. Др. Ів. Макух; І. секретар Б. Лепкий, ІІ. секретар Антін Крушельницький, ІІІ. секретар Денис Стельмах, касиєр Іван Кивелюк. З часом однак в наслїдок виїзду деяких членів Гол. Управа здекомплєтувала ся, а праця перейшла на президента Юл. Романчука, І. містопрез. Дра Ол. Колессу, радника Льва Левицького і секретаря канцелярії Ант. Гранківського. Проф. Др. Ол. Колесса і Ант. Гранківський уря-

*) Пор. „Звіти і вісти „У. К. Ради", Наша Школа, зош. 2 і 3, 1916. Стор. 38—48.

дують стало що дня в канцелярії „У. К. Ради“, якій на ту ціль відступив „Український Запомоговий Комітет“ одну кімнату.

Дїяльність „Української Культурної Ради“ проявила ся до сего часу в кількох напрямах, з яких особливо заслугують на увагу: шкільництво, видавнича дїяльність, народна осьвіта, церковні справи і и.

Вже сам склад „У. К. Ради“ вимагав поданого поділу праці: в нїй були заступлені всї українські просьвітні і культурні орґанїзації, а понад се взяли в нїй визначну участь наші полїтичні репрезентації. „У. К. Рада“ зєднила в собі всїх Українців без огляду на партиї і кордони. Перші збори, які дали початок основаню сеї інституції, а відтак слїдуючі, які довели до остаточного завершеня орґанїзації, надали їй характер найвисшої громадянської магістратури в справах просьвітних та шкільних, начального керманича нашого культурно-просьвітного житя підчас війни та на переходовий час, доки не настануть нормальні відносини*).

В дусї такої постанови „У. К. Рада“ має на метї подавати головні напрями нашому культурному житю, з помічю кооперації з нашими дотеперішними просьвітними товариствами, доповнювати їх дїяльність, доповнювати її на стілько, на скілько сего вимагають чи то нові умови житя в часї війни та наслїдки війни, чи то неповне функціоноване дотеперішних наших орґанїзацій, ослаблених воєнними подїями, та зводити сю дїяльність що до спільного напряму.

В той спосіб зазначено цїли нової інституції. Певна річ, до переведеня сих задач треба богато сил. І як раз тї сили зорганїзувати — се була перша журба нової інституції. По якімсь часї „У. К. Рада“ перейшла стадию орґанїзацій і реорґанїзацій—і тепер по півтора роцї житя може виказати ся досить гарними вислїдами своєї праці.

Першим і доси найважнїйшим полем, де проявила ся інтензивна праця „У. К. Ради“, — се ш к і л ь н и ц т в о.

Коли українські еміґранти прочутили ся на чужинї по перших ударах воєнної бурі, годї було на разї подумати про правильну науку для молодїжи. Правда, у Відни в першім роцї війни повстає українська ґімназия, а далї український семінар зі школою вправ, але маси наших еміґрантів по таборах західних провінций монархиї не могли й думати про школу. Поволи почала ся праця на сїм поли, але правильну роботу зорганїзувала аж „У. К. Рада“, яка забезпечила школам поміч від правительства, подбала про материяльну сторону їх, і що дуже важне, подбала також про учительські сили для них.

Першою школою, яка повстала за почином „У. К. Ради“, — се н а р о д н а ш к о л а в Ґ м і н д ї. Про сю школу можна сказати, що вона є

Спальня в дїточих захистах в Ґминдї. Дївчата при вечірній молитві.

першою що до величини в монархиї, а що до уладженя і приміщеня, то може стати взірцем і ідеалом для українського шкільництва. Сею школою „У. К. Рада“ опікує ся постійно і дбає про єї розвій. „У. К. Рада“ виделеґувала до неї проф. дра Ол. Колессу на єї візитацию, яка відбула ся дня 19. червня 1915 р. в присутности шефа президияльного бюра долїшно-австрийського намісництва ґр. Кастелля та управителя бараків бар. Чапки. Вислїд тої візитациї був дуже вдоволяючий, а чужинцї не могли найти слів похвали для довершеної праці.

При сїй школї повстав заходом „У. К. Ради“ ряд курсів, які мали на метї доповнювати науку в школї, а заразом дати відповідне образованє людям, які вже вийшли зі шкільного віку. Згадаю слїдуючі курси: господарський,

*) Пор. „Н а ш а Ш к о л а“ стор. 40.

крамарський, ручних робіт для дівчат, німецької мови і и.

Школу в Ґмінді відвідали в останних часах також представники преси невтральних держав і висказали своє

Дїточі українські захисти в Ґмінді. Вільні вправи дівчат.

повне признанє для „У. К. Ради“ і управи.

Друга школа, яку покликала до житя „У. К. Рада“, — се школа у Вольфсберґу. „У. К. Рада“ висилала в сей табор часто своїх делєґатів, яких інтервенциї довели до дефінїтивної орґанїзациї, яку поручено учителеви Луцї Гарматїєви. І при сїй школї отворено курс німецької мови і господарський. Останними часами скріплено учительський збір сеї школи новими силами.

Наймолодшою школою, яка теж знаходить ся під опікою „У. К. Ради“, є чотироклясова народна школа в Хоценї, на якої отвореннє „У. К. Рада“ виделєґувала проф. Дра О. Колессу, котрий являє ся головним єї ініціятором і основателем. До сеї школи ходить поверх тисячки дїтий, не числячи проєктованих курсів для дорослих. Школа стоїть під управою учителя Дениса Стельмаха, котрий передше працював при школї в Імінді.

В справі нашого шкільництва в здобутих українских областях „У. К. Рада“ теж робила заходи, які в части увінчали ся успіхами. В послїднім часї президия „У. К. Ради“ передала мемориял виготовлений комісиєю „Учительської Громади“ з відповідним письмом до компетентних мінїстерств.

Специяльну увагу присьвятила „У. К. Рада“ нашому середньому шкільництву. Український учительський семінар у Відни, який істнує тут вже другий рік, стояв під специяльною опікою „У. К. Ради“. Вона іменувала управителя сеї школи (дра о. Ос. Застирця) — треба признати, дуже влучно, — якому додала до помочи відповідні учительські сили. Вона забезпечила материяльну сторону не лиш школи і учителїв, але також і шкільної молодїжи. Сего року семінар мав чотири курси і чотироклясову школу вправ. „У. К. Рада“ робила відповідні заходи в долїшно-австрийській шкільній раді і в мінїстерстві просьвіти, щоби при іспитї зрілости, який має відбути ся в сїй школї, була установлена українська комісия з українським предсїдателем. З огляду на те, що покликаний минулого року до співучасти у проводї при сїй комісії інспектор Українець не міг приняти сего обовязку, полишив ся і сего року провід в руках інсп. Янера, якому мінїстерство і долїшно-австрийська шкільна рада поручила до іспиту зрілости в семінари покликати українські учительські сили.

На слїдуючий рік приготовляє ся знов отвореннє семінаря, який кромі чотирох курсів буде мати також і приготовляючий курс.

Сего року основано при народній школї в Ґмінді ґімназийний курс, поки що першу клясу, з якого користає 38 селянських дїтий. Щоби переконати ся, на скілько молодїж сего курсу поступає в науцї, президия вислала до Ґмінду комісию для переведеня піврічного іспиту. В склад сеї комісиї увійшли крім управителя школи і членів учительського збору курсів також проф. др. О. Колесса, яко предсїдатель, ґімн. проф. Юлїян Левицький, та Антін Ґранківський, секретар канцелярії „У. К. Ради“. Переведений іспит був доказом з одного боку солїдної праці учительського збору, а з другого боку гарного умового розвитку та пильности дїтий. Головним учителем сих курсів „У. К. Рада“ іменувала Корнила Заклинського і додала йому до помочи ще одну силу. Тепер роблять ся захо-

ди коло утвореня другої кляси сих курсів.

Президия „У. К. Ради“ узнаючи вагу і далекосягліcть реактивованя наших приватних гімназий, прийшла з материяльною помічю для української приватної гімназиї в Яворові (3.000 к.) і в Долинї (500 к.) Завдяки сим підмогам обі гімназиї почали свою дїяльність і виказують досить значну фреквенцию.

Вибрана з рамени „У. К. Ради“ комісия під проводом проф. Дра О. Колесси виготовила основний мемориял в справах українського народного, середнього і висшого шкільництва та передала його до дальшої акциї „Загальній Українській Радї“. З ініциятиви „У. К. Ради“ явила ся у міністра Гусарека під проводом президента Юл. Романчука депутация, яка предложила йому найактуальнїйші постуляти з обсягу нашого шкільництва. На сій авдиенциї порушено також справу українського університету, при чім вручено міністрови реферат в сій справі, виготовлений проф. др. О. Колессою і апробований „У. К. Радою“.

Зроблено також досить на поли видавництв. Наша еміграция, з початку дуже вбога на книжку, по якімсь часї успіла богато зробити в сім напрямі. Немала участь у сій працї припала

Денна саля в дїточих захистах в Ґмїндї. Хлопці на науцї.

також „У. К. Радї“. Від початку свого істнованя видала вона ряд публїкаций, які мали на метї подати душевний корм для наших емігрантів і для жовнірів. Згадати такі виданя, як: Б. Лепкого „З великих днїв — в борбі за волю“, йогож „Український сьпіванник“ з нотами, і „Тим, що полягли“, і др.*). Певно, не зроблено тільки і так як сего вимагає хвиля, але винні в сім технїчні перепони, які приходить ся на чужинї поборювати всякій українській літературній працї.

„У. К. Рада“ поспішила з материяльною помічю иншим організациям на видавництва, прим. „Учительській Громадї“ і „Взаїмній учительській Помочи“ на відновленє їх органів. Також прийшла з помічю видавництву народного учительства, закуплюючи від нього частину їх накладу.

„У. К. Рада“ хотячи улекшити виданє Букваря, виготовленого окремою комісиєю, закупила прегарні малюнки арт. малярки п. Олени Кульчицької, виготовлені специяльно для сего „Букваря“. Сї малюнки основані на українських етнографічних мотивах, будуть цїнним здобутком для нашої педагогічної літератури. На жаль „Буквар“ не вийшов доси з друку з причин незалежних від „У. К. Ради“.

Переглядаючи працю около народної осьвіти на еміграциї, треба також згадати і „У. К. Раду.“ Вона заняла ся уладжуваньем українських популярних викладів, з яких мину-

*) Видавництва „Укр. культ. Ради“: 1. Ілюстрована збірка: „З великих днїв“ — в борбі за волю. Цїна 40 сот. 2. Філ. Колесса. — В. Щурат: „Жовнїрські пісні“ Осипа Федьковича з нотами. Цїна 40 сот. 3. Філ. Колесса: „Воєнні квартети“. Цїна 2 К. 4. Сьвящ. Ол. Коренець: „Молитвенник для жовнірів Українців-католиків“, друге виданє. Цїна 1 К 40 с. 5. Сьвящ. Ол. Коренець: „Молитвенник для жовнірів Українців-кат. третє менше виданє. Цїна 60 сот. 6. Сьвящ. Ол. Коренець: „Читаня і розважаня з нагоди війни“. Цїна 40 сот. 7. „Слово о полку Ігоря“ в сучасних віршованих перекладах Виор. дкував Б. Лепкий. Цїна 1 К. 8. Богдан Лепкий: „Тим що полягли“ — збірка поезий. Цїна 80 сот. 9. P. Alex. Korenec: S. Seda apostolica et disciplinae Graeco-Catholicorum. Agitur de Kalendario. Цїна 1 К. 10. Сьвящ. Ол. Коренець: „Рим а наші церковні постанови, з окрема календар“. Цїна 1 К. 11. Богдан Лепкий: „Ще не вмерла Україна“. сьпіванник з великих днїв. Вибір укр. пісень з нотами. Цїна 2 К. — 12. Під чужим небом — оповіданя з житя наших переселенців. Цїна 50 сот. — Книжки сї можна набувати в канцелярії Укр. Культурної Ради у Відни (Ukrainischer Kulturrat in Wien. VIII. Strozzigasse 32), за готівку, або за попереднім надісланєм грошей.

лої зими устроїла у Відни около 14. За єї старанєм основано також і в Ґмінді відчитову комісию (др. Вітошинський, др. Марітчак, К. Заклинський, Г. Коваль), яка підготовила ряд популярних викладів в таборі. Для повноти треба згадати ще устроєнє доповняючих наукових курсів для народних учителїв, на які виєднала у міністерства підмогу в квоті 1000 к. Сї курси відбули ся в літнім півроцї 1915. р.

Кромі викладів „У. К. Рада“ звернула увагу на народні читальні, головно по таборах. На разї пороблено старанє около основаня читалень в Ґмінді і Вольфсберґу. При участи „У. К. Ради“, яка дала відповідні вказівки що до українського віддїлу, оснував др. Шварц-Гіллєр коштом правительства велику читальню для емігрантів ріжних народностий у Відни при Zirkusgasse. Ся читальня — се річ великої ваги, бо після війни має вона перейти до австрийського воєнного музею.

Незвичайно важною справою є український воєнний музей. „У. К. Рада“ дала початок такому музеєви, збираючи предмети, які тільки вяжуть ся з сьогочасною війною. Рівночасно робить заходи коло виданя кольорованого альбому українських вишивок, що м. и. далоб початок до орґанїзациї українського домашного промислу. Сею справою занимає ся відповідна комісия, утворена з рамени „У. К. Ради“. Хотячи покласти під сю орґанїзацию тривкі теоретичні підвалини, комісия постановила видати згаданий альбом. При помочи школи в Ґмінді, при якій, як згадано, повстав також курс ручних робіт, зібрано богато оригінальних вишивок, які упорядковано систематично. З признанєм треба ствердити, що долїшно-австрийське намісництво і управа табору щиро підпомогають сю акцию „У. К. Ради“.

„У. К. Рада“ забирала також голос в церковних справах, о скілько вони дотикали українського житя. Згідно зі становищем, яке заняли в справі станїславівської реформи календаря всї українські орґанїзациї, скликала президия для сеї справи засїданє та по основній дискусиї поручила о. др. Й. Жукови, проф. др. Ст. Рудницькому і о. Ол. Корінцеви виготовити мемориял, в якім піднесені булиб релїґійно-культурні моменти, що промовляють проти наміреної реформи. Сей мемориял вручено компетентним церковним чинникам. Сїй справі посьвячена також публїкация о. Ол. Корінця п. з. „Рим а наші церковні постанови, з окрема календар“ (також в латинській мові), видана накладом „У. К. Ради.“

„У. К. Рада“ старала ся заповнити по своїм силам ті прогалини, які вищербили в нашім житю воєнні події і старала ся підготовити основи для відбудови нашого житя. Вона старала ся піддержати духа у зневірених, кріпити віру у невмиручу силу нашого народу і в його красшу долю. Без сумнїву „У. К. Рада“ не мала виключного монополю на культурну працю, яка проявляла ся ще в дїяльности инших наших товариств, прим. укр. акад. молодїжи „Сїч“, робітничих товариств („Просьвіта“, „Поступ“, „сьв. Варвари) і ин. Але вся культурна праця на еміґрациї йшла тим шляхом, який зазначила „Українська культурна Рада“ — і от в сім лежить значінє сеї інституциї.

Відень 3. липня 1916.

Іван Чепіга.

Українське шкільництво на еміґрациї.

Наплив українських утїкачів до Відня з початком війни викликав не одну потребу, яку треба було конечно заспокоїти. Основанє преси, орґанїзация ріжних видавництв, товариств — все те стало перед українською еміґрациєю постулятом дня. Тому зараз з початком нашої еміґрациї повстають заходи задоволити всї потреби Українців на чужині. Огляд зробленої праці на чужині жде ще свого висьвітленя. Я хочу тут дати короткий огляд укра-

їнського шкільництва на чужині, головно у Відни, на основі дат і чисел, які беру з урядових звідомлень наших шкіл, за час 1914/15 і 1915/16.

* * *

Без сумніву, справа виховання молодого покоління — є найважнійшою, вона являє ся основою культурного і економічного розвою народу. І хоч не від давна, а все таки і у нас звернули увагу на народне вихованє. Згадатиб лише величаву орґанізацию „Рідної Школи“, яка мала нагляд над поважним числом шкіл ріжного типу в Галичині, даючи їм не лише моральну, але й материяльну підмогу. Великі заслуги на поли народного шкільництва положило у нас також „Українське Педаґоґічне Товариство“, яке (також його філії, прим. в Коломиї) удержує учительські семінарі, які під педаґоґічним зглядом стоять дійсно на висотї своєї задачі.

Але з хвилею вибуху війни житє на поли народного українського шкільництва завмерло. Дика рука наїздника замкнула всї українські школи в Галичині, а замісць них стала заводити московські. Ферії, які почали ся з початком липня 1914-ого року, затягли ся ізза воєнних обставин занадто довго.

З великою филею примусових і добровільних еміґрантів перенесла ся теж ідея своєї, рідної школи на чужину. Сего вимагало велике число молодїжи в шкільнім віцї, яка враз із родичами, а нераз і сама покинула рідний край і опинила ся на чужині. По хвилях тяжких вагань, зворушень і сумнівів, коли наша еміґрация на чужині так сказатиб „прийшла до себе“, освоїла ся з обставинами і розглянула ся серед нового окруженя, прийшла пора подумати про те велике число молодїжи, яке в наслїдок війни мусїло силою обставин продовжати дальше свої ферії аж до пізної осени. Треба було в якийсь спосіб дати молодежи нагоду дальше вчити ся, треба було отворити відподні школи. Стараня в сїм напрямі зустрінули ся з великими перешкодами. Широко розкинені оселї еміґрантів не дозволяли як слїд оголосити отворенє шкіл, а дальші ріжні приписи що до приїзду до Відня, не дозволяли такому числу зголосити ся, як бажалоб ся. Та се були би частинні лише перепони. Кромі них було немало ще й инших: брак відповідних средств на уладженє школи, брак відповідних льокалїв (чому доперва по відповідних інтервенциях власти зарадили), брак наукових приборів, головно книжок, які остали в Галичині, все те дуже поважні перешкодия з якими стрічали ся ініциятори нашого шкільництва на чужині. Та все таки по часї удало ся побороти ті перешкоди і отворено дві школи у Відни пізною осению 1914-ого року. Насамперед отворено ґімназийні курси, а опісля й семінарийні враз зі шкілкою вправ. Обі сї школи мимо досить прикрих обставин розвивали ся досить гарно через два лїта.

Кромі сего по таборах евакуованих Українців повставали школи, в міру потреби, з яких декотрі дійшли до дуже гарного розцьвіту, прим. в Ґмінді і Вольфсберґу.

А. Ґімназия.

Українці, які затримали ся підчас своєї еміґрацийної мандрівки у Відни, в першій мірі родичі, які мали з собою

Абітуриєнти украін. ґімназ. курсів у Відни враз з учителями в шкільнім році 1915/1916.

дїти в шкільнім віцї, не могли дивити ся рівнодушно на те, яку шкоду приносять їх дїтям задовгі примусові ферії. Зарадити тому лиху треба було конечно. Висловом сеї потреби була акция директора ц. к. академічної ґімназії у Львові п. І. Кокорудза, який при помочи учителїв середних шкіл, а головно директора А. Алискевича зорґанізував українські ґімназияльні курси, які тревають у Відни і доси. Акция п. І. Кокорудза зустрінула горяче попертє

не лише зі сторони родичів, безпосередно в сій справі інтересованих, але також і нашої репрезентації і наших організаций: українська репрезентация виєднала у правительства дозвіл на отворенє тих курсів, дальше, приміщенє по віденських школах, а „Український Запомоговий Комітет“ давав молодіжи постійну материяльну поміч. За старанєм української парляментарної репрезентації, опісля за старанєм „Української Культурної Ради“ долїшно-австрийська шкільна рада дала для курсів приміщенє, якеб відповідало потребам курсів. З часом так в краєвих, як і в центральних властях найшли ся прихильні люди до українських курсів, які де могли, помагали нашій молодіжи. Згадатиб велику поміч віцепрезидента дол.-австр. шкільної ради дра Кос-Штернерґа, і радника двора дра Шайндлєра, які попирали дуже прихильно сї курси.

З початку курси містили ся в льокалї лїцею панї др. Шварцвальд, а коли зі зростом фреквенциї сей льокаль оказав ся за малий, за інтервенциєю радника намісництва дра Едвина Шлєгера ц. к. дирекция висшої реальної школи в III. окрузї приняла курси в свій льокаль. Курси дістали до розпорядимости 8 саль для науки, конференційну салю, директорську канцелярию, а кромі сего могли користувати ся ґабінетами фізикальним, природничим і ґеоґрафічним. Можна сказати, наука на курсах почала ся правильно з днем 20. жовтня 1914., отже з хвилею переходу до вигіднїйшого льокалю.

Фреквенция учеників зміняла ся дуже часто. Найменше число було з початком істнованя курсів: всего 60 учеників (-иць), при кінци першого року (1914/15) було 253, при початку другого (1915/16) 191, при кінци 87. Загальне число вписаних учеників в катальоґи за два лїта виносило 544 учеників, з того 98 учениць.

Як бачимо з сих чисел, фреквенция курсів була дуже не одностайна: вона малїла або росла відповідно до воєнного положеня в Галичинї. Се хитанє дасть ся пояснити тим, що богато учеників вертало домів, а далї, висші кляси (VI, VII, VIII.) давали не мале число учеників до війська, головно до Українських Сїчових Стрільців.

Богато учеників найшло ся у евакуацийних таборах, прим. в Ґмїндї, Вольфсберґу, для яких подбали наші посли о позвіл на приїзд і побут у Відни. Материяльну сторону сих учени-

Учительський збір українських ґімназ. курсів у Відни в шкільн. році 1915|1916.

ків забезпечив, як згадано, „Український Запомоговий Комітет“.

Як на воєнні обставини ученики курсів мали дуже скупі средства для науки. Можна сказати, в першім році не було майже нїяких підручників, бо коли найшла ся в клясї случайно однадві книжки, то сего було рішучо за мало. Учителї радили сему в той спосіб, що диктували ученикам свій предмет. Аж з хвилею увільненя Львова можна було подбати про книжки, в чім знов прийшли з помічю „Українська Культурна Рада“ і „Український Запомоговий Комітет“, які дали в другім році істнованя курсів 800 к. на закупно шкільних книжок. Кромі сего, як вже згадано, курси користали з дозволу дирекциї реальної школи і послугували ся научними приборами шкільних ґабінетів.

Учительський збір в першім році істнованя курсів був можна сказати добірний, бо управа старала ся заняти як найбільше число учителїв, які тоді находили ся у Відни. З початком року учителїв було 41, а з кінцем 35. Учителї курсів не побирали окремої ренумерациї за науку. За те тяжше було за учителїв в другім році, бо богато мусїло вернути до галицьких ґімназий і ви-

їхати до війська. В другім році було занятих на курсах всего 22 учителїв і то не через цїлий рік.

Мимо таких невідрадних обставин наука поступала досить гарно. За перший рік клясифікация представляє ся ось так:

Здібних до переходу до висшої кляси було 153, з відзначенєм 33, взагалї здібних 14, повторити іспит позволено 10, нездібних 14, а 27 з ріжних причин не клясифіковано. В шкіл. році 1915/16 здібних було 59, з відзначенєм 17, взагалї здібних 1, не клясифіковано 7 учеників. В першім році іспит зрілости зложило 21 учеників, в другім році 9

Кромі сего мали сї курси ще одну важну задачу: вони були пристановищем для жовнїрів і У. С. Стрільців, які приїзджали з поля здавати іспит зрілости. З часом повстала при курсах постійна іспитова комісия, яка урядує безперервно через цїлий рік. В першім році зложило іспит 146 абітурієнтів, в другім 110, всї вони складали іспит зрілости на основі специяльного дозволу мінїстерства просьвіти.

В шкільнім році 1914/15 курси устроїли концерт в річницю смерти Т. Шевченка 19. червня 1915 р., оден виключно для своїх учеників, а другий для ширшої публики в сали віденського Lehrerhaus-у дня 29. червня 1915. р. Дохід з концерту призначено на „Фонд помочи для вдів і сиріт цїлої оружної сили".

Гімназийні курси в кругім році істнованя вів др. Ом. Калитовський, емеритований гімназияльний директор.

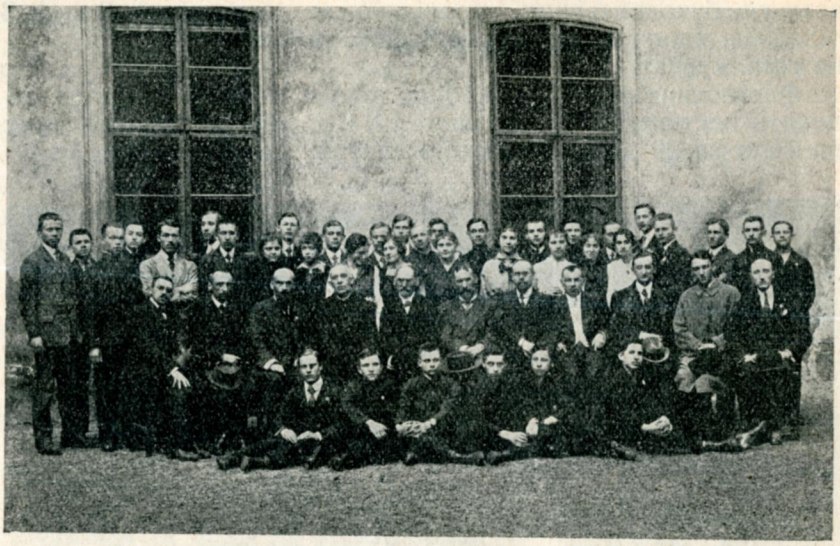

Українські гімназийні курси у Відни враз з учительським збором в шкіл. році 1915/16.

Б. Учительський семінар.

В слїд за українськими гімназияльними курсами повстали також учительські. Справою орґанїзациї сих курсів заняв ся з початку директор о. Т. Лежогубський і директор А. Алиськевич, які і оголосили вписи на курси в церкві і в „Українськім Запомоговім Комітеті." До кінця жовтня 1914. р. скінчили ся вписи і можна було починати науку. Розходило ся ще лиш о льокаль. З початку звернули ся інїциятори курсів до Др. Шварцвальдової, а опісля до ради шкільної дол. Австриї з просьбою о відступленє убікаций на курси у одній зі шкіл VIII. округа. По довгих заходах удало ся виєднати дозвіл на

Народна школа вправ при українських семінарийних курсах у Відни.

приміщенє в реальній школї при ул. Альберта, де курси мимо ріжних недогід містили ся через два лїта.

На першій конференції, яка відбула ся дня 25. падолиста 1914 р. в льокали академічного товариства „Сїч“ при Bennogasse 29., рішено зорґанїзувати курси на взір семінаря „У. П. Т. “ у Львові, а при них також шкілку вправ. При розгляді предметів рішено звернути специяльну увагу на науку нїмецької мови, а також оставити польську мову як предмет науки. При браку відповідних підручників рішено послугувати ся буковинськими, о скілько се можливе, впрочім радити собі так, як на ґімн. курсах.

Фреквенция на сих курсах була також досить нестала. До 1. падолиста 1914. р. вписало ся 30 дїтий до школи вправ, а 15 до семінаря. До кінця першого року було вписаних до школи вправ 60 дїтий, з того виступило серед року 20, на курсах було записаних 70, з того перейшло до висшої кляси 45, неклясифіковано 6, а 19 виступило зі школи серед шкільного року з ріжних причин. В шкільнім році 1915/16 було в шкілцї вписаних 14 учеників, на семінарийних курсах 96. Іспит зрілости зложило в 1914/15 році 21 учеників, 1915/16 — 20 учеників (-иць). За два літа істнована курсів вписаних в катальоґи було 151 кандидатів (-ок).

Подібно як і в ґімназ. курсах, так і тут ішла наука досить пиняво, голо-

Кандидатки 4-ого року украïн. семінарийних курсів у Відни, котрі зложили іспит зрілости в шкільнім році 1916.

вно ізза браку підручників. Такий стан тягнув ся майже через цїлий перший рік, аж доки не увільнено Львова, звідки придбано книжки. За те другий рік може повеличати ся красними успіхами, головно по усуненю хиб, які повторяли ся в першім році.

Учительський збір був досить добірний. В першім році вів семінар дир. А. Алиськевич, маючи до розпорядимости майже самі кваліфіковані сили, в другім о. Др. Й. Застирець, який властиво надав курсам відповідний напрям і причинив ся сильно до їх розвою. Маючи до помочи 25 учительських сил, зумів довести курси до дуже гарного висліду.

Дня 18. мая 1915. р. відбув ся перший концерт в честь Т. Шевченка, устроєний курсами в сали Lehrerhaus-у, а 9. червня 1916. року другий; оба показали, що молодїж дїйсно потрафила віднести із устроєних курсів належиту користь. Крім концертів відбували ся в обох шкільних роках сьв. Миколаївські вечериці з відповідними виставами.

В шкільн. році 1915/16 українські семінарийні курси заходом о. Дра. Застирця подбали про поміщенє памяткової таблиці на домі, в якім мешкав Кулїш, з написию: „In diesem Hause hat der grosse ukrainische Dichter Kulisch Pantelejmon in den Jahren 1870—71 gewohnt, gedichtet und mit Iwan Puluj die heilige Bibel übersetzt“. — „Земляче згадай, що в сїм домі творив-трудив ся твій поет-ратай Кулїш Панько“.

* * *

Обидві віденські українські школи видали свої річні звідомленя, ґімназия два, за рр. 1914/15 і 1915/16, в яких кромі урядової части поміщено розвідки

Дра В. Щурата: „Боденштетова „Поетична Україна“ і Дра о. Й. Застирця: „Під стягом гетьмана Дорошенка“, — семінар оден за оба роки, в якім помішено знов праці Дра о. Й. Застирця: „Евгенія Ольга Сас Жураковська, українсько нїмецька письменниця“ і Івана Чепиги: „Українська літературна продукция на еміграції у Відни 1914—1916“.

В. Таборові школи.

Сї школи, про які я тепер сказав, се так сказатиб наше середне шкільництво. На еміграції особливо по таборах повстали також народні школи, прим. в Гмінді, Вольфсберґу, Хоценї, Редінгу і и. Кромі таборових народних шкіл для Українців повставали часові школи і по більших містах, прим. в Празї на Нуслях, яку вів директор Он. Солтис з Тернополя і ин. На разї трудно подати менї вістки про всї школи. Обмежу ся лише на таборові, з котрих одну (в Гмінді) мав я нагоду пізнати близше.

Українську 5-ти клясову народну школу в таборі в Гмінді отворено на основі розпорядку дол.-австрийської шкільної ради з дня 30. мая 1915. р. ч. през. 1361/I—II, дня 1. мая 1915. р. Вона приміщена під сю хвилю в трох спеціяльно на сю ціль побудованих будинках, получених з собою коритарами. Школа має 21 салю, 2 салї конференційні, 1 канцелярию, мешканє директора і амбуляторию для шкільних дїтий. Ціла школа занимає 2000 m², а кожда саля має 50 місць для дїтий. Уряджєнє школи відповідає вповнї новітним педагогічним вимогам, вона випосажена всїми приборами потрібними для науки.

Наука почала ся 1. мая 1915. р. на основі висше згаданого розпорядку, після відповідного регуляміну, який приняла до відома дол.-австрийська шкільна рада під ч. Praes. 2904/7 Р. Управителем іменовано п. Вол. Кабаровського, котрий вів школу аж до липня 1916. р. Школа підлягає наглядови „Української Культурної Ради“ і окружній Радї шкільній в Гмінді. Школу візитував інспектор окружної ради шкільної в Гмінді з початком мая 1916. р. через 5 день.

Учительський перзонал був ріжний, він зміняв ся відповідно до числа дїтий. З кінцем липня 1916. було в школї занятих около 30 учительських сил і 3 катехитів.

Фреквенция з хвилею основаня школи представляла ся так:

I	кляса	349	хлопців,	345	дївчат
II	„	173	„	83	„
III	„	201	„	137	„
IV	„	154	„	134	„
V	„	38	„	14	„
Разом		915	хлопців	713	дївчат.

Загальна сума: 1628 учеників у 34 віддїлах. В маю 1916. р. число учеників зросло до 3.000, яких подїлено на 34 кляси. Взагалї користало з сеї школи до кінця липня 1916. понад 4.000 дїтий. Кромі сего істнували при школї ще такі курси:

Курс	анальфаб.	241	учасн. в	7	віддїлах
„	нїм. мови	182	„ „	4	„
„	торговель.	71	„ „	2	„
„	промисл.	126	„ „	3	„
„	шитя	297	„ „	2	„
Разом		917	учасн. в	18	віддїлах.

До липня 1916. число учасників на курсах зросло до 2.000 учасників.

Взагалї фреквенция школи була дуже змінна, нераз і ті самі кляси мали в протязї розмірно короткого часу ріжних, цїлком нових учеників. До школи принимано дїтий кождого часу, коли лише прибули до табору, а виписувано коли з родичами виїзджали. Коли в наслїдок такої флюктуациї число учеників в клясах зменшало ся, тодї лучено дві-три кляси в одну, евентуально роздїлювано малу клясу між кілька кляс, після умового розвою і переробленого материялу в клясї. В той спосіб улекшувано для учителїв працю, а дїтям помагано успішнїйше в науцї.

Школа, як впрочім всї наші школи на еміграциї, терпіла і можна сказазати ще й тепер терпить на брак книжок. Лихови зараджено в той спосіб, що ужито буковинських підручників, які друкують ся у Відни. По роцї практики треба сказати, що сї підручники рішучо до нїчого. Не лише що уложено їх після дуже перестарілої педагогічної методи, не лише що не відповідають духови нашої дитини, не лише що на кождім кроцї найдете страховітя що до мови, але навіть грішать безлїчию друкарських похибок. Я взагалї ди-

вую ся, чому управа школи не подбала з хвилею увільненя Львова о галицькі українські підручники, які під всяким зглядом стоять о цїле небо висше від буковинських.

Школа взяла значну участь на віденській виставі мінїстерства внутрішних справ, де дала богату збірку вишивок, які викликали велике заінтересованє нїмецької публики. Тут подаємо дві фотографії з тої вистави, а іменно роботи курсу для шитя на стор. 173. Школа приготовила гарний ґобелїн з чудовими різьбленими рамами, який вручено 15. липня 1916. р. Є. В. Цїсареви від української шкільної дїтвори. Цїсар зволив ласкаво приняти сей ґобелїн і поручив для дїтий виплатити 1000 к. Фотографію сего ґобелїну подаємо також на стор.174.

Ґміндівську школу відвідувало богато визначних осіб, прим. архікнягиня Мария Йосифа, дїти убитого престолонаслїдника Франц Фердинанда, мінїстер Гайнольд, ексц. Бінерт, шведський письменник Єнзен, письменник Карін Міхаелїс, богато журналїстів нїмецьких часописий і з невтральних держав. Всї приглядали ся школї, єї працї, через що мимоволї пізнавали, хто се такий тоті Українці, яка їх історія і доля.

Коли розглянути блисше дїяльність школи від початку єї істнованя, то побачимо, що вона богато принесла користи евакуованому населеню примїщеному в бараках. Але треба з жалем сконстатувати, що вона не тїшить ся прихильністю серед деяких кругів української таборової суспільности, які стоять на тім становищи, що мовляв, хлопови не треба школи, і то тим більше вражає, що управа табору, яка спочиває від початку його істнованя в нїмецьких руках, вповнї сприяє школї і їй помагає.

Подібні школи повстали і по инших бараках. Одна із найстарших є теж школа в Вольфсберґу, в Каринтиї, яку вів до недавна п. Лука Гарматій, а тепер веде її п. Вол. Кабаровський. З молодих шкіл є народна школа в Хоценї, отворена заходами „Української Культурної Ради", головно за старанєм проф. дра Ол. Колесси. Ся школа числить около 2.000 дїтий. Подібні школи орґанїзують ся по инших таборах, прим. в Ґредіґ, Ґая і т. д. Не буду говорити про них обширнїйше, бо вони що йно лиш у початковій стадиї свого розвою. За те згадаю ще про дві дуже інтересні таборові інституциї, а іменно про таборову ґімназию Ґмінду, яка містить ся у Кірхберґу і про дїточі захисти в таборі Ґмінд.

Таборова ґміндівська ґімназия має свій початок в приготовляючих курсах, які уряджувало учительство для здібнїйших учеників послїдних кляс. З часом витворила ся з сих приготовляючих курсів правильна ґімназия, якої отворенє відбуло ся 15. жовтня 1915. р. Учеників всїх було 48, з того до Галичини вернуло 10 учеників. 10. марта 1916. р. відбула ся інспекция ґімназиї під проводом проф. дра Ол. Колесси і проф. Ю. Левицького. Іспит випав надзвичайно гарно, а комісия висказала учителям занятим в ґімназиї повне признанє.

З ріжних причин, в першій мірі санїтарних, перенесено ґімназию на замок в Кірхберґу над Вільд, ґрафа Ван Стратена. 29. цьвітня 1916. р. перенесла ся ґімназия з Ґмінду до Кірхберґу, де заняла перший і другий поверх великого замку. Для учеників видано відповідний домовий порядок і розпочато науку. Сил учительських було всего дві. Наука відбувала ся щоденно за виїмком сьвят і неділь. Кромі науки плекано теж ґімнастику, а просторий замковий став давав нагоду до весловання і купелї для молодїжи. Житє в замку мало великий вплив на молодїж під зглядом здоровля, про що може сказати богато лїкар призначений для сеї школи, др. Роберт Бенц з Gross-Siegherts.

Ґімназию відвідували часто гості, в першій мірі управа табору в Ґмінді, отже др. Бухнер теперішний управитель, др. Білинський, дальше представники дол.-австрийського намісництва, шкільний інспектор округа Zwetll і инші. Часто відвідують ґімназию також українські посли з Відня.

7. липня 1916. р. ґімназия збільшила ся ще учениками з приготовляючого курсу в Ґмінді (29 хлопців і 3 дївчат).

При кінци вересня 1916. р. має почати ся новий шкільний рік, при відповіднім зорганїзованю ґімназиї. Ґімназия малаб підлягати під зглядом педаґоґіч-

ним краєвій шкільній раді долїшної Австриї, а управі табору в Гмінді лише під зглядом адмінїстративним. Число занятих сил при гімназиї має збільшити ся відповідно до числа учеників. До гімназиї має ся покликати більше число кваліфікованих сил, які тепер через воєнні обставини знайшли ся на еміграциї без занятя.

Другою, теж не менше цїкавою інституциєю в Гмінді, є дїточі захисти, які під сю хвилю приміщені в 6 бараках і містять в собі около 400 дїтий, переважно сироти. Дїточі захисти є дїлом теперішного управителя табору дра О. Бухнера. Він не жалїючи коштів, віддаючи їх веденє в умілі руки, потрафив осягнути в захистах небувало гарні висліди. Дїти в захистах дістають в першій мірі мілїтарне вихованє, при чім нїяк не занедбує ся духової сторони вихованців. Вже те саме, що дїти живуть під відповідним доглядом (в захистах є занятих 6 сил не вчисляючи сюди управителя П. Юрчика), може бути доброю запорукою, що буде зроблено все, чого вимагає їх добро. Дїти в захистах мають поміч в науцї, кромі того учать ся надобовязково істориї, ґеоґрафиї, сьпіву, музики — кождого предмету по 2 години тижнево найменше. Висліди працї учителїв в захистах тепер вже слїдні: в школї вони є найлїпшими ученики, що одноголосно признають учителї.

Але і захисти найшли чомусь своїх противників в таборі серед тамошних Українців. Після тих закидів, з якими зустрічають ся захисти, відносить ся вражінє, що мало хто із української інтелїґенциї в таборах є обізнаний з працею в захистах. Із закидів видно, що захисти судить ся після муштри і після вправ, які обовязково відбувають ся по годинї денно.

Мимо того всего сї захисти — се перші сего рода заклади. Можна сказати, вони стануть, коли ще не є, взірцем для подібних захистів для сиріт по поляглих Українцях жовнїрах, які рішучо повинні повстати в Галичинї. В сих захистах випробує ся не одну методу вихованя, через що омине ся не одної хиби на будуче в подібних інституциях. І тому коли оцїнювати захисти із сего становища, то вони без сумнїву мають для нас велике значінє.

Українські ґмінділвські захисти стоять під моральною зверхністю „Української Культурної Ради“. Однак доси „У. К. Рада“ ще не видала про них свого осуду. Сподіватиб ся, що українська суспільність не лиш в Гмінді, але й поза ним, з часом більше зацїкавить ся сею інституциєю.

* * *

Ось так представляє ся в загальних чертах наше шкільництво на еміґрациї. Повстало воно серед прикрих обставин, викликане потребою хвилї, то й не диво, що має богато таких хиб, які не зустрічали ся в Галичинї. Має воно дуже виразну цїху несталости, якоїсь ефемеридности, так і відчуває ся, що нїхто не вміє сказати, як довго може воно ще істнувати. Коли се все возьмемо під увагу, то й не дивно, що воно не розвиває ся так як нам бажалоб ся, як сего вимагає поважна пора, в якій нам доводить ся жити.

Іван Чепига.

Огляд української лїтератури на еміґрациї.

(Від серпня 1914. до липня 1916 р.)

Теперішна війна довго лишить ся в памяти нашого народу. Вона дала відчути себе на кождім поли нашого народного житя. Поминувши вже те, що вона спричинила занепад, а то й застій на економічнім поли, — вона надто лишила могутний свій слїд також на духовій сторонї нашого житя. Під духовим зглядом українське житє потерпіло втрати, яких дати ясний образ — тепер годї. Занепад шкільництва, занепад народної осьвіти, а далї зане-

пад і лїтератури. Перед війною не могла наша лїтература виказати ся великими поступами, нема вже що говорити про нашу лїтературу підчас війни. Вже сам факт, що центр нашого духового житя, Львів, потонув у бурливих филях московської повени, говорить невимовно про те, який можливий розвій нашої лїтератури. Силою самого факту, що Львів опинив ся в московських руках, центр українського культурного житя, тим самим і лїтературного, пересунув ся на захід.

Еміграция мусїла зорганїзувати який небудь лїтературний рух, бо сего вимагав горячий час. Вже хоч би те, що на чужині знайшли ся тисячі наших еміґрантів, які домагали ся книжки, вистарчало, щоб оснувати яке небудь видавництво. А далї — потреба інформациї Европи про Україну і про український нарід — се друга причина, яка дала товчок до лїтературного руху.

Постараю ся дати в коротких рисах малий образ нашого лїтературного житя, цїлком не запускаючи ся в близший розгляд еміґрацийних видань.

Зараз на початку війни видали українські организациї відповідні відозви до опінії Европи і поодиноких народів, а опісля стали чергою виходити брошури, головно в нїмецькій мові, про українські справи. До перших публїкаций сего рода належать: проф. дра Ст. Рудницького „Ukraina und Ukrainer“ (по нїмецьки, італїйськи і угорськи), дра Кушнїра „Die Ukraine und ihre Bedeutung im gegenwärtigen Kriege mit Russland“, проф. М. Грушівського „Ein Überblick der Geschichte der Ukraina“ і ин. Рівночасно появляють ся брошури, теж в нїмецькій мові, які мали на цїли кромі інформованя про українське питанє ще й протидїлати проти тих численних клевет і лєґенд про зради зі сторони українського народу. Тут заслугують на увагу працї „Verax-a“, „Observator-a“ а головно дра Л. Цегельського п. з. „Die Warheit über Verrat“, яка вийшла в двох накладах, а дальше публїкациї дра М. Лозинського, які вийшли заходом „Загальної Української Ради“, тодї ще „Головної Української Ради“. Замітне при сїм є те, що майже всї виданя, які мали на цїли докладні інформациї про дїйсний стан відносин в Галичинї, вийшли поза границями Австриї, себто в Берлїнї.

В сїм роцї починає свою дїяльність також „Союз визволення України“, организация закордонних Українців. „Союз“ видав сего року розмірно мало: „Відомости про росийську Украну“, дві брошури в болгарській мові (проф. М. Грушівського: „Прѣгледъ на украинската история,“ дра Л. Цегельського: „Не освободителница а потисница на народитѣ“), по нїмецьки згадану брошуру проф. М. Грушівського, а також і по ромунськи дра Л. Цегельського „Rusia Tarista — asupritoarea popoarelor“, яка, як згадано вже, вийшла і в болгарській мові. Ряд відозв на рїжних европейських мовах в українській справі замикає на сей рік видавничу дїяльність „Союза визволення України“.

Се цїла видавнича дїяльність української еміґрациї в 1914. роцї. Треба замітити, що ся дїяльність мала вже із самого початку характер інформацийно-дефензивний. Рівночасно була замітна певного рода повздержливість у розвою видавництв, мимо того, що попит на українську книжку серед еміґрантів був дуже великий. Замітне далї й те, що 1914-ого року не появила ся анї одна книжка з обсягу белєтристики, коли не вчисляти сюди другого випуска Шевченкового „Кобзаря“, який вийшов заходом „Союза визволення України“ з датою „Львів 1914“, а в дїйсности вийшов в 1915. роцї і не у Львові.

За те велику зміну в розвою української лїтератури на еміґрациї принїс 1915. рік. В сїм роцї книжкова продукция зростає дуже сильно, при чім свою найвисшу точку осягає в лїтї, та однак мимо сего всего не могла заспокоїти всїх духових потреб нашої еміґрациї. Лїтературний рух поглублює ся не лише що до скількости, але й що до якости, чим головно рїжнить ся від руху в попереднім роцї. Сего року українська лїтература з еміґрациї має інформацийно-дефензивний характер, але рівночасно бачимо проби більше теоретичних мірковань на тему правно-державного становища українського народу (др. М. Лозинський: „Утворенє українського коронного краю в Австриї“ — також по нїмецьки і ин.).

В сім році почала свою видавничу діяльність „Партия Українських Соціялістів-революціонерів“, яка видала ряд публікаций з области української політики, национального питаня, суспільних наук та релігійних питань. В серії видань з української політики порушено головно национально - політичний момент української справи в єї теперішности і минулости. Коли переглянути всі виданя „Партиї“, то бачить ся, що вони мають на ціли национально-політичне вихованє, змагають до того, щоб в українськім народі витворити певну национально-політичну ідеольогію. Побіч чисто партийних і політично-агітацийних публікаций находимо тут в передруку праці Мих. Драгоманова („Чудацькі думки про українську национальну справу“ „Листи на Наддніпрянську Україну“, „Рай і Поступ“, „Оповіданя про заздрих богів“, „Віра і громадські справи“, і ин.), дальше богато нових оригінальних публікаций, прим. дра М. Лозинського згадану вище працю, М. Залізняка „Українці, Росия і війна“, перша і доси одинока праця підчас сеї війни, в якій представлено на основі материялів і заміток те становище, яке заняли в сьогочасній війні ріжні українські партиї і групи в Росиї, дальше, праці д. М. Михайленка („Визвольні маніфести росийського уряду“, „Национальне питанє в Росиї і війна“), д. Івана Петровича „Галичина підчас росийської окупациї“ і инші. В серії видань про национальне питанє видано твори видатнійших теоретиків национальної справи. Є се доси одинока поява в українській мові в сім питаню взагалі, бо у нас на национальне питанє з теоретичного боку мало хто звертав увагу. Отже находимо тут такі твори, як К. Кавтського „Национальність і інтернациональність“, „Национальна держава, імперіялїстична держава й союз держав“, Е. Пернерсторфера „Про новітний националїзм“, К. Реннера „Нация як правна ідея і інтернационал“, К. Реннера і О. Гаммера „Национальна справа, інтернационалїзм, імперіялїзм і соціялїзм“ і ин. Із суспільної економії „Партия“ видала ряд передруків, прим. А. Баха „Економічні нариси“, Ляссаля Ф. „Програма робітників“, „Про суть конституциї“, Дикого „Які мають бути земельні порядки в Росиї“, „Самодержавство і народоправство“ і богато инших. Поза сими серіями вийшли ще деякі другі, між иншими М. Драгоманова „Старі хартиї вільности.“

Українська народна школа в таборі в Гмінді.

Кромі сего „Партия“ видала 10 відозв по українськи і росийськи, призначених головно для робітництва і селяньства на росийській Україні.

Коли приглянути ся близше виданям „Партиї Українських Соціялїстів-революціонерів“, то треба признати, вона сими виданями сильно збогатила убогу ще українську літературу не в одній области. Вислід праці „Партиї“ на сім поли буде слідний далеко геть по війні, головно тому, що єї виданя не всі відносять ся безпосередно до сеї війни.

Широку видавничу дїяльність в 1915. р. розвинув також „Союз визволення України“, який видав в сім роцї ряд брошур, котрих метою було не лише інформованє заграници про українські справи, але й ширенє национальної сьвідомости серед Українців, головно полонених В сім роцї „Союз“ видав такі річи: „Як жив український народ?“ проф. М. Грушівського, — „Як живеть ся українському народови в Австриї?дра В. Левицького,— „З чого виникла війна і що вона нам може принести?“ — „Самостійна Україна“, дра Л. Цегельського,— „Що треба знати кождому Українцеви“, Б. Заклинського і богато инших. В нїмецькій мові: Prof. M Hruschewskyj „Die Ukrainische Frage in ihrer historischen Entwickelung“, — G. Cleinow „Problem der Ukraina“ і ин. З публїкаций на инших мовах згадаю: по болгарськи дра Л. Цегельського „Украинството нѣмска интрига ли е?“ — по чеськи H. Boczkowski „Ukrajna a ukrajinska otàzka“,— по шведськи дра Л. Цегельського „Ukraina sveriges bortglömda bundsförvant“ (Україна колишна шведська союзниця).

Можна сказати, рівночасно з поступом союзних армій на сході росла також українська видавнича дїяльність на еміграції, при чім особливо інформацийна лїтература має дуже велике значінє. Коли звернути увагу на те, що союзні армії вступили на цїлком їм незнані землї, які уважало ся з здавендавна корінно росийськими, а тимчасом воєнна заверуха територию росийського народу й доси не засягнула, то можна сказати, розвиток інформацийної української лїтератури був викликаний пекучою потребою. Що се правда, бачимо от хоч би з того, що публїкациї дра Рудницького і дра Кушнїра (згадані в горі) появили ся в дуже короткім часї другим накладом, а кромі сего „Українська Загальна Рада“ видала дальший ряд брошур в нїмецькій мові, з яких згадаю: Austriacus: „Polnische Russophilen“, Verax: „Der Weltkrieg und das ukrainische Problem“, — Dr. M. Lozynskyj: „Dokumente des polnischen Russophilimus“ і ин. Кромі сего вийшли у инших видавництвах такі публїкациї: Dr. L. Cehelskyj: „Was soll jeder Soldat wissen...?“ Dr. M. Lozynskyj: „Wie die Polen ihre Freiheit verstehen?“— Dr. S. Tomaschiwskyj: „Die Weltpolitische Bedeutung Galiziens“ і инші.

Про досить інтензивний зріст української видавничої дїяльности на еміграциї може служити голос „Wiedeńsk-ого Kurjer-a Polsk-ого“, який в ч. 245 з 24. липня 1915. при оглядї українських публїкаций в статї „Ukrainica“ каже злобно, що „Literatura ta jak na cyfrę 30 000 ruskich wychodźców, w czem mały odsetek inteligencyi urzędniczej, księży i młodzieży, jest niezwykle obfita“. Перед війною говорило ся в таких случаях інакше, а тепер... „Literatura. . jest n i e z w y k l e obfita“.

Третий рік, себто 1916. зазначує ся також дуже сильно в розвою украін. видавничої дїяльности. Мимо того, що в половинї 1915. р. перенесли ся до Львова деякі українські часописи з Відня, прим. „Дїло“, „Свобода“, а Львів тим самим починає знов прибирати характер центра українъства — українська дїяльність на еміграциї не зменшує ся, але навпаки розвиває ся дальше. Досить інтензивно вéде працю на сім поли „Союз визволення України“, який побіч дрібнїйших річий видав знаменитий твір проф. дра Ст. Рудницького п. з. „Ukraina, Land und Volk“, який є до сего часу найсолїднїйшою працею про Україну на нїмецькій мові. З українських виданьь „Союза“ замітні: дра М. Лозинського „Галичина в житю України,“—проф. дра І. Шишманова „Роля України в болгарськім відродженю“,—дра Б. Барвінського „Звідки пішло імя Україна?“— проф. дра Ст. Томашівського „Церковний бік української справи“, — Ореста Кириленка „Українці в Америцї“,— дра І. Крипякевича „Українське військо“, дра О. Назарука: „Слїдами українських Сїчових Стрільців“ і ин. Особливо на увагу заслугує брошура дра Л. Цегельського п. з. „Русь-Україна а Моековщина-Росия“, яка появляє ся тепер в другім переробленім виданю. Ся книжка відома членам тов. „Просьвіта“, бо єї перше виданє вийшло як раз між членськими книжочками. На нїмецькій і инших мовах „Союз“ видав сего року: Prof. M. Hruschewski „Geschichte der Ukraina“, Dr. E Lewickyj „Galizien“, Chomа-Dowski V. „Ukrajina i Ukrajinci“.

Я вже згадував, в „Союзі визволення України“ гуртують ся головно Українці з росийської України, але, як показує літературна діяльність „Союза“ — всю роботу, за незначними виїмками, ведуть Українці Галичани, що також незвичайно характеристичне на наші обставини. Коли переглянути всю роботу „Союза“, то подибує ся ледви кілька малих праць, які походять зпід пера росийських Українців: В. Дорошенка „Півтораста літ української політичної думки“, його-ж „Українство в Росиї“ (ще не вийшла з друку), — Олександра Скорописа-Йолтуховського „Значіннє самостійної України для европейської рівноваги“ і кілька дрібних відозв. Коли я тут зазначую сю обставину, то не хочу нїчим уймати заслуг „Союза“, а згадую се лише тому, щоб сконстатувати сей факт. І тому, обговорюючи літературну діяльність української воєнної еміграциї, розуміє ся з Галичини і Буковини, треба взяти також під увагу і виданя „Союза визволення України“.

Богато причинила ся до розвою української літературної продукциї також „Українська культурна Рада“, про яку я говорю в иншій статї. Тут згадаю лише ті виданя, які вийшли єї заходом за останні два роки. „У. К. Рада“ відповідно до своїх визначених задач заняла ся видаванєм белєтристики, яка на еміграциї була дуже скупо заступлена. Згадаю на сїм місци отсї виданя „У. К. Ради“: „З великих днїв“, „Під чужим небом“, „Пісні О. Ю. Федьковича“, „Слово о полку Ігоревім у віршованих перекладах“, Б. Лепкого збірка поезий п. з. „Тим, що полягли“, йогож „Український сьпіванник“ і ин. З инших видань „У. К. Ради“ зазначу: три виданя „Молитвенника для Українців-жовнїрів“, укладу о. Ол. Корінця і йогож „Розважаня з нагоди сьвітової війни“ та розвідку про калєндар в українській і нїмецькій мові п. з. „Рим а наші церковні постанови, з окрема калєндар“ і „Українська літературна продукция на еміграциї у Відни. Бібліографічний огляд від серпня 1914 до мая 1916.“) Івана Чепиги. Кромі сего „У. К. Рада“ видала проф. Ф. Колесси „Воєнні квартети“, присьвячені „Українським Сїчовим Стрільцям“.

В сім роцї відновила також „Партия Українських Социялїстів-Революционерів“ свою видавничу діяльність, яку була в части застановила через зиму 1915/16. Сего року „Партия“ видала систематичний показчик своїх видань п. з. „Видавництва і книжки М. Залїзняка“, в якім подано перегляд видавничої працї „Партиї“ від 1908. р. по конець 1915. Кром сего показчика вийшли сего року ще такі книжки: Ш. Левенка: „Чому ми хочемо самостійної України?“, дра Л. Когута: „Україна і московський имперіялїзм“, і Г. Бочковського: „Поневолені народи царської имперії“.

Українські гімназийні курси в Кірхбергу враз з учительським збором.
Учителї Т. Коваль, В. Кабаровський, К. Заклинський, П. Юрчик.

Для доповненя образу української видавничої діяльности згадаю ще про віденські виданя тов. „Просьвіта“, яке видало калєндар на 1915. рік і дві збір-

ки поезий Б. Лепкого, дальше, — про „Українську Боєву Управу“, яка видала чепурну книжочку п. з. „Українські Січові Стрільці в Карпатах“ і дра О. Назарука „Над Золотою Липою“, та около 50 ріжних карток з життя „Українського Січового Війська.“ Кромі сих видань маємо ще „Православний календар на 1915 р.“ виданий Буковинською „Руською Радою“,—„Віденський календар українських еміґрантів на 1916. р.“ виданий редакцією українського есперантського журнала „Зоря України“ (яка видала також 6 ріжних карток, між иншими карткове видане мапи України в есперантській мові),—„Воєнну читанку“ (три випуски), видану орґанізациєю українського народного учительства і ин.

Ріжні концерти, вистави та академії викликували потребу видаваня ріжних програм і запрошень, звичайно в українській і нїмецькій мовах, з яких найбільше артистично представляє ся програма на великий Шевченківський концерт з 1915-го року. Число сих видань доходить майже до пів сотки.

З часописий і журналів виходили або ще виходять у Відни: „Дїло“ під редакциєю дра В. Панейка (46 чисел), „Свобода“ під редакциєю дра Ст. Барана (29 чисел), „Вістник Союза визволення України“ під редакциєю, з початку Вол. Дорошенка тепер М. Возняка (доси 106 чисел), „Буковина“ під редакциєю Ом. Поповича (34 чисел). В нїмецькій мові: Ukrainisches Korrespondenzblatt“, під редакциєю дра Е. Левицького, В. Будзиновського, Я. Вітошинського, тепер Вол. Сїнґалевича, (доси 82 числа) —„Ukrainische Nachrichten“ під загальним проводом М. Меленевського (91 чисел), — „Ukrainische Rundschau“, під редакциєю дра В. Кушнїра (6 випусків). Кромі сих часописий виходять ще дві в українській мові, а іменно: „Військовий Листок Штрефлєра, пільна часопись“, яку видає для армії надворний книгар А. В. Зайдль і син, і „Молода Австрия“, яка виходить паралєльно до нїмецької часописи „Jung Oesterreich.“

Ось так представляє ся вся українська дїяльність на еміґрациї. Без сумнїву, вона виказує богато в собі хиб і недостач, можна поставити питанє, чому не видано сего або того, але коли зважити всї ті трудности, які приходило ся поборювати підчас тої праці, то знайде ся оправданє на не одну хибу еміґрацийної лїтератури. Як би не дивити ся на сю лїтературу, вона все таки остане документом того тяжкого часу, який прийшло ся переживати українському народови далеко на чужинї.

Відень, 15. липня 1916.

Володимир Дорошенко.

Союз визволення України.

„*Союз визволення України*“ є орґанїзация росийських Українців, що ставить своєю цїлю державну самостійність України, сподїваючи ся осягнути її через побіду осередних держав над Росиєю. Повстала ся орґанїзация зараз з вибухом війни, але основи єї обговорювали ся геть давнїйше. Вже в 1908. р., по прилученю Босни і Герцоговини, коли вперше зарисувала ся можливість оружного конфлїкту Австро-Угорщини з Росиєю, виникла думка про таку орґанїзацию. В 1912. р., коли сей конфлїкт став на дневнім порядку, справа заложеня подібної орґанїзациї була докладно обміркована й рішено було навіть заснувати специяльний орґан для пропаґанди ідеї української державної самостійности.

З вибухом війни сю давно обмірковувану й розважувану думку самостійницької орґанїзациї рос. Українців переведено в житє. 4-ого серпня 1914. р. зорґанїзував ся у Львові „Союз визволення України“ як полїтична репрезентация тих кругів українського громадяньства в Росиї, що змагали до державної самостійности рідного краю.

Позиция „Союза“, котрий звязував здїйсненє свого змаганя з побідою

центральних держав і розбитєм царату у великій сьвітовій боротьбі, виходячи з того становища, що утворенє самостійної української держави лежить також в інтересї сих держав, бо лише сим способом можуть вони позбути ся росийської небезпеки, означила й цїлу його дїяльність в часї війни — як серед чужих, так і серед власного громадяньства.

Серед чужих виявляла ся робота „Союза“ в напрямі інформаційно-репрезентаційнім. Звязуючи здійснене своїх змагань з побідою осередних держав і їх союзників, старав ся „Союз“ передовсїм інформувати міродатні круги сих держав про українську справу, про потреби України та способи, якимиб осередні держави могли найлекше прихилити до себе українське населенє в Росиї та зєднати його собі в разї свого походу на Україну. В сій цїли вносив „Союз“ численні представленя та меморияли до відповідних чинників, в яких усе стояв на сторожі национальних та суспільно-полїтичних інтересів рідного народу, вказуючи, що лише через узгляднене сих інтересів і відповідні реформи в усїх царинах українського народного житя можна здобуги довірє й прихильність української людности окупованих областий. Звертав при сїм „Союз“ увагу й на велике значінє для зєднаня симпатий рос. Українцїв відповідних концесий галицьким Українцям (заснованє українського унїверситету у Львові, то що).

Ті самі погляди висловлювали члени „Союза“ і підчас конференций

Президия Союза визволення України.
А. Жук, В. Дорошенко, О. Скоропис і М. Меленевський

з рїжними представниками кермуючих сфер союзних держав.

В своїй сути зводять ся сї погляди ось до яких точок: 1) полагодженє земельної справи в окупованих українських землях на користь українського селяньства, і 2) демократична управа тими землями в напрямі здійсненя основного змаганя „Союза“ — демократичної самостійної української держави. Перший ступінь до укр. державности бачив „Союз“ у сотворенню вже підчас війни такого полїтичного тїла, яке ма-

лоб характер української национальної власти та яке, в міру окупації України, творилоб своєю організаційною роботою підстави до будучого самостійного державного життя краю.

Докладнійше сформулованє всіх отсих змагань „Союза“ знайдуть чита-

Відпоручник долїшно-австрийського намісництва граф Кастеллї прислухує ся науцї в українській школї в Гмінді.

чі в його програмі (плятформі), яку оголосив він у початках своєї дїяльности.

Поруч з тим інформованєм міродатних чинників і заступництвом перед ними национально політичних і суспільних потреб та інтересів російської України, звернув „Союз“ бачну увагу й на познайомленє взагалї широких кругів европейського громадяньства зі змаганями та становищем українського народу.

Для сього оголосив він в кінци серпня 1914. р. відомий відзив *„До громадської думки Европи“*, в котрім виясняв становище України під Росиєю й жадав уваги культурного сьвіта до українських змагань. Сей поклик, переведений майже на всї европейські мови, усюди викликав велике зацїкавленє українською справою, особливо в центральній Европі — в Австриї й Нїмеччинї надрукували його в цїлости або уривках майже всї часописи. Крім того видав „Союз“ окремі відозви до народів болгарського, румунського, турецького й шведського, де також виясняв змаганя рос. України й вказував на спільну для неї і сих народів російську небезпеку.

Всї отсї відзиви, прихильно приняті в пресї й суспільности згаданих народів, підготовили ґрунт для дальшої інформацийно-агітацийної дїяльности „Союза“.

Забираючи ся до систематичного осьвідомленя громадської опінії і політичних кругів середних держав, розпочав „Союз“ видавництво нїмецької кореспонденциї, що стала виходити у Відни від жовтня 1914. р. під назвою: *„Ukrainische Nachrichten“*, з початку на правах рукописи, а від числа 4-ого як друкований тижневник в розмірі від одного до двох аркушів звичайного газетного формату.

На сторінках *„Ukr. Nachrichten“*, яких доси вийшло 95 чисел, крім статий на біжучі теми українського політичного житя подано богато цїнного інформацийного материялу про ріжні сторони українського житя взагалї по обидва боки кордону й ряд перекладів з українського красного письменьства — з Шевченка, Франка, Лесї Українки, Олеся, Слова о Полку Ігоря, народних пісень, то що (головно пера *проф. Остапа Грицая*).

„Ukrainische Nachrichten“ друкують ся пересїчно в кількости 4.000 примірників і розсилають ся до редакций виднїйших часописий в Австро-Угорщинї й Нїмеччинї та в союзних з ними й невтральних державах, а також політичним дїячам, визначним ученим і др. в сих державах. На шпальтах *„Ukr. Nachrichten“* не раз забирали слово в українській справі в звязку з ріжними питанями війни видатні чужинцї, як от голосний фільозоф *Р. Айкен* (Єна), видатний публїцист *Макай* (Монахів [Мінхен]) *проф. Іван Шишманов* (Софія), *проф. З. Арборе* (Букарешт) й ин. Що *„Ukrainische Nachrichten“* добре сповняють своє завданє, сьвідчать численні передруки з них в ріжних чужих часописях.

Ту саму інформацийну службу, головно для романського сьвіта, сповняє французький орган *„La Revue Ukrainienne“*, журнал, який виходить в Льозаннї під ред. з початку *Артура Зелїба*, а опісля *Евгена Бачинського* та при співучасти й допомозї членів „Союза.“

Поза сим видав „Союз“ цїлий ряд брошур і книжок у ріжних мовах, не згадуючи вже про листкові виданя й відозви, в яких також виясняв українські справи й потреби. Доси вийшло

коштом „Союза“ 11 німецьких книжок, між ними такі цінні річи, як Географія України *дра Ст. Рудницького* (Ukraina, Land und Volk) і історія України *проф. М. Грушевського* (Geschichte der Ukraina), 5 по французьки, 3 по болгарськи, 2 по румунськи й по одній в отсих мовах: англійській, італійській, турецькій, хорватській, чеській і шведській.

Крім того поширив „Союз“ багато чужих видань присьвячених українській справі.

Слїди сеї видавничої дїяльности „Союза“ можна помітити на кождім кроці — ні один чужинець, що бере ся студиювати українську справу, не може поминути видань „Союза“.

Не вдоволяючи ся одначе сею літературною роботою, висилав „Союз“ у чужі краї спеціяльні делєґації для поширеня й поглибленя в них знайомости з українською справою й змаганями „Союза“ та для репрезентації українських інтересів перед рішаючими кругами сих країв. Так у ріжнім часї перебували в сій цїли *Мариян Меленевський* в Туреччинї, *др. Лев Ганкевич* в Болгарії, *Олександер Семенів* в Італії та Швайцарії, *Олександер Скоропис-Йолтуховський* в Німеччинї, то що. Також видатна журналїстична й відчитова дїяльність *дра Евгена Левицького* в Німеччинї була можлива тільки завдяки допомозї „Союза“.

Сї делєґації принесли безперечно богато користи — завдяки ним увійшли Українці у безпосередні зносини з громадсько-полїтичним та журналїстичним сьвітом згаданих країв і навязали так потрібні в полїгичнім житю особисті звязки, використовуючи їх для української справи.

Найбільші результати дала ся інформаційна робота саме в Німеччинї, де прийшло в наслїдку єї до основаня спеціяльного німецького „*Товариства пособників українських визвольних змагань* під назвою „*Україна*“. Має воно свій осїдок в Монахові (Мінхенї) й філію в Берлїнї, уряджує відчити про Україну й видає власний орган „*Osteuropeische Zukunft*“. Ст. їгь „Україна“ у приязнім контакті з „Союзом“.

Не менше інтензивно працює „Союз“ також серед власного громадянства, звертаючи головну свою увагу на поширенє української визвольної ідеї й поглибленє української національно-полїтичної думки серед найширших кругів укр. громадяньства. Пропаганді сих ідей присьвячена широка видавнича дїяльність „Союза“ в українській мові. Тут насамперед годить ся згадати про український орган „Союза“ під заг. „*Вістник Союза визволення України*“, тижневник, що почав виходити у Відни рівночасно з „*Ukr. Nachrichten*“ в розмірі пересічно 16 сторін великої вісїмки, з ілюстрациями (наклад пересічно 5 до 8 тисяч примірників). Крім статий на біжучі теми укр. полїтичного житя „Вістник“ дає богато річий з красного письменьства, при чім талановитих поезий постачають йому головно Українські Січові Стрільці (*Ю. Шкрумеляк* і инші) та полонені земляки з російської України (*О. Кобець*, *М. Струмок* і инші), реєструє голоси чужої преси і чужі книжкові видання про українську справу, дає систематичні огляди російського житя і воєнно-полїтичних подій та містить хроніку російсько-українського житя. „Вістник“ служить поважним інформаційним жерелом про українські справи для инших органів української преси й сливе нема такого числа, з якого не булоб кількох передруків в „Дїлї“, „Українськім Слові“ й инших часописях.

Крім „Вістника“, якого вийшло вже понад 120 чисел, видав „Союз“ богато книжок і брошур, також маючи на увазї головно піднесенє укр. національної сьвідомости й державної думки. Доси вийшло накладом „Союза“ яких 50 книжок, в числї поверх 200.000 примірників, що дає загалом кілька мілїонів друкованих аркушів. Ще в самих початках своєї дїяльности, коли майже цїлу Галичину й Буковину обсадили Москалї й української книжки годї було дістати, видає „Союз“ у двох випусках вибір творів з „*Кобзаря*“ *Шевченка*, йдучи на зустріч загальновідчуваній потребі як серед австрийських Українців (головно серед вояків), так головно, й серед полонених земляків з рос. України. З уваги саме на сих останних у виданє „Союза“ увійшли головно полїгичні поезиї великого Кобзаря з огляду на їх велике значінє для розбудженя української самостійницької

думки. А знов, щоб дати широкій українській масі історичні основи для розуміня своєї народної справи, видав „Союз“ популярну історию України *проф. М. Грушевського* „Як жив український народ“ і дві розвідки *дра Л. Цегельського* — „Русь-Україна а Московщина-Росия“ — про відносини Росиї до України й „Самостійна Україна“. Новійшій істориї України, розвиткови укр. політичної думки і українського житя в Росиї і Австриї присьвячені брошури *Вол. Дорошенка* „Українство в Росиї“ (з численними портретами), *А. Жука* „Росийська Дума й Українці, *дра Володимира Левицького* „Як живеть ся українському народови в Австриї“, *дра Михайла Лозинського* „Галичина в житю України“, *Володимира Гнатюка* „Национальне відродженє австро-угорських Українців“, *О. Кириленка* „Українці в Америці“ й ин.

Виясненєм україн. справи і завдань укр. национальної політики в звязку з війною займає ся брошура *дра Л. Цегельського* „З чого виникла війна та що вона нам може принести“. Справам оружної боротьби укр. народу за свою свободу присьвячені праці *дра Івана Крипякевича* „Українське військо“, *Володимира Темницького* „Українські Січові Стрільці“ й *дра О. Назарука* „Слідами Українських Січових Стрільців“. Перша і третя з сих брошур рясно ілюстровані.

Основні понятя про українство, його потреби, цїли й змаганя популярно й прозоро виясняє брошура *Богдана Заклинського* „Що треба знати кождому Українцеви“. Се є свого роду укр. национальний катехизм, що завдяки своєму легкому й приступному викладови в формі питань і відповідий придбав під іменем „жовтої книжечки“ (від кольору окладинки) широку популярність в найширших кругах нашої народної маси й видержав доси в часї війни два виданя (разом в кількости 25.000 прим.).

Поза тим видав „Союз“ богато инших брошур на ріжні теми, що так чи інакше торкають ся укр. справи, як от *Михайла Возняка* „Наша рідна мова“, *дра Е. Левицького* „Листи з Нїмеччини“, *Іполита Бочковського* „Фінляндія й фінляндська справа“, то що.

Деякі з перечислених висше брошур разом з численними статями инших авторів становлять *„Памяткову книжку“* „Союза“, яка обіймає поверх 400 сторін друку й прикрашена численними портретами та малюнками (наклад 20.000 примірників).

Всї отсї виданя поширив „Союз“ у величезній скількости передовсїм серед полонених Українців у таборах Австро-Угорщини й Нїмеччини, а по части й Туреччини, серед українського населеня окупованих укр. земель та серед Укр. Січових Стрільців і Українців жовнїрів австрийської армії, особливо по шпиталях.

Крім своїх видань розповсюдив „Союз“ також богато инших українських видань, особливо „Ілюстрованої Істориї України“ *проф. М. Грушевського* й „Істориї України“ *М. Аркаса.*

Завдяки заходам „Союза“ по таборах полонених повстали українські бібліотеки й читальні, засновані укр. школи й провадить ся широка просьвітна й культурна робота так, що за сї два роки війни вже чимало наших земляків з рос. України национально просьвітило ся й осьвідомило ся. Можна сказати сьміло, що на сїм поли осягнув „Союз“ дуже поважні й тривкі успіхи.

Пильну увагу звертав „Союз“ також на окуповані области, де особливо клопотав ся про заложенє українських шкіл.

В своїх змаганях „Союз“ усе стояв у найтїснїйшім контактї з найкрасшими елєментами галицького й буковинського укр. громадяньства без ріжниці партий, маючи на увазї лише добро рідного краю й народу. Ще в самих початках „Союз“ був представлений в „Головній Українській Радї“, що повстала у Львові з вибухом війни, а по перетвореню єї у Відни в маю 1915 р. на „Загальну Українську Раду“ увійшов до неї як рівноправний член на рівнї з головними політичними організациями австрийської України. В З. У. Радї заступають „Союз“ три делєгати, з котрих оден входить також до президиї Ради.

З заснованєм Заг. Укр. Ради обійняла вона представництво перед властями в загально-українських справах яко кермуюча загально-українська політична організация. Проте в справах,

що дотикають виключно російської України, а саме в справах окупованих областий, разом з З. У. Радою й поруч неї виступав і виступає також „Союз“.

Серед своїх співробітників у ріжних галузях діяльности числить „Союз“ богато австрийських Українців, серед котрих знаходить ся чимало видатних і широко відомих діячів на поли літератури, науки й політики.

Розвиваючи діяльність з цілком зрозумілих причин головно за кордоном, стоїть „Союз“ усеж таки, не уважаючи на великі трудности, в зносинах з созвучними елєментами по той бік боєвої лінії, на Україні російській, і мав у себе два рази за час війни спеціяльного відпоручника російських Українців.

Репрезентують „Союз“ за кордоном на внї пп. *Володимир Дорошенко*, *Андрій Жук*, *Мариян Меленевський* і *Олександер Скоропис-Йолтуховський*, які творять президию „Союза“.

Адреса бюра „Союза“ і його видавництв у Відни: Wien, VIII, Josefstädterstrasse 79, Tür 19, а в Берлїнї: Berlin W., 66, Leipzigerstrasse 131, Zentralstelle des Bundes zur Befreiung der Ukraina.

Василь Вол. Бобинський.

Товариство „Просьвіта“ в Моравській Остраві.*)

Одною з нечисленних „Просьвіт“, які за час російського наїзду сповняли свою роботу, є Товариство „Просьвіта“ в Моравській Остраві на Моравії, недалеко шлеської границї. Заложене на основі окремого статута, затвердженого розпорядком ц. к. мор. намісництва в Бернї ч. 40947 з 18. мая 1912. р., вже в часї закладаня (9. червня 1912.) звернуло на себе увагу шовінїстів, які мимо сего, що самі мусять там вести завзяту боротьбу о збереженє власної национальности, дивили ся кривим оком на сю видиму запору їх заходів і накинули ся обидливою лайкою на його ініціяторів (Tygodni Ostrawski ч. 26. з І. червня 1912.) та навіть не посоромили ся шкодити його розвоєви так, що аж безсторонний чеський Ostravsky kraj“ (ч. 42. з 5. червня 1912.) мусїв виступити в оборонї напастованих (гл. також „Дїло“ ч. 123. з 4. червня 1912.). Та мимо всїх ворожих заходів, товариство як найкрасше сповняло свої завданя, так, що не було тижня, щоб не відбуло ся якесь представленє, концерт, або вечерок.

Що йно з вибухом мобілїзациї товариство припинило свою діяльність.

В половинї вересня 1914. р. почали прибувати до Острави й околиці втїкачі-Українцї з Галичини, так, що чим раз більше оказувала ся потреба зорганїзувати сих людий. З початку поодинокі члени приватно сповняли роботу товариства, та се показало ся їзза великої скількости втїкачів недостаточним і тому вкінци дня 14. марта 1915. приступлено до відновленя діяльности товариства.

Сей период діяльности товариства цїхують змаганє до всесторонности подаваних членам розривок, незвичайна рухливість і енергія у їх переводженю, рішучість і почутє национального достоїньства супроти закидів чужинців та гідна подиву зручність у використовуваню нагод щоби познакомити чужинців із нашими здобутками й домаганями. Найбільше потрудив ся тут голова д. Семен Хандога, що мимо перетяженя урядовою працею встиг незвичайно розвинути діяльність товариства.

*) Написане на основі власних записок і відпису з протокольної книги товариства, яку менї ласкаво визичив д. Хандога. Тепер вона в архіві „Союза визвол. України“.

За час від 14. марта до 18. серпня 1915. було 4 відчити, а саме читали: 1) С. Хандога: „Росия яко спільний ворог Австриї й України“ [після брошури дра Цегельського (14. марта)]; 2) Ів. Михалевський: „Михайло Павлик“ (5. цьвітня); 3) С. Хандога: „Митрополит ґраф А. Шептицький“ (15. серпня) і 4) В. Дзюбак: „Чому ми Українці повинні бути ворогами Росиї?“ в 2. частях (15. і 18. серпня).

Робітня-швальня школи в Гміндї. Працї приглядає ся управитель табору барон Чапка.

Крім відчитів, даваних звичайно на місячних сходинах, відбули ся заходом товариства також більші сьвята.

Дня 18. лютого 1915. р. відбув ся „Чайний вечерок“, уладжений на дохід фонду У. С. С. і Червоного Хреста, на якім явило ся коло 80 осіб з околиці М. Острави. На програму вечерка зложили ся промова, деклямация, гра на фортепянї, скрипцї і ґітарі а вкінци товариські забави.

Заходом товариства уладжено дня 13. мая 1915. р. в старій римо-катол. церкві в М. О. сьвяточне Богослуженє, відправлене о. дек. Савулою, на якім сьпівав в сїй цїли зібраний хор. Богослуженє, на яке явили ся військові власти та багато Нїмців і Чехів, котрим перший раз в житю довело ся почути чисто словянську відправу, викликало серед чужинців велике заїкавленє та чимало причинило ся до осьвідомленя їх про українську справу.

Завдяки безнастанним заходам д. Хандоги відсьвяткували виселенцї 101-і роковини Шевченкових народин вечерницями, на котрих явило ся більше сотки Українців з околичних місцевостий (Грушова, Одерберґу, Поль. Острави, Марієнберґу, Радванич і Віткович). На програму зложили ся: вступне слово, пописи мішаного хору, сольові, скрипкові й фортепянові та деклямациї.

Не оминули острявські виселенцї нагоди, лишити трівалу памятку по собі й заманїфестувати істнованє нашого народу та його ідеольогію. Дня 20. цьвітня 1915. р. відбуло ся в М. О. сьвяточне вбиванє цьвяхів до двох памяткових воєнних таблиць, на якім заступали товариство: Дд. С. Хандога, яко голова та почесні члени А. Стафіняк і В. Дзюбак. Цьвяхи вбиті товариством носять напис: „Ukr. Tow. Proswita M. O“. — а в памяткову книгу вписано клич: Ukr. Verein Proswita M. Ostrau. Schewtschenko's Motto:

„Senkt ins Grab mich und erhebt euch,
Werft die Ketten nieder,
Tränkt mit bösem Feindesblute
Eure Freiheit wieder!“

Тимчасом на боєвім фронтї ситуация зміняла ся, так що богато втїкачів вертало назад у рідний край, в наслїдок чого товариство стало обмежувати свою дїяльність.

Вкінци дня 18. липня 1915. р. відбуло ся сьвяточне пращанє вертаючих до дому збігців. Се був останний наглядніїйший доказ дїяльности товариства в 1915. Всї учасники вечера вертаючи у рідну країну забрали з собою невянучий нїколи образ сердечних почувань зі сторони земляків, які самі борючи ся проти винародовленя серед чотирох наций, мали силу піддержати й покріпити їх духа в часах, коли здавало ся, весь сьвіт завзяв ся, щоб нас погубити. Честь їм за се!

Відень, 25. липня 1916.

Іван Чепига.

Воєнна вистава у Відни 1916. р.

Щоденні звідомленя з поля битви приносять вістки телєґрафічним стилем, які викликують в нас, що полишили ся за фронтом, вражіня змін того фронту, про який ми властиво не маємо ясного розуміня. Але не найдемо у тих вістках тої величезної роботи, яку довершують на фронті сотки тисяч жовнїрів при помочи новітної техніки. Понятє воєнної техніки для нас цїлком чуже, бо теперішна війна — се не змаганє собі двох невеличких армій, але взаїмне винищуванє тисячних ярмій при помочи всего, що лише може дати сучасна техніка. Доси фантастична, але все таки реалїстична техніка новітної війни є для нас поза фронтом понятєм, яке дасть ся від біди у думках сформулувати на основі прочитаного, але уявити собі її наглядно — годї. Треба вперед побачити ту ве́лич доконаної роботи, треба переглянути всї ті військові предмети, які є необхідні для нинїшного веденя війни, то аж тодї можна собі уявити значінє сучасної техніки для новітної війни.

Одною з практичних лєкций такого примінення сучасної техніки до новітного веденя війни — се воєнна вистава у Відни біжучого року (1916), враз з єї гарматами, унїформами, стрільна́ми і баґнетами, панцировими автомобілями і воєнними лїтаками — словом, зі всїм тим непереглядним воєнним апаратом, ся найактуальнїйша може із вистав, яка своїм розміром майже дорівнує нїмецькій воєнній виставі в зоольоґічнім оґороді в Берлїнї з початком 1916-ого року.

З зелїза і стали, дерева і міди, з дроту і материї, в тисяч формах і тисяч материялу промовляє ся вистава у своїх галях мовою, яка є сильнїйшою, яснїйшою і більше переконуючою, як все те, що ми доси могли про війну чути або читати. І мабуть, се більше щось як символ (знак), що одинока вистава, яка тепер, в часї оружного окруженя центральних держав, могла повстати, мусить бути воєнною виставою, бо війна стала ся складовою частю всего, а особливо того житя, в якім на переміну наступає по собі нищенє і нївеченє старого на те, щоб на руїнах повстало нове.

Всї великі нациї східної і полудневої Европи, які стоять у борбі, взяли участь у сегорічній віденській виставі, добровільно чи не добровільно. А впрочім питає ся нинї хто про чию волю? Вони дали все, що глядачеви може дати понятє про ту муравлину, а всеж таки величезну роботу на фронті, вони дали все, що холодно і предметово показує механїзм війни таким, яким він є в дійсности. Всюди побачите все те знарядє, яке нинї там на фронті доко-

Шкільна дїтвора при роботї в шкільнім городци при школї в Ґминдї.

нує свою кровaву роботу. Неначе в якім музею скатальґовано і понумеровано унїформи всїх акторів тої величезної сьвітової сцени. Рїжні краски жовнїрських мундурів, рїжні форми шапок, шеломів, неначе зі середновіччини, ґазових наличманів, також козацькі кучми і башлики, все те пестрїє біля простих і невибагливих мундирів австрийської армії. Зустрінете ся на сїй виставі з деякими предметами, що були на згаданій виставі в Берлїнї, а також з трофеями наших союзників Болгар і Турків.

Рїжні роди оружа, яке уживає ся у сій війнї, почавши від найпростїйших систем, бо і такі приходять тепер до ужитку, а скінчивши на незвичайно здавалоб ся скомплїкованих, а властиво простих і дуже вигідних. Рїжні роди гармат, полевих і гірських, славні мерзери — глядáч може з близька переконати ся, що предмет є... деревляний, бо дїйсний при роботї, — тяжкі корабельні торпеди, струнке гармати до острілюваня бáльонів, займають теж богато місця. Малі, легко поворотні скоростріли стоять на тонких ногах, росийські на невеличких колесах — неначе підступні казочні зьвірі біля великих потвор. Здобуті вози всякого рода, від звичайних росийських селянських форшпанів аж до по новітному уладжених панцерових автомобілїв. На битих дорогах, на болотнистих „польських“, в дощ і негоду, перед і за ворогом, в етапі і повздовж фронту вони сповняють свої задачі, які нам оцїнити годї.

Велике вражінє викликує збірка здобутих ворожих воєнних лїтаків, з котрих кождий є неначе символом (знаком) висоти людського духа. В них, які спочивають майже незнищені на вузеньких колесах з велитенськими крилами або без крил, поломані, виглядають люди неначе птахи, які що йно перебули завзяту боротьбу і ще дишуть єї страшним віддихом. Немов живі єства, які смертельно поцїлені, засуджені на вічну нерухомість, немов потвори підземеля, куди теж заглянула війна, немов казочні зьвірі, яким вирвано душу, стоять всї сї воздухоплави, а публика приглядає ся їм і... дивує ся. Вони, був час, буяли у синїм блакитї понад шаліючою бурею битви, над побідами і програними, над окриком радости і стонами побіджених — а нинї стягнені на землю вони перемінили ся в страховітя мертвого материялу, які не ревуть і не дишуть огнем. Ще здає ся їх окружає їх власний дим, ще уносить ся з їх ран сьвіжий запах крови, яка протїкає зпоміж поломаних дротяних ребер. Мовчить зьвізда шруби що скоро обертає ся, не бє ся живчик мотору. Слїдні ще рухи в їх тїлах, в будові їх і в поставі. Але се лише спомин того житя яке колись було в них, нинї — вони мертві предмети, виставлені на показ.

Для нас, Українців, на сїй виставі цїкаві дві річи: павільон Українських Сїчових Стрільців, і віддїл воєнної лїтератури, де між иншим находить ся теж і дещо з української лїтератури.

Український павільон припирає до головної вулиці Пратеру, в якім власне і містить ся згадана вистава. Сей павільон — се невеличкий деревляний домик з червоним дахом. На стїнї виднїє напись: „Ukrainische Legion — Українські Сїчові Стрільцї“. Стиль сего павільону є український після пляну архітекта Ол. Лушпинського.

Виставу отворено 1. серпня 1916. р. о год. 6. вечером в присутности представників дирекциї вистави, членів З. У. Ради, У. Б. Управи, Союза Визволеня України, тов. Сїч і инших. Від Боєвої Управи промовляв др. К. Трильовський, який в своїй промові представив історию У. С. Стрілецтва, приготовну роботу перед війною і теперішний стан його. Близше про сьвяточне отвореңє писала українська преса, тому тут про се не буду писати. За те зверну більше увагу на предмети, виставлені в павільонї.

Кімната, де містить ся вся українська вистава, обнимає 7 кроків довготи а 5 ширини. Найбільше предметів вистави бачимо по стїнах, де розвішено масу образів — головно фотографій. Всї фотографії — се робота аматорів стрільців з поля, яких знятя викінчував у Відни п. Орест Кузьма, який для праць У. Б. У. мав специяльно уладжену простору власну робітню. Всї побільшеня виконала одна з віденських фірм після оригінальних фотографій. Материял з поля достарчали знані вже нам фотографи-аматори: Ів. Іванець, Ю. Буцманюк, Т. Мойсеович, Вол. Розу-

мович, Ів. Чмола, М. Венґжин, які згуртували ся в тзв. „артистичній горстці". Зі всіх робіт видно велику техніку викінченя п. О. Кузьми, який в ній осягнув велику зручність. В його працях видно мистецьку уміліcть орудувати сьвітлом і тінями, попри досить скромне викінченє, що сьвідчить про високо розвинений у нього артистичний змисл. За те спостеречи можна в його праці попри всї добрі сторони тзв. „артистичний нелад", який становить мабуть невідлучну прикмету кождої артистичної душі.

Сьогочасна війна дала велике поле до попису нашим артистам малярям, які всю доси дану їм нагоду використали в той спосіб, що понамальовували кілька портретів стрілецьких офіцирів і кілька незначних картин. Коли пригадати собі гарний образ з сеї таки вистави п. з. „Karpathenwacht" в загальній части вистави, то мимохіть насуває ся питанє: „Чому наші малярі не дали щось вартісного з сеї війни, атже і вони відбули зі стрільцями кампанїю в Карпатах?" Але на се питанє відповісти не тяжко: наші артисти малярі вправдї брали участь в тій кампанії, але вони ставили перші кроки на поли фотографії, то не могли заняти ся мальованєм. — Коли переглянути придбанє української артистичної ватаги („богемії") за протяг двох таких бурливих лїт, то мимохіть приходить ся сконстатувати, що українські малярі, які навіть беруть участь у сїй війні, мабуть не хочуть малювати що иншого, кромі портретів. Для них війна не дає натхненя. Вони немов сьвідомо занедбують теми зі стрілецького житя, не говорячи вже про ті славні хвилї, які зустрічають ся в стрілецькім житю.

Пригляньмо ся виставі подрібнїйше:

На стїнї проти дверий виднїє великий герб України, прикрашений зброєю добутою стрільцями на Росиянах.

Артистичне ателїє п. О. Кузьми.

Комісия У. Б. Управи перебирає на віденську воєнну виставу: проф. І. Боберський, Дм. Катамай, Др. К. Трильовський і О. Кузьма.

В око впадає особливо ручний гранат, який походить з боїв на Маківці.

Щоби бути справедливим, то треба згадати, що на сїй стїнї є теж олїйні образи, які відносять ся до стрілецтва. Се — „Над Стрипою", оден з більших образів, дальше оден краєвид, що представляє „Гору Маківку", оден лїтний краєвид з Поділя, дальше „Стрілецька стежа над Золотою Липою", краєвид з Поділя з селом Соколовом і инші. Всї сї образи роблені у Відни, на основі фотографій, присланих з поля.

З фотографій на сїй стїнї цїкаві: побільшена фотографія з 1914. р. стежі дрогобицького куріня У. С. С., а дальше побільшені фотографії, знані з видівок виданих Боєвою Управою. От бачимо тут сотню Чмоли підчас спочинку в снїгу, курінь зі старшиною в Славську, стрільця на стійці перед дротяною перегородою, групу стрілецьких санїтетів, зруйновану хату і ин.

Лїва сторона прикрашена олїйними образами, здебільша оригіналами, портретами — роботи Куриласа, Іванця і Буцманюка. З портретів головно

вибивають ся: полковник Коссак і курінний отаман Дїдушок. Зпомежи краєвидів тих околиць, де били ся стрільції, впадає в око гарний образ Назарака „Боротьба під Семиківцями“. Сей образ — вже не після фотографії: автор не лише копіст (той що наслїдує), але й творець, до сего очивидець. Дим стелить ся землею, з образа видніють сїльські горіючі хати, а гранати так і бють раз-у-раз, все нищуть, навіть дротяні перегороди. Образ вбиває ся глядачеви в тямку.

Права стїна покрита самими фотографічними побільшенями, які знані вже теж з видань Боєвої Управи. Кромі фотографій бачимо тут теж портрет штабового капітана Кватернїка.

Забави шкільної дїтнори в таборі в Ґміндї.

На стїнї входових дверий цїкавить глядача велика пластична карта стрілецьких походів. І знов ряд фотографій зі стрілецького житя: стрілецький скоростріл при роботї, стрілецькі стежі, сотник Дудинський оглядає добуту добичу і инші. По лївій сторонї дверий карта України, стрілецькі одностроїї (також ще передвоєнні зі Львова), збірка видівок Боєвої Управи і т. д. Цїкава на сїй стїнї також передістория стрілецтва: на таблицї подані числа, які відносять ся до „Укр. Сїчового Союза“, „Сокола-Батька“ і „Союза Сїчий“ на Буковинї. З таблицї довідуємо ся, що „Сїчи“ мали 60.000 членів (944 товариств), „Соколи“ 58.627 членів (967 товариств), а „Союз“ на Буковинї 112 товариств і 1700 членів, значить ся, у всїх товариствах було зорганїзованих около 130 тисяч членів.

Кромі фотографій виставлено ще хоругву української яворівської ґвардиї з 1848. р. та ленту даровану материю австр. цїсаря арх. Софією баталїонови укр. стрільців в 1848. р., а дальше досить богату воєнну лїтературу, українську і чужу, яка відносить ся до стрілецтва. Бачимо тут полеві стрілецькі часописи „Самохотник“, „Самопал“ і „Вістник пресової кватири“. Бачимо теж похвалу яку дістали стрільції за Маківку від ґенерала Фляйшмана в нїмецькій і чеській мові.

Колиб почати говорити про те, яке вражінє виносить глядач з вистави, то треба сказати, що вона робить на Українця приємне вражінє. Українець знає, хто се такі ті стрільції, він цїкавий побачити бодай який-такий трофей добутий ними, і вдоволяє ся яким будь, бо знає, що стрільців „повчок невеличок“. Але не те чужинець. Нїмець рішучо не винесе з вистави повного вражіня і відповіди на питанє, хто се такі тоті „Ukrainische Legionäre“. Для чужинця за мало цїкавого материялу. Атжеж чужинець не стане цїкавити ся тим, як виглядає старшина, до того ще убрана в австрийські офіцирські одностроїї. А вистава так і нашпікована портретами!

При устроюваню вистави ходило не о здобутє медалї за гарний вигляд предметів, але о зацїкавленє чужинців стрільцями, а далї Українцями. Се на мою думку цїль сеї вистави. Але вона не осягнена.

Друга річ, яка цїкавить Українця на виставі, се лїтературна ґрупа, яку уладив комітет вистави. XXII. ґрупа

„Kriegsliteratur“ обнимає всю воєнну літературу після одного провідного пляну, який містить в собі богато цїкавого материялу. В сій ґрупі находимо між иншим цїкавий віддїл f) „до польського, галицького, українського і жидівського питаня“. Тут зібрано з досить численної нїмецької літератури про українське питанє досить богату збірку — але не все. Виною тут не комітет вистави, а самі Українці, бо коли переглянути спис фірм, які взяли участь в сїй ґрупі, то чомусь годі найти хоч би одну українську фірму. А преціньобовязком віденських українських організаций було дати на виставу свої віденські виданя. Але за те можна найти, що Поляки за себе не забули і свої річи вислали.

Або от у віддїлї „Feldseelsorge“ виставлено всїлякі молитвенники, які висилає ся жовнїрам в поле, польські, жидівські, навіть росийські, лиш українських нема! А миж видали на еміґрациї аж 8 видань молитвенників! Булоб що виставити.

Се все мимохіть насуває ся на думку, коли переходиш і оглядаєш богату воєнну виставу.

* * *

Коли ще раз перейти сей новітний Вавилон, має ся вражінє, що цїла дрімуча сила техніки у мертвих предметах от-от відживе. Мертві предмети перемінять ся в одуховлені опирі, які оден одного чіпає, впливає на себе взаїмно, себе доповняє. З великих рур і ляфет, з колїс і сприх повстає байка війни, в заверусї сеї казочної техніки, сеї фантастичної дїйсности. Чи сї колеса гармат не говорять про перебуту дорогу через Галичину, Польщу, Сербію, Чорногору? Або та безлїч крісів не була звернена сюди в нашу сторону, чи не грозила центральним державам загладою? А чи той величезний орел з ґондолею не буяв у воздусї і не наганяв на нас страху? Неначе звено ланцюху невидних іскор сунуть ся постати в фантазиї глядача з бездушного материялу, цїла вистава перемінює ся у дїйсний сьвіт. Серце і мозок працюють лише в однім — одинокім напрямі: от се в і й н а...

Г. 14. серпня 1916. р.

Іван Чепига.

Наші культурні задачі по війні.

Жорстока доля поставила український народ у дуже невигідне положенє серед словяньства: він займає вправдї найкрасші землї з ґеоґрафічного погляду, але має таких сусїдів, з якими приходить ся боротись в протязї цїлого свого історичного житя. Безперечно український народ, який цїлковито ріжнить ся від обох сусїдних народів під зглядом істориї, мови і раси, має також від них рішучі ріжниці також під культурним зглядом. Поминувши вже те, що культури обох сусїдних народів через довгий час впливали і ще впливають на культурний розвиток українського народу, вони таки не могли приглушити початків народної культури, яка серед красших обставин безперечно розвинулаб ся була дуже гарно. Українському народови чужі шляхотсько-февдальні елєменти польської культури, але не хоче він також приняти силою нащіплюваної деспотично-азийської культури Москви. Навпаки, мимо всяких невзгодин український народ зумів в протязї свого історичного житя виробити собі деякі основи своєї культури, яка під дану хвилю цїхує його і сильно відріжнює від обох сусїдних народів.

До сеї пори мало хто з Українців порушував питанє ріжниць культури української з одної сторони, а польської і московської з другої. На деякі сторони сего важного питаня звернули у нас увагу проф. др. Ст. Рудницький і публїцист Дм. Донцов, з котрих останний виказав погубний вплив т. зв. модерного москвофільства серед українського народу, яке як раз і основує ся на завеликім впливі і захопленю сучасної росийської культури. (Сей напрям

не має спільного нїчого з москвофільством в Галичинї, якому далеко до яких культурних основ. Він проявив ся в останних часах на росийській Украіні, головно в лїтературі). Кромі тих двох голосів в сїм питаню дав ся чути ще оден, а іменно др. Лев Когут порушив його в своїй дуже цїкавій праці п. з. „Україна і московський імперіялїзм“ (вийшла у Відни 1916. р.). В сїй праці вказав автор на пекучу потребу нового культурного напряму, який був би рішучим зривом із дотеперішними впливами польської і московської культури.

І дїйсно, під сим зглядом доля українського народу незавидна. Коли розглянути ся близше в обох культурах, польській і московській, то можна прийти до переконаня, що вони обі є убійчі для українського житя. Вже та інстинктовна боротьба і опір, з якими обі сї культури зустрічали ся і зустрічають ся в українськім народї, вказують на те, що вони для українського народу не пригожі.

В чім лежить причина сего інстинктовного опору українського народу проти сих культур, а далї — де шукати основ для майбутної української культури, основ трівких, на яких можнаб збудувати дїйсно цїнну культуру українського народу?

На сї два питаня я постараю ся відповісти на основі дослїдів нїмецького вченого і дослїдника культур східноевропейських народів, проф. Ервіна Гансліка.

Після Гансліка культури народів земської кулї розпадають ся на дві великі ґрупи, на культури матеріялїстичні й ідеалїстичні. Матеріялїстичні культури повстали серед купецьких народів, які вже від зараня своєї історії в наслїдок свого ґеоґрафічного положеня були під примусом купецького або номадного житя. До сего ряду культур належать Анґлійці, Греки, Італійці, Французи, а дальше Москалї, які творять неначе противний бігун до культур Анґлійців і других народів сеї культурної ґрупи. У сих народів витворили ся своєрідні способи правлїня, які переходять всї скалї від деспотизму аж до широкої індівідуальної свободи, при чім в їх думаню перемагає материялїстичний елємент. Звідси сї народи цїхують ся ненаситною жадобою сухопутних і морських здобич, чого ярким доказом є нинї Анґлія і Росия. Оба сї народи, які представляють материялїстичну культуру сьвіта, якась внутрішна сила жене до ненастанних добутків, без огляду на те, чим се скінчить ся для їх сусїдів. І тому сї два народи так безоглядно гноблять всї народи, які стояли і стоять навпоперек їх дороги.

Представниками другої ґрупи культур, ідеалїстичних, є народи, які не могли віддати ся купецтву, а рівночасно не мали нахилу до кочованя. Се народи середучої Европи, отже в першій мірі народи ґерманського племени. Проф. Ганслїк каже дальше на основі дослїдів, що до сего круга між ин. належить також український народ, який, що правда стоїть далеко що до культури позаду від ґерманських народів, але за те має всї задатки на те, щоб стати колись в будуччинї біля них. Народи сеї культури видали великих мужів, які дали сьвітови величні ідеали. Згадатиб тут Канта, Шопенгавера, Ґетого, Шіллєра, Бєрнзона, Ібзена і др.

Поміж обома сими культурами веде ся вічна боротьба. І отся велика війна є нїчим иншим, а лише формою тої культурної боротьби. Війна веде ся не про якийсь там клаптик землї, а про те, чи має панувати в Европі, а заразом у сьвітї материялїзм чи ідеалїзм.

І в сїм, після моєї думки, лежить причина, чому наш народ так опирає ся впливам обох культур, й доси не ополячив ся анї не змосковщив ся, мимо сильних впливів культур тих народів. Які сильні були впливи польської культури на український народ, доказом на се є ті українські шляхотські роди, які ополячили ся: Санґушки, Сапіги, Вишневецькі, Потоцькі, Шептицькі і др. Треба признати, що й теперішна українська інтелїґенция в Галичинї жиє під впливами польської культури. Сильні впливи також росийської культури на український народ, особливо в нових часах, а мимо сего всего український народ не затратив своїх природних задатків на свою питому культуру. Полишене свого народу українськими інтелїґентними сферами в минувшинї і в теперішности не приспішує заглади

українського народу і його культури, а хиба припізнює єї неминучий розвиток.

Рівночасно маємо відповідь на питанє, де шукати нам, Українцям, основ для нашої национальної культури, якаб мала в своїх основах вселюдські ідеали. Ті основи найдемо лише серед народів, які належать до групи ідеалїстичної культури. На се звернув увагу був свого часу Мих. Драгоманів, який накликав Українців, своїх сучасників, щоб вони раз „стали Европейцями". Драгоманів видаючи такий клич мав на увазї ідеалїстичну культуру, хоч і не вказував на Нїмців. Він вказував на західну Европу і рішучо взивав відбити ся від азийської Москви. З бігом часу істория поставила нас побіч такого народу, який видав людству так богато апостолів вселюдських ідеалів, тому треба нам сю нагоду використати. Кількоб ми були до сьогодня осягнули, деб ми стояли під зглядом культури, колиб нам доля дала була мудрійших панів-гнобителїв, а не Москалїв! Наочно бачимо се на Чехах або на познанських Поляках, які стояли й доси стоять під деякими зглядами під впливом нїмецької культури.

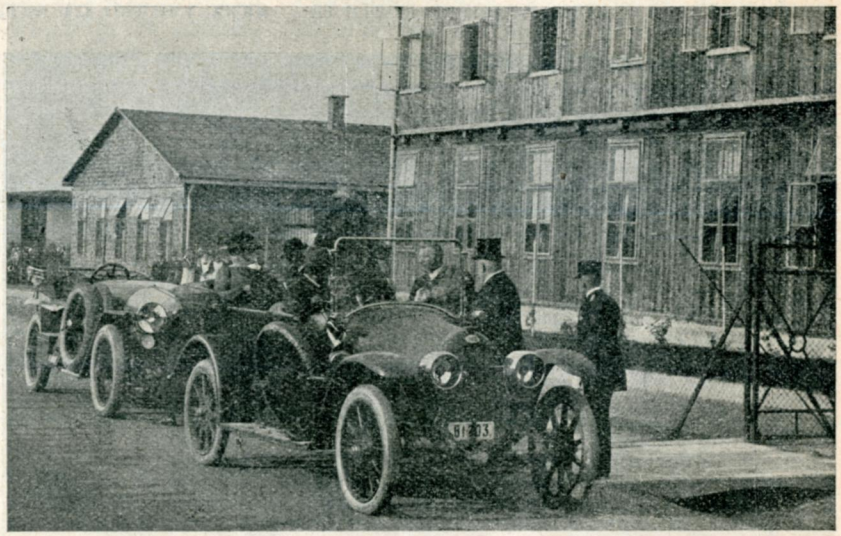

Архікнягиня Мария Йосифа в дорозї до школи в таборі в Гмїндї.

Розходить ся о те, в який спосіб брати ся до будови нової культури, або сказати конкретнїйше, які практичні культурні задачі ждуть український народ по війнї?

Перше всего виступає тверда конечність у с у н у т и з нашого народу той застрашаючо великий процент а н а л ь ф а б е т и з м у. Грамотність — се перше услівє, перша основа, на якій має ся будувати национальна культура. Бачимо се впрочім на Нїмцях, серед яких неграмотних майже нема: на 10.000 (десять тисяч) випадає в Нїмеччинї ледви два неграмотні, очивидно не вчисляючи тут дїтий, які мають що йно ходити до школи.

Поборюванє неграмотности може йти двома дорогами: поставленє народної школи на такий рівень, як се бачимо у инших культурних наций, а дальше закладанє курсів для неграмотних, які мають на цїли усуванє неграмотности між населенєм, котре вийшло зі шкільного віку.

Ще перед війною кинено в Галичинї голосний клич: „В школї наша будучність!" Се правда, але не в такій, яку нинї маємо в Галичинї. Народна школа — бо про сю тут мова — вимагає у нас основних реформ під кождим зглядом. Теперішна війна показує, що Нїмцї й тим сильні, що мають н а р о д н у ш к о л у в повнім значінню сего слова. А мимо сего вони вже тепер застановляють ся над єї реформами!

Якіж конечні реформи нашої народної школи?

Перше всего вона мусить стати у к р а ї н с ь к о ю, без чужих впливів. Українська народна школа повинна українські дїти виховувати в українськім дусї, повинна вщіплювати в молоді душі любов до всего, що українське.

Дальше, треба народну школу зробити дїйсно н а р о д н о ю, значить

уможливити всїм без виїмку, навіть найбіднїйшим, доступ до неї. До тепер так веде ся, що дїти бідаків не можуть ходити до школи і вчити ся, бо не мають в що вбрати ся, не мають що зїсти — а відомо, голоден не може вчити ся —, не мають за що купити потрібних книжок і инших приборів. І сему треба в якийсь спосіб зарадити.

Не можна забувати про те, що дїти, які ще не ходять до школи, потребують виховання. Для них треба уладжувати відповідні школи, в яких вони приготовляли ся би до науки. Нова зреформована школа повинна дбати також про тїлесне вихованє. Тому треба ввести у школу розумне, плянове тїлесне вихованє, гімнастику, яка однак не повинна виродити ся у безглузду тресуру.

З табору в Гмінді: На розмові.

Що до духового виховання, то воно повинно полягати на найновійших педагогічних основах, які викрила новітна (модерна) педагогіка, очивидно при всїм не можна забувати, що молоде поколїнє треба виховати не лиш на добрих горожан сьвіта, але також на добрих членів нації.

Відповідно до реформ народної школи повинні піти реформи середних і висших шкіл, гімназий, реальних шкіл, семінарів і т. д. Не буду говорити про всї потрібні реформи, себ завело за далеко. Треба лише зазначити, що шкільництво треба так зреформувати, щоб з него могли користати і найбіднїйші верстви народу. Коли в той спосіб буде зреформоване шкільництво, то тодї м жна буде сказати спокійно: „В школї наша будучність!", бо лиш зреформована школа може причинити ся до скріпленя і розвою культури народу.

Та не лиш між доростаючим поколїнєм треба поборювати неграмотність: та сама праця жде нас і серед народу, якому вже нїколи до школи. Для дорослих треба закладати курси неграмотних, на яких училиб ся читати і писати всї, які вже вийшли зі шкільного віку. Заходи в справі поборюваня неграмотности повинні прибрати великі розміри, так, щоб в протязї яких пару лїт у нас не було неграмотних. Початск в сїм дїлї, як звичайно, дає товариство „Просьвіта", яке видало саме тепер знов дуже добрий буквар для неграмотних Он. Солтиса.

В слїд за сим іде друга задача, яка жде нас по вийнї: не лише усунути неграмотність зпоміж нашого народу, але дати народови лєктуру, значить, брати ся властиво до культурницької працї. Треба піддержати в народї штуку читаня, яка є неначе ключем до скарбницї вселюдської культури.

При виборі лєктури для народу треба звернути увагу на те, щоб при єї помочи дати основи правдивої культури, на яких народ мав би вибудувати величаву будівлю своєї национальної культури. Значить ся, треба народ в приступний спосіб зазнакомляти з духовими течіями Европи, головно Нїмеччини, треба подавати народови в приступній формі всї здобутки сучасної культури з усїх областий, очивидно,

в першій мірі те, що принеслоб йому безпосередну користь, то значить з техніки, рільництва, промислу і т. д.

При відбудові краю треба старати ся надати йому ціху західної культури під кождим зглядом. Воно тим лекше, що воєнна заверуха кинула нашими людьми геть на захід, де вони мали нагоду наочно приглядати ся иншим порядкам.

В наслїдках ся праця повинна бути така, щоб в нашім народї повстав певного рода культурний нахил на захід, до Нїмців. Такий культурницький напрям мав би ще й те добре за собою, що виключив би можливість ширеня другого напрямку— на схід, який доси повстав в нашім народї штучно випленаний тими, кому на нїм залежало.

Та спільність культурних основ, які доглянув у нас проф. Ганслїк, повинна з часом виробити серед нашого народу ідейне германофільство, якеб мало за наконечну ціль перетворенє і перетравленє зазичених основ західноевропейських і нїмецьких культурних елєментів на елєменти з чисто українським характером. Приміри такого перещіплюваня культур бачимо в істориї: примусове перещіпленє культури з Нїмеччини в Росиї за часів Петра Великого, що в результатї дало теперішну поверховну росийську культуру. Ідеалом культурної позички у нас повинна бути нова українська культура, вільна від чужих впливів, яка хоч і повстала би на нїмецьких взірцях, не носила би нїмецького характеру, але мала би чисто український национальний характер.

Збираючи те все разом, можна сказати: війна видвигнула українське питанє перед Европу, а рівночасно поставила перед український народ важні задачі сотвореня национальної культури, яка могла би гідно його зарепрезентувати в рядї народів з ідеалїстичною культурою. Розвязка сеї задачі лежить в піднесеню народа, до чого ведуть дві дороги: українська народна школа та здорова українська популярна преса і лїтература. Сї задачі поставила перед нас ся війна і ми мусимо їх розвязати.

Іван Чепига.

Кошти сьвітової війни.

Оден з великих полководців сказав, що до веденя війни треба трех річий: гроший, гроший і ще раз гроший. Ще перед 400 роками сю саму думку висказав оден із мінїстрів Людвіка XII., французького короля, а пізнїйше сказав те саме славний полководець граф Монтекукулї.

Сьогочасна війна потвердила сю думку, але від тих часів змінило ся одно: тепер на веденє війни треба без порівнаня більше гроший, як давнїйше. Воєнні кошти з кождим днем ростуть і здає ся осягнуть висоту, якої людський ум не в силї зрозуміти. Пересічний чоловік не може собі навіть представити тих великанських чисел, які однак в сьогочасній війнї — так звичайні. Для порівнаня величини ріжних воєнних коштів нехай послужать сих кілька примірів:

Пруський король Фридрих Великий обчислив, що перші дві шлеські війни коштували разом 16 мілїонів талярів, семилїтна — аж 25 мілїонів річно (утриманє і платня війська та покритє инших видатків) — но, то в сих числах можна ще від біди визнати ся. Але коли приходить ся почислити мілїярдові (не мілїонові!!) кошти новітної війни, то людський розум не може так легко найти точки опору щоби в тім визнати ся. Коли взяти за основу обчислень велике французьке відшкодованє для Нїмців 1871. р., то можна собі бодай трохи представити ті великі суми, які пожирає теперішна війна. Про те відшкодованє оповідають таку цїкаву анекдоту:

Коли прийшло до переговорів і порушено справу відшкодованя, то Французи побачивши мілїярдові суми, ска-

зали цїлком сериозно, що виплатити те відшкодованє не можливо, вже хоч би тому, що його годї перечислити.

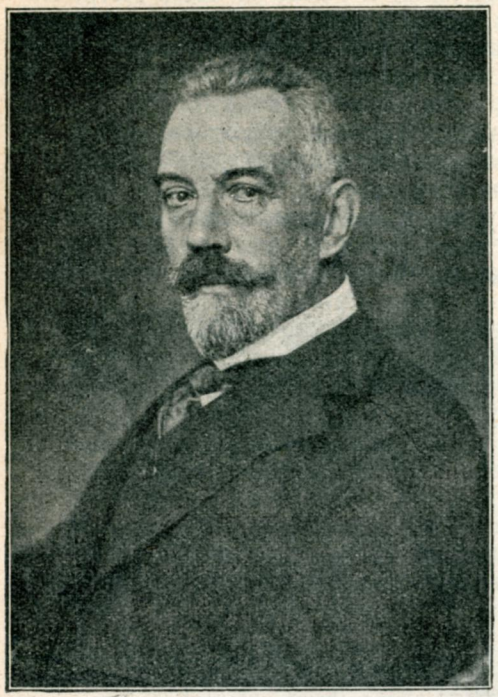

Нїмецький канцлєр Бетман-Гольвег.

Казали, треба булоб його зачинати числити десь пару лїт після Різдва Христового. На те сказав пруський король, показуючи на свого банкира, жида: „Не журіть ся, він вам перечислить.“ Може бути як раз такого і не було при переговорах, але ся анекдота показує обмеженість людського ума що до таких великих чисел. А однак, як звісно, Французи заплатили відшкодованє, значить, потрафили його обчислити, а далї, не сповнило ся побоюванє, що те відшкодованє підкопає на довгі часи добробут Франції.

Коли порівнати відшкодованє з 1871. р. з видатками теперішної війни, то вже сам перший кредит, який ухвалив нїмецький сойм в серпни 1914. р., осягнув висоту того відшкодованя, а до нинї при помочи всїх чотирох воєнних позичок в самій Нїмеччинї осягнув суму сїм рази так високу як згадане відшкодованє.

Хто хотїв би мати яке таке представленє всїх тих коштів, які понесли до тепер народи замотані в сю війну, той мусить бути приготованим побачити такі числа, яких до тепер нїхто не уживав. Але чи взагалї можливо обчислити всї ті кошти, які повстали до тепер? Колиб хто хотїв обчислити дуже точно все, що лиш знищило ся в сїй війнї, отже мілїони маєтку приватних осіб, зломане житє і істнованє тисяч родин, то таке обчисленє переходить людські сили. Колиб хто хотїв тепер або колись пізнїйше заняти ся обчисленєм всїх знищених війною вартостий господарських, промислових, торговельних, які властиво також треба вчислити до коштів війни, то приходить ся запитати, чи такий охотник зміг би обняти зором всї ті шкоди, чи зміг би дізнати ся про них всїх? Хто міг би подати з певністю, які великі страти мають воюючі сторони в людськім материялї, — в убитих, часово або постійно нездібних до працї горожан? Тут надаремні всякі змаганя і додумуваня, а щоби бодай в части від-

Болгарський предсїдник мінїстрів Др. В. Радославов.

повісти на сї страшні питаня, то треба заздалегідь бути готовим на те, що треба поставити границї можливости

при обчислюваню тих коштів, страти поодиноких осіб, товариств, а навіть громад треба поминути, а за основу взяти лише з грубша подані числа самою державою, яка знов ділить воєнні кошти на властиві воєнні і на посередні. Але й останні, себто посередні, до котрих треба зачислити ріжні задатки для своїх союзників, закупно поживи для цивільного населеня, підмоги для родин жовнїрів, і для утїкачів з воєнного терену, дальше, упадок цлових доходів, дальше, доходів з зелїзниць і почт, зменшенє податків, — не дадуть ся легко обчислити, вже хоч би тому, що тяжко мати основу для таких обчислень. Що до обчисленя безпосередних воєнних коштів, отже узброєнє, вижившенє, пересилки війська, санїтарна служба, будова і удержанє військових предметів, то і тут обчисленє не легке. Треба насамперед відчислити всї кошти, які видає ся на військо в часї мира, і аж тодї можна мати образ безпосередних коштів бодай в приближеню. В 90 мілїонах марок, на які виросли денні кошти Анґлії в сїй війнї — до нинї той видаток чи не подвоїв ся —, не було взагалї вчислено мирових видатків зперед війни, як се ствердив нїмецький державний секретар скарбу Др. Гельферіх в своїй промові 16. марта 1916. р.

Після обчислень дра Гельферіха видатки всїх держав, які ведуть війну, від 1. серпня 1914. р. до 31. марта 1916. р. виносять 160 мілїярдів марок (т. зн. 240 мілїярдів корон), з того 50 до 55 мілїярдів випадає на осередні держави, а 100 до 105 мілїярдів для держав почвірного порозуміня. Знов одна анґлїйська часопись „Economist“ обчисляє ті кошти на 171½ мілїярда, з чого надвижку (11½ мілїярда) приписує осереднім державам. Загально можна сказати, що обосторонні обчисленя майже рівнають ся, бо тих 11½ мілїярда супроти 160 представляють досить „малу“ суму.

Кілько то властиво є тих 160 мілїярдів? Можна сказати, се число — се неначе найвисша гора, яку люди до тепер де бачили. І вийти на верх сего економічного Монбляну, то на се пересїчний людський ум за слабий. Прямо

На кождого раненого або умерлого жовнїра припадає тілько амунїциї, кілько він важить.

голова крутить ся, коли собі уявити таку гору грошей, і то не паперових, бо вони властиво не грають тут ролї, а самого чистого золота, яке за 600 днїв сеї страшної війни перейшло через горло кровожадного бога війни. На кождий день припадає обосторонно 2.666 мілн. марок і се число вже переходить границї нашого пониманя. Коли звести се число до меншого, то вийде, що на одну мінуту держави видають 185.185·10 марок. Се число вже може змістити ся в людській голові. Грошї видані в одній мінутї на війну, вибиті самими золотими 20-марківками, можнаб помістити в трех мішках ваги 1½ сотнара, а на перенесенє тих трох мішків треба трох сильних хлопів. Два з тих мішків се кошт почвірного порозуміня, а оден припадає на осередні держави, вже враз з Болгариєю і Туреччиною. Після дра Гельферіха кошти обох сто-

рін відносять ся до себе як 2 : 1. Англія поносить найбільше коштів, Франция в приближеню тілько що Німеччина, а Росия перевисшає своїми коштами Німеччину. На початку війни числили англійські полїтики що їх кошти будуть мало що більше виносити як при задержаню невтральности. Сї обчисленя показали ся неправдивими.

Коли три сильні мущини перенесуть кошти одної мінути, то на перенесене 160 мілїярдів треба 2,548.785 людий, отже тілько, кілько мешканців має велике місто, прим. Відень, числячи що на кождого мешканця припаде тягар 50 фунтів. Числу 160 мілїярдів чистим золотом відповідає тягар 63.719 t.(тон)683 kg. На перевіз тягаровими возами по 10 t. (тон) в однім возї треба 90 поїздів по 70, а одного по 72 вози. Коли уложити коло себе лиш 8 мілїярдів золотівок, то можна би ними покрити дорогу 180.000 km. довгу, яка могла би землю обійти $4^1/_2$ раза в округ. Колиб всїми грішми хотїв виложити дорогу, то вона була би широка на 45 m., а довга на 90 km.

Щоби перенести все золото, яке видав ся на війну в одній мінутї, треба ужити трох сильних мущин.

Треба завважати, що такої фантастичної думки не можна би взагалї сповнити, бо тілько золота в дїйсности на сьвітї нема. Цїла продукция золота від часу відкритя Америки до нинї не вистала би на покритє дотеперішних коштів війни. Все золото, яке доси добуто з землї, виносило до 1908. року мало що більше від 53 мілїярдів марок, на 1915. р. припадає ледви 1·9 мілїярда, а все золото добуте в останних 7-ми роках виносить 10 до 12 мілїярдів. Бачимо з сих чисел, що доси добуте золото не може покрити і половини коштів, при помочи котрих люди себе взаїмно нищуть.

Дотеперішні страти (до 31. марта 1916. р.) в людях після обчисленя зга-

Знищенє одного людського житя в теперішній війні коштує 40.201 марку.

даної часописи (Economist), вчисляючи вже і нездібних до праці, виносять 3,980.000 людий. Після попередних чисел виходить, що знищенє одного людського житя у сій війні коштує 40.201 марку.

Та все те — се лиш кошти до 31. марта 1916 р. За нами вже другий рік війни, і кошти від 31. марта до кінця липня знов зросли.

Після найновійших обчислень кошти представляють ся по конець липня ось як:

Осередні держави:	1 рік	2 рік	разом
Німеччина	16 мілїярд.	24·5 міл.	40 5 міл.
Австрия	7 „	12·5 „	19 5 „
Почвірне порозумінє:			
Англія	24·2 „	36 „	60·2 „
Франция	17·7 „	26·4 „	44·1 „
Росия	18 „	25·9 „	43·9 „
Італія	5 „	5·9 „	10.9 „
Разом	87·9 міл.	131·2 міл.	219·1 міл.

Се обчисленє полягає на урядових датах, і як видно з нього, кошти другого року війни о 50% висші як в першім роцї. І мабуть, вони зростуть ще більше.

Пригляньмо ся поодиноким державам, які вони понесли кошти.

Найбільші видатки поносить Англія. Єї видатки йдуть на виставленє

великої армії, яка з початку була наємна, а опісля на заведенє військового обовязку. Кромі сего Англія підпомагає фінансово також своїх союзників. Денні видатки Англії виносять 6 міліонів фунтів штерлінгів. Чисті воєнні видатки на війну (без так званих посередних) виносять в послїднім році 1500 міліонів фунтів штерлінгів. Кромі сего Англія перебрала на себе воєнні кошти Бельгії, Сербії, Чорногори в части, а Португалії в цілости. До тепер воєнний кредит Англії осягнув висоту 2.380 міліонів фунтів штерлінгів. Щоби покрити ті видатки, піднесено в Англії до небувалої висоти податки, а іменно до 500 міліонів фунтів штерлінгів. Дві воєнні позички Англії дали 936 міліонів фунтів штерлінгів.

Франция мала в першім році пересічно 1950 міліонів франків місячно, а в другім році кошти зросли на 2.800 міліонів. Франция заплатила також Росії 1.200 міліонів франків, які треба відчислити від річних коштів Франції. Так звана „позичка побіди“ дала Франції 13.314 міліонів.

Великі також є кошти Росії, яка, як подає міністер скарбу Барк, в другім році має денно 30 міліонів рублів видатку. Росії помагають Англія і Франция, без яких помочи була би Росия давно вже збанкротувала. Внутрішна позичка Росії принесла 4½ міліярда рублів. Майже всї свої видатки Росия покриває паперовими грішми.

Італія має розмірно досить малі видатки. Коли числити видатки мобілізації від початку 1915. року, то всї видатки першого року війни виносять 5 міліярдів лірів. В другім році кошти із 450 міліонів в місяць, зросли до 850 міліонів і, як доносить міністер скарбу, небавком досягнуть висоту одного міліярда. Воєнна позичка Італії виносить до теперь 4.124 міліони лірів.

Німеччина і Австрия видали також немалі суми. З поданої висше таблички видно, кілько виносять кошти обох держав. Воєнні позички в Австрії принесли доси понад 13 міліярдів, в Угорщині понад 6, разом около 19½ міліярда корон. Инші позички Австрії виносять до 30. червня 1915. р. поверх 1.046 міліонів, Угорщини до 600 міліонів. Гроші узискані з позичок ідуть в першій мірі на потреби армії, а далї на підмоги родин жовнірів, утїкачів, покритє процентів з позичок і ин.

Болгария видає в однім місяці 70 міліонів франків, про Туреччину нема на разї певних дат.

Капітан лїнійного корабля Микола Горти комендант Новари і австрийського фльотового відділу, котрий при Сан Жіованї ді Медуа затопив французьку підводну лодку Фреснель та около 20 парівців і вітрильних суден.

Коли счислити сї всї видатки, то цїла сума видатків за два роки війни виносить 255 міліярдів корон. В се число не входять великі шкоди, заподіяні війною на сході і заході Европи.

Кошти узброєня невтральних держав за два роки війни представляють ся так: Швайцария затягля позичку у висотї 462 міліярди франків; Голяндия 430 міліярдів, скандинавські держави тижнево поносять 2 міліони корон, отже за два лїта около 400 міліонів корон.

Сьвіт від двох лїт привик числити міліярдами. Але яка господарська вартість тих 255 міліярдів, се трудно собі уявити. В горі я навів кілька примірів, кілько то виносять такі великі суми. Ріжниця між 160 міліярдами а 255 ви-

росла за протяг лише чотирох місяців. Як так сильно видатки будуть зростати дальше, то що тоді прийде?... Після точних обчислень бачимо, що все золото і срібло, яке тепер находить ся на цілім сьвітї, не вистарчає на покритє тих коштів.

Добре, сказав би хто, а які вислїди тих двох кровавих років?

До 31. липня 1916. р. стан обох воюючих сторін такий:

Утрати в людях воюючих держав.

Центральні держави заняли в Бельгії 29.000 km.², у Франції 21.000 km.², в Росиї 280.000 km.², в Сербії 87.000 km.², в Чорногорі 14.000 km.² разом 431.000 km.²

Почвірне порозумінє заняло: В Альзациї 1000 km.², в Галичинї і Буковинї 21.000 km.², разом 22.000 km.²

При кінци першого року відношенє було 180.000 : 11.000, тепер 431.000 : 22.000.

Число полонених в Нїмеччинї і Австриї виносить з кінцем другого року: 2,658.283, здобутих гармат 11.036, кораблїв 1,556.132, безлїч амунїциї і иншої воєнної добичі.

З ранених в центральних державах вертало здібних до служби 90·2%, 1·4% умирало, а 8·4% остало нездібних, або урльопованих.

Для нас, Українців, було би незвичайно важно знати всї ті утрати, які поніс наш народ в сїй війнї, в маєтку приватних осіб, громад, товариств, дальше, в людях, в культурній і иншихобластях. На жаль — дати такі обчисленя рішучо не можливо. Ми поносимо жертви у сїй війнї, але кілько, сего ми не знаємо, а лише сподїємо ся, що ся війна принесе нам таку будучність, якаб була відплатою за всї понесені жертви.

Одинокою, нами горячо бажаною будучністю є — вільна самостійна Україна. Супроти сего великого ідеалу нїякі жертви для українського народу не завеликі. Але що принесе нам війна?

Др. Кирило Студинський.

О. Касиян Куницький

ц. і к. вислужений протопрезвитер австрийської армії, родив ся дня 10. марта 1848. року в Городищи, тернопільського повіта. Його отець Михайло був тодї завідателем капелянії; мати Катерина походила з роду Студинських. Касиян був найстаршим сином поміж 12. дїтьми.

Дитячі лїта провів Касиян в Чернихівцях, Шельпаках, Скориках і Рожисках над Збручом, де його отець перебував на капелянії. Першу науку побирав від отця в р. 1854/5., почім ходив до першої кляси в Рожисках. Ся школа стояла під управою консисторії, а ординариятським інспектором єї був стрий Касияна, о. Матвій, парох Оріхівця. На дальшу науку післали його родичі до Тернополя, де скінчив нормальні кляси та цілу гімназию в роках

1855/6 до 3. липня 1866. р., коли зложив іспит зрілости.

Зразу мешкав він на станції у пп. Цесєльських, опісля у стрия Юліяна, адвокатського конципієнта, чоловіка, що був колись питомцем семінарії, та через свій польський патріотизм звихнув ся, відпокутував його у вязниці та у примусовій військовій службі, звідки вийшов інвалїдом. Був се ідеалїст, чоловік незвичайно чесний і він мав великий вплив на виобразованє вдачі свого братанича. Два роки перебув також Касиян в домі податкового поборця, Вомелї. Викладна мова по тодїшних школах була нїмецька. В нормальних школах примусово говорено по нїмецьки. Коли Касиян був в четвертій нормальній клясї, витав при іспиті латинського каноніка, надзирателя школи (Schuldistrikts-aufseher-а) нїмецькою промовою, виробленою управителем школи, Носковським, яку перед тим нераз виголошував дома перед матуристами. По церквах сьпівано тодї нїмецькі пісні.

О. Касиян Куницький.

Потрясаюче вражінє викликували на тодїшну тернопільську молодїж перші соймові вибори (1861-ого р.), смерть Яхимовича (1862. р.), польське повстанє (1863. р.), воєнна облога в Галичинї (1864. р.), поминки за Яхимовича (1865. р.), які зааранжувала гімназияльна молодїж запросивши на них сьвящеників з відправою, о. Стеф. Качалу з проповідию, а широку публику повідомила першими руськими плякатами, друкованими рукою ученика Ів. Пулюя. Всї ті події скріпляли серед молодежи український патріотизм. В часї богослуженя за Яхимовича панночки збирали в церкві гроші, які призначено на тодїшні літературні видавництва. В р. 1864. основано в Тернополи студентську громаду, до якої належали брати Барвінські, Пулюй, Андрій Сїчинський, Володимир Ганкевич, Касиян Куницький і богато инших. Під впливом зборів молодежи, відчитів з української історії, читаня українських книжок став Касиян сьвідомим, українським громадянином. Студентська громада дбала також пильно про те, щоби молодїж сторонила від пустих і легкодушних поступків та марнованя часу. Коли в р. 1866. вибухла війна на два фронти, ті ученики, що вступали до війська, одержували вже в маю сьвідоцтво з першою клясою. В семій і осьмій клясї побирали тодї ученики, що готовили ся на богословє, стипендиї з релїгійного фонду по 80 зол. На рахунок такої стипендиї позичили раз молоденькі громадяни у о. Стеф. Качали гроші та вислали їх на літературні виданя у Львові. З признанєм висловлювали ся Стефан та Андрій Качали про молодїж, коли Вол. Ганкевич і Касиян Куницький позичені гроші відвезли до Шельпак. На латинські, різдвяні сьвята відвідували тернопільські громадяни бережанських, які вивдячили ся приїздом до Тернополя в мясниці. Вдруге їздили громадяни з Тернополя до Бережан на зелені сьвята. Молодїж ходила тодї в козацькій одежі до школи.

В лїтах 1866—1870 учив ся Касиян у Львові богословя, причім слухав викладів клясичної фільольогії, з яких складав курсові іспити, ходив на правничі виклади в руській мові і на судову медицину. В часї богословських наук читав богато книжок з бібліотек

університета, семінарицької і гр. Дїдушицького головно з обсягу клясичної фільольогії та історії. Духовна семінария містила ся тоді в старім будинку. На рік 1868. припав величавий візд кардинала Фальчінелля з нагоди канонїзації сьв. Йосафата. В р. 1869. брали питомці участь в похоронах митр. Литвиновича. Питомців народовців було тоді в семінарії не богато, та всеж і вони не дармували, знакомили ся з українським письменьством, підпомагали видавництва, а в р. 1868. взяли участь в перших зборах тов. „Просьвіта".

В р. 1870. їздив Касиян до Львова, щоби висьвятити ся безженним, але поважні люди відрадили. Остаточно таки приняв Касиян сьвяченя дня 8. жовтня 1873. р. в безженности з рук тодїшного митрополита Йосифа Сембратовича, який вислав його до центральної семінарії у Відни, куди він прибув перед Новим Роком 1874.

Центральна семінария виховувала тоді питомців з львівської, перемиської і крижевацької епархії. Після угоди в р. 1867. забрали були Угри з семінарії своїх питомців руської і румунської народности. У віденській семінарії зложив Касиян два строгі іспити з біблїйного студіюм (1876. р.) і з церковного права та історії (1878. р.). В першім роцї побуту у Відни зарядив уряд змїну ректора і пароха церкви сьв. Варвари і поручив телєграфічно адмінїстрацию віденської парохії о. Куницькому, який обняв її дня 1. серпня 1874 р. і вів протягом чотирох місяців. Коли новим ректором і парохом іменовано дра Юлїяна Пелеша, о. Куницький був сотрудником і духовником семінарії від 16. грудня 1874. до 15. мая 1875. і вдруге від 1. жовтня 1876. р. до мая 1877. р., за що одержав похвалу від ректорату. В р. 1877. відбув о. Куницький подорож до Риму з нагоди ювілею папи Пія IX., де перебув цїлий тиждень в колєгії св. Атаназия і брав участь в депутації у папи, у кардиналів Франкі і Сімеонї та в амбасадора папської столиці.

Руська церква перенесла тоді чимало нещасть. В Холмщинї здавлено унїю (1874 р.) при визначній помочи галицьких, русофільських сьвящеників. У Відни голосували в тім самім роцї посли сьвященики за доскульними для церкви маєвими законами. На розправи над начерком сего закона в старім будинку парляменту ходив пильно о. Касиян і вслухував ся в ту велику, духову боротьбу, причім ще більше скріпив свою католицьку орієнтацию. В тім часї брав також о. Куницький участь в католицькім конґресї у Відни при боцї митр. Йосифа Сембратовича і відписував для него мемориял в справі холмської унії, митрополитом уложений, з яким митр. Йосиф ходив до мінїстра заграничних справ, гр. Андрашія та робив заходи, щоби міг поїхати в дружинї цїсаря до Петербурґа та предложити справу унії цареви. За письменною порадою нунция митр Йосиф відступив від сего наміру.

В часї свого побуту у Відни був о. Куницький членом католицької ресурси, де познакомив ся з віденським духовеньством та католицькими дневникарями. Бував він також в товаристві челяди („Gesellen-verein"), яке вів його професор та екзамінатор, др. Груша, що став небавом військовим епископом, а опісля архіепископом-кардиналом міста Відня. В тім часї заступав він також хорого військового капеляна, о. Ант. Виковича. Поворот австрийських військ після окупації Босни та величавий привіт з боку населеня зробили велике вражінє на о. Куницького і дали товчок до сего, що він рішив ся вступити до чинної служби, яко військовий курат. Впрочім вісти про недуги і родинні нещастя серед найблизшої рідні велїли о. Касиянови оглянути ся за платною і сталою посадою. Військовим куратом іменовано його дня 1. червня 1879. року. Перед іменованєм брав він ще в лютім 1879. р. участь враз з др. Пелешом в інформацийнім процесї епископа-суфрагана дра Сильвестра Сембратовича, а в цьвітни тогож року при службі Божій в Votiv-Kirche з нагоди єї посьвяченя і 25-лїтя вінчаня цїсаря Франц-Йосифа I., яко митродержець еп. Ступницького. Крім галицьких владик (трех) явили ся на останнім сьвятї ще гр. кат. епископи, крижевацький Смічіклас, пряшівський Тот, унґварський Фірцак, унїятський румунський митрополит Ванча і епископ Мігалї з Люґош. Після Служби Божої виходив цї-

сар і двір з костела в окруженю чотирох кардиналів та епископів і їх асисти при сьпіві народного гимну. Греко-католицькі владики у митрах викликували загальне заціkавленє.

Першою стациєю військової служби о. Куницького були Кошиці (від 1. червня 1879.—30. падолиста 1879). Жовнірами були тут переважно гр.-кат. Румуни, для яких о. Куницький виучив ся румунського язика і яким що неділї відчитував евангеліє в їх рідній мові.

В жовтни 1879. р. перейшов о. К. до Босни, де перебував до 25. мая 1882. р. Зразу був в Сараєві, опісля в Вишеградї, куди їхав в грудни три днї на кони при 12. степенях морозу, в Маглаю над Босною а вкінци у Дольній Тузлї. За сей час відвідав о. К. трийцять військових стаций від Броду і Баналюки над Савою аж до Прібою в Ново Базарськім. На його бажанє прислано тут для духовної обслуги війська другого сьвященика, угорського Русина, о. Ант. Меґелю. В дольній Тузлї учив також о. Касиян в приватній шкілцї дїтий підофіцирів релїгії в нїмецькій мові. На зелені сьвята 1880. р. відправляв богослуженє у Вишеградї в прияві архікнязя Вільгельма. Свій побут в Боснї описав о. Куницький в листах до рідні, які опісля напечатано в „Зорі“ за рік 1882. п. з. „Споминки з побуту в Боснії“ Михайла Надзбручанина.

У вересни 1880. р. відвідав о. К. родичів в Мединї і бачив в останне свого вітця. В роках 1880—82. стратив двох братів, Павлїна, богослова III. року, Нїканора, уч. VI. кл., а вкінци вітця. На вість про його недугу їхав о. К. пять днїв до Галичини; та наспів вже тільки на похорони. Після повороту до Босни ждала його нова, велика праця, бо повстанє в Герцеґовинї стягнуло богато резервістів, головно Румунів, яких треба було, без нїякої посторонної помочи, обслужити.

На просьбу о. К. перенїс його еп. Ґруша до Львова, де перебув від 25. мая 1882. р. по день 25. червня 1891. р. Після смерти вітця дістав був вправдї парохию Медин, але зрезиґнував з неї, а родину, стареньку матїр, дві сестри і брата приютив у своїй хатї. В його домі ховали ся крім мене, ще инші ученики та ученицї з найблизшої родини. Попри службові сповняв о. К. також громадські обовязки, був пильним членом видїлу тов. „Просьвіта“ і господарем „Руської Бесїди“ та брав участь в товариськім житю львівських Українців.

Намісник Галичини ґен. майор Еріх Діллер.

Платня військових сьвящеників була тодї не велика. Зразу побирав о. К. 900 злр. платнї, 360 злр. на мешканє і 96. злр. на слугу. В р. 1889. іменовано його капеляном I. кляси з платнею 1.200 злр. і додатками на мешканє і послугу. Та і з тих невеликих доходів умів о. К. не тільки удержати найблизшу родину, але спомагав сироти та давав датки на культурне житє львівської громади.

В духовних кругах тїшив ся о. К. великим поважанєм і брав участь у всїх важнїйших подїях, як інтронїзациї митр. Сильв. Сембратовича (5. V 1885. р.), у висьвяченю еп. Пелеша (1. XI. 1885. р.) у Львові та його інтронїзациї в Станїславові (9. I. 1886. р.), в посьвяченю катедри в Перемишли (6. VII. 1886) і у посьвяченю будинку нової дух. семінарії (1887. р.) довершенім в прияві архікнязя Рудольфа, та при инших сьвятах.

В серпни 1887. р. занедужала його мати. Недуга тривала повних пять лїт, аж по день 8. серпня 1892. р., коли померла в 65. роцї житя. В часї сеї безвихідної недуги оставала мати в домовім плеканю о. Касияна і його сестри Модести. Від дня 25. червня 1891. р. до смерти матери мусїв о. К. вести два доми, бо його перенесено до Станїславова, а матїр годї було туди перевезти.

На новім, службовім місци перебув о. К. чотирнайцять лїт і три місяцї (по день 24. вересня 1905. р.). Тут був він одиноким військовим душпастирем

для обох обрядів. Був се перший случай, що гр.-кат. сьвященикови військова власть віддала самостійний уряд. Круг дїланя о. К. сильно поширив ся. Тут відправляв він полеві богослуженя в цїсарські днї, в памятні днї для полків, при відбираню присяги від жовнїрів на весну і в осени, при посьвяченю фонфари, даованої цїсарем полкови свого імени. Тут посьвячував він розширений, військовий шпиталь, благословив, з порученя військового епископа Бельопотоцького, шпитальну каплицю, та приватні мешканя полевого маршалка-поручника Залєського і князя Зденка Льобковіца. Каплицю прикрасив він дарами власними і випрошеними в офіцирських жінок. В Станїславові заходила потреба проповідий для деяких віддїлів військ в нїмецькій мові при присязї, полкових сьвятах, проповідях для рекрутів, великопістних науках і недїльних, які о. К. приймав на себе з охотою. Тут був він бібліотекарем військового, наукового касинового товариства, де чимало напрацював ся при упорядкованю бібліотеки та випозичаню книжок. З приказу властий провадив він безкорисно два язикові курси (великоруської мови) для офіцирів по 4½ години тижнево. Двічи витав він у своїй хатї (в рр. 1893. і 1899.) епископа Бельопотоцького, який відбував тодї візитацию свого клиру в Галичинї. В Станїславові провадив він також в рр. 1901/2 шкілку для 17. офіцирських і підофіцирських дїтий, приміщену у військовім касинї, де учив релїгії в нїмецькій мові та приготовлював до першої сповіди.

За сю многосторонну працю висловила йому команда львівського корпусу дня 8. цьвітня 1899. р. признанє, в якім піднесла. його пожертвованє і посьвяту в духовній працї, через яку зєднав собі повну симпатию офіцирів та довірє жовнїрів. Подібну похвалу одержав о К. від стацийної команди в Станїславові з нагоди перенесеня до Львова у вересни 1905 р.

Та на тім не покінчила ся його дїяльність. В часї сьвят Різдва, Йордану, Великодня заступав він ще тяжко недужих дооколичних сьвящеників та брав живу участь в духовній працї в катедральній церкві в Станїславові. За те іменував його еп. Куїловський дїйсним радником консисторії. Реферат о. Куницького про поліпшенє долї дяків спричинив поправку конкуренційного закона в їх користь. Колиж о. К. покидав своє дотеперішне становище, еп. Хомишин окремим письмом висловив йому подяку за довголїтну, ревну і успішну, душпастирську поміч в станїславівській катедрі. На його заслуги на церковнім поли не забув також митр. Сильв. Сембратович, який в р. 1891. запросив його на члена львівського провінционального собора.

Не бракло також о. К. при громадській працї в Станїславові. „Руська Бесїда“, якої був дїяльним видїловим, іменувала його 1. мая 1906. р. своїм почесним членом.

На час відпустки виїздив звичайно о. К. до Дори, Микуличина, або Ворохти, де виголошував духовні науки в в сьвята і держав проповідь з нагоди посвяченя церкви в Яремчу.

Від дня 25. вересня 1905. р. по день 8. серпня 1914. р. перебував о. К. у Львові і сповняв дальші свої службові обовязки та крім сего рік-річно (від 1910—1914.) вів військовий супериорат, а ся праця забирала йому часу около чотирох місяців в роцї. Еп. Бельопотоцький умів оцінити сей труд і виєднав йому в р. 1906. цїсарське відзначенє, золотий хрест заслуги з короною, а в р. 1907. іменованє тайним підкоморим Його Сьвятости Папи Пія X. В р. 1906. о. К. тяжко занедужав і піддав ся операції. В р. 1912. взяв він участь в евхаристийнім конґресї у Відни, і яко одинокий руський, військовий сьвященик брав участь в походї, в сьвяточних ризах, побіч инших куратів під проводом епископа Бєлїка.

Коли в р. 1914. вибухла війна, о. К. не заслонював ся віком (числив тодї 67-ий рік) і яко парох дивізиї піхоти пішов в поле. В Бережанах держав промову до полків. Дня 28. і 30. серпня 1914. р. двічи був в огни під шрапнелями і скорострілами. У відворотї був ще 31. серпня у Львові, опісля під Городком, Комарном і Любінем. Всюди заосмотрював ранених. В часї походу опинив ся коло Ясла і Горлиць, а коли ворог уступав, дістав ся о. К. по десятитижневій дорозї до Перемишля після першої від-

сїчи, де приміщено його для обслуги 1.700 хорих На щедрий вечер 1915. року ударила бомба в наріжну каменицю, де мешкав о. Куницький, а 19. марта 1915. р. розтріскав гранат вікна на другій улиці.

Після паденя Перемишля дня 22. марта 1915. р. попав о. К. в росийський полон. Дня 5. цьвітня 1915. р. перенесли його росийські власти до иншого шпиталю, де враз з двома, другими куратами сповняв службу і в метрики померших вписав поверх пятьсот жовнїрів. Метрики звинених шпиталїв старанно зберіг. Після вивезеня хорих і ранених остало ще з військового персоналу 6 лїкарів, 3 аптикарів і 3 сьвящеників та 590 пошестно недужих жовнїрів, в тім числї 212 хорих на пятнистий, 100 на черевний тиф, 10 туберкулїчних, 30 божевільних а 50 тяжко ранених.

Доля офіцирів, що остали ще в Перемишли, була незавидна. Шпиталь був замкнений, вікна заліплені, сторожа не випускала нїкого без окремого дозволу. Протягом шести недїль умерло в шпитали двох лїкарів, дві сестри і оден аптикар.

Ґрупу 4-ох офіцирів, а між ними о. Куницького мали вивезти враз зі слугами дня 25. мая 1915. р. в глубину Росиї. Тимчасом наші і союзні війська почали вже острілювати дворець і зелїзницю. Тричі утїкала росийська варта. Дня 3. червня 1915. р. опинив ся о. Куницький на волї. Тяжка праця і воєнний похід підтяли його сили. Військові власти вислали його на лїченє до Кошиць, де зложив звіт про полон, освобожденє та про урядові метрики. Тут перебував довший час на лїченю в шпитали Червоного хреста, приміщенім в рільничій Академії, де приходив поволи до здоровля. Яко реконвалєсцент відпочивав зразу в Татра, а опісля в Татра-Ломнїц. Коли вже не чув себе на силах, іти на поле бою, внїс просьбу о спенсионованє по 36 лїтах і осьми місяцях дїйсної, військової служби. Замічу, що в р. 1907. одержав о. К. VIII. рангу (по 28. лїтах служби), дня 1. серпня 1914. сему рангу (підполковника), а в рік пізнїйше висші побори службові. З нагоди перенесеня в стан спочинку, надїлив його цїсар ордером лицарського хреста Франц-Йосифа на стяжцї медалї хоробрости.

Після спенсионованя осїв о. К
ницький у Львові, де радо спіши
з духовною помочию. В р. 1916. від
дав в заступстві свого хорого братани
за дозволом кат. епископа в Оснабр
наших виселенців в Бремі і околиці,
в днях 18—20 серпня 1916. р. відправи
тридневне богослуженє. На службі Бо
жій, з нагоди цїсарських уродин, явили с
тодї в каплиці 20. серпня два відпо
ручники ґенерального австро-угорського
конзуляту.

В особі о. Куницького цїнимо передовсїм взірцевого сьвященика, що дорожив своїм достоїньством і се єднало йому поважанє серед своїх і чужих. Годї дивувати ся, що коли в р. 1902. опорожнила ся епископська столиця в Станїславові, його кандидатура була предметом поважного розважаня. Не хотїли його бачити на сїм становищи русофіли, які під проводом Дудикевича ходили до ріжних достойників в депутациї, а „Галичанинъ“ виступив тодї з такою поганою статею, що о. К. зневолений був доходити оборони своєї чести в судї. Серед дуже тяжких умов умів він все зберечи свою повагу.

Але цїнимо ще в нїм сьвідомого громадянина, що був членом культурних товариств і своєю працею та грішми їх щедро підпомагав. Коли в р. 1903. померла його сестра Модеста, він оснував з єї гроший стипендийний фонд під управою тов. „Просьвіти“, який доповнив в половинї власними засобами. При виїздї з Станїслава жертвував він тов. українських жінок 600 корон, а про дрібні, дуже численні датки на патриотичні, народні і культурні цїли не згадуємо.

Предсїдник мінїстрів др. Ернест Кербер.

А чим був для родини, про се мо-

и би сказати численні сироти, яких
н виводив в люди і спомагав та спо-
гає щедрою рукою, недужі, яких він
нив власними грішми, нещасливі, яким
відмовив ніколи помочи. О. Куниць-
ий є тим звеном, який лучив широку
одину в одну цілість. Його серця не
ракло ніколи ні в щастю, ні в горю
одини. З гроший виданих для родини
пекучих потребах, можна було зло-
кити гарне майно.

Не кидав також він в своїм житю пера. Коли ходило о поправу долї сиріт і вдів по сьвященикаx, він написав дві прегарні, навіяні глубоким співчутєм статї, поміщені в р. 1897-ім в „Руслані“ (Ч. 16—18). Так само писав він про поліпшенє платнї військового клиру, а дані зібрані ним були для українських послів важним материялом в делєгациях. Як колись про свій побут в Боснї, так і про полон в Перемишли напечатав він прекрасну статю в сегорічнім, великоднім числї „Українського Слова“ п. з. „Памяти Владики-громадянина“, присьвячену еп. Чеховичеви. Тепер пише спомини з свого житя, в якім видів богато, пережив не мало, працював щиро та таланту і житя не змарнував.

Львів, 21—23. жовтня 1916. р.

Андрій Барицький.

Дім музичного товариства ім. М. Лисенка.

В остатних часах зросло наше материяльне добро в столиці галицької України о нову, значну будівлю. Під гук гармат, серед великих боїв у самім Львові і близькій околиці, довершено діла, зачатого ще в мирних часах. Говоримо о домі музичного товариства ім. М. Лисенка. В тім будинку здійснилися часово заходи і стремлїня Українців з довшого протягу лїт. Має він на разї заступати місце будинку народного театру — на разї, до часу, доки ріжні обставини не позволять нам видвигнути будівлї, котра своїм виглядом відповідати ме своїй достойній цїли і стане гідним осїдком українських муз.

Та і теперішний будинок, хоч лиш провізорично має сповняти задачі театрального будинку, є вповнї гарною будівлею, котра лиш може принести хвалу нашим артистичним уподобаням.

Позаяк будинок в великій части будовано і викінчено підчас війни, коли наша суспільність розділена і розкинена по широких просторах, не мала можности наочно ним тїшити ся і його подивляти, маємо замір докладнїйше о нїм написати.

Дім збудовано на театральній площі, на котрій мав станути помічний (сукурсальний) будинок театру. В горі улиці Сикстуської, по лївій сторонї, коли ідемо з міста, видно ряд свїжо вибудованих камениць. Перейшовши улицю Шашкевича знаходимо ся на малій площі, на котрій красує ся новий будинок. Огорнений є з двох сторін улицею Шашкевича, з третої улицею Котляревського. Верхи будинку і чолову напись можна зобачити з возів електричної зелїзниці підчас їзди з головного двірця або з міста.

Крім добре вибраної ситуациї цїлого будинку (близкість середмістя, легкий доступ зі всїх сторін Львова задля електричної зелїзниці), долучує ся ще до гарної цїлости добре розвязанє архітектурного проблєму. Будинок виконаний стилево, після плянів дуже доброго, молодого архітекта п. Червінського. Дещо трудности робила ту ситуация проєктованого будинку; мав він станути на невеличкій площі, окружений каменицями; розходило ся о то, щоби окружаючі камениці не прибили його своєю величиною і не поставили на другім плянї. Та так не стало ся. Не займає він вправдї першорядного становиска, ситуация сама робила се неможливим, в кождім разї однак вибиває ся своїм дистингованим стилем на зверх.

Будову розпочато в 1913. р., а викінчено аж в р. 1916. Будову ведено також підчас інвазиї. Роботи будівляні виконувала фірма проф. політехнїки Ів. Левинського. Пляни і роботи при водопроводах виконала українська фірма

інж. Дурбака. Будову запроєктовано і виконано зовсїм по модерному. Електричне осьвітленє, центральне огріванє, штучні вентиляциї, водопроводи, зелїзно-бетонові стропи над салею, скріпленє дахів устроєм зелїзним — всї ті уладженя заспокоюють вимоги новітного будівництва.

Кошт цїлого будинку виносить а крім того в кождій хвилї можна замінити на балеву салю.

Цїлий будинок займає простор около 515 m². Дістатись можна до н го з трох боків. З вул. Шашкевича (л ва часть вулиці) є головний вхід д салї; крім того ведуть з тої сторон ще одні двері до середини. З вул. Ко тляревського провадить подвійна бра

Дім музичного товариства імени Миколи Лисенка

210.000 корон, а разом з додатковими урядженями 270.000 корон.

В проєктї видно мїстерне і економічне вихісноване простору. Кожде місце добре використано, а проте нїгде нема невигоди і замішаня. На партері мала бути уряджена велика їдальня-менза для студентів. Велика саля, котрої головним призначенєм суть театральні вистави, була примінена вже з самого початку до вимогів кінотеатру, ма до вестібулю; тою брамою іде ся звичайно до музичного Інститута. Також з правої части вул. Шашкевича провадять два входи, між ними оден впрост з салї, яко вихід безпеченьства.

Хотячи пізнати докладно будинок, розгляньмо по черзї всї кондигнациї. Є їх пять: пивницї, партер, мезанїн, перший поверх і другий поверх. В пивницях містять ся уладженя для центрального огріваня, кальорифер, праль-

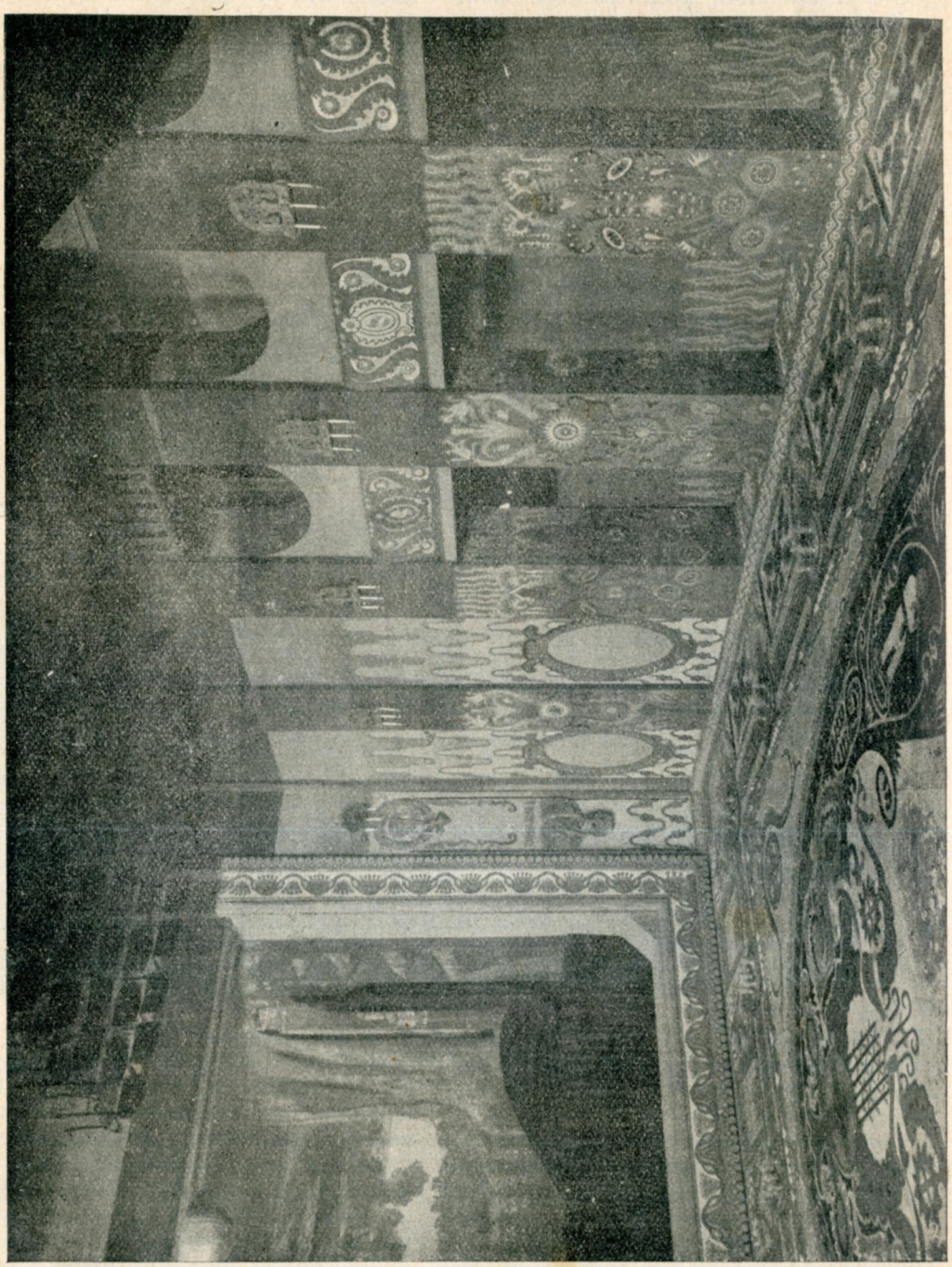

Велика саля з сценою.
Світлив Н. Ліса у Львові 1916. р.

, спижарня для мензи і склади вугля.

Двома головними входами можна істати ся з вулиці до партеру. З вулиці Шашкевича (ліва часть) входить ся до обширної гардероби, широкої на 6·50 m а довгої на 7·20 m. Звідси на ліво можна перейти до вестібулю, куда є другий головний вхід з вулиці Котляревського. Вестібуль також великий, о розмірах 4·65×6·50 m*). З вестібулю

*) 4·65×6·50 m, значить: Ширина 4·65 m, довжина 6·50 m

по обох боках ідуть сходи, котрими входить ся до фоє, положеного на мезанїнї. На партері містить ся ще більша їдальня (менза), кухня, мешканя для портиєра і кухарів; осібно поміщено убікацию для митя начинь з відповідним уладженєм; крім того займає ту більший простір склад кулїсів і крісел.

Переходимо до найвизначнїйшого простору: салї. Займає вона більшу часть будинку поземо, а в гору тягне ся через цїлий мезанїн і перший поверх. Перейшовши з вестібулю вже згадуваними сходами, дістаємо ся до фоє, о великих розмірах (6·50×4·80). З фоє провадить троє дверий до салї. Саля є довга на 17·35 m, широка на 12 m. З правої сторони подвійним рядом вікон впадає до салї сьвітло; з лївої сторони суть льожі для публики; над ними льожі для музики. Ті льожі видно на другій сьвітлинї. На партері салї може помістити ся 320 крісел; льожі обчислено на 10 місць. З початку салї над входом вибудовано балькон, там є уставлених в трох рядах 60 сидячих місць; стоячих місць зовсїм нема в цїлій салї. Балькон займає більший простір, що є дуже корисним, беручи на згляд звичайну горяч на висших поверхах.

Наша сьвітлина (на 224. стор.) представляє лївий кут салї з частиною сцени. Видно також кавалок стелї. Цїлу салю окрашують ріжні мальовила. Можна розріжнити три роди малюнків. Великі образи роботи арт. маляря Новаківського, на разї ще не викінчені, для котрих призначено осібні місця. На лївій стїнї, як видно на сьвітлинї, суть елїптичні поверхнї, в котрих будуть ті образи уміщені. Крім тих образів покриті суть стїни гарними, орнаментацийними малюнками кисти маляря Модеста Сосенка. Орнамент виконаний на українських взорах. Дехто закидує тим декорациям занадто яскраві кольори, всеж таки воно є дуже додатним обявом, що стїни наших будинків зачинає ся покривати нашими взорами, замісць пустими і не усе влучними чужими орнаментами.

Мимоходом можна згадати, що львівська публика мала нагоду по раз перший оглядати такі декорациї на балю товариства студ. технїки „Основа". Цїлу декорацию запроєктував тодї архітект Лушпинський, а виконали с технїки.

Стеля салї також богато покри малюнками. На серединї є вимальов ний алєґоричний образ, може за слаб ми кольорами; доокола стелї є декор ційні малюнки і композиция нашо национального гимну „Ще не вмерл Україна". Пляфон мав малювати ар маляр Труш, однак того проєкту н здїйснено. Штучне сьвітло дають сал між иншими лямпами, містерно виро блені, металеві сьвічники, що нагадують гуцульські трійцї. В них сьвітять ся елєктричні жарівки. Ті сьвічники здовж лївої стїни можна зобачити на сьвітлинї.

На кінци салї є сцена, глубока на 6 m, широка на 5—6 m. Сцена не має рівної ширини, чим близше салї, тим ширша. Між сценою а бічними стїнами суть вирізьблені артистом М. Паращуком портрети Шевченка і Лисенка; портрет Шевченка видно на сьвітлинї. По лївім боцї сцени уміщено ґардеробу для артистів; з правого боку провадить вихід безпеченьства просто на вулицю Шашкевича.

Коротко можна описати перший поверх. Напротив сцени тягне ся балькон, про котрий вже була згадка. Дістати ся можна до него лївими сходами з вестібулю. Близше сцени суть льожі для музики. Прочу часть першого поверха займає саля, котрої цїла висота мірить 7·65 m.

Другий поверх посьвячений в цїлости потребам музичного Інституту. Ідучи висше тими сходами, котрі ведуть на балькон, дістаємо ся в другім поверсї на коритар. Сей коритар тягне ся зразу поперек, а потім переходить здовж цїлого поверха. З правої сторони коритара лежить бібліотека, сїм кімнат для науки музики; кожда кімната є довга на 4 m., широка на 2·40 m; вкінци лежить більша викладова саля (4·15 m × 6·20 m).

Коритар виложений лїнолєум, щоб кроки проходячих не перешкаджали музичним вправам. Лївий бік коритара займає канцелярия управи Інституту і т. зв. „мала саля" призначена для пописів учеників Інституту з бічними убікаціями; на кінци ще одна саля до свобідного призначеня.

Мала саля займає 10·60 m довжи-
6·80 m ширини. Осібна наша сьвіт-
представляє частину тої салї. Стї-

вляють ся ті декорації дуже гарно. Межи орнаментами позплїтано написи; деякі з них видно на сьвітлинї. („В сво-

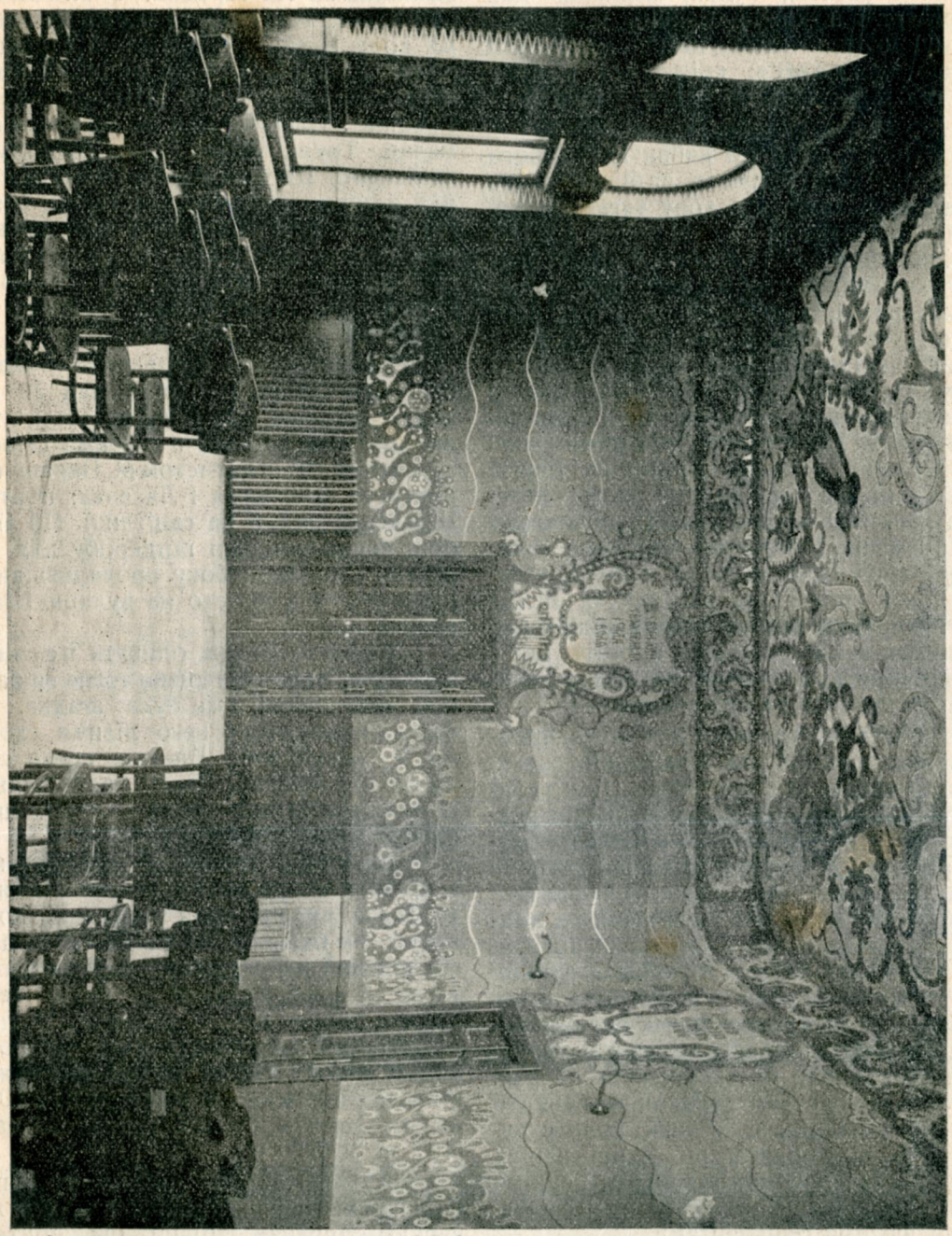

Менша саля на другім поверсї.
Сьвітлив Н. Лїсса у Львовї 1916. р.

ни салї покриті також орнаментацийними малюнками, подібними до таких з великої салї. Через відповідний кольорит і гарно дібрані взори предста-

їй хатї своя правда і сила і воля“). На пляфонї серед орнаментів бачимо малюнки кобзаря, лїрника, троїстої музики, тримбітників, дві гуцулочки і два

гуцулики з сопілками в устах. До салї провадить 4 дверий; до неї припирає широка тераса.

Не богато лишилось ще до опису. Треба згадати, що будинок має дві осібні клїтки сходові, що йдуть з партеру аж на другий поверх. Крім того суть сходи з партеру на мезанїн.

Цїлий будинок виконаний в с ампір. В тім стилю виступають ст ні взори всуміш з новими впли Впровадив сей стиль до архітек Наполєон. Будинок яко цїлість ставляє ся дуже гарно і заслугує докладний, фаховий опис у відпові виданях.

Народний помяник.

Андрій Берник. Дня 10. лютого 1916. р. помер в Лисятичах, стрийського повіту, селянин патриот Андрій Берник в 66. році життя на грудні сухоти. Покійний належав до найсьвідомійших наших селян не тілько в стрийськім повіті, але в цїлім краю. Розумний, очитаний і дуже добрий бесїдник, був звісний нашому широкому загалови, а пок. Іван Франко чуючи на однім вічу його промову згадує про него в своїй поемі „Мандрівка Русина з бідою“. Знав докладно нашу історию і лїтературу. Мав гарну бібліотеку, котру записав читальни „Просьвіти“ в Лисятичах. Його заходом і читальня „Просьвіти“ в Лисятичах перед війною мала около 600 книжок в своїй бібліотеці, котру Москалї в часї наїзду знищили. Був не лише членом всїх наших товариств в Стрию, але і їх основником. Народними справами цїкавив ся вже від наймолодших лїт. В патриотичнім дусї виховав богато своїх співгромадян. Три читальні „Просьвіти“ в Лисятичах, каса Райфайзена, Сокіл, крамниця, се його заслуга, а так само дав почин до заснованя читалень в деяких селах Стрийщини. Був се справдї сьміливи борець за права свого народу. А оден Народний Зїзд у Львові не від був ся без його участи, а часто нале жав до президиї Народного Зїзду. З українську справу покійний нераз тер пів. В часї виборів в 1895. р. противни ки в нічнім нападї на него тяжко його побили і покалїчили, а в додатку ще й увязнено його та він просидїв в тюрмі три тижнї. Брав участь в масовій депутациї до Відня в 1895. р. Часто бував в депутациях у намісників як в справах своєї громади так і в загально краєвих справах. В повітовій радї в Стрию, де засїдав довгі лїта, сьміло і розумно заступав справи селян і з його голосом всї числили ся. Найбільшим бажанєм покійного було діждати ся відновленя величавої церкви (старохристиянської базилїки, одинокої в нашім краю), будови вже розпочатої читальнї „Просьвіти“ та чотироклясової школи. Відновленє церкви мало коштувати 50 тисяч, будова школи 48 тисяч, а читальнї 15 тисяч. Все те мало розпочати ся два тижнї перед виповідию війни. Хоч не був так заможним, давав щедрі датки на всї народні цїли. Дав для церкви на кладовище город вартости тисяч корон. На перший поклик вислав свого 17-лїтного сина Яця до „Українських Сїчових Стрільців.“ Підчас московського наїзду перебував у Відни, де не переставав цїкавити ся нашими справами; побут однакож на чужинї підкопав його здоровлє і приспішив смерть.

Богдан Витвицький, кадет-аспірант 30 п. п., погиб геройською смертю дня 15. вересня 1916 р. Покійний уродив ся 1. сїчня 1892. р. у звісній із ширшої громадянської дїяльности учительській

динї Витвицьких в Гаврилівці, пов. двірна, де й покінчив народну школу. Першу гімн. клясу вчив ся разом з 10 иншими сїльськими хлопчиками з орудою батька. З перенесенєм рочів до Коломиї ходив від II. до VIII. гімн. кляси в Коломиї, де й зложив іміт зрілости. Походячи з вельми патріотичного дому, де від дитиньства щіплювано в дїти пошану й любов до национальних традиций і плекано национальне завзятє та национальну гордість, покійний вже в V. гімн. клясї дав почин до основаня гуртка для вивчуваня істориї рідного краю і рідної лїтератури. Був також на нарадї в справі українського унїверситету у Львові, де стрінув ся із стрілами і був сьвідком проливу крови і смерти Андрія Коцка. Належав також до звісних 101 зі славного процесу. На правничий виділ записаний був в черновецькім унїверситетї. Брав живу участь в народній роботї, їздив часто на села з рефератами в справі „Рідної Школи“ належав до виділу Українського Пед. Товариства в Коломиї, а в товаристві коломийської акад. молодїжи „Громада“ був головою. По якімсь часї заїхав до Залїщик, де був урядником украін. каси. Маючи великий хист до сьпіву й музики, став він в Залїщиччинї орґанїзувати й управляти хорами, які тїшили ся особливо в часї Шевченківських ювілейних сьвят заслуженим признанєм. Там і застала його війна. Придїлений до 24. п. п. зголосив ся по 6-ти тижневім вишколеню разом з кількома товаришами добровільно з I. полевою сотнею в поле в тій надії, що піде проти Росиї. Тимчасом сотня пішла на Сербію. Там пережив він страшні річи і був учасником памятного відвороту австрийської армії зпід Валїєва. Дїставши сербскою кольбою по голові, при 40 степенях горячки мандрував він увесь обезсилений в голодї й холодї до того серед ріжних небезпек повних 5 днїв, поки не дістав ся з Валїєва за Дунай. Тільки своїй сильній вдачі міг завдячувати, що се перенїс. Був вже й покинений між мерцями. Дїставши ся вкінци до шпиталю в Арадї і видержавши шість вельми небезпечних операций голови (одно нутро вуха йому зовсїм витято), по довшім часї він дещо прийшов до себе. Тепер зачала ся друга доба його військового житя. Побувши якийсь час у кадрі і скінчивши з найкрасшим успіхом офіцирську школу, пішов в цьвітни 1916.р. в другє в поле, де його придїлено до 30. п. п. Там, як і при 24 п. п., мимо нездужаня сповняв дальше свої військові обовязки як найсовісніїйше і знаходив все час на осьвідомляючу роботу між вояками, спроваджуючи для них укр. часописи, сьпіванники, навчаючи сьпівати укр. пісень і т. д. Ще на кілька днїв перед своєю смертю помістив він у „Вістнику Союза визв. Украіни“ яко наочний сьвідок нотатку про подвиги 80 п. п. Яка горяча була у нього любов до рідної справи, видно найкрасше з його листів з поля. В однім з них таки з вересня 1916. р. випрорукував він собі смерть...

Володимир Гузар, урядник „Земельного банку гіпотечного у Львові“, поляг геройською смертю в сьвітовій війні осению 1914. р. на сербськім

Володимир Гузар.

фронтї. Уродив ся 1890. р. у Львові яко син власника реальности п. Йосифа Гузара; тут покінчив школу народну і гімназию та записав ся на правничий

видїл львівського університету. Яко член „Академічної Громади“ брав дїяльну участь в боротьбі за український університет у Львові, в наслїдок чого попав у вязницю, почім в памятнім процесї 101 засуджено його і усунено з львівського університету. Се й було причиною, що правничі студиї покінчив в Кракові, позаяк однакож наслїдком карного присуду не міг старати ся о державну посаду, хоч монаршою ласкою помилувано його і звільнено від наслїдків вини і кари, записав ся до віденської торговельної академії, а покінчивши її з гарним успіхом вступив яко урядник до „Земельного банку гіпотечного у Львові“, де оставав аж до хвилї мобілїзациї. Перед тим зложив другий іспит правничий і готовив ся до докторату. В житю львівської української громади брав видну участь, головнож посьвятив ся „Соколови-батькови“, до котрого записав ся 3. грудня 1910. р. і від сего дня був його дїяльним членов. Вибраний членом старшини, сповняв дуже совісно і вдатно дїйсно тяжкі обовязки господаря товариства. Побіч сего працював в економічній комісиї і в комісиї закупна площі „Сокола-батька“. У вересни 1911. р. став містопрапорщиком „Сокола-батька“ а наш загал тямить добре сего здорового українського Сокола о гарній поставі і виглядї та елястичних рухах, ступаючого завсїди в перших рядах львівської чети. Славні здвиги у Львові в рр. 1911. і 1914. суть плодами також його щирої і запопадливої працї в сокільскій організациї. Тож наслїдком його смерти понесло наше громадяньство а передовсїм сокільська організация велику втрату. З покійним зійшла в могилу одна з найкрасших ідейних одиниць серед нашої молодїжи: меткий, енергічний, ввічливий, товариський, а до того ідейний, рішучий і завзятий. Пішов безталанний бити ся за волю рідного краю, та незавидна доля не дозволила як неодному, так і йому бачити вільну, свобідну від ярма Україну... Полишив батька і молодшого брата Омеляна, укінченого студента фільософії (тепер в московськім полоні), що сумують по тяжкій втратї. Та не тілько оплакує втрату батько, що виховав для України тяжкою працею своїх рук двох синів як соколів, але й загал украї ської львівської громади згадує і дов згадувати ме з жалем молодого сокіл ського прапорщика, що працював д вітчини і так зараня вмер за єї волю

О. Антін Захарясевич. Не переве ся у нас традиції незабутного Маркі на Шашкевича. Ідеал сьвященика гр мадянина, який він поставив перед оч своєї суспільности, знаходить у на послїдовників. Наш сьвященик зрозу мів, що побіч обовязки душпастирськ не лиш можна, але треба поставити обовязки громадянські; що не лиш батьком духовним, але і провідником народним, в найкрасшім розуміню сего слова, стати йому належить; що йому повірене не лиш спасенє душ, але і честь народна, не лишь небесне, але і дочасне, земське добро відданої йому пастви. Бачимо цїлі ряди наших сьвящеників, щирих робітників народних, що станули немов ті камінярі до важкої роботи піднесеня свого народа. І нїхто красше за них сеї роботи не зробить. Сїльський сьвященик, що живе між народом, що глядить з дня на день на його радости і журби, зживає ся з мужиком, приходить до розуміня його потреб і бажань, може як нїхто красше стати його провідником і дорадником у всїх житєвих справах. Держучи безнастанно руку на живчику мужицького житя, може він при добрій воли вести нарід шляхом осьвідомленя і просьвіти до чимраз красшої будучности. Такого взірцевого сьвященика, щирого народного робітника похоронила 8-ого серпня 1916. р. перемиська Україна, пращаючи свого вірного сина сльозою щирого жалю. Померший дня 6. серпня 1916. р. в 52. р. житя се о. Антін Захарясевич, парох села Вишатич, перемиського повіта. Син сьвященика о. Теофіля, що був ревним народним дїячем, знайшов бл. пам. Антін у своїй родині гарні традиції народної роботи. Тож вже з рідної хати виніс любов до всего рідного і домашні впливи дали напрям його дальшому житю. До гімназиї ходив в Станїславові, а по єї покінченю вступив на видїл теольогічний у Львові. В семінари гуртував коло себе товаришів Українців, пренумеруючи під той час молоденьке „Дїло“. Після висьвяченя 1888. р. став

грудником зразу в селї Дитківцях, віту брідського, а відтак в Сасові, віту золочівського. Опісля перенїс ся епархії перемиської і спершу був грудником у Вишатичах. Тут своїми ними проповідями зєднав собі серця жиків, які з довірєм стали до него рнути ся. На кілька лїт покинув Ви-атичі, щоби обняти парохию в Остро-коло Ярослава, та по упливі сего ча-вернув до Вишатич яко парох. Тут овнив душпастирські обовязки про-ягом 19 лїт, тут поклав велику працю

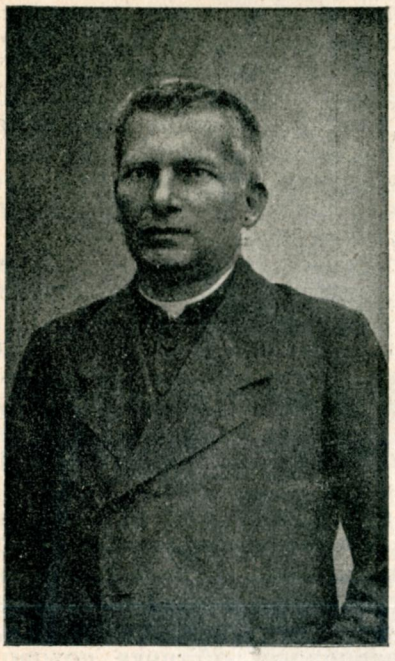

О. Антін Захарясевич.

свого житя, тут по трудї відійшов на вічний супочинок... Молодий парох, прибувши на вишатицьку парохию застав село до тла спалене, тож першою його журбою була відбудова села, яку перевів зі значним вкладом працї, заслугуючи на загальне признанє. Відносини в селї були невідрадні — школи не було, люди були темні, поле до працї дуже широке. О. Антін взяв ся з молодечим жаром до роботи, він став одним з перших піонїрів українства на селї в Перемищинї. Окружений людьми чужих та і ворожих пересьвідчень, що під сю пору мали провід у перемискім повітї, взяв ся покійник передовсїм до працї над народним осьвідомленєм. Вже за короткий час завів у себе українське урядованє і заснував читальню „Просьвіти“ та касу Райфайзена. Перемиська організация поставила його кандидатом на посла до парляменту, однак перепав голосами москвофілів, які поборювали його кандидатуру. Ся невдача не підкопала його духа, він зі ще більшим завзятєм бере ся за народну роботу, вщіплюючи українську ідею у селах Перемищини. Не було зборів, віча, або хоч би звичайних сходин, де не лунали би його палкі промови і реферати, повні молодечого жару. А попри се йдуть дальші етапи його народної роботи: він будує мурований „Народний Дім“ у Вишатичах, засновує молочарню, фабрику цементових дахівок, кладе підвалини під тов. „Сїч“ і будує величаву церкву. Його заходами і трудами переведено комасацию усїх ґрунтів у Вишатичах. Після переведеня сеї комасациї приїздили цїкаві з Галичини (головно Поляки), а і зпоза меж краю також делєґация з мінїстерства приглянути ся сему дїлу. Та не обмежував ся покійник на роботу у своїм селї. Його дїяльність обнимала ще й справи повітові та краєві. Він був основателем і видїловим філії „Сїльського Господаря“, довголїтним членом контрольної комісиї, а вкінци президентом тов. взаїмного кредиту „Віра“, основателем і головою першої української господарсько-торговельної спілки в Галичинї — „Спілки для господарства і торговлї в Перемишли“, а після єї перенесеня до Львова і злуки з торговельним віддїлом „Сїльського Господаря“, та переміни на „Краєвий Союз господарсько-торговельних спілок у Львові“, першим президентом сеї господарсько-торговельної нашої централї. Участию і щирою працею в згаданих товариствах здобув собі покійник імя одного з кращих робітників на поли економічного відродженя нашого наводу. Працю його тим більше треба цїнити, що на його голові тяжіла журба удержаня і вихованя своїх десятеро дїтий. Сьвітова війна принесла руїну його селу і великій части Перемищини. Взірцева вишатицька громада пішла в розтїч. О. Антін, евакуований зі своїми парохиянами,

опинив ся з численною родиною в Ст. Андре в Каринтиї, де перебув тяжких 10 місяців. Коли лиш настала змога вертати, вернув у своє село, де стільки праці поклав. Застав руїну і згарища — такіж самі, як перед 19 літами, коли повний запалу ставав тут до праці. Доля посьміяла над щирим робітником, та віри в хосенність і потребу народної праці не змогла йому взяти. Хоч серце боліло і кервавило ся за пропащими овочами труду, — душа рвала ся знов до любої праці: хоч би знов з початку зачинати! Та не довелось — тіло не змогло вже іти за горячим духом. Склонила ся до долу голова, у якій палкі мрії про народне добро згасли мабуть тільки що з останним ударом серця. Честь його памяти!

Д. Коренець.

Павло Кирчів, директор народної школи в Курниках, пов. Яворів, помер 12. цьвітня 1916. р. в 55. році на пятнистий тиф. Покійний був селянським сином і родив ся в Корчині, скільського повіту. Полишив жінку і малого вихованка. Цілe своє житє посьвятив праці над осьвідомленєм селян. Ту свою працю вів він так щиро і послїдовно, що доходив через се до конфлїкту зі своїми властями, які переносили його з місця на місце, аж опинив ся в Курниках. Давнїйшими роками був співробітником „Дїла“, потім „Народної Часописи“, а відтак „Буковини“. Часто містив також фахові статї в „Учительськім Слові“, котрі будили великий інтерес серед учительських кругів. Був заступником голови полїтичного тов. „Селянська Рада“ в Яворові і брав все дуже живу участь в полїтичнім житю повіту. Не було майже нїяких зборів чи там віча в Яворові, на якім не явив ся би та не промовляв; його промови робили особливо на селян велике вражінє. Покійний був також одним з основників яворівської української гімназиї і належав до всїх укр. товариств в Яворові. Чимало натерпів ся він за час війни. Похорони його відбули ся в Курниках 14. цьвітня 1916. р. при сьпівучасти укр. сьвященьства, інтелїґенциї з Яворова та повіту і місцевого населеня. Поховано його серед плачу і риданя народу, котрого був правдивим батьком і опікуном.

Теофіль Копистинський. Помер у Львові 5. липня 1916. р. Належав до несторів церковного малярства у Галичинї. Покійний вродив ся в р. 18[illegible] в Перемишли, яко син урядника гр. кат. капітули. Студиював зразу в перемишкій реальній школї, потім в Академ[illegible] штук красних в Кракові і Відни, де то[illegible] варишував з Матейком і з славним угорським артистом-малярем Мункачим. Без сумнївний талант вчасно придбав артистови мецената в особі гр. Володимира Дїдушицького, котрий через ряд лїт надїлював артиста стипендиєю, беручи від него в заміну його красші твори, якими прикрашував кімнати свого замку в Потуриці. Також перемиський гр. кат. епископ Ступницький позував в тім часї Копистинському до великого портрету, а вдачна ся праця зєднала артистови широкі круги нашого священьства, ще звернуло його на дорогу церковного малярства, котре пригнїтило великий талант артиста, уможливляючи рівночасно на довгі лїта його істнованє, загрожене через смерть його мецената і утруднене великими обовязками родинними. Але мальованє для хлїба (церков в Городищи, Добрянах, Боську, Панівцях, Жидачеві і б. и.) не убило хисту артиста, котрий зазначив ся вчасно, бо вже в р. 1871. великою копією славної мадонни Carlo Dolci. Незалежно від церковного малярства творить артист в р. 1883 дві найлїпші свої праці „Гуцула з Зелемянки“ і „Гуцулку“, з котрих особливо перша має вартість галєрийну і повинна найти ся в нашім національнім музею. Рівночасно творить артист цїнний триптик „Гальшка з Острога“, до якого тему взяв з української істориї, а перевів її дуже самостійно і гарно. Пізнїйше робив артист богато вдатних портретів, релїґійних образів для американських Українців і займав ся консерваторством. В тім останнім напрямі дійшов не тілько до майстерства, яке здобуло йому признанє навіть широких кругів польських, особливо по зреконструованю деяких фресків на Вавелю, але також винайшов спосіб здіймати цїнні мальовила з тинку і переносити їх до музеїв. Кілька таких щасливих проб можна оглядати і в львівськім мійськім музею. Артист так був тут певний своєї руки

о запропонував був в своїм часї Котови для ратованя славного, на стїні одного італїйського монастира вимальованого архітвору Лєонарда да нчі „Послїдна вечера“, що образ ційме з розсипаючої ся стїни і так ого виратує від загибели. Однак того редложеня не взято під розвагу. З инших фактів його консерваторської штуки годить ся згадати, що Копистинський, йому тільки знаними хемічними способами, привів до ладу знищений з вогкости оден з великих портретів польської артистки малярки Ольги Бознанської з Парижа, який відтак закупила львівська мійська ґалєрия. З новійших його самостійних праць належить ще згадати олїйний образ „Церква в Сквірї“ (на Лемківщинї), якої дивна архітектура так заінтересувала була одного росийського офіцира, що хотїв доконче той образ набути, але Копистинський не був склонний відступити свій твір Москалеви. Остання фаза творчости Копистинського характеристична тим, що виявляє наклін артиста до символїки і алєгориї. Автор так любував ся в останних часах тими напрямами, що свій алєґоричний на блясї вимальований твір „Сон русалки“ вважав своєю найлїпшою і найглибшою працею. „Вона має в собі ідею відродженя Украïни“ говорив часто. І працював над сим твором до останної хвилї. Скінчив його, але підпису покласти леденїючою під подихом смерти рукою вже не міг, хоч як бажав сего. Копистинський не скінчив великого алєґоричного твору „Суд XX. столїтя“, який лишить ся на все великим рисунком, інтересним в подробицях концепциї. Всї висше згадані твори, як також декілька гарних, зовсїм нових, релїґийних образів його є тепер по смерти артиста під опікою львівської найблизшої родини покійника. Копистинський вмер в „Приютї для вбогих артистів і купців“ ім. Домса, де хорий, беззасібний пережив послїдних пару років. Вмер забутий сьвітом і своїми. Та остала по нїм артистична спадщина, яка повинна зберегти ся у своїх і для своїх.

С.

Др. Лесь Мартович. Родив ся 12. лютого 1871. р. в Торговицї, городенського повіту. До ґімназиї ходив спершу в Коломиї, а коли за „полїтику“ мусїв її покинути, опинив ся в Дрогобичи де і здав іспит зрілости. Відтак заробляючи на кусник хлїба, тиняв ся вже від початку унїверситетських студий по адвокацьких канцеляриях на провінциї та вів деякі з них зовсїм самостійно, не слухавши ще навіть викладів обовязуючого права. За теж і його правничі студиї, розпочаті 1891. р. в Чернівцях і скінчені по довших та коротших перервах у Львові, тривали кількананйцять лїт; впрочім всї іспити складав з відзначенєм, юрист був знаменитий, теоретично підготований і практично вишколений. Вже яко формально управнений кандидат адвокатури працював в канцелярії адвоката дра Костя Бірецького в Щирци коло Львова, де і вперше виступила у него придбана серед невідрадних обставин жолудкова хороба, котра відновлювала ся чим раз частїйше та остаточно завела його

Др. Лесь Мартович.

в могилу. Яко ґромадянин був полїтичним дїячем і письменником. Полїтичною дїяльностю займав ся яко член украïнської радикальної партиї. В молод-

ших лїтах усе виїздив на виборчу агітацию за партийними кандидатами. Пару разів редагував також партийний орган „Громадський Голос“. Писав популярно-агітацийні статї, порозкидувані в радикальній пресї. Головнаж його дїяльність — се лїтературна творчість. Писав не богато. Всего дві невеликі збірки оповідань: „Не читальник“ (накладом Українсько-руської Видавничої Спілки у Львові 1900. р.), 9 оповідань,— та „Стрибожий дарунок“ і инші оповідання (коштом Вячеслава Будзиновського у Львові 1905. р.), 5 оповідань, та ще дещо розкинене в периодичних виданях. Є в тім річи ріжної вартости, від викінчених студий як „Мужицька смерть“, котра дочекала ся перекладів на чужі мови, до річий писаних на швидку руку, або з полїтичною тенденциєю, але в усїм видний великий талант, знанє людської душі і вмілість малювати її словами. Переважають сюжети з селянського житя: тут малює він будні хлопського житя, де сумне й веселе, поважне і сьмішне, гідне признання й осуду сплїтає ся в оден живий образ. Нариси з житя інтелїгенциї мають гумористично-сатиричний характер. — Нездужаючи з більшими або меншими перервами від осени 1911. р., покійний не міг систематично працювати. Написав більшу повість із житя галицької інтелїгенциї і вислав її був до редакциї „Лїт. Наук. Вістника“, де мала небавом друкувати ся, та за намовою свого приятеля відібрав рукопись, щоби її ще раз перечитати. Кромі того написав ще кілька дрібнїйших річий. Все написане приготовив був до друку переписуючи на машинї. Поза тим всїм був однак уже людиною зломаною та хоч дав ся ще намовити до докінченя докторських іспитів на весні 1914. р., нїяких ширших плянів анї що до особистого житя анї що до будучої творчости не хотїв обдумувати. За те до всїх проявів умового житя, а саме нашого публичного, відносив ся дальше з великим зацїкавленєм, читав дуже богато з областий ріжних наук, а підчас московського наїзду зачитував ся купами газет, снував всякі комбінациї про нашу будуччину та нїколи не тратив надії. На жаль, згаданий наїзд, хоч дав покійному невичерпане жерело спостережень на людськім ма
риялї з обох боків бувшого кордо
та сильно збогатив його і так нез
чайно обширні відомости фільольогіч
зменшив блисько на половину його
друковану спадщину. При вчиненім п
громі в хатї адв. дра Івана Кунцева,
котрого мешкав покійник, в дни 1
вересня 1914. р., всї його рукописи оп
нили ся на подвірю, в городї, в сад
на слотї, порозкидані і потоптані сал
датськими чобітьми. Визбирані потім
картки виказали вже богато браків
В цїлости остала висше згадана повість
(з віддертим заголовком і половиною
першої картки) та коротші оповіданя:
„Пророцтво грішника“, „Жирафа та Ладо“ і „Народна ноша“. (Перші два оповіданя надруковані відтак в „Шляхах“чч. 15—18 з 1916. рр.). З инших оповідань та драматичних нарисів остали лише всякі уривки. Покійний не зібрав ся вже повикінчувати їх на ново. — Помер на становищи комісаря для контролї збіжа — самітно і досить несподївано, бо стан його здоровля в послїдних місяцях був значно поправив ся. Смерть захопила його дня 11. сїчня 1916. з полудня в опущеній та знищеній сїльській школї покиненого переважно мешканцями Погариска, а 13 сїчня 1916. р. смерком в сусїднім, також людьми покиненім, Монастирку на склонї цвинтарного горба виросла ще одна могилка. Лиха погода і тяжка комунїкация спричинили, що похорони були дуже скромні: три сусїдні сьвященики, три місцеві пані, два замісцеві сьвітські інтелїгенти, три салдати та громадка місцевих селян, а радше селянок, явили ся віддати послїдну прислугу.

Ізидор Мидловський помер у Львові дня 18. липня 1916. р. в 62-ім р. житя. Родив ся 4. лютого 1854. р., в Саджавцї, пов. Коломия, яко син о. Михайла і Юлїяни з Целевичів Мидловських. Науки гімназияльні кінчив в Станїславові. В 1873. р. записав ся на університет (правничий видїл) у Львові. В р. 1877-ім посьвятив ся карієрі судовій: розпочинає практику при ц. к. судї окр. в Станїславові. В 1898 р. став ц. к. радником суду окр. в Тернополи. В роцї 1914. яко емерит переніс ся до Львова. Належав початково до партиї „старорускої“, одначе яко демократ перей-

ов в табор український. Людина праго характеру, чесна, здібний правник сумлінний урядник. Покійний від дитинства мав нахил і любов до музики драматичних вистав. Ще яко ученик гімназияльний покинув школу і без відома родичів вступив до української трупи театральної, так, що батько їздив і відобрав силою його з театру, однак іскра любови театру жевріла у нього далі. Покійний дальше культивує ідею рідної драми. В році 1884-ім покійний видає твір „*Капраль Тимко*“, народну мельодраму в 5 дїях,— а в році 1886. „*Інвалїд*“, драму фантастичну основану на фантастичних мотивах. Послїдний рукопис покійного „*Нещасна любов*“, драма в трех дїях, переданий Наук. Товариству ім. Шевченка. Покійний перебув 21 лїт в Тернополи і там положив нестерті заслуги в житю товариств. Був основником товариств „Тернопільського Бояна“ і „Міщанського Братства“ в Тернополи,котрі то товариства довів до найкрасшого розвитку своєю енергією, солїдною працею і симпатичним нїжним поведенєм. Також положив чималі заслуги в тов. „Руська Бесїда“ в Тернополи. В признаню заслуг іменували його загальні збори „Руської Бесїди“ дня 4. грудня 1903. р. почесним членом і відтак вручено йому грамоту з золотою емблємою (в посїданю родини Яцикевичів). 16. лютого 1897. р. іменували тов. „Міщанське Братство“ в Тернополи а в жовтни 1911. р. „Тернопільський Боян“ покійного почесним членом, пересилаючи артистично виконані грамоти, а „Міщанське Братство“ ще й альбом. По перенесеню до Львова покійний брав живу участь в житю громадянськім, а в послїдних часах був членом виділу і секретарем в Ставропігії. Його писаня доси не розслїджені, очікують критика. Слїдна з них велика любов рідного краю і рідної пісні. В завіщаню записав на будову українського театру у Львові 200 К. і на селянську бурсу в Тернополи також 200 кор. Смерть його лишила глубокий жаль у всїх, котрі його знали.

Юлїян Назарак, поручник 95 п. п. поляг в завзятім бою в протинаступі дня 16. вересня 1916. р. о год. 3 попол. Покійний родив ся в убогій мужицькій сїмї в Черкащинї, пов. Чортків. До гімназиї ходив в Станїславові і у Львові, по скінченю єї студиював в краківській академії красних штук. Вже в гімназиї звертав він на себе увагу своїми здібностями й хистом до малярства. В голоді і холоді працював завзято над собою і належав до вельми очитаних хлопців. Се між иншими було причиною, що він нездужав на груди. По проголошеню мобілізациї зголосив ся оден з перших в ряди українського стрілецтва, де як говорив, буде воювати так, щоб найти смерть. І воював хоробро більше року, доказом чого три здобуті медалї (срібна I. і II. кл. і бронзова), одначе смерть найшов собі не в сїчовім війську, а в чортківськім полку піхоти, до якого перед кількома місяцями перенїс ся. Покійний належав до оригінальних і вельми замітних типів серед нашого молодого поколїня. Повний темпераменту, завзятя й ідейности, з дещо песимістичним й вельми критичним поглядом на сьвіт і окруженє, до якого ставив все високі вимоги, ставлячи такіж до себе самого, думав все про пляни своєї праці на будуче і лелїяв нераз оригінальні й високі замисли. На жаль, майже нїчого з них не вдало ся йому здїйснити. Богато його малярських робіт по людях, дещо із стрілецького житя поміщене на воєнній виставі у Відни (павільон У. С. Стрільців). Великий портрет Коцюбинського його роботи красує ся в тов. „Акад. Громада“ у Львові. В покійного був слїдний й поетичний талант: він є автором одної комічної стрілецької опери і кількох стрілецьких пісень, які загально приняли ся. Перед війною пробував покійний свого пера в українських гумористичних часописях, пару фейлєтонів помістив також в „Гром. Голосї“. Для повної характеристики покійного треба замітити ще, що не була йому чужою й просьвітна робота в чортківськім окрузї, де виступав нераз з відчитами й промовами. Брав також живу дїяльність в аматорських виставах у Львові і в Чортківщинї, віддаючи з немалим талантом комічні ролї. Поляг, не діждавши ся ні одної найменшої вістки з рідної хати від початку війни, хоч там на нього ждуть і будуть ще довго ждати — даремно... — *І. Н.*

Олександер Русів був із походження Москаль (його батько з Костроми, а мати з Кавказу), але родив ся (1847. р.) і виховав ся на Україні й сам уважав себе вже Українцем. На університеті брав визначну участь в праці київської „Громади“ при кінци 60-их рр. минулого століття, куди його впровадив Михайло Драгоманів. Як 1873. р. отворено в Київі „Південно-західний відділ географічного товариства“, Русів стає його членом і займає ся статистикою України. В другій половині 1874. р. він переїхав до Петербурга, але його звязь з „Громадою“ не переривае ся. Від весни 1875. р. до весни 1876. р. перебуває він в Празі, де друкує перше повне виданє Шевченкового „Кобзаря“, однакож російська цензура пропустила лиш перший том. Се велика заслуга Русова, що український нарід почув огненне слово свого великого поета. У 80-их рр. працює Русів яко статистик на Херсонщині, Харківщині й Полтавщині, але відтак був змушений знов переїхати до Петербурга на службу до транспортового і асекураційного товариства „Надєжда“. Не вважаючи на часом дуже погані обставини в особистім житю, Русів був від 1882. до 1907 р. безплатним співробітником „Кієвской Старини“, а далі, коли почав виходити в Москві журнал „Украинская Жизнь“ бачимо Русова також і тут дїяльним співробітником. В тім журналї читаємо в чч. 8—9 з 1815. р. останне друковане слово сего вірного і щирого приятеля українського народу, чуємо його питанє повне турботи за долю свого народу: „Чи є житє українського народу та чим воно проявляє ся?“ В сей час сьвітової заверухи, коли кождий кричить про себе, не чути в Росиї голосу українського народу навіть в Державній Думі... Мягка, лагідна вдача Русова, дух знесилений фізичною хоробою, хитає ся і у нього вириває ся питанє: „Чи житє сього народу дїйсно завмерло, чи се може тілько хвилеве непорозумінє, котре по скінченю війни буде рішене та вияснить ся?“ Помер 21. н. ст. жовтня 1915. р. в Саратові.

О. Іван Созанський, парох Черча, повіту рогатинського, помер тамже в перших днях липня 1916. р. Був се взір сьвященика, батька родини та громадянина. В молодих лїтах похорон свою подругу і в тім самім році тр дїтий. Сї тяжкі удари умів покійний і ренести з правдивою християнськ терпеливістю. Свій розум і своє зна віддав на службу своєї церкви і укр їнського народу. Проповіди, котрі кр снорічиво голосив в своїй парохії на місиях — як в Бориничах (пові Бібрка), в Добромірці (пов. Збараж були глубоко обдумані, оригінальні, робили на слухачів велике вражін Сам безпретенсиональний, нїколи н висував ся на перед, а до кождої роботи прикладав руку. В своїй парохії оснував всї национальні інституції — Читальню „Просьвіти“, касу сист. Райфайзена, молочарню, тов. Сокіл і Відродженє. Його заходом громадяни купили обшар дворський Черче і розпарцелювали між себе. Все те робив безкористно. Селян учив так, щоби ті інституції самі провадили. Не лише в Черчу, а й у сусїдних селах занимав ся роботою просьвітною, економічною та полїтичною. Гарні були його виклади про народність і історию, котрі умів дуже зрозуміло і популярно виложити для слухачів. За його порадою селяни Черча вислали богато учеників до гімназиї в Рогатині, а сам дав почин до приготовляючого курсу. В полїтичнім житю був рішучий і безоглядний проти наших противників одних і других. В часї російської інвазиї був на три місяцї усунений з парохиї за „мазепиньство“. Строго осуджував тих, що під плащем віри хотять провадити полїтику шкідливу для українського народа та накидують йому перед часом, для своїх особистих цїлий т. зв. реформи. Для характеристики покійного нехай служить от такий епізод: В часї виборів 1895. р. покійний був завідателем Журова з Підмихайлівцями. Староста віднїс ся до дїдича, щоби той вплинув на покійника, щоби не мішав ся до виборів — то за се постарає ся, що буде мати помешканє (помешканя для сьвященика там зовсїм не було, а мешкав в комірнім). Відповідь була: „Тим більше буду мішати ся до виборів і постараю ся о певних наших виборців, щоби староста не посьмів з чимсь подібним відносити ся до мене і уживати впливу колятора!“ Се оповідав менї сам дїдич Поляк, за-

ачуючи при тім характер о Созан-кого. Покійний полишив одного сина ргдана, котрого задля великого талан- образував в музичній консерваторії скрипака. Падеревський на однім писї ґратулював молодому нашому рипакови поданєм руки і віщував ому гарну будучність *о. А. Пеленський.*

Василь Семиренко, український гро-адянин, родив ся дня 20 н. ст. марта 835. р.; походив з давних кріпак в нязя Воронцова, але своїм знанєм (був ехніком) і працею доробив ся дуже гарного маєтку. Він був людина ідейна, мав у себе українську школу, був осо-бистим приятелем проф. Олександра Кистяк вського і Володимира Антоно-вича. Розбирав з ними всї справи і си-пав щедрими жертвами, як потреба се-го вимага ла Києвляни знали, що є жер-тводавець під іменем „Хорса“, а хто він саме — не знали. Покійний був голов-ним фундатором журналів „Кіевская Старина“ і „У раїна“. Крім того що року давав богато гроший на украї-нський дневник „Громадська Думка“ а потім „Рада“, покривав завсїди недо-бори „Лїтературно-Наукового Вістника“ з хвилею, як його перенесено зі Льво-ва до Київа. Щедрі жертви сипав на „Українське Наукове Товариство в Ки-їві“, — жертвами покійника головно удержував „Лїтературний фонд“, з ко-трого брали місячні підмоги українські письменники, як Михайло Коцюбин-ський, Леся Українка і ин. Підмогу одержували не тілько загальні інститу-ції, а й приватні люди. Як на пр. М. Драгоманів покинув київський універ-ситет, переселив ся за кордон і терпів там материяльну нужду — Семиренко зараз поспішив із щедрими жертвами. Помер дня 30. н. ст. грудня 1915. р. в Київі.

Павло Задесенець.

Олександер Терлецький, власник нафтових теренів в Бориславі, помер 18. липня 1916. р. в 55 році житя. Покій-ний, син послїдного християнина-начальника громади Борислава, уродив ся в 1861. році, а скінчивши народну шко-лу, став ходити до ґімназиї в Дрого-бичи. Однак не довго,— ненадїйно по-мер його батько Теодор і дванайцяти-лїтний хлопчина стає помагати матері в господарованю майном, яке на ті ча-си було розмірно великим (33 ропних та воскових ям-закопів). Від сеї хвилї аж до самої смерти починає ся борот-ьба покійного з ріжного рода борислав-ськими спекулянтами, котрі бажали ви-дерти йому батьківщину, як видерли її иншим місцевим господарям. Про отсї „безконечні швіндлї“ писав наш покій-ний др. Ів. Франко, змалював їх на свій лад Стефан Пятка (Ковалїв), вони нашому загалови звісні... А боронити треба було сво єї землї та своїх споконв чних прав всїма способами, всїма нер-вами душі, у всїх властий: в громадї, судї, старостві та по ріжних урядах. Не диво, що цїле житє покійного, се безупинна боротьба за своє та инших істнованє, нерівна, важка боротьба, яка вимагала від борця неабиякого гарту душі й тїла, — кріпкого характеру, са-мопосьвяти... На обороні власного май-на, в обороні „Української Християн-ської Громади“ (якої предсїдником був покійний скілька лїт), сходить мужеський вік покійного, минали лїта, аж прийшла війна... Московські наїзники налетїли на дім пок. Терлецького, кількома на-воротами важко побили його, козацька нагайка зломила зелїзне тїло, й він став хворіти... поки довга однорічна недуга із ніг повалила сильного духом й тїлом Олександра Терлецького. По-мер в силї віку, покинувши вірну дру-жину і девятеро дїтий. Розпоряджаючи в послїдне своїм майном, не забув по-кійний й української суспільности, осно-вуючи 10 000 кор. стипендию для сту-дентів висших шкіл; першеньство ма-ють студенти гірничої академії, а в ра-зї браку кандидатів слухачі львівської полїтехніки.

Ярослав Федорчук. Дня 7. мая 1916. р. помер у Швайцарії наш земляк Яро-слав Федорчук, заслужений тим, що за останних 10 лїт богато працював для інформованя чужинців, в першій мірі Французів, про українську справу. Жи-тє Ярослава Федорчука пішло, як на наші обставини, особливими дорогами. Уродив ся він 18. падолиста 1878. р. в Снятинї, де його батько був народ-ним учителем. Ходив до української академічної ґімназиї у Львові, де одна-че задля недостачі удержаня скінчив тільки V. клясу. Думаючи кінчити даль-ші кляси ґімназиї як приватист, почав

шукати якогось заробітку і в маю 1896. р. дістав занятє в тов. „Дністер“ у Львові, де працював до 1902. р. Але видно не вдоволяв ся покійний тим, малим, яке осягнув. Його тягнуло в сьвіт, між люди, спробувати своїх сил в боротьбі з житєм, щоб виборoти собі лїпшу будучність. Він покидає занятє в „Дністрі“ й виїздить до Швайцарії, де перебував довший час в Женеві, а опісля до Парижа, столиці Франції. Минуло від його виїзду зі Львова не цїлих 5 лїт, як в париськім журналї „Le Courrier Européen“, видаванім редакцийним комітетом, в якого склад входили славні полїтики й письменники ріжних народів (між ин. великий приятель Українців Бєрнштерне Бєрнзон, славний норвежський письменник), почали появляти ся його статї про українську справу, про польсько-українські і росийсько-українські відносини. Показало ся, що Ярослав Федорчук добре використав тих кілька лїт побуту за границею. Доповнив свою осьвіту, так, що став високо осьвіченим Европейцем, здобув становище й маєток (його жінка, з якою познакомив ся й одружив ся в Парижи, походила з богатої росийської родини), навязав зносини в полїтичних і лїтературних кругах французької столиці. І показало ся, що все те робив він не тільки з думкою про себе, але також з думкою про свій нарід. Ще в гімназиї оставав він під впливом писань Франка й Павлика. И неначе складаючи подяку за те духове добро, яке одержав від них, дав він Павликови поважну суму на виданє книжки проф. Дрепера п. н. „Боротьба релїгії з наукою“. Живучи в французькій столиці, почав він інформувати французьку пресу про наші справи. Не жалїв не тільки праці, але й гроший. Видав своїм коштом по французьки працю Романа Сембратовича п. н. „Царизм у боротьбі з цивілїзациєю“, в якій говорить ся про поневоленє України Росиєю. Щоби праця зробила в Франциї більше вражінє, постарав ся, щоб Бєрнштерне Бєрнзон написав до неї передмову. Його статї в „Courrier Européen“ про польсько-українські відносини наробили йому ворогів. Коли з польської сторони кинено на українських полїтиків і письменників клевету, що вони висту пають проти Поляків, бо за се діста ють гроші від пруського правительств між оклеветаними був також Яросла

Ярослав Федорчук.

Федорчук. Перед кількома лїтами заложив ся в Парижи „Кружок Українців“ „Cercle des Ukrainiens“. Ярослав Федорчук був одним з оснувателїв і найпильнїйших дїячів сього Кружка, який мав за цїль гуртувати Українців у Парижи і ширити відомости про українську справу між Французами. Під фірмою „Кружка“ вийшла в 1912. р. в Парижи праця Ярослава Федорчука про українське национальне відродженє („Le réveil national des Ukrainiens.)“ Згодом задумав Ярослав Федорчук інформувати про українську справу також Англїю. Незадовго перед вибухом війни вийшла по англїйськи його праця про українську справу (на жаль не маємо її під рукою). — Вибух війни застав Ярослава Федорчука за границями Франциї. Від довшого часу він нездужав нервово і був на лїтнім лїченю. З огляду на те, що він австрийський горожанин, не вертав він уже до Парижа, бо у Франциї всїх австрийських горожан інтернували, тільки поселив

я в Швайцарії в місті Льозаннї. Одаче вже не судило ся йому працювати для рідного краю. Його здоровлє все гіршало, і на весні 915. р. він так тяжко занедужав, що був уміщений в санаторії. Тут він прожив-промучив ся ще цїлий рік і 7. мая 1916. р. помер. — Не довго прожив він, — всего 38 років — і не вспів зробити для української справи стільки, скільки певне зробив би, як би в тих корисних умовах, які собі здобув, був прожив довше. Але все таки для інформованя Французів про українську справу зробив він богато; він перший по смерти Драгоманова почав інформувати систематично французькі круги про український нарід. Сим заслужив він на вічну память в українськім громадяньстві. *Др. Михайло Лозинський.*

Василь Юрчак. Наш український театр в Галичинї понїс в часї сеї сьвітової війни також чималу втрату наслїдком смерти Василя Юрчака. Хто його не знав? Хто не тямить ту малу постать, що коли появила ся на сценї і засьміяла ся, — сьміяв ся з нею весь театр, а коли заридала, — здавало ся, що відгомоном єї плачу дрожа а сцена і люди. Був родом із Скали. Після покінченя народної школи зачинав кариєру на кількох полях, та нїде не видержав довго. З того перекиданя з одної роботи на другу остало йому не одно на цїле житє. Знав весь дяківський репертуар, грав на скрипцї, та найбільше любив природу і цьвіти. Найдовше оставав на практицї у огородника. Свою сценїчну кариєру зачав так, як в нашім театрі зачинали майже всї. Виступав в гуртах і хорах (яко І. тенор), грав маленькі ролї. Відтак перейшов досить скоро на поважнїйший репертуар. Був передовсїм народним актором, котрий вже в перших роках звернув на себе увагу яко знаменитий представник сїльських типів. Скаля його творчости була незвичайно широка. Знаменитий був він і у відтворюваню міщанського сьвіта; створив пару незрівнаних типів з того круга. Головним однак полем попису для него була драма; він був серіозним, глибоким народним актором до драми. Був се тип актора з божою іскрою в грудях. Не мав за собою нї підготовляючих студий, нї широкої осьвіти, нї театрального образованя, мав лиш великий талан. Талан Юрчака постійно розвивав ся, поглублював ся, як і постійно розвивала ся у нього грудна недуга. В рр. 1913—14 нидїв на очах, спадав на силах. Не помогло йому і Закопане, куди виїхав за підмогою пок. директора Р. Сїрецького. Хоч трохи підкріпивши сили по пару місяцях вернув, та на сцену вже більше не мав сил ступити. В часї московського наїзду перенїс ся на постійний побут до свояків у Теребовлї — і там небавом покінчив житє. — *С. Ч.*

ЗМІСТ

лїтературно-наукового збірника „НА ПЕРЕЛОМІ“:

Стор.

I. Присьвята.

о. Т. Л. Українським лицарям! III

II. Поезиї.

Богдан Лепкий: О, краю наш! Сьвята руїно! 1
Юра Шкрумеляк: Плач спустошіня. Риданє могил. Божевільна 20
— Завтра рано. Зрадник 21
Роман Купчинський: В ночи над Стрипою . 38
— Слїдами війни 55
Осип Юрій Федькович: Адам і Ева . . . 68
Василь Бобинський: Стрілецький поклик . 76

Стор.

III. Повість, оповіданя, малюнки, нариси, спомини.

Др. Андрій Чайківський: Утеча, частина повісти: „До слави“ 2
Антін Лотоцький: Останний із орлиного роду 22
Юра Шкрумеляк: Рідний батько 27
Роман Купчинський: У темну віч 30
Андрій Бабюк: Зрадник 33
— Гіркі спомини з днїв недолї: 1. В Карпатах 48
2. Слїпець 50
3. Товариш 52

На кругах любої думки 54
...абаровська: Геройська посьвята ...янок 56
Др. Роман Секела: Микола Ілишин . . . 60
Іван Чепига: В сьвіт за очи! 64
— Львів здобули 66
Наталїя з Озаркевичів Кобринська: Тихий куток 69

IV. Статї лїтературно-наукові і публїцистичні, та народний помяник.

Рад. дв. Олександер Барвінський: Боротьба за волю і самостійність України . . 76
І. К.: Богдан Хмельницький і пинська шляхта 90
Др. Іван Крипякевич: З істориї української фльоти 94
— Українські школи на Волинї . . . 116
Йосиф Пеленський: Володимирия Край і його столиця 98
...рко Луцкевич Дещо про Волинь . . . 121
Денисенко: Полїські знахорі 123
Ярослав Гординський: Холмщина у 60-тих рр. XIX в. 124
...я Лежогубська: Тарас Шевченко виконавець українських людових пісень 131
Тарасевичівна: В 55-ті роковини смерти Т. Шевченка 134
...озий Лежогубський: В перші роковини смерти еписк. Константина Чеховича 147
...Радзикевич: Іван Франко . . . 136
...оська церква . . . 151

Др. ...
чу...
С. Ч.: Ва...

1—5 Др. Іван Франко
6. Ілюстрация до поезиї В. ... О, краю наш! 1
7. Зимовий краєвид 2
8. Українець в кайданах 3
9. За волю України!. 5
10. Руханкові вправи на Шевченковім ювілею в Мостисках 7
11 Вправи Соколів і Сїчовиків на повисшім ювілею 9
12 Посол Др. В. Загайкевич промовляє до народу на ювілею 11
13. Посол Др. Евген Олесницький при працї 13
14. Командант У. С. С. майор А. Варивода 15
15. Відзначені Українські Сїчові Стрільцї . 17
16. Укр. стрілецька старшина в землянцї під Семиківцями 19
17. Кад. асп. Софія Галєчківна і Анна Дмитерківна 23
18. Стрілецькі піонїри будують окопи на багнї 25
19. На позициї під Стрипою 26
20. В стрілецькій кватирі: На прічах . . 27
21. Снїданє в землянцї під Семиківцями . 28
22. Курінний ...ний 29

. 83
. . . 85
...у . . . 87
...уть в Дольо-
...ниї 89
...Італїйцїв в Альпах 91
... предмети знайдені у Волчківцях 93
62. Турецька ґалера і українські чайки . 95
63. Процесийний хрест в Косові яко збірне місце на Червоний Хрест 97
64. Типи селянок з села Лукович 100
65. Посадник Володимира Вол. Гнат Мартинець 102
66. Каплиця сьв. Володимира Вел. 103
67. Катедра у Володимирі Волинськім . . 106
68. Церква унїятського монастира у Володимирі Волинськім 108
69. Дїдусь-кольпортер українських ґазет у Володимирі В. 109
70. Плян церкви з XIII. в. 110
71. Сьвяточне отворенє укр. школи у Володимирі Волинськім 115
72. Комісарият У. С С. вибирає ся на села 116
73. Укр. народна школа в Зашковичах . 118
74. Наука в садку в Свинюхах 119
75. Укр. народна школа в Орищи . . . 121
76. Вітрак на Волинї 122
77. Полїшучки ... Таболя-Червище . 124
78. На руїн... 126
79. Се... 12...
80...
...Др
лесса . . . . . .
102. Концерт в честь Шевченка в 1...
103. Спальня в дїточих захистах в ... 181
104. Дїточі укр. захисти в Ґміндї 182
105. Денна саля в дїт. захистах в Ґміндї . 183
106. Абітуриєнти укр. ґім. курсів у Відни . 185
107. Учительський збір укр. ґімназ. курсів у Відни 186
108. Укр. ґімн. курси у Відни 187
109. Нар. школа вправ при укр. семінарийних курсах у Відни 187
110. Кандидатки 4. р. ук. сем. кур. у Відни 187
111. Укр. нар. школа в таборі в Ґміндї . . 193
112. Укр. ґімн. курси в Кірхберґу 195
113. Президия Союза визвол. України . . 197
114. Ґр. Кастеллї прислухує ся науцї в школї в Ґміндї 198
115. Робітня-швальня школи в Ґміндї . . 202
116. Шкільна дїтвора в городци при школї в Ґміндї . . . . . 2...
117. Артистичне ателїє О. Кузьми 5
118. Забави шкільної дїтвори в Ґміндї . . 206
119. Архікнягиня Мария Йосифа в дорозї до школи в Ґміндї . . . . . 2...9
120. На розмові (в таборі Ґміндї) . . . .
121. Канцлєр Бетман-Гольвеґ . . . . . .
122. Болг. предсїд. мінїстрів Др. В. Радославов . . . . . .
123—126 Малюнки до статї „Кошти сьвітової в йни“ 213, 214
127. Капітан лїн. корабля Микола Горти ...5
128. О. Касиян Куницький . . . .
...9. Намісник Галичини ...

И. 662. 200

На переміні. 1648–1709

ДР. ІВАН ФРАНКО.

(З фотографії 1913 р. — Н. Лїсси у Львові, ул. академічна ч. 18.).